

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA
DE LIMBI ȘI LITERATURI STRAINE

ASOCIAȚIA SLAVIȘTILOR
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

ROMANOSLAVICA

XXII

BUCUREȘTI, 1984

COMITETUL DE REDACTIE

Prof. MIHAI NOVICOV
(redactor responsabil)
Prof.dr. GHEORGHE MIHAILA
(redactor responsabil adjunet)
Prof.dr.doc. ION C. GHITIMIA
Prof.dr. ECATERINA PODOR
Prof.dr.doc. IOAN PATRUT
Prof.dr. CONSTANTIN N. VELICHI
Conf.dr. CORNELIU BARBORIGA
Conf.dr. VICTOR VASCENCO
Lect.dr. MIHAI MITU
(secretar)

Adresa redactiei

70151 București
Str.Pitar Moș 7-13
R.S.România

CUVÎNT ÎNAINTE

Volumul de față apare în preziosul unui eveniment de o deosebită însemnătate în istoria contemporană a țării noastre - a 40-a aniversare a actului istoric de la 23 August 1944.

În atmosfera de avânt și de întrecere, dominată de eforturile tuturor colectivelor de oameni și muncii de a marca prin noi realizări evocarea începutului de drum din care au pornit primenirile socialiste ale deceniilor ulterioare, este firesc să ne încadrăm și noi printr-un bilanț și un angajament.

Cei patruzeci de ani de istoric nouă a României au cunoscut înfăptuiri remarcabile, cu largi deschideri de perspectivă și în domeniul științelor umaniste. Valorificarea creatoare a principiilor fundamentale ale socialismului științific ne-a înarmat cu perfecționate instrumente de lucru, printre care, la loc de cinste, se înscrie îmbinarea organică a tradiției cu exigențele de inovare ale epocii revoluționare.

Conturarea exactă a dimensiunilor tradiției este una din realizările esențiale ce se cer a fi subliniate. În cazul slavisticii, izvoarele ei se confundă cu începuturile înseși ale culturii scrise la români. Iar în etapa modernă a istoriei, în consolidarea aceleiași tradiții au contribuit, într-un fel sau altul, cărturari de prestigiu de la Miron Costin și Dimitrie Cantemir, Alecu Donici și Costache Negruzzi, Alexandru Odobescu și Bogdan Petriceicu Hașdeu pînă la Ioan Bogdan și discipolii săi, fondatori ai disciplinei ca atare, în cadru academic și universitar.

În anii libertății de după 23 August 1944, slavistica, întocmai ca și multe alte domenii ale activității intelectuale, în particular, filologice și istoriografice, a putut urca și ea treapta unei noi celități. Condițiile urcușului au fost determinate, pe de o parte, de lărgirea bazelor universitare și organizatorice (crearea în 1956 a Asociației Slavistilor din R.S.România), iar pe de alta, prin definirea,

științific fundamentată, a principalelor orientări și direcții de cercetare:

- studierea etapei slavone a culturii românești;
- cercetarea complexă a legăturilor ist. rico-politice, economice, lingvistice și culturale dintre poporul român și popoarele slave;
- cunoașterea cât mai aprofundată a istoriei și culturii popoarelor vecine, cunoaștere amplificată de comunitatea aspirațiilor socialiste.

Pe acest făgaș cercetările de slavistică au înregistrat certe rezultate, concretizate în publicarea de documente, volume colective și manuale de istorie, lingvistică și literatură, studii comparatiste, cursuri universitare, exegeze textologice ș.a., rezultate ce au și fost prezentate în câteva lucrări de sinteză. Multe din aceste contribuții au fost publicate, în întregime sau parțial, în paginile publicației noastre, începînd din 1958. Slaviiști români au reprezentat cu cinste știința patriei în variate reuniuni internaționale, cu referate și comunicări prestigioase, apreciate de participanți.

Cercetările de slavistică s-au încadrat organic în cultura umanistă a României socialiste, atît prin ținuta lor științifică, cît și prin consecvența cu care au aplicat creatorii principiile fundamentale ale Partidului Comunist Român, forța conducătoare a statului nostru. În domeniul cercetării științifice aceste principii sînt: principialitate, obiectivitate, onestitate. Se știe doar că aliatul cel mai de nădejde al comunismului este adevărul.

Toomai pentru că slavistica românească a mers și merge consecvent pe acest drum, ea a reușit să contribuie substanțial și la elucidarea unor probleme științifice cu caracter interdisciplinar, cum ar fi: legăturile dezvoltării istorice în anumite perioade și particularitățile lor în România, chestiuni de sociolingvistică, de literatură comparată, de teoria literaturii, de gramatică contrastivă ș.a.

A persevera pe acest drum, spre a-și sporii mereu aportul la dezvoltarea culturii socialiste românești - iată angajamentul firesc al slaviiștilor din țara noastră în întîmpinarea celei de-a 40-a aniversări a libertății noastre, angajament ce-și va găsi confirmarea în activitatea noastră didactică și științifică viitoare.

I. L I T E R A T U R AIZVORUL UCRAINEAN AL VERSURILOR SLĂVONE TIPĂRITE ÎN
ANTOLOGHIIONUL DIN 1643

Dan Horis Mazilu

Cercetînd versurile scrise de literații ucraineni din epoca Barocului și coborînd, în această investigație, sub limita secolului al XVII-lea¹, am avut satisfacția să constatăm că afirmația noastră, potrivit căreia modelul stihurilor slăvone - aparținînd indubitabil lui Udrîște Năsturel ori atribuite aceluiași cu serioase argumente - trebuie căutat între producțiile poetice ale literaturii ucrainene, se confirmă într-o măsură mai mare decît puteam bănui².

Am ajuns astfel la concluzia că în versurile imprimate în Anto-
loghiionul slavon, tipărit la Cîmpulung în 1643³, și care, sub titlul La prealuminata stea a prealuminatelor case a părinților lui Domnitor
Basarabi⁴, glorifică semnele heraldice ale voievodului, Udrîște Năsturel (Oraș fei zice cărturarul, în acest rînd) a folosit unele fragmente dintr-un grupaj de stihuri apărut în 1581, la Ostrog.

Este vorba de șaiszeci de versuri, grupate în șase "strofe", aparținînd lui Gherasia Danilovici Smotrițki, literat de o oarecare notorietate în istoria literaturii ucrainene⁵ și tipărite - ca omagiu herbului oneziilor de Ostrog - în celebra Biblie de la 1581. Tipăritura aceasta, avînd relații deja cunoscute cu literele românești, a ajuns destul de repede în posesia cărturarilor noștri, astfel că modelitatea în care s-a produs contactul lui Năsturel cu versurile în chestiune nu solicită explicații suplimentare.

Pentru a vedea cum a procedat Udrîște Năsturel, vom sublinia în textul său pasajele preluate din poema ucraineanului Smotrițki:

Зри сія значенія поєводи славаго,
Ихже съдрѣжитьъ страна сія ѡ(т) вѣка давнаго.
И разумѣй яко не туне въ оустехъ вранъ ир(с)тѣ
Землю сію начальника блѣгч(с)тїе симъ являеть.

Бонаучель свѣтлеишии княже еси, тезоимен(н)ый,
Да сподобить та Гь Бѣ вѣнецъ прѣати нетленнии.

Въ здравіи телеснѣ(и) бл҃гообразно дѣлѣньствовати,
и въ пр(о)твѣи нб(с)но(и) съ и(э)бранными вѣчнѣ дѣлѣньствовати.

Иже бл҃гую часть себѣ избираеши,

Церков бжю славословіе и хвали исполняеши.

"Imprumaturile", oam jumătate din grupajul lui Năsturel - după cum se poate vedea -, au suferit un evident proces de adaptare (cuvintele dublu subliniate), cerut în primul rând de necesara operație de localizare.

Conformându-se naturii obiectului propriului demers (și, evident, funcției și semnelor distinctive ale persoanei indirect glorificate), Udrighe Năsturel va întreprinde unele substituiri în pasajele preluate: всводѣ în loc de князѣте, страна "țară" în loc de земѣ⁶, marcând, acolo unde socotește de cuvântă, potențările trebuincioase. Astfel, în loc de радостно "cu bucurie", Năsturel scrie веселье "vesnic", subliniind semantic niște virtualități poetice eternizabile. În partea a doua, acolo unde Năsturel, părăsind tiparul oferit de model, se adresează direct persoanei glorificate, verbele vor aștepta forma necesară invocării.

În rest, Udrighe Năsturel își distribuie elementele, cum se poate observa, în sensul - prezent și în alte versuri - consolidării "mitului dinastic al Basarabilor", căutând reliefaarea feței ocupantului din acel moment al tronului Țării Românești, persoană pe care o va înconjura apoi cu urări de sănătate, viață și domnie îndelungată.

Aceștia ar fi, credem, termenii în care poate fi definită relația dintre cele două grupaje de stihuri (în condițiile când noțiunea de "proprietate literară" era extrem de vagă; în cărțile românești din secolul al XVII-lea, "versurile la stemă" se transcriu frecvent)⁷ preluate, adaptare și localizare, într-un context ce nu modifică substanțial valoarea actului literar al lui Udrighe Năsturel.

NOTE

- 1 Stihuri adunate într-o utilă antologie, Die älteste ostslawische Kunstdichtung (1575-1647), în 2 vol., de către Hans Rothe și tipărite la Giessen, în 1976-1977.
- 2 Formulă această presupunere în monografia noastră Udriște Năsturel, București, Ed. Minerva, 1974, p. 80-82, 91.
- 3 Traducerea românească a versurilor a fost editată și în Literatura română veche, antologie de G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, vol. II, București, 1969, p. 274.
- 4 Toate grupajele de versuri ale lui Udriște Năsturel sînt și ele, în mod cu totul curios și nemotivat, antologate în ediția lui Hans Rothe, ca produse aparținînd literaturii ucrainene (vezi vol. II, p. 425, 444, 455, 462).
- 5 Cunoscut îndeobște ca autor de serieri polemice, Gherasim Danilovici Smotrițki a fost și "eseist" și versificator de talent. A compus prefața și "stihurile la stea" tipărite în Biblia de la Ostrog (1581). A fost, se pare, primul rector al Colegiului înființat la Ostrog în anul 1580. A murit în 1594. Vezi Українські письменники. Біо-бібліографічний словник, vol. I, Kiev, 1960, p. 544-546.
- 6 Cf., la Smotrițki:
"Зри сїя знаменїя княжате славнога,
их же сдъръжит дом его от вѣка давнаго,
и разумѣи яко не туне, и не без причины /.../"
(după Hans Rothe, ed. cit., vol. I, p. 2).
- 7 Vezi, în legătură cu acest transfer, în cartea noastră Epocul în literatură română din secolul al XVII-lea, București, Ed. Minerva, 1976, capitolul Stihurile la stea - o poezie emblematică sui-generis, p. 136-156.

ANEXA

Versurile lui Gherasim Smotrițki din 1581

(ed. cit., vol. I, p. 2-5)

Зри сїя знаменїя княжате славнога,
их же сдъръжит дом его от вѣка давнаго,
и разумѣи яко не туне, и не без причины,
о чом властнѣи и ширѣи повѣсть ти кто инши.
Но яко достоин дѣлатель своя запла́ты,
не щадяше здравїя никоея утраты,
крѣпко побѣждал различныхъ съпостат полки,

и разгонял с короны драпѣжныя волки.
И еще может
еще бог поможет.

Въоружен воин змѣя поправ мужественно,
копѣем сего посередь пронзѣе явественно.
Яко древняго враждебника челоуѣческаго рода,
понеже злому з добрым не бывает згода.
Боди в князех избранныи мыслнаго сопостата
сего бо побѣждающаи вѣчная заплата.
И иним подаваи сѣе необходимо оружїе,
остришее меча обоуду остра слово божїе.
Въ время рати,
потреба д'бати.

Вторым воин храбрѣстїю пръвому подобным,
толко оружїем отличен и то посел' гробным
Мечь бо обнажен в десницы иже острии обоуду
им же крѣпцїи на враги прїемлют побѣду.
Отсѣкаи кон'станине мрак идолскїа лести,
хочет бо бог всеи челоуѣком ся спасти,
И отгонни еретиков полки умовредныи,
прїидоша бо в мир волки нещадныи,
Иже не съыше щенится,
сѣе скоренится.

Всѣяла звѣзда ясно от востока,
послѣдуя првон възвѣщеней от пророка.
И приводит от прѣсиды трех царей оъ дары,
поклонитися съ вѣроу царев на цари.
Твоя звѣзда н нѣ тому же послѣдуе царев,
хотя всех сътворити жителя раев,
И убывает луна ветхаго завѣта,
сїает бо солнце неприступнаго свѣта.
в нем же ходя не поткнется,
но паче спасетя.

Спасенїе христос бог оудїа посередѣ земля,
на крестѣ руцѣ прострѣ вох к себѣ прїемля.
На нем же рукописанїе грѣх наших растерзав,
из ветхаго челоуѣка нетлѣнно новаго создав.
И ты крѣстное знаменїе не туне носиши,
великому кон'стан'тину им ся подобши.

Он бо на небеси сіе видѣвъ пообѣдил съпостаты,
 ты же пообѣдаи еретик и бѣсовъ тристаты.
 Крестъ бо похвала царемъ,
 бѣсомъ же неunosны яремъ.

Великою глубины богослова княже съименный,
 да сподобитъ тя господь богъ вѣнецъ пріяти нетленныи.
 Въ здравіи же телеснѣмъ благообразно долгоденствовати,
 и въ царствіи небесномъ съ избран'ными радостно ликовствовати.
 Яко всѣмъ чину представилъ еси божественное писаніе,
 истин'наго бога и правды его, въ похвалу и познаніе.
 Да всякъ читаяй благолюбиво благодаритъ създателя,
 и да не забываетъ достоина ц'зды своя дѣлателя.
 Иже благоую часть избираетъ
 отъ него ся не отимаетъ.

**УКРАИНСКИЙ ИСТОЧНИК СЛАВЯНОКИХ СТИХОВ, НАПЕЧАТАННЫХ В
 АНФОЛОГИОНЕ 1643 ГОДА
 /Резюме/**

На основе сравнения текстов, автор доказывает, что для составления напечатанных стихов в 1643 году в Анфологионе, Удрийте Настурел использовал некоторые отрывки из стихов /принадлежащих Герасиму Смотрицкому/, которыми открывается Острогская библия 1581 года.

STRUCTURI BYRONIENE ÎN POEMUL LIRICO-EPIC DIN RĂSĂRITUL EUROPEI

Corneliu Barboricǎ

Romanticii slavi, români, maghiari, ca de altfel romanticii de pretutindeni, au abandonat epopeea, așa cum au procedat și cu alte specii considerate infailibile în poeziile clasice. Ei au adoptat forma poemului lirico-epic în care materia epică era redusă la dimensiuni "nuvelistice" și structurată liric. În mod paradoxal, aceiași romantici au făcut și tentativa de a restabili relația tradițională dintre vers și epicul pur într-o altă formă decât aceea a epopeei, în ceea ce se numește roman în versuri (Pușkin și Mickiewicz), specie devenită predilectă și reprezentativă la "realiștii" slovaci de la sfârșitul secolului al XIX-lea (P.O.Hviezdoslav), figurând chiar și pe lista aparițiilor poetice din secolul al XX-lea (Martin Rázus). De altfel, în genere, tranziția de la epopee la poemul romantic s-a făcut în răsăritul Europei fără tulburări deosebite. În unele literaturi (rusă, poloneză) epopeea este pur și simplu dată uitării. Tinerii romantici slovaci cresc sub aripa lui Ján Hollý, îi citesc cu aviditate poemele epopeice, dar nu-l urmează. Cehii au fost lipsiți total de tradiția vastelor forme poetice narrative și au făcut doar o greșită încercare prin M.M.Z. Polák la începutul secolului al XIX-lea. La capătul unei lungi serii de epopei, create în cursul a peste trei secole și ilustrate de nume celebre ca acela al lui Ivan Gundulić, P.P.Njegoš scrie Libertida, epopee, formă la care va renunța în favoarea noului tip de poem. La mijlocul secolului trecut, românii nu-și cunoșteau tradiția epopeică. Tiganiada ca și alte mari poeme narrative, cum este, de pildă, Tragodia lui Al. Beldiman, aveau să fie publicate prea târziu; ei se grăbesc deci să recupereze și asistăm parcă la o veritabilă întrecere în a compune poeme eroice, inspirate din istoria națională. Poemul romantic și epopeea nu se exclud; Dimitrie Bolintinescu scrie Traianida și totodată Sorin sau tăierea boierilor la Tîrgoviște.

Poemul pe care îl avem în vedere aici este opera lui Byron.

El a creat "un poem de un gen cu totul nou", cum spune Paul Van Tieghem¹. De aceea acest gen de poem îi poartă numele, uneori fiind numit poem liric, lirico-epic sau romantic². Termenul de "poem liric" este, cum se va vedea, prea unilateral (se omite trama epică), iar cel de "poem romantic" prea larg și prea imprecis.

O definiție amplă a poemului byronian, epic și liric în același timp, se află în lucrarea lui V.Jirmunski, Byron și Pușkin (1924). Subiectul și compoziția poemului byronian au, după V.Jirmunski, trei trăsături caracteristice: apogeismul ("veršinnost"), fragmentarismul ("otryvočnost") și aluzivitatea ("nedoskežannost"). Acestea înseamnă că, dintr-o presupusă masă de evenimente coerente, care ar putea alcătui nucleul evenimential într-o epopee clasică, poemul reține doar câteva momente, și anume cele de vîrf, de la apogeu, momentele de înaltă tensiune, pe care nu le așează întotdeauna într-o ordine strict cronologică. "La Byron - scrie V.Jirmunski - nu găsim o narațiune cronologic coerentă și consecventă, cuprinzînd un întreg lanț de evenimente de la un capăt la altul; temporizarea mișcării și trecerile treptate, caracteristice pentru epopeea de stil vechi, lipsește. Poetul extrage din acțiune momentele de vîrf, de efect artistic, de cea mai înaltă tensiune, pentru a le reproduce într-o secvență sau scenă, lăsînd neexprimat pînă la capăt cursul evenimentelor de legătură, necesare pentru corelarea epică, dar mai puțin eficiente din punct de vedere estetic; el creează, ca în piesa de teatru, un șir întrerupt de situații pregnant conturate, despărțite una de alta prin pauze de timp, reprezentînd centre de sine stătătoare ale atenției artistice"³. Peșă de alcătuirea romanescă a epopei, poemul byronian ni se înfățișează ca o suită de fragmente și omisiuni. Funcția semiotică a procedurii de omisiune este de a amplifica senzația de mister, de echivoc, înmulțind semnele de întrebare, nedumeririle, neclaritățile. Omisiunile îmbracă narațiunea în bizare penumbre și îi imprimă o pronunțată notă de lirism. "Tăinuirea" unor segmente de narațiune constituie la Byron un procedeu folosit cu premeditare. În "nota" care precede poemul Ghiau-

rul, al suriei: "Povestea pe care o prezintă aceste fragmente dispare este bazată pe fapte acum mai puțin obișnuite în Orient ca odinioară... În întregimea ei, povestea cuprinde aventurile unei sclave aruncate în mare..."⁴ O explicație similară ne oferă și poetul ceh Karel Hynek Mácha, în legătură cu poemul său Mai: "Intimplările sau acțiunea din poem nu trebuie socotite ca principale, căci poemul a reținut din această acțiune numai cât i-a fost necesar pentru realizarea scopului principal"⁵. J.Słowaacki își subintitulează poemul Szenfery "fragmente de poem arab".

Selectarea doar a momentelor de mare tensiune apropie poemul byronian de structura textului dramatic. Aproximarea este semnalată și de frecvența mare a monologurilor și a dialogurilor. Monologul ocupă uneori un loc dominant, scăpărind întreaga sau aproape întreaga narațiune (Mazepa de Byron, Szenfery de Juliusz Słowacki). Dialogul, ca marcă specifică a textului dramatic, ocupă, de asemenea, un loc important. Scene întregi din Boierul Orsa și Demonul de Lermontov, Konrad Wallenrod de A.Mickiewicz, Mai de K.H.Mácha au structură dialogică. Pușkin își construiește poemul Tigani pe dialog, poetul rezervându-și doar un prolog, un "intermezzo" și un comentariu final. Astfel, poemul byronian lungește ușor spre poemul dramatic, din care vocea auctorială este eliminată (Mădăch Imre, Tragedia omului, P.P.Njegoș, Cununa muniților). Un alt semn al structurii dramatice, al fracturării acțiunii epice, este și procedeul împărțirii textului într-un fel de "acte" (A.Mickiewicz, Konrad Wallenrod; Tareș Șevcenko, Marele beci; V.Alexandri, Grui-Singer; D.Bolintineanu, Sorin sau tăierea boierilor la Tîrgoviște), precum și prezența unor "indicații regizorale" (Janko Kráľ, Războiul; D.Bolintineanu, Sorin).

Referindu-se la poemele lui Byron, Jan Mukařovský vorbește despre "subiectivizarea epicii", reflectată în "alăbirea laturii fabulatorii a operii", pe de o parte, iar pe de altă parte, în "supralicitarea elementelor subiective"⁶. Autorul de epopei era un narator obiectiv, deteșat de personajele sale. Dimpotrivă, autorul de poeme

lirico-epice adoptă o atitudine subiectivă, el își exprimă în diverse moduri participarea afectivă la destinele eroilor; adesea se identifică într-un mod nedisimulat cu sentimentele și ideile eroilor săi. Eroul devine "un fel de expresie lirică a vieții interioare a poetului"⁷. Introducându-se în narațiune, autorul poemului Mai (partea finală), Karel Hynek Mácha, ne mărturisește că în destinul eroului său Vilém se regăsește pe sine:

Și două lacrimi mari din ochiu-mi se scurgesu,
ca scinteieri pe lacuri obrazu-mi fulgerau;
căci vîrsta mea frumoasă, a mea copilărie,
o duse timpul aprig în hăuri, pe veie.
Departa-i visu-acela, pierit e ca o umbră,
imagini de zidire culcate-n apa sumbră,
a morților din urmă dorință și suflare,
al luptelor de-aldată ecou îndepărtat,
lucire boreală în stinsă încetare
și vaier doar de strune din harfa ce s-a spart,
și glasul altui veac, scripirea-apusei stele,
mormînt uitat de lună, miser lăcoș de jele
și fum din stinsă vatră și glas de clopot ars,
strigări din moarte-adîncuri, pierdutul lumii rai,
a mea copilărie.

Și tot ce mi-a rămas
e vremea tinereții, ca ăst poem, în mai.
o seară ca de mai pe stînci pustii, răzlete:
pe chip un zîmbet pal și-n inimă tristețe⁸.

Și parcă pentru a nu lăsa nici o umbră de îndoială asupra simpatiei pe care o poartă nefericiților săi eroi, în ultimul vers al poemului poetul își înscrie, ca într-un epitaf, numele alături de al ouplului epic sacrificat: "Hynek!-Vilém!-Jarmila!"

Trăsăturile esențiale ale autoportretului pe care Janko Kráj și-l face la începutul poemului Fecioara femeieată în Vah și Janko cel ciudat se vor regăsi în portretul și comportamentul eroului său. Poemul începe, așadar, în manieră subiectivă, cu o confesiune:

Ades outreier, umblu hui cît fi ziua de mare,
mă tirăsc cătînd un bolovan lipsit de suflare,
pe care să-mi schez capul bolnev de chin,

s-aștipeșe, sărobii să adormă cît de puțin.
 Dar nu căuta ce nu poți căpăta.
 Cînd totul strigă: "mişcă!" tu pace n-oi avea⁹.

Gîndurile prometeice ca și flăcările iubirii, care îl mistuie pe "tristul Demon", sînt ale lui Lermontov. Pușkin se relevă în dezgustul față de viața coruptă și convențională, ca și în glorificarea filozofiei vieții libere a țiganilor: o spune în meditația care încheie poemul Țiganii.

Poemul byronian nu este, deci, o narațiune impersonală, poetul își asumă o funcție activă printre personajele sale, tonificînd astfel tenta subiectivă, lirică a întregii narațiuni. Poetul se expune și se exprimă pe sine, în special, în introduceri și epiloguri. La Byron, Pușkin, Lermontov, Karel Hynek Mácha, Janko Kráľ, Jeroslav Vrchlllokř (Satenela), Adam Mickiewicz introducerea reprezintă un fel de "uvertură", care, prin puternica ei coloratură afectivă, pune o amprentă lirică pe întreaga desfășurare ulterioară a evenimentelor. Pușkin omite uneori uvertura, în schimb dă o mare extensie epilogului, în care meditează asupra evenimentelor descrise.

Maniera lirică de tratare a subiectului se exprimă în procedee stilistice cum sînt: interogațiile, exclamațiile, repetițiile, apostrofele. Cu ajutorul acestor procedee, poetul se menține mereu prezent în narațiune, el intervine mereu pe parcursul desfășurării evenimentelor. Se adresează, cu interogații și exclamații, unui ascultător nevăzut; ca în Corsarii, în scena salvării femeilor din haremul cuprins de flăcări:

Corsarii se luptau din răspuțeri,
 ducînd în brațe dulcile poveri,
 deodată parcă imblînziți, căci el,
 el, Conrad, cu voința-i de oțel,
 putea din fiare să-i preschimbă-n miel.
 Dar ia priviți! Prin ploaia de scintei,
 pe cine duce, oare, -acum Conrad
 departe de pereții care ard?
 Nu-i ea iubita omului pîndit

spre-a fi de el ucis? Nu-i, în sfârșit,
frumoasa Gulnar, ruptă oa din rai?
E ea, regina-ntregului serai!¹⁰

A. Mickiewicz relatează în aceeași manieră participativă moartea eroului său Konrad:

Si-a străbătut prin ziduri deodată, arzător,
un strigăt disperat, prelung, săgetător -
din pieptul oul? - de vreți, nu-i taina de ne-nvins,
căci auzind, ușure oricine și-ar da seama
că pieptul ce-acest vaier sffigietor ca lama
porni, mut va rămine-n veci, săgăzuit:
că focul vieții-ntregi în piept de om s-a stins¹¹.

Poemul byronian se distinge, de asemenea, printr-o structură psihologică apertă a personajului. Eroul preferat al poeziei byroniene este angosatul, măcinat între pietrele de moară ale unor atitudini contrarii, fiind minat de pasiuni nestăpinite, necruțător, sarcastic, cinic până la demonism, când disperat, placid, obosit, plătisit, melancolic, dezarmat. El se opune lumii și ordinii existente, cîntă libertatea și se consumă în fepte extraordinare sau se retrage în singurătate (la mănăstire, pe insule pustii). Othilde Harold este un rebel cinic și un sibirit. Corserul este un răzvrătit certat cu lumea și cu Dumnezeu:

Căci îi iubea de-a valma, pătimșă,
și pe-nvăzneații lumii și pe lași.
Stia că e urit, dar și temut,
misterios, sălbatic și tăcut¹².

În Prizonierul din Caucaz, eroul, un tânăr rus, este un desamăgit, care aleargă după "iluzia libertății", evadînd (întocmai ca și Aleco din Tigrenii) dintr-o civilizație coruptă, falsă:

În lumea largă întîlnise
și prețul vieții-amăgitoare;
aflase la amici trădare
și în iubiri absurde vise;
sătul că-i jertfă-ntimplătoare
deșertăciunii mult scîrbite,
a dușmăniei ipocrite,
sau a birfeli-n gura mare,

fugind de lume, firii frate,
lăsând al țării nume hat,
zbură pe-un plai îndepărtat
c-un vis volos de libertate¹³.

Iubirea este idolul suprem al personajului byronian. Mazeppa, din poemul lui Byron, ar fi în stare să dea Ucraina toată pentru o clipă de iubire:

De-aceea zic,
le vîrsta-n care estăzi sint,
c-să da Ucraina oricînd
pentru minutul pătimas
de-atunci...¹⁴

În numele iubirii se comit crime: copiii își ucid părinții (K.H.Mácsa, Mai), părinții își ucid copiii (Lermontov, Boierul Orza), bărbații geloși își ucid iubitele infidele (Pușkin, Țiganii), iubirea motivează trădarea patriei sau a credinței (Pușkin, Poltava; J.Słowacki, Żmija).

În poemele byroniene apar, de regulă, trei personaje: eroul principal (proscrisul, vinovatul, răufăcătorul), iubita lui (o orientală sau o creștină frumoasă) și antagonistul. Schema subiectului este aproape invariabil aceeași: eroul se îndrăgostește de eroină, dar o a treia persoană îi se opune (tatăl, soțul, stăpînul). Neținînd seama de obstacole, eroul insistă, încearcă să-și răpească aleasa inimii, antagonistul intervine, se produc ciocniri singeroase, se dau pedepse sumplite. Diferența dintre poeme, din punctul de vedere al desfășurării subiectului, constă în dimensionarea și ordonarea diferită a acestor secvențe. Acest gen de subiect realizat prin interacțiunea a trei personaje se întâlnește în poemele lui Byron Ghisurul (Ghisurul, Leila, Hassen), Mireasa din Abydos (Selim, Zuleika, Giassir), Assidul Corintului (Alp, Francesca, Minotti), Parizina (Ugo, Parizina, Azo), Mazeppa (Mazeppa, Tereza, Contale). În Beppo, cele trei personaje formează un "triunghi conjugal", triada tragică transformîndu-se într-o parodie (Contale, Laura, Beppo). Excepție de la această regulă face Corsarul

și Lara, în care iubirea apare ca motiv secundar, merită să dea narațiunii un grad mai mare de mister. Aceeași structură triunghiulară a subiectului o vom regăsi în multe din poemele compuse de poeții slavi. La Lermontov, în Boierul Orșă (Boierul Orșă, fiica acestuia, Arseni), la Pușkin, în Prizonierul din Caucaz (tinărul rus, o tinără cercheză, cerchezii), în Fintina din Baccisarai (Hanul Ghirei, Maria, Zarema), la K.H.Mácha, în Mai (Vilém, Jasmila, tatăl lui Vilém), la Antoni Młoczewski, în Maria (Waclaw, Maria, Wojewoda), la J.Słowacki, în Zmija (Zmija, Zulema, Sultanul). Dar, ca și Byron, poeții slavi se abat de la această schemă (Pușkin, Tigani; Janko Kráľ, Feciora fermecată în Vah și Janko cel ciudat; A.Sladkovič, Maringa; J.Słowacki, Szanfary; A.Mickiewicz, Konrad Wallenrod).

Fabulația byronică preia din romanele de "mister și groază" (Walpole, Radcliffe, Lewis) tot ce era mai șocant, și autorii slavi de ample poeme îi umnesc adesea exemplul: motivul răpirii (Ghisurul o răpește pe Leila din haremul lui Hassan; Arseni pune la cale răpirea fiicei boierului Orșă; motivul apare și la A.Młoczewski, în Maria); motivul travestiului (în Corsarul, Lara, Konrad Wallenrod); motivul crimei (în Lara, Corsarul, Tigani, Boierul Orșă, Mai); scene de luptă (în Ghisurul, Mireasa din Abydos, Corsarul, Lara, Szanfary, Moartea lui Jánošík de Ján Botto); scene cu haiduci, hoți, piraiți (în Corsarul, Ghisurul, Boierul Orșă, Moartea lui Jánošík); motive fantastice (în Ghisurul, Mai și Moartea lui Jánošík). Toată această motivistică extraordinară este potențată de așezerea acțiunii în ținuturi exotice, cu un peisaj aparte și cu o umanitate care nu cunoaște sau abandonează deliberat convențiile sociale europene.

Mai uniform decât subiectul este, în poemele byroniene, portretul fizic și psihic al eroinei sau al eroului. Eroul are întotdeauna fruntea înaltă și palidă, obraji trași, părul negru și des, revărsat peste umeri, ochi cu licăriri sumbre, pe buze un rictus disprețuitor. Portretul exterior este în concordanță cu caracterul, temperamentul și dramele pasionale pe care le trăiește eroul. El este desti-

nat să acrediteze imaginea unui personaj frumos, dar marcat de o profundă suferință, de pasiuni mistuitoare (păloarea), de experiențe amare (sombrii privirilor), dar și orgolios, ironic, cinic, răzbunător (disprețul de pe buze), capabil de iubire, dar și de ură fără margini, gata oricând să-și dea viața pentru iubire sau pentru un alt ideal sublim. Eroina este fie o orientală, cu păr și ochi negri (Laila, Kaled, Gulnar), fie o creștină, aproape întotdeauna blondă, cu ochi albaştri (Medora, Parizina). Italianca Francesca (Asecul Corintului) este un tip combinat: ea are păr negru și ochi albaştri. Trupul eroinei este subțire și mlădios, părul lung și despletit, eventual împletit în cozi lungi. În toate cazurile, eroina reprezintă o frumoasă răpitoare. Albul este culoarea cea mai caracteristică a tenului ei, simbolizând convențional și invariabil puritatea.

Nu altfel, în esență, arată chipul eroului și eroinei la poezii slave. În Poltava, Pușkin o descrie în felul următor pe Maria, iubita lui Măzeppa:

Nu-i prin Poltava nicăieri
vreo frumoasă ca Maria
ca floarea blindei primăveri
ce-o crește lunca și cîmpul;
ca plopii Kievului, ea
e zveltă. Cînd ușor pășește,
vezi parcă lebede de nea
pe luciul gol plutind abia,
vezi parcă cerbul cum gonește,
ca spuma-i pieptul ei ceresc¹⁵.

Jarmila din poemul Mai de K.H.Măcha este o ființă frumoasă, cu chipul palid, peste care s-a așternut o fermecătoare tristețe.

Poezii slave, autori de poeme narative, au preluat, deci, de la Byron structura compozițională dramatică, fragmentară, aluzivă, maniera lirică de narare, o seamă de elemente de fabulele din epica de "mister și groază", pasiunea exotică și, numai o parte dintre ei, personajul misterios și individualist (proscrisul, răzvrătitul, culpebilul), antrenat într-o aventură amoroasă. Cazurile cele mai tipice de

urmare a modelului byronian, în laturile sale esențiale, se întâlnesc în așa-zisele "poeme sudice" de A.S.Puşkin, Prizonierul din Caucaz, Fintina din Deccisarsi, Tiganii, în Demoul și Boierul Orza de Lermontov, în poemul Mai de K.H.Mácha, în poemele orientale ale lui J.Słowacki, Szanfary, Arabul, Zmija. Preluarea s-a făcut nu fără ca structurile statornicite în poemele byroniene să sufere modificări mai mici sau mai mari. Transportat în țările din Europa răsăriteană, poemul byronian s-a dovedit vulnerabil în două din laturile sale caracteristice: personajul și schema de subiect. În poemul lui Andrej Sládkovič, Maringa, rolul eroului principal îl preia autorul (autorul nu se mai travestește într-un alt personaj, dezvăluind astfel convenția byroniană), evenimentele extraordinare lipsesc, opere constituindu-se într-un lung monolog al autorului, în care acesta vorbește despre iubirea sa nefericită, despre in Justițiile și prejudecățile epocii. Acest poem împrumută forma de suită de impresii și reflecții a Rătăcirilor lui Childe Harold, ca de altfel și Benlowski, poemul lui J.Słowacki. Mai pregnant este însă faptul că în numeroase poeme est-europene eroul nu mai are ca idol suprem femeia iubită. Idolul lui devine patria și poporul. Eroul individualist și anxios i se substituie un tip uman de psihologie monolită, de acțiune constructivă și de semnificație colectivită, mai ales în operele poezilor polonezi, cehi, slovaci, sârbi, croați. Unul dintre reproșurile principale pe care i le făcea scriitorul Josef Kajetán Tyl poemului Mai de K.H.Mácha era de a fi urmat pe "necredinciosul" și "disperatul" de Byron, străgând atenția că societatea cehă are nevoie de opere cu "caracter național", adică optimiste și încurajatoare¹⁶.

Eroul exponențial apare la P.P.Njegoš (Vlădica Danilo din Gunu-na munților), Adam Mickiewicz (Konrad Wallenrod din poemul cu același titlu), Puşkin (Petru cel Mare, în Poltava), France Prešeren (Črtomir, în Botez pe Savitza), A.Sládkovič (Martin, în poemul Detvan), Ján Botto (Jánošík în Moartea lui Jánošík), Ivan Mažuranić (Novița din Moartea agăi Cenzi 116).

NOTE

- 1 Précis d'histoire littéraire de l'Europe depuis la Renaissance, Paris, 1925, p. 223.
- 2 V.Jirmunski (în vol. Byron i Puškin. Iz istorii romantičeskoj poemy, Leningrad, 1924) operează cu termenii de poem liric, byronian, romantic. Jan Mukařovský, în diversele studii despre Măcha (vezi vol. Kapitoly z české poetiky, III, Praha, 1948), vorbește despre poemul byronian, B.Tomaševski (Teoria literaturii) despre poemul romantic, iar I.G.Neupokoeva despre poemul lirico-epic (în Revolucionno-romantičeskaja poema pervoj poloviny XIX veka, Moscova, 1971).
- 3 V.Jirmunski, Byron i Puškin. Iz istorii romantičeskoj poemy, ed.II, Leningrad, 1978, p. 54-55. Observații cu privire la relația Byron - Pușkin vezi și la Mihai Novicov, Insemnări despre Pușkin, în vol. Scritori ruși, București, 1972, p. 5-93.
- 4 Byron, Poeme, traducere de St. Avădanei și Al. Pascu, Iași, 1972, p. 6.
- 5 După J.Mukařovský, Kapitoly z české poetiky, III, Praga, 1948, p.160. Op.cit., p. 153-154.
- 6 V.Jirmunski, op.cit., p. 31.
- 8 Traducerea noastră.
- 9 Traducerea noastră.
- 10 G.G.Byron, Poeme, în românește de Virgil Teodorescu, București, 1961, p. 130.
- 11 Traducerea noastră.
- 12 G.G.Byron, Poeme, ed.cit., p. 117.
- 13 A.S.Pușkin, Opere alese, vol. I, București, 1954, p. 213. Traducere de M.R.Paraschivescu.
- 14 G.G.Byron, Poeme, ed. cit., p. 248.
- 15 Pușkin, Opere alese, vol. I, ed. cit., p. 288. Traducere de George Lesnea.
- 16 Karel Hynek Mácha, ... a jen země je máj, Praga, 1973, p. 330.

STRUCTURES BYRONIENNES DANS LE POÈME LYRIQUE-ÉPIQUE
EST-EUROPÉEN
(Résumé)

Dans les pays est-européens, comme partout en l'Europe à l'époque romantique, on a renoncé à l'épopée et on a été adoptée la forme du poème en même temps épique et lyrique, dont Byron est le créateur.

Les principaux attributs de cette espèce de poème sont les suivants: la réduction du matériel épique à des dimensions "nouvelistes",

Cda. 89/884 fasc. 2

La présentation sélective des certains fragments d'une action virtuellement cohérente et l'orientation vers les moments d'apogée, le lyrisme pregnant et intentionnellement introduit par l'auteur.

Retenant seulement les moments d'apogée et de grande tension, le poème romantique narratif se rattache à la structure de l'oeuvre dramatique qui explique, en outre, la fréquence des dialogues et des monologues dans ce genre de poème. Le lyrisme se reflète principalement dans le rôle et la signification du personnage centrale qui exprime les idées et les sentiments de l'auteur, ceci devenant proprement dit le personnage de son oeuvre. Dans ce cas le poète simule seulement l'objectivation épique.

Puchkine, Lermontov, A.Mickiewicz, Juliusz Słowacki, K.H.Mácsa, Andrei Sládkovič, Jenko Kráí, Ján Botto, P.P.Njegoš, Ivan Mažuranić, France Prešeren, Mihai Eminescu, Madách Imre ont illustrés ce genre poétique.

REMINISCENȚE ROMANTICE ÎN OPERA MARILOR REALIȘTI POLONEZI
Ion Petrică

După ce vreme îndelungată apariția noilor curente în literatură era socotită a fi o reacție împotriva curentelor ce le preced - romantismul fiind considerat o reacție împotriva clasicismului și a raționalismului, realismul din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la rîndul lui, o reacție împotriva romantismului ș.s.m.d. - tot mai frecvent teoreticienii înclină să reliefeze în creația scriitorilor elemente de tranziție¹, permanența unor modalități sau tendințe literare. Criticul literar polonez Ignacy Fik, de pildă, considera, în 1936, creația lui Ignacy Chodźko, Henryk Rzewuski, Aleksander Fredro, Wincenty Pol, Zygmunt Kaczkowski, Józef Ignacy Kraszewski, Władysław Syrokomla sau Józef Korzeniowski drept o verigă între epoca luminilor și cea realista². Toți scriitorii mai sus amintiți aparțin perioadei romantice și nu există nici un motiv de a-i scoate din acest context. Mai mult chiar, ei sînt reprezentativi pentru romantismul polonez din interior. Concluzia lui Ignacy Fik se bazează pe constatarea că, spre deosebire de literatura romantică din emigrație, literatura din interiorul țării este mai legată de viața cotidiană, "este rațională și adaptată condițiilor locale"³, cu alte cuvinte pe aspirația de a reflecta existența reală a individului și a societății poloneze, iar această aspirație a reprezentat o trăsătură fundamentală a literaturii epocii iluministe și a celei realiste. Concluzia lui Ignacy Fik afirmă însă și conștiința existenței unei comunicări între literaturile diferitelor epoci.

În cazul literaturii polone, teza, realmente plauzibilă, dispune de argumente deosebit de puternice, fiindcă este evident că realismul din a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu a fost doar o reacție la principiile estetice ale romantismului, ci un fenomen mult mai complex, în care, pe lângă deosebiri, elementele de substructură comune sau similare au generat, la rîndul lor, aspecte asemănătoare.

Insurecția polonă din 1863, încheiată cu înfrîngerea mișcării de eliberare națională și cu reforma agrară din 1864, a atras, pe plan

social, abolirea relațiilor feudale și a deschis calea spre victoriele relațiilor de producție capitaliste, dar nu a dus și la înlăturarea asupririi naționale.

Marxi realști polonezi Bolesław Prus, Henryk Sienkiewicz, Eliza Orzeszkowa, Maria Konopnicka au creat, prin urmare, ca și romanticii, într-o Polonie dezmembrată, în care pozitiviștii trecuseră pe un plan secundar ideea luptei pentru eliberare națională, îmbrățișată de romanticii, arborând, ca prioritară, lozincă "muncii la bază", ideea reconstrucției economice a țării și a politicii realiste față de puterile ocupante. Pe de altă parte, atât scriitorii romantici, cât și cei de orientare pozitivistă provin, aproape în exclusivitate, din rîndul micii nobilimi, eșușă cel mai direct procesul de eroziune și imperativul de adaptare la nevoile unei economii secătuite de conservatorismul relațiilor feudale și de războaic.

Abordînd fenomenele din perspectivă socială, pozitivismul impune literaturii o atitudine critică față de rămășițele orînduirii feudale, pe de o parte, și apologetică față de noile relații, capitaliste, pe de altă parte. Dar chiar și în această situație, realismul din a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu apare complet rupt de tradiția romantică. Este știut că romanticismul polonez apare, ca și în alte țări est-europene, înaintea revoluției burghezo-democratice. Acest fapt determină atitudini asemănătoare ale scriitorilor din epoci atât de diferite, cum este cea iluministă, cea romantică și cea realistă.

Lăsăm intenționat deoparte reminiscențele romantice în creația realiștilor, care pot avea un caracter mai mult sau mai puțin întimplător, ca și epigonismul manifestat în epocă, ori creația scriitorilor minori, căci aceștia pot fi cel mai ușor încadrați într-un curent sau altul, literatura lor fiind mai întotdeauna ilustrarea unor programe ideologice și estetice. Ceea ce ne interesează în cazul de față este rezistența unor fenomene, continuitatea lor pe parcursul diferitelor epoci literare.

Prodigiousul romancier Józef Ignacy Krasiński, a cărui creație

se întinde și peste o bună parte a perioadei realismului, observase că, pe măsură ce conștiința necesității de orientare a nobilimii spre industrie, comerț și alte profesii oștigă teren, conflictele dintre țărănime și nobilime sînt abordate într-o viziune solidaristă. Numai aristocrația este condamnată în corpore, dar și ea, pe la sfîrșitul deceniului al noulea, va fi chemată să contribuie la edificarea programului pozitivist. Józef Korzeniowski, la rîndul său, creiona în romanul Krewni (Rudele, 1856) destinele a doi frați dintr-o familie de nobili, nevoiți să opteze, unul pentru viața de meserie, al doilea pentru cea de ofițer în armata țaristă. Fenomenul surprins de Korzeniowski avea să fie mult mai tîrziu formulat în programul pozitivist, deși premisele unor asemenea mutații spăruseră mult mai devreme.

Critica relațiilor feudale, ajunșă la o concepție programatică încă în epoca iluministă, a constituit atît pentru romanticii, atît și pentru realisții polonezi o temă majoră. Ea evoluează de la condamnarea relațiilor de aservire feudală, în epoca luminilor, la reliefaarea forței și purității sentimentelor omului simplu, în baladele lui Adam Mickiewicz (1822), și la ideea împroprietăririi țărănimii, în Powrót poci (Intorcerea deputatului, 1790) de Julian Ursyn Niemcewicz și în Pan Tadeusz (1834) de Adam Mickiewicz.

Atitudinea scriitorilor realisți față de clasele sociale este și ea asemănătoare cu cea a romanticoilor. Eliza Orzeszkowa, în Obrazek z lat glodowych (Tabloul din anii de foamete, 1866), relus într-o imagine antitetică ideea prăpastiei care-i separă pe bogați de săraci, pentru ca în cel mai simplu roman al său, Nad Niemcem (Pe Niemen, 1877), să surprindă cu un suflu epic ce amintește de Pan Tadeusz conflictul dintre sat și conac într-o manieră ce ne trimite din nou la epopeea mickiewicziană (vezi cartea a douăsprezecea: Să ne iuhim!), idee preconizată și de pozitivistii, în intenția lor de a atrage nobilimea la procesul de emancipare a țărănimii.

În fond, critica relațiilor feudale izvora și la romanticii, și la realisții din conștiința necesității reformelor sociale. Aceasta a

și făcut ca unii scriitorii romantici să manifeste adeseori concepții mai radicale decât scriitorii de orientare pozitivistă, pentru care conflictele sociale proprii perioadei încheiate odată cu reforma agrară din 1864 începeau să se estompeze.

Se afirmă, nu fără dreptate, că realismul a înlocuit în literatură omul simplu. Apărarea celor asupriți a constituit o temă deosebit de frecventată de scriitorii realiști. Omul simplu, creator de bunuri materiale și spirituale, devine personajul cel mai îndrăgit al multora dintre ei. Realizarea sau nerealizarea lui socială rămâne însă o problemă aparținând mai degrabă filantropiei. Bolesław Prus, în Anielka, Soartă de orfan (Sieroca dola), Palatul și coșciugul (Pałac i ruder), Locatarul de la maneră (Lokatar poddażca), Antek etc., Henryk Sienkiewicz, în Janko muzicantul, Îngerul (Jemioł), Maria Konopnicka, în La tribunal (Przed sądem), În odaia de la subsol (W piwniczej izbie), Fără acoperiș (Bez dachu) etc., apelau la filantropia societății în scopul realizării dezideratului preconizat de Józef Ignacy Kraszewski, în Povestea unui băț din gard (Historia kołka w płocie, 1860). Bățul din gard din povestirea lui Kraszewski, ajuns, datorită unei mîini ascuțite, instrument muzical, a dominat, fără îndoială, concepția realiștilor asupra salvării talentelor de la anonim. Este adevărat că Bolesław Prus introduce prin Antek, eroul nuvelei omonime, primul copil cu talent tehnic în literatura polonă, Henryk Sienkiewicz creează în Janko muzicantul un personaj ce pare a descinde mai degrabă, prin natura talentului, din Orcio (Comedia nedivină), personaj al unui alt romantic, Zygmunt Krasiński, ori și mai departe, din Ursula lui Jan Kochanowski, dar stă Antek, cît și Janko muzicantul rămîn totuși variații pe un motiv registral sugerat de Kraszewski.

Cel mai rezistent în disputa pentru succesiune dintre realiști și romantici s-a dovedit a fi eroul romantic. Bolesław Prus manifestase în nuvelistica sa înclinații evidente spre creionarea unor personaje solitare, tragice, intrate în conflict cu mediul înconjurător. E adevărat că, începînd cu lirica erotică a lui Adam Asnyk, eroii literari ai epo-

cii eu de înfruntat fie un mediu mercantil, fie unul conservator, potrivit înnoirilor, ambele deopotrivă ostile înaltelor idealuri și sentimente, și s-ar putea obiecta că eroii operelor literare au fost întotdeauna în conflict cu mediul. De data aceasta este vorba însă de structura personajelor care continuă structura eroului romantic.

Lășăm la o parte eroul liric, fiindcă într-o "epocă nepoetică", cum spune Julian Krzyżanowski, poezia a rămas evident sub semnul creației marilor romantici. Înscriindu-se tematic în sfera frecventată de prozatori, poezia Marii Konopnicka, ca și a lui Adam Asnyk, de altfel, apelează, în cele mai importante cicluri ale sale (Na fujarce, Z łak i pól, Lzy i pieśni), chiar și la prozodia versului popular, valorificat de Adam Mickiewicz, Edmund Wasilewski, Władysław Syrokomla etc., iar în poemul Pan Balcer în Brazilia va utiliza versul de tip romantic, de 11 silabe (esența lui Mickiewicz în Pan Tadeusz), și nu pe cel clasic, de 13 silabe. Până și criticii vremii judecau poezia epocii privind spre piscurile romantismului.

Proza, în schimb, oferă nenumărate exemple pentru o discuție utilă. Eroii lui Henryk Sienkiewicz descind, fără îndoială, din galeria eroilor lui Walter Scott și Al. Dumas. Este o afirmație devenită un loc comun, care a încetățenit chiar și opinia că Sienkiewicz ar fi un romantic. De data aceasta, opinia este, evident, eronată. Firește, romanele istorice ale scriitorului polon preiau modelul conflictual din operele scriitorilor amintiți. Eroii lui se dedică luptei în slujba patriei și a iubitei. Ei sînt luptători pentru fericirea generală și pentru cea personală, în același timp. Trebuie observat însă că elementul romantic, pasiunea erotică sînt dominate la Sienkiewicz de rațiune, iar rațiunea este întotdeauna în slujba patriei. Jan Skrzetuski, Andrzej Kmicic, Michał Wołodyjowski din "trilogie" ori Zbyszko din Cavalerii teutoni își cuceresc alesele inimii luptînd pentru patrie. Avem de a face, fără îndoială, cu un deziderat clasic, introdus într-o structură romantică, fiindcă personajul romantic este sfîșiat de alternativa opțiunii între datorie patriotică și fericirea personală. La

Sienkiewicz alternativa dispere, lăsând locul unității aspirațiilor. O astfel de unitate preconizase scriitorul polon încă în nuvela Doună căi, operă de tinerețe, dominată clar de convenția pozitivistă. Inginerul Iwaszkiewicz, reprezentantul noului val, nu are nici o problemă în confruntarea sa cu aristocratul Złotopolski pentru cucerirea mîinii crotnei, fiindcă întreaga lui activitate este pusă în slujba societății poloneze, în timp ce aristocratul, dezinteresat, își vinde pămîntul unor străini. Andrzej Kmicic, din Potopul, în care se pare că Sienkiewicz fusese tentat să creioneze un personaj de tipul lui Samuel Zborowski al lui Juliusz Słowacki, reintră în grațiile Olefiaki Billkiewiczówna numai după ce-și răscumpără, prin eroism, greșelile săvîrșite la începutul războiului cu suedezi.

Este știut că Henryk Sienkiewicz își concepuse "trilogia" în scopul "îmbărbătării inimilor"; romanul istoric era deci pentru el o modalitate de a vorbi despre contemporaneitate. Faptul este cu ațit mai important, cu cît o concepție asemănătoare întîlnim și la romanticii polonezi, pentru care istoria era tot un izvor de pilde pentru contemporani, și nu un refugiu în fața actualității. Această trăsătură, comună celor două curente, este ușor de explicat, dacă avem în vedere similitudinile situației politice a Poloniei, care continua să fie lipsită de existență statală. Pe de altă parte, Sienkiewicz realiza în romanele sale o ciudată simbioză între trecut și prezent, între generații. În fond, eroii romanelor sale istorice sînt strămoșii contemporanilor lui Sienkiewicz. Burghezia avea nevoie de o origine eroică pentru a-și putea legitimize poziția în societate. Și Sienkiewicz i-o oferă⁴.

Și mai interesante sînt lucrurile în cazul lui Bolesław Prus. Stanisław Wokulski, eroul romanului Păpușă, a rămas pînă astăzi un personaj controversat. Știm despre Wokulski că este descendent al unei familii de nobili, participantă la mișcările poloneze de eliberare națională, care-și pierde averea. La început, Wokulski este preocupat de știință, apoi ia parte la insurecția națională din 1863 și este deportat în Siberia. Aici visează să revină în patrie și să cînte la pian

imnul polonez Polonia încă n-a pierit. La întoarcere rămâne însă dezamăgit, fiindcă epoca pozitivistă nu mai avea nevoie de vizionari, de patrioți exaltați, așa că Wokulski, după ce-și sacrificase pe altarul patriei aspirațiile științifice, își abandonează și planul de acțiune patriotică, conceput în Siberia, dedicându-se comerțului, domeniu care luse o amploare nebănuită. După o căsătorie din interes cu văduva fostului său patron, începe o carieră amănunțită în comerț. Paralel, trăiește o dragoste de tip romantic. Iubirea lui pentru Izabela Lecka ne dezvăluie cel puțin câteva aspecte contradictorii. În primul rând, eroul, plin de inițiativă în afaceri, este incapabil să-și stăpânească sentimentele. Confruntarea dintre rațiune și pasiune pare să dea câștig de cauză ultimei, împingându-l pe Wokulski la sinucidere. Evident, o astfel de evoluție a intrigii este în discordanță cu concepția pozitivistă. Al doilea aspect se referă la obstința cu care Wokulski urmărește să pătrundă într-o familie aristocratică. Ce poate determina la Wokulski o asemenea comportare? O dragoste unică pentru o domnișoară ușor frivolă, ușor conservatoare? Exclus! Mai degrabă tentația unui nou avans social.

Burghezia poloneză, care proiectase emanciparea poporului cu contribuția tuturor claselor instruite, plănuia și atragerea aristocrației. Măcislaw Godlewski se pronunțase clar în acest sens încă în 1880, în articolele Absenții și Nemulțumire din cauza absenților⁵. O fuziune a burgheziei cu aristocrația i-ar fi permis primei, pe lângă consolidarea poziției sale politice, și preluarea unor tradiții culturale care-i lipseau.

Wokulski încearcă o întoarcere în sferele predecesorilor săi, după ce își crease o mare avere în tranzacții nu tocmai curate cu armata țaristă. Prus rețut, de fapt, o temă abordată mult mai devreme de Józef Korzeniowski, în Rudele. Rezolvările extreme la care recurge Wokulski nu sînt însă direct proporționale cu pasiunea pentru Izabela. Ele par, mai degrabă, rezultatul senzației că este un intrus în lumea aristocrației și că este tratat ca atare. Rezistența acestor sfere la

demersurile lui Wokulski joacă un rol mai important în traumatizarea sufletească a personajului decât capriciile Izabelei. Spre deosebire de Sienkiewicz, Prus nu impune personajului său acea unitate între pasiune și rațiune. Titlul unui capitol: "Cum se zbugiumă un suflet omenesc între pasiune și rațiune"⁶ sugerează o viață interioară mult mai bogată. Wokulski afirmă la un moment dat: "În mine există doi oameni. Unul cit se poate de rațional, el doilea, un nebun". Care va învinge oare?"⁷ Dispariția lui Wokulski nu înseamnă dispariția romanticului din personaj, ci înfringerea unui tip "foarte complicat", specific "epocii de tranziție"⁸, fiindcă romanul Păpuș trebuia să-i înfățișeze "pe idealiiții polonezi pe fundalul descompunerii sociale"⁹, or "descompunere înseamnă că oamenii buni se pierd sau fug, iar ticăloșilor le merge bine"¹⁰. Înfringerea lui Wokulski, prin umare, își are originea nu în personaj, ci în afara lui, în societatea poloneză. Prus l-a conceput deliberat pe Wokulski ca un personaj complex, în care "gândirea, simțirea, voința și forța" să stingă "un înalt grad de concentrare"¹¹, personaj cu unele trăsături romantice, dar și cu altele agreate de pozitivismi, fiindcă Wokulski "s-a format și a acționat într-o perioadă care a început cu poezia și a sfârșit cu știința, a început cu divinizarea femeii și a sfârșit cu prostituția, a început cu cavalerismul și a sfârșit cu capitalismul, a început cu spiritul de sacrificiu și a sfârșit cu gheșeftul, cu goana după bani..."¹² La sfârșitul anilor '80, Prus se arată dezamăgit de programul pozitivist, de "eroii" pe care el i-a creat și pe care scriitorul îi interpelează: "Der ce faceți voi altceva, voi, eroii de astăzi? Vă ocupați de comerț, de știință, de filantropie, de cursele de cai etc. (...). Fiți alții, fiți superiori, atunci vă vom desorbi și noi cu un ton mai sus"¹³. Wokulski rămâne, deci, personajul care ilustrează cel mai bine permanența unor trăsături de-a lungul epocii romantice și a celei realiste, dar, ca și Stendhal, Bolesław Prus introduce în biografia personajului trăsăturile definitorii ale epocii, tocmai pentru a zugrăvi micimea ei.

Este interesant faptul că cei mai mulți eroi ai lui Prus sînt

infrinți. Wokulski în Păpuș, Ramses al XIII-lea în Faraonul, promotori ai unor idei noi, nu reușesc să infrângă rezistența elementului conservator. Doctorul Szuman din Păpuș va spune despre Wokulski: "A murit doborât de ruinele feudalismului"¹⁴, dar mai potrivit rămâne lapidarul: NON OMNIS MORIAR..., care patronază stîl sfîrșitul lui Wokulski, cît și al bătrînelului și romanticului Ignacy Rzecki.

Ideile și aspirațiile eroilor infrinți nu pier odată cu ei. Adversarii lui Ramses al XIII-lea sînt nevoiți să-și asume realizarea reformelor preconizate de tînărul monarh; dispariția lui Wokulski lasă un spațiu care nu va mai putea fi populat decît de personaje al căror profil a fost conturat de acel "intrus", atestat de aristocrație.

Oa și Henryk Sienkiewicz, Bolesław Prus crescând, prin umere, pionieri, al căror sacrificiu constituie o treaptă pentru afirmarea și pentru gloria generațiilor viitoare. Momentul reinvis ideea sacrificiului romantic, pe care o formulase stîl de liipedea Adam Mickiewicz în Oa tineretii:

Ferice-acel ce cade-n luptă dreptă,
Decă prin jertfa sa
El altora spre slavă-nalț-o treaptă.

N O T E

- 1 Vesi D. Grigorescu, S. Alexandrescu, Romanul în secolul al XIX-lea. București, 1971, p. 7.
- 2 Vesi Ig. Fik, Bolesław Prus i literatura polakiei, în Współczesność, Warszawa, 1961, p. 329-330.
- 3 Ibidem.
- 4 cf. Ig. Fik, op.cit., p. 357.
- 5 Cf. articolul nostru Positivismul și realismul polonez, AUB, Filologie, 1974, nr. 1, p. 73.
- 6 Bolesław Prus, Păpuș, trad. de Radu Tudoran și Dan Telesnac, vol. II, București, 1963, p. 25.
- 7 Ibidem, p. 28.
- 8 B. Prus, Słowo o krytyce pozytywnej, în: Orzeszkowa, Sienkiewicz, Prus, O literaturze, Warszawa, 1956, p. 424.
- 9 Ibidem.
- 10 Ibidem.

- 11 Ibidem, p. 425.
12 Ibidem, p. 424.
13 Ibidem,
14 В. Фрув, Párusg, vol. III, p. 417.

ПРИВКУСЫ РОМАНТИЗМА В ТВОРЧЕСТВЕ ВЕЛИКИХ ПОЛЬСКИХ
ПИСАТЕЛЕЙ-РЕАЛИСТОВ
Резюме

В данной статье автор затрагивает вопрос отношения между литературными эпохами как сложное явление, которое выходит за рамки простого реагирования какого-либо литературного течения по отношению к предыдущему течению. Анализ социальных и политических условий, в которых создали свои произведения великие польские писатели, романтики и реалисты, предоставляет многочисленные доказательства в пользу взаимосвязи между литературными эпохами. Автор выявляет контрастные и сходную трактовку некоторых тем периода романтизма и реализма, а также обрисовку персонажей, продолжающих в реалистической литературе специфические черты героев-романтиков.

CĂLĂTORIA LUI CEHOV ÎN INSULA SAHALIN

Valeria Costăchel

În opera literară a lui Cehov, lucrarea sa despre insula Sahalin ocupă un loc aparte. Ea cuprinde o culegere de schițe, în care el a descris o regiune a statului rus din Extremul Orient, transformată într-un lagăr de muncă silnică și exil. Lucrarea are un caracter științific, fiind bazată pe fapte, documente și date statistice. Această operă e mai puțin cunoscută chiar de către cei care se orientează bine în opera scriitorului și, de aceea, a rămas oarecum uitată¹.

Decă o asemenea situație e relevantă în țara scriitorului, călătoria lui Cehov pe insula Sahalin este și mai puțin cunoscută cititorului român.

Acesta este motivul care m-a făcut să mă ocup de opera de mai sus și să încerc să definesc locul pe care călătoria pe insula Sahalin l-a jucat în concepția scriitorului-medic Cehov asupra societății rusești și în creația lui literară.

În complexul de probleme legate de hotărîrea scriitorului de a întreprinde o asemenea călătorie lungă, deosebit de anevoioasă și chiar periculoasă pentru un om care nu era pe deplin sănătos, cel mai greu de stabilit este scopul urmărit de Cehov.

În perioada de pregătire a călătoriei el n-a explicat nimănui scopul acestei acțiuni. Chiar și frații lui A.P.Cehov, care erau la curent cu planurile scriitorului, n-au lăsat în amintirile lor explicații satisfăcătoare.

Sora scriitorului, Maria, explică hotărîrea acestuia de a face călătoria pe insula Sahalin prin pasiunea lui pentru călătorii și cunoștințe noi. În afară de aceasta, ea arată că pe atunci Sahalinul "era foarte puțin cunoscut de ruși și chiar denumirea de Sahalin era considerată ca un cuvînt de groază, pe care n-ar fi putut să-l pronunțe, fără rugine și cutremurare; nici un om de adevărată omenie din Rusia².

Insula Sahalin a intrat în componența statului rus în secolul al XIX-lea, iar în anii 60 a devenit loc de muncă silnică și exil. Autoritățile au avut de scop să transforme această insulă, slab populată, într-o colonie agricolă, folosind munca celor deportați acolo.

Cehov a călătorit mult prin țară, cunoștea bine partea ei europeană, dar în Siberia nu fusese încă. A rămas încântat de frumusețea acestei regiuni și de varietatea peisajului. Iar Sahalinul îl interesa ca loc de muncă silnică, pe care dorea să-l studieze, să vadă cu ochii lui acest loc de groază și să scrie adevărul despre el. Precizarea scopului călătoriei sale o găsim într-o scrisoare din 1891, deci după revenirea lui la Moscova: "În 1890 am efectuat o călătorie prin Siberia, pe insula Sahalin, ca să cunosc munca silnică și colonia de deportați"³.

Ca să ne putem da seama de greutățile pe care le-a suportat scriitorul în timpul acestei călătorii, trebuie precizat că el a făcut, plecând de la Moscova, peste 15 mii de kilometri, folosind diferite mijloace de transport: tren, vapor, trăsură cu cai. Călătoria cu trenul a încetat la orașul Tiumen, cam în centrul Siberiei, deoarece pe vremea aceea nu exista calea ferată transsiberiană. De acolo a plecat cu trăsura cu cai, străbătând vreo 4500 kilometri, în luptă cu revărsarea râurilor, cu ploile torențiale și noroziele de nestrăbătut. Traversând râul Tomi, era chiar să se înnece.

De aceasta se mai adaugă frigul, umezeala și aerul îmbibit de fum din cauza incendiilor de păduri. Spre a-și ușura condițiile de călătorie, a fost nevoit să-și cumpere o trăsură proprie⁴.

Plecând din Moscova în aprilie 1890, a fost pe drum trei luni, din care două luni a călătorit cu trăsura cu cai. Abia după trei luni a ajuns pe insula Sahalin, unde a stat alte trei luni, revenind la Moscova în luna decembrie.

Înainte de a pleca în această călătorie Cehov s-a pregătit foarte minuțios, cercetând tot felul de materiale referitoare la insula Sahalin. Întors din călătorie, el a întocmit în anii 1890-1894 scrierea cu caracter publicistic Insula Sahalin, apărută mai întâi în re-

vista "Russkaja Mysl", iar apoi, în 1895, într-un volum separat. Lucrarea, de 350 pagini, se compune din două părți: în prima parte sînt descrise localitățile existente în regiunile de nord și de sud ale insulei, locuite de ruși, dintre care unii executau munca silnică, iar alții aveau domiciliu forțat după ispășirea termenului de pedepsă; partea a doua este consacrată descrierii vieții deținuților.

În trei luni de zile, Cehov a făcut fișe pentru 10 mii de locuitorii ai insulei, a stat de vorbă cu fiecare, vizitîndu-l la închisoare, în carceră, sau în casa individuală. Deci, în fiecare zi a șederii sale pe insula Sahalin, Cehov a stat de vorbă cu cea 100 de oameni, notînd pe fișă: numele, vîrsta, locul nașterii, starea civilă, deosebitele carte, starea sănătății. Acest contact direct cu cei condamnați i-a dat posibilitatea să cunoască în profunzime condițiile de viață ale deținuților.

Partea a doua a lucrării relevă diferitele aspecte ale vieții deținuților: condițiile de viață, ocupațiile, problema agriculturii, situația femeilor, familia, analfabetismul, cadrele de supraveghere, sistemul pedepselor, cauzele care determină fuga condamnaților, mortalitatea și alte aspecte, care caracterizează viața condamnaților de pe insula Sahalin.

Scritorul a căutat să descrie viața populației, așa cum a văzut-o, în adevărata ei lumină. El a cercetat toate materialele care i-au fost puse la dispoziție de autoritățile insulei Sahalin. Cercetarea modului de viață de pe insula Sahalin i-a dat posibilitatea lui Cehov să intre în contact cu lumea, pe care nu a avut ocazia să o cunoască și să o judece. Cehov era de părere: "Deci sînt scriitor, trebuie să fiu în mijlocul poporului... Trebuie să cunosc barem o mică parte din viața socială și politică"⁵.

Cehov a căutat să descopere contradicțiile uluitoare ale realității, să găsească acolo răspunsuri la întrebările cele mai acute ale vieții umane⁶. Cu toate că în lucrarea sa, scriitorul se ocupă în special de partea materială a vieții condamnaților - condițiile geografice, economice, administrative - în centrul preocupărilor lui se află omul

și suferința lui⁷.

x x
x x

Una dintre problemele de bază, care îl preocupă pe scriitor, se referă la hotărârea autorităților statului rus de a transforma insulele Sahalin într-o regiune agricolă, folosind pe cei condamnați la munca silnică. Terenul acestor insule, pe slocuri muntose, acoperit de păduri seculare, având și spații de tundră, nu era potrivit pentru agricultură (X, 242).

Ca să obții teren de arătură trebuiau doborâți copaci uriași, transportați din pădure cu forțe proprii de către condamnați, stit pe ger cât și pe ploii torrențiale. Scriitorul insistă asupra faptului că, în afară de solul nepotrivit pentru agricultură, umiditatea excesivă, lipsa de căldură necesară vara, când se coc grânele, mai sînt și geruri mari în timpul iernii, clima nu era prielnică (X, 244).

Perioada de recoltare a cerealelor coincide cu perioada de ploii mesfirșite, încît adeseori toată recolta putrezea pe cîmp (X, 244).

Deși agricultura era deja practică timp de 35 de ani, recoltele au fost foarte slabe, iar autoritățile, neoscotînd realitatea, au continuat să considere agricultura ca ocupația principală a deținuților (X, 246), după care urma vînatul și pescuitul.

Autorul susține ca neîntemeiată acțiunea autorităților de a crea cu orice preț o regiune agricolă, fără a ține seama de condițiile geografice și climaterice.

Și ceea ce au reușit să realizeze în domeniul agricol este rezultatul "unei munci aprige și luptei, la care trebuiesc adăugate condițiile de lucru - în apă pînă la brîu, ger, ploii reci, nostalgia locurilor natale, umilința și bătaia" (X, 42).

Scriitorul mai pune o problemă: dacă e posibil a face agricultură cu deținuții (X, 43), intrucît cei care au ispășit pedepșea nu sînt atrași de nici un fel de avantaje, ei caută să se întorcă la locurile lor natale. Munca agricolă era legată de defrișarea pădurilor ca să

Se obțin terenul necesar pentru arătură. În acest sector, munca deosebit de grea revenea acelor deținuți care erau timplari de meserie. Ei aveau datoria să taie copacii din pădure și apoi să transporte buștenii ou forțele proprii, oite 7-8 kilometri spre locul de construcție din localitatea respectivă. Oamenii înghămați la transportul birnelor și buștenilor produceau o impresie apăsătoare, fețele lor exprimând o suferință fără seamăn. Iarna, se zice, lor le înghețau minile și picioarele; adeseori înghețau ei înșiși, fără să ajungă cu birna la locul de destinație.

Autorul a reluat diferite aspecte ale muncii agricole, arătând neproductivitatea ei și istovirea nemulțumită a omului în mod absurd. Tot stit de împovărătoare era și munca în mine, căci în afară de specificul ei (sub pământ, în excavații întunecoase și umede) deținuții aveau de a face cu cadrele de supraveghere, care se comportau nedrept, impertinent, fără să respecte vreo regulă (X, 104).

Cu o veracitate impresionantă, Cehov a descris clădirile închisorilor, construite din birne, cu dormitoare mari destinate pentru zeci de deținuți, pline cu ploșnițe și gândaci. Paturi de lemn suprapuse, acoperite cu tot felul de zdrențe sau saci. Nici un fel de mese sau dulapuri, încât pe paturi erau înghirate sticle, căciuli, încălțăminte, bucăți de piine.

Făcea impresie de viață ca într-o magazie, de o extremă sărăcie, lipsă de orice confort oricât de primitiv (X, 104). Din cele exprimate de scriitor se degajă lipsa totală de interes pentru condițiile de viață ale deținuților.

Tot stit de negativă este părerea scriitorului în privința hranei deținuților. Mîncarea principală era piinea și supa cu bucățele de carne și pește sărat. Piinea era de proastă calitate, deoarece brutarii căutau să aibă profit mare și introduceau în aluat tot felul de substanțe străine ca să crească volumul pîinii. Săli de mese nu existau; fleoare mîncă pe unde epuca; în mers, așezat pe pământ sau pe pat.

O parte din lucrare este consacrată vieții culturale și bise-

rioli. Au fost clădite câteva biserici și școli. Școlile arătau foarte sărăcăcioase, ou mobilier mizerabil, existența lor era întâmplătoare, iar frecvența neobligatorie (X, 271). În școli predau deținuții, fără vreo pregătire specială și prost plătiți. Printre bărbați erau 71 % analfabeți, iar printre femei 91 % și oare ulmeau prin sălbăticiile și ignoranță (X, 272). În diferite capitole ale lucrării Cehov descrie cu o deosebită veracitate ocupația de predilecție a deținuților în timpul liberi: jocul de cărți. Se juca cu o deosebită patimă, în orice clipă liberă de zi și de noapte, adeseori închisoarea transformându-se într-un local de jocuri de noroc (X, 112). Unii câștigau sume însemnate de bani, iar ceilalți, care n-aveau bani, plăteau cu pâinea, cu rația, cu hainele de pe ei. Patima pentru jocurile de noroc se explică și prin aceea că acestea constituau unica șansă de a obține un ban, deoarece mulți dintre cei condamnați nu primeau nimic de acasă.

Desigur că pentru administrație nu era ușor să stăpânești câteva mii de deținuți, gata oricând la tot felul de manifestații de protest. De aceea, administrația avea la dispoziție un adevărat sistem de pedepse. Bătăia era o măsură folosită cel mai frecvent. Aceasta era de două feluri: una mai ușoară, bătăia cu verga și alte cu biciușca din trei curele, mult mai grea. Aceste pedepse deosebit de aspre erau aplicate pentru cele mai mici abateri: neexecutarea normei de lucru, beția, neasultarea, obraznicia. Numărul bătăilor varia de la 30 la 100 (X, 298).

Scriptorul a asistat la o asemenea execuție, pe care a descris-o în termeni impresionanți (X, 301). Deși autorul nu a arătat direct simțămintele sale în timpul execuției, când celui pedepsit i s-au aplicat 90 de bătăi cu biciușca, el mărturisește că în două rînduri a părăsit camera de execuție (X, 301).

Dar felul în care este descris cel pedepsit, suferința lui, îl impresionează pe cititor în așa măsură, ca și cum el ar fi fost de față. Pedepsa cu bătăia era un lucru atât de obișnuit, încît toți s-au deprins cu ea. Ceea ce însă l-a uimit pe scriitor, este faptul că

printre cadrele din administrație s-au găsit unii care asistau din plăcere la un asemenea spectacol; la o asemenea execuție (X, 302).

O altă pedeapsă, deosebit de chinuitoare, consta în punerea de lanțuri la mâini și la picioare, lanțurile fiind făcute de un cărucior. Deținuții pedepsiți în felul acesta nu lucrau, deoarece fiecare mișcare a lor necesita un efort special. Lanțurile nu se scoteau nici noaptea, căruciorul de care era legat cel pedepsit fiind băgat sub pat (X, 105).

Punerea la carceră era o altă pedeapsă folosită pe o scară largă. Deținuții erau ținuți în întuneric, în frig, cu mâncare caldă, o dată la două zile. Această pedeapsă era folosită în special pentru re-oidiviți și pentru acei care erau suspecțați că su săvârșit vreo crimă pe care n-au mărturisit-o (X, 95-96).

Se credea că, ținuți în asemenea condiții de oprimare, deținuții vor mărturisi crima lor. Cehov descrie momentul cînd un grup de asemenea deținuți a fost lăsat să părăsească carcera, tremurînd în frig și orbiți de lumina zilei (X, 293-294).

Cehov n-a avut ocazia să vadă pedepsele cu moartea. Dar a descris o noapte din ajunul spînzurării unor condamnați, după mărturiile unui preot. Conform cu obiceiurile existente, preotul era dator să stea cu condamnații în ultima lor noapte, să-i spovedească și să-i îndrume.

Deși celor condamnați li s-a dat de băut, frica de moarte n-a fost înfrîntă nici de amețeaua de băntură (X, 303-304).

Una din manifestările de protest față de condițiile de viață arătate mai sus era fuga. Atunci cînd autoritățile au hotărît să organizeze o colonie de deținuți pe insula Sahalin, s-a crezut că această regiune, fiind o insulă, exclude posibilitatea de fugă a deținuților. Realitatea a arătat că aici au existat condiții foarte prielnice de fugă. Partea de nord a insulei este despărțită de continent de o suprafață nelinsemnată de apă; iarna se poate trece pe gheață, iar vara înot sau pe plute făcute de fugari.

Cauza principală de fugă era nostalgia după locurile natale. Tot ce era pe insulă: pământ, climă, copaci, oameni, era privit cu re-pulsie și scorbă (X, 307). Dorul de libertate constituia un imbold deosebit de puternic. Deținuții tineri făceau încercări repetate de a fugi, datorită forței lor fizice putînd parcurge distanțe mari. Cei mai în vîrstă fugeau mai rar, neavînd puterea fizică necesară. Unii fugeau numai pentru o singură zi, urcau pe vîrfurile unuia din munte, unde stăteau o zi întreagă, dorînd ca numai pentru cîteva ore să nu vadă pereții închisorii (X, 308).

Printre cei care fugeau în număr mare erau cei condamnați la muncă silnică pe viață. Întrucît aceștia nu mai aveau nici o speranță că în viața lor se va schimba ceva, ei încercau să fugă, deoarece o altă șansă nu mai exista pentru ei. Pe lângă aceasta, la condamnați exista convingerea că pedeapsa pentru fugă nu era prea mare, deși în realitate nu era așa.

De obicei, un număr mai mare de fugari era printre cei abia veniți, care nu aveau experiență și voiau să se elibereze cu orice preț. În cursul anului 1879 au fugit 60 de condamnați în primele zile de sosire pe insulă (X, 313). Cele mai multe din cazurile de fugă aveau loc în lunile de vară sau în cele de iarnă ou ger mare, cînd condițiile de a trece pe continent erau prielnice. Unii dintre fugari au reușit să ajungă în satele lor din Rusia centrală, ca să-și vadă familiile. Cehov s-a oprit destul de îndelung asupra fugii deținuților, socotînd că aceasta este una dintre manifestările de protest ale lor⁸.

Ca să împiedice fuga, administrația aplica măsuri represive, dar nici un fel de măsuri, oricît de aspre, n-au putut să împiedice această acțiune. Deținuții fugeau fără să se teamă că vor fi prinși și bătuți, că se vor îneca sau vor pieri rătăcind drumul.

Scriitorul constată că măsurile represive, în loc să potolească dorința de fugă, contribuiau la creșterea numărului de fugari. Cehov a arătat că, pe baza datelor statistice, din totalul deținuților se pierdea anual o treime. Capitolul consacrat acestei probleme are o ex-

punere mai largă, cu multe detalii. Într-o scrisoare din 1891, după ce capitolul respectiv a fost terminat, Cehov scrie: "Am reușit să fac un capitol interesant despre fugarii și vegebonși". Se simte că acest capitol a fost scris de autor cu mult interes (IV, 238). Ca în toată opera sa literară, în care scriitorul a căutat să arate în special sufletul omului, și în lucrarea Insula Sahalin, el a urmărit să arate trăsăturile caracteristice în viața sufletească a unui deținut.

Dragostea pentru dreptate este una din aceste trăsături. În viața unui deținut nedreptățile se țin lanț în cursul unei zile: scutirea de pedeapsă a unora, care dădeau mită, pedepsirea unui nevinovat, întemnițarea cu carceră fără justificare și altele. Unul condamnat la munca silnică, spune Cehov, oricât de stricată și nedrept este el, dreptatea îi place mai mult decât orice și dacă acest sentiment lipsește la oamenii puși deasupra lui, atunci el devine din an în an mai înrăit și nu mai crede în nimic" (X, 104).

Deținuții sînt cu totul înstrăinați de viața din sfera coloniei. Nu-l interesează nimic, nici nu țin cont de zile (X, 127). Nu vorbesc decât de ce se întîmplă în viața coloniei: cine a fost bătut, cine a fugit, cine a fost prins, cine urmează să fie bătut.

Aplicarea diferitelor pedepse era considerată de autorități ca o măsură merită să contribuie la îndreptarea omului care a comis o crimă. Stînd de vorbă cu mil de deținuți, scriitorul a ajuns la concluzia că aplicarea pedepselor nu contribuie la îndreptarea omului. Dimpotrivă, aplicarea pedepselor corporale face pe oameni mai duri și nu numai pe deținuți, dar și pe acei care execută pedepsa sau asistă la ea.

Concluzia generală a autorului este că atît pedepsirea cu munca silnică, cît și întregul sistem al pedepselor nu-și ating scopul și întreaga suferință este deșurtoasă.

Rolul nefast al cadrelor administrative este definit în felul următor: "Funcționarii au transformat închisorile în spelunca de desfrîu, în localuri de jocuri de noroc, oamenii au ajuns depraveți, în-

Col. 22/284 Fasc. 3

răiți, omorâți în băteii" (X, 280).

Deși toate lucrările sunt scrise într-un ton reținut, autorul arătând rareori părerea sa asupra faptelor constatate, întreaga operă este pătrunsă de spiritul de protest față de realitatea odioasă. După cum arată G. Berdnikov, "impresia generală de la călătoria lui Gheov pe Insula Sahalin a fost: sentimentul unei atrocități uluitoare, a unei absurdități revoltătoare, ceea ce constituie esența celor văzute pe insula muncii silnice"⁹.

Observațiile făcute de Gheov în timpul călătoriei au corespuns cu cele formulate de el înainte de călătorie, expuse într-o scrișoare din 9 martie 1890: "Sahalinul este locul unor suferințe insuportabile, pe care nu este în stare să le suporte nici un om, liber și neliber... Din cărțile pe care le-am citit și le citesc rezultă că noi am sugrumat în închisori milioane de oameni, i-am sugrumat fără nici un rost, în mod barbar" (XV, 29-30).

x
x   x

Opera literară a lui Gheov redă o frescă vastă a societății din Rusia, în perioada de după reforma din 1861 și cea de dinainte de revoluție. Impresiile culese în timpul călătoriei prin Siberia și mai ales cele văzute pe insula Sahalin, au lărgit și au adâncit înțelegerea vieții din vremea sa, ceea ce a lăsat o puternică amprentă asupra creației scriitorului.

Cercetătorii sovietici au căutat să releve urmele lăuate de călătoria pe insula Sahalin, în opera lui Gheov¹⁰. Impresiile obținute în timpul cercetărilor de pe insula Sahalin s-au reflectat în special în nuvelele: Busev (1890), În exil (1892), Salonul Nr. 6 (1892) și Asesinatul (1895).

În nuvela În exil este redată psihologia celor exilați, care diferă de la om la om. Unul dintre ei, Tolkovil, consideră viața de exilat ca sfârșitul a tot ce există pentru un om, o renunțare totală la orice fel de acțiune: "N-ai nevoie de nimic! Nici de tată, nici de

mamă, nici de soție, nici de libertate, nici de cesă, nici măcar de o prăjină! N-ai nevoie de nimic".

În timp ce alt exilat îi spune lui Tolkovii că "el este o fiară, o răutate, o mortăciune... Dumnezeu a creat omul, ca acesta să fie viu, ca în viață să fie și bucurie, și durere, iar tu vrei ca să nu fie nimic, înseamnă că nu ești un om viu, ci o piatră, o grămadă de lut! Piatra nu are nevoie de nimic și ție nu-ți trebuie nimic... tu ești o piatră..."

Autorul insistă asupra concepțiilor diferite în ceea ce privește modul de a reacționa al unui exilat. El respinge spiritul de pasivitate, renunțarea la lupta împotriva asupririi și nedreptății¹¹. Nuvela Gusev a fost scrisă chiar în drum spre Rusia, după părăsirea insulei Sahalin, și este pătrunsă de cele mai proaspete impresii. Acțiunea se petrece chiar pe vaporul care duce un grup de deținuți în Rusia. În rândurile acestui grup sînt cîțiva grav bolnavi, internați într-o rezervă medicală, unde se desfășoară întreaga acțiune. Gusev este un țărăn analfabet, care a făcut serviciul militar ca ordonanță timp de 5 ani pe insula Sahalin și s-a îmbolnăvit acolo de tuberculoză. Este chinat de dorul locurilor natale, de familia lui, așteaptă cu nerăbdare să ajungă acolo. El nu-și dă seama cît e de grav bolnav și că nu e în stare să suporte drumul. Un alt bolnav - un intelectual care a lucrat în administrația insulei Sahalin, definește în următoarele cuvinte situația lui Gusev: "Doamne! Dumnezeule! Să scoți omul din cuibul lui, să-l tîrăști 15 mii de verste, să-l îmbolnăvești de oțică... și pentru ce, mă întreb? Ca să-l faci ordonanța unui căpitan?... Unde-i logica? (VII).

Gusev apare ca un om blind, supus, care suportă fără protest situația lui, smuls din satul lui și aruncat la marginea pămîntului. Bolnavii mor unul lîngă altul, cadourile lor sînt aruncate în spele oceanului, ca să devină pradă rechinilor. Așa se termină viața lui Gusev, strivită în mod inutil de niște ordine lipsite de orice rațiune.

Întreaga nuvelă este pătrunsă de un spirit de protest față de

cruzimea ordinii existente, a unor acțiuni absurde, a unui dispreț față de viața omului.

În nuvela Asasinatul este descrisă ura dintre frați, din cauza banilor, ură care s-a sfârșit cu uciderea unuia dintre frați, ce pretindea partea lui de moștenire. Ura îl stăpînea în așa fel pe ucigaș, încît a încetat s-o mai simtă numai după ce a înțeles că și-a ucis fratele. E redată cercetarea celor vinovați, condamnarea și trimiterea lor pe insula Sahalin.

Sterea de spirit a ucigașului este redată în felul următor: "Iacov Ivanici a îmbătrînit mult, a slăbit și vorbește atît de încet, ca un bolnav. El se simte slab, nenorocit, mai mic de statură decît toți, și i se pare că, din cauza chinurilor de conștiință și a visurilor, care nu l-au mai părăsit în închisoare, sufletul lui a slăbit și a îmbătrînit, ca și trupul" (VIII). Cel mai mult îl chinuie dorul de locurile natale, seara cînd stătea în port pe malul oceanului, i se părea "că vede prin întuneric, prin mil de verste... județul său, satul Progonnais, vede întunecimea, sălbătăciis, neomenia, indiferența obtuză, animalică a oamenilor, pe care el i-a părăsit" (VIII), și ochii lui nu mai văd de lacrimi, inima i se strînge de dorul patriei și-l apucă dorul de viață și dorința de a se întoarce acasă".

Cercetătorii operei lui Cehov consideră că nuvela Salonul Nr. 6 este cel mai mult pătrunsă de impresiile căpătate pe insula Sahalin. El relevă aspectul simbolic al nuvelei, arătînd că viața de pe insula Sahalin a atras atenția lui Cehov, pentru că el a văzut în ea expresia concentrată a trăsăturilor caracteristice ale regimului autocrat al vieții din Rusia. Sau, cu alte cuvinte, "Salonul nr. 6 este înfățișarea unui Sahalin mai mare - Rusia țaristă"¹². Cea mai mare parte a acțiunii se petrece în spitalul unui mic oraș de provincie, în salonul unde sînt internați bolnavii demenți. Personajele nuvelei sînt Gromov, bolnav de mania persecuției, internat în salonul Nr. 6 și doctorul Raghin, medic șef al spitalului. Amîndoi sînt chinuți de aceeași suferință; nu se pot obișnui cu societatea lipsită de interese de ordin superior și

care nu încearcă să căute dreptatea elementară.

Timp de 20 de ani dr. Raghin a condus spitalul fără să lupte pentru înlăturarea neajunsurilor acestei instituții decăzute în mare mizerie. Și abia după 20 de ani de muncă în spital el a înțeles vinovăția sa, că a fost pasiv, inert și n-a știut să lupte împotriva răului și asuprii. Acest adevăr el îl descoperă în discuțiile filozofice cu Gromov, pe care îl vizitează în salonul nr. 6. Singuraticul Raghin, lipsit de oamenii cu care ar fi putut avea de vorbă, găsește în persoana lui Gromov singurul om inteligent din acest oraș, considerat nebun.

Gromov susține necesitatea luptei împotriva violenței și nedreptății, robiei și răului. El demască comportarea lipsită de omenie a lui Raghin. Până la urmă, discuțiile filozofice dintre Gromov și Raghin trezesc bănuiala că și Raghin este dement, ceea ce a înlesnit unui medic tânăr din spital să-l interneze și pe Raghin în salonul nr. 6 și să-i ia locul lui de șef al spitalului.

Întreaga nuvelă este pătrunsă de spiritul de luptă împotriva răului din viața societății, împotriva pasivității și a împiedicării cu tarele societății¹³, cu ororile ei existente. În această nuvelă, Cehov dezaprobă în mod categoric reprimarea personalității omenești, se ridică împotriva societății în care orice act de violență se consideră ca ceva necesar și firesc¹⁴.

Criticii contemporani au înțeles ideea de bază a lui Cehov, care a văzut în gândirea scriitorului înfățișarea simbolică a regimului Rusiei din vremea aceea¹⁵. Ermilov afirmă că fără călătoria pe insula Sahalin, Cehov nu ar fi putut să scrie nuvela Salonul nr. 6¹⁶. Iar însemnătatea socială a acestei opere a fost deosebit de mare, ea fiind una dintre cele mai zguduitoare ale literaturii ruse.

x

x x

Starea de lucruri existentă pe insula Sahalin, descrisă de Cehov, s-a menținut acolo până în anul 1906, când, sub influența revoluției din 1905, munca silnică a fost desființată. După revoluția

din 1917, teritoriul insulei Sahalin a fost declarat liber de locuit pentru orice cetățean al țării. În timpurile de azi, cea mai mare parte a populației este de origine rusă. Industria ocupă locul principal în economia regiunii, devenind un centru însemnat în răsăritul Uniunii Sovietice. Un loc de seamă îl joacă industria petrolieră, minieră și cea piscicolă. În agricultură s-a dezvoltat îndeosebi cultura legumelor și creșterea vitelor.

În viața culturală e de relevat dezvoltarea învățământului cu numeroase școli de diferite grade, cele tehnice și de marină. Înființarea filialei siberiene a Academiei de Științe, a numeroaselor săli de spectacole, biblioteci, muzee, precum și existența presei urbane și regionale arată nivelul pe care l-a atins cultura în această regiune.

NOTE

- 1 M.L.Semanova, Чехов-очеркист, în vol. Чеховские чтения в Ялте, Moscova, 1973, p. 98.
- 2 M.P.Cehov, Из далекого прошлого, Moscova, 1959, p. 89.
- 3 A.P.Cehov, Полное собрание сочинений и писем, том XJ, Moscova, 1959, p. 232. Următoarele citate din opera lui A.P.Cehov vor fi reproduse după aceeași ediție. În text, în paranteze, vor fi indicate volumul și paginile.
- 4 M.Cehov, Вокруг Чехова, Moscova, p. 211-214.
- 5 G.Berdnikov, А.П.Чехов, Moscova-Leningrad, 1961, p. 261.
- 6 Ibidem, p. 272.
- 7 Z.Papernii, А.П.Чехов, Moscova, 1960, p. 96.
- 8 G.Berdnikov, op.cit., p. 303.
- 9 Ibidem, p. 312.
- 10 Z.Papernii, op.cit.
- 11 G.Berdnikov, op.cit., p. 303.
- 12 G.Berdnikov, op.cit., p. 312.
- 13 История русской литературы, Moscova, 1956, p. 386.
- 14 G.Berdnikov, op.cit., p. 323.
- 15 Ibidem, p. 307.
- 16 Классики русской литературы, Moscova, 1953, p. 459.

Nota Redacției

Adăugăm că tot în anul 1894, dar independent de Cehov și fără a cunoaște lucrarea acestuia, scriitorul Constantin Stenati-Ciurea

(1828-1898), fiul lui Constantin Stamati, a publicat la Cernăuți scrierea Insula Sagalin. Tara misterioasă a exilaților (Roman contemporan); un exemplar se găsește și la Academia R.S.România. Simpla confruntare a celor două scrieri duce ușor la concluzia că lucrarea lui Stamati-Ciurea nu este o traducere și nici măcar o adaptare a lucrării lui Cehov (cum am fi tentați să credem), ci o scriere originală, alcătuită pe baza relatărilor unor exilați întorși din Sahalin (vezi nota autorului la p. 11 și alte mărturisiri în text). Oricum, un studiu comparat nu ar fi lipsit de interes, pe linia interferențelor literare româno-ruse; vezi articolul Stamati-Ciurea, Constantin, în Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900, București, 1979, p. 807-808, cu bibliografie (semnat de Stănuța Crețu).

Путешествие Чехова на остров Сахалин

/Резюме/

Автор статьи пытается выяснить цель путешествия Чехова на остров Сахалин и определить его значение для литературного творчества писателя. Это необыкновенное событие в жизни Чехова и его очерки о Сахалине мало известны румынскому читателю. В первой части указаны условия путешествия и изыскания, проведенные писателем на острове: климатические и географические условия, состав населения, состоявшего главным образом из каторжников. Чехов доказывает необоснованность намерения государства превратить остров Сахалин в сельскохозяйственный район. Во второй части автор указывает в какой мере полученные наблюдения и впечатления при изучении жизни на острове Сахалин отразились в литературных произведениях писателя.

ASPECTE ALE RECEPTĂRII LITERATURII CEHE ÎN ROMÂNIA LA SFÎRȘITUL
SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎN PRIMA JUMĂTĂTE A SECOLULUI XX

Alexandre Toader

Problema relațiilor istorice și culturale româno-cehoslovace a constituit obiectul multor lucrări din trecut, care au tratat aspectele ale raporturilor stabilite de-a lungul veșturilor între cele două țări¹.

Traducerile, ca una din formele de manifestare ale relațiilor literare, fie sînt tratate tangențial în lucrările citate, fie sînt amintite cu ocazia evocării anumitor evenimente sau personalități², ele neconstituind însă obiectul unor lucrări speciale de sinteză.

În articolul de față ne-am propus să prezentăm cîteva din concluziile ce se impun în urma cercetării traducerilor din literatura cehă la noi în perioada menționată, fie separat, fie în publicațiile literare românești mai importante³.

Dacă la sfîrșitul secolului al XIX-lea acțiunea de tălmăcire a unor produse literare cehe este modestă sub raport cantitativ⁴, inițiatorilor ei li se datorează pătrunderea în circuitul culturii românești a operei unora din marile personalități ale literaturii cehe⁵.

Intensificarea activității de traduceri din literatura cehă în România a avut loc după primul război mondial și mai ales în deceniile al doilea și al treilea ale secolului nostru, ca urmare a înființării Mioii Înțelegeri⁶.

Semnarea în 1930 a acordului cultural între România și Cehoslovacia⁷, care prevedea, printre altele, înființarea reciprocă de lecturate de limbă și literatură, de institute și asociații culturale, organizarea de conferințe, sprijinirea activității de traduceri, a impulsionat în mare măsură schimbul de valori literare dintre cele două țări prin intermediul traducerilor și studiilor asupra literaturilor respective.

Numărul traducerilor apărute între 1910-1944 crește considerabil față de cele apărute între 1880-1910, în unele cazuri procedându-se și la reeditări⁸.

Se înmulțesc publicatiile literare în care apar traduceri din literatura cehă, medalioane literare, articole comemorative sau studii: "Junimea literară", "Biblioteca Dămățeșă", "Floarea literaturilor străine", "Viața Românească", "Buletinul Săptămîinii", "Adevărul literar și artistic", "Revista Istorică", "Era nouă" etc.

Prin seriozitatea și competența selecției se remarcă îndeosebi "Junimea literară", "Viața Românească" și "Adevărul literar și artistic", în care apar traduceri din opera scriitorilor cehi B.Němcová⁹, J.Vrchlický¹⁰, Sv.Čech¹¹, J.Wolker¹², studii cu caracter de sinteză avînd ca temă evoluția romanului istoric ceh și noile orientări din literatura postbelică cehă¹³, care, cu unele excepții¹⁴, exprimă un punct de vedere valabil și estăzi, precum și medalioane literare ce însoțesc, de regulă, traducerile¹⁵.

Traducătorilor și propagatorilor literaturii cehă în România în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea și primul deceniu al secolului al XX-lea - J.U.Jarník¹⁶, P.Ligsteveanu¹⁷, I.Husar¹⁸ - li se adaugă nume noi: abatele Zavora¹⁹, Horia Petra-Petrescu²⁰, membrii familiei Șesan (Valerian Șesan²¹, Milan Șesan²², Karoline Șesan²³, Božena Șesan²⁴), Elena Eftimiu²⁵, E.Merghita²⁶, V.Slinca²⁷, C.Berariu²⁸ și Merga Dima²⁹.

În ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea, activitatea de traduceri nu se desfășoară ca o acțiune organizată, ea este determinată de contacte personale între traducători și autori, sau de similitudinea unor situații istorico-sociale sau a unui climat literar. Așa s-ar putea explica selecția inegală sub raport calitativ a operelor traduse acum.

Alături de traduceri valoroase din clasicii literaturii cehă, ca romanul Bunicuța de Božena Němcová, schițele și povestirile scriitorului realist ceh Jan Neruda, poeziile Cîntecele sclavului de Svatopluk

Cech, piesa R.U.R. de Karel Čapek, Didactica magna de J.A.Komenský etc., apar și tălmăcirii din opera unor scriitori cehi contemporani fără o valoare literară deosebită, ca J.Jahoda și O.Jelinek.

O primă constatare în legătură cu receptarea literaturii cehi în România este caracterul diversificat și caleidoscopic al acestora.

În majoritatea cazurilor avem de-a face cu o popularizare de mai mică amploare, fapt de altfel explicabil pentru momentul cultural respectiv, prin absența unor preocupări sistematice și permanente în direcția evoluției fenomenului literar ceh al vremii. K.Čapek, de exemplu, a fost prezentat publicului român doar prin traducerea unei lucrări dramatice și a câtorva povestiri. Dacă drama R.U.R. (apărută în nr. 75-76 din colecția "Biblioteca Dimineața"³⁰) nu-și pierde din valoare chiar ruptă din contextul general al operei lui K.Čapek și transmite cititorului român mesajul emoționant al piesei, nu aceeași este situația povestirilor sale, Tribunalul și Omul care a știut să zboare³¹, Enigma, tradusă de V.Slinca și apărută în nr. 73/1926 al colecției "Floarea literaturilor străine", povestiri de factură preponderent polițistă, care, apărute izolat, se încadrează în rîndul acelor producții literare de "puternică emoție și suspens", publicate frecvent în "Floarea literaturilor străine". Profilul artistic al lui K.Čapek apare astfel limitat doar la unele aspecte ale operei sale, una dintre cele mai semnificative ale literaturii cehi.

Un alt exemplu de receptare, mai puțin izbutită sub aspectul redării viziunii artistice și individualității scriitorului ceh, constituie tălmăcirea celebrei cărți a lui Jaroslav Hašek, Pătanii bravului soldat Svejk. Apărută în primă versiune românească în 1931, cartea lui Hašek capătă, în traducerea lui E.Marian, titlul nefericit ales de Pătanii unui timpit. Schimbarea titlului duce, de fapt, la deformarea imaginii reale a celebrului erou al operei lui Hašek, accentuînd exagerat unele trăsături mai puțin semnificative ale personajului și nesesiind în fond ceea ce se ascunde sub masca de "idiot notoriu" a lui Svejk.

Tălmăcirea ei în limba română constituie însă un act meritoriu. O nouă ediție apare, în același an, în limba maghiară, în editura "Germinal" din Cluj sub titlul Infanteristul Svejk, iar colecția "Flora-rea literaturilor străine" publică în nr. 220 oțeva din povestirile umoristice ale lui Hašek sub titlul Divort, criză, dezermere și alte pozne hazlii.

Un alt aspect al receptării îl constituie mesajul diferit ce se atribuie aceleiași opere în perioade diferite de timp, datorită confrun-tării cu un alt moment literar.

Cronologia e două³², dar, ca importanță, prima valoroasă operă literară cehă tradusă în limba română, Bunicuța de Božena Němcová, a apărut în 1885 în "Foița Tribunei" din Sibiu. Traducătorul ei, profeso-rul universitar Jan Urban Jarník, îl cunoaște, cu ocazia uneia din vi-zitele sale în România, pe I.Slavici³³. Apariția romanului cu caracter popular al Boženci Němcová în suplimentul literar al ziarului "Tribuna" din Sibiu se înscrie în preocupările literare ale conducătorului din acea vreme al ziarului, I.Slavici, care promova atât ca scriitor, cât și ca redactor, o literatură cu caracter popular, realist.

A doua ediție a traducerii lui J.U.Jarník apare în 1923 din ini-țiativa lui Horia Petra-Petrescu. Din prefața, scrisă în 1916, publicată abia acum și adresată de H.Petra-Petrescu "cititorului țăran", din pre-zentarea idilică a vieții de la țară și din proslăvirea ei, din influ-ența binefăcătoare pe care o atribuie "cursului domol" al romanului, "care-ți potolește zvonirile singelui înfierbîntat și aduce o notă confidențială, de la inimă, în penumbra inserării, într-o casă de la țară, în aerul curat, sănătos de acolo, într-o atmosferă prielnică du-pă care tînjește - vai! de atîtea ori sufletul nostru cuprins de nervo-zitate"³⁴, relese tendința inițiatorului acestei reeditări de a apropia opera scriitoarei cehă de literatura postsecunđaristă. Prin monumenta-lizarea trăsăturilor și valorilor morale ale țăranului ceh, B.Němcová nu a urmărit însă prezentarea idilică, armonioasă, a satului ceh, ci creșterea unui tip reprezentativ care să întruchipeze prin trăsăturile

sele ideea de specific național, necesitate impusă de întărirea conștiinței naționale în perioada renașterii naționale cehe³⁵.

Modul diferit de receptare nu împletează cu nimic asupra valorii tălmăcirii lui Jarník, care rămâne une dintre cele mai reușite transpuneri în limba română a unei opere literare cehe, iar receditarea în 1921 a romanului un meritoriu act de cultură.

Nu același lucru se poate spune însă despre publicarea în 1930 a unui volum de povestiri ale scriitorului ceh J. Jahoda, Orașul și satul și altele. Povestirile tratează tema conflictului dintre sat și oraș, rezolvat de autor în favoarea satului, fiind o spoteoză a vieții fericite de la țară, ceea ce ne face să credem că se încadrează în literatura de orientare semănătoristă țirzie. În prefața traducerii, semnată de M. Krejsová, se afirmă că Jahoda "este unul dintre cele mai reprezentative talente dintre scriitorii cehi de astăzi". Departe de a fi reprezentativ, numele său nu este consemnat de istoriile literare cehe mai vechi sau mai noi. În deceniile al treilea și al patrulea a existat însă în proza cehă o orientare literară de mică amploare și valoare artistică a așa-zigilor "ruraligiti", care, în scrierile lor, idealizează țăranul și dragostea acestuia pentru pământ, înfățișând orașul ca pe un loc de decădere morală. Avem în acest caz o dovadă a modului în care o operă literară fără valoare artistică deosebită este receptată doar pe temeiul corespondenței de idei.

Un alt aspect al problemei îl constituie filiera prin care au fost receptate la noi operele literare cehe. Mai puțin de jumătate din titlurile apărute au fost traduse direct din original, traducătorii fiind cunoscători ai limbii și literaturii cehe, ca de exemplu membrii familiei Šesen sau Elena Eftimiu. În cazul când tălmăcitorii au tradus din limba lor maternă în limba română, ca de exemplu J. U. Jarník și Metodie Zavorel, aceștia au solicitat sprijinul și colaborarea unor români, Jarník în traducerea Bunicuței avîndul drept colaborator pe I. Slavici³⁶, iar Zavorel în tălmăcirea basmelor Boženei Němcová pe H. P. Petrescu.

Oea mai mare parte din restul traducerilor a fost receptată prin filieră germană. P. Garbovicioanu tălmăceşte Didactica magna după versiunea germană a originalului scris în limba latină a lui W. Keiser, autor al monografiei J.A. Comenius, Sein Leben und Seine Werke, din care extrage date referitoare la viaţa şi opera marelui pedagog ceh. Traducătorul volumului de Schițe și tablouri de J. Neruda, I. Husser, specifică într-o notă că a folosit tălmăcirea germană a lui Ant. Smitel³⁷.

În traducerea operei lui Hašek, E. Marghita a folosit ediția germană a Păteniiilor bravului soldat Švejk³⁸, concluzie spre care - ea și în cazul tălmăcirilor menționate mai sus - ne duce în primul rând forma germanizată a numelor proprii: "vrednicul soldat Svaik" (p. 1), "la noi la Budweis" pentru toponimicul ceh Budějovice (p. 14), sau inexactități de sens și confuzii: "la stinca Vlpehrad, în Moldova" (p. 35), în loc de: "la Vyšehrad pe Vltava"; "slujba solemnă de la St. Guy", în loc de: "Sf. Vit" etc.

Prezența unei traduceri anterioare într-o altă limbă constituie, de cele mai multe ori, un criteriu de stabilire a filierei, demonstrând totodată promptitudinea cu care traducătorii români au încercat să introducă în circuitul valorilor literare de la noi capodopere ale literaturii cehe.

Drama R.U.R. de K. Čapek a fost tradusă de Felix Aderca probabil din germană, deoarece piesa fusese tradusă în limba germană încă din 1922³⁹. Același lucru se poate spune despre Cinzecele sclavului traduse de P. Lișteveanu, probabil după versiunea germană⁴⁰. Traducătorul în limba română - neidentificat - al nuvelei Fără copii de Ignat Herrmann, apărută în nr. 147 al "Bibliotecii Dimineața", informează în notele biografice anexate la traducere că povestirea a reprezentat literatura cehă într-o antologie engleză de literatură universală, apărută la Londra în 1927. Existența unei tălmăciri engleze ou aproximativ doi ani înaintea apariției ei în traducere românească ne face să credem că autorul traducerii românești a folosit versiunea engleză a nuvelei cehe.

O altă concluzie ce se impune este aceea a selecției și calității traducerilor. Ponderea o au traduceri din clasici ai literaturii cehce, reprezentată fie prin mai multe titluri, fie prin reeditări. De exemplu, numele Boženei Němcová apare de patru ori⁴¹, al lui Jan Neruda de trei ori⁴², al lui Svatopluk Čech de două ori⁴³, al lui Karel Čapek de patru ori⁴⁴, al lui Jaroslav Hašek de două ori⁴⁵, al lui Alois Jirásek o dată⁴⁶.

Dat fiind volumul în general restrâns al operelor traduse din limba cehă, nu se procedează, ca în cazul altor opere din literatura universală, spărate acum, la o traducere rezumativă a originalului. Excepție fac însemnările de călătorie prin țara noastră ale lui Jan Neruda, spărate sub titlul București, al cărui traducător, M. Seenan, recurge la o tălmăcire selectivă, oferind un fel de rezumat al însemnărilor scriitorului ceh.

O trăsătură comună aproape tuturor traducerilor din această perioadă (și nu numai cehce) o constituie - atunci când nu se recurge la transcrierea fonetică - localizarea forțată a numelor proprii: Marlita pentru Mařenka, Jonsa pentru Iona, etc. (Vezi J. Neruda, Schițe și tablouri, Craiova, 1895, p. 12, 20). Confruntarea cu originalul dă la iveală unele traduceri eronate, modificări de sens, omiteri de propoziții sau replici care nu afectează însă importanța tălmăcirilor ca stare.

O ultimă concluzie este aceea a funcționalității traducerilor. Concepute pe de o parte ca act de cunoaștere, de apropiere între popoare, și pe de altă parte ca deschidere de noi orizonturi, ca o cale spre universalitate, traduceriile au reprezentat întotdeauna un important act de cultură.

Selectarea inegală sub raport calitativ, receptarea, în unele cazuri, unilaterală a unor scriitori cehi de valoare universală, fec ce în prima jumătate a secolului al XX-lea activitatea de traduceri să se realizeze în special ca act de cunoaștere și apropiere între popoare.

Cu toate acestea, considerăm că tălmăcirile din literatura cehă

au contribuit la îmbogățirea universului spiritual al poporului nostru prin receptarea de opere de certă valoare artistică, pătrunse pe această cale în circuitul culturii românești.

Cel de-al doilea război mondial și evenimentele care l-au precedat au dus la o reducere simțitoare a numărului de traduceri din literatura cehă în limba română⁴⁷. Activitatea aceasta va cunoaște un reviriment și o nouă fundamentare științifică după 1945.

Cu toate lacunele inerente unui început de drum, explicabil și prin nivelul general al momentului cultural respectiv, tălmăcirile din literatura cehă, studiile și articolele de popularizare din perioade de care ne-am ocupat au constituit un factor important în procesul de cimentare a relațiilor culturale și literare dintre popoarele română și ceh.

NOTE

- 1 Cităm, de exemplu: T. Burada, O călătorie la românii din Moravia, Iași, 1884; J. U. Jarník, Relațiunile româno-cehoslovace din trecut și în viitor, București, 1919; N. Iorga, Roumains et Tchécoslovaques, Praga, 1924; J. Hušková-Flajšhansová, Rumunští praziskové v rámci jednotlivých literárních škol, Praga, 1927; V. Miller, Cehoslovacii în România, București, 1928; I. Nistor, Cehoslovacii și românii, Cernăuți, 1930; J. Macárek, Rumunsko ve své minulosti a přítomnosti, Praga, 1930; J. Š. Kvapil, Přehled vývoje a směru současného písemnictví rumunského, Praga, 1938; M. Dan, Cehi, slovaci și români în secolele XIII-XVI, Sibiu, 1944 etc.
- 2 Horia Petra-Petrescu, prefață la Bunicuța de Dožena Němcová, București, 1923; J. U. Jarník, Sezători românești de pe muntele Sion din Praga, Praga, 1915.
- 3 În teza noastră de doctorat, Reporturi culturale și literare româno-cehe în a doua jumătate a sec. XIX și prima jumătate a sec. XX, București, T. U. B., 1978, ne-am ocupat de un alt aspect al acestei teme, și anume de receptarea literaturii române în Cehoslovacia. Vezi și Alexandra Toader, Limba și literatura română în Cehoslovacia anilor 1900-1938, în vol. Reporturi literare româno-slave, București, T. U. B., 1977; Al. Toader, Le roman roumain en Tchécoslovaquie pendant l'entre-deux-guerres, București, "Synthesis", V/1978, p. 237-246. Receptarea literaturii slovace, prin traduceri, la noi, face obiectul preocupărilor slovacistilor (P. Olteanu, C. Barbărieșă ș.a.).

- 4 Prima tălmăcire din literatura cehă, Pavel Cătană de František Pravda, a apărut, în traducerea lui J.U.Jarník, în "Convorbiri literare", 1881, nr. 3 din iunie, nr. 4 din iulie, nr. 5 din august; în ediție separată, la Brașov, 1891.
- 5 B.Němcová, Bunicuța, Sibiu, 1885, trad. J.U.Jarník; J.A.Komenský, Didactica magna, București, 1893, trad. Petre Garboviceanu; Jan Neruda, Schite și tebliguri, Craiova, 1895, trad. I.Musar.
- 6 În cadrul acțiunilor Micii Înțelegeri, au luat naștere o serie de asociații și institute culturale ca: Československo-romunský spolek (înființat la Praga în 1925), Societatea româno-cesoslovacă (fondată la București în 1920), Mica Antantă în proză, Mica Antantă feminină, Mica Înțelegere în muzică, Institutul româno-cesoslovac din Praga (Vezi J.Šmejkal, Pro sblizení Československo-romunské, "České slovo", Praga, 22 martie 1927; Fondul Propagandei Naționale (mai departe F.P.N.), Presa externă, 571/1938, report nr. 47; cf. Alexandra Tocder, Prelegeri de literatură cehă. Cu privire specială la raporturile culturale și literare româno-cehe la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, București, Tip.Univ., 1978, p. 166, 169, 173, 177.
- 7 Vezi F.P.N., Presa externă, 318/1930.
- 8 Didactica magna a lui J.A.Komenský a apărut, după reeditarea din 1904, în alte două ediții (1910, 1921), prin îngrijirea aceluiași Petre Garboviceanu, însoțită de ample prezentări ale operei marelui pedagog.
- 9 Cine a mîncat porumbelii, traducere de Karolina Šesan, "Junimea literară", 1929, nr. 5-8.
- 10 Tvardovský și Cîntarea vieții, trad. G.Berariu, "Junimea literară", 1924, nr. 1; Romanta de primăvară, trad. de Elena Eftimiu, "Adevărul literar și artistic", 1922, nr. 5.
- 11 Toba lui moș Foltín, trad. Karolina Šesan, "Junimea literară", 1930, nr. 1-4.
- 12 În hotel și Gerasiori, "Adevărul literar și artistic", 1937, nr. 846.
- 13 Milen Šesan, Romanul istoric ceh, "Junimea literară", 1936, nr. 4-12, și Poezia cehoslovacă modernă, "Junimea literară", 1937, nr. 1-9; Elena Eftimiu, Literatura cehă contemporană, "Viața Românească", 1933, nr. 6-9.
- 14 În articolul său, Poezia cehoslovacă modernă, M.Šesan situează poezia nouă, militantă a lui J.Wolker, J.Hora, St. K.Neumann la periferia vieții literare cehe din acea vreme.
- 15 Medalion J.Vrchlický de G.Berariu, în "Junimea literară", 1924, nr. 1-2; Note bio-bibliografice, prezentarea Karolinei Šesan asupra operei lui Sv.Čech, care însoțește traducerea din "Junimea literară", 1930, nr. 1-4; Elena Eftimiu, Un mare poet ceh, "Adevărul lite-

- rar și artistic", 1937, nr. 846.
- 16 Profesorul universitar ceh J.U.Jarník, mare prieten al românilor, distins cunoscător și cercetător al limbii române, are o bogată activitate în acest domeniu: Doine și strigături din Ardeal, București Birlad, 1912, Însemnări cu privire la limba basmelor populare românești, Birlad, 1913, Dragoste de grai și de viers românece, București, 1925. A tradus în limba română Bunicuța de B.Němcová și povestirea Pavel Cătenă de Fr. Pravda. Date complete asupra activității lui Jarník, în vol. J.U.Jarník, Correspondența, vol. II. Ediție de T.Ionescu-Nișcov, București, Ed. Minerva, 1983, p. 349-374 (Bibliografia scrierilor lui Jarník referitoare la români).
- 17 A tradus Ginteele sclavului de Sv. Cech, București, 1908.
- 18 Vezi note 5.
- 19 Abatele mănăstirii Strechov, transformată în timpul primului război mondial în spital pentru soldații români ardeleni. Abatele Zavoral a învățat românește (Vezi J.U.Jarník, Sezători românești de pe muntele Sion din Praga, Praga, 1915) și, la îndemnul lui Jarník, traduce în limba română un volum de povestiri cehe și slovace în prelucrarea Božena Němcová: Zina apelor, povești cehe și slovace, "Biblioteca Dămința", 1923, nr. 20.
- 20 Horia Petra-Petrescu, ofițer ardelen care, în timpul războiului, la Praga, și-a însușit limba cehă, om de cultură și traducător din rusă și franceză, are meritul de a fi contribuit la propagarea literaturii cehe în România prin articolul Ceva despre Cehoslovacia, Sibiu, 1928, care prezintă orientările, trăsăturile și personalitățile marcante ale literaturii cehe din sec. XIX-XX.
- 21 Valerian Sesan, profesor universitar și președintele asociației culturale "Prietenii Cehoslovaciei" din Gernăuți, autor al studiilor Centenarul Impului cehoslovac "Kde domov můj" și Comemorarea genilor muzicale cehoslovace B.Smetana și A.Dvořák (Gernăuți, 1934). Ambele articole constituie o amplă prezentare a culturii și literaturii cehe în perioada renașterii naționale.
- 22 Milan Sesan, autor al traducerii Școala maternă de J.A.Komenaký, el omagiuului adus țării noastre România țară binecuvîntată, "Junimea literară", XXVII, 1937, nr. 10-12, de poeta cehă B.F.Ha de Věrný și al articolelor citate la nota 13.
- 23 Karolina Sesan a tradus Ohlota de M.Prižová, "Junimea literară", 1929, nr. 9-10, Orșul și estul și altele de J.Jahoda, Gernăuți, 1930.
- 24 Božena Sesan a tradus textul arilor de Smetana și Dvořák ce ilustrează expunerea lui V.Sesan cu privire la activitatea lor și

- Primul fluture de primăveră și altele de P.Fingel, Suceava, 1941.
- 25 Elena Eftimiu, autoare a articolelor Literatură cehă contemporană, "Viața Românească", 1933, nr. 6-9, K.H.Mácha, un romantic ceh, "Universul" 14 nov. 1936, K.Čapek, "Buletinul Săptămîinii", 1939, nr. 48 și a traducerilor Tribunalul și Omul care a știut să zboare de K.Čapek, "Buletinul Săptămîinii", 1939, nr. 48, Lunca de trendafiri de Al. Jirásek, "Buletinul Săptămîinii", 1937, nr.43 etc. Vezi și nota 15.
- 26 E.Marghita a tradus Pășunile unui timpit de J.Hašek, București, 1931 și volumul de povestiri Divorț, criză, dezermare și alte pozne hazlii de J.Hašek, în "Floarea literaturilor străine", nr. 220, f.a.
- 27 V.Slinca a tradus Enigma de K.Čapek, "Floarea literaturilor străine", 1926, nr. 73.
- 28 Vezi nota 15.
- 29 A tradus Suflet de copil de Růžena Svobodová ("Floarea literaturilor străine", nr. 117, f.a.).
- 30 În colecția "Biblioteca Dimineața" apăreau traduceri valoroase din literatura universală ca Faust de Goethe, Crainquebille de A.France, Profesiunea doamnei Warren de G.B.Shaw, Nuvele de Čehov.
- 31 Vezi nota 25.
- 32 Vezi nota 5.
- 33 În 1879 J.U.Jarník vizitează pentru a doua oară România, prilej cu care, în afară de alți scriitori și oameni de știință români, se împrietenește cu I.Slavici, mărturie stînd corespondența dintre cei doi din perioada 1883-1890 (Vezi I.E.Torouțiu, Studii și documente literare, București, 1931-1946, vol. III; J.U.Jarník, Dra-goște de grai și de viers române, București, 1921, p. 13; C.Barborică, prefață la: B.Němcová, Bunicuța, București, B.P.T., 1962; Tr. Ionescu-Nișcov, Relații socio-culturale ceho-române (Epoca modernă), Cluj-Napoca, Decia, 1981).
- 34 Prefața la: B.Němcová: Bunicuța, ediția a II-a, București, 1923.
- 35 Vezi F.Vodlčka, Cesty a cile obrozenské literatury, Praga, 1958, p. 202.
- 36 Din corespondența cu I.Slavici aflăm despre atenția pe care Jarník o acorda detaliului semnificativ: "În capitolul IV - scrie el lui Slavici, referindu-se la intervențiile acestuia în textul traducerii - cea mai mare greșeală este cînd se vorbește despre morărească că întorcîndu-se de la biserică își ducea în coșercă merinde în loc de băcălii, ce-i trebuiau în casă" (Vezi I.E.Torouțiu, Studii și documente literare, vol. III, scrisoarea din 3 mai 1885).
- 37 O traducere a povestirilor lui Neruda apăruse în 1884 la Leipzig sub titlul Kleinseitner Geschichten.

- 38 J. Hašek, Die Abenteuer des braven Soldaten Schwejk wahren des Krieges, Prag, 1926-1927, ed. a II-a, 1929.
- 39 K. Čapek, WUR (Werstands Universal Robots), Prag, 1921, ed. a II-a 1922.
- 40 Sv. Čech, Lieder eines Solaven, Stuttgart, 1897.
- 41 B. Němcová, Bunicuța, Sibiu, 1885; ed. a II-a, București, 1923; Zina spelor, povești cehe și slovaos, București, 1923; Gine a mincat porumbelii, "Junimea literară", 1929, nr. 5-8.
- 42 J. Neruda, Schite și tablouri, Craiova, 1895; Poveștiri cehe, "Biblioteca Luceafărul", nr. 66, București, f.a. și Cernăuți, 1940.
- 43 Sv. Čech, Cfitecele sclavului, București, 1908. Vezi și nota 11.
- 44 K. Čapek, R.U.R., "Biblioteca Dimineața", nr. 75-76, f.a. Vezi și notele 25 și 27.
- 45 J. Hašek, Pătanile unui timpit, București, 1931. Vezi și nota 26.
- 46 Al. Jirásek, Lunca de trandafiri, "Buletinul Săptămîinii", 1937, nr. 43.
- 47 În societă perioada au apărut trei titluri: P. Pingal, Primul fluture de primăvară și altele, traducere de Vožena Sesen, Suceava, 1941; K. J. Beneš, Casa fermecată și Viața furată, embele române apărute la București, 1943, în traducerea lui Ion Ciobanu.

ВОСПРИЯТИЕ ЧЕШСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В РУМЫНИИ В КОНЦЕ XIX ВЕКА
И В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА

Rezume

Чешская литература в Румынии в конце XIX века и в начале XX века рассматривает вопросы переводов с чешского языка на румынский, начиная с 1881 года, когда было переведено в Румынии первое чешское литературное произведение и кончая 1940 годом; в статье рассматриваются как отдельные книги, так и переводы, появившиеся в румынских литературных журналах.

Исходя из этих данных, автор рассматривает пути проникновения в Румынии разных литературных произведений, критерии выбора для перевода того или иного произведения, место, которое занимают в переводах художники-классики и современные писатели, а также и качество переводов, выполненных разными переводчиками.

В заключении подчеркивается значение этих переводов как способ взаимопонимания и сближения между румынскими и чешскими народами и как один из путей проникновения новых тем и мотивов в румынскую литературу.

MARIN PEDA ȘI SCRITORII RUȘI

Gheorghe Barbă

În orizontul spiritual al lui Marin Preda literatura rusă ocupă, am putea spune, un loc privilegiat, cu totul aparte. În perimetrul interesului constant al scriitorului român față de literatura rusă se înscriu nume ca Pușkin, Lermontov, Gogol, Goncesarov, Turghentev, Dostoievski, Lev Tolstol, Gheov, Gorki, F.Sologub, L.Andreev, Maikovski, Pasternak, L.Leonov, M.Solohov ș.a. Cercetarea relației dintre universul de creație al lui Marin Preda și fenomenul literar rus - temă prin ea însăși foarte interesantă, mai cu seamă în modul neobișnuit, cu totul inedit în care s-a concretizat această relație - oferă, sintem convingși, un spor de înțelegere mai profundă a stilului, a principiilor estetice ale scriitorului român, a profilului său de creație.

Abordarea de către Marin Preda a procesului literar rus se produce printr-o permanentă dispută și confruntare de idei, opera scriitorilor ruși servindu-i drept impuls, prin apropiere sau distanțare, pentru afirmarea propriei vocații în arta sa literară. Prezențe literare rusești întâlnim din abundență în intervenții cu caracter publicistic, în eseuri și articole de critică literară, în scrieri confesionale, ce și în opera sa artistică, mai ales în romanul Cel mai iubit dintre pământeni. În pasionantele dezbateri filozofice din paginile acestui ultim roman al scriitorului, creația autorilor ruși este implicată la gradul cel mai înalt.

Referirile lui Marin Preda la literatura rusă apar în cele mai diverse ipostaze, într-un context vast și variat al preocupărilor și meditațiilor sale asupra rosturilor literaturii în epoca contemporană, al locului și rolului scriitorului în vălmășagul problemelor existențiale cu care s-a confruntat și se confruntă omenirea. Există, după opinia noastră, o afinitate, o înrudire evidentă între concepțiile scriitorilor ruși dintotdeauna asupra misionarismului înalt al literaturii în destinele societății ("Poetul în Rusia e mai mult decît un poet" -

Cda. 89/86 Fasc. 4

afirmă E. Evtusenko) și convingerile lui Marin Preda privind menirea majoră a scriitorilor care "sunt conștiințe ale colectivității naționale"¹, despre efectul "magia al artei", despre credința sa pătimească "în eternitatea artei"² și în faptul că "o țară care nu știe să-și apere poezia va fi învingă sau va supraviețui lamentabil la coada altor națiuni, fiindcă poezia e sângele unui popor, care curge subteran prin veacuri și îl face nepieritor". Criticul Nicolae Manolescu numea "efectul Preda" tocmai această "înlăturare a adevărului și demnității scriinului la rangul unei doctrine, pe care să se întemeieze opera, popularitatea neconcesivă, credința în rostul etern al artei"³.

Marin Preda aprecie, spre exemplu, la Pușkin, poetul național al rușilor, sentimentul demnității și al independenței ca artist, conștiința durabilității și măreției operei create. Și în romanul Cel mai iubit dintre pământeni, Victor Petrică, făcând aluzie la poezia pușkiniană Poetul, comentază "ce spune Pușkin: poet care îndrăgești lucrurile pe care le faci, ești tu mulțumit? Ești rege, trăiește în singurătate și lasă lumea să râdă, nu te încrede în elogiile ei și nici să nu-ți pese dacă îți cârmimă altorul. Astea era un mare tip, nu degeaba a fost admirat de Gogol și Dostoievski"⁴. Același ținută olimpiană este remarcată și la Mihail Sadoveanu al nostru, care, în tinerețe, contestă cu violență de un critic, i-a răspuns, dar pe urmă a regretat, și-a ridicat privirea peste umeri și nu s-a mai uitat niciodată la cei care au scris despre el, nici de bine, nici de rău. "Este un exemplu demn de urmat" - precizează Marin Preda⁵.

În Vista de a prăzi, cartea autobiografică a scriitorului, se afirmă că "revelația lucrurilor deja știute s-a produs în secolul trecut prin Balzac și Flaubert, exceptându-l pe ruși, care cel dintâi au explorat fantasticul realității", ilustrându-se acest fapt prin Însemnările unui nebun de Gogol și Holstomer de Lev Tolstoi⁶. Marin Preda era de părere că procedeele "experimentatorilor literaturii ultramoderne" a secolului nostru nu constituie ceva "absolut revoluționar", ele având "rădăcini în secolul trecut, în marii scriitori de altădată", ca-

re "practicau intervertirile de perspectivă, începînd, hai să spunem, cu Gogol, Insemnările unui nebun", unde "niște cîini... scriu scrisori extrem de autentice, încît se naște sentimentul că se exprimă chiar ei", sau la Tolstoi, unde "la un moment dat spare, sub ochii noștri uluiți, un cal care începe să-și povestească viața lui de cal", dar în primul rînd "Dostoevski /.../ este un astfel de precursor". În consecință, Marin Preda era convins că formula romanului clasic, convențiile literaturii marilor scriitori ai secolului trecut n-au fost epuizate, că în prezent e valabilă stit maniera modernă a prozei lui Faulkner, care "a dat rezultate fascinante", oit și cea clasică a lui Tolstoi⁷. Constatînd că literatura "ultremodernă" ocolește tipurile umane din universul satului, el se întreaabă: "E mai interesant cu cerșetori, idioți, vagabonzi, estropiași sau dementi? Nici asta nu mai e nou după Faulkner și Becket, și la urma urmei după Dostoevski și Gogol, care au tratat și mai înainte aceste subiecte"⁸, că "cititorul român - e de părere Preda - stă bucuros de partea lui Tolstoi decît de a lui Joyce"⁹.

Evocînd anii tinereții, lecturile intense din acea perioadă de formare a sa ca intelectual și scriitor, Marin Preda consemnează în Viața ca o pradă: "Turmentarea marilor spirite îmi dădea o stare intensă de jubilațiune... Stăpînit de admirație pentru marele Gogol..., și dorînd să scriu ca el, să surprind și eu, asemeni lui, spectacolul vieții, care poate stîrni în noi acel sentiment de salvare, de eliberare, de libertate a gîndului, de triumf asupra a ceea ce e diform și grotesc... Imaginația lui Swift era străînă, a lui Gogol apropiată, familiară..." (p. 108-109). Pînă la sfîrșitul vieții el va simți o adîncă înrudire spirituală cu clasicii ruși. Pe Stendhal și Balzac îi admira, spune Preda, pe Dostoevski și Tolstoi îi iubește¹⁰.

Lermontov și Gonocarov, de pildă, stîrmeau interesul lui Preda mai ales prin personajele lor de factură dramatică, precum Peciurin și Oblomov, pe care scriitorul român îi încadrează în "tema eroului contemplativ", care, spre deosebire de "tema artei ca spectacol", vizează

observarea vieții nu ca spectacol, "ci ca pe un lucru de al cărui secret trebuie să te pătrunzi, să te uiți la oameni, la soare, la tot ce există", din "plăcere în sine, pură, misterioasă", de a pune pur și simplu "întrebarea ce este viața", temă "demnă de cea mai mare atenție"¹¹ din partea literaturii, e de părere creatorul lui Ilie Moromete și al lui Victor Petrini, eroi în firea cărora există, indiscutabil, o mare doză din elementul contemplativ, meditativ-filozofic "în sine". Chiar episoadele anecdotice cu care e încrustată proza lui Marin Preda, îndeosebi romanul Gel mai iubit dintre pământeni, nu reprezintă doar momente "deconectante" în tensiunea dramatică a desfășurării subiectului, ci "prilejuri" de noi sondări în tîlcurile adînci ale condiției umane. Ne gândim, bunăoară, la întîmplarea, povestită cu mult haz de Petrică Nicolau, despre flautistul care se spînzurase după ce citise într-un ziar că Filarmonica, la care mult timp lucrese conștiincios și de unde fusese dat afară cu o zi înainte pentru o stupidă comportare (unica în viața sa) față de directorul ei, va pleca în turneu la Paris, viața de-o viață al bietului flautist. Victor Petrini definește această relație drept o "istorie gogolienă sau cehoviană", afirmînd că sub "grotescul psihologic", "deraierea" de la "normal", sub învelișul elementului ridicol se consumă o profundă dramă omenească, "finalul tragic", căci "omul avusese și el un vis..."¹². În acest caz Marin Preda ne invită parcă să luăm aminte la drame visului furet, e iluziilor spulberate, prin care se naște impasul în existența personajelor lui Gogol și Cehov. Din acest punct de vedere, umorul detașat, aparent rece al lui Marin Preda este, după opinia noastră, de factură modernă și, totodată, mai apropiat de cel al lui Cehov și Gogol (fiind, după spusele sale, încă din tinerețe "stăpînit de admirație pentru marele Gogol" și dorind să scrie "ca el..., asemenea lui"), decît de cel al lui Creangă și Caragiale.

Pe scriitorul român l-a impresionat nu numai creația lui Gogol, dar și deznodămîntul destinului acestui scriitor rus. Preda a meditat cu luare aminte la evoluția surprinzătoare a creatorului rus, de la Re-

vizorul și Suflete moarte spre Fragmente alese din corespondența cu prietenii, ce a stîrnit mînta inflexibilului Bielinski în celebra Scrisoare către Gogol. Infiltrații gogoliene pătrund, după cum am văzut, și în meditațiile și zbuciumul protagonistului din Gel mei iubit dintre pămînteni cu privire la sensurile existenței umane pe pămînt. Iată un pasaj din volumul II al romanului, unde sînt surprinse gîndurile lui Petrini despre soarta dramatică a scriitorului rus: "Gogol preconiza, spre sfîrșitul vieții, cîntul pentru țărani și îndepărtarea de cultură. Da, spiritul i se tulburase, era adevărat, se speriasse de ceea ce descoperise, dar de ce spaima lui luase chiar această direcție? Aș scrie într-adevăr cu mare fervoare o carte în acest sens, simțeam că o pot face... Dar, gîndii, poate la pătrînește s-o scriu, cînd n-o să-mi mai pese de nimic..." (II, p. 83).

Dintre toți scriitorii ruși, asupra lui Marin Preda o fascinație deosebită au exercitat-o Gogol, Dostoievski¹³ și Lev Tolstoi. El revine mereu în opera sa - fie nemijlocit, prin scrieri cu caracter publicistic, prin confesiunile sale, fie prin intermediul personajelor apropiate lui din creația artistică - la fenomenul literar rus, dorind să pătrundă semnificațiile acestuia în contextul culturii universale. "Literatura rusă... - afirmă un protagonist al romanului Gel mai iubit dintre pămînteni - a cucerit lumea și acum francezii se uită uluiți la sufletul rus, ale cărui adîncimi sondate de un Gogol, Dostoievski și Tolstoi îi emeteșc..." (I, p. 108). Creația classicilor ruși constituie tema unor discuții pasionante între Victor Petrini și Petrică Nicolau: "Am cea mai mare admirație pentru Rusia lui Dostoievski și Tolstoi" (p. 86) și "nu strică să înveți limba lui Dostoievski, a lui Tolstoi și a lui Lenin" (II, p. 173) - afirmă aceste personaje ale romanului. Iar în Viața ca o pradă, autodidactul Pavel orbul îl îndeamnă insistent pe viitorul scriitor să-i citească pe ruși, care "sînt îngrijorați de destinul omului, pe care îl văd din subterană, ca Dostoievski", a cărui "mărturie nu e rece" și pentru care "soarta omului nu e iremediabilă, ca la Swift, oare e mereu în declin după

Gulliver, ci patetică, cu ochii spre Dumnezeu"¹⁴. Fiind autor celebru al unor asemenea scrieri ca Întîlnirea din pămînturi, Moromeții, Rîmpitorii, Martin Borman, Intrusul, Marele singuratic și al altora, Marin Preda va mărturisi "că o primă zguduire de ordin moral am avut-o citindu-i pe Tolstoi și Dostoevski"¹⁵, în a căror creație "există... un patetism al întrebărilor și al credinței, și tocmai acest patetism a făcut ca literatura rusă să zgudule cititorii din lumea întreagă, în momentul în care ea a trecut granițele limbii în care a fost scrisă și a devenit cunoscută pretutindeni"¹⁶, și aceasta datorită faptului că scriitorii ruși - o spune el într-un alt loc - au știut să extragă toate semnificațiile și temele din timpul în care le-a fost dat să trăiască¹⁷. Cine mai vorbea ca Marin Preda - notează poetul Petre Stoica - despre Tolstoi și Dostoevski, tilcuind cu finețe pesaje ce scăpau pînă și exegetului?¹⁸.

*

Relația dintre Marin Preda și Dostoevski este, desigur, o relație complexă, contradictorie, de atracție irezistibilă și de respingere. Este vorba de o asimilare creatoare foarte personală a prozei dostoevskiene, ce se manifestă printr-o continuă dezbateră polemică, distanțare critică, după parcurgerea ei temelnică și totală. La întîlnirea cu studenții și profesorii Universității din București, la puțin timp după apariția Gelui mai iubit dintre pămînteni, Preda spunea că, "dacă este vorba de o polemică, aceasta a fost cu universul lui Dostoevski, pentru că eu cred mai mult în oameni, în omenie"¹⁹. Fapt este că opera dostoevskiană a impulsionat puternic spiritul creator al lui Marin Preda pe tot parcursul evoluției sale de scriitor, oferindu-i continuu spre dezbateră aspecte umane "tulburătoare", "ceva misterios... și nou... pentru mine", scriitorul mărturisind că "ceva asemănător nu mai citisem"²⁰.

După debutul său cu volumul Întîlnirea din pămînturi (1946), pe autor îl obsedează scrierea unui roman, "unde eu - se confesează Preda, în Vișta ca o pradă - mă străduiam neapărat să descriu un Feodor Pavlo-

vici Karamazov român²¹. El va mai reveni cu precizări la acest moment din drumul său de creație într-un interviu, apărut după moartea sa, în care scriitorul recunoaște că "romanul a eșuat", rezultând ceva "absolut ilizibil din toate punctele de vedere. Semn că influența dostoievskiană nu a dat în acest caz roade, nu se potrivea cu ceea ce era specific și subiectului dar și înzestrărilor mele... Probabil că era - declara Marin Preda - o experiență pe care trebuia s-o fac ca să mă vindec de influența dostoievskiană"²². Această încercare a constituit o prefigurare a viitorului roman Morometii, al cărui prim volum apare în 1955. Discursul narativ la Dostoievski se desfășoară sub semnul agitației (Preda îl include pe scriitorul rus în categoria "marilor pasionați"), la autorul român relatarea e deteșată, voit rece, modernă, apropiindu-se sub acest aspect de factura stilului Faulknerian²³.

Marin Preda semnează, în colaborare cu Nicolae Gane, ultima variantă a traducerii românești a romanului Demonii, "operă care nu deteșează nimic nimănui"²⁴.

Impresionant de forța expresivității artei lui Dostoievski, al cărui talent - după spusele lui Gorki - poate fi asemuit doar cu acela al lui Shakespeare, Marin Preda, încă din tinerețe, se delimitează de filozofia dostoievskiană a wallinței, afirmând că numai "prin gândire putem descoperi în noi lumina. Nu umilința, ci flacăra cugetării ne poate înălța..."²⁵. Și în romanul Oel mai iubit dintre pământeni continuă dezbaterea în cadrul aceluiași coordonat existențial. Victor Petrini, eroul lui Marin Preda, aspiră să elimine din filosofie stica bazată pe ideea de Dumnezeu și să aducă în locul ei cunoașterea pe baza descoperirilor științifice. Este evidentă replica polemică dată creatorului Fraților Karamazov, când Petrini se referă la el, spunându-și: "Conștiința nu e dublă și nu se scindează, cum crede Dostoievski, din pricină că putem în același timp să facem și bine și rău, sau să urim fiindcă ni se face binele și alte descoperiri abisale care i-au turmentat marele său spirit" (I, p. 43). Protagonistul romanului Oel mai iubit dintre pământeni ajunge să promoveze concepția integrității con-

științei umane, potrivit căreia "conștiința e unitară, dar, ca și în natură, ea este zgâlțâită când de furtuni și cataclisme, când învedată de înseninări miraculoase... Faptul că un boier rus dădea ordin să fie asfixiați copiii de către câini - face el aluzie la relatarea lui Iven Karamazov - arată mai degrabă că se născuse într-o lume nelegitimă din barbarie, decît că îi e proprie omului crima abjectă" (ibidem).

Dar modelul dostoievskian este implicat nu numai în filozofia de creație a romanului Cel mai iubit dintre pămînteni²⁶, el este prezent și la nivelul interpersonajelor, al sistemului de raporturi intime între protagoniștii operii literare. Genialele intuiții ale romancierului rus în umblirea ambiguităților vieții afective și a jocului capricios al sentimentelor sînt greu de ocolit. Nu face abstracție de ele nici Marin Preda păgînd pe urmele lui Dostoievski. Replica scriitorului român intervine mai cu seamă pe linia demitizărilor, a destrămării iluziilor false, a aparențelor artificiale în raporturile interumane. Acolo, de pildă, unde scriitorul rus descoperă profunzimi sufletești abisale, autorul român înclină să vadă doar manifestări grotesci, ce acoperă lipsa sentimentului de afecțiune adevărată și ascunde trufia. La Dostoievski, abjecția supremă se transformă neașteptat în noblețe sublimă. În romanul lui Marin Preda zigzagurile dostoievskiene ale sentimentelor capătă o expresie funcior negativă. La capătul tuturor transformărilor sinuoase prin care e dat să străbată o iubire rămînc drojdia egoismelor neînfrîinate și nu rareori, ticăloșia nudă²⁷.

Cele petrecute într-o vizită la Tesia, unde Matilda explică în-cifcît de ce merge prost căsnicia Tamarei și a lui Artimon, constituie o parodie magistralsă a unei scene clasice din romanul Demonii (Este vorba de discuția sumbră dintre Stavroghin și Kirillov, în care primul dă următoarea replică la teoriile aberente ale celuilalt: "Dacă ai fi știut că crezi în Dumnezeu, credeai și acum; întrucît însă nu știi că crezi deja în Dumnezeu; nu crezi încă")²⁸. La Preda: Dacă Artimon "ar iubi-o, ar suferi pentru tot ce-i face, ori el nu suferă și o iubește tocmai de-aiă, fiindcă n-o iubește..." Logica absurdă e dusă pînă la ridicol.

Matilda se încăpăținează în argumentarea iraționalului sublim, întru distracția lui Petrinii "... este datoriei ei, nu l-a făcut s-o iubească, ar putea s-o facă, ori ea nu l-a făcut, ar fi fost o nenorocire, cum e Artimon de sensibil... Și atunci el are așa un sentiment de... chiar o iubește pentru imensa cantitate de suferință de care ea l-a apărât..." (I, 233-234). Pe același plan al parodierii, într-un alt loc, reacția polemică antidostoievskiană este provocată de o scintire. Matilda încearcă într-un mod ridicol să-și împace soțul cu sultanul după cearta din pădure, propunând ca în cinstea concilierii să închine un pahar de vin toți trei: "Ne cerea să ne împăcăm, în stil dostoievskian, eventual să plîngem și să ne îmbrățișăm: Victor Pavlovici, să exclame el cu glas gutuit, unde am ajuns, ce trepte ale josișiei am coborât, Piotr Nicolaevici, să-i răspund și eu strângut de emoție, o iubim, o iubim amindoi, să fim mindri de ea... Să uităm totul, da, Piotr Nicolaevici, nu te mira, așa trebuie să facem, să fim demni de ea și să-i sărutăm pictorugule..." (I, 173-174).

Se simte, pe un plan mai larg, o dispută permanentă și nevoială cu literatura clasică, în general, care a creat nenumărate figuri de femei sublime, dispută inclusiv cu Dostoievski, care vede îndeosebi în natura femeii puritatea, inocența, chiar în ipostaza ei cea mai de jos. Printre atâtea personaje demonice, cărora le-a dat viață în nenumăratele sale pagini, nu întîlnim, se pare, nici un chip feminin. În Convorbirile sale cu Florin Mugur, Marin Preda spunea că Don Quijote care - desprinsă din cartea și de numele lui Cervantes are de patru secole o rezonanță universală fabuloasă - n-a avut ecou și înțelegere în spațiul românesc. Pe cînd Dostoievski, care l-a creat pe cneazul Mișkin, spunea că este "cea mai tristă și cea mai frumoasă poveste din literatura lumii" (p. 80).

Protagonistul Celui mai iubit dintre pămînteni comentează semnificațiile noi pe care - după el - le dă Dostoievski cuvintelor din limba rusă ничево (nimic) și сила (putere), afirmînd că scriitorul rus a fost primul care a meditat asupra sensului lor. "Caracteristica su-

flatului uman - îl interpretează Viotor Petrini pe Dostoevski - e aspirația spre libertate, dar sensul vieții tot nu-i apare cu limpezime: da, libertate totală, dar ce să faci cu ea, dacă într-o zi tot trebuie să mori? Scriitorii ruși au numit asta blestemata chestiune insolubilă. Si pe această incertitudine, pe această ispită a lui nicevo, apare sila și îl prinde în arcanе. Si atunci se supune și, ca să-și ascundă înfringerea, acceptă sila cu fanatism, lăsându-se umilit și martirizat, umilind și martirizând la rîndul lui pe alții și, dacă s-ar putea, întreaga lume" (II, 82-83).

Marin Preda nu aderă total la concepțiile lui Dostoevski privind problema libertății umane, dar nici nu respinge revelațiile în acest sens ale scriitorului rus. Istoria - afirmă el în Imposibila întoarcere - se impune ca o necesitate, menirea scriitorului însă nu constă în a se întreba cîtă necesitate conține istoria, ci care este destinul individual al omului, știind că el nu are dedit o singură viață de trăit, în vreme ce istoria este înceată și indiferentă. "Nu e greu de susținut că, de pildă, Dostoevski nu înțelegea necesitatea progresului social. Dar el a descoperit, ignorînd pentru moment istoria, că scena este ocupată de demoni, care, însușindu-și ideile necesității istorice, dansează peste vieți omenești" (p. 24). Si, ca nimeni altul, el a dat expresie suferinței și chinurilor celor fără apărare, celor sărmani, obidiți și umiliți, a manifestat o mare compasiune și durere pentru umanitatea ultragiată. Marin Preda - atît de apropiat universului personajelor sale centrale²⁹ - era încredințat că eroii lui Dostoevski nu erau concepuți la modul "obiectiv", "fără ca ceva din gîndirea și simțirea" lor "să nu fi țîșnit, în prealabil... în mintee și sufletul" autorului, "actul de creație" fiind "rezultatul vieții interioare secrete a scriitorului". "Niciodată - spune Marin Preda - n-o să putem ști cît de strînsă e legătura pe care o su cu gîndirea autorului viziunile unui om ridicol, despre care citim într-o navelă, cînd se imaginează o lume undeva, pe o altă planetă, o lume fericită"³⁰. Tudor Vianu scrie că Dostoevski a recunoscut vocațiunea

apre fericire a omului, că eroii lui sînt oameni inzestrați cu acea fecunditate morală care le dă puterea să se regenereze, ridicîndu-se din abieul căderii și al suferinței către inocență și bucurie.

Densitatea și profunzimea problematicii general-umane - era de părere Marin Preda - explică circulația universală a operei lui Dostoievski, care, dat "pe mîna unui traducător... să-l masacreze, tot rămîne suficient ca să-ți dai seama că te afli în fața unui scriitor neobișnuit", că "problema pînă la urmă este tot una de conținut", de "ceea ce se spune și mai puțin felul cum se spune", că opera dostoievskiană "este cea mai puțin dependentă de limbaj"³¹.

Marin Preda a militat, prin conținutul întregii sale opere, pentru o abordare creatoare proprie, originală și critică în arta literară, pentru o atitudine activă și polemică în domeniul spiritual³², luînd ca argument literatura rusă, care - cum afirmă un personaj din ultimul roman al scriitorului - "e o literatură polemică, și zadarnic a ignorat-o un timp Occidentul"³³.

Aflîndu-se constant în sfera revelațiilor provocate de creația lui Dostoievski, al cărui geniu îl cutremura, Marin Preda a avut o puternică tentație intelectuală, și cutezanța artistică totodată, de a se confrunta într-o incisivă dispută creatoare cu unul dintre cei mai mari artiști ai omenirii. Romanele Morometii și Cel mai iubit dintre pămînteni, ambele fiind o sinteză artistică originală și profund națională a semnificațiilor timpului nostru, își datorează parțial existența și meditațiilor îndelungate ale scriitorului român asupra artei și aventurii spirituale ale genialului creator rus.

*

Poeta Nina Cassian scria oă îi datorează "lui Marin Preda apropierea pasionată și adîncă de marea proză rusă a secolului al XIX-lea, pe care o cunoștea pînă la nuanță și în fruntea căreia predilecțiile lui îl plaseau pe tutelarea Tolstoi. Aici - este ea de părere - se includea, desigur, și o preferință stilistică, și anume pentru exprimarea clară, exactă, suplă, transparentă"³⁴.

Prin 1951, își amintește criticul Liviu Călin, Marin Preda exprima unele opinii critice față de Război și pace. "Forța telurică și rafinamentul marelui clasic - consemnează el - nu-l tulburaseră, dimpotrivă, le contesta coexistența firescă"³⁵. În Viata ca o pradă autorul se confesează că, deși se simțea subjugat de grandoea creștinească, l-a dezamăgit concepția fatalistă a lui Tolstoi, că Platon Karataev i s-a părut "un guguman cu rugăciunile lui". Îl irita faptul că Bezuhov îl admiră, el care își ascultase o dată instinctele și pusese mîna pe placa de marmură a biroului să-l crape oșpul desfrinatei Hélène. "Homerice, cu forța cataclismului, simțeam că țigăise din firea omului acel is omor și penibila experiență morală alături de Platon Karataev... Dubla natură a eroilor tolstolieni, prinși între instincte și în același timp detașare fatalistă de ele, mi se părea o sfigiere a naturii umane oare mă aștepta și în același timp mă revoltă" (p. 307-308). De aceea, afirmă Preda, "ca scriitor am revenit încă multă vreme sub vraja fatalismului tolstolien" (p. 317).

Marin Preda avea un fel personal de-a raporta la propria-i experiență valorile morale din sfera sublimului, judecînd adevărul artistic prin prisma unui criticism lucid. Caracterul neverosimil al faptului literar era unul din criteriile de bază în aprecierea estetică a fenomenului de creație. El privea cu ochi critic, burăcoară, celebra nuvelă Părintele Serghei, considerînd ea exaltată, neplauzibilă, "excesivă" decizia pasionatului călugăr de a-și reteza degetul cu toporul ("Auzi, domnule, cu toporul!"). Din același unghi de vedere, Marin Preda supune dezbaterei, prin personajul Victor Petrini, semnificația gestului contelui Lev Tolstoi de a face ciubote și de a ara pămîntul. Tolstoi, ca artist mare ce era, dorea să pătrundă condiția de mușic, să trăiască ceea ce simte un mușic arînd sau confecționînd ciube, a căror valoare, spunea scriitorul, făcea mai mult decît opera lui Shakespeare. Aratul, ca și confecționarea de ciubote, rămînea un simplu sport, iar Tolstoi era tot contele Tolstoi, comentează Victor Petrini³⁶. Tema a mai fost abordată în culegerea Imposibila întoarcere,

unde scriitorul, în ipostaza de publicist, o tratează în același spirit lucid, nelipsind și o ușoară undă de umor, caracteristic și el stilului "moromețian" al lui Preda. "Tolstoi - notează el - credea cu simplitate că fericirea apare în sufletul nostru în momentul în care din munca pe care o depunem ne putem hrăni și adăposti. Restul e de la diavol". Marin Preda îl citează pe Günther Grass, care preconizează întoarcere tolstoiană la simpla satisfacere a necesităților, refuzând să fumeze țigări prezentate luxos și luând direct dintr-o tabacheră țărănească tutunul cu două degete și răsucindu-l într-o foiță³⁷.

Problema de natură existențială vor reveni mereu în atenția lui Marin Preda. Tot în volumul Imposibila întoarcere el scrie, printre altele, că eroii lui Tolstoi și Dostoevski erau frământați de suspiciunea că, dacă renunțăm la divinitate, atunci vom ajunge să gândim că totul ne este permis (p. 47-49).

Cu cât se adâncea mai mult în esența operei tolstoiene, numai după parcurgerea ei globală și cunoașterea amănunțită a vieții scriitorului rus din Jurnalul acestuia, Preda va pătrunde marea artă și personalitatea într-adevăr colosală a lui Lev Tolstoi. "Întâlnirea mea adevărată cu Tolstoi avea să se petreacă mai târziu și suflul epopeic din Război și pace să-mi amintescă de Homer" - va scrie el în Viața ca o pradă. Și tot acolo, referindu-se la Moartea lui Ivan Ilici, va mărturisi că "niciodată n-aveam să citesc ceva mai zgudutor" (p.205). Marin Preda îl admira enorm pe Balzac, dar - notează el - scriitorul francez "nu ne outremură nicăieri ca în Moartea lui Ivan Ilici a lui Tolstoi"³⁸, "Tolstoi-ul cel mare"³⁹, "marele scriitor", "scriitor genial"⁴⁰, singurul "pe care îl cred cel mai mult, pe care îl cred în totalitate", în timp ce "pe Balzac nu-l cred întotdeauna"⁴¹. Pentru Marin Preda Război și pace a devenit modelul suprem, etalonul de valoare cel mai înalt, "opera... capitală"⁴², ce, alături de Mizerebilia lui V.Hugo și Scrisorile eminesciene, constituie o creație "realmente magnifică", care, "pe lângă puterea și profunzimea inspirației, ne face să simțim incendiul înalt al conștiinței neliniștite" a creatorului⁴³.

Criticul Aurel Martin face interesante reflecții în eseuul său Marin Preda și tema destinului. El interpretează "Viața ca o pradă" configurându-se ca o metaforă a luptei" celui "ce se îndepărtează de Moarte, eucerind redută cu redută planetele luminii", iar "lumina echiavelind, suprastructural, cu descoperirea lui Tolstoi"⁴⁴. În același eseu Aurel Martin critică îndepărtarea de la "obiectivitatea" și "omnisciența" tolstoiană în romanul Delirul, în care autorul a transfigurat "unilateral... un moment tragic din istoria României". Criticul îi reproșează lui Marin Preda că în roman lipsește reacția la "delir". "Mi-ar fi plăcut - scrie el - în spiritul omniscienței naratorului, să fi întâlnit în Delirul... și atari termeni ai demonstrației. Tolstoi și Malraux nu i-ar fi evitat. Dimpotrivă"⁴⁵. Se știe că în ediția a doua a romanului autorul aduce unele completări în acest sens.

Eseistul Alexandru Paleologu scrie că la începutul Delirului este un pasaj extraordinar, în care se descrie o noaptea de dragoste la țară sub cerul instelat, că "frumusețea acestui episod poate fi calificată, fără exagerare, ca tolstoiană", că "toată cartea rezistă prin el", și prin pasajul ce relatează o nuntă la mahala, unde se dezlănțuie un personaj numit "teluricul"⁴⁶.

Marin Preda era de părere că nu numai opere marilor oameni constituie pentru noi un stilp de susținere, ci și întreaga lor viață. Un mare interes a manifestat Marin Preda pentru viața lui Lev Tolstoi, care i-a lărgit enorm perspectiva în înțelegerea și interpretarea operei autorului rus, ce avea o dorință nestinsă "de-a trăi într-o mare lumină" și e cărui moarte, datorată evadării dintr-o viață pe care o respingea în numele principiilor sale, scriitorul român a văzut "un act sublim", "un gest sublim". Faptul că Lev Tolstoi a murit "ca un om simplu, într-o casă sărăcă, aproape fără asistență medicală... nu trebuie să dea o sură tragică, ci una sublimă, destinului său"⁴⁷.

Cred că pe Marin Preda îl apropie de Lev Tolstoi viziunea globală luminoasă asupra existenței, o poziție superior umană față de destinele și sensurile adânci ale vieții. Fără îndoială, stă în crea-

ția artistică, cît și în publicistica scriitorului, se conturează o atitudine evident critică față de o anumită tendință agresiv negativistă în literatura occidentală actuală, cînd "nu mai știm ce să mai spunem și ce să mai facem pentru a ne detașa de secolul al XIX-lea, din ale cărui idei încă ne hrănim"⁴⁸. Atitudinea estetică esențială a scriitorului român este înrudită cu cea tolstoiană, căci și după Preda arta "este deplină și misterioasă cînd cumulează puterea imaginativă a sufletului uman și aspirația omului spre perfecțiune"⁴⁹.

La sfîrșitul volumului II al romanului Cel mai iubit dintre pămînteni există un episod în care ni se înfățișează o discuție "la rece" între Victor Petrini și Matilda pe tema iubirii și înțelegerii între un bărbat și o femeie. Victor Petrini filozofează pe tema respectivă, extinzînd sfera noțiunii de iubire și făcînd trimitere la Tolstoi, care - spune eroul lui Marin Preda - "se întreabă: ce-i ține pe oameni în viață? Răspunsul cred că e și al lui, nu și meu: iubirea..., fiindcă fără iubirea de ceva am redeveni fiare. Sau și mai rău, am ajunge să ne iubim doar pe noi înșine, devenind monștri" (II, 390). În ediția Timpu n-a mai avut răbdare este reproducută ultima pagină a romanului Cel mai iubit dintre pămînteni, în corectură finală. Ultima frază a romanului în penultima variantă sună astfel: "Și atîta timp cît aceste trepte urcate și coborîte de mine vor mai fi urcate și coborîte de nenumărați alții, această carte nu va fi nefolositoare". Autorul șterge ultimele cuvinte "nu va fi nefolositoare" și în locul lor introduce: "va mărturisi oriîcînd... dacă dragostea nu e, nimic nu e..." (III, 333). Ideea finală a romanului e de geneză tolstoiană, sau de ce neapărat tolstoiană? e universală, de o largă deschidere, Marin Preda impunîndu-se drept un mare umanist, adică un om al iubirii. "Preda - scrie Eugen Simion - s-a străduit să privească lumea modernă de la înălțimea umanului"⁵⁰.

Nu se poate ocoli faptul că marea temă "țărănească" reprezintă un alt moment de apropiere a lui Marin Preda de Lev Tolstoi, pînă la care - după spusele lui V.I.Lenin - "n-a existat țărăn autentic în li-

teratură⁵¹ și care în creația sa a fost un "mare exponent al ideilor și tendințelor țărănimii ruse"⁵², fiind - după expresia lui M. Corki - "scriitor național în cel mai adevărat și mai complet sens al acestei noțiuni", căci "el a întruchipat în nemărginitul său suflet toate reajunsurile națiunii, toate schilodirile pe care ni le-au pricinuit chinurile istoriei noastre"⁵³. Lui Marin Preda îi aparține afirmația că "scriitorii sînt conștiințe ale colectivității naționale și nu sfinți", iar "conștiința colectivității naționale e suma virtuților și scăderilor noastre, și nu suma unor concepte frumoase, dar moarte"⁵⁴.

Așa cum deseori s-a remarcat în critica noastră literară, viziunea estetică, concepția despre om și viață, ce stau la baza întregii creații a lui Marin Preda, își au izvorul în universul existențial al țărănimii românești. Dar aceasta nu s-a manifestat în opera sa printr-o stare de spirit semănătoristă⁵⁵, ci printr-o atitudine modernă, realist-lucidă asupra destinului lumii sătești în epoca contemporană, exprimînd profundul dramatism al "disparației clasei țărănești" sub presiunea progresului tehnico, care "n-ar trebui să trăiască din destrămarea unei structuri de viață veche de mii de ani"⁵⁶.

Preda, pentru care "cîmpul... e mai frumos decît cerul"⁵⁷, pornește de la faptul că țărănimia a creat "valori morale și spirituale care au fost apoi preluate de întregul popor"⁵⁸, că "societatea agrară... a generat valori spirituale... care au format o cultură cu caracter universal", ce a "adus pînă acum atîtea victorii în spirit" și "n-o să cred - spune el - că o să putem și va trebui să renunțăm de aici încînte la spiritul de sacrificiu, la eroism, la sublimarea pasiunilor, fiindcă nu mai corespund sau sînt chiar contrazise de contextul vieții"⁵⁹. Literatura în aceste împrejurări - e de părere Marin Preda - are menirea "să dea glas neliniștii morale a maselor", căci aceasta - după el - este, pe lîngă căutarea sensului existenței, o condiție a marii literaturi, a universalității ei⁶⁰. Scriitorul român exprimă într-adevăr un anumit simțămînt de îngrijorare că, odată cu pătrunderea mașinilor și dispariția calilor, "să nu ne pierdem și sufletul"⁶¹,

adică acea moralitate născută, cultivată și menținută de veacuri în ființa țăranului⁶². De aceea, scria el, "punerea sub semnul întrebării a plugului sau a vitei, a gardului și a bățăturii sale capătă deodată un caracter tragic"⁶³.

Dramatismul adânc pe care îl transmite proza scriitorului decurge, după părerea noastră, tocmai din prezentarea neidilică a acestui univers, stăt de organic aproptat lui, din respingerea oricărei tendințe panteliste, din demonstrarea "imposibilei întoarceri" la ceea ce a fost. Prin această notă specifică se înscrie Marin Preda, credem noi, în circuitul literaturii universale a secolului nostru.

Reflectînd asupra mult discutatei încă de acum 30 de ani și mai bine probleme cu privire la necesitatea ca scriitorul să exprime o concepție înaintată, Marin Preda se întrebă: ce concepție înaintată despre lume au avut Gogol, Dostoievski, Tolstoi, Caragiale, Sadoveanu, Balzac, Shakespeare? Lui V.I.Lenin, bunăoară, nu-i plăcuse concepția filozofică a lui Lev Tolstoi, "moșierul scrîntit întru Cristos". Dar scrie Preda referindu-se tot la afirmațiile lui Lenin - "era Lev Nicolaeviici o «ogîndă a revoluției ruse» ?? Era! Perfect!"⁶⁴.

Preda era adînc convins că o concepție nouă despre lume sporește strălucirea vechilor valori în conștiința prezentului, dacă este vorba de adevărate valori⁶⁵. După el, "fascinația operii literare asupra cititorului nu se exercită prin ideile de suprafață, prin aparența ideologiei ei comune, ci prin ideile ei adînci, care o fac rezistentă în fața timpului și care depășesc cadrul strîmt al decorului istoric"⁶⁶. Preda înțelege profund că literatura e legată de istorie, fără de care "ea se afixiază", manifestînd rezerve față de tendința multor începători întru literatură spre atemporal⁶⁷. Dar tot el credea teribil în "efectul magic al artei", în autonomia operii de creație, care, odată legitimă de sub tutele autorului, "nu mai poate fi distrusă"⁶⁸, ea căpătînd un statut independent și față de creatorul ei. "Este arta - afirmă Preda - o categorie a spiritului, ce fenomen obiectiv, subiectiv însă forța creatoare a artistului n-are vîrstă și se manifestă printr-o

independență tulburătoare atât față de stadiul biologic al vieții creatorului, cât și față de stadiul spiritualității lui"⁶⁹. Marin Preda, exprîmîndu-se pînă într-un protagonist din Cel mai iubit dintre pămînteni, îl ia drept pildă pe Lev Tolstoi, care a rezistat, chinuit fiind și la 60 de ani de povara dorințelor trupului său dotat cu o neobignută forță virilă, căreia i-a pus frîu, "a convertit-o în spirit și a învins" (I, 111).

După Preda, morala, fără a fi convertită în actul de creație pură, își pierde din forța de convingere și din puterea de seducție naturală a artei. "Nici măcar lui Tolstoi - scrie el - nu-i stă bine cînd spune că o pereche de cizme făcute de un bun cizmar sînt mai utile omului decît un roman, sau că Sinfonia a IX-a de Beethoven nu e bună fiindcă nu conține nici un mesaj creștin"⁷⁰, că "grandoarea operei lui Tolstoi nu vine din morală, ci din geniul epic"⁷¹, demonstrînd că eticul, ca și politicul, nu trebuie să copleșească esteticul, că "totul e ca lucrarea respectivă să reușească estetic"⁷². Secretul durabilității epopeii tolstoiene Război și pace nu constă, după opinia sa, în prezentarea în cadrul romanului a documentelor și personalităților istorice, a faptelor autentice, ci în aceea că Lev Tolstoi a știut să vadă, "dincolo de documentele și hărțile bătrînilor, rațiunea superioară, copleșitoare și misterioasă, care ne apropie de filozofie și poezie", sugerînd că "dincolo de fapte există o forță divină ascunsă, care este superioară și lui Napoleon și generalilor și care, în fond, determină adevăratul curs al evenimentelor". Interesant este că Preda nu respinge ostetric ideea lui Tolstoi ce subliniază "caracterul irațional", din punct de vedere al oamenilor, al evenimentelor istorice și sugerează o "rațiune misterioasă". "Chiar în zilele noastre - scrie el - putem să ne întrebăm, de pildă, ce legi țin în echilibru demografia umană și cum se ține echilibrul între cele două sexe? Este evident că o lege guvernează acest echilibru, lege pe care noi încă n-o cunoaștem"⁷³.

La Marin Preda, ca și la Tolstoi, destinele personajelor se împletesc strîns cu evenimentele istorice care nu estompează nicidecum

semnificația actului individual. Subliniind ce însemnătate are pentru literaturii existența individuală, Marin Preda face apel la Tolstoi, care afirma că în dormitor pot avea loc uneori tragedii mai teribile ca în Istorie. În acest sens, în mod deosebit pe Marin Preda l-a zguduit navela Moartea lui Ivan Illici, în care chinurile și teama de moarte a eroului îl duc la descoperirea că viața i-a fost fără sens, trăită în zadar, la conștiința meschinăriei existenței consumate. "Aceste chinuri - notează Preda în Viața ca o pradă - aveau să mi se transmită și ale vremii îndelungată, și mie mi se părea că trăim ca Ivan Illici și eram înepăimîntat; cum trăim, unde e lumina vieții pe care Ivan Illici o descoperă abia cînd e vîrit în sacul morții? (p. 205). Intrebările "Cum trăim? Cum să trăim? - scrie Paul Georgescu - constituie pivotul întregii opere a lui Marin Preda"⁷⁴.

"Teama de moarte e una din temele Risipitorilor", declară autorul însuși⁷⁵. Motivul dispariției, evînd la beză ideea tolstoiană a eșecului în viață, îl întîlnim în Intrusul, în Cel mai iubit dintre pămînteni. Mircea Zăciu a scris un interesant studiu, cu titlul Commentatio mortis în care, printre altele, notează: "Numai în femeile viața și moartea (precum în natură) se află îngemănate, una condiționînd-o pe cealaltă. Eroinele de mare relief ale scriitorului - și în primul rînd Matilda - sînt construite pe această axă. De aici și admirația lui pentru profundele intuiții tolstoiene (Anna Karenina, Kitty), confirmîndu-i credința că «știința despre viață și moarte a femeilor e mai mare decît a bărbaților. Nu ele sînt primele care, trebuînd să năsoască, știu că în acele clipe pot și muri?» (Convorbiri..., p. 67)"⁷⁶.

Indiferent de subiect, în raza atenției lui Lev Tolstoi și a lui Marin Preda se află mereu problemele grave ale existenței, "blextematele probleme insolubile", printre care fericirea sau nefericirea omului ocupă locul central. Romanul Anna Karenina începe cu o asemenea cugetare: "Toate familiile fericite se aseamănă între ele. Fiecare familie nefericită, însă, este nefericită în felul ei"⁷⁷. Marin Preda, prin personajul său Victor Petrini, parcă ar continua, într-o permanentă dezbateră,

meditației tolstoiene: "Dacă n-ar exista fericirea altora, nu ne-am sinchisi de nefericirea noastră... Dar apare regretul effigietor când îl vedem pe alții trăind în armonie și sufletul parcă ni se zbate ca într-un sac tolstoian în care e vîrît Ivan Ilici înainte de a muri" (I, 356).

Dintre personajele din Anna Karenina, cel mai apropiat de Tolstoi - după opinia lui Marin Preda - era Levin, care, pe lângă preocupările sale obişnuite, strict lumeşti, dorea să-şi ducă existența la lumina unui ideal superior ("negreșit să trăiască și pentru Dumnezeu")⁷⁸. În Cel mai iubit dintre pămînteni, Victor Petrini meditează în aceeași perspectivă asupra destinului scriitorului rus: "Tolstoi, un mare spirit, nu-și înțelegea soția, un spirit comun, care îl iubea și era foarte geloasă pe toată existența lui" (III, 188). Sofia Andreevna, soția marelui scriitor rus, îi ura pe discipolii săi, și această atmosferă de ură și gelozie - afirmă Marin Preda - constituie o agresiune continuă împotriva principiilor de viață ale lui Tolstoi, ceea ce l-a împins în cele din urmă la evadare care i-a adus și moartea⁷⁹. "Îl fault footre le camp - a exclamat Tolstoi cînd și-a dat seama că totul s-a sfîrșit, că, adică, trebuie să ne cărăm de pe suprafața pămîntului, să spălăm puțină"⁸⁰.

Capitolul XXXVIII din Viața ca o pradă e închinat lui Sergiu Filerot, un prieten al lui Marin Preda din perioada războiului, care lucra ca redactor la "Tiparul univereitar" și care în anul 1942 își publicase, sfidînd refuzul cenzurii, un volum de versuri, cu titlul Om, îndreptat împotriva războiului, exprimînd în versuri "tari", subversive sentimentul dezastrului final. Tipărirea și difuzarea acestui volum au dus la arestarea autorului și la condamnarea lui la moarte de un tribunal militar. Nu fusese împușcat, pedeapsa comutîndu-i-se în muncă silnică pe viață. Marin Preda îl compară pe acest om cu Pierre Bezuhov, cel mai luminos și generos erou din operele lui Lev Tolstoi. Sergiu Filerot - scria Marin Preda în finalul capitolului respectiv - seamăna cu Bezuhov "și la chip și la impulsul care îl determinase să se vire singur în mecenismul orb al represiunii; scăpase ce și eroul tol-

stolul ca prin minune din fața plutonului de execuție" (p. 300). Așa se va scrie în critica noastră literară despre Marin Preda, care, prin "valorile pe care miza, opțiunile sale în cultură și viața publică", prin "simțul profund al egalității umane..., se aseamăna mult... cu Pierre Bezuhov"⁸¹.

Adevărul în artă constituie unul din principiile fundamentale în concepția de creație a lui Lev Tolstoi și a lui Marin Preda. Criticul Nicolae Manolescu - scria la un an de la dispariția autorului Morometilor și Celui mai iubit dintre pământeni - oă prin opera sa Marin Preda i-a adăugat talentului și bunului simț "caracterul, însușire mult mai rară și mai scumpă", iar cititorul zilelor noastre a redescoperit prin el "că unul din rosturile majore ale literaturii este tocmai de a spune adevărul"⁸².

N O T E

- 1 Imposibila întoarcere, București, Ed. Cartea Românească, 1971, p. 35.
- 2 Ibidem, p. 209.
- 3 "Effectul" Preda, "România literară", Anul XIV, nr. 23, 24 iunie 1981, p. 9.
- 4 Vol. I, Ed. Cartea Românească, 1980, p. 117.
- 5 Imposibila întoarcere, p. 100.
- 6 Viața ca o proză, Ed. Albatros, 1977, p. 102, 103.
- 7 Timpul n-a mai avut răbdare, Marin Preda, Editura Cartea Românească, 1981, p. 561-563.
- 8 Imposibila întoarcere, p. 181, 182.
- 9 Ibidem, p. 119.
- 10 Florin Mugur, Profesiunea de scriitor, Editura Albatros, 1979, p. 39.
- 11 Idem, Convorbiri cu Marin Preda, Editura Albatros, 1973, p. 84.
- 12 Cel mai iubit dintre pământeni, vol. I, p. 138.
- 13 Vezi articolul nostru F.M. Dostoievski în viziunea lui Marin Preda, "Limă și literatură", 1983, nr. 3, p. 363-372.
- 14 p. 102, 103.
- 15 Florin Mugur, Convorbiri cu Marin Preda, p. 67.
- 16 Ibidem, p. 64.
- 17 Timpul n-a mai avut răbdare, p. 156.
- 18 Ibidem, p. 191.
- 19 Vezi "Universitatea Comunistă", 1980, nr. 2; vezi și vol. Timpul n-a mai avut răbdare, p. 551.

- 20 Viata ca o pradă, p. 156.
- 21 Ibidem, p. 64.
- 22 M. Ungheanu, Un interviu inedit cu Marin Preda, in "Luceafărul", anul XXIV, nr. 20 (1994), 16 mai 1981, p. 6.
- 23 Ovid S. Grohmălniceanu, Prefață la romanul lui Marin Preda Moromeții, vol. I, Ediția a VIII-a revăzută, Ed. Tineretului (Liceum), 1968, p. 5.
- 24 Marin Preda, Imposibila întoarcere, p. 194.
- 25 Viata ca o pradă, p. 158.
- 26 Vezi Ion Ianoși, Cel mai iubit dintre filozofi, "România literară", anul XIV, nr. 37, 10 septembrie 1981, p. 19.
- 27 Ovid S. Grohmălniceanu, Florosele trezorii din dormitor, in vol. Ființa noastră cea de toate zilele, Ed. Cartea Românească, 1981, p. 140-147.
- 28 Dostoievski, Demonii, Ed. Cartea Românească, 1981, p. 304.
- 29 Dana Dumitru, Luptă pentru seninătate, "România literară", anul XIV, nr. 22, 28 mai 1981, p. 11.
- 30 Florin Mugur, Profesiunea de scriitor, p. 41.
- 31 Imposibila întoarcere, p. 188-190.
- 32 Ibidem, p. 152.
- 33 Cel mai iubit dintre pămînteni, vol. I, p. 108.
- 34 Timpul n-a mai avut răbdare, p. 88.
- 35 Portrete și opinii literare, Ed. Albatros, 1972, p. 159.
- 36 Cel mai iubit dintre pămînteni, vol. I, p. 313.
- 37 Imposibila întoarcere, p. 148-149.
- 38 Imposibila întoarcere, p. 204.
- 39 Timpul n-a mai avut răbdare, p. 356.
- 40 Florin Mugur, Profesiunea de scriitor, p. 38.
- 41 Timpul n-a mai avut răbdare, p. 137, 551.
- 42 Florin Mugur, Profesiunea de scriitor, p. 37.
- 43 Imposibila întoarcere, p. 65.
- 44 Acolade, Ed. Eminescu, 1977, p. 146-147.
- 45 Ibidem, p. 142-143.
- 46 Timpul n-a mai avut răbdare, p. 55.
- 47 Florin Mugur, Profesiunea de scriitor, p. 38-39.
- 48 Imposibila întoarcere, p. 34.
- 49 Ibidem, p. 27.
- 50 Timpul n-a mai avut răbdare, p. 140.
- 51 Lenin despre literatură, București, 1949, p. 242.
- 52 Ibidem, p. 67.
- 53 L.N. Tolstoj v ruskoj kritike, izd. III, Moscova, 1960, p. 425.
- 54 Imposibila întoarcere, p. 38-39.
- 55 Ibidem, p. 163.

- 56 Ibidem, p. 24.
 57 Ibidem, p. 89.
 58 Ibidem, p. 181, 182.
 59 Ibidem, p. 136, 137.
 60 Ibidem, p. 43.
 61 Timpul n-a mai avut răbdare, p. 139.
 62 Ibidem, p. 123-124.
 63 Imposibila întoarcere, p. 183.
 64 Viața ca o pradă, p. 172, 174, 175.
 65 Imposibila întoarcere, p. 35.
 66 Ibidem, p. 69.
 67 Ibidem, p. 166.
 68 Ibidem, p. 209.
 69 Ibidem, p. 61.
 70 Imposibila întoarcere, p. 47, 49.
 71 Timpul n-a mai avut răbdare, p. 554.
 72 Ibidem.
 73 Ibidem, p. 539-540.
 74 Timpul n-a mai avut răbdare, p. 506.
 75 Florin Mugur, Convorbiri cu Marin Preda, p. 102.
 76 Cu cărțile pe masă, Ed. Cartea Românească, 1981, p. 44; vezi și Timpul n-a mai avut răbdare, p. 287.
 77 Ed. Minerva (vol. I, DPT, nr. 688), București, 1972, p. 3.
 78 Florin Mugur, Convorbiri cu Marin Preda, p. 64.
 79 Florin Mugur, Profesiunea de scriitor, p. 39.
 80 Imposibila întoarcere, p. 54.
 81 Al.Paleologu, în Timpul n-a mai avut răbdare, p. 56.
 82 "România literară", anul XIV, nr. 23, 24 iunie 1981, p. 9.

МАРИН ПРЕДА И РУССКИЕ ПИСАТЕЛИ

(Rezume)

В рамках интереса Марина Преди к явлениям мировой культуры, русская литература постоянно занимала центральное место. Его внимание привлекали такие писатели, как Пушкин, Лермонтов, Гоголь, Тургенев, Гончаров, Достоевский, Лев Толстой, Чехов, М.Горький, Ф.Сологуб, Леонид Андреев, Вл.Маяковский, В.Пастернак, Л.Леонов, Н.Шолохов и др. Из вышеуказанных русских писателей, он особенно ценил Л.Толстого, Достоевского и Гоголя. До конца жизни Марин Преда постоянно ощущал свое глубокое родство с великими писателями русской литературы. "Стендалем и Бальзаком восхищаюсь - говорил он, - Достоевского и Толстого люблю". В творчестве Гоголя, Л.Толстого, Достоевского румынский писатель находил элементы модернистской литературы XX века.

Будучи известным автором многих произведений, Марин Преда сделал следующую исповедь: "Первое потрясение нравственного характера произошло во мне, читая Толстого и Достоевского", в творчестве которых "есть какой-то... патетизм вопросов и веры в человека, и этот патетизм именно сделал русскую литературу - утверждает он - способной потрясти читателей всего мира".

После смерти автора Морометов и Самого любимого из земных, поэта Нина Кассиан писала с волнением: "Я обязана Марину Преде моим страстным и глубоким сближением к великой русской прозе XIX века, с которой он был знаком до мельчайших тонкостей и оттенков и во главе которой стоял олекуна Толстого". "Здесь - пишет Нина Кассиан - сказалась, конечно, и определенная стилистическая манера, а именно стремление к ясному, точному, гибкому, прозрачному выражению". Никто - пишет румынский поэт Петре Стойка - не говорил так о Толстом и Достоевском, как Марин Преда, тонко проникая и раскрывая смысл каждого отрезка, который иногда подосагаем даже исследователю.

Интересные высказывания о русских писателях находим в публицистических и литературно-критических выступлениях, в конфессионально-исповедательных книгах автора. Отклики русской литературы встречаются и в прозе писателя, особенно в его последнем романе - трилогии Самый любимый из земных, где творчество русских писателей вовлекается в полемику, в диспут, в страстные дебаты о смысле человеческой жизни, об условиях человеческого существования в современном мире. В своих философских размышлениях персонажи этой трилогии часто ссылаются на великих писателей русской литературы. "Я глубоко восхищаюсь Россией Достоевского и Толстого" и "неплохо изучать язык Достоевского, Толстого, Лавина" - говорит между собой герои этого романа.

"ZÎMBETUL COPIILĂRIEI" DE MARIA DĄBROWSKA
SAU PERCIPEREA IMPRESIONISTĂ A REALITĂȚII

Constantin Geambașu

a) Intenții artistice

Înainte de a ajunge la literatură, Maria Dąbrowska a strălucit o cale lungă și interesantă, traversând în primul rînd spațiul unor preocupări social-politice și cultural-educative dintre cele mai diverse: "Consideram atunci (în perioada studiilor efectuate în străinătate - n.n.) - mărturisește viitoarea romancieră - că, pentru Polonia, arta și îndeosebi literatura constituie un lux, că deocamdată trebuie să creăm învățămîntul și cultura maselor largi, pentru ca ele să poată participa la reconstrucția țării. Pînă la izbucnirea războiului și în primii săi ani am rămas credincioasă acestor deziderate sociale"¹. Cele peste 200 de lucrări (articole, recenzii, cîteva broșuri și cărți, apărute între anii 1910-1916) sînt o mărturie convingătoare în acest sens².

Publicistica social-politică, practică pe scară largă, a extins orizontul scrisului dąbrowskian. Idei, motive, teme proprii domeniului jurnalistic se vor regăsi descord în paginile viitoarei proze. De la început, Maria Dąbrowska s-a integrat în rîndul scriitorilor angajați, a căror nobilă menire implică imense responsabilități de natură socială și artistică. Ca și predecesorii săi, - Prus, Orzeszkowa, Żeromski și alții - ea a înțeles legătura vie dintre literatură și viață, funcțiile modelatoare ale scrisului, pus în slujba marilor idealuri naționale și umanitare³.

Primele povestiri și nuvele sînt destinate copiilor și tinerilor. Scriitoarea a acordat o importanță deosebită educării tinerei generații prin intermediul literaturii. Ciclul Copiii patriei (1918) reunește diferite imagini și schițe din trecutul istoric al Poloniei, cu vizibile scopuri didactice. Pe fundul luptelor pentru libertatea

și independența statului polonez se conturează figuri de eroi naționali - adevărate pilde de patriotism. Pe aceeași linie, a literaturii didactice, programatice, se situează și volumul de povestiri Ramura de ciurea (1922), din care transpar valorile instructive ale sistemului cooperatist propagat de Abramowski, sub a cărui influență ideologică prozatoarea se va afla multă vreme. Societatea organizată după acest sistem ar fi trebuit să se bazeze pe sentimente de prietenie și întruajutorare dezinteresată, pe solidaritate umană și responsabilitate în interesul întregii colectivități. Imaginile din viața copiilor și tinerilor susțin aceste precepte, chiar dacă nu sînt totdeauna convingătoare. Interesantă este, printre altele, noua ipoteză a orfanului, a copilului părăsit și sărman. După cum observă Krystyna Kuliczowska, spre deosebire de literatura din perioada pozitivistă (E. Brus, Soartă de orfan; Maria Konopnicka, Gloaba noastră), în care orfanul apărea ca obiect al demersurilor filantropice, ca semnal de trezire a conștiințelor celor de care îl depindea soarta, acum el devine personaj autonom, independent, învingînd sărăcia datorită propriilor idei, fără ajutor din partea adulților. Copiii din familiile de muncitori și meserieși constituie exemple de demnitate și mîndrie, spirit întreprinzător și curaj⁴.

În pofida caracterului didactic și orareca schematic, poveștile din această etapă pregătesc condițiile consacării literare definitive, deși, paralel, prozatoarea va continua activitatea publicistică. În anul 1923 apare volumul Zîmbetul copilăriei, pe care autoarea îl consideră adevăratul său debut beletristic.

Încercînd să delimiteze contururile propriei creații, Maria Dąbrowska mărturisează: "Aș dori să ofer un echivalent artistic al celor medii și fenomene de viață care, succesiv, încă din copilărie, au devenit propria mea experiență de viață, experiență interioară. A face acest lucru în mod cinstit este foarte greu. A găsi un echivalent artistic fenomenelor din viață, "a releva", cum se spune, conținutul lor emoțional, deci esențial, și a-l recompona apoi așa cum ne apare în via

ță, misterios și cert, pentru aceasta trebuie să lucrezi pînă la culmile inspirației autentice"⁵.

Maria Dąbrowska va urmări realizarea acestui matur și exigent enunț cu o tulburătoare consecvență pînă la sfîrșitul vieții⁶. Demersul său artistic implică, încă din anii debutului, o perpetuă racordare a realității la propria experiență, limitarea ficțiunii în favoarea materialului autentic, a mărturisirilor și amintirilor, cultivarea rigurilor autenticismului. În jurnalul său note: "... din problemele autentice ale vieții, și numai din ele, pot să se nască opere de artă și literare autentice"⁷. Arts, în accepția scriitoarei, afirmă Tadeusz Drzewowski⁸, - cel mai competent exeget al operei dąbrowskiene -, înseamnă "o completare a destinului personal, a vieții proprii și a celor din jur, iar ulterior și a vieții unei comunități mai mari"⁹.

b) Farmecul amintirilor

Destinul personal al scriitoarei începe să prindă viață încă din paginile Zîmbetului copilăriei.

Casa părintescă, localitatea natală Russów, ținuturile din împrejurimi reprezintă o realitate vie, care va reveni într-o măsură mai mare sau mai mică în toată creația scriitoarei. Pe drept cuvînt, T. Drzewowski vorbește despre un mit russowian al operei¹⁰, iar Anna Kowalska, în prefața la Peripețiile unui om care ougetă (ultimul roman al scriitoarei, rămas neterminat), afirmă că timpul Russowului a devenit timpul interior al prozatoarei¹¹. Nu-i de mirare deci că numeroase elemente referitoare la personajele și problemele universului literar dąbrowskian au caracter autobiografic.

Anii copilăriei reinvie în lumina densă a numeroaselor amintiri. Dar la Dąbrowska amintirile nu trebuie înțelese în sensul obișnuit, ele constituind un principiu de creație și de exprimare a atitudinii față de lume. Importanța deosebită pe care scriitoarea o acordă amintirilor trebuie pusă în legătură nu numai cu intensitatea și prospețimea lor în mintea adultului, ci, în primul rînd, cu semnificația estetică pe care ele o capătă în contextul filozofiei bergsoniene și abramowskiene,

adîncii implicații pentru evoluția artei și literaturii¹².

Atît Bergson, cît și Abramowski refuză rațiunii dreptul de investigație a adîncimilor realului, considerînd cîtă vreme adevărata putere de cunoaștere a omului o reprezintă intuiția, prin intermediul căreia se realizează pătrunderea în esența existenței și, deci, cunoașterea vieții în profunzimile ei. Adevărata realitate inaccesibilă intelectului, susține Bergson, o constituie evoluția spiritului, durata sau "forma pe care o ia succesiunea stărilor noastre de conștiință"¹³. Durata se identifică cu timpul vieții psihologice profunde, fluide și în perpetuă schimbare. Durata interioară este "viața în continuă desfășurare a unei existențe"¹⁴. Un mijloc eficient de percepere a duratei este arta, care prin intuiția estetică pătrunde pînă în intimitatea ei, surprinzîndu-i "individualul, specificul, irepetabilul"¹⁵. Reconstituirea artistică a "fluxului memoriei" prin introspecție oferă artistului o desfășurare estetică autentică, dezinteresată.

La rîndul său, în același spirit, Abramowski, polemizînd cu teoria lui Tolstoi despre artă¹⁶, observă geneza frumosului din sufletul uman în perceperea fenomenelor eliberate de sub rațiune. În acest sens se impune reducerea maximă a intelectualismului prin intermediul unor procese psihice generale, dintre care fac parte în primul rînd amintirile și visele. Cîștă trecute în sfera memoriei, faptele de viață își pierd învelișul apercceptiv și trăiesc într-o formă nenumită. Transformate în amintiri, ele conțin senzația eliberării de intelect, sporind în frumusețe, într-un fel nejustificat, pe măsură ce se depărtează în timp. Viziunea lumii prin prisma amintirilor devine estetică. "Orice clipă de suspendare a intelectului - afirmă Abramowski - și de răsturnare, în acest fel, a fenomenului spre fațeta sa emoțional-nenumită reprezintă o clipă de naștere a frumosului"¹⁷. La un moment dat, filozoful polonez identifică arta cu viața, subliniînd că orice moment al vieții poate deveni obiect al artei, cîtă vreme depinde nu de conținutul pe care îl are, ci de modul în care este privit: "chiar și momentele comune, obișnuite pot să releve frumosul, decîtă vreme sînt făcute de ele în-

tr-un raport de contemplare"¹⁸. În procesul contemplativ al lumii ne aflăm în poziția unei ființe sociale impersonale.

În aceste două atitudini estetice, - cu numeroase elemente de interferență, - înclinația naturală, spontană a viitoarei scriitoare de a aduna, încă de copil, cîtece, date despre arborele genealogic, de a face însemnări și a observa cu luare aminte realitatea interioară și înconjurătoare, și-a găsit în anii dinaintea debutului un suport filozofic mobilizator, care permite să înțelegem clar sensul afirmației de mai tîrziu: "... pentru mine cel mai important motor al creației artistice îl constituie amintirea"¹⁹.

c) Perceperea impresionistă a realității

Revenirea la perioada copilăriei a generat un univers proaspăt și emoționant, cu bogate semnificații literar-filozofice. Lumea simțirilor, grefate pe impresii și senzații nemijlocite, se constituie într-o viziune literară modernă, intuitivă, diferită de maniera tradițională, descriptivă, rece și impersonală. Sursa concretă de inspirație pentru Zîmbetul copilăriei a constituit-o - după cum indică însăși sutoarea - cartea Curtea albă a dansului Herman Beng²⁰. În Belgia, Maria Dąbrowska a cunoscut reprezentanți de frunte ai prozei universale: frații Goncourt, Poe, Maeterlinck, Huysmans și alții. Tot atunci s-a apropiat de literatură scandinavă, ale cărei valori erau mult apreciate în cercul moderniştilor poloni²¹. Prin intermediul lui Beng și, ulterior, al lui Conrad, tînăra scriitoare a pătruns - așa cum afirmă pentru prima dată Ewa Korzeniewska²² - în spațiul prozei moderne contemporane generate de impresionism, care, sprijinindu-se pe elemente ale filozofiei bergsoniene, a revitalizat într-o mare măsură arta, manifestînd un interes deosebit pentru exprimarea unor impresii, senzații, stări sufletești încercate nemijlocit de artist²³. În literatură, impresionismul a promovat o nouă modalitate narativă, bazată pe împletirea de impresii și trăiri subiective cu fluxul amintirilor din trecut, urmărindu-se o prezentare și cunoaștere intuitivă,

nuanță și "autentică" a vieții psihice și sociale, diferită de cea științifică. Noul tip de narator încetează a mai fi omniscient, concentrându-se asupra înregistrării și "transmiterii nemijlocite a propriei viziuni despre realitate"²⁴. Punctul de sprijin al scriitorului modern se mută astfel în conștiință. Subiectivitatea începe să domine asupra obiectivității. În spațiul românesc, în același spirit novator, analizând detaliile noii structuri a prozei, Camil Petrescu scria: "... Ori ce aş face, eu nu pot descrie decât propriile mele senzații, propriile mele imagini. Eu nu pot vorbi onest decât la persoana întâi"²⁵.

Între Curtea albă a lui H. Bang și Zimbetul copilăriei există, desigur, numeroase afinități (tema, mediul, valorificarea cîntecelor și, în primul rînd, tonalitatea poetică-filozofică), pe care T. Drewnowski le evidențiază comparativ, alături de deosebiri. Criticul nu folosește însă termenul de impresionism pentru calificarea celor două opere, acceptînd opinia scriitorului J. Iwaszkiewicz care îl apropie pe Bang mai curînd de Turgheniev și Gohov, decît de naturaliști sau impresionisți²⁶.

Pornind de la afirmația Ewei Korzeniewske, considerăm totuși că adevăratul debut beltristic al Mariei Dąbrowska reunește elemente specifice vizibil impresioniste, a căror delimitare devine aluneceasă, dar utilă demersului investigativ.

Lumea este privită cu ochii copilului, fără mitologizare sau psihologizare²⁷. Perceperea ei se desfășoară spontan și nemijlocit. "Atunci viața lovea direct inima noastră" (Copacii primăvara). Fapte obișnuite, scene simple, trăiri și impresii devin la vîrsta copilăriei adevărate evenimente. Relația dintre copil și lume se constituie în numeroase imagini subtile, relevînd varietate stări sufletești. De la început se observă o anumită înfrumusețare a lumii în ochii copilului care "o vede pentru prima dată"²⁸. Curiozitatea lui și dorința de a-i descifra tainele se manifestă permanent, proiectîndu-l în căutarea de răspunsuri la întrebări de multe ori tulburătoare.

Încă de timpuriu, cel mai firesc și nemijlocit contact al fi-

inței umane se stabilește cu natura. Acesta generează impresii dintre cele mai diverse, fiind un nepuizabil izvor de teine și frumuseți, de emoții și tulburări sufletești. Repetabilitatea anotimpurilor, străgind după sine metamorfoze de neînțeles pentru cei mici, este receptată ca un adevărat spectacol. Cele mai puternice emoții le stărneste însă sosirea primăverii. Verdele invadează spațiul, florile de arbori și de grădină împrăstie mireame îmbătătoare, iar din sufletul copiilor iradiază bucuria de a cutreiera câmpii, zăvoaie și lunci. Sensibilitatea copiilor la stimuli exteriori este înfățișată în mod pregnant. Copiii sînt fascinați de mișcarea mugurilor și adierea vîntului, de dinamica acestei mișcări. Debroweka creează o atmosferă mirifică, din care străbate fiorul copilăriei petrecute în mijlocul naturii surprinse în intimitatea deasășurării ei. "Îți amintegti ce moale, ce mătăsoasă era legănarea castanilor, ce minunat se unduiau deodată toate ramurile lor? Cît de inefabilă era molicimea aerului în care se odihneau nevinovate crengile împovărate de flori!" (Copacii primăvara). Observarea nuanțată a naturii în continuă mișcare reprezintă, după cum se știe, o particularitate a impresionismului (cu izvoare, bineînțeles, în experiența artistică anterioară). Descrierile de natură nu urmăresc scopuri cognitive, specifice naturalistului, ci exprimarea stării pe care natura a stîrnit-o în sufletul de copil. "Forța de declanșare a stării, a atmosferei - scrie Abramowski - constituie măsura perfecțiunii artei"²⁹. Reacțiile copiilor la frumusețile naturii exuberante, primăvara, sînt simple și pline de căldură. "De bucurie, știam doar să ne tăvălim prin iarță, să smulgem nuleluțe de salcie și să șfichiuim aerul cu ele (...)" (Copacii primăvara). Sosirea păsărilor călătorești le provoacă strigăte de admirație, iar felul cum își fac cuiburile îi umple de uimire (Păsările). Trecerea timpului este fascinantă, inexplicabilă, iar uneori nedorită în momentele de extaz și fericire³⁰.

Observînd metamorfozarea naturii, autoarea manifestă interes pentru nuanțe, lumină, culoare. Prin intermediul cuvîntului creează o adevărată romatică naturală, remarcabilă prin forța de sugestie po-

etc.). "Marea era albastră, cerul fierbinte, florile de purpură, cacele albe, sculptate, transparente ca și dantelele bunicii; fântinile de albastru izbeau cerul cu picături de brilante (Bunica, p. 72); "În tufiș, soarele răspindea roze aurii, trandafirii și verzi. Rumuri negre se împleteau și se uneau în chip inexplicabil (Păsările, p. 61). Și exemplele pot continua: umbra albastră, amurgul palid, ginguritul de perle, cercuri purpurii, azurul grădinii, nisipul rumen, arabescul de safir, vînătu lunecilor (Păsările); vinul auriu, lichiorul verde, dudul galben, etc. (Plecarea). Grația culorilor și formelor, naratorul sesizează parcă viața interioară a lucrurilor. "Copații din grădină păreau să fie luminați de o lumină venită din interior. Perii luminau ca o purpură uscată și parfumată, cestanii curgesu în valuri de frunze ruginii pe trotuar și pe alei, iar în adâncul albastru al grădinii dudul galbul ardea ca o imensă crizantemă". (Plecarea, p. 93).

Merită relevată aici, de asemenea, observația lui W. Maciag, potrivit căreia natura, ca principal obiect al interesului copiilor, "a ajutat-o mult pe scriitoare în scopurile ei ideologice"³¹. Exegețul se referă, desigur, la intenția artistică, permanentă în întreaga creație debrowekiană, de a construi "o stare de armonie și încredere între om și lume".

Dispariția ierarhică de orice fel între natură, copil, obiecte, anularea graniței dintre lumea naturii și cea umană în anumite momente din povestiri, o considerăm, de asemenea, proprie spiritului impresionist care implică transfigurarea liberă a realității. Copiii se cățăară pe crengile de liliac pentru a fi luați drept găini, încep să meargă în patru labe, doresc să crească pe mal ca sălcicile. Fratele cel mic încearcă să se simtă cal. Animalele cuvîntează parcă cu glas omeneesc³². În acest proces un rol important îl deține imaginația extrem de prolifică în cazul copiilor. Prin intermediul ei se diminuează distanța dintre realitate și visare. "Dacă doream ca pe rondul de flori să se întindă palate strălucitoare /.../, ele spăreau scolo fără nici un fel de vrăjitorii, le construim dintr-un material ușor, din ser" (Chinezul, p. 57);

"Dincolo de lac, spre nord, se întindeau câmpii de gheață, lumina stea-
ue polare, iar noi, fără răgaz, începeam marea călătorie spre pol"
(Oaspeții, p. 76); "Un singur pas, o singură mișcare a mîinii și vom
umple lumea cu faptele noastre și vom aduce tuturor cunoștințelor no-
stre prăzi din marile călătorii, pene de struț, păsări ale raiului,
piel de tigri și de foci" (Oaspeții, p. 76). Tot prin imaginație uni-
versul se populează cu ființe ciudate, iar obiectele își amplifică di-
menșiunile reale (Bunica).

În lumea copiilor, Dąbrowska descoperă totodată acea impresio-
nantă solidaritate sufletească față de ființele din jur. Atașamentul fa-
ță de părinți, admirația pentru căruțeșii și zilierii de pe moșie, ce-
re-ri cucereau prin priceperea și forța lor, prin farmecul și frumusețea
obiceiurilor și a cîntecelor, se manifestă intens, necesitînd un pro-
nunțat consum de energie afectivă (Cîntecul). Acest tip de solidaritate
se întîlnește și în lumea animalelor (Cîșinele). Paginile primelor cărți
citite stîrnesc emoții și întrebări tulburătoare în sufletul generos al
ocilor mici (Cărțile). Si amintirile continuă în felul acesta, evocînd
momente și imagini mereu proaspete.

Viziunea impresionistă asupra lumii transpare și din modelita-
tea de structurare a materiei literare. Propozițiile sînt concise, sim-
ple, uneori laconice, surprinzînd imagini, fapte, întîmplări imbinat
nu printr-o înlănțuire logică, evolutivă, cauzală, ci pe baza "asemănă-
rii emoționale dintre ele, a contiguității sau a convergenței"³³. Ie-
rarhizarea amintirilor nu respectă legitățile timpului și spațiului, nu
urmărește închegarea unui tablou de ansamblu. Fragmentaritatea și dis-
persivitatea imaginilor constituie atribute ale stilului impresionist.
W. Maciąg consideră că această modalitate de prezentare a copilăriei se
bazează pe selectivitatea amintirilor și reprezintă una dintre condiți-
ile de susținere a sensului optimist al povestirilor³⁴. Atmosfera de
optimism se construiește prin limitarea cognitivă a imaginii despre lu-
me³⁵. Vedem aici mai degrabă nu o conștientă "îngustare" a orizontului
de cunoaștere, cît o consecință firească a metodei de creație pe care

sorlitoarea a adoptat-o.

Din Zîmbetul copilăriei emenă un sentiment de bucurie și fericire deplină, o anumită stare de beatitudine. Atitudinea morală a scriitoarei față de viață se constituie în afirmarea neîntreruptă a valorilor ei permanente. Din acest punct de vedere există numeroase corespondențe cu Amintirile din copilărie ale lui Ion Creangă. Diferențele esențiale între cele două opere se situează în planul narațiunii și al stilului. Ritmul narații la Creangă este mai dens, mai compact. Stilul epic se caracterizează îndeosebi prin oralitate și prin farmecul expresiv al limbajului. La Maria Dąbrowska stilul impresionist a impus tonalitatea lirică și, ca stare, un univers mai poetic.

NOTE

- 1 Stefania Podhorska-Okolów, U laureatki Nierody Wydawców. Maria Dąbrowska o sobie, în vol.: Z. Libera, Maria Dąbrowska, Varșovia, 1963, p. 78.
- 2 Cf. T. Drewnowski, Rzecz russowska. O piśarstwie Marii Dąbrowskiej, Cracovia, 1981, p. 76.
- 3 Cf. Ewa Korzeniewska, Tradycja i nowoczesność - Maria Dąbrowska, în vol.: Prozaicy dwudziestolecia międzywojennego, Varșovia, 1974, p. 122.
- 4 K. Kuliczowska, Twórczość Marii Dąbrowskiej dla dzieci i młodzieży, în vol.: Pięćdziesiąt lat twórczości Marii Dąbrowskiej, Varșovia, 1963, p. 135.
- 5 Stefania Podhorska-Okolów, op.cit., p. 81.
- 6 Cf. T. Drewnowski, op.cit., p. 111.
- 7 Ibidem, p. 125.
- 8 Monografia sa, Rzecz russowska. O piśarstwie Marii Dąbrowskiej, apărută la Editura literară din Cracovia, în anul 1981, rod al unei cercetări îndelungi și laborioase (autorul a studiat, de asemenea, jurnalul încă nepublicat și corespondența autoarei), reprezintă o contribuție fundamentală la cunoașterea și interpretarea operei Mariei Dąbrowska, punind în lumină fapte noi și extinzând mult diapazonul interpretativ. Numeroase sînt observațiile și concluziile originale ale exegetului. Cartea se constituie un solid punct de referință pentru viitorii cercetători literari.
- 9 T. Drewnowski, op.cit., p. 115.
- 10 Ibidem, p. 105.
- 11 Maria Dąbrowska, Przygody człowieka myślącego, Varșovia, 1970; cf.

- și Ewa Korzeniewska, Dom rodzinny Marii Dąbrowskiej, "Życie Warszawy", 1965, nr. 303.
- 12 Cf. Maria Dąbrowska, Non omnia moriar, in Pisma rozproszone, Gracovia, 1964, p. 322.
- 13 Istoria filozofiei, vol. V, București, 1963, p. 484 și urm.; Vezi și T. Vlașu, Henri Bergson, in Opere, vol. 9, București, 1980, p. 264.
- 14 I. Bucăr, Bergson, București, 1935, p. 70 și 91.
- 15 Cf. Dicționar de estetică generală, București, 1972, p. 51.
- 16 E. Abramowski, Co to jest sztuka? (Z powodu rozprawy L. Tołstoja "Czto takoe iskusstvo"), in vol.: Filozofia społeczna, Wybór pism, Vargovia, 1965; Cf. și A. Kijowski, Maria Dąbrowska, Vargovia, 1964, p. 69-71; T. Drewnowski, op.cit., p. 112.
- 17 E. Abramowski, op.cit., p. 49.
- 18 E. Abramowski, op.cit., p. 52.
- 19 Stefania Podhorska-Okolów, op.cit., p. 77.
- 20 Cf. Ewa Korzeniewska, Tradycja i nowoczesność - Maria Dąbrowska, in vol.: Prozaicy dwudziestolecia międzywojennego, Vargovia, 1974, p. 124; T. Drewnowski, op.cit., p. 129.
- 21 T. Drewnowski, op.cit., p. 130.
- 22 Maria Dąbrowska, Vargovia, 1976, p. 13.
- 23 Dicționar de estetică generală, București, 1972, p. 172-173.
- 24 Cf. Ewa Korzeniewska, Maria Dąbrowska, Vargovia, 1976, p. 14; idem, Tradycja i nowoczesność..., p. 126.
- 25 Apud M. Pope, Gamil Petrescu, București, 1972, p. 148.
- 26 Cf. T. Drewnowski, op.cit., p. 130-131.
- 27 Krystyna Kuliczowska, op.cit., p. 138.
- 28 Cf. E. Abramowski, op.cit., p. 49.
- 29 E. Abramowski, op.cit., p. 49.
- 30 Cf. S. Velea, Maria Dąbrowska, in vol.: Scriitori polonezi, București, 1972, p. 341-343.
- 31 W. Maciąg, Sztuka pisarstwa Marii Dąbrowskiej, Gracovia, 1955, p. 24.
- 32 Cf. și T. Drewnowski, op.cit., p. 132.
- 33 Cf. W. Maciąg, op.cit., p. 23; Ewa Korzeniewska, Maria Dąbrowska, Vargovia, 1976, p. 15.
- 34 Cf. W. Maciąg, op.cit., p. 23.
- 35 Ibidem, p. 21.

"УЛИБКА ДЕТСТВА" МАРИИ ДОМБРОВСКОЙ ИЛИ ИМПРЕССИОНИСТИЧЕСКОЕ
ВОСПРИЯТИЕ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ

/Реакция/

Мария Домбровска дебитуе относительное поэдно со сборником рассказов Улыбка детства /1928/. Тема детства, часто встречаемая в литературе, воскресает в ярком свете воспоминаний. Для писательницы,

воспоминания являются ценным литературным источником вдохновения. Исследованием памяти и проникновением в мир детства, Мария Домбровска вписывает свое творчество в контекст новой прозы, идейно питающейся из философии Бергсона и Абрамовского.

Исходя из утверждения Евы Коженевской, согласно которому дебит будущей писательницы, автора романов, развивается под знаком направлений модернизма /во время учебы в Бельгии и Англии, Мария Домбровска знакомится с выдающимися деятелями современной европейской духовной жизни: Х.Бэнг, Э.По, Метерлинк, братья Гонкур, Хуйсмэнс и др./, автор пытается определить и выявить некоторые импрессионистские черты, характерные для анализируемого сборника. Автор подходит к выводу, что рассказы задуманы и написаны в импрессионистской манере. Отсюда вытекают существенные различия между польской писательницей и нашим Ионом Крянгэ, например.

СТИЛИСТИКА ОБРАЩЕНИЙ В РОМАНЕ И.ИЛЬФА И Е.ПЕТРОВА

"ЗОЛОТОЙ ТЕЛЕНОК"

Адриена Никоарэ

Языковой материал, который содержится в произведениях непревзойденных мастеров комического слова, Ильи Ильфа и Евгения Петрова, представляет для исследователя постоянный живой интерес. В их творчестве обращает на себя внимание прежде всего авторская тщательная работа над словом¹, искусство создания комических аффектов².

Задача настоящей работы – рассмотреть один из своеобразных аспектов стилистики ильфепетровского текста, а именно вопрос обращения³ в романе Золотой теленок⁴.

Среди приемов речевой характеристики персонажей в данном произведении обращение занимает немаловажное место благодаря его широким возможностям нюансировать отношения говорящего к собеседнику и одновременно выявить собственное "я" говорящего⁵.

Изумительная фантазия авторов Золотого теленка сотворила, комбинируя разнообразные формы обращения, несущие яркую стилистическую окраску. Свежесть, прелесть, новизна этих обращений – результат контекста⁶, который выявляет все их грани, всю их выразительную потенцию, накладывает на них "сильный и устойчивый стилистический отпечаток"⁷.

Как центральный персонаж романа Остап Бендер сосредоточивает вокруг себя большинство диалогических ситуаций, в которых возникают обращения /их число – 429/.

Взяв на себя шефство над экипажем "Антилопы", великий комбинатор обращается к своим компаньонам то во всей их совокупности, то к двум сыновьям лейтенанта Шмидта, то к каждому в отдельности.

Обращения к коллективу имеют в своей основе два слова: дети и друзья. Варьируя этики разновидностями, Бендер выражает чувства сожаления о скоротечности времени и жизни, и в его голосе звучат грустные ноты. Отсюда и детерминант бедные, появившийся в обращении при слове друзья: "Молоко и сено, – сказал Остап, когда «Антилопа» на рассвете

покидала деревню, — что может быть лучше! Всегда думаешь: «Это я еще успею. Еще много будет в моей жизни молока и сена». А на самом деле никогда этого больше не будет. Так и знайте: это была лучшая ночь в нашей жизни, мои бедные друзья. А вы этого даже не заметили»^В.

Второй случай употребления форм обращения друзья мои объясняется веселым настроением командора: "— А теперь, друзья мои, — сказал Бендер, когда «Антилопа» возвратилась в город, — мы с Зосей Викторовой немного погуляем, а вам пора на постоянный двор, бай-бай" /555/.

Другой тип обращения, имея в виду "профессию" двух из членов экипажа, распространяется на всю группу: "— Да, — сказал Остап, — Теперь я ясно вижу, что попал в общество некультурных людей, то есть босяков без высшего образования. Ах, дети, милые дети лейтенанта Шмидта, почему вы не читаете газет?" /381/.

Обращение произнесено ностальгическим тоном, но чувство стыда за невежество компаньонов скрывает и долю удовлетворения от собственного превосходства, от возможности показать себя в выгодном свете. Отсюда и лериват детушки, уменьшительно-ласкательная форма, характерная для разговорной речи: "— /.../ Да, детушки, вам надо экипироваться" /391/.

Выделяя из троих двух молочных братьев /Балаганов — Паниковский/, Остап направляет в их адрес обращения метафорические и риторические, одно примечательнее другого. Открывает эту серию обращение господа чемпионы, произнесенное по случаю ловки нашкодивших сыновей лейтенанта Шмидта при разделе украденных у Косейко денег. Эта сцена ассоциируется Бендером с рингом: "— Боксировать будете по выходным дням, — промолвил он. — Представляя паря: Балаганов в весе петуха, Паниковский в весе курицы! Однако, господа чемпионы, работники из вас — как из собачьего хвоста сито" /440/. От звания чемпионы, Остап переходит к обращению мои маленькие друзья, выдающему его высокомерце по отношению к компаньонам /"— ... Там внутри есть все /.../ я, главное, мои маленькие друзья, слава и власть, которую дадут деньги" — 467/ и к особенно красочной форме обращения меланхолики, тщательно подготовленной, как это почти постоянно замечается у Ильфа и Петрова, задолго до момента ее введе-

ния в диалогическую ситуацию /"Он изредка оборачивал голову назад и бормотал: «Не уберегли нежного Козлевича, меланхолики! Всех дезавуируй! /.../»" - 490/.

Посмотрим этапы, подступающие к вышеупомянутой формы обращения. Предшествует этому обращению - "диагнозу" целая гамма чувств, жестов, выражающих глубокое потрясение, которое причинили ксендам, "удовившие душу" Козлевича: испуганный отвод глаз и тяжкие вздохи со стороны Паниковского, грустное покачивание головой у молочных братьев: "Паниковский отвел глаза и со вздохом сказал:

- С Козлевичем нехорошо.

- Как это - нехорошо? Пьян он, что ли?

- Хуже, - ответил Паниковский, - мы уже боялись вам говорить.

Его охмурили ксенды.

При этом курьер посмотрел на уполномоченного по копытам, и оба они грустно покачали головами" /488/.

Кривая обращения к паре Паниковский - Балаганов отмечает крутое падение к пренебрежительному выражению золотая рота⁹/" - /.../ Ну, золотая рота, за дело! Надо найти подзащитного" - 543/, чтобы вновь набрать высоту ссмылкой на сказки и билини. Подобно Бабе-яге из русской народной сказки Гуси-лебеди¹⁰, Остап властно обращается к своим подчиненным, желая предупредить возможные с их стороны вопросы: "Он боялся распросов о ходе дела Корейко, поэтому сердито соединил брови и перешел в нападение.

- Ну, гуси-лебеди, что поделывали?

- Ей-богу, - сказал Балаганов, прикладывая руку к груди. - Это все Паниковский затеял.

- Паниковский! - строго сказал командор.

- Честное, благородное слово! - воскликнул нарушитель конвенции. - Вы же знаете, Бендер, как я вас уважаю! Это балагановские штуки" /541/.

Вконец, в речи командора, адресованной Паниковскому и Балаганову, повторяется обречение, овеянное билинной славой, доблестью. Со-

проводяется оно патетическим тоном, сниженным в момент присоединения к данному обращению слова, принадлежащего другому языковому пласту, граждана. Совмещением несовместимых понятий и достигается высокий уровень комизма и в этой, и во многих других формах обращения, вложенных авторами романа в уста Остапа или других персонажей: "– Итак, богатыри, по какой дороге ехать? /.../ Нет, богатыри, нам не ехать по асфальтовой дороге /.../ Остается проселок, граждана богатыри! ... 559/¹¹.

В обращениях к Паниковскому наряду с обычной формой, содержащей фамилию собеседника /Паниковский – 7 раз/ или название по возрасту /старик – 2 раза/, встречаются формы, обладающие яркой образностью. Бранное слово граничит с доминирующей иронией. По поводу разоблачения мнимого слепого, Бендер полон негодования и обращается к нему, используя синонимичные детерминанты: "– Бездарный старик! Неталантливый сумасшедший! Еще один великий слепой выискался – Паниковский!" /439/.

Другие обращения, чьих адресатом является бывший "слепой", подчеркивают, посредством контраста, его никчемность, инфантильность. Речь идет, с одной стороны, о наименовании студент, употребленном Остапом при спасении Паниковского от расправы горожан и повторенном в адрес гусекрада, сразу же забывшего о великодушном поступке командора: "– Послушайте, студент, – обратился Остап к новому пассажиру, который уже оправился от недавнего потрясения и беззаботно сидел рядом с командором, – как же вы посмели нарушить сухаревскую конвенцию /.../?"/379/; "– Вы жалкий, ничтожный человек! – быстро заявил Паниковский.

– И это вы говорите мне, своему спасителю? – кротко спросил Остап /.../ Студент, идите назад, в Арбат, – сухо сказал Остап, – там вас с нетерпением ожидают хозяева гуся" /379–380/.

С чувством превосходства над своим попечителем "великолепный Остап" использует в качестве обращения украинскую автельную форму снук, придающую тексту особую экспрессивную окрашенность. Замена нормального обращения с возрастной антиномией /от молодого человека к старика/, вместе с пародийным¹² характером вызывает безудержный смех: "– Не

понимаю, - сказал Остап, - чем вам не нравится костюм пожарного? /.../
А ну, поворотись-ка, сынку! Отлично!" /396/.

Еще два обращения направляет великий комбинатор в адрес Паниковско-ского, исходя из роли, которую он предоставляет двум сыновьям лейтенанта Шмидта. Пародируя, как мы уже отметили, библейный сюжет и заодно известную картину В.М.Васнецова, Богатыри, Остап берет на себя роль Ильи Муромца, "великодушно" оставляя роль Алеши Поповича Паниковскому. Острый глаз режиссера обнаруживает мельчайшие детали сцены, и в результате извлекаются все комические возможности данной ситуации: "Остап /.../ побродил в раздумье на перекрестке и сказал:

- Объявляю конференцию русских богатырей открытой! Налицо имеются: Илья Муромец - Остап Бендер, Добрыня Никитич - Балаганов, и Алеша Попович - всеми нами уважаемый Михаил Паниковский" /559/

Открытая ирония заявления о всеобщем почтении к нарушителю сухаревской конвенции дополняется скрытой насмешкой над ним: фигура Паниковского - полная противоположность личности Поповича, оларейного и силой, и особой сообразительностью. Продолжая восстанавливать картину с тремя богатырями-дозорными, Остап обращается к исполнителям с присущим ему вжором. К имени одного он добавляет определение дорогой, к фамилии второго - искаженный французский титул мосье, который оттеняет издевку над капризным компаньоном: "- Дорогой Добрыня, - распределится Остап, - станьте, пожалуйста, справа! Мосье Попович, займите ваше место с левой стороны! Приложите ладони ко лбам и взглядывайте вперед" /559/.

Но Паниковский не способен смаковать комическое данной обстановки и негодует на задержку. Остап не отказывается от собственного развлечения и поучения "незрелого" своего питомца: "- Что это за шутки еще? - возмутился Алеша Попович. - Я голоден. Едем скорее куда-нибудь!

- Стыдно, Алешенька, - сказал Остап, - станьте, как полагается древнему витязю. И раздумывайте. Смотрите, как Добрыня себя ведет. С него хоть сейчас можно былинку писать" /559/.

Чаще, чем к гусекраду, обращается Остап к Шуре Балаганову, вто-

Сдв. 89/984 fasc. 6

рому смыслу лейтенанта Шмидта. В 37-и диалогических ситуациях он адресует своему "молочному брату" 14 разных обращений. Преобладает в общении с ним обращение по имени /Шура - 14 ситуаций/, к которому может быть прибавлен детерминант /товарищ, уважаемый, голубчик/, и по фамилии /Балаганов - 9 раз/. В зависимости от обстоятельств или от настроения Остап находит для разнообразия различные приемы. Так, например, в кабинете предполкома, вынужденный найти выход из положения, он разгрызает сцену встречи с внадаком братом. Бендер употребляет в адрес Шуры самое обиходное русское имя, а также уменьшительную форму слова брат: "Вася, - закричал первый сын лейтенанта Шмидта, вскакивая. - Родной братик!" /338/.

Приобретая машину, великий комбинатор назначает себя командором, а Шуру бортмехаником, вследствие чего и обращается к нему с этим званием /2 раза/; в других случаях Остап прибавляет себе снова иронический тон, оттеняемый то высокомерностью /"- ... Разве вы не видели, что председатель не один?

- Я думал...

- Ах, вы думали? Вы, значит, иногда думаете? Вы мыслитель. Как зва фамилия, мыслитель? Спиноза? Жан Жак Руссо? Марк Аврелий?" - 340/, то иравоучением/нотацией /"- ... Денег у меня нет уже целую неделю.

- В таком случае вы плохо кончите, молодой человек, - наставительно сказал Остап. - Финансовая пропасть - самая глубокая из всех пропастей, в нее можно падать всю жизнь" - 343; "- Вы пикон, - повторил Остап. - И сын пикона. И дети ваши будут пиконами. Мальчик! То, что произошло сегодня утром, - это даже не эпизод, а так, чистая случайность, каприз художника /.../" - 348/, то притворной тревогой /"Но уже из третьей комнаты Балаганов выскочил, как из проруби. Лицо его неаралгически скопилось на сторону.

- Ва-ва, - сказал уполномоченный по копытам, прислоняясь к стене, - ва-ва-ва.

- Что с вами, дитя мое? - спросил Бендер. - Вас кто-нибудь обидел?" - 506/, игривостью /"- Дорогой Добрыня, - распорядился Остап, -

станьте, пожалуйста, оправа!" – 559; "Пассажиры /.../ очутился бы в вестябюле, если б внезапно не заметил плачевной фигуры Балаганова. Он сощурился, подошел поближе и некоторое время разглядывал спящего /.../

– Встаньте, граф, вас зовут из подземелья! – сказал он, расталкивая Балаганова.

Шура сел, потер лицо рукою и только тогда признал пассажира.

– Командор¹³! – воскричал он" – 617/.

Другую серию форм обращения в романе Золотой теленок открывает диалог Бендер – Корейко. Среди обращений, адресованных искателем миллиона подпольному миллионеру, не считая нейтральных форм /гражданин – 1 раз, гражданин Корейко – 1 раз/, необходимо выделить те формы, которые содействуют реализации комического эффекта. Это, во-первых, обращение гражданин подзащитный, вытекающее, опять-таки, из роли присяжного поверенного¹⁴, которую берет на себя Остап по отношению к Корейко. Бендер будет использовать эту форму в удобный момент, а именно, когда миллионер пытается скрыться: "– Что это за шутки? – грозно скавал он, протягивая руку к противогазу. – Гражданин подзащитный, призываю вас к порядку" /538/. Значительную стилистическую нагрузку несет в себе обращение в арабском духе /во время путешествия на верблюдах/. Самые подходящие, несомненно, здесь титулы ибн, шейх: "– Эй, шейх Корейко! – крикнул Остап. – Александр Ибн-Иванович! Прекрасна ли жизнь?" /611/; "– Еще немного терпения, Ибн-Корейко, и мы приедем в городок, не уступающий Багдаду" /612/.

Гамма обращений, адресованных неутомимым кандидатом в миллионеры своему "благодетелю", была бы неполной без развернутой иронической формы, характерной для фамильярной речи: "Корейко долго возился под кроватью, как-видно, отстегивая крышку чемодана и копаясь в нем наугад.

– Эй, там, на шхуне!¹⁵ – устало крикнул Остап. – Какое счастье, что вы не курите! Просить папиросу у такого скряги, как вы, было бы просто мучительно" /604/.

Новизна и разнообразие обращений, которые адресует Бендер своим партнерам по диалогу, постоянно противопоставляется авторами романа

бедности воображения последних. Керейко, как и другие персонажи, вынужденные дать реплику великому комбинатору, не является исключением. Он пользуется обращением только в трех случаях; это нейтральные формы товарищ, гражданин и повторное бранное слово негодий /463, 530, 534/.

Всех более или менее случайных собеседников, встреченных на своем пути, Бендер наделяет памятными обращениями: художников, ищущих Плотского-Поцелуева, — уважительным званием служивые¹⁶; ксендезов, пытающихся "охмурять" Ковалевича, — ситей; синонимов разговорного, риторического и метафорического типа /батушки, херувимы и серафимы, ксенды, патеры¹⁷/.

Остап не обходит укоряющими обращениями и собственное "я", если находит нужным адресоваться самому себе. Чувство негодования побуждает серию пяти оценочных обращений после отправки посылки с деньгами, в момент раскаяния за недостойный поступок. — Тоже, апостол Павел нашелся, — шептал он, перепрыгивая через клумбы городского сада. — Бессребренник, с-сукин сын! Менонит, проклятый, адвентист седьмого дня! Дурак! Если они отправили посылку — повешусь! Убивать надо таких толстоцев!" /645/.

В арсенале Остаповских обращений налицо и формы обращения к сверхъестественным силам. Они находятся под знаком иронии, особенно индивидуальное творение авторов Золотого тельца матушка-заступница, троеручница: "— Матушка-заступница, милиция троеручница! — воскликнул Остап, переводя дыхание. — Что за банальный, опротивевший всем бюрократизм!" /502/; "— Кришна! — кричал великий комбинатор, бегая по своему номеру. — Вишну! Что делается на свете?" /627/.

Комический эффект усиливается и при употреблении различных иностранных слов в качестве обращений или при прямом обращении. Например, на протесты Поханкина по поводу сдачи комнаты "не трем, а одному — одинокому интеллигентному холостяку", Остап подает реплику: "«мон дье, Васисуалий Андреевич, — отвечал Остап беззаботно, — не мучьте себя. Ведь интеллигентный — то из всех трех я один, так что условие соблюдено». На дальнейшие суждения хозяина Бендер рассудительно молвил: «Майн готт, дорогой Васисуалий! ...»" /470/, пользуясь в доказательстве, как и

подобает интеллигенту, иностранными выражениями.

Имитация великим комбинатором чужой речи также служит источником смеха. Он говорит о смерти Лениковского, например, и плаче его детей: "– ... И заплаканные дети не будут спрашивать: «Папа, папа, слышь ли ты нас?»" /461/, и о жричке: "Я не сомневался, что он вокакивает по ночам в постели и жалобно лепечет: Мама, мама»¹⁸" /425/. В своем рассказе о Вечном Жиде Бендер передает диалог между стариком-хидом и атаманом; диалог содержит две формы обращения, одну метонимическую, другую фольклорную:

- Жид? – спросил атаман с веселым удивлением.
- Жид, – ответил скиталец.
- А вот поставьте его к стене, – ласково сказал куренной.
- Но ведь я не Вечный! – закричал старик.
- Молчи, жидовская морда! – радостно закричал губатый атаман.
- Рубай его, хлопцы-молодцы!" /585/.

Не менее интересными с точки зрения проявления комических возможностей при использовании обращения оказываются цитируемые центральным героем названия, заглавия разного рода, отрывки из литературных произведений, песен: "– Сойдите, Александр Иванович! – кричал Остап /.../ Может быть, вы хотите, чтобы я спел вам серенаду Шуберта «Легкая стопой ты приходи, друг мой»?" /599/; "А шкафчик-то типа «Гей, славяне!» – подумал посетитель" /336/; "Последние слова потерпевшего на поле брака были:

- Спице, орлы боевие! Соловей, соловей, пташечка..." /539/;
- "Бендер шел позади всех, опустив голову и машинально мурлица: . Кончен, кончен день забав, стреляй, мой маленький зуав" /546/.

И в речи остальных персонажей Золотого теленка можно найти единичные обращения с разными стилистическими функциями. Синекдоха /"Стаюк замахался на них салфеткой и дребезжал:

- Отойди, Мамай, не видишь, что делается! Ах, господи! Соус пикан перестоится" – 600 /переплетается с метафорой/ "– Варвара, – тянул он, – слушай, Варвара!

- Что тебе, горе мое? - спросила Птибурдукова, не оборачиваясь" - 548; "- Это за твой кефир, гадка, - сказал он при этом" - 524; "- Что же будет? - бормотал он, валяясь то с одной, то с другой стороны. - Ведь я не погибну? Ну, скажите же, золотой мой, серебряный, я не погибну? Я могу быть спокоен?" - 514/ и иронией /"- Ешь, негодяй! - в отчаянии крикнула Варвара, ткнув бутербродом. - Интеллигент!" - 445/. Прямиком к стилистически окраске обращению слова с субъективными оценочными суффиксами. Это и существительные общего рода с суффиксом -яг-а, который придает им презрительно-увеличительный оттенок /подобные слова характерны для просторечия: "- Он не слепой! - удивленно вскричал Корейко. - Ворига!" - 438/. Это и существительные с суффиксами - оцк-а, -ушк-а с уменьшительно-ласкательным значением /"- Мамочка! - взвизгнула Вассисуалий" - 455/ контекст высвечивает семантические возможности слова, тем более, что в этом случае слово произнесено взрослым человеком, наказанным соседями, как непослушный ребенок: "Вассисуалия Андрюча положили мизинцем на пол. Ноги его молочно засветились. Гигиенишвили размазкула из его левой зилы, и розга тонко запищала в воздухе.

- Ты жидкая мамочка! - наставительно сказал Никита, прижимая Лоханкина к стене" /455-456/. В той же сцене использовано обращение в vocative:

"- Давай, давай, Никитишко! - хлопотливо молвил камергер Митрич, вынося к свету мокрые, блестящие рюмки" /455/.

Комические эффекты извлечены Ильфом и Петровым и из сближения нейтральных слов, семантически далеких друг от друга, таких, как: православные и граждане: "Вдруг он вскочил, босой и страшный.

- Православные! - закричал он, раздирая на себе рубаху. - Граждане! /.../ На кровати лежит, - продолжал выкрикивать Никита. - Цельный гусь, четверть хлебного вина. Что ж, пропадать ей, православные граждане?" /528-529/.

Стилистические маркированы и бранные обращения, относящиеся к просторечиям: идиот¹⁹, презрительное душегуб²⁰, грубое сволочь²¹.

Подводя итоги нашего анализа в области стилистических функций обращения в романе Золотой теленок, необходимо подчеркнуть еще раз, что формы обращения служат важным художественным приемом создания речевого портрета персонажей, обрисовки их отношений друг с другом, выявления несомненных комических эффектов.

Комическая доминанта характера Остапа Бендера определяется, безусловно и средствами обращения. Стилистическая гамма обращений этого персонажа, властающего над людьми своего окружения и над всеми, с кем он входит в общение, удивительно богата, многогранна и многозначна.

Авторы Золотого теленка, со всей строгостью мотивируя выбор слова, сумели найти новые живительные источники смеха в разных ипостасях проявления стилистических возможностей обращения /в прямой и несобственно-прямой речи, наяву и во сне, через речь и через жесты/.

Новизна большинства обращений, использованных в этом романе, вытекает из соединения слов, принадлежащих разным лексическим слоям, разным ямкам, эпохам, является результатом пародирования самых разнообразных произведений живописи, музыки, литературы.

ПРИМЕЧАНИЯ

- 1 См. Р.А.Будагов, Наблюдения над языком и стилем И.Ильфа и Е.Петрова /Опыт лингвистической интерпретации текста/, в кн. Язык, история и современность, Москва, 1971, стр. 186-216.
- 2 См. А.А.Шербина, Искусство смешного и насмешливого слова /в микромире комического у И.Ильфа и Е.Петрова/, "Русская литература", 1974, № 1, стр. 200-209.
- 3 Хотя существуют ценные исследования, которые трактуют обращение с разных точек зрения /см. например: В.П.Пронищев, Синтаксис обращения /на материале русского и сербохорватского языков/, Ленинград, 1971; А.И.Ефимов, Изобразительность обращений, в его же кн. Стилистика русского языка, Москва, 1969, стр. 207-216; Д.Э.Розенталь, Стилистическое использование обращений, в его же кн. Практическая стилистика русского языка, Москва, 1974, стр. 297-299 и др./, они не касаются анализа конкретного материала, представленного романом Ильфа и Петрова.
- 4 Анализу стилистических функций обращений в первом романе И.Ильфа и

- Е.Петрова 12 студьев мы посвятили специальную статью, предложенную для "Ученых записок Ясского университета им. А.И.Кузы".
- 5 Как утверждал проф. Д.Э.Розенталь: "в текстах с эмоциональной и экспрессивной окраской функция обращения заключается не столько в названии адресата речи, сколько в его характеристике, выражении отношения к нему, общем повышении выразительности речи, в результате чего создаются различные стилистические разновидности обращений" /Цит. кн., стр. 298/. К этому заключению привели и другие исследователи: "В них заложены элементы оценочной характеристики: положительной, отрицательной, нейтральной, приподнято-торжественной и т.п. Но в силу лексико-грамматической природы обращения призваны не только называть, но, обозначая людей, предметы, явления, характеризовать их" /А.И.Ефимов, Цит. кн., стр. 207/; "обращение употребляется не только и не столько с целью установления контакта с адресатом речи, сколько для передачи субъективного отношения к нему со стороны говорящего или оценочной характеристики адресата" /В.В.Проничев, Цит. кн., стр. 39-40/.
- 6 "Всякое слово и особенно термин, вставленное в необычный контекст, вдруг получают совершенно новое осмысление, освежаются и обновляются в своем исходном значении. Ильф и Петров строго мотивируют эти смысловые передвижения" /Р.А.Будагов, Цит. кн., стр. 216/.
- 7 А.Н.Васильева, Практическая стилистика русского языка, Москва, 1981, стр. 5.
- 8 И.Ильф, Е.Петров, Двенадцать студьев. Золотой теленок, Москва, 1959, стр. 390. В дальнейшем номер страницы будет указан после каждой цитаты, в скобках.
- 9 Хотя данным обращением, адресованным одному лицу - Паниковскому, достигался повышенный комический эффект благодаря оппозиции группиндивидууму /такого рода обращение - излюбленный Остапом прием расширения речевого горизонта и исходит, возможно, из его театральности: "- Райская долина, - сказал Остап, - такие города приятно грабить рано утром, когда еще не печет солнце. Меньше устаешь.
- Сейчас как раз раннее утро, - заметил Паниковский, длitivo заглядывая в глаза командора.
- Молчать, золотая рота! - закричал Остап. - Вот неугомонный старик! Шуток не понимает" - 400/.
- 10 Гуси-лебеди посланы Бабой-ягой в погоню за убежавшими из ее дома детьми /"Баба-яга закричала: - Гуси-лебеди, летите в погоню! Сестра брата унесла!" - в кн. Гуси-лебеди. Русская народная сказка в обработке А.Н.Толстого, Москва, 1979, стр. 11/, но они не замечают бегущих, пролетают мимо и "ни с чем" возвращаются к Бабе-яге.
- 11 Возвратимся к процитированному отрывку при рассмотрении приемов

- обращения к Козлевицу, за исключением одной /товарищ механик при первой встрече/, вращаются вокруг фамилии /Козлевиц - 13 раз/, имени и отчества /Адам Казимирович - 4 раза/, разговорного употребления отчества /Казимирович - 1 раз/, с преобладанием имени /Адам - 13 раз/. Эти формы стилистически нейтральны и не представляют для нас особого интереса.
- 12 Пародийный прием свойствен речи Бендера в высшей степени и легко и в этом случае вскрыть источник заимствования - Тарас Бульба Н.В.Гоголя /"- /.../ Ну, здорово, сынку! /.../ Добре, сынку!" - Н.В.Гоголь, Повести, Москва, 1977, стр. 124/. Нельзя забыть и сценку, открывающую повесть, сцену осмотра отцом вернувшихся с учебы сыновей: "А поворотись-ка, смн! Экой ты смешной какой! Что это на вас за поповские подрысники?" /Там же, с. 123/.
- 13 Что касается ответных обращений компаньонов, то из троих, только Паниковский и Балаганов используют в диалогах с Остапом формы обращения, которые, за исключением одной /командор/, сходятся к одиобразному названию фамилии /Бендер/; это выразительный прием выпаления претензий лейтенантских сыновей на равенство с великим комбинатором. Паниковский, например, обращается таким образом 7 раз. Но к этим ситуациям можно еще добавить менее обычный случай с употреблением обращения во сне. После смерти старика, Остапу, украденному в поезде жареную курицу, снится мастер кражи гусей: "Бендер! Бендер! Вы не знаете, что такое курица" - 577/. Представляет интерес и то положение, когда жест Паниковского приобретает своеобразную функцию обращения; это знаменательный момент констатации ничтожных денежных фондов в банке: "Паниковский пожал плечами, как-бы говоря: «Вы знаете, Бендер, как я вас уважаю! Я всегда говорил, что вы осел!»" /544/.
- 14 "Защищая" своего клиента, Остап девять раз подряд употребляет подобное обращение господа присяжные заседатели: "И, наконец, господа присяжные заседатели, третий этап деятельности моего драчливого подзащитного - скромная конторская работа в «Геркулесе»" /534/; "Да, господа присяжные заседатели, мой подзащитный грабен" /533/.
- 15 "Позиция обращения в непринужденной, фамильярной речи может быть занята словоформой, называющей лицо по внешнему ситуативному признаку, обычно - случайному, окказиональному" /См. Русская грамматика, т. II, под ред. Н.Ю.Шведовой и др., Москва, 1980, стр. 164/.
- 16 "Что, служивые, плохо? - спросил Остап. - Упустили Плотского-Бочелуева?" /410/; "Продайте и вы, служивые. Бросьте свои масляные краски" /411/. Такое обращение ссылается на опыт Остапа, приобретенный в области искусства на пароходе "Скрябин" /Двенадцать студень/.

- 17 "- ... Ну, нет, дорогие батюшки, наши требы поважней!" /491/;
 "- Эй вы, херувимы и серафимы! - сказал Остап, выисывая врагов на диспут. - Бога нет!" /492/; "- ... Прожайте, ксенды! До озвидания, патеры!" /493/.
- 18 Прием употребления обращения в несобственно-прямой речи появляется и в языке других персонажей, а также и самих авторов романа. Например, при объяснении Балагановым Паниковскому будущей встречи с Корейко: "- ... Эй, как водится, кричит «милиция», и тут я его..." /435/; "- ... Он говорит: «Хулиган», а вы отвечаете: Кто хулиган?" /441/. Тот же прием дает о себе знать и тогда, когда авторы говорят о Бендере: "Остап согласился взять обыкновенными рублями, пригласил Гаргантюа, которого называл уже «кум и благодетель» и вместе с ним отправился в вагон-ресторан" /592/; уподобляя Остапа игроку, выигравшему в карты, писатели представляют разговор с ним марафонов: "И уже марафоны столпились позади счастливица, дергают его за плечи и подхалимоки шепчут: «Дядя Юра, дайте три рубля». А он, бледный и гордый /.../ под крики: «Освобождаются места за девятым столом!» и «Аматорские, пришлите по полтиннику!» - потрошит своих партнеров" /519/. В авторском повествовании о Варваре Лоханкиной, несобственно-прямая речь обрамляется диалогом: "- Это глупо, Васиссуахий! /.../
 Варвара молча швырнула мешок на пол, поспешно ставила с головы соломенный капор и, бормоча: «взбесившийся самец» «тиран», «собственник», торопливо сделала бутерброд с баклажанной икрой.
 - Ешь! - сказала она, поднося пилу к пудцовым губам мужа. - Слышишь, Лоханкин?" /445/: "Птибурдуков отвернулся и смотрел в окно /.../ Позади себя он слышал отвратительное мычание Лоханкина и крики Варвары: «Ешь, подлый человек! Ешь крепостник!»" - 447 /можно заметить в последнем примере, что обращения со стилистической окраской содержатся только в несобственно-прямой речи, которая передает как бы слова другого человека, а не той же самой Варвары/.
- 19 "- Идиот! Автобуса не видит! - визжал Паниковский" - 437 /в роли слепого, которому Корейко помогает улицу переходить/.
- 20 "- Сам катайся, Душегуб!" - 359 /обращение советских служащих-жуликов к водителю такси/.
- 21 "- Молчи, сволочь! - лениво ответил на это Кай Юлий" - 483 /минимый больной другому новоявленному пациенту/.

STILISTICA ADRESĂRII ÎN ROMANUL LUI I.ILF ȘI E.PETROV,
VIȚELUL DE AUR

(Rezumat)

Autoarea întreprinde o analiză a funcțiilor stilistice ale adresării în romanul cunoscuților scriitori sovietici I.Ilf și E.Petrov, Vițelul de aur. Din numărul considerabil al formulelor de adresare (429), înregistrate în această operă, se detașează, în special, formulele prin care personajul central, Ostep Bender, îi vizează, pe de o parte, pe doi dintre coechipierii săi și, pe de altă parte, pe "clientul" său, milionarul clandestin Koreiko.

Luarea în seamă să evidențieze funcțiile comice ale adresării, care se prezintă într-o gamă extrem de variată, bogat colorată stilistic, dovedindu-se a fi un procedeu de caracterizare a personajelor printr-un limbaj cu mari disponibilități de exprimare nuanțată a atitudinii locutorului față de colocutorul său.

Demonstrând incontestabile virtuți stilistice, formulele de adresare emise de Bender atestă spiritul inventiv cu care l-au dotat autorii pe acest "Mefisto în varianta sa comică". Formulele ironice și parodice se învecinează cu cele folclorice și retorice, cu formulele depreciative, cu cele metaforice sau metonimice. Ineditul și expresivitatea lor, multitudinea de procedee de pregătire, încadrare și transmitere a acestora subliniază, totodată, poziția de inferioritate, înșelăciunea de ripostă, inconsistența pretențiilor partenerilor de dialog ai "marelui combinator".

ЕВГЕНИЙ ЕВТУШЕНКО - ЛИТЕРАТУРНЫЙ КРИТИК

Мирча Кройтору

Несомненно, Евгений Евтушенко - один из самых популярных представителей поэтического поколения, включающего в свои ряды А. Вознесенского и Р. Рождественского, Б. Ахмадулину и Р. Казакову, В. Гордейчева и В. Цыбина, А. Кушнера и В. Фирсова и др.; 12 000 человек, собравшихся в июле 1983 года в Москве в огромном зале на его авторском юбилейном вечере¹ - лишь один, хотя и внешний, тем не менее внушительный пропорциями цифры факт, подтверждающий не убывающую популярность поэта. Велика и его зарубежная популярность². Мы не собираемся сейчас разобираться в факторах, определивших ее, отметим только, что при наличии дарования и изобилии стихотворной продукции, она подкреплена в случае Евтушенко глубоким, органическим включением в современность, постоянным стремлением отвечать на животрепещущие вопросы времени. Авторитет стихотворца, "безусловно уже вошедшего в историю советской поэзии"³, естественно переплетается и взаимодействует с его гражданским темпераментом и активностью.

Начало 80-х годов оказалось каким-то итоговым, поворотным в творческой судьбе Евтушенко, в том смысле, что оно привело в поле зрения читателей и критики такие грани его деятельности, до тех пор как мы затмеваемые его поэзией, заставив говорить о нем, как литературном публицисте, критике и романисте: в 1980 году вышло не только второе издание его избранных стихов⁴ (первое появилось в 1975 г.), но и сборник статей Талант есть чудо неслучайное⁵; в 1981 - другой публицистический сборник: Точка опоры⁶ и роман Ягодные места⁷.

Выход в свет в такой сжатый срок избранных стихов и поэмы, публицистики и романа способствовал выявлению не только разнообразия и многосторонности, но и удивительного идейного, нравственного и художественного единства его творчества. Конечно, большинство проявлений, фигурирующих в этих книгах, были в свое время известны чита-

телу, но собранные вместе они представили в каком-то новом свете и бросили такой же свет на самого автора, позволив гораздо более уверенно очертить его творческий облик и определить подлинные масштабы его деятельности. А эта деятельность, не надо забывать, включает также плоды его увлечения художественной фотографией (Муза фотографии озаглавлена одна из его интересных статей), и его работу в кино - в качестве сценариста, актера и режиссера, о чем свидетельствуют фильмы Я - Куба, Валет или Детский сад.

Появление первого публицистического сборника Талант есть чудо неслучайное не прошло незамеченным, наоборот, привлекло внимание многих литературных критиков, отметивших почти единодушно, что он оставляет заметное явление в литературной жизни, такое, какой нельзя обойти молчанием. Об этом говорят, например, отзывы Дм. Молдавского⁸, Вл. Новикова⁹, Е.Сидорова¹⁰, В.Оскоцкого¹¹ или Т.Бек¹².

"Книга Евгения Евтушенко Талант есть чудо неслучайное в нашей критической литературе работа заметная. И не только потому, что принадлежит перу своеобразного и большого поэта. Книга эта интересна еще и тем, что в ряде случаев она как бы «догоняет» за нас, критиков, то, что мы не всегда сумели сказать с достаточной определенностью и четкостью" -

констатировал одним из первых Дм. Молдавский (с. 202);

"Выход книги его статей - факт немаловажный не только для творческой судьбы автора, но и для общей ситуации в развитии критического жанра" -

подчеркивал Вл.Новиков (с. 223);

"Можно без особого преувеличения сказать, что сборник статей поэта дает хороший пример для всей нашей критики. Пример боевой критической публицистики, обращенной к самым принципиальным проблемам современного литературного развития" -

отмечал в свою очередь Е.Сидоров (с. 234); наконец, в финале своей статьи, после подчеркивания некоторых "досадных огрехов" сборника, Т. Бек приходила примерно к такому же выводу:

"Здесь же важнее подчеркнуть другое: статьи Евгения Евтушенко,

собранные в единый том, — явление в нашей литературной повседневности свежее и отраднее" (с. 227).

В какой-то мере, можно оказать, своим внушительным вторжением в область литературной критики, книга Е.Евтушенко застала врасплох своих рецензентов. Этим объясняется, видимо, некоторые колебания в признании полного статуса критической работы и в определении ее жанра. Характерно в этом отношении высказывание Е.Сидорова: "Лучшие статьи Евтушенко не есть собственно критика, в какой мы все привыкли, а лирическая эссеистика. Он создает образы поэтов, остающиеся в сознании и памяти читателя независимо от того, узнает себя оригинал в этом зеркале или нет" (с. 232). Но решающим в конечном счете оказалось тут не более или менее точное жанровое определение работы поэта, а результаты ее, оправдавшие очень своеобразный, личный подход автора к анализу литературных, преимущественно поэтических, явлений русской и советской литературы, которые интересуют нас теперь прежде всего. В одних случаях, эти результаты обогащают свежими элементами наше представление о данных явлениях, в других, составляют первое весомое слово, сказанное в их адрес.

Книга Е.Евтушенко Талант есть чудо неслучайное сформирована из трех разделов, выразительно озаглавленных: Теплые тени, Дыхание рядом, Гражданственность — талант нелегкий. Первый, можно утверждать, раскрывает генеалогические поэтические корни, в широчайшем смысле слова, автора. Он охватывает галерею портретов-эссе, посвященных, главным образом, тем представителям русской поэзии, но и поэзии других советских народов, которым автор считает своим внутренним долгом принести посмертную дань уважения, будь это действительно отдаленные во времени великие тени Пушкина или Некрасова, Шевченко или Маяковского, или тени недавно ушедших современников — А.Твардовского или Я.Смелякова, П.Антокольского или Н.Рубцова, ибо, подчеркивает он, "опасна не только разобщенность с живыми, но и разобщенность с мертвыми" (I, 27). Естественным вступлением в этот раздел служит статья Уроки русской

классики, ясно определившая позицию Евтушенко в отношении русской Музы поэзии, ее благородных заветов, которые он воспринимает как закономерный наследник, и как современник, чувствующий овою полную ответственность перед эпохой, и основной смысл которых он сжато формулирует как "уроки отношения к Родине и человечеству" (Там же). Второй раздел посвящен живым современникам, чье теплое «дыхание» автор чувствует рядом с собой на каждом шагу, радуясь ощущению литературного братства, успехам старших или младших, знаменитых или незаметных пока товарищей, спеша щедро оценить их достоинства раньше критиков-профессионалов, даже тогда, когда искусство этих идущих рядом собратьев по перу далеко от собственной поэтики. Этот раздел характеризует Евтушенко как прекрасного знатока современной поэзии (за исключением "Живи и помни" против "Живи и забывай!", где речь идет о Валентине Распутине, и Прекрасной тайны товарища, говорящей о В.Конечном, все остальные пятнадцать статей посвящены поэтам), современного литературного движения вообще, заинтересованного лишь одним, чтобы литература была бы на высоте задач, поставленных перед ней временем. Автор любит полемизировать, но, как правило, по большим, принципиальным вопросам, исходя из ответственности литератора перед собственным талантом, перед современным и будущим читателем, перед историей, поскольку войти в литературу, являющуюся частью истории, означает по-существу войти в историю, как он уточняет в самом начале третьего раздела книги (I, 285). Этот последний раздел, неоднородный по своему содержанию, дебютирует раскрытием понятия гражданственности, как высшей формы художественного самовыражения, призывом к незабвению заветов великой русской поэзии, конкретным разговором о некоторых слабостях поэтической речи современной поэзии, продолжает размышлениями о Д.Шостаковиче, о некоторых деятелях кино, об иностранных писателях П.Неруде, Г.Г.Маркесе или Э.Хемингуэе, но включает и высказывания о красоте футбола, и написанную специально для американской публикации статью, затрагивающую на-

болевшие проблемы современного мира: Каждый человек — сверхчеловек, и страницы из итальянского дневника.

Своим тематическим разнообразием этот раздел подготовил переход ко второму сборнику — Точка опоры, составленному в свою очередь также из трех разделов: Поэт в России — больше, чем поэт, Искусство как точка опоры и Жить, чтобы бороться, бороться, чтобы жить. Хотя в этом сборнике Евтушенко перепечатано ряд статей из предыдущего, однако больше половины его заглавий представляют новые материалы: среди них выделяются очерки о поэтах А. Блок и С. Есенине, Л. Мартынове и Д. Кедрине, С. Щипачеве и М. Луковине, и о прозаике В. Шукшине. Автор включил сюда также два "чисто" художественных текста: небольшие провесты Ардабиола (напечатанную впервые в 1980) и Пирл-Карбор (увиденную свет в 1967).

Затрагивая публицистику Евтушенко, обязательно следует иметь в виду четкое разграничение, которое он проводит между публицистикой и "сиюминутным журнализмом": эту грань он строго соблюдает при отборе материалов для обоих сборников, в которые действительно не попали мелкие газетные заметки, а только хорошо обдуманые, взвешенные выступления, поднимающие важные вопросы. Объявив себя учеником классических традиций, в том числе и публицистики, в предисловии ко второму сборнику он определяет ее не как жанр, а как "активное отношение к действительности, когда автор не скрывает своей гражданской позиции, а выдвигает ее на первый план не боясь прямых выводов" (II, 4). Именно эту прямоту, вытекающую из открытой гражданственности, составляющую отличительную черту аналитической манеры автора, отметили те, кто писал о публицистике Евтушенко, в качестве одного из соединительных элементов его поэзии и литературно-критической работы.

При конкретном разборе литературно-критических статей Е. Евтушенко, следует учитывать некоторые общие соображения: во-первых, они занимают значительное место в ансамбле его публицистики — примерно две трети в первом сборнике и почти половину во втором; во-вторых,

во временном отношении они прикрывают ровно два десятилетия: первая статья - Великие заветы борбю (о Т.Шевченко) датирована 1961 годом, последняя - Смысл русский (о С.Есенине) 1981, что намекает сразу на устойчивый и последовательный интерес к этой сфере деятельности, отвергая мысль о ее случайном, периферийном характере; наконец, они являются органической частью всего его творчества в целом, поэтому внутренне связаны с его поэзией, с которой иногда перекликаются буквально, исходя в конечном счете из одной и той же беспокойной художественной и гражданской совести, постоянно стремящейся соразмерить свои действия с безусловными требованиями времени. Не случайно, главным предметом его критических выступлений является поэзия, к которой Евтушенко-критик подходит вооруженным творческим практическим опытом Евтушенко-поэта. Это - один и тот же Евтушенко, убежденный сторонник предельной исповедальности, отчего его статьи воспринимаются не только как разговор о других, но и о самом себе, но в другой ипостаси. Поэзия не только помогла Евтушенко-критику в выработке собственного угла зрения на литературные явления и определила природу его аналитических приемов, среди которых интуитивным прозрением отводится свое особое место, но и наложила яркую метафоричную печать на его речь, подвергнув процессу интенсивной лиризации. Евтушенко-критик охотно прибегает к афоризмам, к разного рода парадоксам, пытаясь посредством их уловить неуловимое в анализируемом явлении, передать свои вспышковые ощущения. Все это в конечном счете способствует тому, что его образные характеристики, его яркие портретные зарисовки прочно отлагаются в сознании читателя.

Стремясь отметить основной внутренний замысел литературно-критической деятельности Б.Евтушенко, мы бы сказали, что его следует искать в страстном желании включиться в современную литературную борьбу путем выявления немеркнущих ценностей великих гуманистических традиций классической поэзии, отстаивания и развития их в сегодняшней поэзии. Кривугольным камнем критической конструкции Евтушенко остается

очень емкое в его восприятии понятие гражданственности, осознание художником своей подлинной роли и ответственности, своего долга перед обществом, родиной, эпохой, всем человечеством в сущности. "Гражданственность выше жанра", утверждает Евтушенко (I, 271), ее нельзя путать и ограничивать публицистикой, ее "грозовой озоной" насыщен для творца. Боязнь ее, объясняет он в другом месте, "есть слабое место многих болезней: боязни себя, боязни самих чувств, боязни острых, ножевых тем, боязни мыслей, боязни поисков новой формы для нового содержания" (I, 290). С гражданственностью связывается непримиримая борьба автора против равнодушия в каких бы формах и областях действительности оно ни проявилось, против "нравственного лилипутизма". Однако гражданственность не панацея, предохраняющая художника от всех невзгод и способная искупить его творческие грехи: "Гражданственность не индульгенция за «плохопись». Плохо написанная правда - уже неправда" (I, 103).

Большой интерес, на наш взгляд, представляет собой истолкование многих традиционных литературоведческих понятий и терминов: прибегая к ним, Евтушенко часто воспринимает их по-своему, дает им собственную интерпретацию, вносит свои поправки в устоявшиеся формулы, перепределяет многие определения, не заботясь при этом об их литературоведческой безупречности, а больше всего об образности и афористичности высказывания. Свое слово высказывает он по ряду старых, казалось бы, давно решенных, но во многом еще дискуссионных, или новых, только что возникших проблем. Возможно, автор не всегда бывает стопроцентно оригинален в своих мыслях, но он ярок, страстен, неподражаем в том, как заостряет эти мысли, заставляя читателя заново пережить их. Обычно, Евтушенко возвращается неоднократно к какому-либо понятию или вопросу, каждый раз внося новые дополнительные оттенки, так что окончательное представление о нем можно получить лишь в результате суммирования всех этих разбросанных замечаний. Так поступает он с понятием "классика", столь же многозначным и объемистым, продолжающим вызывать

разные истолкования, как и "гражданственность". Разобрав ее в Уроках русской классики преимущественно в общественно-нравственном аспекта, в других статьях подчеркивает иные отличительные признаки. В обстоятельном очерке, посвященном Я. Смелякову, написанном раньше, Евушенко, на примере анализа творческой судьбы этого поэта, блестяще доказал что означает быть "классиком". Он акцентировал тут что "классика - это не только общественное, но и художественное величие" (I, 103) и смело применял этот термин в отношении советской литературы, назвав Блока и Маяковского, Пастернака и Есенина среди "первых классиков советской поэзии" (I, 91). Стараясь проникнуть в диалектику временного и вечного, общественного и художественного внутри этого понятия, автор подчеркивал, с одной стороны, его нерасторжимую связь со своим временем ("Вневременной классика не бывает"), а с другой, последовательную ориентацию на передачу общечеловеческого в перспективе будущего ("Классика - это нечеловеческое усилие объединить общечеловеческое в разных рамках /.../. Классика - это концентрированное запечатление настоящего по таинственному социальному заказу будущего") (I, 90, 91). При одном условии - высокого мастерства -, которое данный поэт сполна удовлетворяет: "Поэзия Смелякова - напоминает Евушенко - есть явление общественное только потому, что это высокая поэзия (подчеркнуто нами - М.К.), с золотым клеймом мастера" (I, 103). Таким же образом, постепенно, слагается и трудноопределяемое понятие о подлинной поэзии: "Истинная поэзия прежде всего требует двух качеств - объемности мироощущения и заключения этой объемности в чеканный сосуд формы" - заявляет он в статье о Белле Ахмадулиной (I, 238), значит, другими словами, органического идейно-психологического и художественного единства. В этой же статье, Евушенко добавляет: "Поэзия - это чувство земли босой ногой" (I, 243), то есть, ощущение непосредственного прикосновения с миром. Дальше, в статье о грузинском поэте Отаре Чиладзе, Евушенко связывает поэзию с передачей внутреннего мира поэта: "Поэзия - это всегда перевод с темного, запутанного, сбивчивого подстрочника собственной души, и в этом смысле любой поэт - пе-

реводчик /.../" (I, 253). Углубляясь в интимный механизм творческого процесса, Евтушенко подчеркивает немного далее определяющее значение полного слияния чувства и слова: "Важно дать язык чувств языку слов, чтобы было невозможно рационально проанализировать, где кончается чувство, а где начинается слово. Идеально – слово как высшая форма чувства" (Там же). Как бы то ни было, поэзия рождается на стыке двух полярных элементов: эмоции и разума. Абсолютизация одного из них является пагубным для поэзии. Королева поэзии – эмоция, метафоризирует Евтушенко свое суждение, лишь тогда хороша, когда по ее правую руку с королевским скипетром восседает ум: "Эмоция, основанная на постулатах совести, переходит в состояние мысли, но и мысль, рожденная глубоким чувством, становится эмоцией. В этой взаимопереливаемости эмоции и мысли и есть истинная гармония поэзии" (I, 215). В строки, посвященные другому своему современнику Олегу Чухонцеву, Евтушенко вводит в определение поэзии гражданственный элемент, связывающий ее с обществом и с гуманизмом: "Настоящая поэзия, даже не декламирующая того, что она на баррикадах борьбы со злом, все равно на этих баррикадах находится. Настоящая поэзия вырабатывает в человечестве доброту и уже этим не только «утишает зло», но и борется с ним" (I, 264). И еще один штрих, на этот раз подчеркивающий отсутствие любого ограничения в выборе темы: "Настоящая поэзия стоит, как на краеугольном камне не только на стихах о жизни, но и на стихах о смерти /.../. Стихи о смерти – это проверка таланта поэта, не меньшая, чем стихи о любви" (I, 265).

Итак, подытожив все эти высказывания, спрашиваем, что такое настоящая поэзия в концепции Евтушенко-критика, чем она характеризуется? Предельно схематизируя ответ, мы считаем, что он прозвучал бы примерно так: Истинная поэзия отличается полным внутренним идейно-художественным единством, чувственно-речевой и эмоционально-рассудочной гармонией, ощущением неразрывной связи с землей, с миром, с борьбой человечества против зла и неограниченностью своей тематики. Надо признать, что названные черты действительно свойственны той поэзии, ко-

Сдв. 89/984 fasc. 7

торую мы привыкли называть "подлинной" или "настоящей". Ближе к этому определению стоит то, которое Евтущенко дает подлинному поэту в статье о грузинском поэте Симоне Чиковани: "Поэт - это свойство души, поднимающее мастера над ремесленником /.../" (I, 130). И будто делая вывод из этого изречения, в статье о Н.Рубцове он уточняет: "Слово «поэт» подразумевает единственность, неповторимость. Поэтов стихотворцев много, а поэтов мало. Так было, есть и так будет всегда" (I, 142). В случае же русского поэта, подчеркивает Евтущенко в другом месте (а его констатация применима, несомненно, и в случае многих поэтов, принадлежащих другим национальным литературам), становится обязательным наличие нравственного элемента: "Муки совести, боль за других делают человека человеком, поэта поэтом. Тема совести есть тема обязательная для звания русского поэта..." (Подчеркнуто нами - М.К., I, 294). Эта тема может принимать иногда форму бесстрашного самообнажения и приобретать глубоко драматические, трагические акценты, как в случае Маяковского, которого автор удостоивает почетного звания "самого русского поэта": "Маяков - самый русский поэт, потому что никто, кроме него, не умел так, «по-русски рубаху рванув на груди», вывернуть, выпотрошить всю свою душу и даже сам себя обвинить так, как и худшему его врагу в голову не приходило. Это - чисто русская черта", которая, прибавляет критик немного дальше, для "нормального русского человека" не является просто самоуничижением, "а самоочищением, превратившимся в необходимость" (II, 26-27).

Душевные страдания сохраняют целиком свою незаменимую ценность для искусства и художника, считает Евтущенко: "Лишь чувства пережитых и сопережитых страданий дают понимание необходимости мира для тебя и твоей необходимости для мира", пишет он в этом смысле в статье, посвященной Б.Ахмадулиной (I, 241), а в строках об О.Чухонцеве эта идея подчеркнута еще резче, прямо как обязательное условие для творчества настоящего художника: "Путь художника, не увенчанный страданиями, собственными и чужими, воспринимаемыми как собственные, ложен и ведет к

духовному бесплодию" (I, 262). И уже как окончательный вывод из постепенного раскрытия этой мысли о нерасторжимой связи между личными и общими страданиями в сознании творца звучат слова, связанные с Юсенине, о том, что "народ принимает в свое сердце лишь того поэта, чье сердце умеет не только отрадать, но и сострадать" (II, 31). Все сказанное до сих пор в связи с подлинностью поэзии и поэта предполагает, конечно, одно неизменное условие: наличие таланта, обладающего своими тайными законами. Процесс воплощения его в "белую лебедь творчества" всегда мучителен и сложен, требует упорного труда, который остается неизвестным для читателя, не должен дать знать о себе в произведении. Именно поэтому Евтушенко определяет его синтагмой "чудо неслучайное", перешедшей в заглавие первого сборника. "От истинного таланта - расшифрует он это парадоксальное, на первый взгляд, определение - не исходит эвних поэта совсем не потому, что якобы существует некая дарованная богом легкость. Надо, чтобы с тебя сошло семь потов, наконец пришел восьмой пот, который не пахнет" (I, 338).

Интересно высказывается Евтушенко и по другим вопросам творческого процесса или творчества отдельных носителей, культуры и искусства вообще. Разбросанные по разным статьям, эти суждения принимают нередко форму настоящих афоризмов и могли бы составить своеобразную самостоятельную главу. Вот несколько примеров: "можно временно помешать что-то напечатать, но невозможно помешать это написать" (I, 19); "Пушкин - это родина русской души. Пушкин - это родина русской поэзии" (I, 28); "Тени великих - это теплые тени. У великих есть только дата рождения - дата их смерти всегда условна" (I, 47); "Маяковский был результатом традиций русской литературы, а не их испровержением" (I, 62); "На генезисологии Маяковского нельзя выбрасывать его самую главную родительницу - историю" (I, 64); "Поэт может быть бездомным, стихи - никогда" (I, 79); "Внутренняя культура - лучшая вакцина от эпидемии равнодушия. Внутренняя культура - залог вечной молодости" (I, 115); "Читательский интерес не постамент, а живая, меняющаяся почва для живого, думающего,

меняющегося поэта" (I, 206); "Искусство - это главная память человечества" (I, 288); "Написав Двадцать, Блок стал Прекрасным Октябрьской революции" (II, 9); "Вся поэзия Есенина - это огромная поэма о нем самом, Сергее Есенине" (II, 27) и т.д.

Прочно опираясь на "уроки русской классики", Евтушенко уверенно и бережно подходит не только к оценке многих своих предшественников, но и к оценке своих современников. В конденсированном анализе их творческого профиля, в портретах, которые он им создает, сразу ощущается свежий взгляд, умение схватить характерную деталь, стремление дойти до сути кратчайшим путем, найти формулу, способную передать определяющую специфику данного писателя. Порой эта формула, представляющая собой результат поисков критика, выносится прямо в заглавие очерка: "Огромность и беззащитность" (В.Маяковский), "Стихи не могут быть бездомными..." (М.Цветаева), "Смеяликов - классик советской поэзии", "У мастера нет возраста" (П.Антокольский), "Самый русский поэт" (С.Есенин), "Гость из Лукоморья" (Л.Мартынов)... и весь критический комментарий призван подтвердить ее. Ориентируясь свободно в воображаемом универсуме другого поэта, полемизируя иногда с укоренившимися рассуждениями, Евтушенко, как верно заметил В.Оскоцкий (с. 67), отличается редкостным умением безошибочно отыскать нужное ему стихотворение, строфу или даже строку, широкое осмысление которых может дать как бы эмоциональный ключ к пониманию если не всего творчества данного автора, то хотя бы некоторых важных координат его. Таким образом, подвергаемая анализу чужая поэзия, возвращена читателю пропущенной сквозь преобразующую линзу чувствительности критика и поэта Евтушенко. В случае ряда современников, с которыми ему посчастливилось встречаться при их жизни, тем более в случае тех, кто живет сегодня рядом с ним, Евтушенко прибегает нередко к своим личным впечатлениям от живого общения с ними, чем оправдано, скажем, утверждение Т.Бек о том, что в критических статьях его "сильна линия мемуарно-портретная" (с. 225). Но говоря о других поэтах, Евтушенко в то же время говорит и о себе, поэтому мы могли

бы добавить, что автобиографические элементы образуют другую силовую линию его критической деятельности. Разного рода автобиографические признания, пересыпанные крупными по его статьям, — настоящее сокровище для историка литературы, для будущего автора монографического исследования, посвященного Евтушенко, в создании которого созрела уже необходимость. Эти признания обогащают интересными деталями хронику жизни и деятельности Евтушенко — человека и художника, из них мы многое узнаем о его жизненных и творческих пристрастиях и привязанностях, симпатиях и антипатиях. С большим интересом читаются, например, воспоминания об обстоятельствах своего поэтического дебюта, состоявшегося в 1949 году в газете "Советский спорт", в статье Благородство однолюба, посвященной Н.Тарасову, о своем увлечении футболом в статье Играйте в гол!, о пристрастии к фотографическому искусству в Музе фотографии, о своем первом опыте киноактера в "На зада прыгнуть в полотно". Иногда, подобные автобиографические откровения приобретают принципиальную важность, свидетельствуя о способности автора трезво, самокритично оценить собственный путь и путь литературы в определенный период: "Я начал свою литературную жизнь в то время, когда наше искусство было больно гигантоманией, — пишет он в статье Большое и крошечное. Пышные фильмы с многотысячными банкетными на фоне электростанций, волгодонские или целинские поэтические циклы, построенные по принципу пластилинового документализма. Я был дитя своего времени и болел его болезнями вместе с ним, — слава богу, что корь гигантомании перенес в литературном младенчестве, а не в зрелости, хотя и бывали затянувшиеся осложнения..." (I, 291-292). Такое же важное признание, раскрывающее последнюю во времени ступень его поэтической генеалогии и представляющее собой жест признательности к своим ближайшим старшим предшественникам или товарищам, обнаруживаем в речи Евтушенко на Пятом съезде писателей СССР (1971), включенной им в тот же сборник: "Лично я как поэт не смог бы практически существовать без учебы у таких старших моих товарищей, как Сивялков, Мартынов, Кирсанов, Антокольский, Луконин, Слущкий, Межи-

ров, Винокуров" (I, 314). И как бы подтверждая правильность этой мысли, высказанной здесь публично, во всеулышании высшего писательского форума, и последовательность своей положительной оценки, несколько лет спустя, в 1980 году, он повторяет и детализирует ее в статье Невозвратная близость, о М.Луковине. Вначале, Евтушенко почти дословно восстанавливает давнюю идею: "Лукоиня один из тех поэтов, без которых меня бы не было", добавляя: "Даже подражание ему очастливо оказалось для меня путем к самому себе" (II, 74), после чего оледуют признательные слова, адресованные памяти поэта, помогавшего ему когда-то, в 1951 году, при первой публикации в толстом журнале, а потом в редакции "одной из лучших своих книг" (слова Евтушенко - М.К.) - сборника Шосса энтузиастов, а в самом конце статьи, еще один, сентиментальный на сей раз акцент: "Лукоиня был для меня тем, чем для Лукоиня был Смеляков: больше чем учителем - любовью" (II, 80).

Заслуживает внимания оценка развития собственного поколения в статье об Александре Межирове, где Евтушенко, констатируя (это в 1972 г.), что между представителями его - Вознесенским и Ахмадулиной, Р.Рождественским и им самим - резко выявилось уже различие в творческих индивидуальностях, приходит к заключению, что "объединенность на гребне определенного исторического момента и постепенная разведиенность - дело естественное не только в литературе, но и в жизни вообще" (I, 164).

Литературная критика Евтушенко отличается широтой взгляда, отсутствием предвзятости, полнотой, прямотой и ясностью авторской позиции, способностью видеть чужой поэтический мир изнутри, развитым чувством времени, что свидетельствует не только о его даровании, но и о плодотворности выбранного аналитического метода. Однако у этого метода есть свои уязвимые места, оказавшиеся на разных выступлениях автора, отчего не всегда его утверждения вызывают полное согласие. Причины - разные: некоторые менее убедительные высказывания, например, вытекают из категоричности исходной позиции критика, не допускающей ни-

каких отклонений от первоначального заявления, сделанного в прологе какой-либо статьи, другие – из жесткости афоризмов, способных блестяще, доходчиво передать какую-нибудь мысль, но тем не менее, включающие в себя неизбежную долю схематичности и ограниченности, третья – из неосторожности некоторых формулировок, из несовпадения принятого тона в отношении некоторых современников, другие – из произвольного характера ассоциативных рядов уподоблений поэзии с другими искусствами или явлениями, хотя, справедливости ради, следует признать, что в таких случаях невольно восхищаешься метафорической изобретательностью автора (к примеру, в статье о Булате Окуджаве, где исходя из "музыкального" определения, данного этим поэтом о своей поэзии, Евтушенко развертывает целую цепь музыкальных метафорических сравнений, на одном конце которой находится "органный оркестр, включающий в себя все музыкальные инструменты" Пушкина, а на другом – "клавесин" Б.Ахмадулиной, а между ними – "фортепиано" Тютчева, "скрипка" Баратынского, "струнный оркестр" Некрасова, "орган" Блока, "трубы и ударные инструменты" Маяковского, "что-то тальянчонное" Есенина, "оаксофонные синкопы" Вознесенского) или из неожиданного принятия каких-то устаревших схем (в статье о Маяковском, например, он говорит о сближении Есенина и Пастернака с революцией "помимо их воли" – I, 67). В этом контексте неубедительным представляется и предположение о том, что виновником некоторых стилистических орывов в творчестве ряда современных поэтов является бесконтрольность со стороны критики (в статье Когда Пагао спотыкается), автор игнорируя в таком случае ценную мысль, изреченную им самим в самом начале статьи Уроки русской классики о том, что "научить быть талантливым нельзя" (I, 17), как и другие собственные высказывания об ответственности таланта перед самим собой и о значении самоконтроля. Имея в виду такого рода отклонения, которые в плане общей конструкции остаются все-таки лишь недоделанными деталями, мы должны оглашиться с Вл. Новиковым, заявившим в своей рецензии, что "критическое развенчание и негативный анализ не стихия Евтушенко, более удачливой в сфере убедитель-

ного доброго слова" (с. 224). Действительно, благодарная щедрость в отношении других коллег по перу, маститых или окромных, но преданных своему делу, способность искренне радоваться их успехам и желание поддерживать их – вот те главные пружины, движущие прежде всего Евтушенко-поэта в ипостаси критика, поэтому и речь его приобретает доверительную интонация, целую аффективную гамму. Выступления в защиту живых, демонстрируя развитое чувство солидарности автора со своим поколением, сопряжены с выражением глубокой признательности к ушедшим, иногда (например в случае Н.Тарасова) с горьким сожалением за недооценку их при жизни. По всей вероятности, впрямь, с целым рядом интересных наблюдений Евтушенко над творчеством таких выдающихся поэтов, как А.Блок или В.Маяковский, С.Есенин или М.Цветаева, А.Твардовский или Н.Рубцов, – ограничимся этими именами, – придется считаться всем, кто заинтересуется ими, историей русской и советской поэзии вообще. И уж несомненно, они не смогут обойтись без евтушенковской оценки Ярослава Смелякова¹³. Заслугу критика в этом смысле метко и просто сформулировал в своем отзыве Дм. Молдавский: "Евтушенко может гордиться тем, что первым понял масштабы этого поэта, назвав его классиком советской поэзии и скупозлупеано, ярко и аргументированно показав и его масштаб и его роль" (с. 204).

Литературно-критические статьи Евтушенко выявляют в нем убежденного противника псевдосовременной, псевдонародной и псевдогражданской поэзии и вместе с тем неизменного оптимиста, глубоко уверенного в будущем искусства и в его необходимости в оэвременном мире.

К окончательной характеристике его литературно-критической работы полностью применимы слова его самого, написанные в небольшой преамбуле повести Ардабиола: "Литература – это общественная педагогика. Педагогика не означает поучающе воздетый перст и банальные нравоучения. Педагогика – это борьба за душу человека" (II, 110). Критическая деятельность Евгения Евтушенко – это борьба за живую душу поэзии, литературы и искусства вообще.

ПРИМЕЧАНИЯ

- 1 Цифра приведена в кратком сообщении о вечере, напечатанном в "Литературной газете", 1983, № 29 от 20 июля, с. 1.
- 2 В Румынии, наряду с многочисленными переводами его отдельных стихотворений и серией заметок и статей о его творчестве, следует отметить появление в 1974 г. сборника избранных стихов, а в 1983 г. — романа Ягодные места.
См. Evgheni Evtuşenko, Poezii. În româneşte de Ion Covaci şi Victor Gheorghe Frunză. În loc de prefaţă: Voznesenski despre Evtuşenko, Bucureşti, Ed. Univers, 1974 (Col. "Orfeu"); Evgheni Evtuşenko, Dulce ţinut al voamelor, roman. Traducere, tabel cronologic şi note de Mircea Aurel Bulciuc. Prefaţă de Ion Ianoşi, Bucureşti, Ed. Minerva, 1983 (col. ВРТ). Библиографические сведения относительно румынских переводов с Е.Евтушенко и критических откликов на его творчество см. в антологии Думитру Балана и Аветы Добре, Русская советская поэзия. Лирика. Тексты. Литературные портреты-медальоны. Критико-библиографические справки. Дополнительная библиография. Примечания. Словарь. Общая библиография, Типография Бухарестского университета, 1977 (2-е изд., испр. и доп., 1981 г.).
- 3 Дм. Молдавский, Поиск навечно, "Звезда", 1980, № 7, с. 203.
- 4 Евг. Евтушенко, Избранные произведения, в 2-х томах, М., ИХЛ, 1980. В отношении этого издания, в которое Евтушенко скупно подобрал произведения, созданные в 1952-1974 гг., мы могли бы применить оценку, данную им избранным стихотворениям ленинградского поэта Глеба Горбовского: "Избранное поэта, очищенное от лишнего, обладает качеством новой книги, ибо иногда безжалостно отсечь от самого себя случайное не меньшая заслуга, чем написать что-то новое" (Евг. Евтушенко, Талант есть чудо неслучайное, с. 247-248).
- 5 Евг. Евтушенко, Талант есть чудо неслучайное, Книга статей, М., СП, 1980. В дальнейшем, ссылки на этот сборник приводятся прямо в тексте, указанием римской цифрой I и соответствующей страницы арабской цифрой.
- 6 Евгений Евтушенко, Точка опоры, М., "Мол. гвардия", 1981, В дальнейшем, ссылки на этот сборник приводятся прямо в тексте, указанием римской цифрой II и соответствующей страницы арабской цифрой.
- 7 Евг. Евтушенко, Ягодные места, "Москва", 1981, № 10, 11.
- 8 Дм. Молдавский, Поиск навечно, "Звезда", 1980, № 7, с. 202-204.
- 9 Вл. Новиков, В томе собеседника, "Октябрь", 1980, № 9, с. 223-224.
- 10 Евгений Сидоров, Критическая проза поэта, "Новый мир", 1980, № 12,

- c. 232-235.
- 11 В.Оскоцкий, Гордый дух гражданства, "Литературное обозрение", 1981, № 7, с. 66-69.
- 12 Татьяна Бек, Плоды небарнодушия, "Вопросы литературы", 1982, № 1, с. 221-227. В дальнейшем, все ссылки на эти отзывы приводятся прямо в тексте лишь указанием страницы.
- 13 Подробный разбор ее см. в отзыве Т.Бек, с. 222-223.

EUGHENI EVTUSENKO - CRITIC LITERAR

(Rezumat)

Personalitate multilaterală, binecunoscutul poet sovietic s-a impus în ultima perioadă și prin alte aspecte ale activității sale. Printre acestea, publicistica, în speță cea literară, concentrată în volumele Talentu-i un miraol nefintimplător (1980) și Punctul de sprijin (1981), a fost întâmpinată cu un deosebit interes.

Făcînd corp comun cu întreaga creație evtusenkiană, activitatea de critic literar, caracterizată de același spirit militant, impune profilul aparte al unui critic care profită din plin de pe urma experienței sale poetice, ce se dovedește decisivă în alegerea procedurilor analitice de investigație, a mijloacelor stilistice de expresie, purtînd o vizibilă coloratură efectivă. În baza unor exemple oferite de cele două volume amintite, articolul evidențiază meritele criticului Evtusenko în analiza fenomenului poetic clasic și contemporan, modul în care înțelege el să abordeze unele noțiuni și probleme fundamentale ale științei, istoriei și criticii literare, ale procesului de creație, venind cu o serie de contribuții care merită să intre în atenția generală. Totodată, textele critice ale lui Evtusenko constituie o valoroasă sursă de informații referitoare la biografia existențială și spirituală a autorului lor.

ИСКУССТВО ТУРГЕНЕВА: СИНТЕЗ И МНОГООБРАЗИЕ ЖАНРОВЫХ СТРУКТУР

Альберт Ковач

Стихия творческой силы таится в произведениях Тургенева за видимой гармонией, совершенством форм. Он поэт-художник, как Пушкин, артистическая натура, как Флобер. Вместе с тем нередко его прозу определяют не только как поэтическую, но и как прямо лирическую, "субъективную" или романтическую, в то время как другое мнение отводит ему место среди представителей объективного социально-психологического романа. Одно из западных исследований о писателе озаглавлено: "Другое лицо Тургенева: от романтизма к символизму". Если помнить, что между романтическими истоками и символическими чертами позднего творчества расположен основной массив реализма с элементами античной и классической образности, то мы получим формулу, охватывающую приблизительно полностью своеобразного искусства этого большого мастера.

Искусство автора Отцов и детей далеко не исчерпывается внешней гармонией, уравновешенной композицией или изысканной отделкой. Флобер писал Тургеневу: "Не стремясь к театральности, вы добиваетесь трагических эффектов одной лишь законченностью композиции. Вы кажетесь простодушным, а между тем в вас много силы. Лев в лисьей шкуре, как говорит Монтень"¹, а в письме к другому своему корреспонденту называл русского писателя гигантом. Широко известно у нас и мнение Г.Ибрагимян, в соответствии с которым Тургенев "может быть - крупнейший романист XIX века, а значит и всех времен". Позднее это мнение было уточнено автором Творчества и анализа, который отвел ему одно из первых мест среди романистов прошлого века, сохраняя при этом полностью личной симпатии². Позже мы были свидетелями волны пренебрежения к наследию писателя как мало современному, далекому от новаторского духа новой литературы. Это положение порождает вопросы самого различного порядка: если Тургенев - писатель менее значительный, чем, скажем, Толстой или Достоевский, значит ли это, что он уже не член "замечательного трио русских романистов" /Штефан Петикэ/? Является ли совершенная простота

и гармоничность его искусства признаком одного мастерства, а не гениального таланта?

В свете своей поэтики и всегда чуткого к веяниям времени мироощущения, трезвого взгляда на жизнь и философичности, поисков "тайн бытия", Тургенев оказывается, на наш взгляд, удивительно современным классиком. Его творческая сила - без аффектации - глубоко новаторская. Все это обнаруживается прежде всего в том, что Тургенев - создатель новых жанровых структур, имеющих большое эстетическое значение в русской и мировой литературе.

Самостоятельные очерки и рассказы Записок охотника - если рассмотреть каждый из них отдельно - кажутся разнородными, не связанными друг с другом, но в целом они производят на читателя впечатление единого произведения. В чем же тайна такого впечатления? Художественное единство и неповторимость Записок охотника основывается на общности их идейно-эстетической концепции, творческого метода, композиционной и жанровой стилистической структуры. Глубинный источник единства цикла - в доминантном положении тем народа и антикрепостнической идеи, в утверждении прав личности, человеческих ценностей и красоты природы.

Рамку всего произведения составляет образ охотника-повествователя, гуманного дворянина, хорошо знающего быт крестьян и провинциальных помещиков. Но с точки зрения структуры повествования образ рассказчика многогранен, он не сводится к роли сказителя в новеллистическом цикле, построенном на принципе рассказа в рассказе. Охотник - это либо едва замаскированное автобиографическое лицо, свидетель событий и происшествий, вступающий в контакт с "реальными" героями /Хорь и Калиныч, Ермолай и мельничиха, либо - почти открыто - сам автор /Живые мощи/, либо персонаж, участник действия /Бирюк, Льгов/; иногда он превращается в чисто условный персонаж /Уездный лекарь, Свидание/, иногда почти совсем исчезает /Конец Чертопханова/.

Наличие я повествователя - или его видимое отсутствие - имеет важнейшее структурообразующее значение для художественного единства цикла. Исследователи отмечали разнообразие жанровых форм, используе-

ных автором Записок охотника: "Бытовой очерк, психологическая новелла, картина с натуры, лирический этюд, пейзажная зарисовка, проникнутая философскими размышлениями, - все эти жанры равно доступны автору Записок охотника"³. Можно добавить, что при этом оригинальность таланта, мастерство Тургенева проявляются особым образом - в гармоническом сплетении, в сплаве разнородных жанровых элементов. Жанр очерка, как пограничный между искусством слова и, скажем, социологией, публицистикой или психологией, предполагает, кроме малого объема, появление авторского я /эпического, поскольку акцент падает не на него, а на изображаемое/ на первом плане, неразвитость событийного элемента, характеристику персонажей при помощи диалога /прежде всего - диалога между автором и изображаемыми людьми/, портрета и описания. Эти приемы, характерные для физиологического очерка, широко популярного в то время у представителей натуральной школы, использованы и Тургеневым. Но в Записках охотника трудно найти чистый очерк. К этому жанру можно отнести такие пьесы как Хорь и Калиныч, Малиновая вода, Два помещика, Живые мощи. В них авторское я проходит через весь текст повествования и образ охотника сохраняет свое качество человека наблюдающего, записывающего, рисующего образы действительных людей; диалог, описание, портрет здесь - основные средства изображения. Очерку тоже доступно и высокое, подлинно художественное обобщение, наличие которого в этих произведениях не оправдывает причисление их некоторыми исследователями к жанру рассказа. Все же в этих очерках авторское я тяготеет местами к неочерковой повествовательной функции: я заменяется иногда местоимением мы, включающим, кроме автора, и некоторых из персонажей, появляется в косвенных падежах, выдвигая на первый план объект изображения.

Как в произведениях эпического рода более традиционном в жанровом отношении, в рассказе авторское я, как структурообразующий элемент и как средство выражения эстетического идеала, видимо отступает обычно на второй план, и основным средством раскрытия характеров или их отдельных ипостасей оказывается событие, повествование, сюжет. Форму рассказа целиком сохраняет лишь Конец Чертопханова. Кроме первой фразы

"Года два спустя после моего посещения у Пантелея Еремееча начались его бедствия – именно бедствия"⁴ – все произведение написано в повествовательном третьем лице, а очеркота исчезает, образы развернуты в действии. Но по существу рассказываемы являются многие "записки". И здесь мы подходим к основному жанрово-структурному принципу Записок охотника, который состоит в разнообразном сочетании закономерностей очерка и рассказа. Огромное большинство "записок" – это или рассказ в очерке или рассказ, на который накладывается структура очерка или, наконец, очерк с явными элементами рассказа, другими словами, бесконечно разнообразное сочетание различных структурных пластов этих двух жанров.

Очерковая структура дает почти во всех случаях по крайней мере композиционную рамку произведения. Это относится и к циклу в целом, который открывается и закрывается очерком /Хорь и Калинин, и, соответственно, Лес и степь/, и к его отдельным пьесам. Эта рамка очерчивается закономерным появлением в начале и в конце рассказа образа охотника /иногда вместе с Ермолаем или другим, сопровождающим его, крестьянином/, соответствующими языковыми конструкциями /повествование от первого лица/ и, как правило, описанием какого-либо природного явления, сцены охоты, пейзажа или картины быта. Например: "Вечером мы с охотником Ермолаем отправились на тягу..." после такого начала следует вопрос "Что такое тяга" и, как ответ на него, дается описание, затем действие, и заключительная сцена возвращает к началу: "Мы зарылись в сено и заснули". Другие примеры: "Дело было осенью. Уже несколько часов бродил я с ружьем по полям..." "В тот же день я вернулся домой. Неделя спустя я узнал..." /Контора/; "Я екал с охоты вечером один, на боговых дрожках"... "Через полчаса он простился со мной на опушке леса" /Бирюк/; "Дет пять тому назад, осенью, на дороге из Москвы в Тулу, пришлось мне просидеть почти целый день в почтовом доме за недостатком лошадей. Я возвращался с охоты..." – "На другой же день, по непредвиденным обстоятельствам, я должен был выехать..." /Петр Петрович Каратаев/; "Я сидел в березовой роще осенью, около половины сентября"... "Я вернулся домой" /Свидание/.

Но авторское я не ограничивается в цикле той ролью, какую оно играет в очерке. Охотник часто становится персонажем, от имени которого – через его восприятие, его устами – передается событие. /Льгов, Касьян с Красивой Мечи/. Повествование в этих случаях может принять классически-эпическую, безличную форму, от третьего лица единственного числа или от первого множественного, что дает все новое и новое средства для создания атмосферы подлинной правды. В других случаях образ охотника условен, вводится приемом чисто эпического повествования, как подслушивание – например, в Свидании, Бежином луке, или выслушивание – в Уездном лекаре.

Помимо или вместо роли простого наблюдателя, оценивающего и размышляющего, характерной для очерка, повествователь нередко берет на себя функции эстетической оценки явлений, раскрытых в развернутом действии. Так проявляется знаменитый тургеневский лиризм.

Очерковая структура нередко содержит в себе зерна неразвернутой новеллы /Малиновая вода, Лебедянь, Смерть/ или же сочетается с рассказом, занимающим равноправное с ней место. Первая часть – описание обеда – в Гамлете Шигровского уезда осуществлена в форме очерка, а вторая – это включенная в очерковую рамку повесть, рисующая основные этапы жизни героя, выбитого из колеи дворянского интеллигента. Сочетание структурных пластов очерка и рассказа всегда оригинально, они то пересекаются, то располагаются друг за другом, но всегда дают органический сплав, гармонию разнородных элементов. В этом – специфическая нота тургеневского искусства.

Используя принцип правдивого бытописания, характерный для жанра физиологического очерка, Тургенев не останавливается на этом и создает яркие социально-обличительские типы, позволяющие ему выразить свой взгляд на коренные вопросы эпохи, поставить важнейшие проблемы общества и человека. Малый эпический жанр – своеобразная эпическая миниатюра – не позволил развернуть в полный рост типические характеры, но в принципе они даны, хотя и сжато, но полно, многосторонне и индивидуализированно. Типизируя, Тургенев использует многочисленные сред-

ства очерка-рассказа, создает портреты героев, приводит дополнительные данные, взятые повествователем из самых различных источников, "округляет" судьбу персонажей эпилогом, пользуется самыми разнообразными языковыми и стилистическими приемами.

Различные формы повествования были испытаны Тургеневым уже в молодости. В своих повестях он прибегал к форме "сказа" - к повествованию от имени рассказчика - в таких произведениях как Андрей Колосов, Три портрета, Затишье, Первая любовь, Несчастная. Хотя специфичность этой формы обусловила такую структурную особенность, как ограничение круга изображаемых явлений возможностями рассказчика, его "взанием", стилистически это мало ощутимо, поскольку этот рассказчик всегда был близок к автору по своему характеру и мироощущению. Другой формой явилось повествование от лица героя, применяемое опять-таки в изображении в чем-то близких к Тургеневу героев в повестях Дневник лишнего человека, Переписка, Фауст, Ветние воды. Эта форма обусловлена психологическим характером этих повестей и в ряде случаев осуществлялась в виде писем, но всегда была близка к исповеди героя. Ища способ объективирования повествования, Достоевский отталкивался в своих романах от этой формы и пришел к полифонии. Тургенев тоже искал объективных форм повествования, избегая выдвижение личности автора на первый план, но нашел такую форму в повествовании от лица всезнающего невидимого автора, пользуясь в своих романах именно этой восходящей к повести Бретёр формой объективного повествования от автора, говорящего в третьем лице, как бы безлично, с неограниченным кругозором и познаниями. Это наиболее распространенная классическая форма реалистического романа XIX века.

Сжатость и лаконичность характеризуют прозу Тургенева и обуславливают сравнительно небольшой объем его романов. Первоначально писатель часто называл их и повестями, колебался, но в последний период жизни он сям совершенно справедливо высказался за соответствующее современными понятиям определение жанра всех шести произведений - Рудина, Дворянского гнезда, Накануне, Отцов и детей, Дыма и Нови - как романов.

Они и в самом деле полностью соответствуют критериям этого жанра - раскрывают весь, или хотя бы основной жизненный путь героев на широком общественном фоне. При этом изображение быта, обстановки - конкретное и точное до мельчайших деталей - играет подчиненную роль для социально-психологического раскрытия характеров, в отличие от Гончарова, например, у которого быт имеет и самостоятельный интерес. Сюжет тургеневских романов охватывает обычно события только нескольких дней, отсеченных от небольшого временного пласта - обычно в несколько месяцев. Но Тургенев с большим мастерством раздвигает временные границы повествования при помощи других средств. В определенный момент развития событий, или уже при вступлении на сцену героя, он дает его ретроспективную биографию, вырастающую нередко до размера вставной новеллы. Эта биография дается иногда устами другого героя или персонажа /например, Лехнев в случае Рудина/ или же непосредственно от имени автора. Расширению хронологических рамок служит и такой важный, постоянный структурный элемент тургеневского романа, как эпилог. Именно биография - предистория и эпилог - позволяют автору воссоздать целую жизненную судьбу, характеризующую обычно роман в отличие от повести, которая ограничивает свое поле зрения отрезком, правда, основным и существенным, из жизненного пути человека. Раздвигая хронологические рамки, автор имеет возможность создать и более обширное художественное пространство, более широкий социальный фон. Этому последнему служат и второстепенные персонажи, значение которых весьма существенно в романной структуре - вспомним родителей и окружение Елены Стаховой в Накануне, всю усадьбу Кириловых с слугами и крестьянами и т.д.

Тургенев оказался новатором, поскольку использовал крупную эпическую форму интенсивно, сузив ее объем, но не отказавшись от ее прерогатив и преимуществ. Будучи великим мастером гармонии и композистики, романист добивается оригинальности и эффективности жанровых структур и тем, что существенно ограничивает временные рамки эпического действия, протекающего в развернутом плане настоящего или актуализированного прошедшего грамматического времени. Общая модель первых четырех романов,

возникшая на основе синтеза структур повести и романа благодаря раздвижению рамок повести с помощью привлечения предистории героя и эпизода, может быть охарактеризована не только под углом зрения эквивалентности каждого отдельного произведения, но и в плане общей функциональности этой модели и ее семантики. Так, например, Дворянское гнездо, раскрывающее тургеневскую концепцию трагической любви и судьбу гуманного деятеля-либерала из среды господствующего класса, может быть понято только в свете предистории героя и эпизода. Предистория Лаврецкого рассказана от имени повествователя как раз тогда, когда это становится необходимым для понимания его характера. Действие в этой части романа – главы VIII–XVI – перенесено в прошедшее время, но большей частью актуализировано, то есть развернуто в сценах и диалогах. Исход возникающего влечения к Лизе Калитиной определяется прошлым Лаврецкого, концепцией его юности – пониманием любви как цели жизни, обожествлением жены и жестоким разочарованием, вызванным ее изменой. В свете этого становится объяснимым, в плане эпической структуры настоящего времени, событие, накладывающее на судьбу героев печать трагического исхода: возвращение жены Лаврецкого, с которой он формально не развелся. Эта ситуация все же могла бы не стать окончательным тупиком, если бы Лиза согласилась связать с Лаврецким свою судьбу, но она не хочет и не может этого сделать. Почему? И вот здесь решающее значение получает ее предистория, составляющая главу XXXV, рассказанная как раз в момент возникновения в ее душе неизведанного до тех пор чувства. Эта предистория не только объясняет, но и проецирует судьбу героини. Оказывается, Лиза с раннего детства находилась под исключительным влиянием своей воспитательницы, няни Агафьи, попавшей в дом Калитиных из богатой крестьянской семьи. Судьба красивой Агафьи, рано овдовевшей и ставшей любовницей деда Лизы, а потом прислужой, эконожкой и т.д., может одна составить целый романный сюжет. К тому времени как женщину приставили к Лизе, ее душой овладели чувство греховности и религиозный фанатизм. Решающее влияние воспитательницы на Лизу стоит в центре фрагмента: "Агафья с ней не расставалась. Странно было видеть их дво-

ем. Бывало, Агафья, вся в черном, с темным платком на голове, с похуевшим, как воск прозрачным, но все еще прекрасным и выразительным лицом, сидит прямо и вяжет чулок; у ног ее, на маленьком креслице сидит Лиза и тоже трудится над какой-нибудь работой или, важно поднимая светлые глазки, слушает, что рассказывает ей Агафья; а Агафья рассказывает ей не сказки: мерным и ровным голосом рассказывает она житие пречистой деви, житие отшельников, угодников божиих, святых мучениц...⁵ Няня научила свою воспитанницу молиться, водила ее тайно, на заре, к заутрене "и вся эта смесь запрещенного, странного святого потрясала девочку, проникала в самую глубь ее существа". К тому времени как Лиза выросла, Агафья, не ужившись в семье Калитиных, уходит из дому: "Агафья отпросилась на богомолье и не вернулась. Ходили темные слухи, будто она ушла в раскольничий скит". Здесь же автор раскрывает важнейшие черты характера Лизы: "Вся проникнутая чувством долга, боязнь оскорбить кого бы то ни было, с сердцем добрым и кротким, она любила всех и никого в особенности; она любила одного бога восторженно, робко, нежно. Лаврентий первый нарушил ее тихую внутреннюю жизнь". Если добавить к этому, что, в духе традиционной морали, Лиза считала брак священным, ее абсурдно героический уход в монастырь, ее аскетизм становится логичным с точки зрения ее характера, и поступок героини вырастает в ту ошибку, которую совершает - в античной литературе - трагический герой.

Таким образом, предистория - это не вставная новелла, а органическая часть композиции романа. Ее функция, структура, объем и место в этой композиции меняется - в зависимости от неповторимых внутренних законов каждого произведения; другими словами, усиленная вариация модели исключает шаблон. Так, в романе Отцы и дети всезнающий автор рассказывает о прошлом Павла Кирсанова, хотя и упоминает, что Аркадий уже рассказывал об этом Базарову. Окаменевший к началу романного действия характер старого аристократа рисуется нередко в сатирических тонах, а предистория выявляет трагические акценты его судьбы, содействуя полному изображению, требуемой крупной эпической формой.

Каждый раз по-новому встроен в основную структуру романа и эпи-

лог. Заключительные части романов Рудин и Дворянское гнездо – только формально, точнее частично, эпилоги. В первом из них полно развернутые в сценах и диалогах завершающей части, протекающие в русле настоящего времени события интегрируют эту часть – то есть эпилог – в основную жанровую структуру. В Дворянском гнезде собственно эпилогическая форма финала, синтетически резюмирующая изложение всего происшедшего, видоизменяется уже в самом начале, и писатель включает план будущего времени /не грамматического, а художественного/: любовь Лаврецкого и Лиан тернит крушение из-за старого уклада жизни, но молодое поколение, дети дворян – говорит, несколько утопично, автор – принесут с собой другое, радостное мироощущение, и их участь будет иной. Лаврецкий, произносящий себе приговор: "Здравствуй, одинокая старость! Догорай, бесполезная жизнь!" – способен в то же время приветствовать молодое поколение: "Играйте, веселитесь, растите, молодые силы, жизнь у вас впереди, – думал он, и не было горечи в его думах, – и вам легче будет жить ...".

В романе Накануне нет традиционного названия "эпилог", но его финал – наиболее традиционен по форме. И все же не совсем. Тургенев вносит сюда chaoticную переоценку образа Инсарова, которая содержится и в письме Шубина из Рима, где он говорит о проблеме русских Инсаровых, поднимая – опять-таки, структурно – эпилог на уровень основной части романа.

Интеграция новеллистических структур – описание поворотных событий нескольких дней в жизни героя – в романную, находящая свою полноту благодаря изменившим свои качества предыстории и эпилогу, органически укладывается в русло тургеневской крупной эпической формы, поскольку она – на уровне стиля – окутана дымкой подлинного лиризма. Речь идет о повышенной ритмичности и музыкальности, делающей прозу Тургенева поэтической прозой. Но это – только на поверхностных, а не на глубинных уровнях: на уровне повествовательных структур роман включает и подчиняет себе лирические и тем более драматические элементы⁶.

Источником творчества, новых художественных форм является у

Тургенева также синтез - и вариация - эпических и лирических структур, в результате которых появляются его Стихотворения в прозе. Характерен для него и оплав различных образных структур под эгидой доминирующего реалистического художественного метода, в горниле которого переплавляются приемы классического, романтического и предсимволического изображения - выражения⁷.

Жанровые структуры не представляют собой художественной ценности сами по себе: произведение совершенно не потому, что оно эпично, лирично или драматично; но подлинный художник активизирует их потенциальные возможности - и создает ценность. Идя по этому пути, Тургенев неустанно синтезирует и варьирует разнообразие жанровые структуры, находя в этом неиссякаемый источник форм выражения своего мироощущения, своего эстетического идеала.

ПРИМЕЧАНИЯ

- 1 Гюстав Флобер, Собрание сочинений в пяти томах, т. V, Москва, 1956, стр. 300.
- 2 В статье Вешние воды автор писал: "Толстой крупнее, грандиознее как творец, изобразитель жизни. Тургенев поэтичнее и вместе с тем человечнее. Он более тонкий наблюдатель движений человеческой души. Толстой - гранитная ледяная вершина, недоступная и негостеприимная, Тургенев - это романтическая долина с поэтическими тенистыми уголками и солнечными лужайками. /.../ Он реалист без всякого балласта, в нем нет ничего лишнего, а потому преднамеренного. Нигде не ощущается манера литературной "школы", как у Золя и даже Флобера..." (G. Ibrăileanu, Ореге. Vol. II, Bucureşti, Ed. Minerva, 1975, p. 146).
- 3 С.М. Петров, И.С. Тургенев. Творческий путь, Москва, 1961, стр. 114.
- 4 И.С. Тургенев, Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах, т. III, Москва, 1979, стр. 292. В дальнейшем текст Записок охотника цитируется по этому изданию.
- 5 Там же, т. VI, 1981, стр. 112. В дальнейшем текст романа Дворянское гнездо цитируется по этому изданию.
- 6 На огромный удельный вес драматического элемента указал советский исследователь поэтики писателя А. Батюто, который отмечает, что диалог, даже количественно, занимает огромное место - свыше 80 % текста, а структуру романа в большой мере определяет чередование сцен, сегментов, часто не имеющих между собой внешней связи; поэтому романы Тургенева характеризует своеобраз-

Сдв. 89/384 / 250.8

зная "кинематографическая прерывность". /А.Батюто, Тургенев-романист, "Наука", Ленинград, 1972, стр. 200-220/.

- 7) Названные аспекты рассматриваются, в частности, и в наших работах Поэтика стихотворений в прозе И.С.Тургенева, "Bulletin roumain de linguistique et de littérature", XXI, Прага, 1977, p. 71-90; Жанр стихотворения в прозе в русской литературе конца XIX - начала XX века, "Romanoslavica", XIX, 1979, p. 263-283; Специфика образности и жанр в поэтике русского реализма, Limbă și literatură rusă, București, Tip. Univ., 1983, p. 289-313.

ARTA LUI TURGHENIEV, OSMOZA SI VARIATIA STRUCTURILOR DE SPECIE LITERARA

(Rezumat).

După ce sînt evocate discuțiile în contradictoriu în jurul artei lui Turgheniev, preconizînd definierea acestuia ca fiind subiectivă sau obiectivă, clasică sau romantică, realistă sau simbolistă, precum și dilema încadrării ei în categoria tradiționalului sau a modernului, autorul studiului se oprește asupra complexității structurilor de gen și specii literare în opera scriitorului. Astfel, în urma demersului său, rezultă că Însemnările unui vînător sînt construite pe variațiile structurilor de schiță (reportaj) îmbinate, de fiecare dată altfel, cu structuri de nuvelă, adică fiecare piesă luată separat este o nuvelă încadrată în schiță, reportaj dublat de nuvelă, povestire cu elemente de schiță etc. Acest principiu de osmoză și variație a structurilor și formelor este valabil și la nivelul compozițional, al întregului ciclu, unde, ca excepție, structurile "pure" de schiță ale primei și ultimei bucați constituie cadrul, iar în alte cazuri, contrabalansa unor povestiri învecinate.

Examinarea romanelor evidențiază sudarea structurilor de nuvelă - evenimentele de cotitură ale cîtorva zile - și de roman lărgirea evenimenționalului prin protoistorie (Vorgeschichte) și epilog, în cea mai mare parte reactualizate, adică desfășurate la prezentul artistic în scene pînă la amploarea capabilă să cuprindă un întreg destin uman și un larg fundal social-istoric. Acest model novator de construcție a romanului apare de fiecare dată, în cazul fiecărei opere, într-o nouă ipostază. Sinteza și variația formelor cuprinde și planul genurilor epic, liric și dramatic cu dominarea netă în proză a primului strat, spre deosebire de Poezemele în proză, unde arta originală și modernă a scriitorului se realizează pe baza echilibrului și armoniei elementelor polare, adică a liricului și a epicului.

Aneta Dobre

Prozele lirice ale lui Turgheniev sînt niște poeme crepusculare ce sintetizează reflecții filozofice, experiențe de viață la sfîrșit de drum, exprimate în cele mai diferite stiluri - de la cel elegiac la cel satirico-epigramatic.

Istoricul conceperii și publicării poemelor a fost pe larg cercetat, astfel încît considerăm necesar să facem doar cîteva precizări¹. Din cauza caracterului prea intim al unor poeme, Turgheniev a oferit spre publicare în timpul vieții doar 50 de poeme din cele aproximativ 100 (ne referim la prima lor apariție în revista "Vestnik Evropy" în 1862, sub titlul indicat de autor Стихотворения в прозе; în același an apare și varianta franceză a ciclului, intitulată Petite poèmes en prose). Grație eforturilor lui A.Mazon, care descoperise încă 31 de poeme în manuscrisele lui Turgheniev oferite de moștenitorii Paulinei Viardot, apare o ediție separată cu aceste "noi" texte în rusă și franceză (1930). În 1931 sînt reunite într-un volum (sub redacția lui B.Tomașevski) toate cele 83 de poeme (în același an ele sînt editate și în franceză de Charles Salomon).

În planul literaturii ruse poemele în proză reprezentau un fenomen deosebit. De altfel, deși poemul în proză este o inovație romantică, nici în cadrul celorlalte literaturi europene nu fusese prea frecvent abordat. Astfel încît operele respective turghenievienne s-au impus de la bun început și prin noutatea genului, fiind traduse foarte curînd în numeroase țări. În literatura rusă publicarea lor coincide cu momentul cultivării intense a formelor de proză scurtă, a unui anume gen de proză lirică, cu pronunțată tonalitate neoromantică. În acest context este explicabil de ce poemele turghenievienne au avut un ecou stît de larg și au trezit dorința de a fi imitate (foarte curînd apar și numeroase parodii).

Încercările de a găsi elemente de comparație, mai ales în plan

tematic, trimit la scriitorii ca Heine, Leopardi, Hofmann. Dar cele mai plauzibile apropieri ce s-au operat rămân cele cu literatura franceză (genul respectiv de proză apare în Franța - ne referim la ciclul Gaspard de la Nuit de Aloysius Bertrand /1807-1841/) în sens modern, termenul de "poem în proză" intrat în circulație după apariția binecunoscutelor creații de acest gen ale lui Baudelaire. Deși Turgheniev nu povenește nicăieri de poemele baudelairene, se presupune că ele au fost cunoscute de scriitorul rus. Interesant ni se pare faptul că traducerea franceză a ciclului (intitulat inițial Senillie) este publicată sub denumirea Petită poezie en prose, așa cum își subintitulase și Baudelaire prozele sale din ciclul Le Spleen de Paris.

Desigur, comparațiile operabile între ciclul lui Baudelaire și cel al lui Turgheniev nu trebuie supralicitate, fiind vorba de scriitori de formație și temperamente poetice foarte diferite. Dar nu e mai puțin adevărat că surprinderea unor asemănări de motive poate oferi elemente interesante, revelatorii pentru originalitatea celor doi creatori, întrucât tocmai prezența unor imagini poetice la prima vedere apropiate poate evidenția deosebiri esențiale de viziune. Să luăm, de pildă, motivul visului, frecvent întâlnit la ambii scriitori. În timp ce Baudelaire își provoacă viseările, construindu-și paradize artificiale, ca o modalitate de evadare din "numeroasele forme ale mizeriei universale" ("N'importe où pourvu que ce soit hors de ce monde!"), pentru Turgheniev, mai lucid și spăsat de gândul apropiatului sfârșit, visele (ne referim la semantica poetică a lui "con" din textele turghenievienne) nu-i pot oferi decât arareori o evadare de o clipă în propria tinerețe, dar de cele mai multe ori sînt o prelungire în coșmar a obsesiei morții. Baudelaire se teme de trezirea din vis, pentru că aceasta înseamnă brutala întoarcere la o realitate sordidă, pentru Turgheniev trezirea înseamnă încă o clipă de viață, de contact cu lumina. Printre semnele poetice care merchează la ambii poeți plasarea în intimitatea trăirilor, accentuată prin starea de vis, remarcăm aparițiile simbolice ale camerei și ferestrei, cu semnificații însă diferite. Pentru amîndoi

camera reprezintă un univers al eu-lui. La Turgheniev acest spațiu îi creează locatarului său o senzație de disconfort, pe care o atenuează fereastra deschisă spre lumea de afară: "Снилось мне, что сидит не человек двенадцать в большой комнате с раскрытыми окнами (Insecta); "Я сидел у раскрытого окна..." (Visite); "Комната большая, низкая, в три окна; стены вымазаны белой краской; мебели нет. Перед домом голая равнина; постепенно понижаясь, уходит она вдаль; серое, одноцветное небо висит над нею как полог" (Sfirșitul lumii); "Бедесовым пятном стоял передо мною призрак окна" (Sturzul). Privirea celui dinăuntru este mereu îndreptată dincolo de spațiul camerei, din dorința de contopire cu infinitul Naturii, aspirație care rămâne de fapt irealizabilă. Soluția este sintetizată în cuvintele: "Retrage-te în tine însuși, în amintirile tale". Spațiul destinului individual se află sub spectrul implacabil al Timpului: "Когда я лежу в постели и мрак облегает меня со всех сторон - мне постоянно чудится этот слабый и непрерывный шест утекающей жизни. /.../ Мне слытся: стоит возле моей кровати та неподвижная фигура... В одной руке песочные часы, другую она заперла под моим сердцем..." (Olepsiara). În timp ce omului i-a rămas doar refugiul în propriul trecut, în propria primăvară a vieții, dincolo de fereastră este prezentul veșnic al Naturii, monotonia unui timp fără margini: "Они дышали вечностью, эти звуки - всем свежестью, всем равнодушием, всем силою вечности. Голос самой природы слышался мне в них, тот красивый, бессознательный голос, который никогда не начинался - и не кончился никогда". (Sturzul)

Baudelaire își construiește în visele sale iluzia unui timp etern: "Le temps a disparu, c'est l'éternité qui règne, une éternité de délices!" Momentul trezirii se asociază cu apăsatele reîntoarcerii în timpul măsurat al vieții umane: "Où le Temps règne; il a repris sa brutale dictature". În poemul Le chambre double este revelatorie semnificația simbolică a "camerei spirituale", a "camerei paradisiace" ca spațiu al eu-lui ce nu se poate elibera de sub dominația timpului decît în via.

Semantica aparițiilor camerei și ferestrei în poemele lui Baudelaire evidențiază marea deosebire de viziune între cei doi scriitori. Ferestrele semnifică pentru poetul francez nu ochiul spre lumea de afară, nu o posibilitate de legătură, fie și unilaterală cu Natura, ca la Turgheniev, ci pătrunderea în tainele și tenebrele vieții individuale - deci ipostaza este aceea de privitor din afară spre lăuntru, ilustrată expresiv de poemul La fenêtre: "Celui qui regarde du dehors à travers une fenêtre ouverte, ne voit jamais autant de choses que celui qui regarde une fenêtre fermée. Il n'est pas d'objet plus profond, plus mystérieux, plus fécond, plus ténébreux, plus éblouissant qu'une fenêtre éclairée d'une chandelle. Ce qu'on peut voir au soleil est toujours moins intéressant que ce qui se passe derrière une vitre. Dans ce trou noir ou lumineux vit la vie, rêve la vie, souffre la vie". Fereastra este la Baudelaire ochiul magic care poate transfigura viziunea asupra propriei vieți, este unul din semnele poetice ca reper al edificiului paradisiac pe care și-l construiește, acelei "la vie en beau", evocate în dialogul poetului cu geamgul din Le mauvais vitrier: "Comment? vous n'avez pas des verres de couleurs? des verres roses, rouges, bleus, des vitres magiques, des vitres de paradis? Impudent que vous êtes! vous osez promeneur dans des quartier pauvres, et vous n'avez pas même des vitres qui fassent voir la vie en beau!"

Viața perpetuă a naturii simbolizată de Baudelaire prin imaginea mării îl revoltă prin insensibilitatea sa față de destinul uman. În această privință găsim consonanțe de lirism la ambii scriitori. Marea ca viață universală ilustrează mai ales antiteza, rivalitatea între Natură și om: "L'insensibilité de la mer, l'immuabilité du spectacle me révoltent... Nature, enchanteresse sans pitié, rivale toujours victorieuse, laisse-moi!" Cu accente specifice, această rivalitate apare și în imaginile turghenievienne. Marea plasată în aceeași serie paradigmatică cu pustiu se exprimă prin relații sintagmatiche similare: "Под нем море, желтое, мертвое, как пустыня. Правда, оно шумит и движется - но в нескончаемом грохоте, в однообразном колебании его валов тоже нет жизни

„totuși merge să se priosească”. (Fără ouib).

În poemele lui Turgheniev apare frecvent ideea unei naturi străine și indiferente. Se pot face în această privință comparații cu sentimentul naturii la Leopardi. Analogii sînt operabile și în sensul surprinderii unui dialog cu viziunea lui Tiutcev. Dizanomia dintre om și natură, pe care o exprimă versurile lui Tiutcev, izvorăște, conform concepției sale, din afirmarea egoistă a personalității umane, ce s-a rupt de viața universală integră și armonioasă a naturii. În termeni asemănători ideea o găsim și la Turgheniev. De altfel, dialogul lui Turgheniev cu alte universuri poetice se află în subtextul multor poeme în proză. Relația cu alte texte literare nu transpare în structurarea dialogică interioară a discursului, în dialogul cu cuvîntul străin, care s-ar converti astfel mai ales într-un stil de proză. Este vorba de intertextualitate în planul tematic și al motivelor. Atunci cînd întâlnim decupaje din discursuri străine, ele sînt sau în titlu (de exemplu, titlul poemului O, tinerețea mea, o proșetimea mea este un citat ușor modificat din Gogol; titlul Răni este interpretat ca o reminiscență a celebrelor cuvinte din Faust), sau capătă alura unui dialog exterior ca în Blestemul, care este un dialog cu byronianul Manfred. De cele mai multe ori textul turghenievian este într-un dialog implicit cu o întreagă tradiție a temei sau motivului tratat. Poemul Craniile, de pildă, ne poate trimite la numeroase texte din literatura rusă sau universală, dar și la opere de artă, începînd cu Evul Mediu, unde apare reprezentarea „densurilor morții”. Tema „sfînxului” este rezonanță cu imaginea sfînxului din poezia lui Heine Das ist der alte Märchenwald, dar și cu cunoscuta poezie a lui Tiutcev, Priroda - sfinks, cu versuri din Polonski etc.².

Interpretabile în același plan al intertextualității sînt și acele imagini poetice care au în textele turghenieviane un caracter emblematic - fie că e vorba de semne poetice propriu-zise, fie că izvorăsc din niște semne etnografice. De tipul celor din urmă este suite de semne emblematică care stă la baza poemului Satul, cu care se des-

chide ciolul.

Pentru a sintetiza însă una din dominantele stilistice ale textului turghenievian, trebuie să precizăm care este rolul semnului poetic în structura de ansamblu a poemului, care este tipul de relație semnificată. Ne referim nu la una sau alta dintre imaginile care se înfruntă în spațiul textului, ci la tipul de relație globală între semnificat și semnificant - care la Turgheniev se plasează mai puțin în planul simbolului și mai mult în planul alegoriei. Discursul turghenievian este în cea mai mare parte exploatat, este construit mai ales pe semnificații pure, raționale, tranzitivitatea imaginii este exprimată de cele mai multe ori prin sublinierile intenționale din final. Așadar, în poemele lui Turgheniev întâlnim mai puțin situația în care semnificatul înșuși devine semnificant și, dimpotrivă, aceste două laturi apar clar delimitate. Din acest punct de vedere textele turghenieviane și cele baudelairene, deși se înrudesco prin specificul de gen, se deosebesc stilistic în mod esențial.

Care este semnificația și locul poemelor în proză în cadrul operei lui Turgheniev? Putem spune că printr-un stil poetic se încearcă o anumită modalitate de trăire. Este un gen de compensare prin poezie a frumosului și bucuriilor pe care nu ți le mai poate oferi viața în amurgul ei, o evadare în muzica verbului, în "corespondențele" poetice. Este elocventă în acest sens propria destăinuire a scriitorului în poemul Supra: "Непритворна моя грусть, мне действительно тяжело жить, горестны и безотрадны мои чувства. И между тем я стараюсь придать им блеск и красоту, я ищу образов и сравнений; я округляю мою речь, тешусь звоном и созвучием слов.

И, как ваятель, как золотых дел мастер, старательно леплю и вырезаю и всячески украшаю тот кубок, в котором я сам же подношу себе отраву".

Importanța de frumusețe, așa vie rămâne în cele din urmă pentru Turgheniev iubirea. Fraza pronunțată cu sens aforistic într-unul din poeme: "Numai prin dragoste se ține și se mișcă viața", sintetizează

esența în ce privește izvorul lirismului poeziilor sale în proză.

N O T E

- 1 Date anunțate cu privire la istoricul creerii și editării respectivelor poeme sînt consemnate în notele din vol. 13 al Opereleor complete în 28 de volume, Moscova-Leningrad, 1967.
- 2 Apropierii în acest sens cu texte din cultura universală sînt surprinse în unele adnotări la poemele inserate în ediția citată.

И.С.ТУРГЕНЕВ: СТИХОТВОРЕНИЯ В ПРОЗЕ – СИМВОЛ, АЛЛЕГОРИИ, ЗЕМЛЕМА (Реюме)

В данной работе рассматриваются некоторые элементы поэтики стихотворений в прозе Тургенева в сопоставительном плане с бодлеровской лирической прозой цикла Spleen de Paris. Между произведениями обоих писателей существует, конечно, жанровое родство, но речь идет о художниках различных формаций и темпераментов. Паличие, на первый взгляд, близких поэтических знаков в текстах русского и французского писателей, выявляют в то же время существенную разницу их поэтического видения – как, например, мотив сна, символическая семантика изображения комнаты и окна /комната у обоих писателей означает мир собственного "я", но в то время как у Тургенева окно комнаты это прежде всего глаз, открытый к внешнему миру, у Бодлера, наоборот, этот глаз всматривается в бездну индивидуальной жизни; бодлеровское оконное стекло это и магический глаз, который может создать иллюзию "искусственного рая", "la vie en beau"/.

Синтезируя одну из стилистических доминант тургеневского текста, в работе рассматривается также вопрос о том, к какому типу глобальных соотношений между означаемым и означающим принадлежит. Тургеневский текст построен не на символических, а на аллегорических отношениях. Он является эксплицитным и составляется из чистых, рациональных значимостей, а переходность образа выражается чаще всего через подчеркивание авторской интенции в конце поэмы. В этом плане, разумеется, между тургеневским и бодлеровским текстами есть существенные различия.

RELATIA AUTOR - PERSONAJ ÎN ROMANUL "FUM" DE IVAN TURGHENIEV

Ileana Mihăilă

În unele țări islamice, ca de exemplu în Sudan, povestitorul, înainte de a începe povestirea, le spune ascultătorilor săi:

- Vă voi spune o poveste.

La care aceștia răspund întotdeauna:

- Namun! (adică: "Desigur!")

Dialogul continuă:

- Nu e totul adevărat.

- Namun!

- Dar nici nu e totul minciună.

- Namun!¹

Acești este și situația scriitorului modern: oricât de rafinat i-ar fi modul de prezentare a creației sale ca realitate, la baza relației autor - cititor stă acceptarea de către acesta din urmă a statutului ficțiunii. Artă nu cere ca operele ei să treacă drept realitate, pentru că ele constituie o lume paralelă, față de lumea noastră, aflată în același raport ca și ideile eterne ale lui Platon față de obiectele reale; dar oare sînt umbrele palide și oare modelele perene - iată o întrebare la care un răspuns ar fi greu de dat².

În universul propriilor opere, autorul ocupă în mod necesar poziția Demiurgului. Chiar dacă, în vremea mai nouă, scriitori ca Miguel de Unamuno, Bernard Clavel, Robert Sabatien și mulți alții introduc viziunea scriitorului obligat să dea viață unor personaje a căror existență i se impune ca un fapt obiectiv, al cărui control îi scapă, el rămîne totuși unicul izvor al creației sale³.

În text însă, această poziție demiurgică fie apare în mod explicit, fie, dimpotrivă, autorul lasă focarul de lumină să cadă pe unul dintre personaje. Problema aceasta, a punctului de vedere sau, cu un termen deja intrat în circulație, a focalizării, este reductibilă, în fond, la două mari întrebări: cine vede și cine vorbește în roman?⁴

Departate de a folosi la o clasificare valorică a diferitelor mo-

duri de a răspunde la aceste întrebări, analiza formei adoptate de scriitor nu poate decît să ne ducă spre o mai bună cunoaştere şi, implicit, înţelegere, nu numai a tehnicii sale narative, ci şi a sensului transmis, forma şi conţinutul fiind inseparabile în artă. Romanul, în mod special, se lasă definit ca un drum pe care se angajează atât autorul, cît şi cititorul ca, prin intermediul ficţiunii, să ajungă la un adevăr care, de data aceasta, aparţine lumii reale⁵.

În funcţie de gradul de implicare a autorului în text, putem spune, atunci cînd el este maxim, că povesteşte, iar în caz contrar, că arată⁶; cît despre poziţia pe care el se plasează faţă de universul propriu ficţiunii, el poate privi "din spate", bucurîndu-se de întreaga panoramă (viziunea creatorului omniscient), "împreună cu" un personaj sau "din afară"⁷, această a treia posibilitate fiind reprezentabilă metaforic printr-un aparat de filmat, care înregistrează imagine şi sunet, rămînînd însă permanent în afara acţiunii.

În primul caz, autorul ştie mai mult decît personajele, apariţiile sale sînt sesizabile la nivelul textului propriu-zis (intră în comunicare directă cu lectorul în mod explicit, prin formule ca: "iată de ce..."⁸; "cititorul va afla mai pe urmă...", p. 12; "sîntem datori să rugăm pe binevoitorul cititor...", p. 66; "acum cititorul a înţeles probabil...", p. 54).

Aceasta este situaţia pentru care optează Ivan Turgheniev în romanul Fum (din care am şi extras citatele). Această manieră, numită şi "balzaciană", este, de altfel, recognoscibilă şi prin alte aspecte: începutul, în stilul clasic al genului, prin anunţarea datei şi descrierea locului, nu doar în ce are el mai specific, ci şi prin cea suită de detalii, de "efecte de real", necesare compunerii cît mai complete a mozaicului unei lumi; numeroasele analepse, prin care se recuperează biografia lui Litvinov, episodul moscovit, povestea lui Potughin, şi care sînt asumate în mod explicit de narator, oărula-i aparţine, prin umare, şi viziunea critică pe care o propune asupra protipendadei ruse reunite la Baden şi asupra coloniei "intelligenţiei" stabilite la

Heidelberg⁹. Chiar aici însă intervine acel aspect pe care l-au relevat diferiți critici, analizând operele celor mai feluriti scriitori, de la Flaubert sau Stendhal la Robbe-Grillet; imposibilitatea, sau poate lipsa de dorință, de a avea un unic unghi din care să fie privită realitatea. Pentru oă perspective pe care ne-o propune Turgheniev în primul capitol este în permanență argumentată și susținută de proprii săi eroi, în special de personajul central, Grigori Mihailovici Litvinov. Odată cu intrarea lui în scenă, Turgheniev renunță pentru lungi perioade la rolul său de unic depozitar al imaginilor și, deși narațiunea continuă la persoana a treia, încet-încet devenim conștienți de o anumită deplasare a perspectivei dinspre un centru echidistant în raport cu tot ce se petrece spre o îngustare a ei, ca urmare a faptului că aparține unui personaj. "Punctul optic" coboară deci de la înălțimea virtuală de pe care contemplă autorul, asemeni lui Victor Hugo în celebra înfățișare a bătăliei de la Waterloo în mulțimea strivitoare, exemplul clasic fiind descrierea stendhaliană a aceleiași bătălii. Intîlnirile cu diferitele grupuri de compatrioți (întrevederea cu Bembaev, reuniunea de la Gubarev, cina cu Potughin, plimbarea pe munte, în care discută cu aristocrații domni din înalta societate, în compania cărora o regăsește pe Irina, petrecerea de la Irina) sînt asemănătoare ca construcție: obiectivul se plimbă de la un vorbitor la altul, dar nu dintr-un punct neutru, care ar fi cel al scriitorului, ci din interior, sursa fiind, cel mai probabil, Litvinov însuși, oglindă a tot ce se petrece în jur și, inevitabil, proprie oglindă. Prezentarea neutră, omniprezentă în unele capitole (cum ar fi, de exemplu, primul, în care ni se prezintă o vedere de ansamblu a Badenului în perspectivă rusă, sau viața lui Litvinov în următorii trei ani, întors acasă), a cărei asumare de către narator este sesizabilă la nivelul textului tocmai prin utilizarea nu preferențială, ci permanentă a descrierii, este înlocuită prin redarea dialogului viu. Opoziția a srăta/a povesti se dovedește operentă, ea marofind diferența dintre omnisciență și viziunea limitată, dintre narațiune pur și simplu și dramatizare, dintre persoana a tre-

ia și persoana întâi. În aceste capitole, autorul își lasă personajele să apară rînd pe rînd pe scenă, arătîndu-se cititorului, spectator virtual, tot astfel cum se arată spectatorului real, care este Litvinov.

Faptul că acesta îi este rolul apare confirmat în text în mai multe rînduri, prin participarea lui limitată la conversație: "de aceea ați și tăcut astăzi", îi spune Potughin (p. 27); "tot timpul tace" (generalul Ratmirov, p. 100); prin trăirea vie a senzației de amețală, ca urmare a jocului obositor de proteic al subiecților, al replicilor: "pe Litvinov îl apucă o grozavă durere de cap și plecă" (p. 26); de scribă obisr: "ce vechituri, cîtă absurditate inutilă, ce flescouri scarbete stăpîneau toate capetele, toate sufletele..." (p. 99); "Pff, ce porcărie (...), oameni deagustători, triviali" (p. 64-65). Atunci, deci, cînd tace, eroul se transformă în fereastră deschisă prin care se văd și se aud ceilalți. Dar cînd vorbește?

Există mai multe nivele ale intervențiilor lui Litvinov în text. În cadrul reuniunilor cu schimb viu de idei sau de non-idei, cuvintele lui îl transformă în purtătorul de cuvînt al concepțiilor autorului: "Încercați, încercați să-i luați această libertate" (p. 61), cînd intervine în discuția aristocraților, sau în capitolul V, în dialogul cu Potughin: "Sozont Ivanovici, nu se poate să imităm orbește" (p. 32).

Prezența în formă pură a monologului interior, care punctează prin substanța lui vie descrierea diferitelor momente, este o altă formă de a pătrunde în pînjenisul gîndurilor lui Litvinov: "Doamne, depărtează-i de mine pe acești compatrioți" (p. 54); "Ce răcoare trebuie să fie acolo, sub copeci" (p. 55); "Parcă era nevoie să mă duc" (p. 72); "Fum, fum. Totul e fum și abur" (p. 158). În aceeași categorie ar putea intra și scrisoarea trimisă Irinei, în care succesiunea frazelor are ceva din delirul ideilor într-o minte istovită de oboseală și suferință.

Cel de-al treilea mod de a se prezenta al lui Litvinov este în conversațiile "particulare", cînd nu face nici sociologie, nici filozofie, vorbind Irinei sau Taniei, un om care, pur și simplu, iubește,

suferă sau se simte vinovat, între luciditate și pasiune, găsim mijlocul de a fi, în așirgăit, viu și natural: "arțăgos" cu Potughin ("Te rog să nu te obosești cu mîna dumitale salvatoare și să-mi dai voie să mă înec în liniște", p. 124); în genunchi în fața Taniei ("Dacă ai ști cît de greu îmi vine să te văd în starea asta, cît de groaznic e să mă gîndesc că eu... eu...", p. 132); nebun de bucurie în fața declarației de dragoste a Irinei ("Știu? Eu știu? (...) Eu?", p. 110).

Prin toate aceste apariții directe, Litvinov se infățișează "prin sine însuși", formele posibile de prezentare ale unui personaj fiind în număr de trei, în afară de aceeași întilnindu-se și prezentarea "prin alt personaj" și prin descrierea naratorului heterodiegetic¹⁰. Această clasificare este operantă în stare pură, doar la nivelul fragmentului; pentru un personaj a cărui prezență jalonează întreg firul acțiunii vom întilni inevitabil, de-a lungul narațiunii, diferite forme de prezentare. Astfel, dacă Litvinov apare puțin desoris grație altor personaje (știm sentimentele pe care le provoacă, dar aproape deloc cum este văzut), este pentru că, în economia textului, lui îi este rezervată în mod preponderent intervenția directă a naratorului extradiegetic, autorul omniscient, care pătrunde pînă-n adîncul sufletului eroului, dezvăluindu-ne gîndurile cele mai ascunse: "Lui Litvinov nu-i mai era rușine, ci frică, și în același timp îl înflăcăra un eroism necunoscut; prizonierilor, precum și celor învinși, le este cunoscut smestecul acesta de sentimente contrarii; nu e necunoscut nici hoțului după primul furt" (p. 112). Acest pasaj este asumat de autor nu doar prin utilizarea persoanei a treia, ci și prin legea verosimilității: Litvinov, distrus, nu mai avea nici un interes să-și reprezinte în imagini plastice suferința, dar autorul, preocupat să o transmită, da.

Acest smestec de prezentare "prin sine" și "prin intervenția directă a naratorului" este maniera prin care capătă viață majoritatea personajelor, episodice sau de o mai mare importanță. Diferența este că, așa cum arătam, "prin-sinele", adică "eul" care dialoghează, ne este, în aceste cazuri, transmis mediat, prin selectarea probabilă fă-

cută de Litvinov, care, deocă nu este "cel care vorbește", este, în schimb, "cel care vede". Din punct de vedere al focalizării, ne aflăm deci în prezența unui rafinat dozaaj de focalizare zero și focalizare internă, cum numește Gérard Genette viziunea "din spate" și "împreună cu"¹¹.

De o situație privilegiată se bucură doar Irina, a cărei delicată apariție este nu numai pregătită cu minuțioasă atenție (bucetul de heliotrop proaspăt care sporește pe masa lui Litvinov în mod misterios), ci și printr-o mare desfășurare de forțe. Dintre cele trei analepse mai importante (existența lui Litvinov, episodul moscovit și "întimplarea înspăimântătoare, întunecată" a lui Potughin, p. 126), prima este singura care nu se referă la Irina, dar care, în schimb, o anunță; "Din împrejurări (pe care cititorul le va afla pe urmă), Litvinov nu-și termină cursurile" (p. 12). A doua, cea mai amplă, cuprinde grațioasa poveste a iubirii dintre ea și Litvinov și se întinde pe mai multe capitole, fixând prin bogate detalii, o dată pentru totdeauna, eleganta, seducătoarea și misterioasa ei siluetă. Iar în a treia se narează drama lui Potughin, care adaugă însă o nouă fațetă tot imagini Irinei, pentru că și de data aceasta între ea și întimplare se coboară vălul unei iubiri - cea a lui Potughin -, iar imaginea Irinei apare încă o dată reflectată în oglinda unui suflet îndrăgostit. Chiar dacă mult mai neguroasă, apariția ei rămâne înfăptuire, justificând jertfa lui Potughin, Turgheniev, atât de darnic în intervenții directe, în prezentări minuțioase făcute în numele său, al autorului, în descrieri de stări interioare sau exterioare, după oam logica și claritatea povestirii i-o cere, pare a se retrage din fața făpturii Irinei. O singură dată el își permite să vadă ceea ce nimeni din prezența Irinei nu putea zări: "Litvinov vorbea fără să ridice ochii; chiar deocă ar fi aruncat o privire asupra Irinei, tot n-ar fi putut să vadă nimic, deoarece, ca și mai înainte, ea își ținea fața ascunsă în palme. Dacă totuși ar fi văzut ce se petrece pe fața ei, ar fi rămas uimit: era și spaimă și bucurie, precum și un fel de istovire fericită și o

neliniște" (p. 105), dar excepția nu face decât să confirme regula. Prezentarea Irinei prin intervenția naratorului nu este deci semnificativă.

Ceva mai bogate ne apar semnele concrete ale prezenței ei în text: dialogurile la care ea participă și scrisorile ei. Lapidară și în unele, și în celelalte, vorbele Irinei nu stătu comunică, cât sugerează. Remarcăm lipsa oricărui monolog interior, a oricărei confesiuni. Tăcerea în care Irina se înconjoară nu este ruptă de declarațiile ei, a căror spontaneitate și claritate sînt impresionante: "Da, te iubesc, te iubesc, și dumneata știi" (p. 109). Chiar dacă spune ce gîndește, Irina nu spune niciodată tot ce gîndește, iar lumina pe care o aruncă cînd și cînd frezele ei, ce par a nu lăsa loc nici unei îndoieli, nu face decât să sporească taina ce o înconjoară, dispersînd în mod amăgitor pentru o clipă penumbra în care i se ascund gîndurile, pentru ca, printr-o hotărîre ulterioară, prin nimic prevestită, să repună totul sub semnul întrebării.

În ceea ce-l privește pe Litvinov, cu aceeași impecabilă claritate de cristal, Irina, la început, nu-l begă în seamă, apoi îi dăruie năvalnic iubirea, pentru a-l părăsi; regăsindu-l, îi cere prietenia (și numai prietenia), pentru a se bucura că el o iubește; cu toate acestea, acceptă ca el să plece; apoi îi mărturisește dragostea ei, cerîndu-i însă din nou să plece; după care vine la el și-i promite că îl va însoți oriunde; cînd totul e pregătit, renunță; vine însă iar să-l caute, prezența lui Potughin dovedindu-se totuși suficientă ca să-i schimbe gîndurile; cu toate acestea, apare și la gară și e la un pas să urce în tren; pasul, însă, nu-l face. Și toate aceste acțiuni, în care una o contrazice complet pe cealaltă, sînt afirmate prin vorbe și fapte, dar niciodată explicate, de autor sau de Irina. Deci nici ce ne spune ea despre sine nu ne ajută prea mult în cunoașterea ei ca personaj.

Rămîne a treia posibilitate - Irina văzută prin ceilalți. Am lămurit deja importanța analepselor, care, deși aparent se ocupă de

cei doi bărbați (gîndurile, sentimentele le sînt generos descrise), rămîn pregnant în memorie prin silueta în filigran a Irinei, care se desprinde din gîndurile lor. Situația se repetă și în cazul celorlalte personaje. Irina capătă contur prin ceilalți: soțul ei, generalul Ratinirov, fulgerat de frumusețea ei, chiar cînd ea îl umilește; Tania, înmărmurită de splendoarea necunoscutei abia întrezărite; părinții ei, care "n-o alintau, dimpotrivă, se cam fereau de dînsa", dar îi acordau "o libertate aproape fără margini" (p. 41), incapabili să îi țină piept; întreaga societate bună, uluită de apariția ei la bal; unchiul, care, minunat de succesul ei, și-o transformă în moștenitoare; Potughin, ce-și sacrifică viața fără un murmur și care o însoțește cu o credință de oține de pază; în sfîrșit, Litvinov, de două ori pradă pasiunii în stare pură, prima oară sacrificîndu-și cariera, a doua oară fiind gata să renunțe la întregul ideal de viață, pe cale de a se împlini, cu înțeleapta-l logodnică-verișoară cu tot, incapabil să lupte cu strălucitoarea întrupare a nebuniei, oara era dragostea lui pentru silueta de fum a Irinei.

Imagine răsfrîntă în multiple oglinzi, vizibilă, totuși neclară și, prin aceeași, dăruiată cu o viață proprie care le lipsește celorlalți, Irina trece prin paginile romanului, încremenind în admirație și neliniște, făptură stranie și incomprehensibilă, pe toți tovarășii de drum, personaje ale aceleiași ficțiuni romanești, autor și cititor. Sau, cum spunea încă Ibrăileanu, în subtila sa analiză a figurii eroinei turghenieviciene: "Frumusețea, grația, soel «nu știu ce» și «nu știu cum» al poetului subjugă pe eroul din carte și pe cititor. Dar stîta tot. Cititorul (ca și eroul) e chinuit, conștient sau inconștient, de misterul pe care nu-l poate dezlega, iubește, din cauza aceeași, și mai mult pe aceste femei - și le iubește altfel, cu sentimentul necunoscutului, pe aceste ființe enigmatice"¹².

Decă este adevărat că nu dăinuim decît prin ceea ce lășăm răsfrînt în ceilalți, nu trebuie să ne mirăm că Irina este stît de via. "Vreți ca personajele voastre să trăiască? - scria Sartre. - Faceți

astfel încît să fie libere"¹³. Mauriac deolara și el¹⁴ că un personaj este cu atît mai viu, cu cît este mai puțin supus creatorului său.

Netîind cordonul ombilical care-l leagă pe scriitor de creațiile sale, el le poate transmite mai mult din propria sa substanță trăită și gîndită, ca în cazul lui Litvinov; lășindu-le însă libertatea de a se mișca nestingherite de explicații și lămuriri, asemenea oamenilor reali, în feța scriitorului ca spectator real, el le va dărui acea viață eternă care este privilegiul tuturor creațiilor sublime ale minții umane: zeli nemuritori. În grația-i păgîndă, Irina privește, tăce și ulmește mereu în creația lui Turgheniev.

N O T E

- 1 Vezi Roland Bourneuf, Réel Ouellet, L'Univers du roman, Paris, PUF, 1972, trad. span. de Enric Sullà, La novela, Barcelona, 1975, p.232.
- 2 Astfel, în ceea ce privește romanul Fum (scris în anii 1865-1867), care constituie obiectul considerațiilor noastre, cercetătorii au stabilit de mult toate prototipurile eroilor săi, pe baza unei schițe datînd încă din 1862 (A.Mazon, în "Revue des études slaves", t. V, Paris, 1925, p. 261-263; vezi acum, în urmă: A.V.Muratov, "Гейдельбергские арабески" в "Думе", în vol. Литературное наследство, Том 76. И.С.Тургенев. Новые материалы и исследования, Москва, Ed. "Наука", 1967, p. 71-105; I.S.Turgheniev, Сочинения. Том седьмой. Отцы и дети. Повести и рассказы. Дум. 1861-1867, редактори: E.I.Kiliko și S.A.Nakagin, Москва, Ed. "Наука", 1981, № 12, p. 508-558). Dar însuși Turgheniev a prevenit pe comentatori că nu este cazul să identifice pe eroii romanului său cu persoane reale. Luînd, într-adevăr, ca punct de plecare în conturarea Irinei figura omonomului prințese A.S.Dolgorukaia (căsătorită Alberdinskai), el preciza, după cum mărturisea un ziarist: "Irina din roman și Irina din realitate nu coincid întru totul (...). Eu nu copieez episoade reale sau persoane vii, ci aceste scene și personalități îmi oferă material brut pentru construcțiile mele literare" (Notele citate, p. 512; despre manuscrisele romanului vezi atît p. 508-509, cît și articolul recent, semnat de unul din redactori, E.I.Kiliko, Роман "Дум". Варианты черновых фрагментов текста, în vol. И.С.Тургенев. Вопросы биографии и творчества, Leningrad, "Наука", 1982, p. 13-19).
- 3 R.Bourneuf, R.Ouellet, op.cit., p. 234-235.
- 4 Vezi: Mihai Novicov, Realismul. Structură generală și modelități

- naționale, "Revista de istorie și teorie literară", t. 21, 1972, p. 43-54 (în special, p. 46-47, unde autorul se referă la "unghiul de vedere al comunicării" la Balzac, Tolstoi, Dostoievski, Stern, Dickens); Gérard Genette, Figures III, Paris, Éditions du Seuil, p. 203.
- 5 R.Bourneuf, R.Ouellet, op.cit., p. 91.
- 6 Percy Lubbock (Ibidem, p. 98).
- 7 Jean Pouillon (Ibidem, p. 100).
- 8 I.S.Turgheniev, Opere, vol. IV, traducere de Lucia Mantu și Marina Arnoldov, București, Ed. Cartea Rusă, 1955, p. 13 (în continuare, trimiterile la pagini se fac în text).
- 9 Vezi, în special: A.B.Muratov, art.cit., p. 100-101; S.M.Petrov, M.C.Тургенев. Творческий путь, Moscova, 1961, p. 407-473; P.C. Pustovoit, M.C.Тургенев - художник слова, Edit. Univ. din Moscova, 1980, p. 236-262.
- 10 R.Bourneuf, R.Ouellet, op.cit., p. 204. Despre aplicarea acestor modalități în diverse opere ale lui Turgheniev a scris S.E.Setalov, Художественный мир И.С.Тургенева, Moscova, 1979, p. 139-171.
- 11 G.Genette, op.cit., p. 206-207.
- 12 Creețile și analiză. Note pe marginea unor cărți, în vol. Studii literare, București, 1930, p. 23 (reprodus în: C.Ibrăileanu, Opere, 2, Ed. critică de Rodica Rotaru și Al.Piru, București, 1976, p.212). Despre contribuția criticului român la exegeza turghenieviană, în particular în acest studiu, vezi: Al.Piru, C.Ibrăileanu (Viața și opera), București, 1967, p. 315-318; Mihai Novicov, Тургенев и румынская литература, "Romanoslavica", XXI, 1983, p. 205-223; Adrian Ghijitchi, M.C.Тургенев в оценке румынской критики, Ibidem, p. 271-283.
- 13 Vezi R.Bourneuf, R.Ouellet, op.cit., p. 195.
- 14 Ibidem.

ОТНОШЕНИЕ МЕЖДУ АВТОРОМ И ПЕРСОНАЖЕМ В РОМАНЕ "ДММ"

ИВАНА ТУРГЕНЕВА

(Rezюме)

В данной статье автор пытается проанализировать роман Дмм Ивана Тургенева с позиции "нарратологии".

В рамках своего творчества автор всегда выступает многосторонним создателем. Однако на уровне текста он может быть единственным источником информации - как часто поступает Тургенев в романе Дмм -, а также может сузить обозреваемое пространство до уровня рецепции одного персонажа, в данном случае - Литвинова. В тексте Литвинов предстает в трех планах - как рецептор описываемых оцен, как носитель идей

автора и просто как персонаж, обнаруживая те жизненные ресурсы, которыми его наделил автор.

Персонаж романа может предстать перед читателем либо "сам по себе" /монолог, участие в диалоге, письма/, либо будучи описанным всеведущим автором, либо, наконец, представленным другими персонажами. Вообще Тургенев дает возможность своим персонажам представиться "самим", но иногда он вмешивается непосредственно, особенно в случае Литвинова. Что касается "я" других персонажей, то оно выявляется только тогда, когда находится в сфере рецепции Литвинова.

Особенно удачно создание "дымообразной" фигуры Ирины, в отношении которой автор сходит с позиции всезнающего нарратора. Ирина предстает как своего рода амальгам противоречий; единственной реальной формой знакомства с ней остается отражение ее миловидной тени в мыслях других. Благодаря этому художественному приему ее симулат предстает свободным от уточнений и объяснений, живее других персонажей. Со страниц романа Тургенева Ирина, с присущей ей первородной грацией, смотрит, молчит и все время удивляет нас.

О МОТИВЕ УХОДА У ТУРГЕНЕВА И ЧЕХОВА

Вера Стефанович

Известно, что А.П.Чехов неоднократно обращался к чтению произведений Тургенева; в письмах Чехова часто встречается имя его великого предшественника.

Очень многие исследователи занимались сопоставлением на разных уровнях творчества этих великих художников. Советский исследователь С.Е.Шаталов приходит к смелому выводу, что "тургеневское" прослеживается на всем протяжении последнего периода чеховского творчества и выражается не только в образно-тематическом плане, но с особой отчетливостью в сфере поэтики¹.

Нам кажется, что наиболее интересны сопоставления Тургенева и Чехова именно в области поэтики. В данной работе попытаемся сравнить такие произведения как Накануне Тургенева и Невеста Чехова, отталкиваясь от общего мотива – мотива ухода. Мотив, столь часто встречающийся в русской литературе, получил у Чехова своеобразную трактовку, и мы остановились на Невесте, так как в последнем чеховском рассказе этот мотив является композиционным стержнем. И, может быть, сопоставление чеховской Невесты и тургеневского романа поможет осветить оригинальность чеховской позиции по отношению к такому "неоригинальному" сюжету; уловить литературную преемственность не только в продолжении и развитии тургеневских черт поэтики, но и в переосмыслении их.

Большинство тургеневских героинь уходят не своего дома, уходят от удобной привычной жизни. Лиза Калитина – в монастырь, замалчивать грехи своих близких и всего мира, Елена Стахова – в Болгарию, бороться за освобождение родины своего любимого. Уходят "в народ" Марианна Синецкая, а Софи из Странной истории – служить "наставнику", "учителю", юрודивому Василию.

В Накануне и Невесте находим сходство в мотивировке ухода: для героинь самый важный вопрос заключается в том, от чего уйти, а не куда уйти. В Накануне эта мотивировка дана a priori, а в Невесте зарож-

дается и развивается в самой ткани повествования. Мотив ухода от "недостойного" жениха, и тем самым от "недостойной" жизни имеет у Чехова преобладающее значение, а у Тургенева "мнимый" жених появляется лишь тогда, когда Елена окончательно решила разорвать со своей средой. Елена Сухозова, еще до встречи с Инсаровым, жаждет подвига, необыкновенного; подвиг страшит и манит ее с самого детства. Это необыкновенное, которое Елена предчувствует и ждет, неразрывно связывается с уходом. В детстве она дружила с крестьянкой девочкой Катей и чувствовала "радостное смирение"; она думала тогда "о нищих, о божьей воле, думала о том, как она вырежет себе ореховую палку, и сумку наденет и убежит с Катей..."². Маяющую сладость "упрощения", то есть разрыва с привычной средой, дважды подчеркивает Тургенев в девочке Елене. Отец назвал ее "замарашкой", "крестьянкой" /Елена запачкала платье, бегая в дождь на свидание с Катей/ и "страшно и чудно ей стало на сердце"; однажды, когда Елена пела катину солдатскую песню, мать спросила, где она "набралась этой мерзости", и Елена "почувствовала, что скорее позволит растерзать себя на части, чем выдаст свою тайну, и опять стало ей страшно и следко на сердце". Осознание своей избранности очень сильно в Елене, оно создает некий ореол, окружающие чувствуют это и не понимают ее. Тургенев прямо пишет об этом: "... иногда ей приходило в голову, что она желает чего-то, что никто не желает, о чем никто не мыслит в целой России". Елена свободна, с шестнадцатилетнего возраста стала почти независимой, она страстно жаждет развития, и предчувствие высокой миссии реализуется с покойной силой в последнем эпизоде шестой главы романа, полностью посвященной описанию Елены. Сознание непоколебимой веры в свою избранность и призвание сближает Елену с Софи из Странной истории, или, вернее, зачатки "гордой воли", которые чувствуются в Елене, развиваются позже в Софи, осознанную избранность которой И.Анненский считает определяющим в этом характере³.

Близка ли Чехову идея избранности, исключительности, есть ли в Наде Шуминой, героини Невесты, осознание своей высокой миссии, дающее право воспринимать эту героиню как символическую Невесту?

Казалось бы, первое же описание чеховского текста служит аргументом рго. "В саду было тихо, прохладные и темные покойные тени лежали на земле. Слышно было, как где-то далеко, очень далеко, должно быть за городом, кричали лягушки. Чувствовался май, милый май! Дышалось глубоко и хотелось думать, что не здесь, а где-то под небом, над деревьями, далеко за городом, в полях и лесах, развернулась теперь своя весенняя жизнь, таинственная, прекрасная, богатая и святая, недоступная пониманию слабого, грешного человека. И хотелось почему-то плакать"⁴. По ассоциации может возникнуть описание серенады Брага на Черного монаха перед появлением монаха-призрака - носителя идея избранности. "Девушка, больная воображением, услышала ночью в саду какие-то таинственные звуки, до такой степени прекрасные и отравные, что должна была признать их гармонией священной, которая нам, смертным, непонятна и потому обратно улетает в небеса".

Иначе говоря, избранность не распространяется на Надю, Чехов не дает нам право считать это прекрасное, полное поэзии раздумье, принадлежащим Наде. Следующая фраза "заземляет" Надю: "Ей, Наде, было уже 23 года: с 16 лет она страстно мечтала о замужестве... "Если Елена Стахова с шестнадцати лет свободна духовно, то Надя Шумина лелеет мечтательную мечту о замужестве? Вадь Чехов не говорит о любви, а только о замужестве. Может быть в это замужество вкладывается некий непредвиденный смысл? Надя начала тосковать как только стала Невестой! Она стала не спать по ночам, "стала испытывать страх, беспокойство, как будто ожидало ее что-то неопределенное, тяжелое". Только теперь, когда она стала невестой, сашими речи, которые она слышала и раньше и они казались ей смешны, находят в Наде отклик. Для Надя начало процесса духовного прозрения совпадает с началом ее нового состояния - Невесты. Тургеневская Елена не нуждается в помощи "духовного жениха", отрывки из ее дневника указывают на страстные нравственные искания, ее душой владеет органическая необходимость служения Добру, высокой нравственной цели. А Надя до состояния Невесты - самая обыкновенная девушка, Чехов даже подчеркивает ее "обыкновенность", ее сле-

поту и полноте. Особенно это заметно в отношении Нади к матери, которая до "прозрения" казалась Наде необыкновенной; в занятиях матери спиритизмом, философией, гомеопатией Надя видела какой-то глубокий, таинственный смысл.

Что касается роли Саши в перевороте Надиной судьбы, в ее духовном пробуждении, то она несомненно, важна. Казалось бы, он и есть "духовный жених", антипод "мнимого жениха" - Андрей Андреича. Тревожные ночные думы Нади о свадьбе, женихе переплетаются с мыслями о Саше: "Этот странный, наивный человек, думала Надя, и в его мечтах, во всех этих чудесных садах, фонтанах необыкновенных чувствуется что-то нелепое; но почему-то в его наивности, даже в этой нелепости столько прекрасного, что едва только вот подумала о том, не поехать ли ей учиться, как все сердце, всю грудь обдало холодком, залило чувством радости, восторга". Но радость, восторг - предчувствие свободы и нравственного очищения, ухода от греховной жизни, а не преддверие любви. Духовная необходимость и чувственная не совпадают.

В романе Тургенева кажется, что нравственный идеал и любовный полно воплощаются в мужском персонаже, гармонично сочетаются в Инсарове. Это не совсем так, если видеть пародию, "двойничество" во втором бюсте Инсарова, вылепленном Шубиним. Первый бюст представляет Инсарова в ипостаси настоящего героя: "Черты его лица были схвачены Шубиним верно до малейшей подробности, и выражение он им дал славное: честное, благородное, смелое". А вот как видит Берсенева второй бюст - бюст пародию: "Молодой болгар был представлен бараном, поднявшимся на задние ножки и склоняющим рога для удара. Тупая важность, задор, упрямство, неловкость, ограниченность так и отпечатались на физиономии "супруга овец тонкорунных", а между тем сходство было до того поразительно, несомненно, что Берсенева не мог не расхохотаться".

Нам кажется, что присутствие этой пародии в тургеневском романе не только злая месть Шубина - неудачливого соперника. Шубин все же настоящий художник, а прозорливость художника, его взгляд в непредвиденную суть материализуется в художественных формах, не всегда может

вырваться в логических формулах. Пародия нарушает гармонию; Инсаров что-то утрачивает, неявно просматривается ущербность героя. Героический нимб утрачивает свой блеск, стирается. Определенной пародийной дискредитации идеального героя служит и "сравнение женихов", которое находим в открытой форме у Тургенева, в самом письме Елены к Инсарову. Елена хочет, несомненно, возмисить своего жениха, старается быть достаточно объективной и к Курнатовскому, но все же сам акт сравнения обоих женихов, духовного, идеального и мнимого, ничтожного, все же снижает идеал, если он может быть сравним с пошлым. Елена пишет: "... глаза у него небольшие /как у тебя/, карие, быстрые", "В нем есть что-то железное... и тупое и пустое, в то же время и честное", "Ты у меня тоже железный, да не так, как этот", "Господин Курнатовский в художестве не мыслит. Это мне тебя напомнило" и т.д.

Если у Тургенева художественную пародию и пародийное сравнение женихов мы находим в открытой форме, то у Чехова они глубоко скрыты в ткани произведения, трудно уловимы, хотя и выполняют одинаковую функцию – подметить какую-то ущербность, казалось бы, целостных личностей. Сашина ущербность, несостоятельность просматривается не только в повторяющемся жесте и реплике. Он стоит в одном ряду с другими героями, которые характеризуются повторяемостью, Сава статичен и это создает определенный механизм мышления и чувствования. Но не только повторяющийся апостольский жест, обличительные речи дают повод воспринимать этого героя как "мнимого" жениха. Советский исследователь В.Б. Катаев говорит, что повторение в немногословном мире Чехова – сильнейший индикатор авторской иронии, и как очень верно заметил исследователь, одинаков метод изображения обоих "женихов" – Саша и Андрей Андреича⁵.

Нам кажется, что не только это важно. Чехов идет гораздо дальше, в Невесте оуществует "двойник" Саша, глубоко скрытая пародийность. Эта пародия на Сашу – сам Андрей Андреич, который отражает, как бы в кривом зеркале, Сашины идеалы. Сава говорит, что не может жить в городе, где грязь невозможная, где нет ни водопровода, ни канализации.

Андрей Андреич конкретно и немедленно как бы воплощает в жизнь Сашин идеал о благах цивилизации, конечно же, на пародийном уровне. Он показывает Наде новый дом, привел ее в ванную и здесь дотронулся до крана, вделанного в стену и вдруг потекла вода. "Я велел оделать на чердаке бак на сто ведер, и вот мы с тобой будем иметь воду", - наивно и самодовольно говорит Андрей Андреич Наде. Сама призывает к труду, и Андрей Андреич после неумного и слащавого оправдания своего безделья говорит Наде, что после свадьбы поселят в деревню, купят дом, клочок земли и будут работать. "О, как это будет хорошо!" - умиляется Андрей Андреич, что также пародирует Сашин пафос, обращенный в будущее. Надя окончательно разуверилась в своей любви к Андрею Андреичу после посещения его дома, со всеми его удобствами и мещанскими красотами. "Наивная пошлость" вызывает в Наде отвращение, она хочет бежать, но она близка к этому чувству и при посещении Сашинной квартиры, где ничего не может напоминать дом бывшего жениха. Надя заплакала в доме Саша, вероятно, поняв, что сравнила, невольно, своих "женихов": "Дорогой мой, милый Саша, - проговорила она, и слезы брызнули у нее из глаз, и почему-то в воображении ее выросли и Андрей Андреич и голая дама с вазой, и все ее прошлое...". Саша сравнивается не только с Андреем Андреичем, но и со всем ее прошлым. Он сам становится прошлым.

Умирает Саша, умирает Инсаров, им нет места в будущем, они исчерпали свою роль. Елена и Надя возвышаются над героем, миф героя-спасителя развенчивается.

Думается, что обнаружение в тексте Тургенева и Чехова приемов пародирования позволяют проследить неожиданные ракурсы реализации приемственности поэтических средств и неисчерпаемую функциональность литературных приемов.

ПРИМЕЧАНИЯ

- 1 С.Е.Шаталов, Черты поэтики /Чехов и Тургенев/, в сб. В творческой лаборатории Чехова, Москва, 1974.
- 2 И.С.Тургенев, Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах, том 6, Москва, 1981.
- 3 И.Ф.Анненский, Книга отражений, Москва, 1979.

- 4 A.P.Cehov, Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах, т. 10, Москва, 1977.
- 5 В.Б.Кацаев, Финал "Невесты", в сб. Чехов и его время, Москва, 1977.

MOTIVUL PLECĂRII LA TURGHENIEV ȘI CEHOV
(Rezumat)

Mulți cercetători au investigat la nivel comparativ strașuri ale operei celor doi mari scriitori ruși. Autoarea comunicării pornește de la premisa că observații interesante suscită îndeosebi poetica prozei lui Turgheniev și Cehov. În acest sens se confruntă două scrieri edificatoare pentru motivul plecării, care dobândește o tratare cu totul originală în romanul În ajun de I.S.Turgheniev și în povestirea Logodnica de A.P.Cehov. Cele două lucrări prezintă similitudini nu atât în privința concretizării motivului plecării, ci, contează, în primul rând, mediul de care se detașează personajul feminin central prin plecare, viața comodă, viciată de puterea obișnuinței.

Motivul plecării pune în valoare similitudini de perspectivă narativă și de focalizare a personajelor-cuplu. Logodnica la Turgheniev și Cehov coboară, printr-o privire lucidă, "de sus", idealul masculin, mitul eroului, în banalitate și pedestru.

Motivația plecării în lume, în romanul În ajun, se dă aprioric, pe când în povestirea lui Cehov motivul este inserat în chiar țesătura subiectului și se dezvoltă pînă la deznodămînt.

JAMES SI TURGHENIEV

Geta Dumitriu

Este ştiut că James a văzut în Turgheniev romancierul model, "the novelist's novelist"¹. Referirile la scriitorul rus sînt numeroase şi se întîlnesc pe parcursul întregii creaţii jamesiene. Amintim: un comentariu publicat în "The North American Review", în aprilie 1874, inspirat de lectura în versiunea germană a povestirilor Un Leer al stepei şi Apele primăverii; corespondenţa (din anul 1876, în special); Daniel Deronda; o conversaţie, recenzie în formă de dialog la romanul lui George Eliot, 1876; însemnare în Jurnal, 25 noiembrie 1881; eseul Arta romanului, 1884; însemnare în Jurnal, 19 mai 1889; eseul Ivan Turgheniev din 1897, cel mai cunoscut fiind frecvent antologat, uneori cu titlul de Turgheniev şi Tolstoi; prefaţa la Portretul unei doamne, 1905.

Nu avem siguranţa că le-am trecut pe toate în revistă, dar avem convingerea că, şi dacă ar fi inventariate cu grijă, ele sînt departe de a epuiza importanţa pe care a avut-o Turgheniev pentru conştiinţa critică a lui James. Eseistica jamesiană în totalitatea se îl presupune pe Turgheniev drept punct de referinţă important, la fel cum romanul jamesian poate fi înţeles ca o reacţie la opera lui Turgheniev.

Fuind în discuţie textele amintite, se cuvine de la bun început subliniată ideea că impresia puternică pe care i-a produs-o Turgheniev i-a oferit lui James poate cel mai bun mijloc de a se autodefini ca romancier. Descoperirea scriitorului rus înseamnă pentru el "un şoc al recunoaşterii" şi nu întîmplător o comentează cu pasiune. Ea se produce la începutul deceniului al optulea, deci într-o perioadă de trăire critică intensă, cînd, la scurt timp după debut, scriitorul american încerca o clarificare a propriei sale poziţii, atât faţă de tradiţia autohtonă, cît şi faţă de tradiţia europeană, clarificare, se pare, deloc uşoară, căci "e un destin complicat să fii american" ("it's a complex fate, being an American"²).

Lectura lui Turgheniev se produce aşadar într-un moment de răspantic. Atracţia pe care o încearcă James se manifestă ca atare şi în virtutea integrării ei într-un ansamblu mai larg. Mai importante în acest cadru format de cele două tradiţii, americană şi europeană, rămân relaţiile cu Hawthorne, cu George Eliot şi cu Flaubert.

Hawthorne, cartea apărută în 1879 este, pe lângă o analiză a operei lui Hawthorne şi o expunere de motive cu privire la orientarea lui James în direcţia tradiţiei europene (se stabilise de acum în Europa) şi totodată un comentariu asupra unei perioade din istoria culturii americane, care, indirect, aruncă o lumină interesantă asupra dependenţei de natură social-istorică a tipului de roman ilustrat de secolul al XIX-lea englez şi francez. Opţiunea sa, ne lasă să înţelegem James vorbind despre Hawthorne, este determinată de convingerea că o asemenea formulă este obiectiv refuzată scriitorului american.

Prin urmare, temelurile ce-i justifică, cel puţin în proprii săi ochi, respingerea lui Hawthorne oferă şi explicaţia apropierei sale de Eliot, Flaubert şi Turgheniev. Numai că în primele două cazuri atracţia este însoţită şi de respingere. Daniel Deronda, recenzia la romanul lui George Eliot, formulează o obiecţie la adresa scriitoarei engleze prin raportarea sa la Turgheniev. "Turgheniev este poet, Eliot este filozof" ("One is a poet, the other is a philosopher"). Pe Turgheniev îl preocupă înfăţişarea lucrurilor, pe scriitoarea engleză, motivaţia lor ("One cares for the aspect of things and the other cares for the reason of things"). Urmarea: personajul lui Eliot rămâne o idee, în cel mai bun caz moralist, în timp ce Inşarov, animat de un ideal asemănător cu cel al lui Deronda "stă pe picioarele sale, îl vedem, îl auzim, îl simţim" ("he stands up on his feet; we see him, hear him, touch him")³. Şi, ceea ce este mai important, lui Turgheniev nici nu i-au trebuit atâtea pagini.

Alături de modul de existenţă al personajului turghenievian în planul unor determinări senzoriale şi psihologice, concizia, economia de mijloace în construcţia întregului îl opun pe Turgheniev nu numai

lui George Eliot, ci, cu puține excepții, tradiției romanului englez în totalitatea sa: dezordinii sale epice, pe care James o pune pe seama unui exces al vocii auctoriale, a libertății ce și-o asumă de a divaga continuu, împiedicând astfel cursul povestirii și, mai grav, făcând imposibil orice fel de efect compozițional.

Poziția de pe care respinge James romanul englez este și poziția lui Flaubert. Impersonalitatea ca țel al romanului și, în strânsă legătură cu ea, preocuparea pentru formă, efect compozițional, își spusese ră cuvântul în roman și prin Flaubert încă din 1857, lucru pe care James îl știa foarte bine. Întrebarea la care am vrut să ajungem este: de ce dă James înfietate lui Turgheniev chiar și atunci când în discuție sînt virtuți (impersonalitatea, de pildă) asociate mai strîns cu Flaubert, fie și numai pentru faptul că la scriitorul francez găsea și o teorie în sprijinul lor? Cu alte cuvinte, de ce Turgheniev și nu Flaubert, și el romancier model, "a novelist's novelist", ilustrează invariabil cel mai înalt standard atins de arta romanului și a povestirii, de ce Turgheniev și nu Flaubert este pentru James "piatra de încercare" în sens arnoldian?

Răspunsul adună argumente din planuri diferite. Nu există îndoială că personalitatea lui Turgheniev a avut o contribuție. Despre impresia pe care i-o produce scriitorul rus, pe care l-a întîlnit în 1875, aflăm din scrisoarea adresată tatălui său, el însuși distins om de litere, cu un adevărat cult pentru Turgheniev: "Dorești cu nerăbdare să afli vești în special despre Ivan Sergheici" ("You crave chiefly news (...) about Ivan Sergeitch") - presupune James și, în scrisoare din 11 aprilie 1876, îi descrie o duminică petrecută la Madame Viardot⁴. Spontaneitatea lui Turgheniev îl încîntă. La 28 mai 1876, scriindu-i de astă dată lui William Dean Howells, James are din nou prilejul să vorbească despre Ivan Sergeitch, despre "modestia și naivitatea sa de-a dreptul copilărească" ("His modesty and naivete are simply infantine"), despre "geniul său atît de pur și puternic" ("he is so pure and strong a genius"). "Dar pe Turgheniev nu poți să nu-l îndrăgești la culme, el

ia lucrurile ușor" ("But he is the most lovable of men and takes all things easily"). Afeecțiunea pentru scriitorul rus contrastează în aceeași scrisoare cu răceală ce o simte soum față de "fraternitatea literară"; "există cincizeci de motive ca relațiile mele cu ei să nu devină prea apropiate" ("There are fifty reasons why I should not become intimate with them"). "Turgheniev valorează cât tot grupul lor" ("Turgheniev is worth the whole heap of them")⁵ - este o concluzie ce pare să se întemeleze și pe argumente mai puțin literare. Cert este că Turgheniev rămâne scriitorul cel mai îndrăgit și, mai târziu, când îl va evoca, James o va face cu o duloșie unică în bogata sa portretistică. De altfel parodiile inspirate de James în anii bătrâneții nu au omis să speculeze emoția cu care maestrul învăluia în fraza sa circumsvolută numele lui Ivan Sergheevici Turgheniev.

Un alt argument ce explică atracția pentru Turgheniev, argument tot de ordin biografic, privește statutul său național intrucitva deosebit: scriitor rus care preferă să trăiască în Germania sau Franța. James nu poate să nu-și recunoască propriul statut: scriitor american care preferă să trăiască în Franța sau Anglia. Firește, faptul că se arată deosebit de receptiv la dezaprobarea de care era parte Turgheniev în țara sa se explică și prin identificarea sa cu scriitorul rus și în această privință. Este "dezaprobarea care, de regulă, îi vizează pe cei absenți" ("the reprobation that is apt to attach to the absent"), deci și pe James, nu numai pe Turgheniev⁶.

O altă serie de argumente se referă la unele particularități ale tradiției americane. Cu toate că James o repudiază în deceniul al optulea, el este legat de aceasta mult prea profund ca s-o poată anula printr-un act de voință. Ceea ce ne interesează în disocția de față este faptul că atracția pentru Turgheniev își poate găsi o explicație și în orientarea pronunțat proturghenievistă a criticii americane.

Referindu-se în eseu din 1897 la reputația lui Turgheniev în Europa, James observă că "European" trebuie înțeles, în acest caz, ca denunând un public mult mai receptiv în Statele Unite, decât în oricare

altă parte ("European - a phrase denoting in this case, perhaps, a public more alert in the United States than elsewhere")⁷. Sînt, desigur, motive multe la număr ce explică popularitatea extraordinară a scriitorului rus în America. După Gilbert Phelps, interesul pentru Turgheniev este stimulat de interesul față de Rusia. Analogiile dintre Rusia și America erau la modă, ne spune el. Avîndu-și un punct de plecare în vastitatea teritorială a celor două țări, asemănările mergeau pînă la recunoașterea unor tipuri umane generate de fenomene oarecum identice. Nu este deci de mirare, comentează Phelps, că unele personaje din Turgheniev au părut familiare cititorilor americani, după cum "The Atlantic Monthly", revista editată de William Dean Howells, a stabilit pentru mai multe personaje din Deștălenire echivalente autohtone din mișcarea fourieristă, antisclavagistă, feministă etc.⁸

Credem însă că, orientînd atenția spre Turgheniev, William Dean Howells, care, în calitatea sa de redactor al revistei "The Atlantic Monthly" între anii 1866-1881, a jucat un rol important în critica americană, răspunde și unei cerințe de alt ordin. Si în cazul lui se observă ocolirea lui Flaubert. Cînd discută "obiectivitatea" ca ideal al romancierului, el nu îl citează pe Flaubert, ci pe Turgheniev. Într-o bună măsură, deschiderea spre romanul rus este și un rezultat al reținerii arătată față de romanul francez, rețineră ce poate fi pusă pe seama unei mentalități modelate de puritanism.

Amprenta unei atare mentalități o întrevădem și la James. Critica ce i-o face lui Flaubert (eseul din 1902) scoate la iveală o concepție ce insistă asupra inteligenței morale ca trăsătură obligatorie pentru acel personaj ce îndeplinește funcția de reflectare, personajul conștiință centrală sau inteligență centrală, cum preferă să-l numească James. Or, privită din acest unghi, "în ciuda calității trăirii sale interioare și în ciuda faptului c-o reflectă atît de mult pe cea a autorului său, Emma Bovary este o chestiune mult prea minoră" ("Our complaint is that Emma Bovary in spite of the nature of her consci-

ousness and in spite of her reflecting so much that of her creator, is really too small an affair")⁹.

Altfel stau lucrurile cu personajele lui Turgheniev. Sintem de acum pe terenul argumentelor de natură intrinsecă operei. Ceea ce-l atrage pe James la Turgheniev pare să fie, prin urmare, calitatea personajului, frumusețea sa morală, o anumită distincție a vieții sale spirituale ("moral beauty", "the finest distinction of the soul")¹⁰, trăsături cu deosebire puse în lumină de personajele feminine. De la sine înțeles că Elena va ocupa primul loc pe lista preferințelor lui James.

Metoda lui Turgheniev, care nu pune mare preț pe intrigă, nu folosește nici măcar un "petec de intrigă" ("without a patch of plot")¹¹ - performența se cere subliniată, pentru că romanul englez rareori fusese în stare să se dispenseze de ea -, servește înainte de toate personajului; mai precis, ea reușește să comunice un puls al vieții sale interioare, să dea pe această cale contur unei identități, dar nu unei identități oarecare. Metoda sa presupune de asemenea stabilirea unui cadru de relații, de complicații prin care "the image en disponibilité"¹², ce solicită imaginația scriitorului, să poată dobîndi determinările de natură morală și psihologică în măsură s-o facă interesantă. Complicațiile nu trebuie însă să sfideze datele existenței obișnuite, cu stit mai mult cu cît frumosul poate fi descoperit și aici. Si Turgheniev știe să-l descopere.

Acestea sînt cîteva din concluziile ce se desprind din lectura operei lui Turgheniev pe care ni le comunică James. Ne mai rămîne să adăugăm că atracția pentru Turgheniev a fost pentru el o permanentă emulație (Vezi însemnările din Jurnal cu data de 19 mai 1889). Cîteva ceasuri petrecute în compania lui H. Taine îl fac să-și exprime recunoștința față de acesta pentru "tributul pe care i l-a adus lui Turgheniev" ("his tribute to Turgenieff"). Ceea ce i-a povestit Taine despre Turgheniev i-a făcut bine ("his talk about him has done me a world of good"), pentru că i-a reînviat dorința de a adăoga la zestrea sa lite-

rară un număr cât mai mare de povestiri și nuvele oare, înțelegem, vor să aspire la măiestria lui Turgheniev¹³.

Dar o asemenea aspirație o descoperim nu numai în proza scurtă ei și în roman. Afirmația se poate susține prin numeroasele analogii ce s-au stabilit între personajele lui James și ale lui Turgheniev, ca de pildă cuplul Roderick Hudson - Roderick Mallet și cuplurile turghenievienne Bersaniev - Sabin sau Bazarov - Arcadi, precum și analogiile dintre Prințesa Casamassima și Destelenire. De altfel, cele două romane Roderick Hudson și Prințesa Casamassima pot fi considerate ca o reacție promptă la Părinți și copii și Destelenire. Desigur, aceste analogii pot fi și ele relevante pentru relația James - Turgheniev pe care o discutăm. Mai importantă ni se pare asemănarea de concepție și metodă pe care o recunoaște James când, în 1905, își citește romanul Portretul unei doamne, în vederea definitivării sale pentru ediția New York. Comentariul pe care-l face cu acest prilej insistă asupra ideii că organizarea întregului roman și-a avut impulsul în personaj, că ea s-a făcut prin descoperirea acelor relații în măsură să-l exprime cel mai bine, pe scurt, după concepția și metoda lui Turgheniev. Cuprins în prefața scrisă pentru ediția completă a operelor sale, aceasta poate fi citit ca o intenție de a ne orienta lectura romanului, ca un fel de asigurare că nu ne scapă relația în care se află Portretul unei doamne ou opera scriitorului rus.

Si dacă, citind romanele scrise de James după 1900 - Ambasadorii, Aripile porumbiței sau Potirul de aur -, nu putem ignora legătura lor cu Portretul unei doamne, ni se impune din nou concluzia că nici romanul modern englez nu poate ignora relația strinsă în care se află față de romanul lui Turgheniev.

N O T E

- 1 Turgenev and Tolstoy, în: The Future of the Novel, ed. Leon Edel, Vintage Books, New York, p. 228.
- 2 Scrisoarea lui James către Charles Eliot Norton, în: Hawthorne ed. Tony Tanner Macmillan, London, Melbourne, Toronto, 1967, p. 1.
- 3 Daniel Deronda: a Conversation, în: F.R. Leavis. The Great Tradition,

- Penguin, London, 1962, p. 284.
- 4 The Letters of Henry James ed. Percy Lubbock, Macmillan, London, 1920, p. 45/46.
  - 5 Ibid., p. 49/50.
  - 6 Turgenev and Tolstoy, in: The Future of the Novel, p. 225/226.
  - 7 Ibid., p. 227.
  - 8 Gilbert Phelps, The Russian Novel in English Prose, Hutchinson, London, 1956.
  - 9 Gustave Flaubert in: The Future of the Novel, p. 138.
  - 10 Turgenev and Tolstoy, in: The Future of the Novel, p. 138.
  - 11 Ibid., p. 230.
  - 12 The Art of the Novel, Scribner, New York, 1937, p. 44.
  - 13 The Notebooks of Henry James, ed. F.O. Matthiessen and Kenneth B Murdock, Galaxy, New York, Oxford University Press, 1961, p. 101.
  - 14 Gilbert Phelps, op.cit.

JAMES AND TURGENEV
(Abstract)

Mainly based upon James's references to Turgenev to be found in his essays, correspondence, and Notebooks, the present essay is an attempt to account for the great impact the Russian writer made upon James.

By taking into consideration James's relation to George Eliot, Flaubert, and Turgenev, it has become evident that James's lifelong attraction to Turgenev was also a matter of his partial rejection of Eliot and Flaubert. On the other hand, James's high estimation of Turgenev also finds support in a number of arguments of biographical and cultural nature, such as: the fascination exerted by the Russian writer's personality; his national status; his popularity in England and the United States; the high rating he enjoyed in Anglo-Saxon criticism. Last but not least, arguments of intrinsic nature come under discussion. Turgenev's method deriving from his conception of character, largely appealed to James and stimulated his own achievement. Possible analogies between Turgenev and James that can be established at the level of character are understood to be generated by assumptions regarding method and character which the two writers had in common. James's relation to Turgenev makes it clear that the example of the Russian writer stimulated and challenged his imagination, and helped him define himself as a novelist.

TURGHENIEV ÎN LECTURA VIRGINIEI WOOLF

Mihai Miroiu

A devenit un loc comun afirmația lui Henry James din cunoscutul său eseu Arta literaturii: "Până nu demult s-ar fi putut presupune că romanul englez nu este ceea ce francezii numesc discutable. El nu părea să aibă o teorie proprie, o convingere, o conștiință de sine, nu părea a fi expresia unei credințe artistice, rezultatul unei opțiuni și al comparației".

Alături de Henry James, Joseph Conrad, D.H. Lawrence, James Joyce, Virginia Woolf a adus o contribuție de prim ordin la afirmarea romanului modern, nu numai datorită unor realizări artistice remarcabile, ci și consecvenței cu care a militat pentru formularea unor noi principii și procedee artistice și pentru definirea unei veritabile poetici a modernismului englez.

În această strădanie ea s-a dovedit unul dintre scriitorii cei mai clarvăzători, mai lipsiți de prejudecăți și mai receptivi la fenomenul literar european. În aceeași ordine de idei se cuvine să menținem că, în eseuri programatice ca Literatură modernă și Punctul de vedere al rușilor, Virginia Woolf se dovedește o sensibilă și subtilă comentatoare a literaturii ruse. Același spirit de discernământ și aceeași nedeșămințită receptivitate la valorile eternelor umane ale marii literaturi sînt învederate de eseu Romanele lui Turgheniev, publicat în noiembrie 1933¹.

Scriitoarea începe prin a spune că, la prima vedere, structura romanelor lui Turgheniev poate părea inconsistentă și schematică. Rudin, de pildă: cititorul îl va plasa în școala franceză, printre copii, mai curînd decît printre originale, cu sentimentul că scriitorul și-a propus un admirabil model pentru care, urmîndu-l, a sacrificat însă o parte din propria lui vigoare și personalitate.

Dar impresia aceasta superficială se schimbă pe măsură ce întorcem paginile. Scena are o profunzime cu totul remarcabilă. Se în-

tinde asupra sufletului și rămâne acolo emitând idei, sentimente și imagini ca acelea al oăror înțeles emană uncori, în viața reală, abia după ce momentul a trecut de mult.

În felul acesta sîntem împresurați de cuvinte, de tăceri, de aspectul lucrurilor. Scena este neobignuit de completă. Autoarea notează că, pentru a dobîndi o simplitate atît de complexă (to gain a simplicity so complex), Turgheniev a dus o îndelungată luptă de selecție și eliminare. El știe totul despre personajele sale, așa încît, atunci cînd scrie, alege fără efort aparent, doar ceea ce este remarcabil. Dar după ce isprăvim de citit Rudin, Părinți și copii, Fum, În ajun și altele, se ivesc multe întrebări la care nu e ușor de găsit un răspuns. Aceste romane sînt atît de scurte și totuși durează atît de mult. Emoția e atît de intensă și totuși atît de potolită. Forma este, într-un sens, atît de perfectă, într-altul, atît de fărâmișată. Problemele se referă la Rusia din anii '50 și '60 și secolulul trecut și totuși și la noi, în clipe de față.

Se pune întrebarea dacă putem afla, șadar, chiar de la Turgheniev ce principii l-au călăuzit și dacă, în ciuda manierei lui spontană și plină de facilitate în aparență, scriitorul rus avea o teorie estetică solidă. Cercetîndu-i opera, Virginia Woolf ajunge la concluzia că pe Turgheniev îl interesa mult estetica romanului. De pildă: un scriitor tînăr i-a adus odată manuscrisul unui roman ca să i-l analizeze. Turgheniev a obiectat că eroina nu spune ceea ce trebuie. "Dar ce trebuie să spună?" a întrebat autorul. Turgheniev explodează: "Trouver l'expression propre, c'est votre affaire!" Dar tînărul a răspuns că nu e în stare să găsească. "Eh bien! Vous devez la trouver... Ne pensez pas que je sais l'expression et que je ne veux pas vous la dire. Trouver, en la cherchant, une expression propre est impossible; elle doit couler de source. Quelque fois même, il faut créer l'expression ou le mot"².

Din acestea am putea deduce că Turgheniev face parte dintre cei care socotesc că expresia justă nu se obține prin observație, ci vine, în mod inconștient, din adîncuri. Nu poți găsi căutînd împrejur. Dar al-

teori, cînd vorbește de meșteșugul romancierului, el pune accent puternic pe necesitatea observației. Romancierul trebuie să observe totul cu precizie: "La douleur passera et la page excellente reste". El trebuie să observe neîncetat, detașat de propria-i personalitate, nepărtinitor. Și totuși, se află abia la început: "... il faut encore lire, toujours étudier, approfondir tout ce qui nous entoure, non seulement tâcher de saisir la vie dans toutes ses manifestations, mais encore la comprendre, comprendre les lois d'après lesquelles elle se meut et qui ne se montrent pas toujours..."³.

Turgheniev cere romancierului nu numai să facă lucruri multe, dar chiar unele care par incompatibile între ele. Trebuie să observe faptele cu nepărtinire, totuși trebuie să le și interpreteze. Unii romancieri adoptă prima metodă, alții pe a doua - fotografia sau poezia. Dar sînt și romancieri care combină faptul cu viziunea iar calitatea rară pe care o găsim la Turgheniev este rezultatul acestui dublu proces. Fiindcă în capitolele lui scurte, el întreprinde în același timp două lucruri diferite. Cu ochiul lui care nu greșește, el observă totul cu precizie. Solomin ia o pereche de mănuși, sînt "mănuși albe din piele de căprioară, proaspăt spălate, așa încît fiecare deget s-a lăbărit la vîrf și seamănă cu un pișcot". Dar după ce ne-a descris mănușea exact așa cum e, autorul se oprește; cel care interpretează îi stă pe aproape ca să insiste spunînd că pînă și o mănușă poate avea legătură cu un caracter sau cu o idee. Dar ideea singură nu e de ajuns; celui care interpretează nu îi este niciodată îngăduit să urce necontrolat în zonele închipuirii; cel care observă îl trage din nou înspoi și îi amintește celălalt adevăr, adevărul faptelor. Cei doi parteneri lucrează în strînsă colaborare. Ne sînt arătate lucrurile din unghiuri diferite în același timp și acesta este unul din motivele pentru care capitolele acelea scurte duresc atît de mult, cuprînd atît de multe contraste. Pe una și aceeași pagină avem ironie și pasiune, poezie și fapt cotidian.

Și Virginia Woolf nu se poate împiedica de a nota că un astfel

Eda. 89/1984 Fa 50. 10

de echilibru între două calități foarte diferite este extrem de rar, mai ales în romanele engleze, unde, personajele mari și atât de familiare ca Micawber și Pecksniff (create de Dickens), Becky Sharp (plăsmuită de Thackeray) au nevoie de mai multă libertate; trebuie să li se îngăduie să domine și poate să învingă alți concurenți. Cu excepția posibilă a lui Bazarov și a lui Harlov din Un Lear al stepelor, nici unul din personajele romanelor lui Turgheniev nu stă deasupra sau îndărătul celorlalte, așa încît să ne smintim de el în sfera cărții. Rudin, Lavretski, Litvinov, Elena, Liza, Marians se contopesc unul în celălalt, alcătuiind, în ciuda varietății lor, un personaj tipic, mai oușind decât o serie de bărbați și femei deosebiți și foarte individualizați. Ceea ce ne oferă Turgheniev nu numai că ne emoționează ca poezie, dar scrierile lui ne dau poate o mulțumire mai completă decât altele. Sînt uimitor de moderne și complete în ele însele. Fiindcă ceaaltă calitate pe care Turgheniev o posedă într-un grad foarte înalt este darul cel rar al simetriei, al echilibrului. El ne prezintă, în comparație cu alți romancieri, o imagine generalizată și armonioasă a vieții. Și aceasta nu numai pentru că intențiile lui sînt de largi proporții - ne arată diferite straturi sociale - al țărănilor, al negustorilor - dar și pentru că sîntem conștienți că în continuare urmează o oarecare ordine și un oarecare control. Totuși, după cum am observat citind Un cuib de nobili, o astfel de simetrie nu rezultă dintr-un mare talent de povestitor. Pentru Turgheniev scrierile lui nu erau o succesiune de evenimente, ci mai curînd o succesiune de emoții radiind de la unul dintre personajele centrale. Un Bazarov, un Harlov-văzuți, în carne și oase, într-un vagon de tren capătă o importanță capitală și se comportă ca un magnet care are puterea să atragă lucruri legate între ele în mod misterios și în aparență absurd. Corelația nu constă în evenimente, ci în emoții și dacă la sfîrșitul cărții încercăm un sentiment de împlinire, el se datorează probabil faptului că, în ciuda defectelor lui de povestitor, Turgheniev percepe cu atîta finețe emoțiile, încît, chiar dacă folosește un contrast neașteptat sau trece de la personaje la descrierea cerului

sau a unei păduri, autenticitatea percepției lui dă ansamblului coeziune. El nu ne abate atenția niciodată cu adevărate incongruități - nu introduce o emoție falsă, nu face tranziții arbitrare.

Acesta este motivul pentru care romanele lui nu numai că sînt simetrice, dar ne fac să simțim atât de intens. Eroii și eroințele lui sînt printre puținele personaje de roman a căror dragoste ne convinge. E o pasiune de o extraordinară puritate și putere. Dragostea Elenei pentru Inсарov, ohinul ei cînd el nu vine, deznădejdea ei cînd osută, pe ploaie, adăpost în capelă; moartea lui Bazarov și suferința bătrînilor lui părinți ne rămîn în minte ca lucruri trăite cu adevărat.

Și totuși, destul de ciudat, personajul ca individ nu predomină niciodată; multe alte lucruri par a se petrece în același timp. Auzim zvonurile vieții pe cîmp; un cal își roade frîul, un fluture se rotește, apoi se așează. În timp ce observăm, fără a părea că observăm, cum viața merge înainte, ne simțim mai strîns legați de personajele masculine sau feminine, pentru că ele nu reprezintă totalitatea vieții, ci numai o parte a întregului. Ceva din toate acestea se datorează, desigur, faptului că personajele lui Turgheniev sînt profund conștiente de relația între ele și lumea exterioară. "Ce rost are timerețea mea, pentru ce trăiesc, de ce am un suflet, la ce bun toate astea?" se întrebă Elena, în jurnalul ei. Întrebarea îi stă mereu pe buze.

Ea dă profunzime conversației care este altminteri ușoară, emuzantă, plină de observații exacte. Turgheniev nu e niciodată, așa cum ar fi putut fi în Anglia, numai un strălucit cronicar al moravurilor. Personajele romanelor sale nu se întrebă numai despre scopul vieții lor, ci meditează asupra problemei ruse. Iată de ce - subliniază Virginia Woolf, în încheiere - romanele lui Turgheniev sînt încă atât de moderne; nici o emoție infierbîntată și personală nu le-a făcut locale și tranzitorii.

În strădania ei de a face ca romanul englez să devină conștient

de sine, adică discutable, Virginia Woolf a învățat de la scriitorii ruși, de la Turgheniev și Dostoievski, că unitatea artistică se realizează cu ajutorul consonanței, a congruității elementelor interne și prin subordonarea cu consecvență a întregului unui principiu călăuzitor atotcuprinzător⁴.

Să mai notăm în încheiere că Virginia Woolf și-a descooperit afinități neîndoiesnice cu atitudinea artistică a scriitorului rus. Deși fundalul romanelor ei este relativ redus și aici întâlnim personaje a căror exuberanță smâgitoare este destrămată de neliniște și întrebări inexorabile chiar în clipa în care dorințele lor cele mai tainice par să se fi împlinit. De pildă, în Spre far doamna Ramsay este aparent fericită în mijlocul familiei și al prietenilor, dar cade totuși pradă îndoielilor și incertitudinii. Întrebarea "Oare aceasta este viața? Așa este viața?" o sicile fără încetare, după cum le frământă pe toate personajele Virginiei Woolf. Pentru unele dintre ele, cum ar fi Rhoda din Valurile sau doamna Dalloway din romanul cu același titlu, enigma acestei întrebări se dovedește de o tulburătoare intensitate.

N O T E

- 1 Publicat în The Captain's Death Bed and Other Essays, London, the Hogarth Press, 1950. Interesul scriitoarei engleze față de literatura rusă nu a scăpat exegeților operei sale după cum o dovedesc studiile ca Joan Bennett, Virginia Woolf, Her Art as a Novelist, Cambridge University Press, 1945; David Dalché: Virginia Woolf, New Directions, New York, 1963; Gilbert Phelps: The Russian Novel in English Fiction, Hutchinson and Co., London, 1956; Mihai Miroiu, Virginia Woolf, Editura Univers, București, 1977.
- 2 Virginia Woolf: Collected Essays, vol. I, edited by Leonard Woolf, Chatto and Windus, London, 1966, p. 248.
- 3 Ibid., p. 249.
- 4 V. și Mihai Miroiu: Virginia Woolf și vocația criticului, prefață la vol. Virginia Woolf: Eseuri, Editura Univers, București, 1977.

VIRGINIA WOOLF ON THE NOVELS OF TURGENEV (Abstract)

The Russian novel provided Virginia Woolf with evidence which bore out her own method and enabled her to formulate some key concepts

for a theory of modern fiction. In her masterly analysis of the novels of Turgenev she shows how the Russian novelist achieves unity of effect by relating his material to some centralizing and directing purpose and by consistently illustrating a single principle. By this as well as her other essays Virginia Woolf contributed to making the English novel an exhilarating and truly international experience.

MARINA TVETAeva DESPRE MALAKOVSKI

Mihai Novicov

Pasternek își încheie amintirile sale despre Malakovski cu aceste cuvinte amare: "Malakovski a început să fie cultivat prin dispozițiile de sus, ca și cartofii pe timpul Boșterinei. A fost cea de-a doua moarte a lui. Pentru care nu poartă nici o vină"¹. Dincolo de atitudinea personală, de reacția sentimentală față de eveniment, care întotdeauna îl colorează altfel, istoricește vorbind, știm cu toții despre ce este vorba. Obiceiul de a-l încunună pe Malakovski cu clișee apologetice a devenit la un moment dat atât de răspândit, încât a generat un fel de stil imnio, ce vagabonda în voie dintr-un articol în altul. Și, ca să nu nedreptățim pe nimeni, ne vom limita la câteva citate din propriile lucrări scrise mai demult: "Vladimir Malakovski este azi cel mai recunoscut ca unul din cei mai mari poeți ai lumii și, indiscutabil, printre cei mai de seamă poeți ai secolului XX". Așa începe Postfața la ediția de Poeme din 1961. Supără abundența de superlative, însă, în fond, propoziția este admisibilă, ca o apreciere pentru care autorul răspunde. Supralicitarea izbucnește, totuși, în același aliniat: "Într-un fel sau altul, întreaga poezie progresistă contemporană se află sub semnul poeziei malakovskiene"², care, oitim mai departe, "rămâne și azi expresia cea mai reprezentativă a epocii noastre"³. Absolutizarea întotdeauna naște intoleranță, iar prin aceasta conduce inevitabil la restrângerea brutală a orizontului estetic; după o trecere sumară în revistă a poeziilor de dragoste ale lui Malakovski, se conchide apodictic: "Oare se poate compara cu intensitatea acestui sentiment trăncăneala enemică a poezilor ce se pretind păzitori de nu se știe care secrete ale dragostei (nepieritoare)?"⁴.

Dar, de bună seamă, împrejurarea nu este potrivită pentru autocritică. De fapt rîndurile de mai sus au o altă funcție, analogă intruzivă cu cea ce V. Sklovski numește "pistă falsă". Căci, dacă din toate supralicitările apologetice, propulsate de "cultivarea prin dis-

poziție de sus", am alege pe cele mai ditirambice, tot n-am putea obține nimic comparabil cu aprecierea realmente fără egal pe care o dă poeziei lui Maiakovski Marina Tsvetaeva. Și pentru că opera acestei atite de vârstă poete este foarte greu de tradus, înainte de a ne ilustra și această neputință, vom cita în rusește: "Во первых, когда мы говорим о поэте - дай нам Бог помнить о веке. Второе и обратное: говоря о данном поэте, Маяковском, придется помнить не только о веке, нам непрерывно придется показывать на век вперед. Эта вакансия: первого в мире поэта масс - так скоро-то не заполнится. И обращаться на Маяковского нам, а может быть, и нашим внукам, придется не назад, а вперед"⁵. Adică: "În primul rând, când vorbim despre un poet, dă domane să ținem minte și veacul său. În al doilea, invers - vorbind despre acest poet, Maiakovski, va trebui să ținem minte nu doar veacul său, ci va trebui să avem în minte neîncetat și veacul care urmează. Căci locul acesta - de cel dintâi poet al maselor din lume, va rămâne vacant încă multă vreme. Și nu numai noi, ci, probabil, și nepoții noștri, vor trebui să-și întoarcă capul înspre Maiakovski, nu înapoi, ci înainte".

Am ales ca temă "Marina Tsvetaeva despre Maiakovski" nu pentru a recapitula tot ce a spus un poet despre altul și nici pentru a reconstrui figura lui Maiakovski văzută cu ochii Marinei Tsvetaeva. Obiectivul principal este, într-un fel, contrar: aprecierea lui Maiakovski de către Marina Tsvetaeva ne ajută să înțelegem mai bine și creația acestuia, deocamdată mai puțin favorizată sub raportul cantității și calității exegezelor⁶. Oricum, pare să se fi înnoțit concluzia că în peisajul împetriștat de prea numeroase curente rivale din poezia rusă a începutului de veac, Marina Tsvetaeva este neîncadrabilă, că ocupă un loc aparte, numai al ei. Dacă, din punct de vedere programatic, propoziția este indiscutabilă, în planul afinităților structurale ni se pare tot atât de indiscutabilă situația Marinei Tsvetaeva în orizontul de influență al futurismului.

Citatul pe care am culeșat să-l traducem este din articolul Eposul și lirica Rusiei contemporane, cu subtitlul Vladimir Maiakovski

și Boris Pasternak, scris în 1932 și publicat pentru prima dată în revista "Novyj grad" din Paris (II, 532). De bună seamă, prezentarea în paralel (formulă respectată de la un cap la altul) îngustează într-un fel viziunea. Totuși, câteva trăsături foarte exacte, surprinse din punct de vedere portretistic, am putea să le mai reținem. Calitatea regentă a talentului lui Maiakovski este forța. De aceea "numele a spărat înaintea poetului". Poetul a trebuit să-l ajungă din urmă. "Simțind o forță uriașă întrinsul, tânărul a răcnit « Eu » și a fost întrebat: « Cine - eu? ». A răspuns: « Eu: Vladimir Maiakovski » - « Iar Vladimir Maiakovski, cine este? » - « Eu ». Și așa a rămas". Marina Tsvetaeva continuă: "Lumea râdea, înăă « Eu » în urechi și bluza galbenă în ochi - rămăneau". Și în paranteză: "Unii, vai! - nici până astăzi n-au mai văzut în el nimic, dar de uitat n-a uitat nimeni" (II, 401). Ceva asemănător găsim și în Очарованная грамота de Pasternak: "Dincolo de maniera lui de a se comporta, erupea ceva de genul unei decizii, care a și fost adusă la îndeplinire, iar consecințele ei nu mai pot fi nesocotite. Această decizie a fost propria-i genialitate, întilnirea cu care l-a uimit oîndva în asemenea măsură, încît a devenit pentru toate timpurile o prescripție tematică, intruohipării căreia el i s-a dedicat cu toată făptura, fără șovăire și fără oruțare"⁷.

Forța lăuntrică a lui Maiakovski și dimensionarea vieții⁸ în raport direct cu această forță, exercitarea ei asupra celui mai dur dintre materiale din arte sînt folosite de artiști, cuvîntul, se vede că sînt impresionat-o foarte puternic pe Marina Tsvetaeva.

În 1932, cînd poeta scria despre Maiakovski și Pasternak, simpatia ei inolinsu tot mai decisiv către realitatea sovietică. De aceea, ea nu uită să menționeze că Maiakovski a venit în poezie și prin revoluție. Că la 16 ani, el a stat la închisoare: " Nu este un merit . Dar este un indiciu. Pentru un poet nu este un merit, dar pentru un om este un indiciu. Pentru acest poet este și un merit: a început prin a-și achita datorile" (II, 401).

Dar Marina Tsvetaeva se simțea atrasă de poezia lui Maiakovski și atunci când opțiunile ei politice erau diametral opuse celor din 1932. În poezia МАЯКОВСКОМУ (Lui Maiakovski), scrisă la 18 sept. 1921, ea îl saluta "în vesuri" și-l felicita pentru "gloria lui de cel de povară", pentru că știe să lucreze cu pietre și nu s-a lăsat ademenit de diamante etc. (I, 176). După cum reiese din amintirile fiicei sale, Marina Tsvetaeva a citit această poezie lui Maiakovski și acestuia i-a plăcut. "Toată viața Maiakovski a rămas pentru ea un adevăr intangibil, toată viața ea a păstrat față de el înalta fidelitate colegială". Maiakovski, în schimb, nu prea prețuia poezia Marinei Tsvetaeva, iar în articolul Подождем обвинять поэтов (Să nu ne grăbim a-i învinui pe poeți)⁸ ironiza chiar pe marginea "lirismului țigănesc" din Вспетъ, sfătându-l pe un eventual amator să-l prefere pe Selvinski. Aflind cu întârziere despre aceste invective, Tsvetaeva s-a plîns cu amărăciune într-o scrisoare către Pasternak, rugîndu-l să transmită lui Maiakovski că "are și alte cărți" (I, 506-507). Înțelegerea reciprocă s-a perfectat, pare-se în 1928, la Paris, oînd Tsvetaeva l-a salutată în public pe Maiakovski nu doar ca poet, dar și ca "ambasador al Rusiei de azi", fapt pentru care a fost excomuniată din presa albgardistă.

Dar să ne întoarcem la modul în care este schițat chipul poetului. Comparîndu-l mereu cu Pasternak, Tsvetaeva vede în Maiakovski și pe eroul propriului său epos, un erou de o forță atât de excepțională, înoît sub presiunea ei "forma plesnește" - de aici ar izvorî specificul ritmului și al stroficeii sale (II, 416).

Dar există printre "dubletele" Marinei Tsvetaeva și unul ce ni s-a părut mai puțin convingător. Prin "dublete" înțelegem repetatele puneri în relație "Maiakovski - Pasternak". Unele sînt deosebit de sugestive, ca de pildă: "Există o formulă și pentru Pasternak, și pentru Maiakovski: versul biunitar al lui Tiutoev "Всѣ во мнѣ и я во всѣх" (Totul este în mine și eu sînt în toate) "Totul este în mine" - acesta-i Pasternak, "Eu sînt în toate" - Maiakovski. Azeziunea noastră

însă, după cum spuneam, n-a fost deplină, la lectura unei alte poziții:

"Un bard în tabăra ostașilor ruși"⁹ - iată Pasternak în contemporaneitatea rusă.

"Un ostaș în tabăra barzilor lumii" - iată Maiakovski în contemporaneitatea sovietică (II, 414).

Tvetaeva revine nu odată la ideea că luptătorul Maiakovski se simțea strîmțorat în situația de a lupta doar indirect, încătuzat de exigențele (profesionale) ale artei poetice.

Poeta se contrazice totuși. Într-un alt articol Поэты с историей и поэты без истории (Poeți cu istorie și poeți fără istorie) găsim o definiție deosebit de concisă și de pregnantă a culii poetice:

"«Eul» poetului este «eul» unui vizionar (сновидец) plus «eul» unui făuritor de limbă. «Eul» poetic nu este altceva decât «eul» visătorului, trezit de cuvîntul inspirat și infiripat în acest cuvînt" (II, 425).

Dar definiția, oare, nu se potrivește și lui Maiakovski? "Eposul" lui nu este oare al unui visător?

Este interesant că în articolul Poeți cu istorie și poeți fără istorie, destinat, de fapt, analizei creației de douăzeci de ani (1912-1932) a lui Pasternak, în partea introductivă, pentru a explica de ce sînt fără istorie liricii puri, Marina Tvetaeva implică în argumentare numeroși poeți din trecut și prezent. Poeți prin excelență cu istorie (a căror traiectorie seamănă cu o săgeată țigănită în infinit) sînt Goethe și Pușkin, fără istorie (traiectoria - un cerc) - Lermontov. Dintre contemporani, liricii puri mai sînt Anna Ahmatova și Mandelștam. Maiakovski însă nu este pomenit. După cum, firesc, Tvetaeva nici nu se autoclasifică. Judecînd, însă, după confruntarea din celălalt articol, ca un "contrar" al lui Pasternak, Maiakovski ar fi un poet cu istorie. Dar cum rămîne atunci cu «eul» său, a cărui presiune explozivă era atât de puternică, încît făcea să pleanească toate formele canonizate ale versificației? În ambele articole doar o singură dată Tvetaeva se referă și la propria sa creație, citînd dintr-o poezie scrisă în 1920:

"Я слово беру - на принцип", adică "apuc cuvîntul ca să țintesc", precizînd că "despre Maiakovski sînt cele spuse despre mine" (II, 412).

De aici ne încumetăm să tragem concluzia că, în spiritul delimitărilor tot de ea propuse, Marina Tvetaeva nu este un poet fără istorie. Este, ca și Goethe, ca și Pușkin, ca și Maiakovski - un poet al temei. Dar și un poet liric. Un poet pentru care tema este și un prilej de a se autoexprima. De aici, credem, că izvorăște o anumită afinitate cu poezii futuristi de toate nuanțele. Căci din punct de vedere estetic revoluționarea expresiei nu se poate justifica decît prin temă. Undeva Marina Tvetaeva folosește o metaforă "realizată" (termenul aparține criticii sovietice contemporane), vorbind despre musculatura versurilor lui Maiakovski, despre senzația fizică a unei încordări musculare pe care ele o transmit. Ni se pare că aprecierea este aplicabilă și multor creații ale Marinei Tvetaeva. Poemele și poeziile ei, saturate de comunicații eliptice, de subînțelesuri neașteptate, conexiuni imprevizibile, se audează tocmai prin excepționala încordare a aroului literar. Dacă ar fi să acceptăm că există o poezie feminină, Marina Tvetaeva ar fi singura poetă căreia epitetul nu i s-ar potrivi. Poezia ei, evident cu totul altfel decît în cazul lui Maiakovski, impresionează și ea prin forța pe care o emană. Poeta își modelează vocea la registre foarte diferite, dar niciodată nu vorbește în surdină.

NOTĂ

- 1 E. Pasternak, Oameni și situații, în vol.: E. Pasternak, V. Kaverin, M. Sionimski, Memorii, București, Ed. Univers, 1978, p. 76.
- 2 V. Maiakovski, Opera poetică. Poeme. În românește de Cicerone Theodorescu, București, E.L.U., 1961, p. 445.
- 3 Idem, p. 446.
- 4 Vladimir Maiakovski, Poezia luptătoare pentru etica nouă, socialistă, în vol.: Realism, realism critic, realism socialist, București, E.P.L., 1961, p. 415.
- 5 Marina Tvetaeva, Эпос и лирика современной России. Владимир Маяковский и Борис Пастернак, în Сочинения în două volume, Moscova, Editura "Художественная литература", 1960, vol. II, p. 400. În continuare, referințele la această ediție se vor face în text.

- 6 Se cuvine totuși a fi menționate pentru ținute lor științifică și pertinența aprecierilor: Cuvântul introductiv al lui Vl.Orlov la ediția Избранные произведения, din seria mare a "Bibliotecii poetului" (Moscova - Leningrad, 1965) și cel al lui Vs.Rojdestvenski la ediția indicată în nota 5. Dintre recenzii ce au urmat diferitelor ediții, prezintă eximabil interes cele ale lui A.Tvardovski ("Новый мир", 1961, nr. 1) și P.Antokolski (idem, 1966, nr.4). La noi, de cercetarea operei Marinei Tsvetaeva s-a ocupat V.Sopte-reanu (vezi, de pildă, capitolul respectiv din cursul Istoria literaturii ruse de la sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea. Poezia, București, 1982, p. 243-279).
- 7 Boris Pasternak, Proza 1915-1958, Ann Arbor, The University of Michigan Press, New York, 1961, p. 270-271.
- 8 Cf. Vladimir Malakovski, Полное собрание сочинений, vol. XII, Moscova, 1959, p. 66-80.
- 9 Titlul cunoscutei poezii a lui V.Jukovski, scrisă în 1812 după caderea Moscovei, cu scopul de a-i îmbărbăta pe ostași pentru noi lupte.

Марина Цветаева о Маяковском

/Rezюме/

Приведем слово Пастернака о том, что, вскоре после смерти "Маяковского стали вводить принудительно как картофель при Екатерине", автор напоминает как много вреда принесла памяти Маяковского эта подмена научного анализа гимнами. Но все же и в одной из такого рода работ не найти оценки выше той, которая содержится в статье Марины Цветаевой Эпос и лирика современной России: "Эта закана сия: первого в мире поэта масс - так скоро-то не вополнится. И оборачиваться на Маяковского нам, а может быть, и нашим внукам, придется не назад, а вперед". Проследившая историю отношений Маяковского и Цветаевой, а также и ряд других высказываний поэтессы, в частности что ее строка "Я слово беру - на прицел!" сказанная о ней, фактически - о Маяковском, автор приходит к выводу, что, хотя Марина Цветаева программно не примыкала ни к одной из соперничающих в начале века литературных течений России, поэзия ее структурно наиболее близка поэтике футуризма.

MAIAKOVSKI SAU POEZIA SPONTANĂ

Paul Miclău

Critica și istoria literară au arătat deja că Maiakovski a fost oarecum hărăzit să fie promotorul unei revoluții poetice. Se poate spune că a existat un izomorfism între viața, activitatea și noua poezie pe care a lansat-o. Arestat la 15 ani pentru activitatea politică, se familiarizează în același context cu marea literatură rusă și universală, visînd după aceea să ajungă pictor. Dar este exclus de la Școala de pictură, sculptură și arhitectură din pricini tot politice.

Între timp, cum se știe, își găsește vocația literară în urma frecventării grupului futurist întemeiat în Rusia. Înainte de război poetul devine prin alură și comportament un prototip de creator contestatar, militant, iar după publicarea manifestului futurist O noimă gustului public, este ținta criticilor conformiști.

Creația, dar și acțiunea se se înscriu în ansamblul avangardei de la început de veac, care avea să demoleze arta tradițională, prin promovarea unor alcătuirii conforme cu noua epistemă, cu aspirațiile veacului nostru, lansat zgomotos în istorie.

Dar, spre deosebire de alți creatori, Maiakovski va da noi rezonanțe mesajului său prin ancorarea lui în masa destinatarilor, în mulțimi. O nouă tehnică poetică este chemată să încarneze acest mesaj, poetul acordîndu-și ritmul poemelor sale după prozodia limbii curente. Cîtă distanță între cele cîteva poeme-conversație ale lui Apollinaire și tumultul spontaneității lirice maiakovskiene!

Cu asemenea premise intră poetul în avalanșa conflagrației mondiale și a Revoluției socialiste. Actele, acțiunile și lucrările lui sînt prea bine cunoscute, pentru a mai fi amintite; sureolate de militantism și de glorie poetică, ele se rup brusc prin auto-sfîrșitul prematur al poetului.

În cele ce urmează, vom încerca să confruntăm poezia maiakovskiană cu demersurile poeticii și semioticii actuale, pentru a scoate

la iveslă, cu cuvenită smerenie, unele înțelesuri noi, cel puțin la nivel tipologic.

S-a arătat că există, în mare, trei tipuri de poezie, în raport cu incorporarea prioritara a uneia din cele trei dimensiuni ale semioticii: semantica, sintaxa și pragmatica. Primul explorează zonele insondabile ale referențialului, alcătuiind monumente de înțelesuri, îmbogățind "corola de minuni a limbii". Se înțelege din această formulare că un asemenea tip este reprezentat în poezia noastră de creația lui Lucian Blaga.

Tipul sintectic cultivă cu precumpănire alcătuirile mai complexe, îmbinând ou strălucire "cuvinte potrivite". Ghicim că la noi un asemenea tip este încarnat de creația argheziană.

Cele două tipuri se pot combina prin generarea tipului semantico-sintectic, ilustrat de Ion Barbu, iar mai nou de Nichita Stănescu. Ultimul său volum se cheamă Noduri și semne, în care efectiv semnele poetice sînt înodate, pe linia unei tehnici cultivate sistematic.

Tipul poetic pragmatic este reprezentat cu strălucire de Malskovski.

Poetica pragmatică provine din tendința actuală de a aborda limba în lumina teoriei acțiunii, în general. Menționăm pentru nivelul logico-filologic lucrarea lui Georg Henrik von Wright, Normă și acțiune, publicată în limba română de Editura Științifică și Enciclopedică (1982), unde, printre altele, găsim definiții și frumoase ilustrări ale conceptelor de act, acțiune, schimbare, agent etc.

În domeniul limbajului se recurge la achizițiile filozofiei analitice anglo-saxone, inaugurate de J.L.Austin și aduse în contextul actual de J.R.Searle, în special în lucrarea Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language (Londra, Cambridge, University Press, 1969). Ulterior Searle a încercat să aplice unele principii ale actelor de vorbire la analiza discursului poetic, fiind urmat și de alți colaboratori, cum se vede din volumul Poetica americană. Orientări actuale, publicat de Mircea Bortolă și Richard McLain (Cluj-Napoca, Ed. Delta,

1981), cu o importantă introducere a lui Mircea Borcilă, cel care ne-a sugerat și tipologia poetică amintită mai înainte, preluată, la rîndul său, din tipologia culturii a lui Iuri Lotman.

Cercetarea textului poetic în perspectivă pragmatică și mai cu seamă a textului maiakovskian presupune stabilirea contextului situațional al discursului poetic. Ca mod de comunicare poetică, acesta se plasează în cadrul unor raporturi deosebite, care se stabilesc între autor, ca sursă a mesajului literar, și cititor, ca receptor. Majoritatea marilor poeme ale lui Maiakovski pun explicit acest raport, ele conținînd pasaje întregi de meta-discurs pragmatic.

Locutorul este deci un agent al vorbirii, dar, pe lângă această instanță, pragmatica discursului distinge și un enunțător ca agent al actului ilocuționar, prin care discursul dobîndește funcția de a putea acționa asupra receptorului mesajului. În spatele acestui act se află intenția ilocuționară, prin care se urmărește efectul respectiv, însoțit și de un efect perlocuționar, de modificare a atitudinii practice a receptorului.

Or, poezia lui Maiakovski nu este numai o investire a discursului cu forță ilocuționară, ci ea vizează efecte performative directe, fie de acțiune revoluționară, fie de construcție, de participare colectivă. Receptorul este, din acest punct de vedere, fie un ascultător al enunțului, un pacient al vorbirii, fie un destinatar ca pacient al actului ilocuționar. Maiakovski vizează tocmai această a doua ipoteză a receptorului centrat asupra ilocuției și în ultimă instanță a perlocuției.

Dar teoria discursului poetic este mai analitică încă. Ea cercetează jocul identității și al neidentității dintre locutor și enunțător, pe de o parte, și dintre ascultător și destinatar, pe de altă parte. Acest joc generează mai multe tipuri de discurs: discursul direct, discursul raportat și discursul polifonic.

În discursul poetic direct enunțătorul este identic cu locutorul poet, iar destinatarul se identifică cu ascultătorul sau citito-

rul. În cadrul acestui discurs avem a face cu poeme adresate direct cititorilor. Or, Malakovski este tipul poetului luptător, care realizează plener acest gen de discurs. Se cunoaște în acest sens începutul din Poemul lui Octombrie:

Eu vreau,
                   un tovarăș
                           găsitându-ți
   în carte,
 din strimtu-ți cuțit
                           să te ovinți cu tărie,
 un zbor
                   de rafale
                           pe-aripi să te poarte,
 să fulgere
                   versul,
                           baionetă să-ți fie.

Al timpului meu
                   părtaș fericit,
 vreau cartea-mi
                           să-ți dea desfătare,
 să-ți toarne
                   - în mușchii osteniți -
   ce-ai oțit,

puteri,
                   răzvrătiri
                           ziditoare¹.

Aici enunțatorul-locutor își asumă intenția ilocutionară a actelor respective, precum și răspunderea privitoare la respectarea sau încălcarea maximelor conversaționale.

Contrar situației generale în poezie, la Malakovski se pare că e mai rar discursul de descentrare a relațiilor amintite mai sus de identitate și non-identitate, adică discursul polifonic. Prin aceasta locutorul pare că retransmite un mesaj care nu respectă principiul literalității, adresându-se altcuiva decât cititorului, unui destinatar bine determinat în text, cum se întâmplă în unele poezii de dragoste

ale lui Maiakovski, ca în poemul Tu:

I-a luat inima, fără pe gânduri să stea,
 oum o fetiță apucă o minge...
 Și-a plecat, pur și simplu, să se joace cu ea.
 Ghicești,
 la așa minunată-ntimplare,
 de-i mină, aici, de femeie
 sau, dincolo, mină de fată zurlie...
 - "Să-l iubesc pe-alde ăsta?
 Nu și-o da-n petio, care?
 Nu-i trebuie o-ablinsitoare?
 N-a scăpat dintr-o menajerie?"²

În discursul polifonic, poetul lasă să vorbească un enunțator care poate încălca principiile conversaționale, precum și principiul literalității. În acest caz, analiza actelor ilocutionare trebuie să se facă la două nivele - al actelor efectuate de enunțator și al mesajului pe care poetul îl transmite cititorului. Iată, în acest sens, fragmentul "Marș" din poemul Proletarul zburător:

Sintem piloți,
 veniți dintre țărani
 și muncitori.
 Pe unde
 caii
 nu mai trec,
 picioarele
 nici gând,
 piloții-acolo
 se întrec
 vrăjmașe-aripi vinînd.
 . . . . .
 Zburăm
 și-n urma noastră
 rămîn
 dușmanii
 mici
 Pe-a cerurilor
 creastă

comuna
     a-o ridici!
 Să urci,
     putere
         muncitoare!
 Steag
     printre aștri,
         zborii
 Aviatori
     și-aviatoare,
 sîntem țărani și muncitori³.

Intilnim în acest poem o serie de acte ilocuționare directe, prescriptive: Poftim... în avioni Dați peste cap, patronii, hoți să piule prin nori, comuna a-o ridici, Să urci putere muncitoare; la ele se adaugă acte asertive, constative: Burjul soot ospul iarăși, Sîntem piloți, zburăm etc.

Conținutul propozițional al acestor acte ne trimite la un univers referențial specific, care determină semnificația enunțurilor. Este vorba de acțiunea revoluționară, evocată de poet într-o retorică inedită.

Enunțătorul adresează tovarășilor săi prescripții sub forma unor injonctive (imperative), care sparent sînt prescriptive directe, putînd fi specifice (ordin, cerere, sfat) în raport cu contextul comunicării și al unei analize conversaționale.

Dar enunțătorul se postulează în același timp ca destinatar, implicîndu-se ca membru al grupului de destinatari despre care vorbește.

Actele predicate în conținutul propozițional precizează contextul socio-performativ în care prescripțiile menționate sînt îndeplinite. Dar lor li se adaugă, cum am spus, o retorică a imaginii. Este vorba, în primul rînd, de plasarea actelor într-un cadru simbolic, acela al bolii cerești, obținut prin transferul referențial al lumii noastre la maxima deschidere - un fel de metaforă, combinată cu o hiperbolică metonimie: lupta terestră devine aeriană.

Piloții sînt un metaforizant pentru metaforizatul țărani și

muncitori luptători. Lupta însăși e metaforizată în zbor, iar comuna se ridică și ea, metonimic, pe-a cerurilor creștă. Se alcătuieste astfel un șir de meta-semene care sporesc forța ilocuționară a enunțurilor. Destinatarul este astfel chemat să interpreteze metafora globală a bolții ceștii ce simbol al luptei și al comunei.

La nivelul raporturilor dintre locutorul-poet și cititor, discursul se manifestă ca un discurs polifonic. Poetul se distanțează oarecum de discursul luptătorului, adresat tovarășilor săi în situația respectivă; totuși adeziunea lui la discursul raportat astfel permite cititorului să interpreteze întregul poem ca un act de "a sfătui" cu valoare generală: dimensionarea luptei până la deschiderea comică, printr-o reinvestire a obiectelor și a simbolurilor respective.

Spontaneitatea poeziei lui Maiakovski provine deci, în primul rând, din cultivarea precumpănitoare a dimensiunii pragmatice a limbajului poetic. Bărbat și creator de pregnantă acțiune, poetul transmite febra sa poemelor și primitivilor acestora. Pentru aceasta el cultivă o complexă punere în scenă a valorilor sale, cum se spune în pragmatică, a agenților.

Totul se desfășoară sub imperiul unui ritm inedit, prețios și sistematic. El provine din ființa poetului, mai precis din inima sa. O frumoasă poezică a inimii maiakovskiene rămâne de făcut în termenii actuali ai teoriei limbajului și ai alcătuirilor poetice.

De aici impulsurile transmise direct textului, aparent fără stavilă și control. Spunem aparent, căci discursul poetic elaborat nu este unul anarhic, el subintinzând reguli prozodice inedite și subtile.

Spontaneitatea maiakovskiană înseamnă și eliberarea de canoanele poeziei mai vechi și chiar mai noi. Ea valorifică zone autentice ale limbii vorbite, cu rezonanțe nebănuite.

Să nu încheiem însă de a sublinia spontaneitatea socio-culturală a poeziei maiakovskiene. Grație ei, poetul continuă să creadă autentic prin timp și spațiu.

NOTE

- 1 Traducere de Cicerone Teodorescu, în: V. Malakovski, Opera poetică, vol. I. Poeme, București, Editura pentru literatură universală, 1961, p. 288-289.
- 2 Ibidem, p. 180.
- 3 Ibidem, vol. II. Poezii, 1963, p. 221-222.

MALAKOVSKI CU LA POEZIE SPONTANEE

(Résumé)

L'auteur analyse la poésie de Malakovski au point de vue de la théorie du discours, tout en partant de l'hypothèse que la création malakovskienne est de nature essentiellement pragmatique.

C'est ainsi que l'on met en évidence les rapports entre locuteur - énonciateur et récepteur - destinataire. Le jeu de ces rapports engendre plusieurs variétés de discours poétiques: direct, rapporté et surtout polyphonique. À cet égard, on étudie les actes illocutionnaires au niveau des actes réalisés effectivement par l'énonciateur et au niveau du message que le poète transmet au lecteur (cf. le fragment poétique bien connu Marche).

Cette démarche est complétée par la dimension rhétorique, qui comporte des métasèmes (métonymies, métaphores) partiels et dans un cadre global.

MALAKOVSKI ȘI POEZII RUSI DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Virgil Soptereanu

Dorința de a face artă nouă, "artă socialistă", cum mărturisește însuși poetul în autobiografia sa Eu însumi, dorință născută din "senzația de învechire a formei cuvîntului", conjugată cu aspirația de a găsi noi resurse ale expresiei poetice, l-a determinat pe tânărul Malakovski să se înroleze în mișcarea literar-artistică a futuristilor, pe care el o considera ca o școală chemată să cultive un nou ideal al frumosului, izvorît din contrastul și ritmul dezvoltării tehnice a epocii contemporane. Un ideal conceput ca o categorie dinamică în esența ei, constituită din elemente diazonante și antitetice.

Cunoscut fiind caracterul contestatar, nihilist al futurismului (Malakovski însuși spunea la începutul carierei sale: "poezia noastră nu are predecesori"), tratamentul fără menajamente la care erau supuși simbolistii, acmeiștii, egofuturistii, realiștii - clasici și contemporani -, declarațiile extravagante privind debarasarea de serviciile lor pe "nava contemporaneității", în numele artei noi, așa cum era ea înțeleasă de către exponenții școlii, - cunoscute fiind toate acestea, este interesant de observat în ce măsură disputele legate de proclamarea preceptelor generale ale curentului s-au răsfrint și asupra relațiilor dintre Malakovski și marii poeți ruși din epocă, adepți ai altor sisteme estetice. Și în acest cadru - de văzut ce s-a dovedit a fi efemer și ce anume, dincolo de excesul polemic, timpul a reținut ca semnificativ în configurarea fenomenului poetic de la începutul veacului nostru.

Unele aspecte, într-un context sau altul, au fost abordate în lucrările unor reputați exegeți ai lui Malakovski: Z.S.Papernii¹, E.I.Naumov², A.I.Metcenko³, V.Perțov⁴, în culegeri de studii și alte materiale⁵. În articolul de față nu ne-am propus să facem o prezentare exhaustivă a temei, ci să consemnăm doar câteva constatări rezultate din recitirea lui Malakovski sub acest unghi de vedere.

Parcursind cele 13 volume ale ediției de opere complete, am rămas carecum surprins de faptul că aproape nici unul dintre poeții ruși afirmați la sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea n-a rămas menționat de către Malakovski. Briusev apare amintit de peste 10 ori; Belmont, cam de două ori, mai mult; Annenski - o dată; Ahmatova, Gumiliov - de câte 7-8 ori; tot de atâtea ori - A. B. Lili; Marina Tsvetaeva - de 6 ori; Blok - de peste 30 de ori; Esenin - în jur de 100 de ori, iar un poet ca Igor Severeanin - de circa 40 de ori; ș.a.m.d. Ceea ce este caracteristic pentru majoritatea acestor referiri este caracterul lor scut polemic, vizând atit laturile formale ale creației artistice, oit și cele de conținut.

În opinia lui Malakovski, exprimată în tezele unui referat aparținând perioadei sale de debut, intitulat Примедный сад (Cel ce e venit singur), Belmont este "o parfumerie a ideii" ("парфюмерия идеи"⁶), pentru ca alături de această declarație și de alte considerații retorice, de genul - "este plăcut, desigur, în salonașul pudrat în roz de către Belmont să-ți parfumezi fiica... dar" (I, 305), să întilnim aprecieri bazate pe citate din versurile acestui poet. Astfel, într-un articol, al cărui caracter polemic este sugerat prin însuși titlul său - Без белых флагов (Fără steaguri albe), Malakovski inserează patru versuri din Belmont:

Я вижу Толедо, я вижу Мадрид.
 О, белая Леда,
 Твой блеск и победа
 Различным сияньем горит.

În traducere liberă:

Eu văd Toledo, eu văd Madridul.
 O, albă Leda,
 Strălucirea și triumful tău
 Se revarsă în lumini distinote.

(Versurile fac parte din poezia Испанский изрок - Floare din Spania).

Malakovski citează versurile balmontoviene pentru a demonstra că în cazul de față este luat în seamă de către autor "numai invelișul exterior, acustic" al cuvintului, în timp ce pe futuriști nu-i intere-

sează "această înșiruire de sunete frumoase, dar superflue", deoarece ei "nu recunosc arta gratuită" (I, 324).

În eseu Едил я так (Am călătorit în acest fel), scris în 1927, Maiakovski povestește despre sosirea sa la Varșovia, în ajurul primirii de către scriitorii polonezi a lui Balmont, aflat pe atunci în emigrație. Maiakovski își amintește acum de versurile "pline de respect", după cum le apreciază el însuși, pe care Balmont i le adresase lui, la serata literară din ianuarie 1918, organizată sub genericul "Întâlnirea a două generații de poeți"

... "И вот ты написал блестящие страницы,
Ты между нас возник как некий острозуб..."

(... "Si iată, tu ai scris pagini strălucite,
Tu între noi ai apărut asemenea unui dinte ascuțit...").

Din mărturisirile lui Maiakovski rezultă că el a evitat să se întâlnească cu Balmont în situația dată. Semnalînd metamorfoza balmontoviană din ultima perioadă, Maiakovski recunoaște, totodată, că Balmont era un poet talentat: "Am preferat, totuși, să nu mă întâlnesc la Varșovia cu acest strălucit poet, care a degenerat într-un malacolic incorrigibil" (VIII, 331 - s.n.). Era o recunoaștere implicită a faptului că Balmont a scris și versuri "strălucite", chiar dacă ele nu corespundeau principiilor poeticii futuriste.

Pentru argumentarea, prin contrast, a platformei estetice a școlii din care făcea parte, Maiakovski recurge la citate și din poezia lui Briusov. Tonul comentariilor sale este, în unele cazuri, mai aspru și mai caustic decît în raport cu Balmont, în parte explicabil, avînd în vedere poziția de teoretician a lui Briusov în cadrul curentului simbolist. El este numit, la un moment dat, "decadent ramolit" (I, 323), "soutier de carton din secolul XX" (I, 366), din care s-ar putea memoriza "o pereche de versuri pentru o discuție civică după prînz" (I, 305) ș.a.m.d.

Încă din primele sale articole consacrate poeziei, Maiakovski socotea că metru poetic în care scriau clasicii, precum și modernii, este "un metru defunct" (I, 306), dînd în acest sens citate din versu-

rile lui Puşkin, Briusov, Gorodeţki, Balmont ş.a. Maiakovski vorbeşte de necesitatea cultivării "ouvintului-detunătură", a ouvintului care "să explodeze ca un obuz, să geamă ca durerea unei răni, să tune radios ca un triumfal ura" (I, 326). Numai acest ouvint, susţinea Maiakovski, este în măsură să exprime "noul ciclu de idei" apărut în lume şi alimentat de noul mod de viaţă. Poezia descriptivă, în care nu se simte "o ardere a artistului creator", totul reducându-se la o "transcriere rece, impasibilă", nu mai corespunde, în opinia lui Maiakovski, timpurilor noi. "Frumuseţea de ieri - spunea el - se ţinea de fusta verde a satului" (I, 305). "În Rusia s-a dezvoltat viaţa nervoasă a oraşelor - arăta Maiakovski -, care cere ouvinte mobile, laconice şi sacadate", dar în "arsenalul literaturii ruse" n-ar exista, după cuvintele poetului, decât "satul boieresc de tip turghenievian" (I, 324). Exagerările sînt evidente, generate şi de contextul în care ele au fost formulate. Dar, ceea ce am dori să subliniem, în legătură cu aceasta, este faptul că pe acest teren, al interesului manifestat pentru introducerea oraşului în poezie, cu toate deosebirile dintre modalităţile şi aspectele sub care el a fost abordat, Maiakovski se infiltrează cu unii poeţi ruşi, în speţă - cu Briusov. Pe linia tradiţiei lui Nekrasov, dar şi sub atracţia poeziei lui Verhaeren, despre care însuşi Maiakovski spunea că pînă la acest poet n-a fost cunoscută "frumuseţea ocircumilor gălăgioase, a birourilor, a noroiului străşilor şi zgomotului oraşelor" (I, 283), Briusov a cultivat tema oraşului în creaţia sa, devenind unul dintre primii cunoscuţi poeţi ruşi citadini. Lui i se datorează faptul că oraşul contemporan şi-a ocupat locul cuvenit în poezia naţională rusă. O nouă treaptă în exprimarea "noii frumuseţi" a oraşului în poezia rusă o reprezintă Maiakovski, avîndu-i ca predecesori, în această privinţă, pe Nekrasov, Briusov şi Blok.

Spre deosebire de alţi simbolişti, de Balmont, de pildă, de sub pana cărui versurile curgeau spontan, uşor, ca un rîu, fără nici un fel de stavilă, Briusov s-a considerat un truditör dîrz al versului, asemenea lui Maiakovski. Muza lui Briusov este pusă la muncă pe cîm-

pul poeziei, așa cum se muncește la destelenirea ogorului:

Вперед, мечта, мой верный воли
 Неволей, если не охотой!
 Я блин тебя, мой кнут тяжел,
 Я сам тружусь, и ты работай!...

În traducere textuală:

Înainte, visul meu, plăvan credincios!
 De nevoie, dacă nu de voie!
 Eu sînt lângă tine, biciul meu e greu,
 Eu însuși tradesc, muncește și tu!...

De aici, gîndul ne duce la versurile lui Malakovski:

Eu sînt un muncitor
 de prin aceste părți,
 și sacagiu,
 și-asaanator de bălți!

- sau la cele din Convorbire cu inspectorul financiar despre poezie:

Extragere de radium,
 poezia e muncă!
 Un an muncești,
 un gram extrăgînd.
 (Trad. Cicerone Theodorescu).

Briusov a fost, totodată, un neobosit căutător de noi posibilități în domeniul versificației. Avînd ca punct de plecare structura liberă a versului popular rus și fructificînd experiența simbolistilor francezi, Briusov a început să cultive metrul tonic liber. În această direcție, el apare ca unul din primii promotori ai noului sistem tonic, care și-a găsit apoi confirmare deplină la Blok, cucerindu-și, astfel, în poezia rusă o poziție egală alături de sistemul silabo-tonic. Malakovski, mergînd mai departe în domeniul tehnicii versificației, reprezintă o nouă fază în poezia rusă și din acest punct de vedere. Metrul tonic și cel silabo-tonic și-au găsit o transformare originală în versul liber, accentual al lui Malakovski, în care - după cum remarcă el însuși - "ritmul constituie forța și energia principală" (XII, 101).

O altă amprentă poartă relațiile dintre Malakovski și Blok, așa cum se configurează ele din cuvintele lui Malakovski. Nu întîlnim nici

acea duritate a tonului și nici acea ironie a intonației din referirile la ceilalți simbolisti. Blok a dominat epoca prin talentul său, și de acest adevăr Maiakovski era convins. "Creația lui Aleksandr Blok - spunea Maiakovski în articolul scris la moartea poetului - reprezintă o întreagă epocă poetică, o epocă a unui trecut nu prea îndepărtat" (XII, 21). El menționează "uriașa influență" a lui Blok asupra "întregii poezii contemporane" din țara sa, a acestui "reputat maestru-simbolist", care s-a apropiat "cinstit și cu entuziasm" de "marea revoluție". Văzînd în poezia lui Blok expresia unei epoci încheiate, Maiakovski afirma, totodată, că poetica simbolistă nu dispune de o instrumentație adecvată pentru a da glas evenimentelor contemporane: "cuvintele fine, rafinate ale simbolistului" n-au forța necesară de a susține "imaginile grele, reale și dure" ale revoluției, scria el. Maiakovski evocă momentul întîlnirii sale cu Blok în primele zile ale revoluției: "Am trecut pe lîngă o siluetă de soldat uscățivă și adusă de spate, care se încălzea la un foc în fața Palatului de Iarnă. M-am auzit strigat. Era Blok... L-am întrebat: "Îți place?" - "E bine", - mi-a răspuns Blok, apoi a adăugat: "La mine, la țară, mi-au ars biblioteca".

Acest "e bine" și acest "mi-au ars biblioteca" erau două moduri de a simți revoluția, îmbinate fantastic în poemul Cei doisprezece (XII, 21-22).

Maiakovski a intenționat să pună acest poem al lui Blok în scenă în timp ce poetul era în viață, fapt menționat într-o cuvîntare stenografiată a lui Maiakovski, din 9 septembrie 1920: "Tov. Maiakovski propune să fie puse în scenă piese noi, care au o orientare exclusiv revoluționară: piesa lui Blok "Cei doisprezece", "Stenka Razin" a lui Kemenski și "Misterul-buff" a lui Maiakovski" (XII, 242).

Momentul întîlnirii lui Maiakovski cu Blok în fața Palatului de Iarnă a fost zugrăvit apoi, după cum se știe, în poemul Horogol Poemul lui Octombrie (1927). În autobiografia sa, Eu însumi, Maiakovski explică introducerea acestui episod în poem: "Horogol" eu îl consider ca o lucrare programatică, în genul "Norului cu pantaloni" pentru timpul

respectiv...; introducerea unor fapte de mărime istorică diferită, pentru intercalarea planurilor, este legitimă - spunea Malakowski - numai în sfera asociațiilor personale (Convorbire cu Blok (I, 28-29).

Acest fapt de viață a fost transformat în poemul lui Malakowski într-un emoționant fapt artistic. Redăm acest episod mai întâi în original:

Я узнал,
удивился,
сказал:
"Здравствуйте,
Александр Блок.
Лафа футуристам,
фраг старья
разласится
каждым швом".
Блок посмотрел -
костры горят -
"Очень хорошо".
Кругом
тонула
Россия Блока...
Незнакомки,
дымки селера
шли
на дно,
как идут
обломки
и жестянки
консервов.
И сразу
лицо
скупее менял,
мрачнее,
чем смерть на свадьбе:
"Пишут...
из деревни...
сожгли...
у меня...
библиотеку в усадьбе".
Усталился Блок -
и Блокова тень
глазает,
на стенке привстав...
Как будто
оба
ждут по воде
шагающего Христа.

(Din cap. 7).

Întrucât, versiunea lui Cicerone Theodorescu conține, în rîndurile citate mai sus, ca și în aproape toate capitolele din care este alcătuit poemul maiskovekian, accente și imagini proprii numai traducătorului, explicabile, desigur, într-o traducere artistică subordonată

unor necesități de ritm și rimă, cărora, în acest caz concret, a trebuit să le facă față pe parcursul unei lucrări ce numără în original peste 3000 de versuri, redăm fragmentul de mai sus în traducere textuală, acordând prioritate preciziei semantice:

L-am recunoscut
și, surprins,
i-am spus:
"Bună seara,
Aleksandr Blok.
Futuraștilor le merge bine;
fracul vechiturilor
plesnește din toate
încheieturile".
Blok își ridică ochii spre mine
- focurile ardeau -
"Foarte bine".
În jur
se scufunda Rusia lui Blok...
Necunoscutele,
valurile de neguri
ale Nordului
mergeau la fund,
cum merg
cioburile
și cutiile
de conserve.
Și, deodată,
fața-i
- mai avidă decât
chipul unor zarafi,
mai sumbră
decît moartea
la nuntă:
"Îmi scriu...
de la țară...
la mine,
la conac,
mi-au ars biblioteca".
Îngîndurat, Blok privi țintă, -
și umbra lui,
cu ochii mari,
se înălță pe zid...

De paroh
amindoi
așteptau
să vină
pe apă
Hristos.

Imaginea cu care se încheie fragmentul ne trimite la poezia lui Blok Осенняя любовь (Iubire autumnală), scrisă în 1907, în care citim:

Смотрю сквозь кровь предсмертных слез,
И вижу: по реке широкой
Ко мне плывет в челне Христос.

În traducere textuală:

Privesc printre lacrimile de sînge ale agoniei,
Și văd: pe riul întins
Vălește spre mine Hristos.

După cum se știe, ca simbol al răscumpărării, al binelui și dreptății, Blok a plasat imaginea lui Hristos în fruntea "Celor douăsprezece", stîrnind atîtea controverse în critica literară a vremii. Dar ele n-au fost în măsură să-l determine pe poet să renunțe la acest simbol. În articolele și cuvîntările sale, Blok explică sensurile atribuite imaginii și motivează menținerea ei în poem.

În alte poezii ale sale, Maiakovski înserează și citate din versurile lui Blok. Din Неузнанные și La restaurant - în poezia Белых и зеленых (Eate-i pe albi și pe verzi), scrisă în 1928; din Америка новая - în poezia Три тысячи и три сестры (Trei mii și trei surori), datată 1928. În primul caz - pentru a accentua, prin contrast, mesajul pe care intenționează să-l transmită; în cel de-al doilea - ca sprijin în susținerea ideii principale a poeziei sale.

Maiakovski recurge la versuri din Blok nu numai în creația sa poetică, ci și cu prilejul unor dezbateri literare. În unele cazuri, el se ridică împotriva interpretării arbitrare a unor versuri scrise de Blok. De exemplu, în intervenția sa la disputa "Lef sau Blef", din 23 martie 1927, Maiakovski spune: "Avem noi un critic..., care scria: "versurile "Черный вечер. Белый снег" ("Seară neagră. Albă nea") ale

lui Blok reprezintă definiția revoluției". Aceste manuale ne sînt servite - continuă Maiakovski - drept manuale marxiste" (XII, 347).

În poemul Cei doi sprezece, din care fac parte versurile reproduse mai sus, Maiakovski citează, în Cum se fac versurile, un distih, ca model de limbaj poetic revoluționar:

Революцияныи держите жар!
Неугомонныи не дремлет враг!

(Țineți cu tărie revoluționară!
Dușmanul nepotolit stă la pîndă!).

Într-unul din eseurile sale despre Paris, Maiakovski se referă la relatarea pe care i-a făcut-o un literat parizian cu privire la lecția Zinaidei Hippus dedicată lui Blok, mai precis, asupra insinuirilor acesteia cu vădită intenție de a-l compromite. Din episodul evocat de Maiakovski desprindem sentimentul său de simpatie față de poet și indignarea sa împotriva încercărilor de calomniere. Publicarea acestor rînduri a însemnat, în practică, manifestarea unei atitudini venite în apărarea marelui poet rus: "Nimic adevărat - scria Maiakovski -, dar o umbră, pe cît i-a stat în putință, a aruncat, totuși, asupra lui Blok, cel mai mare poet din rîndul vechii scriitorimi, care a acceptat revoluția" (XII, 220).

Un alt caracter au avut relațiile dintre Maiakovski și Esenin, asupra cărora au zăbovit mai mulți specialiști⁷. Noi ne vom mărgini să menționăm că din cuvîntările și articolele lui Maiakovski îndreptate împotriva "eseninismului" ("есенинским"), ca și din versurile adresate poetului, transpare, în același timp, grija și respectul său față de personalitatea și opera lui Esenin, în pofida concepțiilor lor poetice diametral opuse. Grăitor, în acest sens, este și articolul Cum se fac versurile, scris în 1926, în care Maiakovski ne introduce în laboratorul intim de lucru asupra poeziei Сергея Есенина (Lui Serghei Esenin), derulînd variantele și etapele pînă la găsirea cuvîntului potrivit, ca răspuns la ultimele două versuri din poezia de adio a lui Esenin, До свиданья, друг мой, до свиданья (La revedere, prieten drag, la revedere):

В той жизни умирать не ново,
Но и жить, конечно, не новей.

În traducere liberă:

Nu este nou să mori în viața asta,
Dar nici să trăiești, desigur, nu-i mai nou.

După numeroase variante, din care se desprinde și sentimentul datoriei profesionale față de Esenin "ca fapt literar", Malakovski găsește ca cea mai potrivită formulă parafrazarea versurilor eseniniene:

В этой жизни
помереть
не трудно.
Сделать жизнь
значительно трудней.

Nu e greu să mori
în viața asta.
Viața s-o crezi
e mult mai greu.

(Trad. Oicserone Theodorescu)

E greu de închipuit alți doi mari poeți ruși atât de diferiți cum au fost Malakovski și Esenin. Doi antipozi, atât din punct de vedere temperamental, cât și sub aspectul concepției și manierei lor de creație. "Muzica de coarde" a lui Esenin distonează cu "muzica de sămuri" a lui Malakovski, fiecare avînd, însă, luate în mod separat, armonia lor internă desăvîrșită. Esenin trăia sub semnul contradicției tragice dintre "suflet și liră", pe cînd Malakovski se identificase total cu "muzica" revoluției. Și totuși, există unele trăsături care aruncă punți de legătură între acești doi contemporani. În primul rînd, talentul lor ieșit din comun, apoi - marea sinceritate care străbate întreaga lor creație și, cum spunea Gorki despre Malakovski, "extraordinarul simț al limbii ruse".

Este interesant de menționat, în această ordine de idei, că, vorbind despre Esenin și Malakovski, un alt mare poet rus, contemporanul lor, Boris Pasternak, remarcă o anumită "rivalitate" între ei. "Rivalul său (al lui Malakovski - n.n.) - scria Pasternak în "schița autobiografică" Oameni și situații - a fost..., pe arena revoluției populare și în inimile oamenilor, Serghei Esenin"⁶. "Rivali" "pe are-

na revoluției populare", ambii poeți au tins și au reușit să-și dinamizeze versul, încărcându-l cu energia înnoitoare a revoluției, Esenin devenind expresia cea mai vie a acelei artisticități care, de la Pușkin încoace, după observația lui Pasternak, a fost denumită "stihia mozartiană", iar Maiakovski, cu talentul său "mai greci și mai brutal, dar, poate, mai adânc și mai cuprinzător", după consemnarea aceluiași autor, - făuritorul unei opere, în care "locul naturii lui Esenin în ia... labirintul marelui oraș contemporan"⁹.

Maiakovski a fost un pasionat cititor de poezie încă de la vârsta școlară, când, după propria-i mărturisire, "versurile și revoluția i se contopeau în minte" (I, 13). Nu i-au putut stăvilii această pasiune nici închisorile, unde a fost deținut fiind încă un adolescent, după cum reiese din relatarea de mai târziu a poetului: "m-am apucat de beletristică. Am citit toate noutățile. Simbolisții - Belii, Belmont. M-a fascinat noutatea formală. Dar conținutul îmi era străin. Temele, imaginile nu erau din viața mea. A reieșit că tot atât de frumoasă despre altceva - nu se poate" (I, 17). Dar măiestria tehnică a acestora, cum se poate vedea și din citatul de mai sus, Maiakovski o aprecia, mai cu seamă - a lui Andrei Belii.

Maiakovski a rămas un pasionat cititor de poezie pentru toată viața. Știa pe dinafară un impresionant număr de versuri, atât din clasică cât și din contemporani. Multe din versurile aparținând poezilor ruși, cu care el își împăna cuvântările, articolele sau poeziile, le reproducea din memorie, lucru constat și după unele mici abateri sau inexactități între versurile citate și cele din edițiile consacrate ale poezilor respectivi.

Maiakovski este un produs al culturii ruse. Parafrazând versurile din Norul cu pantalonii:

Выскочу! Выскочу! Выскочу! Выскочу!
 . . . . .
 Не выскочишь из сердца!
 (Voi sări! Voi sări! Voi sări! Voi sări!
 . . . . .
 Din inimă nu-i chip de sărit)

- care creează o imagine superbă în structura poemului, și transferându-le într-o altă categorie de asociații, am putea spune că un mare scriitor este de neconceput în afara culturii din care face parte, în afara experienței artistice a predecesorilor, chiar dacă unele formule devenite anacronice, perimate, sînt pe bună dreptate contestate, respinse, - el nu se poate sustrage tradițiilor, care constituie staturul nervos al oricărei culturi naționale. Ele au constituit punctul de plecare, suportul și pentru inovațiile artei lui Maiakovski, așa după cum arta sa reprezintă o tradiție vie pentru confracții săi contemporani.

NOTE

- 1 Поэтический образ у Маяковского, Moscova, 1961.
- 2 В.В.Маяковский. Семинарий. Изд. 4-е, Leningrad, 1963.
- 3 Маяковский. Очерк творчества, Moscova, 1964.
- 4 Маяковский. Жизнь и творчество, т. I-3, Moscova, 1969-1972.
- 5 Творчество Маяковского. Сб. статей, Moscova, 1952; Новое о Маяковском. Лит. наследство, том.65, Moscova, 1958; Маяковский в воспоминаниях современников, Moscova, 1963; Маяковский и советская литература. Статьи, публикации, материалы и сообщения, Moscova, 1964; Маяковский и проблемы новаторства, Moscova, 1966.
- 6 V.Maiakovski, Полное собрание сочинений в тринадцати томах, Moscova, 1955-1961. Vol. I, p. 366. În continuare referirile la lucrările lui Maiakovski se vor face după această ediție, cu indicarea, în paranteze, a volumului și paginii.
- 7 Dintre lucrările arătate în ultimii ani pe această temă semnalăm amplul studiu al lui V.P.Rekov - Маяковский и Есенин - din volumul aparținînd aceluiași autor: Маяковский и советская поэзия 20-х годов. Изд. 2-е, перераб. и дополненное, Moscova, 1976, p. 76-120.
- 8 В.Пастернак, Оameni și situații (schită autobiografică), în vol. В.Пастернак, В.Каверин, М.Слонимски. Мемории. Traducere, prefață și aparat critic de Mihai Novicov. București, Ed. Univers, 1978, p. 72.
- 9 Ibidem, p. 73.

МАЯКОВСКИЙ И РУССКИЕ ПОЭТЫ НАЧАЛА XX ВЕКА

/Резюме/

В статье исследуется отношение Маяковского к крупнейшим русским поэтам начала века: к Бельмонту, Брюсову, Блоку и Есенину, с подчлечением в аналитический процесс имен и других поэтов времени. К исследованию привлечен свежий документальный материал, обычно не извлекаемый на "свет" при рассмотрении поэта, муза которого полностью отождествилась с "музыкой" революции, с его собратьями по перу, творившими под знаком трагического противоречия между "душой и лирой".

Вырисовывается разносторонность и разнотонность оценок Маяковского, составной частью которых является не только критический, порой резкий нигилистический тон, как это принято обычно акцентировать, но и глубокое понимание значения творчества этих поэтов для истории русской поэзии.

В поисках нового слова, "быстрого", "закономого", "отрывистого", "слова-выстрела", способного передать новый цикл идей, отвергая вчерашние средства поэтического выражения, Маяковский приходит к созданию новой для русской поэзии техники стихосложения, освоив достижения своих недавних предшественников - Брюсова, Белого, Блока.

Соперничая "на арене народной революции" с Есениным, воплотившим "стихию деревенского океана", Маяковский явился выразителем "лабиринта нынешнего большого города".

Постоянная перекличка с поэтами "прошлого" - и речь идет не только о частом цитировании их стихов в его поэзии, статьях и выступлениях, но и о существовании некоего внутреннего отталкивания, уравновешивающегося не меньшей силы полемом притяжения - создает ощущение того, что творчество поэта революции порождено одной стихией русских поэтических традиций, являясь ее продолжением на новом этапе, не только в плане новизны содержания, но и версификации.

EPITETUL CROMATIC ÎN POEZIA LUI VLADIMIR MAIAKOVSKI

Ecaterina Fodor

Explicit sau implicit, fiecare creator asociază universului său poetic un ansamblu de culori, structurat în strictă corespondență nu numai cu propriile concepții estetice, dar și cu cele sociale și politice. Pentru poezia lui Vladimir Maiakovski, culoarea dominantă este roșul. De altfel, stabilind o ierarhie a frecvenței de folosire a epitetelor coloristice la poetul sovietic, ordinea este următoarea: roșu (красный), cu nuanțele sale (роза - розовый; роз spring - алый ș.a.), alb (белый), negru (черный), galben (желтый) și veriu (золотистый), verde (зеленый), cenușiu (серый), albastru (синий, голубой). Dacă în cadrul acestui univers cromatizat, asociat poeziei lui Maiakovski, epitetele cenușiu și verde au rol pur descriptiv, triada formată din roșu, alb și negru formează un adevărat sistem de coordonate. Interesant este de remarcat că aceeași asociație de culori joacă un rol deosebit în cultura multor popoare, din punct de vedere al esenței simbolice și al valorii iconografice și convenționale a culorii¹.

Evoluția termenului cromatic în poezia lui Maiakovski repetă evoluția culorii din cultura universală: de la umplerea unui contur, cu sens imagistic, la sugerarea unei stări sau a unui sentiment, cu sens metaforic - de la nivelul descriptiv, la cel semnificativ². Fenomenul poate fi cel mai bine ilustrat pentru cazul epitetului preferențial, roșu.

Astfel, în opera timpurie a poetului (poemele dinainte de Revoluția din Octombrie) epitetul este utilizat exclusiv pentru a desemna sau a întări culoarea obiectului cu care se află în relație, de pildă: красная кровь ("sângele roșu"), красный язык ("limba roșie"), красная шека ("obrazul roșu"), красные пальцы ("degetele roșii") ș.a. Folosirea are deci caracter evident descriptiv, în raportul obiect - culoare, accentul căzând pe primul element. Rolul epitetului este aici acela de auxiliar stilistic. Cuvântul roșu apare însă și cu sem-

nificație lărgită - "sîngeros", "însîngerat", de exemplu:

Промозгающему городу уродился во сне
хохочущий голос пучечного баса,
а с запада падает красный снег.
Сочными ключьями человеческого мяса.

(Война объявлена)

Dar poetul abordează și un nivel superior, experimentînd sensuri metaforice ale epitetului: красное копыто солнца ("copita roșie a soarelui"):

Через секунду
встречу я
неб самодержца, -
возьму и убью солнце!
Видите!
Флаги по небу ползет.
Вот они!
Жирен и рых.
Красным копытом грохнув о площадь,
везжает по трунам крыш.

(Я и Наполеон)

Cîmpul semantic al termenului devine însă și mai larg în perioada următoare Revoluției din Octombrie. Epitetul рогу are acum cel mai des cu sensul de "revoluționar", adică același pe care îl are și în lucrările lui V.I. Lenin sau în poezia proletară rusă de la începutul secolului (de pildă, la poezii E. Neciaev, F. Skulev, A. Gmirev ș.a.). Nu este greu de observat astfel aderența poetului la marile confruntări sociale al căror martor activ era, și nu întimplător devin simboluri ale revoluției îmbinările de tipul: красный (красная, красные) - поток, пожар, вал, лес, лавина, лева, буря, комета, рать, змея, правда, птицы, октябрьские цветы.

După 1918, anul în care s-a format Armata Roșie, sensul epitetului рогу este direct legat de aceasta, apărînd în combinație cu substantivele: присяга, рать, взвод, казарма, рота, пехота, защитник. Această îmbogățire a sensului își găsește, de altfel, rezonanță în întreaga poezie sovietică a anilor '20. Рогу se asociază, de asemenea, cu

"sovietic": красный наркомат, полпред, флаг, красная республика. În comparație însă cu poezii contemporani lui³, Maiakovski dezvoltă și mai mult simbolistica sintagmei красное знамя, care capătă sensul de "revoluție", "împuț", "libertă", "eliberare", "solidaritate între cei ce muncesc" etc. Această sintagmă apare în poezia lui Maiakovski încă din 1918, continuând linia simbolistică a poeziei proletare din primii ani ai secolului și formând pereche sinonimică cu красный флаг, care este utilizat cu nuanță de solemnitate:

В красных знаменах
вступайте, колонны,
К нам
в наш
марш.

(Солнечный флаг)

În timp ce poezia sovietică a acelor ani folosea alături de cuvântul флаг epitete ca алый, багряно-алый, багряный, кумачовый, Maiakovski optează tot pentru epitetul cromatic predilect:

Красный флаг
над миром задняя,
свежий ветер
повсюду струя,
все же родилось
Первое мая -
праздник рабочих
во всех краях.

(Первый Первомай)

Realitățile țării sovietice sînt caracterizate tot cu ajutorul unui epitet cromatic din seria гощи: Красная Россия; Красный СССР, Питер, Ленинград, Красная Москва, деревня; Красный спорт, праздник, инженер, гражданин, учитель etc. Nuanțarea epitetului preferat este diversificată la maximum: алый, багровый, багрян, малиновый, пунный, пурпурный, изумрудный, fiecare epitet la rîndul său fiind utilizat în cele mai diferite contexte. De exemplu, epitetul алый ("гощи aprins") apare în relație cu substantivele: флаг, знамя, солнце, суконце, рамочка, рамка, кровь, acoperind funcțional o foarte întinsă arie se-

mantică. În unele cazuri, complexitatea de sensuri atribuite epitetului coloristic, din inedită, devine chiar surprinzătoare; astfel, алый capătă atât sensul de "revoluționar", cât și pe cel de "mic-burghez", ca în poezia О дряни, în care expresia рамочка ала simbolizează viața de toate zilele a unui mic-burghez. La fel, epitetul пунцовый ("roșu aprins") este introdus într-un context care-i atribuie o încărcătură semantică negativă:

Купцовы морды

от счастья пунцовы.

(Гевлок Вильсон)

Mai mult, poetul creează serii sinonimice de tipul: красный флаг - алый флаг, маковый флаг, алая малина, солнечный флаг, огненный флаг, коммуниста флаг, советский флаг; красное знамя - алое знамя, знамя большевиков, знамя "Власть советов", знамя Ленина, Ильичево знамя, багровое знамя, советское знамя, огневое знамя.

În căutarea unei expresivități cât mai apropiate de intenția es artistică, inventivitatea poetului ajunge pînă la crearea de neologisme, compuse cu elementul cromatic красн-, cu pronunțat caracter metaforic: красноязыкий оратор, краснотрубные города, красношелкий огонь, краснозвездные эскадрилии, краснофлагая гряда, краснозвездный герой, краснозвездная лава, краснофлагий строй, щегов краснофлагих гряда, краснознаменный комсомол.

Spre deosebire de compusele cu elementul красн-, cele formate de la temele пунцов- și ал- au un conținut semantic negativ: пунцово-рожий поп, заголовок жирно-алый.

În ierarhia coloristică maiskovskiană, epitetul алб - белый este situat pe locul al doilea. Cu semnificație, opare în antiteză cu красный - "revoluționar", căpătînd sensul de "contrarevoluționar": красный командир - белый офицер, красная песня - белая песня. De ex.!

Запела земли половина красную песню.

Земли половина белую песню запела,

И вот

за песней красной,

И вот
за песней белой -
гарань затарактели в запертое будущее,
лучай метины заскребли,
замоли.
(150.000-000)

Acceasi simbolistică este conținută în sintagmele: белы страны,
белый билетень, белая гвардия, белая орава, белая граница ș.a.

Transformându-se în metaforă, белая гвардия devine un element ex-
trem de expresiv al imaginii peisagietice:

Сегодня
в рай
Россию прием
за радужное закатов смяжини.
Го, го,
го, го, го, го,
го, го!

Идеидеиде!

Сквозь белую гвардию снегов!

(150.000-000)

Elasticitatea imaginilor este obținută și prin substituirea epi-
teturilor coloristice din folclorul rus. De exemplu, eroii basmelor ru-
sești чорт ("dracul") și ведьма ("vrăjitoarea") apar, de obicei, cu
epitetul черный, черная ("negru, neagră"). La Maikovski învă în-
tâlnim белый чорт și белая ведьма având semnificație metaforică:

И все,
что теперь
вокруг течет,
все,
что отсюда видимо, -
все это,
вытворил белый чорт,
заморская
белая ведьма.

(Свидетельству)

Aici se face aluzie la coloniștii americani care au gonit pe in-
dieni de pe pământurile strămoșești, introducând cu forța elemente ale
civilizației lor.

Eda. 89/1984 fasc. 12

În antiteza белая работа - черная работа sensul coloristic antonimic al celor doi termeni se lărgeste, primind pe lângă sensurile figurative existente (белый "uşor", черный "greu") şi sensul de "muncă uşoară efectuată de albi" şi "muncă grea efectuată de negri" (în America):

Белую работу
делает белый,
черную работу -
черный.

(Белк энд уайт)

Sensul "contrarevoluţionar, reacţionar, învechit" este asociat în poezia lui Maiakovski şi epitetului черный ("negru"), cel de-al treilea element al triunghiului cromatic fundamental:

- А в янних

черных

Европах и Азиях

боянь,

дремота и цепи?

(Хорошо)

Antonimia coloristică черный - белый oferă poetului posibilitatea realizării unor imagini artistice deosebit de expresive:

По черным улицам белые матери

судорожно простерлись, как по гробу глаза.

"Ах, закройте, закройте глаза газет!"

Письмо.

(Мама и убитый немцами вечер)

Epitetul желтый ("galben"), cu sinonimul său antonimic золотой, золотистый ("de aur, auriu"), este utilizat mai frecvent în descrierile paisagistice: воздух желтый, песок желтый, желтое солнце, желтые дорожки, золотистые плантации.

O funcţie identică îndeplinesc epitetele cromatice синий ("albastru"), голубой ("albastru deschis"), сиреневый ("liliachiu"), фиолетовый ("violet"), серебряный ("argintiu"), în construcţii de tipul: синий день, небо синее, дым синий, лампас голубой Волго-Дона, сиреневая беседка.

Холодно.

Перевал.

Исчезло море.

Нет его.

В тумане фиолетовом.

(Небесный чердак)

Fără a absolutiza, desigur, valoarea epitetului coloristic și aromaticii, în general, ca elemente determinante ale spațiului poetic, putem conchide că, atunci când se stabilește o relație intimă, dar în același timp firească și neartificială, între aceste elemente și concepțiile estetico-filozofice ale poetului - cum este cazul triadei roșu - alb - negru pentru poezia lui V.V.Maiakovski -, o analiză a acestui aspect poate evidenția nuanțe inedite ale universului artistic. Pentru oă, așa cum am încercat să sugerăm în considerațiile de mai sus, raportate la triunghiul cromatic de referință (красный - белый - черный), ni se dezvăluie noi simboluri ale poeziei celui ce în testamentul său liric spune:

Пускай нам обним памятником
будет построенный в боях социализм.

NOTE

- 1 V.W.Turner, Colour Classification in Ndembu Ritual. A Problem in Primitive Classification, "Anthropological Approaches to the Study of Religion", în vol.: Семиотика и искусствоведия, Moscova, 1972, p. 50-81.
- 2 Творчество Маяковского. Сборник статей, red. L.I.Timofeev și L.M.Poljak, Moscova, 1952; V.V.Timofeeva, Язык поэта и время, Moscova-Leningrad, 1962, ș.a.
- 3 Cf. L.M.Cistiakova, "Красный" в поэтическом языке В.В.Маяковского, în Труды по русскому языку, Leningrad, 1969, p. 202-230.

Цветовой эпитет в поэзии Владимира Маяковского

/Резюме/

В цветовой гамме эпитета у В.В.Маяковского доминирует красный цвет со всеми его оттенками. За ним следуют белый и черный, образуя в его поэтическом творчестве своеобразную триаду.

В дореволюционном творчестве поэта эпитет красный выступает как своего рода усилитель цвета называемых предметов /красный язык, красные пальцы и др./. Более широкое семантическое поле это слово развивает в его послереволюционных произведениях, чаще всего используя со значением "революционный, советский". Наряду с эпитетом красный используются в различных значениях его цветовые синонимы алый, багровый, малиновый, пунцовый, пурпурный, маковый.

Эпитет белый выступает в антитезе с красный со значением "контр-революционный", а также в других контекстах со значением "легкий" и др. Эпитет образует антонимическую пару с черным.

Цветовой спектр эпитетов у Маяковского включает желтый /с его оттенком золотистый/, синий, голубой, сиреневый, фиолетовый, серебряный. Они встречаются в пейзажных зарисовках поэта.

Анализ цветового эпитета в поэтическом творчестве Маяковского раскрывает мастерство поэта в его использовании, индивидуальности его эстетических концепций.

NOI CONTRIBUȚII ȘI PRECIZĂRI ÎN PROBLEMA RECEPTĂRII
OPEREI LUI MAIAKOVSKI ÎN ROMÂNIA

Dumitru Balan

În marea competiție a valorilor spirituale din epoca contemporană, opera lui V. Maiakovski cunoaște o constantă apreciere atât în patria sa, cât și în numeroase alte țări de pe glob. Născut la 19 iulie 1893¹, Vladimir Maiakovski a fost omagiat în 1983 (90 de ani de la nașterea scriitorului) și în România, în cadrul unui simpozion organizat în luna iunie de Universitatea din București, la care au participat cu valoroase comunicări științifice cadre didactice din învățământul superior și liceal, critici și istorici literari, cercetători științifici, scriitori, oameni de teatru, etc. În cele ce urmează intenționăm să facem unele precizări, completări și rectificări la monografia Opera lui Maiakovski în România, susținută cu un deceniu în urmă ca teză de doctorat și editată, la scurt timp, sub formă de volum²; de asemenea, ne propunem să comentăm noile contribuții românești la receptarea creației maiakovskiene.

Cauzele omisiunilor din susmenționata lucrare sînt de ordin subiectiv (între mîile de fișe elaborate cîteva s-au rătăcit și, astfel, unele articole, studii și recenzii n-au fost analizate și, respectiv, incluse în bibliografia monografiei) și obiectiv (de pildă, ritmul întîrziat de apariție al excelentei reviste "Secolul 20", care l-a omagiat pe Maiakovski în numărul 6 pe anul 1973, dar numărul acesta a intrat în difuzare după data susținerii tezei noastre de doctorat din vara anului 1974; reevaluarea și reintroducerea tardivă în circuitul cultural al anumitor reprezentanți de seamă ai liricii interbelice, ca de exemplu, Aron Cotruș, poet apropiat ca timbru de exprimare de postul sovietic ș.a.).

Receptarea în țara noastră a poeziei lui Maiakovski are o istorie de mai bine de șase decenii: în perioada interbelică și în timpul celui de al doilea război mondial, numele lui Maiakovski "a circulat"

cu o anumită regularitate, cu o remarcabilă constanță; între anii 1944 (mai precis după 23 August) - 1963 s-a tradus, s-a comentat și s-a publicat mult din opera lui Malakovski; numeroși poeți și traducători și-au încercat forțele în dificila trudă de redare artistică în românește a verbului său poetic; se resimte însă și o supralicitare a creației lui Malakovski, deoarece, în condițiile istorico-politice din această perioadă, cultura românească a receptat preponderent din literatura sovietică un anumit tip de creație artistică, scordind prioritățile poeziei de factură malakovskiană. Nu puțini au fost scriitorii români care au meditat asupra sensurilor estetice, etice și politico-filozofice ale literaturii noastre noi exclusiv prin prisma creației malakovskiene, declarându-se (cu sau fără suficientă justificare artistică) partizanii artei "angajate", raportată la modelul poetic inaugurat de scriitorul sovietic.

Ultimele două decenii, fără a știrbi intructiva prețuirea adevăratei valori a operei lui Malakovski în perimetrul românesc, au conșturat o imagine mai realistă, autentică a locului capodoperelor malakovskiene în contextul culturii române; poetica lui Malakovski devine unul (și nu singularul!) dintre posibila termenii de comparație; sînt mai persuasiv surprinse afinitățile estetice dintre postul sovietic și anumiți scriitori români.

Reîntorcîndu-ne la perioada interbelică, vom relua o afirmație mai veche, subliniind că Malakovski a fost sistematic invocat, comentat și tradus în numeroase publicații periodice de diferite orientări și în volume-culegeri; în bibliografia lucrării Malakovski în România am menționat doar selectiv articolele și studiile care nu sînt dedicate integral postului sovietic, Malakovski fiind aici prezent sau invocat alături de alți scriitori; multe asemenea materiale nu le-am semnalat anterior în monografia noastră din 1975. Unul dintre acestea, sub titlul Decadența literaturii rusești?, a apărut în anul 1921 în publicația clujeană "Voința" și aparține lui Lucian Blaga². Referindu-se la situația literaturii din Rusia sovietică, pe baza informații-

ilor culese din "revistele și ziarele străinătății", autorul "mirabilei seminte" consemnează, printre altele, faptul că odată "cu izbucnirea bolșevismului - futurismul a devenit arta oficială a Moscovei" și că "representanții literari ai acestui curent sînt: Malakovski, Mariengov, Sergenevici"⁴.

Dintre "poezii adevărați" care au trecut de partea puterii sovietice e menționat Briusov; într-un alt context sînt citați Sologub, Ivanov⁵, Kusain, Belfi, iar dintre tinerii poeți "unul singur se impune prin puterea poeziilor sale pline de imagini", și anume Serghei Esenin. Concluzia articolului converge spre afirmația optimistă că "literatura rusească va reinvia deodată cu noua viață politică, ce începe să se liniștească".

În publicația social-literară "Omul liber", de sub conducerea lui P. Georgescu-Delafras și Ion Pas, era reprodus în 1924 articolul lui Ivan Goll, George Gross⁶, în care personalitatea pictorului și graficianului expresionist german era comparată cu reprezentanții noii arte sovietice, printre care se număra și Malakovski: "Astăzi în Rusia, Luncearski și chiar Alexandr Blok, Malakovski și Tatlin⁷, poeți și pictori, joacă un rol mai rodnic decît outare demagog ultraradical".

Nu vom mai reveni aici cu numeroasele mărturii de prețuire din partea scriitorilor, traducătorilor, criticilor literari și publiciștilor români față de opera malakovskiană în perioade interbelică (aspect pe care l-am comentat pe parcursul a peste 100 de pagini), ci vom insista doar asupra necesității lărgirii investigațiilor, completării datelor cunoscute și analizate, cu unele noi, ca de exemplu, cele referitoare la spectacolele pe basă de texte poetice malakovskiene, spectacole realizate sub forma corurilor vorbite de actorii-muncitori orădeni în anii '30, dar și de alte formații teatrale ale muncitorilor revoluționari din București, Arad, Iași, Timișoara, Tg. Mureș, etc. (au fost interpretate îndeosebi poemul 150.000.000, poeziile Mare pe stîngul, Belada macaralelor)⁸; de asemenea s-ar putea realiza o fructuoasă analiză comparativă Malakovski - Aron Cotruș (unele informații

atestă faptul că poetul român era fascinat de forța limbajului poetic maiakovskian).

Referindu-ne la precizări, trebuie să semnalăm că, în urma unor corectări ulterioare, am ajuns la concluzia că poezia maiakovskiană Canalilor, publicată în revista lui Ion Vinea, în februarie 1923, sub titlul Voanetea pe Volga, a fost tradusă în limba română după varianta franceză Écoutez, canalisés, realizată de marea admiratoare a lui Maiakovski, Marina Tsvetaeva⁹, la solicitarea revistei berlineze "Вест" (nr. 3/1922), pentru rubrica redactată de El.Lisîțki și I.Ehrenburg, "Международное обозрение современного искусства".

Printre materialele pe care nu le-am inclus în bibliografia "Maiakovski" se numără și articolul lui Badea Marinescu, Vladimir Maiakovski, apărut în anul 1940, cu ocazia comemorării a unui deceniu de la moartea poetului, în cotidianul de mare tiraj "Timpul"¹⁰. Autorul articolului îl prezintă pe scriitorul sovietic în sintagme paradoxale, incitante, menite să atragă atenția cititorului; pentru o mai deplină edificare vom apela la două pasaje semnificative: "Vladimir Maiakovski a fost toată viața un smintit. Nu vă speriați, oameni de bine, care citiți aceste rînduri. Stiu, despre morți nu se spune decît bine. Dar nu cuprinde oare vorba asta de «smintit» mai mult entuziasm și mai mult respect decît - de pildă - vorba «cumsecade»? Așa înțeleg eu să-l comentez pe Maiakovski, și dacă m-ar auzi poetul, m-ar săruta. «Maiakovski a fost toată viața un om cumsecade». Hm. Așa-i că nu sună bine? Așa-i că scrierile tot atît de convenționale cum scrierile carele cu boi din tablourile lui Grigorescu?". Si, după ce glosa pe această temă, Badea Marinescu - gazetar și publicist democrat, simpatizant al P.C.R. - sublinia în continuare: "... sufletul lui Vladimir Maiakovski a înviat acuma printre frații din țara lui, care clădeso uzine și tancuri și nu prea au vreme să se emoționeze. Găsisse poetul, urcîndu-se pe garduri și declamînd așa, din senin, în piețele publice, - mijlocul să le comunice tovarăgilor și altfel de vibrații decît cele doctrinare. Pără să fie un comunist logic, deliberet, Maiakovski era un revoluționar în

sensul în care orice inadaptabil e un revoluționar. A avut, de altfel, norocul să trăiască într-o perioadă în care era mare nevoie de zurbagii, care să răscolească gândurile poporului și tradiționala lui pasivitate".

Tot ziarul "Timpul" va găzdui în paginile sale una dintre primele publicații despre Maiakovski, apărute după 23 August 1944; este vorba de articolul slavistei Elena Eftimiu, Vladimir Maiakovski¹¹, în fapt, un medalion literar pregătit pentru tipar, probabil, încă în 1943, deoarece în prima propoziție se afirmă: "Primăvara aceasta implinindu-se 13 ani de la moartea lui Vladimir Maiakovski, Rușii l-au sărbătorit, proclamându-l cel mai mare poet al revoluției lor și al secolului". De altfel, la 15 iulie 1943 apăruse în "Timpul" articolul lui Miron Radu Paraschivescu, Vecinii noștri, în care figura lui Maiakovski era invocată cu deosebită căldură; de asemenea, în tolu celui de al doilea război mondial, George Călinescu, sub pseudonimul său Aristarc, semna articolul Luminările de la rubrica "Gronos mizantropului" din "Vremea" (publicație la care au colaborat și cei mai de seamă cărturari români ai timpului)¹², unde Maiakovski era citat cu versuri traduse, probabil, chiar de către Călinescu (poate după o versiune în limba franceză; în 1951 revista "Flacăra" va publica o altă tălmăcire datorată criticului român - poezia Secretul tinereții). În Luminările, G.Călinescu, supunând analizei motivul focului, al luminii în literatură, stabilește unele apropieri și disocieri în creația lui Shelley, Gérard de Nerval, Alessandri, Eminescu, Edgar Poe, Maiakovski. Iată și rîndurile referitoare la poetul sovietic:

"- Îmi permit a emite și părerea că lumina electrică de care ați vorbit e totuși prozaică.

- Ce idee! Nimic nu împiedică lumina electrică să sugereze mai cu putere succesiunea noarelui într-un univers amenințat de răcire și susținut de uzine și, într-adevăr, Maiakovski vede un oraș american, Chicago, trăind într-o putere solară proprie: La Chicago/ Sînt 14.000 de străzi/ Raze de soare-pietre;/ Din fiecare/ Șapte sute de ulicioare/ Lungi cît să mergi un an./ Totul e miraculos pentru om la Chicago.//

La Chicago/ Din cauza prea marel lumini/ Soarele/ Nu e mai luminos ca
o luminare de un leu.// La Chicago/ Ca să ridici genele/ Este și pentru
asta/ Energie electrică..."

În același număr al "Vremii" Teodor Scarlat, în articolul Cuvînt,
intenție, ritm... și poezie¹³, pornind de la interpretarea lui Paul
Valery, care, "deși pune un preț deosebit pe magia cuvîntului - încli-
nă să creadă că, odată zămislit ritmul unui poem, restul nu este altce-
va decît arhitectura impusă de acel ritm", exemplifică respective teză
și prin referiri la modelul poeziei maiakovskiene. "Astfel judecînd lu-
crurile - preciza T.Scarlat, - ritmul ne apare drept un firesc rezul-
tat al unui clocot interior, iar intenția o simplă măsură de prevedere
a elaborării propriu-zise (...). Raportată la poezia unui Maiakovski,
de pildă, intenția capătă înțelesul unei dispoziții voluntare. Din rea-
litățile sociale, poetul desprinde tonul omenesc al întîmplării care
impresionează tocmai prin brutalitatea lui. Funcția cuvîntului nu-și
mai are, aici, valoarea ei magică, deoarece emoția se desprinde din
idee, din faptul în sine al întregului".

S-au scris deja numeroase pagini despre contribuția majoră din
anii 1921-1941 a publicațiilor periodice de diferite orientări din Ro-
mânia la popularizarea diverselor texte artistice maiakovskiene, la
reliefarea înaltului mesaj al acestora, la prezentarea noului tip de
scriitor al Tării Sovietelor. Un fapt cu totul remarcabil poate fi con-
siderată publicarea călduroaselor rînduri (semnalate mai sus) ale lui
G.Călinescu, Miron Redu Paraschivescu, T.Scarlat, și dedicate poetului
sovietic, în plin război, sub dictatură antonesciană. De aceea surprin-
de afirmația scriitorului Emilian Bucov, dintr-un interviu acordat lui
Al.Gorlovski, în 1979, conform căreia "în România monarhică Maiakovski
era interzis"¹⁴. De altfel, chiar interviuatul a avut un larg acces la
diverse publicații românești interbelice (unde a publicat din și despre
Maiakovski), ca, de pildă, în revistele "Vremea" (1934, nr. 36E), "Cu-
vîntul liber" (1935, nr. 28, 37 și 41), "Societatea de mîine" (1935,
nr. 5). Reamintim oă în perioada anilor 1921-1940 poezia maiakovskiană

a fost popularizată, de asemenea, în publicațiile "Gîndirea", "Bluza albastră", "Unu", "Santier", "Adevărul literar și artistic", "Părerii", "Azi", "România literară", "Revista scriitoarelor și scriitorilor români" și altele.

Și mai mult, evident, s-a scris despre Maiakovski după 23 August 1944. Într-o primă etapă, care s-ar extinde pînă în pragul anului 1946, integrarea și cunoașterea creației maiakovskiene în spațiul culturii române înregistrează momente noi, semnificative, atît în planul realizării a numeroase traduceri de poezie și teatru (și-au încercat forțele de tîlmăcitori ai operei scriitorului sovietic aproape 100 de poeți, dramaturgi etc.), culminînd cu cele două masive volume de poeme și poezii apărute în anii 1961-1963 (ambele îl au ca traducător pe Cicerone Theodorescu), cît și în planul interpretării operei (pe scenele teatrelor și de către critica literară de specialitate). Interesul pentru opera scriitorului sovietic a cunoscut cele mai diverse forme de receptare, de la publicarea de texte și comentarii pînă la interpretări teatrale și emisiuni radiofonice. Odată cu cunoașterea tot mai aprofundată a poeziei maiakovskiene, fie din ediții în original, fie - îndeosebi - din traduceri, ea începe să fie asimilată de unii scriitori români, influențîndu-le într-o măsură mai mare sau mai mică creația originală; se pot realiza comparații fertile între unele poezii, de exemplu, ale lui Miron Redu Paraschivescu, Geo Dumitrescu, Mihai Beniuc, Mihai Dragoimir, Nina Cassian, Florin Tornea, Victor Torynopol și versurile poetului sovietic; poezii-pastige întîlnim la Cezar Drăgoi, Cicerone Theodorescu, Mihail Cosma, Niculae Stoen, Gavril Mihai ș.a. Dintre reprezentanții liricii actuale din România mai apropiați de poezia "tribunului revoluției" ni se par a fi Adrian Păunescu și Mirocea Dinescu; în opera primului (inegală ca valoare artistică) se pot detecta puncte de tangență cu inflexiunile sarcastice, cu tonalitatea limbajului poetic maiakovskian (a se compara, de pildă, ciclul de Poezii din revista "Familia", 1960, nr. 9, sau volumul Manifest pentru sănătatea pămîntului cu pamfletele lui Maiakovski; de altfel, la începutul anilor '70,

cînd poetul român deținea rubrica "Poeta redacției" la revista "Tribuna", el încuraja poezia de factură malakovskiană din creația poetilor începători.

Marea popularitate a lui Malakovski în spațiul românesc se explică prin înalta apreciere a valorii intrinsecă a operei malakovskiene, prin căutarea unui nou model de poezie angajată, prin nevoia de înnoire a conținutului și formei liricii autohtone (cu evidente accente de prozaizare a acestora, mai ales în primii ani de după război), deci prin factori de ordin estetic, dar și prin factori de altă natură, prin care, nu în ultimul rînd, cei politicio-sociali. Despre importanța incontestabilă a însușirii creatoare a exemplului artei poetice și teatrale malakovskiene reprezentanți de vază ai scrisului și teatrului românesc s-au exprimat la timpul respectiv în termeni elogioși; s-a întîlnit și întîlnim în ziare, reviste, cărți, la radio, etc. exemple ale interesului constant față de opera de valoare universală a lui Malakovski. Însă, pentru respectarea adevărului istoric, trebuie menționat aici și faptul că în perioada 1944-1964, dar mai ales în primii zece ani de după Eliberare, rolul și locul lui Malakovski în cadrul culturii române a fost - nu de puține ori - supralicitat, supraevaluat de către exegeții din acea vreme. Cînd exemplul creației malakovskiene era invocat pentru a se contracara dogmatismul, închistarea sau oportunistul, în scopul promovării literaturii noi, atunci acțiunea era salutară; simptomatică în acest sens este relatarea lui N.Pintilie, în reportajul literar O ședință de cenaclu¹⁵, în care rutina și dogmatismul criticii dogmatice, agramate erau respinse de pe pozițiile artei poetice novatoare malakovskiene. Dar cînd, în numele unor idealuri politice și estetice afirmate de Malakovski, erau criticate (ba mai mult, vehement blamate!) creațiile originale valoroase ale scriitorilor români, situația era anecronică, lipsită de argumentare științifică; ilustrativ sub acest raport este articolul lui D.Gostea, Despre arte poetică a realismului socialist¹⁶, unde, printre altele, A.L.Baconsky (care, sub pseudonimul George Stelea, publica în 1955 în "Almanahul literar" de la Cluj articolul Malakovski

despre arta sa) era atașat de pe pozițiile unei analize pătimăge, unilaterale a eseului maiakovskian despre poezie.

Evocînd acea perioadă, Ion Dodu Bălan, în Ti-aduci aminte, Titus Popovici?¹⁷, notează: "Ti-aduci aminte cum îl învățam cu evlavie și pasiune pe de rost pe marele Maiakovski, cum un profesor «gură de paie și inimă de iască» ne îndemna să nu-l citim pe Blega și Arghezi? O fi fost numai el de vină, or fi fost și alții, poate noi înșine, cine știe? Fiindcă, vorba care-ți plăcea ție: cel mai greu e să prevezi trecutul".

În anii '60, ca urmare a unor mutații esențiale în viața politico-socială internațională și internă, sînt reevaluate corelațiile național-universale în cultură, sînt relevate adevăratele izvoare, autohtone ale dezvoltării literaturii române socialiste, iar receptarea lui Maiakovski continuă să se facă în plenul mai larg al asimilării creațiilor și ale altor mari valori din literatura sovietică și din alte literaturi ale lumii. În acest context, în ultimele două decenii, Maiakovski continuă să fie receptat, însă în cadrul adecvat și echilibrat al dezvoltării culturii noastre socialiste și al schimbului de valori dintre aceasta și celelalte culturi ale lumii. Eliminarea aspectului "inflaționist" (care era, implicit, secondat și de elemente de superficialitate în propagarea slovei maiakovskiene nu a diminuat, ci, dimpotrivă, a accentuat reala atracție și influență a scriitorului sovietic asupra vieții spirituale românești. Elocvențe în această privință sînt noile traduceri realizate sau în curs de realizare, diferitele montări regizorale ale pieselor de teatru, studiile aprofundate, consacrate poetului sovietic de către universitari, influența resimțită în propria creație de unii poeți români ș.a. De altfel, chiar și numai citirea numelui sau a unor versuri din Maiakovski, în cuprinsul operei unor scriitori sau critici literari, este un semn al receptării poetului sovietic de către cultura română. Deoarece studiile și recenziile dedicate special lui Maiakovski sînt indicate în bibliografia finală a lucrării, vom menționa aici doar cîteva titluri din ultima categorie (lucrări, în care Maiakovski este invocat drept termen de comparație). În articolul Ionel Teodorescu,

Nicolae Manolescu, referindu-se la latura artistică a versurilor scrise în limba română din volumul La porțile nopții, remarcă: "Poemele țin de speța liricii retorice, amintind uneori de Whitman, alteori chiar de Maiakovski (Poem simfonic al oragului zilelor noastre), narative și beletriste"¹⁸. În Amintirea poetului (dedicată lui Ilarie Voronca) Șaga Pană, în evocarea sinuciderii poetului român de expresie franceză, va cita următoarele: "... precum altădată pentru Maiakovski și pentru el - va nota Tristan Tzara - barca iubirii s-a afirmat de viața curentă"¹⁹. În Recapitulare, Laurențiu Ulici, referindu-se, printre altele, la traducerea cânticului Viciile lumii moderne a poetului chilian Nicanor Parra, sublinia că acesta este "un Maiakovski mai subtil al poeziei latino-americeană"²⁰. În Responsabilitatea autonomiei, Nicolae Stoian, adresându-se tinerei generații, citează în finalul tabletei sale versurile maiakovskiene: "Să fii comunist/ înseamnă să vrei/ Și cepul să-ți bați, // Să visezi, // Să îndrăznești"²¹. În Educație prin artă, prin putere și adevărul ei, Titus Popovici afirmă, cu deplin temei, că "o lucrare cu scop direct și mărturisit propagandistic poate fi prilej de operă remarcabilă și, decât ne-am referi numai la Goga sau Maiakovski, exemplele ar fi suficiente"²². Într-un articol intitulat Nevoia de lirism, Mircea Angheliescu caracterizează astfel o piesă a lui Doru Moțoc: "Piesa, intitulată maiakovskian Doaga, care rămânea aparent într-un realism de butaforie, colorat strident și de o vulgaritate sănătoasă, sugera de fapt o lume absurdă, perfect autarhică și coerentă: aceea a monștrilor gândirii generației de eclipsa conștiinței"²³. Într-o convorbire consemnată de Traian D. Lungu, același dramaturg relatează recent despre preocuparea sa de bază din ultimii ani: "Mi-am concentrat eforturile îndeosebi terminării tezei de doctorat, privitoare la creația dramatică a lui Maiakovski"²⁴.

Reportajele la opera și personalitatea lui Maiakovski sînt numeroase și ele relevă convingător marea popularitate de care se bucură scriitorul sovietic în rîndurile cititorilor români.

O problemă nerezolvată pe deplin este cea a tălmăcirii poeziei lui Maiakovski. Cîteva echivalențe reușite au semnat Mihai Beniuc, Eu-

gen Jhebeleanu, Nina Cassian, Geo Dumitrescu, N.Argintescu-Amza ș.a. De numele lui Cicerone Theodorescu se leagă însemnate izbîndi poetice, dar, totuși, Maiakovski își așteaptă încă traducătorul ideal (în prezent, la noi versiuni poetice lucrează poetul Marcel Gafton și traducătorul Al.Calais). Epitetul final din afirmația lui Marian Popa la adresa lui Cicerone Theodorescu, potrivit căreia poetul român "a tradus mult și excelent din opera lui Maiakovski"²⁵, suscită cel puțin un amendament privind valoarea artistică a tălmăcirilor poemelor Norul cu pantaloni (fragmente traduse în perioada interbelică de Paul Păun și, respectiv, de Mihail Den sint, evident, superioare), Octombrie, "imnurilor satirice", în care numeroase particularități stilistico-ritmice și melodice au fost omise sau aplatizate. Aceasta, bineînțeles, nu diminuează cu nimic reușitele notabile din alte echivalențe, în care traducătorul român a dovedit măiestrie poetică, outezanță și fantezie lingvistică. Cantitativ, indiscutabil, Cicerone Theodorescu a tălmăcit din Maiakovski - în comparație cu alți traducători români - cel mai mult; la masivele tomuri de poeme și poezii din 1961 și 1963 trebuiesc adăugate piesa Flognița și placheta Trei poeme de dragoste (București, Univers, 1970), despre care criticul N.Nicolescu afirmă: "O situație intolerabilă ne întîmpină la volumul Vladimir Maiakovski, Trei poeme de dragoste, unde lipsește cu desăvîrșire lămuriri asupra artei ilustrului poet sovietic. Ne îndoiim că publicul nostru este atât de familiar cu poezia lui Maiakovski, încît să nu mai fie necesare niște comentarii orientative"²⁶. Dintre cele trei poeme, Flautul vertebrelor, Omul și Despre asta, cuprinse în volumul menționat, doar primul poem a beneficiat anterior de o analiză mai amplă din partea criticii literare românești.

Un volum antologic de versuri maiakovskiene în traducerea regretatului Cicerone Theodorescu a spărut la Editura Univers, în 1977, în remarcabile condiții grafice; alcătuit de Tamara Gene, tomul Octombrie este prefătat de un bogat florilegiu de extrase despre Maiakovski din studiile și articolele unor reprezentanți de seamă ai vieții literare

românești ca A.E. Baconsky, Mihai Beniuc, Geo Bogza, Mihai Novicov, Perpessicius, Vladimir Streinu, Cicerone Theodorescu.

În ultimul deceniu, unii poeți români au inclus în seriile lor de "Opere alese" (îndeosebi în colecția Sorieri) traduceri mai vechi ale versurilor maiakovskiene (Mihai Beniuc, Eugen Jhebelescu, Tudor Mușatescu), au retipărit în diferite culegeri de studii, articole și seuri paginile dedicate anterior poetului sovietic (Mihai Beniuc, Virgil Teodorescu).

Merită să fie apreciat aparte grupajul de texte publicate de revista "Secolul 20", cu ocazia aniversării a 80 de ani de la nașterea lui Maiakovski, în numărul 6 pe anul 1973 (apărut în vara anului 1974); sînt oferite cititorilor texte maiakovskiene ca autobiografia Eu însumi, scenariile de film Domnișoara și huliganul și Nu trăim pentru bani, amintiri emoționante despre scriitorul sovietic semnate de Lili Brik, Elza Triolet, V.A. Katanian și articolul lui Ion Vasile Șerban, Despre viața și mitul operei, care încearcă să prezinte imaginea unui Maiakovski esențializat, relevînd convingător actualitatea poeziei maiakovskiene; respectivul articol apăruse cu puțin timp înainte ca prefață la un volum de tălmăciri²⁷.

Într-un recent articol, Vladimir Maiakovski sau patosul lucidității, Al. Zintescu îl prezintă pe poet în cadrul emulativ al avangardei literar-artistice din secolul al XX-lea (concluziile în bună parte se bazează pe analiza unor studii apărute în alte țări, dar traduse și la noi), evidențiază unitatea spirituală și artistică a poeziei maiakovskiene, modernitatea și mesajul acestora²⁸.

Un eveniment important în viața teatrală din țara noastră l-a constituit, în decembrie 1982, premiera piesei Floșnița pe scena Teatrului Național din București, în traducerea lui Cicerone Theodorescu, ușor modificată de regizor, Horea Popescu. Spectacolul se joacă și astăzi cu un imens succes de public.

Critica teatrală, deși nu în totalitate, a apreciat elogios noua interpretare românească a textului maiakovskian, subliniind în-

deosebi grandeearea montării și realizările actoricești. În spectacol se observă pregnant munca minuțioasă pe care au desfășurat-o în pregătiri regizorul și actorii.

După părerea noastră, este, indiscutabil, un spectacol de referință pentru regizor și pentru teatrul bucareștean, avînd - în plan compozițional - doi piloni esențiali: Gheorghe Dinică, în rolul important al lui Baian, și Radu Gheorghe, în rolul episodic al Ouzacului, invitat la muntă (rol neexistent în piesă, însă inspirat "inventat" de regizor). Discutabilă rămîne alegerea lui Dem Rădulescu (excelent comic, de altfel) pentru interpretarea eroului principal Prîșpkin, avîndu-se în vedere faptul că datele "fizice" ale actorului nu prea corespund datelor personajului.

Dintre publicațiile periodice care pun la curent pe cititori cu ultimele cercetări în exegeza creației maiakovskiene în lume sau aduc informații noi privitoare la poetul sovietic trebuie menționate revistele Ununii Scriitorilor, "România literară" (cu rubrica "Meridiane") și "Luceafărul" (cu rubrica "Revista străină"). Maiakovski a fost adesea evocat de publicațiile din România care apar în limbile naționalităților conlocuitoare "A Hét" (București), "Новый мир" (București), "Правда" (Timișoara), "Igaz Szó" (Tg. Mureș) etc.

Într-un context aparte merită să fie studiate paginile referitoare la Maiakovski din cursurile și manualele, materialele didactice auxiliare pentru învățămîntul superior și învățămîntul de cultură generală, după cum, de asemenea, pot fi analizate separat, de către criticii literari și muzicologi, compozițiile muzicale, inspirate de texte maiakovskiene, ale compozitorilor români Tiberiu Olah sau Ioan Totan.

Maiakovski continuă să fie unul din numele marii literaturi intrate într-un circuit referențial dinamic și în țara noastră, opera sa fiind apreciată și receptată la cele mai diverse nivele ale culturii noi socialiste.

NOTE

- 1 In nota Malakovski și revoluția ("Magazin istoric", nr. 12/1974, p. 97) Nicolae Minei indică eronat anul nașterii scriitorului ca fiind 1894.
- 2 Dumitru Balan, Malakovski în România, București, Tip. Univ., 1975, 417 p. În lucrare s-a strecurat o greșeală în datarea zilei de naștere a lui Malakovski: 18 în loc de 19 iulie 1893 (p. 3). "Voința", II, nr. 110, din 26 decembrie 1921, p. 1. În ziar articolul n-a fost semnat, însă paternitatea lui a fost dezvăluită în lucrarea lui D. Vatamaniuc, Lucian Blaga, 1895-1961. Bibliografie, București, Ed. St. și Encicl., 1977, p. 97.
- 4 Anstoli Mariengov ca și Vadim Serșenevici erau în aceea perioadă reprezentanții proeminenți ai imagismului; e adevărat însă că, pînă în 1919, Serșenevici a aderat și la futurism.
- 5 Este vorba probabil despre unul din cei doi poeți marcantți ai timpului, Viaceslav Ivenov sau Gheorghî Ivanov (ulterior ambii au emigrat).
- 6 An. I, nr. 13, din 13 iunie 1924, p. 97. În subsol se specifică faptul că articolul a fost elaborat anterior morții lui Blok.
- 7 Vladimir Tetlin (1885-1953), pictor, grafician, scenograf rus. A aderat inițial la mișcarea cubo-futuristă, iar ulterior a pus bazele constructivismului.
- 8 Cf. Margareta Andreescu, Teatrul proletar din România, București, Editura Meridiane, 1977, p. 64, 139 și 207.
- 9 E posibil ca această tălmăcire să fi fost efectuată la Praga; știm că, în primăvara anului 1922, Tvetaeva a plecat la soțul ei, care era student în capitala Cehoslovaciei (în original, poezia lui Malakovski apăruse la 15 martie 1922 în ziarul "Izvestia").
- 10 An. IV, nr. 1067, din 21 aprilie 1940, p. 2.
- 11 An. VIII, 1944, nr. 2661, 10 octombrie, p. 2.
- 12 An. XV, 1943, nr. 729, 25 decembrie, p. 19.
- 13 Ibidem, p. 18.
- 14 "Литературная газета" (Moscova), 1979, nr. 31, 1 august, p. 6.
- 15 Constructia. Pietra Neamț, Filiala Uniunii Scriitorilor, 1949, p. 101-104.
- 16 "Tezgul nou", VI, nr. 1, martie 1954, p. 89-96.
- 17 "România literară", XIII, 1980, nr. 20, 15 mai, p. 4.
- 18 "Contemporanul", nr. 32, din 7 august 1970, p. 3.
- 19 "Luceafărul", XIII, nr. 11, din 13 martie 1971, p. 8.
- 20 "Atenu", X, nr. 12, din decembrie 1973, p. 19.
- 21 "Viața studențească", XVI, nr. 10, din 10 martie 1974, p. 1.
- 22 "Științele tineretului", XXXIII, nr. 874, din 6 iulie 1977, p. 1.

- 23 Ibidem, XXXVII, nr. 10.002, din 23 iulie 1981, p. 2.
- 24 "Biblioteca Al. Davila", p. 2 - supliment al revistei "Argeș", XIX, nr. 3, martie 1984.
- 25 Dicționar de literatură română contemporană, ed. a 2-a, revizuită și adăugită, București, Ed. Albatros, 1977, p. 565.
- 26 "Ateneu", XIV, nr. 4, decembrie 1977, p. 5.
- 27 Vladimir Malakovski, Poeme. În rom. de Cicerone Theodorescu. /Cu o prefață de Ion Vasile Serban/, București, Albatros ("Cele mai frumoase poezii"), 1983, p. 5-25.
- 28 Literatură și eveniment, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983, p. 110-128.

BIBLIOGRAFIE (SELECTIVĂ)*

I. Traduceri

- 1) În volume: Ce e bine și ce e rău. Trad. de Nina Cassian. Ilustr. de V. Kirillov. Moscova - București, Ed. "Progres" - Ed. "Ion Creangă", 1976, 22 p., cu ilustr.; Octombrie. Versuri. Antologie de Tamara Gane. În rom. de Cicerone Theodorescu. București, Univers, 1977, 157 p. cu 16 f.pl.; Pentru ce se bate "Lef"-ul, în vol.: Mario de Micheli, Avangarda artistică a secolului XX, București, Meridiane, 1968, p. 359-362; Poloska. Forditotta Tellér Gyula. Gúzürdo. Forditotta Lanyi Sarolta. Az utószót írta Kirely László. Bukareat, Kriterion, 1974, 140 p.
- 2) În periodice: În gura mare, trad. de Cicerone Theodorescu - "Scînteia" din 7 nov. 1947; Lenin (fragmente din poem), trad. de Cicerone Theodorescu - "Scînteia" din 22 ian. 1948; Marsul recoltei, trad. de Stefania Zottoviceanu-Rusu, "Scînteia" din 9 apr. 1948; Minuni, trad. de V. Kernbach și Mihail Coema, "România liberă" din 1 aug. 1948; Octombrie (fragment din poemul Vladimir Ilici Lenin), trad. de Mihail Coema și Mihail Calmăc, "România liberă" din 7 nov. 1948; 1 Mai, în "Căet cultural", Editura Conf. Generale a Muncii, nr. 5/1949, p. 5-7; Tovarăși, nu vom îngădui, trad. de Eugen B. Marian, idem, nr. 7/1949, p. 7-8; Vladimir Ilici Lenin (fragment), trad. de Mihail Coema și Mihail Calmăc, "România liberă" din 21 ian. 1949; Correspondentul sătețesc (fragment), trad. de A. Toma, "Scînteia" din 23 sept. 1950; Vladimir Ilici Lenin (fragment), "Făclia" (Cluj) din 22 apr. 1955; Secretul tinereții, trad. de Cicerone Theodorescu, "Viața studentească", nr. 2/1957; Poemul lui Octombrie (fragmente), trad. de Cicerone Theodorescu, "Gazeta literară" din 16 oct. 1958, 6 nov. 1958 și 5 nov. 1959; Eu însumi, trad. de Ioanichie Olteanu și scenariile de film Domnișoara și huliganul, Nu trăim pentru bani, trad. de Tatiana Nicolescu, "Secolul 20", nr. 6/1973, p. 5-19 și
- *Sînt incluse și titlurile omise în bibliografia volumului Maikovski în România, București, 1975.

21-27; Fragmente din poeme și poezii și autobiografia Eu însumi, "Caletul-program Ploșnița al Teatrului de stat din Oradea din nov. 1974, nr. 2-3 și 5-11; Cei doi Ghevi, "Caletetele Teatrului Mic", nr. 1/1978, p. 6.

II. Studii, articole, evocări, recenzii, cronici teatrale și cinematografice

Badea Marinescu, Vladimir Maiakovski, "Timpul" din 21 apr. 1940; Elena Eftimiu, Vladimir Malekovski, "Timpul" din 10 oct. 1944; Miron Paraschivescu, Actualitatea lui Malekovski, "Almanahul literar" (Cluj), nr. 5/1950, p. 128-134; Al.N.Trestieni, Malekovski - poetul cetățean, "România liberă" din 19 iulie 1953; D.Costea, Despre arta poetică a realismului socialist, "Iașul nou", nr. 1/1954, p. 85-96; Victor Kernbach, Malekovski în românește, "Veac nou" din 14 mai 1954; Eugen Jebelceanu, 60 de ani de la nașterea lui Malekovski și La Moscova, în casa lui Malekovski, în vol. Din veacul XX, București, E.S.P.L.A., 1956, p. 399-416 și 494-504; Al.Popescu, Merii scriitori pictau și desenau, "Magazin" din 9 nov. 1957; E.Radovici /Baconsky A.E./, Ignoranță supărătoare, "Steaua", nr. 5/1958, p. 118-119; V.P., Vocea lui Malekovski?..., "Steaua", nr. 1/1959, p. 126; L.N., Malekovski în teatru și film, "Steaua", nr. 4/1959, p. 123-234; Béla Illés, Vladimir Malekovski, "Luceafărul" din 15 feb. 1960; A.Z. /Aurel Rău/, O ediție Malekovski, "Steaua", nr. 4/1960, p. 796; xxx, Vladimir Malekovski, "Magazin" din 16 apr. 1960; Demostene Botez, La casa lui Malekovski, în vol. Prin U.R.S.S., București, Ed. tineretului, 1962, p. 55-62; Horia Deleanu, Malekovski și sputnikul, în vol. Dileme și pseudodileme teatrale, București, Ed. Eminescu, 1972, p. 182-185; Materiale omagiale semnate de Lili Brik, V.Katanian, Elsa Triolet, Ion Vasile Serban, "Secolul 20", nr. 7/1973, p. 29-53; Dumitru Balan, Opera lui Malekovski în România, București, 1975, 417 p. (Universitatea din București); Mihai Beniuc, Vladimir Malekovski, în vol. Scrieri, vol. 6, București, Minerva, 1975; Scriitori români despre Malekovski (Cicerone Theodorescu, Mihai Novicov, Geo Bogza, Perpessicius, M.Beniuc, A.E.Baconsky, Vl.Streinu), în vol.: V. Malekovski, Octombrie, București, Univers, 1977, p. 5-8; Virgil Theodorescu, Malekovski, combatant al avangardei poetice, în vol. Armonia contrariilor, București, Ed. Cartea românească, 1977, p. 342-344; Florica Ichim, Malekovski rîde, "România liberă" din 20 iul. 1977; D.I.Suchianu, Malekovski rîde, "România literară" din 21 iul. 1977; Oana Maria Măclucă, Vladimir Malekovski: "Octombrie", Calet (Teatrul Național din București), nr. 43/1977; Dumitru Balan, Malekovski, interpret al propriilor sale opere, în vol.: Probleme de filologie rusă, București, Tip. Univ., 1978, p. 178-194; Marian Popa, Prisîpkin-Skripkin în 1979, "Vatra", nr. 7/1981; Veronica Polonski, Ultimele zi-

le ale lui Maiaikovski (1-4), "Orizont" (Timișoara) din 10 sept., 17 sept., 24 sept. și 1 oct. 1982; E. Comarnescu, Prin sălile de repetiții. Reîntâlnire cu Maiaikovski după 25 de ani, "Informația Bucureștiului" din 15 apr. 1982; Alexandru Pintescu, Vladimir Maiaikovski sau patosul lucidității, în vol. Literatură și eveniment, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, p. 110-128; Tamara Grum-Grumailo, "Incepe Maiaikovski...", "Contemporanul" din 12 aug. 1983; Nicolae Stoian, Krokodil; Maiaikovski zâmbește. Maiaikovski persiflează, "Urzica", nr. 9/1983; G. Abalov, Maiaikovski în România, "Aurora" (Zuletinul Ambasadei U.R.S.S. din R.S.R.), nr. 13-14/1983; cronici teatrale la spectacolul Plognița de la Teatrul Național din București în următoarele publicații: "Urzica", nr. 1/1983 (Al. Cornescu); "Teatrul", nr. 1/1983 (Traian Selmaru); "Contemporanul" din 1 ian. 1983 (Aurel Bădescu); "Informația Bucureștiului" din 5 ian. 1983 (Margareta Bărbuță); "România liberă" din 12 ian. 1983 (Radu Popescu); "Scînteia tineretului. Supl. lit.-artistic" din 16 ian. și 30 ian. 1983 (Miruna Ionescu); "România literară" din 3 feb. 1983 (Victor Parhon); "Săptămîna" din 4 feb. și 11 feb. 1983 (Ileana Luca-ciu); "Luceafărul" din 19 feb. 1983 (Irina Coroiu); "Tribuna României" din 15 apr. 1983 (Marius Robescu); "Vatra", nr. 5/1983 (Elena Neator); "Viața românească", nr. 11/1983 (Ovidiu Constantinescu).

НОВЫЙ ВКЛАД И УТОЧНЕНИЯ В ДЕЛЕ ВОСПРИЯТИЯ ТВОРЧЕСТВА

В. МАЯКОВСКОГО В РУМЫНИИ

/Резюме/

Стихи и драматургия Маяковского пользуются в нашей стране большой популярностью, привлекая постоянное внимание переводчиков, критиков и театральных деятелей. В данной работе мы проанализировали ряд статей, нерассмотренных - по разным причинам - раньше в нашем труде Маяковский в Румынии /1975/, внесли отдельные коррективы, уточнения и дополнения в существующие оценки и высказывания о советском писателе, а также попытались выявить новые тенденции и задачи нынешнего положения Маяковского в социалистической Румынии.

Естественно, более глубокому восприятию, пониманию творчества Маяковского способствовали, между прочим, и качественные изменения, происшедшие в румынской культуре последних двух десятилетий.

Много страниц было посвящено анализу переводов произведений советского писателя, постановок пьес Клоп и Баня и рассмотрению значения поэзии Маяковского для поэтов Румынии.

Особо стоит исследовать произведения румынских композиторов Тибериу Олаха, Иоана Тотана, сочиненные на словах Маяковского, монографические главы, литературные портреты, помещенные в университет-

ских и школьных изданиях /курсах лекций, учебниках, антологиях и т.д./.

Творчество В.Маяковского периодически рождает новые и новые осмысления, конечно, его восприятие в нашей стране приобретает новые очертания

VLADIMIR MALAKOVSKI ȘI GHEO MILEV - TANGENTE

Laura Baz-Fotiade

Vorbind despre Hristo Botev, Demostene Botev afirmat "Poeții n-au prea suferit de longevitate". Această remarcă, transformată aproape în dicton, se poate aplica, în egală măsură, și rusului Malakovski și bulgarului Gheo Milev, amândoi tribuni ai revoluției proletare.

Gheo Milev s-a născut la 15 ianuarie 1895¹, cu un an și jumătate după V. Malakovski (18 iulie 1893), dar a fost răpus de teroriștii fasciști cu cinci ani înaintea sfârșitului tragic al acestuia. Epoca în care se formează cei doi poeți este zguduită de profunde conflicte sociale, de revoluții, care zdruncină din temelii vechea orînduire, provocînd avalanșa negărilor absolute în diferite domenii, cît și proliferarea programelor estetice din spațiul artei. Deși, fizic, ei nu s-au întîlnit niciodată, aceste premise au contribuit, poate, la identificarea lor pe tărîm spiritual, unde, chiar din anii adolescenței, emergența talentului lor se făcea simțită cam în aceleași domenii. Liceanul Gheorghi Kasabov redactează la Stara Zagora ziare în manuscris, alcătulește culegeri, desenează, face caricaturi, traduce din Pușkin, Lermontov, Nekrasov, Kolțov, Fet, serie versuri umoristice, patriotice și intime, iscălitîndu-se cu diferite pseudonime, printre care și Gheo Milev. Avînd asemenea inclinații, se înscrie la Universitatea din Sofia, Facultatea de filologie romanică, pe care, după 2 ani o continuă la Leipzig (1912-1914), unde își formează orizontul literar, manifestînd interes față de poezia modernă de factură simbolistă și expresionistă². O deosebită influență a avut asupra lui poetul belgian Emil Verhaeren³, cu care s-a întîlnit la Londra în 1914, unde Gheo Milev se dusese să se iniție în limba și literatura engleză. Revenind la Leipzig, găsește o atmosferă tulbură și puțin propice studiilor. Este nevoit să se înapoieze în Bulgaria în 1915, purtînd în suflet universul poeziei simboliste. Ca omagiu adus reprezentanților ei, Gheo Milev traduce și publică în broșuri separate versuri din Stéphane Mallarmé, Richard

Dehmel, Paul Verlaine, Emile Verhaeren și Friedrich Nietzsche, pe care le dedică simbolistilor bulgari: Nikolai Liliev, Dimcio Debelianov, Teodor Traianov, Liudmil Stoianov și Nikolai Rainov.

Dar evenimentele politice nu-l ocolesc. Gheo Milev este trimis pe front, unde la 29 aprilie 1917 este rănit grav, pierzându-și ochiul drept. În anul următor pleacă la Berlin pentru a fi operat. În Germania este martor la mișcările revoluționare ale spartachistilor, reflecțate mai târziu în volumul său Прозни прози (Proze urite). La Berlin se împrietenește cu scriitori, pictori și revoluționari, printre aceștia numărându-se și Karl Liebknecht și Roza Luxemburg, cu care a colaborat la revista de stînga "Aktion".

Revenind în patrie (1919), Gheo Milev fondează revista "Везни" (Balanța, 1919-1921), în coloanele căreia se poate urmări traiectoria concepțiilor sale estetice - de la susținător inflăcărat al teoriei "artă pentru artă" și adept al poeziei simboliste la negarea lor totală și trecerea ulterioară pe poziții realiste, pe baricadele poeziei revoluționare, pentru apărarea cauzei răscoalei din Septembrie 1923, căreia i-a adus ofrandă viața sa⁴. Cele două reviste "Везни" și "Пламя" (1924-1925), conduse de Gheo Milev, marchează, de fapt, două etape semnificative în evoluția poetului.

Chiar din perioada de la "Везни" se pot observa tangențe cu opera și personalitatea lui Vladimir Maiakovski. Sensibil la tot ce apărea nou în literatură și artă, Milev va fi puternic impresionat de vitalitatea versului maiakovskian, de noutatea lui prozodică, de îndrăzneala cu care poetul rus se ridică împotriva a tot ce era desuet și încorsetat. El publică în revista "Везни" din 1921, nr. 4, o Chemare către scriitorii bulgari, invitându-i să îmbrățișeze noul curs al poeziei, destinate maselor dinamizate de suflul revoluției. Exemplul concret este lirica lui Vladimir Maiakovski, la care face deseori referiri. Iar ca demonstrație, traduce cite o poezie din Welfel - un tânăr poet german, adept al lui Whitman, din Emil Verhaeren, iar din Maiakovski: Наш марш (Marșul nostru). Este primul contact al citi-

torului bulgar cu lirica maiakovskiană. În antologia sa Кръщение с огън и дух (Botez cu foc și spirit) din 1923, Milev îl consideră pe Maiakovski drept cel mai mare poet rus apărut în anii revoluției. "Când Maiakovski a publicat poemul 150 de milioane, Gheo era de-a dreptul entuziasmat. « Ce suflu nou a pătruns atunoi în cercul nostru » - mărturisește poetul bulgar Lomar - . Iar Gheo Milev a exclamat: « И умно и хубаво! - Виж за Шалянина - тоя антисоциален елемент »⁷. Gheo Milev a tradus substanțiale fragmente din poemul amintit și, împreună cu versurile bulgărești ale poeziilor Глад по Волга (Foamea pe Volga) și Наш марш (Marșul nostru), realizate tot de el, le introduce în antologia Botez cu foc și spirit. Traducerile oglindesc fidel originelul, în ele se simte ritmul maiakovskian, dinamica versului și chiar duritatea lui.

Cea de a doua perioadă - de la "Пламяк" -, definitorie în cariera sa, este marcată de zguduitoarele evenimente din septembrie 1923. Pătruns de ideile revoluției germane, amplificate de entuziasmul și patosul revoluției din Octombrie, Gheo Milev își dezvoltă maturitatea sa politică și gândirea estetică în paginile revistei "Пламяк" (15 ianuarie 1924 - ianuarie 1925). Edificatoare rămân în acest sens Scrisoarea deschisă către dl. Boris Vazov și articolul Critică polițienească, în care înfierează dictatura fascistă instalată în Bulgaria în urma loviturii de stat din 9 iunie 1923.

Suflul revoluționar pătrunde în paginile revistei nu numai în plan teoretic, ci și estetic. Poetul publică fragmentele de poezie și proză intitulate Грозни прози (Proze urâte), parte din poemul său Ад (Iadul) și poemul Ден на гнева (Ziua miniei). Dar apogeul creației sale este poemul Септември (Septembrie) - o apoteoză a svintului revoluționar al maselor dezlanțuite, o violentă demascare a atrocităților cu care a fost înăbușită răscoala, finalizând cu optimismul marelui credințe în victoria poporului⁸.

Publicarea poemului a atras interzicerea revistei, judecarea și condamnarea autorului la un an închisoare, o amendă de 20.000 leva și

suspendarea drepturilor civile și politice pe timp de doi ani. Dar imediat după arestarea sa, la 15 mai 1925, Gheo Milev dispărea în beciurile siguranței bulgare, fiind sugrumat de teroriști.

Ca și Maikovski, poetul bulgar și-a identificat destinul cu cel al revoluției și nu sînt deloc întîmplătoare interferențele pe multiple planuri dintre ei. Ambii răspund cu promptitudine și "în gura mare", după expresia lui Maikovski, la imperativele epocii, fiecare urmărind traiectoria viziunii sale poetice. Evenimentele social-politice la care iau parte, dorința de a fi credincioși adevărului, de a înțelege esența idealului spre care tind, îi apropie în mod inevitabil de partidul conducător al poporului răsculat. Maikovski devine membru al PMSDR (bolșevic) în 1908, iar Gheo Milev, în focul răscoalei din 1923, cere să fie primit în rîndurile PCB. Universul lor spiritual dezvoltă structuri sufletești asemănătoare, ceea ce facilitează o apropiere și o înțelegere nuanțată a creației lor poetice. Cu cît entuziasm scrie Milev chiar în primul număr al revistei "Пламяк" (1921) despre poezia lui Maikovski, făcîndu-i o minuțioasă analiză! El își dă seama că Maikovski, luptînd împotriva a tot ce e vechi și închiștat în artă, forjează o nouă formă a poeziei printr-o nouă arhitectură a strofei, prin ritm, rimă, imagini și limbaj cu totul nou. Maikovski trunchiază strofa, versul lung îl împarte în metri ritmici inegali și astfel, sub raport grafic, versul lui se constituie în trepte formate adesea doar dintr-un singur cuvînt. Dar prin aceasta poetul subliniază ideea, strege atenția asupra unei vocabule cu o anumită încărcătură stilistică ori semantică etc. Ritmul la Maikovski este nervos, inegal, este ritmul trăirilor și al sentimentelor efervescente. El se asociază cu acea rimă originală, neașteptată, surprinzătoare, formată din mai multe categorii gramaticale, dînd armonia și muzicalitatea versului dinamic, declamativ, destinat să fie rostit de la tribună, în piețe, ori în stradă pentru a influența direct asupra maselor. De aceea la el și imaginea poetică este grandioasă, hiperbolică.

Maikovski folosește limba vorbită a maselor, o limbă aspră,

dură, ce abundă în expresii populare, în zicale pline de multiple semnificații, prin care realizează un maximum de originalitate și spontaneitate. Poetul discută, comunică direct cu auditoriul, îl face părtaş la ideile și sentimentele lui:

"Голоса людские,
зверья голоса,
рѣв рек
вямсь славословием вьем.
Пойте все и все слушайте.
мира торжественный реквием.
Вам, давнишние,
года проголодавшие,
о дае сегодняшнем раструбливая весть,
вам,
миллионелетию давние
петь,
пить,
есть

(150.000.000)⁹

Dar nu prozodia malekovskiană ne interesează, ci ecoul acestui nerv poetic, receptat cu atîta sensibilitate de confratele său bulgar, în momente de înaltă tensiune a conflictelor din spațiul balcanic¹⁰.

O multitudine de procedee artistice malekovskiene vor căpăta la Cheo Milev sonoritate și colorit local în consonanță cu imperativele urmărite de poet. Astfel, în poemele lui Malekovski viziunea poporului răsculat este zugrăvită în contururi strînse, în strofe de maximă sinteză, dar rostite cu un timbru sonor, exprimînd o voință de granit. La Cheo Milev numai prima strofă din poemul Septembrie păstrează aceste caracteristici: "Născută în pîntec de noapte, / de vesuri de crîncene fapte, / prin piclă și zgură, / în miezul de beznă și ceață / crește măreață / încinea robului ură"¹¹. Apoi tabloul capătă dimensiuni grotești printr-o nesfîrșită enumerare de o maximă încordare, ce sugerează tocmai amploarea răscoalei care pornește: "Din văi negurate / -înainte de zori / -din munți, / din strîmatori, / pe povîrniguri tăietate, / în flă-mînde cîmpii, / în orege, / în sate, / în ovrăzi, / în colibe pustii, / în

corturi murdare, / în depozite, fabrici și gări, / în mori / pe moșii, /
 în hambare, / în atelier, / în uzini..." etc.¹² Momentele de acalmie sînt
 condensate într-o alarmă înăbușită de groază și ură: "O, noapte de tai-
 ne ascunse! / O, noapte de taine știute! / Meleaguri de sînge scaldate /
 și țipete, țipete / în gîtlej sugrumate"¹³.

La Maiakovski această acalmie în poemul Războiul și lumea con-
 trastează cu imaginea himerică a dansului balerinei scheletelor, coro-
 borat cu duloșia sufocată de suflul morții: "Și cînd toți / au tăcut, în
 sfîrșit / cînd / din batalioane / doar zdrențele-atîrnă / peste hoituri să
 danseze-a ieșit / balerina scheletelor / Taglioni cea cîrnă. / Dansează. /
 Iar vîntul stîrnit / își mai caută un pic de răgaz / prin oăciuli din
 Caucaz / două fire de păr la un mort / le dezmiardă ușor / și dulos mai
 departe a pornit / mirosind a dihor"¹⁴.

Pentru Gheo Milev Ден на гнева este ziua minții poporului, es-
 te ziua revoluției. Aici influența poemului 150 de milioane este sensi-
 bilă mai ales prin imaginile pe care le creează:

"На живота огромния топ
 изгърмя ме цял
 на вис към звездите"¹⁵.

sau ritmul și structura versului maiakovskian sînt surprinse în frag-
 mentul:

"Бий
 бий
 бий
 барабани
 тръби
 камбани,
 - будни.
 Избудни сред въртоп от тревога
 стихийно сърци"

(Ден на гнева)¹⁶.

Intilnim și alte procedee folosite frecvent de Maiakovski și
 preluate de Gheo Milev, cum ar fi tonul polemic, întrebările retorice
 etc.:

"Patria
 e în
 primejdie!"
 "Perfect!
 Dar spuneți-mi
 Ce-nseamnă patrie?"¹⁷

sau un fel de malițiozitate, coroborată cu o gestioă ce ne surprinde, prin care se pune în evidență, în mod paradoxal, demnitatea umană și se arată în mod manifest ura și disprețul față de călăii răscoalei: "Vă prinde teama/de-ați lăsat ochii în jos?/ Ce-nseamnă moartea unui/ singur om?/ Amin./ Si mozoli un scuipat/ și-l zvârli în călăi/ ou venin"¹⁸ (Septembrie).

Se observă însă și fenomenul de disjuncție poetică între Maiaikovski și Milev. Urmărind același scop - denunțarea religiei și a miturilor ei -, Maiaikovski folosește un ton șăgalnic de zeflemea, un fel de nonsalanță și dezinvoltură juvenilă, din care răzbate o subtilă ironie: "Și alături de dînsul așezîndu-mă eu,/ cu-o pleacăoiune/ la ureche-i voi spune:/ Ascultă-mă, domnule dumnezeu!/ Muindu-ți într-una privirea blajină/ în norii matale de gelatină,/ plictiseli nu te-ncearcă defel?/ Mai omniprezent să fii tu,/ ți-aș pune-n dulăpuri vinuri alese/ că și sfîntul Petru-ar dansa Ki-ka-pa/ pe mese "¹⁹. Sau propunîndu-i demiurgului desfătări erotice, poetul întrebă: "Vrei?/ Nu vrei, pletosule?/ Dai din cap, oă-i de rău?/ Te-norunți din sprîncene de zor?/ Așa cu-aripi,/ din spatele tău,/ crezi tu că știe ce-i aia omor?"²⁰ (Norul cu pantaloni).

La Gheo Milev denunțul se face cu ton de tribun, cu patos revoluționar, cu dîrzenie și chiar emfază:

"... Răspunde:
 cine ne-a ucis credința?
 Taci?
 Răspunsul e greu?
 Nu-l știi?
 Noi îl știm!
 Privește:
 dintr-un salt în ceruri sărim:

j o s d u m n e z e u l
 Bombe în inima ta
     szvîrlim;
 j o s d u m n e z e u l
 De pe treptele-ți sfinte,
 de pe tronul cereș-te-szvîrlim
 în adîncul
     beznei cumplicate;
 j o s d u m n e z e u l
     Cu funii,
     pe drugi de fier,
     coborîm
     raiul fericit
     de pe cer
         jos,
 pe pămîntul trist, schingiuit,
     jefuit,
     lăcrimat,
     de sînge scăldat²¹.

Mergînd pe căi diferite - unul futurist, celălalt simbolist, cei doi poeți ajung la poezia revoluționară, construită cu mijloacele artistice ale curentelor moderniste. Similitudinile și tangențele din opera lor se pot explica prin structura lor sufletească, prin identitatea viziunii lor poetice, prin modul de a reacționa la fel de spontan și dirz. Determinant, însă, este vigurosul talent al poetului bulgar, măestria de a surprinde fenomene tipice și familiare lui, pe care, filtrîndu-le prin prisma sa, le-a îmbrăcat în coloritul local, aromatic și spiritual al țării sale. Gheo Milev a dovedit nu numai capacitatea de a pătrunde în laboratorul poetic al confratelui său rus, ci și forță de receptare și asimilare creatoare.

Între Gheo Milev și Vladimir Maiskovski nu poate fi vorba decît de o comunitate a universului poetic, de identitatea unor idealuri estetice pentru care au militat în opera lor. Dacă n-ar fi fost aceste premise, ei nu s-ar fi întîlnit niciodată pe tărîm literar.

NOTE

- 1 Critica literară bulgară îi consacră ample monografii, dintre care amintim: P. Zarev, Панорама на българската литература, Sofia, 1969,

- vol. 3; G. Tanev, Идейно творческият път на Гео Милев, în vol. По нови пътниа, Sofia, 1973; Гео Милев, în vol. История на българската литература, vol. 4, Editura Academiei Bulgare de Stiințe, Sofia, 1976, p. 108-144.
- 2 V. Alexandrov, Предтечи на новото време. Гео Милев, "РЛФ", 1934, nr. 74; M. Margsevski, Експресионизъм и реализъм в творчеството на Гео Милев, "Кормило", 1935-1936, nr. 34.
- 3 R. Bojkov, Писмата на Гео Милев до Емил Верхарн, "Пламяк", 1974, nr. 3.
- 4 În urma loviturii de stat militaro-fasciste din 9 iunie 1923, în Bulgaria vine la putere guvernul condus de Alexandr Tankov (1923-1926), care introduce un regim de puternice represalii atât asupra clasei muncitoare, cât și asupra țărănimii. Poporul se răscoală în septembrie 1923. Guvernul trimite armată și înăbușă cu ferocitate această răscoală. Intelectualitatea progresistă bulgară a protestat cu vehemență împotriva atrocităților săvârșite.
- 5 Gh. Markov, Дръзновен борец за революционно изкуство, "Работническо дело", 1975, nr. 26, din ianuarie 1926.
- 6 G. Tanev, Маяковски у нас, "Изкуство и критика", 1940, nr. 4.
- 7 Apud G. Tanev, Писатели и проблеми, Sofia, 1965, p. 108.
- 8 G. Tanev, Гео Милев и поемата му "Септември", "Изкуство", 1945, nr. 8-9.
- 9 V. Maïakovski, Стихотворения vol. 1, "Советский писатель", Leningrad, 1955, p. 522-523.
- 10 Kr. Ghenov, Гео Милев и Вл. Маяковски, "Учителски преглед", 1947, nr. 3; S. Ruvaskiev, Маяковски и развитие болгарской литературы, "Годинник на Софийски университет", vol. XV, 4, 1949; K. Elenkov, Гео Милев, Блок и Маяковски, "Литературен фронт", 1975, nr. 4, din 23 ianuarie.
- 11 Gheo Milev, Septembrie, în românește de Victor Tulbure, în vol. Antologia poeziei bulgare, ESPLA, 1956, p. 94. Acest poem a fost tradus și de Stefan Roll, însoțit de un articol intitulat Geo Milev un poet al avangardei din Bulgaria, "Era nouă", 1936, nr. 2, p. 73-74. Studîind ecoul operei lui Gheo Milev în țara noastră, exegetul bulgar Jelio Avdjiev publică articolul Гео Милев в прогресивния румънски печат, "Литературен фронт", 1975, nr. 20, din 15 mai.
- 12 Gheo Milev, Septembrie, în românește de Victor Tulbure, în vol. Antologia poeziei bulgare, ESPLA, 1956, p. 95.
- 13 Ibidem, p. 106.
- 14 Vl. Maïakovski, Războiul și luncă, în vol. Poeme, în românește de Cicerone Theodorescu, Ed. Albatros, 1972, p. 121-122.

- 15 Gheo Milev, Ден на гнева, in vol. Избрани произведения, "Български писател", Sofia, 1950, p. 50.
- 6 Ibidem, p. 53.
- 17 Gheo Milev, Septembrie, in românește de Victor Tulbure, in vol.: Antologia poeziei bulgare, ESPLA, 1956, p. 102.
- 18 Op.cit., p. 105.
- 19 V.Maiakovski, Norul cu pantaloni, in românește de Cicerone Theodorescu, in vol.: V.Maiakovski, Poeme. Ed. Albatros, 1973, p. 76-77.
- 20 Ibidem, p. 77.
- 21 Gheo Milev, Septembrie, in românește de Victor Tulbure, in vol.: Antologia poeziei bulgare, ESPLA, 1956, p. 102.

ВЛАДИМИР МАЙКОВСКИЙ И ГЕО МИЛЕВ - СОПРИКОСНОВЕНИЯ

/Резюме/

В преамбуле работы представлены моменты, определяющие создание такой противоречивой и оригинальной личности, как личность болгарского поэта Гео Милева: студент Софийского университета, потом в Лейпциге, соприкосновение с модернистскими течениями, в данном случае с поэтами символистами, поэзию которых делает общедоступной в Болгарии посредством переводов. Затем возвращение на родину и его участие в войне 1917 года, где его тяжело ранили; отъезд в Берлин на лечение; контакты с Карлом Либкнехтом и Розой Люксембург через сотрудничество в издании левого журнала "Аktion", влияние германских событий над поэтом и т.д. После возвращения на родину /1919 г./ он издает журналы "Везни" и "Пламя", на страницах которых появляются первые отзывы творчества Маяковского. Восприимчивый ко всему новому в литературе и искусстве, Гео Милев попадает под сильное влияние живучести стиха Маяковского, новшества просодии, смелости с которой поэт поднимается против всего устарелого и окаменелого. Восхищаясь перед ним, он переводит Наш марш, 150.000.000, Голод на Волге, и другие стихотворения, сопровождая их хвалебными заключениями в адрес автора. Если в период издания "Везни" Милев проявляется как поэт и теоретик символизма, в журнале "Пламя" заметно как проникает революционный дух, не только в теоретическом плане, но и эстетическом. На подобие Маяковского, Милев отождествил свою судьбу с судьбой революции и отсюда вытекает интерференция между ними в различных планах. В работе особое внимание обращается не к просодии Маяковского, а к поэтической силе лирики советского трибуна, воспринятой с охотством Гео Милевым. Художественные средства, используемые Маяковским получают у его болгарского собрата звонкость и местный колорит, в соответствии с требованиями, поставленными перед собой автором.

Таким образом выявляются сходства и соприкосновения в творчестве обеих поэтов, как и элементы их разделяющие, подчеркивая специфичность и оригинальность каждого. В заключении отмечается, что авторы, пройдя различные пути, один – футурист, другой – символист, доходят до революционной поэзии, построенной с художественными средствами модернистских течений.

Соприкосновения и сходства в их творчестве объясняются душевной структурой, тождеством их поэтического видения, как и идентичностью спонтанной и решительной реакции. Гео Милев доказал не только силу восприятия и творческую ассимиляцию, но и возможности проникновения в поэтическую лабораторию Маяковского. Из всего сказанного можно сделать вывод, что между ними существует общность поэтического мира, тождество эстетических идеалов, во имя которых они выступали своим творчеством.

REPERE MALIAKOVSKIANE ÎN POEZIA AMERICANĂ

Stefan Stoescu

Prezența nemijlocită, prin intermediul traducerilor și studiilor, a unui poet în altă cultură nu constituie neapărat modalitatea cea mai semnificativă de manifestare a forței sale de iradiere. Și aceasta pentru bunul motiv că, oricât de traductibilă ar fi materia poetică și, oricât de adaptabil mesajul operei sale, vitalitatea și pregnanța poeziei rămân indestructibil legate de limba de origine. Acest truism nu a impietat niciodată, firește, asupra inițiativelor de a transpune poezia în altă limbă, oferindu-i astfel o șansă de aclimatizare în cadrul altei culturi.

Cealaltă modalitate, mai dificil de urmărit și evaluat, este cu mult mai interesantă și mai edificatoare. Ne referim la confluența și poate chiar la influența unui poet atât de singular cum este Maliakovski asupra unor poeți de prim rang din sânul tradiției americane.

Trebuie însă să o spunem de la bun început, această înfrurire nu a avut un caracter total, în sensul unui mimetism epigonic. Asemenea fenomene apar chiar și în pofida granițelor lingvistice (petrarhismul sau byronismul, bunăoară) dar ele sînt lipsite de o semnificație estetică tocmai prin caracterul neselectiv și necritic al preluărilor. Sînt de mai mare interes, firește, reinterpretările, lecțiunile alternative, chiar și atunci cînd denotă o înțelegere trunciată, un transfer distorsionat de la o tradiție la alta. Tocmai aceste "refracții" (termenul lui Harry Levin) sau distilări fracționate interesează cu precădere comparatistica pentru că ele dau cel mai bine seamă de distanțele și diferențierile inerente între culturi.

Mal totdeauna apariția unui mare poet constituie un moment de cotitură, dacă nu chiar de ruptură în desfășurarea unei tradiții. Aceste discontinuități pot fi urmărite atât la nivelul structurilor de edincime, vizînd ontologia și epistemologia actului creator, cît și la nivelul retoric al structurilor superficiale. Uneori se realizează

o corelare strânsă, de suprapunere, între cele două niveluri, alteori sincronizarea nu izbutește. Bunăoară, considerînd romantismul britanic (cca. 1790-1830), vom observa o ruptură mai ales la nivelul ontologic și atunci vom înțelege corect modernismul (cca. 1890-1930) drept o continuare a clivajului pînă la nivelul retorico-stilistic sau, altfel spus, al structurilor de suprafață. Mai știm însă că, în ultimă instanță, operează și o intercondiționare între dinamica socialului și aceste restructurări din interiorul suprastructurilor.

Singularitatea lui Maiakovski, în raport cu această schemă, se rezida în suprapunerea dintre ruptura la nivel formal (autonomia cuvîntului, forța nietzscheiană a spunerii, democratizarea limbajului la nivelul tropilor și prozodiei), și restructurarea din temelii a orînduirii sociale ca urmare a revoluției socialiste. Aceasta din urmă a antrenat la rîndul său o răscolire la nivel onto-epistemic (înlocuindu-l pe Kant cu Marx). Situația lui Maiakovski este funcționalmente inedită și oricît ne-am strădui să-i găsim un analog în sinul altor tradiții culturale ne vom izbi de un eșec ovasi-total. Iată, tradiția puternică, variată și continuă a poeziei politice din cultura engleză ne oferă poeme de Milton, Blake, Shelley și Byron, dar nicidecum acea exemplaritate și implicare absolută de care dă dovadă întreaga operă maiakovskiană.

În cadrul tradiției poetice americane singurul candidat serios la această omologare este Whitman, cu care Maiakovski vădește o seamă de afinități retorice¹. Dar nici Whitman nu a intrunit în personalitatea sa acea intersectare de planuri ce conferă unicitate demersului maiakovskian. Prin poziția și rolul său în istoria contemporană, Maiakovski se refuză, eșadar, unor studii comparatiste de anvergură, comparatistul trebuind să se mulțumească, în cazul său, cu reperarea unor aspecte tematice sau a unor procedee compoziționale pe care alți poeți mai puțin favorizați de istorie le-au frecventat totuși în interiorul orizonturilor lor specifice.

Vom ilustra această situație cu un exemplu edificator. Poetul

Hugh MacDiarmid (1892-1978), considerat pe drept cuvânt cea mai importantă figură a poeziei scoțiene de la Robert Burns (1759-1796) încoace, ne oferă, socotim, o extrem de interesantă paralelă la une din temele centrale ale lui Maiakovski: evocarea personalității lui V.I.Lenin. MacDiarmid, care a militat în rindurile partidului comunist din Marea Britanie, a compus trei imnuri dedicate lui Lenin, trei meditații asupra cuvârșitoarei relevanțe internaționale a acestui erou al vremurilor moderne, mai ales prin raportare la situația social-economică intolerabilă a proletariatului scoțian, încartiruit în sordidele ghetouri - suburbii ale orașului industrial Glasgow.

Critica privind-l pe MacDiarmid, care ne-a fost accesibilă, nu face nici o trimitere la Maiakovski, deși seunează din domeniul rus apropiat cu Dostoevski, cu filozofii-teozofi Leon Scatov și V.S.Soloviev, cu simbolismul lui Alexandr Blok, Zinaida Hippus și Dmitri Merejkovski. Într-adevăr, în importantul poem din 1926 A Drunk Man Looks at the Thistle (Un bețivan contemplă un mărcioine), un fel de Noxul cu pantalonii al lui MacDiarmid, stît Blok cît și Dostoevski sînt apostrofați și incluși cu pasaje traduse liber în versuri. Fapt reluat și în alte poeme de mai tîrziu. Pe de altă parte, sub report strict formal - perspectivă narativă, tonalitate, prozodie - Maiakovski și MacDiarmid nu au prea multe în comun. Noi am reușit, totuși, să identificăm un ecou verbal, o sintagmă, citată, cumva în răspăr, de către Hugh MacDiarmid în al său First Hymn to Lenin - 1931, din poema lui Maiakovski Vladimir Ilici Lenin - 1924. Firește, numai atîta lucru nu poate avea o influență. Dar, oricum, nu credem că se poate ignora împrejurarea că un poet de primă mărime, așezat acum de istoria literară în compania lui Yeats, Pound, Eliot și Joyce, a revenit insistent asupra "celui mai mare vizionar proletar" rezervîndu-i un loc central în opera sa, după cum o vădese următoarele titluri de volume: First Hymn to Lenin and Other Poems (1931), Second Hymn to Lenin and Other Poems (1935), Three Hymns to Lenin (1957). Se mai cuvine să menționăm și importantul poem The Seamless Garment (Veșmîntul croit dintr-o singură bucată - 1931),

în care Lenin și Rilke, fiecare în domeniul său: "vișta clasei muncitoare" și, respectiv, "veșmîntul dintr-o singură bucată, cusut din muzică și gînd" - sînt cei mai iscusiți țesători, lui Lenin atribuindu-se calificativul de "The best weaver Earth ever saw. / A'he'd to dae wi' h. ved intact, / Clean, clear, and exact". În fine, decît ținem cont și de malakovskiana teză a lui MacDiarmid din bucata Poezie și propagandă:

"In short, any utterance that is no pure/Propaganda is impure propaganda for sure" (1935), putem trage măcar concluzia că ne aflăm în fața unui caz de "convergență culturală" (sintagmă ce aparține lui Morse Peckham), ceea ce ne eliberează un permis de liberă trecere pe domeniile literaturii comparate (care în secolul nostru a încetat să se mai preocupe exclusiv de stabilirea influențelor). Poemele amintite ale lui MacDiarmid sînt însă prea întinse și complexe spre a fi expediate într-o digresiune. Am făcut apel la cazul său, neexplorat încă, după știința noastră, în critica românească, numai pentru a ilustra un mod convenabil de abordare (tematică) a unei recurențe și proeminente preocupări malakovskiene. Să ne întoarcem, aşadar, la tradiția americană.

Vom examina în cele ce urmează două subperioade ale modernității - momentul modernist, căruia îi aparține Malakovski însuși prin aderarea sa inițială la futuro-cubism, și momentul post-modern pe care Malakovski îl anunță și îl tutelează chiar prin însăși dinamica evoluției sale poetice. Termenii de modernism și de post-modernism ca atare au accepții relativ diferite în diferitele culturi europene și americane. Pentru literatură americană modernismul desemnează autonomia esteticului în prelungirea simbolismului francez (Pound, Eliot, Stevens, Williams, Moore, Crane, Cummings), poemul fiind conceput ca un sistem de polarități aflate în echilibru dinamic; post-modernismul reconstituie întrepătrunderea dintre artă și realitate, dintre biografia artistului și operă, poemul devenind o integrare spontană și precasă a trăirilor dezînhibate, în stare fluidă.

Deci sîntem de acord că Malakovski este capul de serie al poeziei ruse sovietice, atunci, din perspectiva acestui rol, comparația

se impune de la sine cu creația lui T.S.Eliot a cărui prezență în viața literară a anilor douăzeci a fost resimțită drept o manifestare de "Kultur Bolschewismus".

Ați Malakovski cât și Eliot sînt poeți eminamente citadini, de sorginte baudelaireiană, deși raportarea la simbolism nu s-a realizat identic, datorită, probabil, existenței, respectiv absenței, unui simbolism activ în sînul tradițiilor autohtone respective². O altă trăsătură comună o reprezintă participarea celor doi poeți la dezbaterile teoretice novatoare (formalismul în cazul lui Malakovski, contextualismul, sau Noua Critică americană, în cazul lui Eliot). În fine, opera celor doi se încadrează triadei kierkegaardiene, model tot mai frecvent aplicat analizelor globale. Faza estetică (Norul cu pentagoni - 1914-15, și Tărîmul pustietății - 1922) cuprinde operele cele mai dense, metaforic vorbind, cele mai izbutite în plan sensibil. Etapa etică, a convertirii spirituale din Miercurea păresimilor - 1930, și, respectiv a marilor poeme patetice, revoluționare, malakovskiene Vladimir Ilici Lenin - 1924, și Harag (Poemul lui Octombrie) - 1927, ne introduce în sfera opțiunilor existențiale. Transcenderea contingentului, saltul religios în termeni kierkegaardieni, este reprezentat prin În gura mare - 1930, și, respectiv, Patru cvartete - 1935-42. Dacă pentru Eliot izbînda reprezintă dobîndirea coerenței sistemice în plan metafizic, o antiteză la coleajul muzeal din Tărîmul pustietății, izbînda malakovskienă nu tinde să iasă din cîmpul gravitațional al istoriei pentru a cantona în atemporal, ci, mai degrabă, să scurtecircuiteze istoria, ipostaziată în meandrele receptării operei sale, salvînd-o de tentaculele unei exegeze sterilizante. Poetul se adresează direct posterității, devenind contemporanul ei. Faptul este de o grandoare whitmaniană. Dacă împlinirea la Eliot alimentează o dispută critică între partizanii simbolisticii impresioniste din etapa estetică și adepții elevației discursiv-filosofice din etapa spiritualistă, împlinirea malakovskiană se realizează fără doar și poate - chiar dacă purgatorial - în opulenta etapă mediană, etică, în care eul poe-

ție identifică cu elanurile și imperitivele unei epoci de prefaceri demiurgice.

Foluzind cadrele unei comparații la nivelul mecro-structurilor, să ne îndreptăm puțin atenția asupra unei corelări la nivel micro-structural, reprezentat, pentru noi, de cazul singular al poeziei Podul Brooklyn (1925). Maikovski adoptă aici persoana vizitatorului turist cu carnetul de impresii în mână. America l-a dezamăgit și l-a revoltat. Nimic nu rezistă setirei sale dizolvante. O singură realizare îi câștigă așezare totală: vestitul pod de peste fluviul Hudson, simbol al revoluției tehnologice.

Acest artefact articulează în viziunea lui Hart Crane (1899-1932) mitologia industrială americană, conferindu-i dimensiunea trăiniciei în timp, de care imagineația americană a dus întotdeauna dorul. În viziunea lui Crane, Podul Brooklyn reprezintă o punte între trecutul ancestral al civilizațiilor amerindiene și optimismul teleologic al pragmatismului yankeu, fundamentat pe valorile sutarhice ale coloniștilor puritani. Ciclul The Bridge (Podul) publicat ca o plachetă separată în 1930, se deschide cu un Prolog: Podul Brooklyn. Poezia este străbătută de acel sublim patos romantic întâlnit frecvent la Keats, Shelley sau Whitman. Ultima strofă constituie o culmine apoteotică, un gest în direcția nelimitatului și necunoscutului. Sacrul și profanul se întrepătrund ca la un Coleridge sau la un Blaga. Maikovski nu se lasă furat de speculației ("Ce-mi place spun clar, nu mă-mbrac filozof"), nici de propria-i retorică, deși: "nu /-și/ dă de rost pe podul Brooklyn", unde s-a simțit pentru odată "oucernic". Pradă unei viziuni fanteziste, produce următoarea metaforă: "Laba asta de-oțel/a adus//preeria/alături/de mări europene," - o imagine ce i se oferă și lui Crane, care și el contemplă podul la ceseul de taină al inserării ("Under thy shadow by the pier I waited"); "O Sleepless as the river under thee, /Vaulting the sea, the prairies' dreaming sod". Dar, ca și în cazul lui MacDairmid, poate fi vorba de o simplă convergență, o fișie îngustă de teritoriu liric ce măsoară mai curînd distanța care separă cele două temperamente poe-

tice³. Ar mai trebui să remarcăm că Podul lui Crane telescoapează într-una cele trei faze elioteliene. Cele trei ipostaze kierkegaardiene coexistă într-o întrepătrundere ce conferă discursului liric o densitate atât de mare încât nu arareori mesajul și semnificațiile ce-l constituie rămân blocate.

La nivelul generației post-moderne (după cca 1956) îl întâlnim pe Maiakovski alături de Lorca, Apollinaire, Reverdy, dadaști și suprarealiști, ca unul din spiritele tutelare ale reacției față de modernism (citește: post-simbolismul academizat al lui T.S.Eliot). Poeții beatnici, care îl redescopereau pe Blake și pe Whitman (dar și drogurile sau Zen-buddhismul), au aflat în Maiakovski un model retoric și o generozitate mai bine acordate sindromului anti-establishment ce caracteriza generația tânără a anilor cincizeci-șaizeci, generație ce protesta cu osebire împotriva războiului din Vietnam.

Un eveniment plin de semnificații are loc la 11 iunie 1965 în vestita Albert Hall din Londra unde, în prezența unui public de peste 6.000 persoane, poeți iscați din mantaua lui Maiakovski, Andrei Voznesenski și Iygheni Evtusenko citeau alături de protagoniștii poeziei beat americane, Allen Ginsberg, Gregory Corso, Lawrence Ferlinghetti, determinând o cotitură în mișcarea noii poezii din Anglia⁴. În bună parte relația poet-public era de inspirație maiakovskiană. Într-un text programatic, Variații pe o generație, Gregory Corso (n. 1930), vorbea de "Maiakovski a cărui inimă uriașă a aruncat în aer străvechea prozodie a Rusiei..."⁵.

În fine, experiența maiakovskiană se metamorfozează transfigurându-se atunci când trece în creația lui Frank O'Hara (1926-1966) unul dintre cei mai proeminenți reprezentanți ai "Școlii newyorkeze" de poezie și ai post-modernismului american. Kenneth Koch, colegul său de generație, în poezia Fresh Air (1962), exprima tranșant reorientările noii generații: "Cine sînt marii poeți ai epocii noastre, și care li-a numele? Yeats cu influența lui dezastruoasă, Auden cu influența sa dezastruoasă, Eliot cu influența sa dezastruoasă/ (E Eliot un mare poet?

Colo. 85/984 Fasc. 14

nimeni nu știe), Hardy, Stevens, Williams, (e Hardy al epocii noastre?)/ Hopkins (e Hopkins al epocii noastre?), Rilke (e Rilke al epocii noastre?), Lorca (e Lorca al epocii noastre?) care mai este încă al epocii noastre?/ Mallarmé, Valéry, Apollinaire, Eluard, Reverdy, poeții francezi sînt încă ai epocii noastre./ Pasternak și Maiakovski; e Jouve al epocii noastre?"⁶.

O'Hara a îmbinat ca nimeni altul în poezia de expresie engleză, oriunde ar fi fost scrisă ea, sensibilitatea slavă, puternicul ei fond afectiv, cu rafinata spiritualitate franceză. Spontaneitatea, vibrato-ul, bufoneria și brutalitatea de limbaj, specific maiakovskiene, remarcă Marjorie Perloff, în monografia sa dedicată poetului american, se regăseso plenar în creația acestuia din urmă⁷. Dar nu numai modelul de scriitură maiakovskiană, ca de pildă cel ilustrat în Iubesc (1922), poem considerat de cercetătoarea americană drept o anticipare a emprentei stilistice o'hariene, ci înăsași prezența poetului rus și a poemului său, conceput ca o prezență difuză în spațiul imaginativ, au constituit inepuizabile filioane pentru poezia lui O'Hara. Ne referim la motto-uri din Maiakovski, la invocarea numelui său, cit și mai ales la poemul ce-i poartă numele drept titlu, poem inclus și în versiunea românească recent apărută⁸.

Recrearea, la nivelul poemelor lui Frank O'Hara, a atmosferei maiakovskiene, cu dezinvoltura ei comportamentală, cu exuberanța frustră, șocantă a spunerilor, cu tenta strident-expresionistă a neașteptatelor schimbări de ton și adresă, ne confruntă cu ceea ce ni se pare a fi o receptare extrem de complexă și de viabilă, demonstrînd pe de o parte deschiderea spre autentic și capacitatea de asimilare a tradiției pluraliste americane, iar pe de alta excepționala forță de iradiere și penetrație a liricii maiakovskiene spre centrul vital de conștiință și simțire al eltor culturii aparținînd secolului nostru.

NOTE

- 1 Fapt relevat la noi de Mihai Novicov în amplul studiu la monumentala ediție în două volume (1961; 1962) a operei poetice, în versiu-

- nea semnată de Cicerone Theodorescu - București, ELU, vol. I; p. 445.
- 2 Vezi, în acest sens, lucrarea Modernism 1890-1930; apărută în 1976 la Penguin Books în seria "Pelican Guides to European Literature", în îngrijirea lui Malcolm Bradbury și James McFarlane, p. 100 și p. 337. De asemenea, pentru implicarea la nivel teoretic a celor doi poeți, vezi Victor Erlich, Russian Formalism. History - Doctrine, Second, revised edition, The Hague, Mouton & Co, 1965, p. 42, 65-66, 203, 259, 265, 272-75.
  - 3 The Complete Poems of Hart Crane, Edited by Waldo Frank, New York, Doubleday Anchor Books, 1958, p. 3-4. Vezi de asemenea Hart Crane, Podul Brooklyn, în românește de Rodica Mihăilă și Irina Grigorescu, prefață de Rodica Mihăilă, București, Editura Univers, Colecția "Poesis", 1979, p. 34-35. Pentru Maiakovski, vezi op.cit., vol. II, p. 298-302.
  - 4 Bruce Cook, The Best Generation, New York, Charles Scribener's Sons, 1971, p. 157-59.
  - 5 A Casebook on the BEAT, Edited by Thomas Parkinson, New York, Crowell, 1961, p. 91.
  - 6 Kenneth Koch, Thank You and Other Poems, New York, Grove Press, Inc., 1962, p. 55. Traducerea utilizată a apărut în volumul: Serge Fouchereau, Introducere în poezia americană modernă, traducere, prefață și tabel cronologic de Stefan Stoescu, traducerea versurilor de C. Abăluță și St. Stoescu, București, Editura Minerva (BPT 810), 1974, p. 300-301.
  - 7 Marjorie Perloff, Frank O'Hara: Poet among Painters, New York, George Braziller, 1977, p. 30, 120 și, mai ales, 137-38.
  - 8 The Collected Poems of Frank O'Hara, Edited by Donald Allen, with an Introduction by John Ashbery, New York, Alfred A. Knopf, 1972, p. 201-202. Pentru versiunea românească, vezi Frank O'Hara, Meditații în imponderabil, în românește de Constantin Abăluță și Stefan Stoescu, prefață de Stefan Stoescu, București, Editura Univers, Colecția "Poesis", 1980, p. 43-45.

MAYAKOVSKY AND THE AMERICAN POETS: CONVERGENCE AND IMPACT
(Abstract)

A contemporary of the leading American modernists (Pound, Eliot, Stevens, Williams), and a modernist poet himself, Mayakovsky shared with them a number of features - not the least significant one being an indebtedness to Whitman's techniques, especially in point of prosody.

If one takes into account such large scale factors as Mayakov-

sky's status as cultural hero as well as the overall dialectic of the transformations undergone by his oeuvre, a convincing enough pattern of cultural convergence emerges involving, rather surprisingly, T.S. Eliot's outstanding career. At the more limited level of major thematic concerns, the Scots poet Hugh MacDiarmid, who authored the well-known hymns to Lenin, provides an interesting, though admittedly non-American, counterpart to Mayakovsky's impressive poems of the Revolution. Finally, at a still more restricted level - that of a poem's structuring metaphor and figuration, a parallel can be drawn between Mayakovsky's and Hart Crane's symbolical treatment of Brooklyn Bridge.

The second half of the essay assesses the Russian poet's impact on postmodern American poetry - particularly on the Beat generation (Allen Ginsberg and Gregory Corso) and on the New York School (Kenneth Koch and Frank O'Hara). The latter's response to Mayakovsky's stances and rhetoric has been the most sympathetic so far. Such an O'Harian poem as "Mayakovsky" evinces, apart from its author's elective affinities, the most insightful form of critical evaluation elicited by a poet outside his own native literary tradition.

IV. L I N G V I S T I C Ț

LEXICUL AGRICOL SUD-SLAV. II: SĂPĂLIGA, CÎRLIGUL, ARATEUL, PLUGUL. DENUMIRILE PĂRȚILOR COMPONENTE

Elena Soărlătoiu

În articolul publicat în numărul precedent al revistei am adus în discuție uneltele sus-amintite și denumirile lor¹, fără o detaliere specială a "morfologiei", a componentelor fiecăreia dintre ele, iar atunci cînd am procedat la această operație am făcut-o numai pentru a evidenția interdependența dintre structura și funcția uneltei denumită printr-un anume cuvînt și, în același timp, pentru a explica situațiile în care o anumită denumire poate fi schimbată, la un moment dat, prin alta.

Studierea separată a pieselor ce alcătuiesc ansamblul și, în special, a numelor acestor piese este înșă importantă - mai ales atunci cînd ea se face comparativ - nu numai pentru aceste considerente. Din punct de vedere lingvistic o asemenea abordare poate contribui la aprofundarea unor probleme legate de legile ce guvernează evoluția internă a limbilor înrudite sau nu genealogic, la deteșarea acelor "universealii" rezultate din transpunerile metaforice ale unor realități materiale² și, ca o consecință firească, la punerea în lumină a relației dintre particular și general, manifestată în planul expresiei.

Comparația o vom face cu româna, limbă nefnrudită genealogic cu limbile slave, dar care, vorbită în sud-estul Europei, ca și limbile sud-slave, a stabilit de-a lungul vremii numeroase contacte cu popoarele și limbile învecinate, printre care se numără și slavii din Peninsula Balcanică.

1. Unealta folosită la săpatul terenurilor agricole

Săpăliga (sl. motyga, motika). Părți componente³

În afară de partea lucrătoare sau lama uneltei - denumită în limbile și dialectele sud-slave prin numele însuși al instrumentului (cf. scr. копач și motika; mac., bg. motika; sloven. motika) - cel mai important element al acesteia este coada, formată dintr-un băț de lemn

mai lung sau mai scurt, în care este infiptă partea lucrătoare. Denumirea ei în aria sud-slavă este fie un derivat al lui motika (< *mot- < *mät-), fie un cuvânt al cărui sens sugerează funcția pe care o îndeplinește partea respectivă a uneltei, fie, mai rar, împrumuturi. De pildă, în scr. acest element component se numește mōtičičište (RJA; Tolstoj), dar și drěka (Karadžić; RJA), držalo (Kralje - Croația, ZN², XII, XVII), ultimele două derivate de la verbul držati "a ține"; în mac. drěka (RMJA) < drži, iar în bg. drěka, dăržalo (Vakarelski, 38) < dăržā. Aceeași parte a uneltei este denumită în unele zone ale ariei lingvistice sud-slave printr-un cuvânt împrumutat din turcă; scr., mac., bg. sap, avînd însă un sens mai larg de "coadă (de lemn), mîner (în general)"; "coada secerii, a lopeții etc."

Spre deosebire de limbile și dialectele sud-slave, limba română și dialectele ei din Peninsula Balcanică au numit această parte a sapei (săpăligii) cu un cuvînt moștenit din latină, care sugerează forma, nu funcția ei: dr., arom., mgl. coadă < lat. coda.

2. Unelte folosite la aratul terenurilor agricole

2.1. Cîrligul (sl.com. *socha, r. soha)

Primul instrument utilizat la aratul terenurilor a fost bucată de trunchi de copac cu o extremitate curbată în formă de cîrlig. Bucata de lemn servea drept "grindei", iar cîrligul - ascuțit la vîrf - îndeplinea funcția brăzdarului⁴. Nu se cunosc sau nu s-au păstrat denumiri pentru cele două "componente" - extremități ale uneltei, nici la sl. soha, nici la rom. cîrlig. De fapt, unealta însăși a fost repede înlocuită cu una mai perfecționată, astfel încît slavii de sud nu au mai păstrat denumirea soha pentru respectiva unealtă, după cum românii nu au mai păstrat-o pe aceea de cîrlig, denumind, se pare, în aria lingvistică românească același instrument⁵.

2.2. Aratrul (sl. ralo în aria de sud și est, radlo în aria vestică). Părți componente

Cele mai importante părți ale aratrului sînt grindeiul, brăzda-

rul și coarnele (cornul, mînerul). Plazul poate lipsi. Denumirile lor se leagă fie de funcțiile pe care le îndeplinesc, fie de forma pe care o au, ceea ce și explică "metaforizarea" acestor denumiri.

2.2.1. Grindeiul (scr. gredeli, mac. grendelo, bg. gredel, sloven. gredel) este partea principală a unelei, care le susține pe toate celelalte. În limba română, cuvîntul grindei se pare că a fost împrumutat de la slavii (TDRG; Mihăiliă, Împr., 21; Studii, 57, 197), înlocuind, probabil, un sinonim mai vechi care nu s-a mai păstrat, după cum nu s-a mai putut păstra nici cuvîntul care denumea aratrul roman clasic⁶. În limbile slave cuvîntul care denumește grindeiul este același, prezentînd doar unele variante fonetice (v. infra) și, se pare, foarte vechi (Vasmer). Este posibil ca slavii să-l fi împrumutat, în patria lor primitivă, de la o populație germanică (cf. v.germ.sup. grindel "Querholz; Riegel", Vasmer) sau este tot atât de posibil ca acest cuvînt slav să continue un radical indoeuropean, dacă se au în vedere corespondențele sale în alte limbi indoeuropene (cf. anglo-sax. grindel, lit. grindis etc., Skok). În această situație, discuția etimologică în jurul cuvîntului românesc grindei rămîne deschisă⁷. Pentru limba veche slavă se înregistrează numai forma greda, cu mențiunea că, în limbile slave actuale există și cuvîntul gredelj "Pflugbalken" (Miklosich), în magh. gerendély (Knieszsa), iar în rom. grindei (DLR). În scr. grēdelj "temo aratri" - denumește o bucată lungă de lemn care unește partea anterioară a aratrului (sau a plugului) de cea posterioară, unde se află brăzderul (Karadžić; RJA). În dialectele șakaviene se cunoaște forma gredalj. Alte forme sînt: gredajs (Vodice), gredelj (Kosmet), gradoj (Buzet, Sovinjsko Polje) (Skok)⁸. În mac. se înregistrează grendelo cu sensul de "grindei" - parte componentă a aratrului - în dialectele din sud-vest (MJA, XXI); în graiurile din Tetovo: gredel' (MJe, X), iar în cele din Kičevo: kutuk (MJa IX), împrumut din turcă. În slovenă grēdelj are același sens de bază cu scr. gredelj (Plesteršnik); în dialectele bulgărești de nord-vest - gredel (BER), iar în celelalte este înregistrat procep (BTR; Bernstein; Gerov). În dialecte-

le bulgărești din sud-est, pe lângă procep (înregistrat aici doar în trei puncte) sînt cunoscute și alte sinonime: uviște - în trei puncte, ok - de asemenea rar - și arab, aproape general, împrumutat, probabil, din turcă (BDA I, h. 258). În celelalte limbi slave: r. gradil', gradil', gradil'; ucr. hradil' "Pflugbaum"; oeh. hřidel, slovac. hřidel', pol. grzędziel, grzędziel (Vašmer).

2.2.2. Brăzdarul (scr. lemeš, mac. lemeš, bg. lemež, sloven.

lemež) reprezintă partea funcțională a aratrului. La aratrul propriu-zis acesta este construit simetric, ceea ce îi permite doar să sepe pămîntul și să-l dea în ambele părți, fără a forma brazdă adevărată⁹. Inițial, a fost confecționat din lemn, apoi, pentru a i se mări rezistența la solicitare, din fier¹⁰. Pentru denumirea acestei piese româna cunoaște, pe lângă cuvîntul brăzdar, formațiune românească din brazdă (< v.sl. brazda) + suf.nomina agentis (de origine latină) -ar, cîteva sinonime. Triumul dintre ele este cornitor (denumire ce sugerează legătura piesei cu cormană, consideră Al.Bocănețu¹¹, deși aratrul propriu-zis nu are cormană). După părerea noastră, denumirea respectivă ar putea fi legată de funcția brăzdarului - aceea de a săpa, de a "cornoni" pămîntul. Mai tîrziu, cînd cornitorul sau brăzdarul au fost confecționate din fier, au apărut și alte sinonime: fier cornitor, fier brăzător, fier mare, fier lat (Bocănețu). La slavi, cea mai veche denumire a acestei piese este cea comună tuturor: lemech, lemeš (cu variantele corespunzătoare merilor arii lingvistice), provenind, desigur, de la un vechi radical indoeuropean *lem- (cf. lat. lemes, Vašmer), *lom-, cu sensul de "a rupe, a tăia, a sfărîma" (cf. r. lomat', scr. lom etc.). În textele vechi slave apare sub forma lemeš, cu sensurile de "aratrul" și "vomer" (osul nasului) (Miklosich, cf. și šlovník). În scr. lemeš se folosește din ce în ce mai rar cu sensul de "brăzdar" (Karadžić; RJA), fiind înlocuit, treptat, de alte formațiuni: raonik (< ralo), înregistrat în 1769 în zona Peč, dar aproape generalizat în secolele XIX-XX, fiind răspîndit din Kosovo, Metohia, zona Sarajevo, Serbia, Kosmet, pînă în insulele dalmatine (Otok) (Karadžić; RJA; Skok; ZN¹² XVI); orolo

(< orati) se înregistrează numai în zona Bačka (Karadžić, RJA), iar palica (< ralo), cu același sens, în Vrbnik - Krk (RJA). În bulgară se întâlnește mai ales în regiunile răsăritene, sub forma lemež, jemež (Vakarelski, INEM, VIII-IX); în părțile din sud-est, pe lângă lemež, înregistrat în mai multe puncte ce formează o arie compactă, sînt etate și sinonimele: pelešnik (aproape de Sevlievo), cu varianta pal'šepnik (în aceeași zonă), cuvînt imprumutat și de meglenoromâni (pălășnic, peleşnic), palica (rar în zona râului Harmenli) - formațiuni bulgărești, de la un vechi radical slav pal-, cf. v.sl. paliti (Mladenov); ralnik (în zece puncte la nord de Svilengrad) și ralica, doar în două puncte (BDA I, h. 257), ambele derivate de la ralo. În macedoneană, pe lângă cuvîntul general lemež (RMJA), sînt cunoscute și alte sinonime: pelešnik (cu varianta palošnik) și ralnik, intrate, de asemenea, în limba literară (RMJA). În gralurile din Tetovo s-a înregistrat rcalo (MJA, X), iar în cele din Kiševci: greslo (MJA IX). Slovena a păstrat pe lemež (Pleteršnik). Așadar, cuvîntul cel mai vechi folosit nu numai de slavii de sud, ci și de ceilalți aparținînd ramurilor estică și vestică, este lemecha, lemež, cf. r. lemech, lemeš "Pflugschar, Pflugelsen" (alături de creația proprie sošnik < socha), ucr. lemiš, bielorus. lémeš; ceh., slovac lemeš, pol. lemiecz, lemicz (Vašner; Mladenov; Skok), cu același sens. Dar și creațiile mai noi derivă tot de la radicali slavi care, prin înoărcătura lor semantică sugerează funcția pisiei: aceea de a tăia pămîntul, de a-l da în ambele părți, trăsînd o urmă (pe care, apoi, se va arunca sămînța).

2.2.3. Cornul (minerul) plugului de lemn, al arătrului (scr. ručica, mac. ručka, bg. ručica, sloven. ručica) este extremitatea destinată manevrării uneltei de către mina omului. În limba română se numește - după forma pe care o are această piesă - cornar (cînd are un singur braț) sau coarne (cînd are două brațe). Sinonime ale lui cornar sînt: corn, corniciu, corneci (Bocănețu). În dialectul meglenoromân se înregistrează mănușă < moană (după funcție). Limbile slave și-au creat denumirile corespunzătoare, cel mai des, după funcția pe care o

îndeplinește partea respectivă a unelei. Faptul că piesa servește la manevrarea plugului de lemn, a "arstrului", cu mâna, determină creații ca: scr. ručica (< ruka), rukodrž (< ruka + držeti) (Karadžiđ); mac. ručka, în graiurile din Tetovo (MJa, I); bg. răčica, în dialectele din sud-vest (BDA, III, h. 291), rar în cele din nord-est (BDA, II, h. 261) și tot atât de rar în cele din sud-est (BDA, I, h. 254), răčica în câteva puncte din zona de sud-vest, rukonič, rar, în aceeași zonă (BDA, III, h. 291), toate fiind derivate de la ruka. Și tot prin derivare de la ruka, legate direct de funcția piesei respective sînt și denumirile din alte arii slave (cf. r. ručka, pol. raczka etc.). Slavii de sud însă au format un sinonim - derivat al lui ralo - care a căpătat o răspîndire foarte mare. Este vorba de sud-slavul ralica, cu sensul de "corn, mîner al plugului de lemn, al arstrului". În scr. rălica este aproape general și înseamnă "cornul, mînerul arstrului" (Karadžiđ; RJA), la fel în slovenă (Pleterčnik); "cornul și plazul laolaltă, confecționate din aceeași bucată de lemn" (RJA). Ca și în bulgară, de altfel (vezi infra), în sîrbocroată se înregistrează și alte derivate ce denumesc aceeași parte a unelei. Asemenea sinonime perfecte sînt: scr. opačka, plazica, oralo, oralica (Karadžiđ, RJA), toate provenind de la radicali slavi. În graiurile macedonene din zona Kičevo ralica are același sens (MJa, IX). De altfel, în aria lingvistică a acestora el s-a generalizat, intrînd chiar și în limba literară (RMJa). În dialectele bulgare, cuvîntul are, de asemenea, o mare răspîndire: ralica, uralica, în nord-est (BDA, II, h. 261); în cele din sud-est, alături de ralica se înregistrează oralica, oralnica (BDA, I, h. 254), iar în sud-vest ralica este atestat în câteva puncte (BDA, III, h. 291). Alături de aceste derivate, în dialectele bulgare se înregistrează și alte sinonime - derivate de la cuvînte slave sau, mai rar, împrumuturi din turcă: oralo (< ralo sau de la vb. ora), în câteva puncte din zona de sud-est (BDA, I, h. 254) și sud-vest (BDA, III, h. 293); oralica, oralnica (< ralo) în sud-vest (BDA, III, h. 293); opačka (cf. sl. pečati "s ara), plazica (< plaz) în aceeași zonă (BDA, I, h. 254),

plas, plastica, plăzike, rar, în zona de sud-vest (BDA, III, h. 293) în care sînt înregistrate cele mai multe sinonime ale cuvîntului plaz: 23 la număr (cf. BDA, III, h. 293). Legate de funcția pe care o îndeplinește piesa respectivă sînt și bg. drăška (< dărža "a ține"), înregistrat în cîteva puncte din aria de sud-est (BDA, I, h. 254) și samorak (sam + voc. de legătură + ral- + suf. -ka) înregistrat în două puncte pe râul Marița, în aria sud-vestică a teritoriului lingvistic bulgar (BDA, III, h. 291). Cîteva împrumuturi din turcă sînt înregistrate în puncte izolate: enek, în patru puncte din aria nord-estică (BDA, II, h. 261) și în cîteva puncte din aria de sud-est, unde s-a impus însă slavul opaška (BDA, I, h. 254); eklemš într-un singur punct din aria sud-vestică (BDA, III, h. 293); namlja, čediné, tabán (cu vslenta debán' și derivatul tabáneć) în puncte izolate din această din urmă arie (BDA, III, h. 293).

2.2.4. Plazul (scr. plaz; mec. plaz; bg. plastica, sloven. plaz) este un element nou, adăugat aratrului propriu-zis pe o treaptă superioară a evoluției sale morfologice¹², cu scopul de a conferi o mai bună stabilitate uneltei, în special componentei ei esențiale - brăzdarul. El este "partea pe care merge plugul" și "care dă poziția orizontală fierului lat"¹³ - brăzdarului. "Plazul era confecționat din lemn mai tare... fiind mai solicitat... În partea sa anterioară se afla brăzdarul, după care urma locul de fixare a birsei, iar în partea posterioară era introdus capătul coarnelor. În partea anterioară plazul era subțit și ascuțit, pentru ca să se introducă și să se fixeze cât mai solid în manșonul brăzdarului"¹⁴. În limba română, pentru denumirea piesei respective, aproape s-a generalizat cuvîntul plaz (ALRM n I, h. 16; Mihăilă, Împr., 21; Studii, 28, 40, 176, 197) (< v.sl. plazę), receptat și de dialectele românești sud-dunărene: ar. plaz (în graiul fîrșerotiilor, DDA²), mgl. plaz (CM, III). Există totuși, în dacoromână, o seamă de denumiri - unele dintre ele mai vechi decît cea de plaz - sinonime regionale ale împrumutului slav, cum sînt: călcii, așternut, stret, talpă, rîmător, sensuri figurate, metaforice ale unor cuvinte de ori-

gine latină sau necunoscută (cum este talpă) legate, după cum se poate vedea, de funcția pe care o îndeplinește piesa; plughită (în Banat), trupită (în Banat și Oltenia), creații românești derivate de la cuvintele împrumutate din slavă; plax (Băicoeni, Cucuteni; ALRM n I, h. 16), împrumut regional din graiurile slave sau creație proprie din plaz. Pe teritoriul lingvistic slav se înregistrează: în scr. (Croatia) plaz (Karadžić; Bratanić, Orațe sdrave); mac. plaz (RMJa); bg. plazica (Vakarelski, INEM, VIII-IX), provenind dintr-un radical general slav: pǫlz - "a se tîrî pe o suprafață" (Mladenov); of. r. polzat "a se tîrî". Sensul de element component al plugului de lemn - talpa plugului - a fost, se pare, dezvoltat pe teren sud-slav (Vakarelski); el se înregistrează însă și în alte limbi slave: of. r. poloz (Vesner).

2.2.5. Un element adăugat plugului de lemn, "aratrului", cel care permite adaptarea uneltei la tracțiunea animală, este oștega; dr. oște (<bg. oište) "bară lungă de lemn, fixată în crucea carului, căruței etc. de care se înhamă caii sau se înjugă boii" (DEX, DLR) sau ținjală, bară de lemn ce "se leagă de cîrșigul cotigiei sau de cîrcela teleguței cu un gînj de nula împletită sau o bucășioică mică de lemn". În scr. oše, oše (Kosmet), oše (Vodice, Golac-Istria) (Karadžić; RJA; Skok, ER; Bratanić, Orațe sdrave), ošič (Krk, ZNŽ, XII). În graiurile macedonene de sud-vest se înregistrează yodilo (cf. și bg. yuzilo, într-un singur punct din sud-vest, BDA, III, h. 292) și poteglica, în Kiševo (MJa XXI, IX), primul derivînd de la sl. yoditi, celălalt de la sl. potegati, ambele fiind apropiate ca sens: "a duce, a purta, a conduce" și, respectiv, "a duce, a trage ceva după sine". Alte denumiri ale piesei în bulgară sînt: pište (Vakarelski), uište, în aria de sud-vest (BDA, III, h. 292), uvište, în nord-est (BDA II, h. 263), uviška, în aceeași regiune (BDA II, h. 263). Prin asociere cu forma acestui adaos al aratrului s-a format și sinonimul bg. strela (cu sensul de bază de "săgestă"), înregistrat în trei puncte din aria de sud-vest (BDA III, h. 292). Tot în sud-vest, într-un singur punct, se înregistrează sinonimul teglo (BDA III, h. 292). Cîteva sinonime sînt creații originale de la radi-

cali slavi sau de la cuvinte de alte origini (cf. bg. ok, oka, rar; kamara, kamerica, în aria de sud-vest, BDA III, h. 292). Împrumuturile din turcă sînt înregistrate doar în puncte izolate (cf. bg. demirĖlik, înregistrat într-un singur punct situat la sud-est de Novi-Pazar - BDA, I, h. 263; arĖiĖ, înregistrat în trei puncte din aria nord-estică - BDA I, h. 263 și într-un singur punct în aria de sud-vest - BDA III, h. 292, unde însă este frecvent înregistrat sinonimul său voĖĖte). În slovenă: oie (PlaterĖnik). Cuvîntul slav s-a format de la radicalul i.e. *ie-, *oies (cf. gr. οϊστός "săgeată"; οϊήτιον "cîrmă", Skok, ER), El se înregistrează însă și în alte zone ale teritoriului lingvistic slav: ucr., ceh., luz.sup., în unele graiuri polone. Nu s-a generalizat însă în rusă și nici pe teritoriul lingvistic polon.

2.2.6. Jugul (sl. igo, jarem) la care erau înhămați caii sau boii apare încă înaintea erei noastre, odată cu introducerea tracțiunii animale¹⁴. Pentru aratul simplu - aratul propriu-zis, descrie pînă acum - era suficientă înhămarea unui cal sau înjugarea unei perechi de boi¹⁵. În dr. jug (< lat. iugum), în limbile slave igo (cuvînt de origine indoeuropeană¹⁶, ca și dr. jug) sau jarem (jarem), generalizat în limbile slave, cu diverse variante sau forme, provenind, probabil, dintr-un slav comun *jarimŭ. În graiurile scr. igo (RJA) și james (Gtok, ZNĖ), în cele macedonene jarem (KiĖevo, MJA IX), iar în cele bulgare jarem (BTR; BRS). În slovenă: jarem.

3.1. Flugul

Flugul (Cancel) s-a diferențiat de aratru în momentul în care brăzdarul simetric a fost înlocuit cu cel asimetric și cînd aratruului i s-a adăugat și cormana, care avea rolul de a întoarce și răsturna brazda tăiată de cuțit și ridicată de brăzdar¹⁷. În afară de cormană, piesa cea mai importantă a unelei este cuțitul, care are în română mai multe denumiri: cuțit, custură, fier îngust, fier ascuțit, fier lung, fier tăietor, cîrmaci, ciresne, cioroslă (Bocănețu), iar în limbile slave Ėertadlo (în aria de vest) și Ėereslo (în aria de est și în cea de sud). În cazul plugului, funcția brăzdarului asimetric este de-

săvirgită de cormană, care răstoarnă pământul despicat de cuțit, ridicat și dat în lături de brăzdar. În română. (exceptând dialectele din Peninsula Balcanică în care se înregistrează cuvântul uregăli'ă, uregăli'e și care denumește, de fapt, un precursor al cormanei propriu-zise), denumirea de cormană, dată acestei piese, este aproape generală. Se presupune că ea a fost împrumutată din magh. kormany direct, sau prin intermediar sârbesc¹⁸. Există însă și alte sinonime ale rom. cormană, create după funcția, forma sau materialul din care este confecționată piesa, cum sînt: răsturnătoare, scindură, lespede¹⁹, probabil, mai vechi decît cormană și variantele sale (cormung, cormina, cormen, cormură, cormulă, acormoră); de asemenea, oucură, poliță, gîscă²⁰. În limbile sud-slave nu există un cuvînt special care să denumească piesa respectivă, fiindcă, de multe ori, această piesă lipsește. Ea se numește, după materialul din care era confecționată: daska, dešćica "scindură", "scindurioă" în aria sud-slavă de vest. Dintre celelalte limbi slave, singură rusa și-a creat un termen special care sugerează exact funcția piesei: otval < otvalit', otvalivat' "a desprinde, a da la o parte, a răsturna".

Ideile - concluzii pe care le-am formulat anterior²¹ sînt, credem, mai temeinic argumentate prin continuarea analizei în paginile de față. Ceea ce apare acum mai evident este diferențierea ce se face, în cadrul "metaforizării", între limbi nefinrudite genealogic și, nu de puține ori, chiar în cadrul aceleiași familii de limbi. Faptul că unii vorbitori ai unei anume limbi sau al unui anume dialect fac asocieri între forma unei piese și cea a unui obiect din natură inconjurătoare, între funcția ei și un verb ce sugerează funcția însăși nu reprezintă altceva decît mărturia capacității lor nelimitate de a-și crea cuvinte oît mai expresive și, în unele cazuri, reflectarea unei "forma mentis" caracteristice.

NOTE

- 1 Южнославянская земледельческая лексика и ее распределение на балканском ареале /мотыга, соха, пало, плуг/, în "Romanoslavica",

XLI, p. 47-63.

- 2 Cu privire la această problemă vezi: Ecaterina Fodor, Метафорическиј перенос в развитија слов в руском и руминском јазиках, in "Romanoslavica", XXI, p. 75-84.
- 3 Numerotarea este cea dată în articolul citat în nota 1. Ordinea citării limbilor sud-slave este: sîrbocroată, macedoneană, bulgară. Slovena apare în ultimul rînd deoarece, pentru comparația cu româna, interesează mai puțin, iar ea limbă sud-slavă este vorbită pe o arie oarecum excentrică față de teritoriul lingvistic pe care-l avem în atenție, ea făcînd "trecerea" de la limbile slave de sud la cele de vest.
- 4 Niederle, Rukovět, p. 330-332; Moszyński, I, p. 177-178; Bocănețu, p. 124-125; Butură, p. 145.
- 5 Elena Scărlătoiu, art. cit., p. 47 și urm.
- 6 Cf. Ecaterina Fodor, art. cit., p. 75, 77, 82.
- 7 Ibidem.
- 8 Vezi discuția etimologică și diverse opinii: BER, I, p. 278.
- 9 Moszyński, I, p. 192; Stará, p. 321-325.
- 10 Bocănețu, p. 146-147.
- 11 Ibidem.
- 12 C. Popa, Tipologia uneltelor de arat din colecțiile Muzeului Tehnicii Populare, Sibiu, martie 1979. Lucrare consultată în manuscris.
- 13 Bocănețu, p. 146-147.
- 14 Niederle, Rukovět, p. 333.
- 15 Ibidem.
- 16 Ibidem.
- 17 Butură, p. 146.
- 18 Bocănețu, p. 130.
- 19 Idem, p. 170-174.
- 20 Ibidem.
- 21 E. Scărlătoiu, art. cit., p. 28-53.

BIBLIOGRAFIE

ALRM n I, II

Academia Republicii Populare Române. Atlasul lingvistic român. Serie nouă. Vol. I-II (Material cules de acad. Emil Petroviči în anii 1929-1936), București, 1956.

BDA

Българска Академия на Науките. Български диалектен атлас, t. I-III (1964-1974)

BER

Българска Академия на Науките. Институт за български език. Български етимологичен речник. Съставили: Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, J. Zaimov, St. Ilișev. Tom I, Sofia 1971.

- Bernstein S. Bernstein, Bolgarico-rusский словарь, Москва, 1966.
- Bocănețu Al. Bocănețu, Terminologia agrară în limba română, în "Codrul Cosminului", II-III (1925-1926), p. 119-276.
- Bratanić, Грабе справе Br. Bratanić, Грабе справе централног дјела Балканског полуотока, în "Зборник etnografskog muzeja u Beogradu", 1953, p. 42-68.
- BTR L. Andrejčin, Vl. Georgiev, St. Ilčev, M. Kostov, Iv. Lekov, St. Stojkov, Sv. Todorov, Български тълковен речник, 2-ое изд., София, 1963.
- Butură V. Butură, Etnografia poporului român, Cluj-Napoca, 1978.
- Cancel P. Cancel, Termeni slavi de plug în decoromână, București, 1921.
- OM III Th. Capidan, Meğlenoromâni, vol. III, Dictionar meğlenoromân, București, 1935.
- DDA² T. Papahagi, Dictionarul dialectului aromân. General și etimologic. Dictionnaire aromain (macédo-roumain). Général et étymologique, ed. a 2-a augmentată (deuxième édition augmentée), București, 1974.
- DEX Academia Republicii Socialiste România. Institutul de lingvistică București. Dictionarul explicativ al limbii române. București, 1975.
- DLR Dictionarul limbii române. Serie nouă. Tomul VII, partea I, București, 1974, Tomul VII, partea a doua, București, 1969.
- Геров K. Геров, Речник на български език с тълкуванне речете на български я на руски, т. I-V, Plovdiv, 1895-1904. Допълнение (Т. Рancev), Plovdiv, 1908.
- INEM Известия на Народни етнографски музей в София, VII-IX (1929); XII (1936).
- Karadžić V. St. Karadžić, Srpski rječnik. Istumačen njemačkijem i latinskijem riječima, Belgrad, 1972.
- Kniezsa J. Kniezsa, A magyar nyelv szláv íbvevényeivel, I/1, 2, Budapest, 1955.
- Miklosich Fr. Miklosich, Lexicon paleoslovenico-greco-letinum, Vindobonae, 1862-1865.
- Mihăilă, Impr. G. Mihăilă, Imprumuturi vechi sud-slave în limba română, București, 1960.

- Mihăilă, Studii G.Mihăilă, Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești, București, 1973.
- MJA "Makedonski jazik", Skopje, 1950 și urm.
- Mladenov St.Mladenov, Этимологичен речник на българския език, Sofia, 1940.
- Moszyński I K.Moszyński, Kultura Ludowa Słowian, I, Cracovia, 1929, p. 148-178.
- Pleteršnik A.Pleteršnik, Slovensko-nemski slovar, I-II, Ljubljana, 1894-1895.
- RJA Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I-XVIII, Zagreb, 1880-1976.
- RMJa Rečnik na makedonskiot jazik, I-III, Skopje, 1961-1966.
- Skok P.Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I-IV, Zagreb, 1971-1973.
- Slovník Československa Akademie Věd Slovanský ústav. Slovník jazyka staroslovenského. Lexicon linguae paleoslovenicae, Praha, 1958 și urm.
- Stará M.Stará, Nové příspěvky k otázkám staroslovanských orelů s hlediska Niederlových "Slovanských starožitností", in oulegerea de studii "Vznik a počátky slovanů", II, Praha, 1958, p. 317-369.
- TDRG H.Tiktin, Rumänisch-deutsches Wörterbuch. Dictionar român-german, I-III, București, 1897-1927.
- Vasmer M.Vasmer, Этимологический словарь русского языка. Перевод с немецкого и дополнения О.Н.Трубачева, I-IV, Москва, 1964-1973.
- Vakarelski H.Vakarelski, Народните земеделски термини у българите и тяхното значение, in "Български език", 1956, 1, p. 36-46.
- Vakarelski, Етнография H.Vakarelski, Етнография на България, Sofia, 1974.
- Vakarelski, INEM H.Vakarelski, INEM, VIII-IX, 1929, p. 55-109.
- ZNZ Zbornik za narodni život i običaje južnih Slovena, Zagreb, 1896-1975.

ЮЖНОСЛАВЯНСКАЯ ЗЕМЛЕДЕЛЬЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА И ЕЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ
 НА БАЛКАНСКОМ АРЕАЛЕ. II. /МОТЫГА, СОХА, РАЛО, ПЛУГ.
 СОСТАВНЫЕ ЧАСТИ/

(Резюме)

Данная статья является продолжением опубликованной в XXI томе "Romanoslavica" работы. Таким образом, те "предварительные" выводы, о которых говорилось там, могут быть дополнены другими, вытекающими из настоящего материала, освещающего новые аспекты проблемы. Более того, подробный анализ составных частей сельскохозяйственных орудий и их наименований открывает широкую перспективу для изучения внутренних закономерностей развития родственных и неродственных языков. Проявление этих закономерностей можно проследить как в лингвистическом плане /различие и, реже, языковой параллелизм в области "метафоризации"/, так и в экстралингвистическом /составная "Cognata mentis"/.

CONTRIBUTII LA SEMANTICA ÎMPRUMUTURILOR LEXICALE DE
ORIGINE SLAVĂ: SI. *ZIRĚ, ROM. JIR, MAGH. ZSİR

G. Benedek

Dacă se confruntă conținutul semantic al cuvintelor slave care au intrat concomitent în română și maghiară, ca, de exemplu, dungă - donga, orîng - korong, prost - paraszt, a clipi - kalapál, nevoie - nyavalya, cinste - tiszt etc., în fața cercetătorului apare complexitatea semantică lexicală comparativ-istorică slave. Analiza sensurilor împrumuturilor de origine slavă jir "fructul fegului" din română și zafir "untură, grăsime" din maghiară presupune examinarea acestor lexeme în cadrul unui sistem lexico-semantic mai restrîns, alături de *bukavica "fructul fegului" și *zeloda "fructul stejarului" din slava comună.

Împrumuturile lexicale vechi de origine slavă pătrunse în aceeași perioadă istorică în limbile română și maghiară au fost prezentate succint de G. Mihăilă, în Slavo-hungaro-romania. Considerații în legătură cu lucrarea lui István Knieszse, A magyar nyelv szláv jövevényszavai I/1,2, Budapesta, 1955¹. Potrivit dicționarului etimologic amintit al lui I. Knieszse, în limba maghiară există circa 800 de cuvinte de origine slavă. În indicele lucrării lui G. Mihăilă, Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic (București, 1960), sînt incluse 648 de împrumuturi slave. Desigur, această listă de împrumuturi slave în română - după cum remarcă autorul - nu este completă. În Slavo-hungaro-romania G. Mihăilă constată că în română și maghiară sînt circa 300 de împrumuturi comune de origine veche slavă. Desigur, printre acestea sînt și multe cuvinte dialectale sau învechite, dar, cu toate acestea, fondul comun de cuvinte literare românești și maghiare provenite din slava veche este destul de numeros.

Împrumuturile vechi slave din cele două limbi oferă posibilitatea "să se facă unele cercetări de ansamblu asupra influenței slave la popoarele vecine. Identificarea unor straturi lexicale slave

sudice, comune românei, maghiarei și albanezei poate duce la unele concluzii de ordin cultural-istoric de cea mai mare importanță².

În cele ce urmează vom analiza, din punct de vedere semantic, împrumuturile slave rom. jir și magh. zšír, alături de *želqđ "fructul stejarului" și *bukzvíca "fructul fagului" din slava comună, moștenite de limbile slave contemporane.

În limba română jir înseamnă "fructul fagului, folosit ca hrană pentru porci" (DEX), iar în maghiară zšír (rostit ca și rom. jir, dar cu vocala lungă i) are sensul "untură, grăsime, unsoare" (ÉKSz). În limba maghiară veche din secolul al XVI-lea cuvântul este atestat și cu sensul "fruct, rod" (TFSz). Menționăm oă cele trei sensuri evintite se întâlnesc și în limbile slave contemporane, dar, în majoritatea cazurilor, nu toate în una și aceeași limbă slavă.

Sensurile cele mai răspândite ale cuvântului slav comun *žirz în limbile slave contemporane se pot grupa în felul următor (în unele limbi acest cuvânt are mai multe sensuri):

1. "fructul fagului și al stejarului (în majoritatea cazurilor folosit ca hrană pentru animale, mai ales pentru porci)": bg. žir (Gerov; BTR), scr. žir (Rječnik), alături de sensul "hrănire, îngrășare cu jir și ghindă" (Jambr), slvn. žir (Plet.), alături de alte sensuri, ceh. žir (SSJČ), alături de alte sensuri, ucr. žir "fructul fagului", alături de "hrănă pentru animale sălbatice" (Hrinčenko);

2. "hrănă pentru animale, în general, sau numai pentru porci": ceh. žir (SSJČ), pol. žer (SJP), ucr. žir (Hrinčenko); žirz în limba rusă veche avea sensul "hrănă pentru animale, nutreț", alături de "bogăție" (Sreznevskij);

3. "hrănă, mai ales fruct", "fecunditate", "folos, cigtig": slvn. žir (Plet.);

4. a) "hrănirea, îngrășarea porcilor cu fructul fagului și al stejarului": scr. žir (Jambr.), slvn. žir (Plet.), ceh. žir (SSJČ), slvc. žir (SSJ); b) "hrănirea animalelor, în general": ceh. žir (SSJČ), pol. žer (SJP);

5. "grăsime, untură": slvc. žir (SSJ), rus. žir (Dal', SRJa) și ucr. žir (Hrinčenko).

Originea cuvîntului românesc žir cu sensul "fructul fagului" trebuie căutată în graiurile vechi slavo-bulgare. În bulgară însă, ca și în sîrbocroată, slovenă și cehă, corespondentele cuvîntului slav comun *žirъ înseamnă nu numai "fructul fagului", ci și "fructul stejarului". Cum se explică faptul că românii au împrumutat cuvîntul slav doar cu sensul "fructul fagului (folosit ca hrană pentru porci)"? Explicația ni se pare simplă: în română exista deja un cuvînt de origine latină, ghindă (<lat. glandam = glandem, DA), care în limba contemporană înseamnă "fructul stejarului" (DA). Dacă, însă, comparăm sensul lui ghindă "fructul stejarului" cu sensurile lui glans, -dis din latină, surprinde faptul că sensul lexemului latinesc este mai larg: "fructul stejarului, al fagului sau orice fruct de această formă, ca, de exemplu, castană etc." (Freund; Benoist-Coelzer). Inițial, deci, cuvîntul slav *žirъ și cel latinesc moștenit de română, glans, aveau, parțial, același conținut semantic: "fructul fagului și al stejarului". Se poate presupune că, în urma pătrunderii cuvîntului slav în română, pentru a se evita coincidența semantică a lui žir "fructul fagului și al stejarului", cele două cuvinte și-au restrîns sensul: žir "fructul fagului", ghindă "fructul stejarului". Prin acest proces semantic s-a realizat tendința de diferențiere maximă, valabilă nu numai în fonologie³, ci, după cum se vede, și în domeniul lexico-semantic. Raportul dintre sensurile lui žir și ghindă ilustrează, deci, o legitate cu caracter general, care se manifestă în structura lexico-semantică a limbilor⁴.

Mai sus am precizat că în limba maghiară žsir înseamnă "untură, grăsime, unsoare", cuvîntul fiind atestat în limba maghiară veche și cu sensul "fruct, rod" (TESz). Prin urmare, spre deosebire de română, în maghiară acest cuvînt nu are și nici nu a avut sensul "fructul fagului și al stejarului". Din această cauză, magh. žsir a fost împrumutat dintr-o limbă slavă în care apar sensurile "untură, grăsime".

Cota 89/84 Fasc. 45

Este posibil ca sursa sensului "fruct, rod" să fi fost cuvântul corespunzător din slovenă, care este atestat cu sensurile "hrank, fruct, folos, câștig" (Plet.). Sensul "untură, grăsime" se întâlnește în slovacă, ucraineană și rusă. Dacă luăm în considerare faptul că o parte din denumirile alimentelor de origine slavă au intrat în maghiară din limbile slave de vest (Kniezsa, p. 522), putem conchide că zsír în maghiară este, după toate probabilitățile, de origine slovacă.

Mai sus au fost prezentate sensurile cele mai răspândite ale continutoarelor cuvântului slav comun *žirъ în limbile slave actuale: "fructul fagului și al stejarului", "hrank pentru animale", "hrănirea animalelor", "untură, grăsime". Care a fost sensul inițial al cuvântului *žirъ și care a fost evoluția lui ulterioară în cursul istoriei limbii slave comune și apoi al limbilor slave? Sensul inițial cel mai probabil se poate reconstitui dacă acceptăm etimologia conform căreia *žirъ s-a format din verbul *žiti "a trăi", la temă căruta s-a adăugat sufixul *-rъ (Mikl. EW; Vasmer). Sensul inițial "hrank, nutreț", ușor explicabil din verbul *žiti "a trăi", va fi avut următoarea evoluție semantică: "hrank" > "hrank pentru porci, jir și ghindă" > "hrănire, îngrijire cu ghindă" > "grăsime, untură ca rezultat al hrănirii cu jir și ghindă sau, eventual, cu alt nutreț" (Kniezsa). În afară de aceste sensuri mai importante, în unele limbi slave mai apar și altele, care sînt legate de unul din cele menționate.

Limbile slave atestă diferite etape ale acestei evoluții semantice: în slovenă, cehă, polonă, ucraineană și rusa veche se păstrează sensul "hrank", în sîrbocroată, slovenă, cehă și slovacă apare "hrănirea porcilor cu jir și ghindă", în slovenă, cehă și polonă coexistă sensurile "hrank" și "hrănire", în bulgară se întâlnește sensul "jir și ghindă", în sîrbocroată apare "jir și ghindă", alături de "hrănire cu jir și ghindă". În slovenă coexistă mai multe sensuri, apărute consecutiv: "jir și ghindă", "hrank", "hrănire cu jir și ghindă", "hrank", "hrănire". Prin urmare, deosebirea de sens dintre rom. jir și magh. zsír se explică prin faptul că aceste cuvinte au fost

împrumutate din limbi slave diferite.

După părerea noastră, cuvântul slav *žirъ avea inițial sensul "hrană, nutreț" și din cauza unui criteriu semantic-structural. Acest cuvânt nu putea însemna, la început, "fructul fagului și al stejarului", deoarece pentru aceste noțiuni existau deja în slavă cuvinte aparte: *zelodъ "fructul stejarului" din slava comună (înruind cu lat. glans), respectiv corespondentele lui din limbile slave, pe de o parte, și derivatele lui *buky/bukъv- "fag" din slava comună, ca *bukъvica, *bukъva etc. "fructul fagului", pe de altă parte. *žirъ cu sensul "hrană, nutreț" și-a modificat, ulterior, conținutul semantic în direcția "jir și ghindă, folosite ca hrană pentru animale". În acest fel nu s-a produs suprapunerea totală de sensuri dintre *zelodъ "fructul stejarului", respectiv *bukъvica "fructul fagului" și *žirъ "fructul stejarului și al fagului ca hrană pentru animale", deoarece limba, care caută să fie cât mai exactă, nu tolerează mult timp sinonimele totale, absolute.

Între *zelodъ și *bukъvica există o riguroasă interdependență semantic-structurală. În majoritatea limbilor slave corespondentele lui *zelodъ înseamnă "fructul stejarului", iar corespondentele lui *bukъvica, *bukъva etc. "fructul fagului". Numai în bulgară želăd posedă ambele sensuri: "fructul stejarului" și "fructul fagului", deoarece bukъvica este numele plantei Betonica officinalis (BSSJa).

Coincidență parțială de sensuri există în sîrbocroată: želud "fructul stejarului și al fagului" (Rječnik) și bukъvica "fructul fagului" (Rječnik; Iveković-Broz). Este, însă, probabil că scr. želud avea inițial, ca și în celelalte limbi slave, numai sensul "fructul fagului". În celelalte limbi slave corespondentele lui *zelodъ înseamnă în mod consecvent "fructul stejarului", iar derivatele lui *bukъv- "fructul fagului", de exemplu" slvn. žélod (Plet.), bukъvica (Plet.); ceh. žalud (SSJČ), bukъvice (SlPa1); slvc. žalud' (SSJ), bukъvica, bukъva (SSJ), bukъv (Kálal); pol. żołądź (SJP), bukiew (SJP). În rusă žolud' însemna inițial "fructul stejarului" (Sreznevskij;

Del'), dar în prezent "fructul fagului" se numește bukovyj žolud', sau bukovyj orešek. În ucraineană žolud' are același sens ca și cuvîntul rusesc žolud': "fructul stejarului" (Hrinčenko; Kiril.); asemănător și în bielorusă: žoludz'. În schimb, bukvicojs în ucraineană și bukvice în bielorusă numesc planta Betonica officinalis.

Trebuie menționat că echivalentele slave contemporane ale lui *bukwica etc. în majoritatea limbilor slave sînt polisemantice. Alături de "fructul fagului", acest cuvînt mai numește și planta Betonica officinalis. Denumirea acestei plante este un derivat de la tema *bukly- "fag". În privința legăturii denumirii plantei Betonica officinalis cu numele fagului sînt mai multe explicații. După Machek (p. 76), frunzele plantei Betonica ar fi asemănătoare cu cele ale stejarului. Nu este exclus ca numele *bukwica să se explice prin faptul că el crește în regiunile cu păduri de fag (informație primită de la botaniști).

NOTE

- 1 În Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești, București, 1973, p. 34-60.
- 2 Ibidem, p. 60. În legătură cu împrumuturile slave comune în română și maghiară, vezi și G. Benedek, Rol' slavjanskix zaimstvovanij v obučenii lekaike russkogo jazyka, în: Studii de limbă, literatură și metodică. Materiale destinate pregătirii postuniversitare, volum publicat de Catedra de filologie slavă, Cluj-Napoca, 1983, p. 89-99; idem, Cu privire la diversitatea semantică a împrumuturilor lexicale de origine slavă din română și maghiară, în StUBB, series Philologia, XXIX, 1984, p. 67-74.
- 3 A.V. Groot, Phonologie und Phonetik als Funktionswissenschaften, TGLP, 4, 1931, p. 121.
- 4 Aceeași tendință de diferențiere maximă s-a manifestat, de exemplu, și în evoluția semantică a cuvîntelor slave comune *žito "cereale", *razě "secară", *ječьmy "orz", *rběnica "grîu", *zbožьje "bogăție, bunăstare" și *obilьje "abundență" în limbile slave; vezi G. Benedek, Din problematica evoluției semantice a lexicoului slav comun în limbile slave, în vol. Din istoricul slavisticii românești, coordonator E. Lința, Facultatea de limbi străine, București, 1982, p. 236-242.

Sigle și abrevieri

- Benoist-Goelzer E.Benoist, H. Goelzer, Nouveau dictionnaire latin-français, 4. éd., Paris, 1906.
- BTR Bългарски тълковен речник. Avtorii: L.Andrejčin, I.Georgiev, St. Ilčev, N.Kostov, Iv. Lekov, St. Stojkov, Cv. Todorov, Sofia, 1955.
- DA Academia Română, Dictionarul limbii române, București, I-II, 1913-1949.
- Dal' V.Dal', Tolkovyj slovar' živogo velikoruskogo jazyka, izd. 2, t. I-IV, Moscova, 1955.
- DEX Academia Republicii Socialiste România, Dictionarul explicativ al limbii române, București, 1975.
- ÉKSz Magyar értelmező kéziszótár, Budapest, 1972.
- ESSJa Etimologičeskij slovar' slavjanskix jazykov. Praslavjanskiĭ leksičeskij fond, pod red. O.N.Trubačjova, Moscova, I-, 1974-.
- Vasmer M.Vasmer, Etimologičeskij slovar' ruuskogo jazyka, trad. O.N.Trubačev, I-IV, Moscova, 1964-1973.
- Freund W.Freund, Wörterbuch der Lateinischen Sprache, I-IV, 1834-1840.
- Gerov N.Gerov, Rečnik na bŭlgarski jazyk, I-V, Plovdiv, 1895-1904.
- Hrinčenko B.D.Hrinčenko, Slovar' ukrajinškoj movy, I-IV, Kiev, 1907-1909.
- Iveković-Broz F.Iveković, F.Broz, Rječnik hrvatskoga jezika, I-II, Zagreb, 1901.
- Jambr. A.Jambressich, Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locutiones, Zagrabiae, 1742, lucrare citată după Kniezsa (vezi mai jos).
- Kálal Mír Kálal, Slovensky slovník z literatúry aj nářečí, Banská Bystrica, 1924.
- Kirič. Ukrainsko-ruskij slovar', glavn. red. I.N.Kiričenko, I-IV, Kiev, 1953-1963.
- Kniezsa Kniezsa István, A magyar nyelv szláv iövevényyszavaí, I. kötet, 1-2 rész, Budapest, 1955.
- Machek V.Machek, Etymologický slovník jazyka českého, 2. vyd., Praha, 1968.
- Mažuranić V.Mažuranić, Prinosi za hrvatski prevno-povjestni rječnik, Zagreb, 1917.
- Mikl. EW F.Miklosich, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen, Wien, 1886.

- Plet. M.Pleterčnik, Slovensko-nemški slovar, I-II, Ljubljana, 1894-1895.
- Rječnik Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I-XIX, Zagreb, 1880-1967.
- SłPśł Słownik prasłowiański, pod:red. Fr. Sławskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, I-V, 1974-1984.
- Sreznevskij I.I.Sreznevskij, Materialy dlja Slovarja drevnerusskogo jazyka, t. I-III, St.Pb., 1893-1912.
- SJP Słownik języka polskiego, pod:red. M.Szymczaka, I-III, Warszawa, 1978-1981.
- SSJ Slovník slovenského jazyka, ved. red. Ľ.Peciar, I-VI, Bratislava, 1959-1968.
- SSJČ Slovník spisovného jazyka českého, hlavn. red. B.Havránek, I-IV, Praha, 1960-1971.
- SRJa Slovar' russkogo jazyka, preds. red. kol. S.G.Barxudarov (I), A.P.Evgejeva (II-IV), I-IV, Moskva, 1957-1961.
- TESz A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, főszerkesztő Benkő Loránd, Budapest, I-III, 1967-1976.

К вопросу о семантике лексических заимствований славянского происхождения: слав. *žirъ, рум. șir, венг. zsir

/Resumé/

В статье разбираются причины семантического расхождения лексических заимствований славянского происхождения: рум. șir "плод бука", венг. zsir "жир, сало". При этом рассматриваются значения славянского *žirъ в тесной семантико-структурной связи со словами *želobъ, *bukъvica.

ÎNDRĂPTĂRI ETIMOLOGICE: ROM. BIRJĂ, RATIE ȘI ZAPOROJ(E)AN

Victor Vasenco

Imprumuturilor în discuție nu li s-au dat pînă în prezent, după cum vom vedea mai jos, explicații etimologice satisfăcătoare.

birjă s.f., care în DLR (tomul I, partea I, lit. A-B) figurează cu două sensuri: 1° 'piață unde așteaptă trăsurile' și 2° 'trăsură de piață', iar în celelalte dicționare (DU, CADE, SCRIBAN, DM, DEX) cu un singur sens ('trăsură de piață'), este explicat ca provenind din rus. birža. Ne aflăm fără îndoială în prezența unui împrumut, numai că originea sa nu este rusească. Sensurile rus. birža, atestat pentru prima oară la începutul secolului al XVIII-lea ca împrumut din oland. beurs sau germ. Bürse (VASMER, ed. rusă, t. I, s.v. birža), sînt următoarele: 1 'bursă, i.e. instituție unde se negociază hîrtii de valoare, azi numai în țările capitaliste', 2 'bursa muncii, i.e. instituție care mijlocește angajările, azi în unele țări capitaliste', 3 'piață sau debarcader cu destinație comercială' (inv.) și 4 'în oraș: loc de staționare al trăsurilor de piață' (inv.) (vezi Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka, t. I, Moscova-Leningrad, 1950, s.v. birža). Evoluția semantică a rus. birža este asemănătoare celei pe care a avut-o fr. fiacre 'trăsură, birjă' cu peste trei sute de ani în urmă, deci pe la începutul secolului al XVII-lea: pornindu-se de la denumirea unei instituții (birža (1) în rusă, hôtel St.-Fiacre în franceză), s-a ajuns la denumirea locului de staționare a trăsurilor din apropierea instituției și, în cele din urmă (în franceză, dar nu și în rusă), la denumirea respectivului mijloc de transport (vezi Ernst Gamillscheg, Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache, Heidelberg, 1928, s.v. Fiacre, și SCRIBAN, s.v. birjă). Așadar, ultima verigă din evoluția semantică a fr. fiacre (valoarea 'vehicul') nu este atestată în cazul rus. birža (vezi Slovar', citat mai sus, care are, între altele, meritul de a fi pus la contribuție toate lucrările lexicografice importante anterioare; vezi și DAL', t. I, s.v. birža), de unde s-ar putea crede, ju-

deciind totodată după dicționarele românești precitate, că ultimul sens al rom. birjă ar fi rezultatul unei evoluții pe teren lingvistic românesc. În realitate, acest sens a fost și el împrumutat, o dată cu termenul respectiv, însă nu din rusă, care nu-l atestă nici lexicografic, nici în literatura artistică cunoscută nouă (la A.S.Fuşkin, de ex., birža e folosit cu sensul 'loc de staționare a trăsurilor de piață': Vsacet kupec, idet raznoščik, / Na biržu tjanetsja izvozčik), ci din ucraineană, unde evoluția semantică a cuvântului a mers pînă la capăt, ca în cazul fr. fiacre (din ucraineană ne-au venit, după cum se știe, și alte denumiri de trăsură: bihuncă, droșcă). Într-adevăr, HRUNČENKO I, 69 și, mai recent, Slovnky ukrajins'koji movy, t. I, Kiev, 1970, s.v. birža, înregistrează, alături de alte valori comune cu cele din rusă, și sensul în discuție, ilustrându-l printr-un enunț edificator din limba vorbită în fosta gubernie Poltava: My prytychaly biržaju 'Am venit cu o trăsură'. Evident, în cazul românesc este preferabil acest etimon, din urmă, căci el satisface nu numai sub raport formal, ci și semantic. Așadar, originea rom. birjă este ucr. birža.

ratie, s.f. Avem în vedere pe ratie¹ din DLR (tomul IX, lit. R), care este glosat cu două sensuri: 1 'număr constant care se adaugă la un termen al unei progresii aritmetice, respectiv număr constant cu care se înmulțește un termen al unei progresii geometrice pentru a obține termenul următor' și 2 'porție (mai ales de hrană)...', fiind explicat ca provenind, cu ambele valori, din lat. ratio-onis, fr. ration. Aproximativ la fel se prezintă lucrurile și în alte dicționare (de ex. în DM, DEX), în care însă sensul al doilea, acela de 'porție', este mutat pe locul întâi. Două sînt observațiile pe care le avem de făcut, ambele fiind, evident, de natură etimologică:

a) Sensul întâi, cel matematic, nu poate fi dedus nici din lat. ratio și nici din fr. ration, căci nici unul din cele două presupuse etimoane nu-l conține (v., de ex., L.Quicherat et A.Davelny, Dictionnaire latin-français, Paris, 1852, s.v. ratio; Dictionar latin-

român. Redactor responsabil: Rodica Ocheșanu, București, 1962, s.v. rație; Gh. Guțu, Dicționar latin-român, București, 1973, s.v. rație; Nouveau Petit Larousse en couleurs, Paris, 1968, s.v. ration). În realitate, avem a face cu un împrumut semantic datorat fr. raison, întilnit, acesta din urmă, în sintagme de tipul raison d'une progression 'rația unei progresii (aritmetice sau geometrice)' (vezi, de ex. Nouveau Petit Larousse..., s.v. raison și s.v. progression; corespondentele românești pot fi identificate în DER IV, s.v. rație¹ și DER III, s.v. progresie). La fel stau lucrurile și cu sensul matematic al variantei "lungi", azi învechite, rațiune, în expresii ca rațiune directă (vezi SCRIBAN, s.v. *rațiune), variantă primordială sub raport diacronic.

b) Cea de-a doua observație vizează originea sensului 'porție (mai ales de hrană)...', care cu greu poate fi dedus direct din lat. ratio, căci acest termen nu-l conține decît în embrion (vezi Rodica Ocheșanu, loc.cit.; Gh. Guțu, loc.cit.). Sensul se datorează exclusiv fr. ration, termen monosemantic, care acoperă intrutotul valoarea în discuție a cuvîntului românesc însemnînd, ea și în română, 'portion journalière de vivres, de fourrage, distribuée aux troupes, aux prisonniers, aux animaux, etc.' (vezi Nouveau Petit Larousse..., s.v. ration, a cărui valoare, în extenso, poate fi identificată sub rație² din DER IV) și nu ridică probleme sub raport formal, corespondența secvențelor finale fiind logică (ea poate fi întilnită în numeroase alte formații asemănătoare care provin din franceză).

Așadar, rom. rație se datorează în întregime influenței franceze; sensul matematic trebuie dedus din raison, iar cel fiziologic și zootehnic din ration. Așa stînd lucrurile, ne aflăm mai degrabă în prezența unor omonime (rație¹ și rație²) și nu a unui termen polisemantic (de altfel, în DER IV avem a face cu cuvinte diferite).

zaporoj(e)an s.m. 'cazac dintr-o organizație autonomă ucraineană, cu caracter militar (din perioada sec. XVI-XVIII)' este considerat în dicționarele noastre ca provenind de la un nume de loc și anume Zaporojie + suf. -ean (vezi, de ex., DM, DEX s.v.). Intr-adevăr -ean

(-ian, -an) derivă substantive nume de locuitori de la entopie și toponime (muntean de la munte, gabrovean de la Gabrovo), dar nu întotdeauna. Acest afix poate forma nume de locuitori și de la nume străine de locuitori, reprezentând în acest caz sufixe străine adaptate la limba română: armean din slavon. armăni, rimlean din slavon. rimliani; samaritean din fr. samaritain, europesean din fr. européen etc. (vezi, de ex., DEX, s.v.). Așadar, aceste substantive și altele de același fel nu s-au format de la nume de locuri, adică de la Armenie, resp. Rim, Samaris, Europa. Cazezii ucraineni din Zaporîț'ka Sič (în rusă Zaporîțkaja Seč sau Zaporîț'e), cu care, după cum se știe, Vasile Lupu și Ion-Vodă cel Viteaz au avut relații de strînsă colaborare, erau cunoscuți sub denumirea zaporoțci în ucraineană, resp. zaporoțcy în rusă, de unde și forma românească de plural, cu sufix adaptat, (cazezi) zaporojeni. Din acest plural s-a obținut forma de singular zaporojean, ortografiată uneori (ca în SORIBAN și în zaporojen).

Prin urmare, pentru a ne menține la această formă, de singular, singura care se înregistrează lexicografic, deci simplificat, rom. zaporojean reprezintă o formație r o m â n e s e ș i refăcută dintr-un plural cu valoare de 'nume străin de locuitori', împrumutat și adaptat sufixal: ucr. zaporoț- + sufixul rom. -eni (substituit al ucr. -ci < agac'). Dacă s-ar fi pornit de la un nume de loc, acesta ar fi trebuit să fie ucr. Zaporîț'ja 'ținutul cazezilor ucraineni de dincolo de presgurile Niprului', iar numele românesc de locuitori ar fi fost zaporoji(e)an.

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ПОПРАВКИ: РУМ. birjă, rație, zaporoji(e)an
/Резюме/

Автор вносит поправки в этимологическое рассмотрение рум. birjă 'извозничий экипаж', rație 'разность /мат./', 'наек', zaporoji(e)an 'запорожец' и приходит к выводу, что birjă и zaporoji(e)an - это слова украинского, а не русского, происхождения, а rație - французского (см. фр. raison, соответственно, ration).

К ВОПРОСУ О ВАРИАНТНОСТИ РУССКОЙ ОРФОЭПИИ

А.Бая

1. Обшая проблематика норм и кодификации русского литературного произношения. О современной произносительной системе русского языка, о ее отбеггах и изменениях накоплена значительная теоретическая и практическая информация. Однако целый ряд вопросов общего и частного характера обсуждаемой области остается пока еще открытым. Нет единого взгляда относительно интерпретации самого понятия орфоэпии, или таких узловых понятий, бытующих в современной научной литературе, как: система и норма, норма и кодификация, норма и узу, норма и варианты и некоторые другие¹. По-разному решается вопрос о ведущем признаке нормы, как распространенности, типичность, стабильность. Из-за расхождений в понимании возможных признаков нормы еще не установлены окончательно и общеметодологические принципы выбора материала, объектов и методов исследования современной произносительной системы. При оценке того или иного произносительного факта, сторонники самого распространенного, общеофетического шметвого метода признают ведущим признаком распространенность нормы. При экспериментально-фонетическом методе исследования произносительной системы прослеживается не столько степень статистической распространенности, сколько типичность полученных произносительных фактов².

Следует отметить, что в указанном разнбое как в интерпретации отдельных узловых понятий, так и в методах исследования и толкования произносительной системы, на наш взгляд, нет ничего поразительного, ибо сам объект исследования противоречив, т.е. имеет свои основные аспекти: "Требование стабильности - пишет К.С.Горбачевич -, и непрерывное изменение, действие узуса и закона, возможность сознательного вмешательства в развитие норм и внутреннее (имманентное) и, следовательно, недоступное для регулирования их изменение - таковы

основные автономии, заключенные в понятие «языковая норма»³.

Продолжая обзор общей проблематики трактуемой темы, к оказанному необходимо добавить: несмотря на наличие указанной выше автономии в объекте нашего рассмотрения и несовершенства методики его исследования, в настоящее время едва ли кто будет оспаривать аксиоматичность некоторых общих положений, сформулированных в современной научной и учебной литературе. Сущность данных основных положений можно суммировать в следующем:

1) нормативная кодификация литературного произношения (как и литературного языка в целом) должна быть объектом лингвистического исследования;

2) одновременно признать необходимость изучения не только внутренних (собственно лингвистических) факторов, но и психо-, социолингвистических и социокультурных, т.е. всех тех факторов и законов, которые в конечном счете управляют речевой деятельностью языкового коллектива;

3) если языковая эволюция является беспорядком постулатом современного языкознания, то эволюция нормы языка представляет собой факт, который в специальных доказательствах также не нуждается;

4) требование стабильности, предъявляемое к нормам, не исключает и не может исключить наличие вариантов (дублетов), ибо, как замечает И.А.Варбичкая, "развитие нормы совершается именно благодаря вариантам, они являются переходными формами от одного качества к другому"⁴.

2. Вариантность литературного произношения и основные тенденции развития русской произносительной системы. В настоящее время читатель, интересующийся вариантной русою произношения, располагает относительно неочерпывающим инвентарем бытующих в современной русской речи произносительных вариантов⁵. Проведена и проводится тщательная исследовательская работа, направленная на дальнейшее укрепление кодификации устной русской речи. Разумеется, не было и нет полного единства у специалистов-авторов работ в оценке отдельных произносительных вариан-

тов. Однако в разных источниках довольно четко отмечены основные тенденции эволюции русского произношения, на судьбу которого, как известно, влияют и влияют факторы как собственно лингвистического, так и экстралингвистического характера.

Важнейшим собственно лингвистическим фактором, определявшим и определяющим и сейчас эволюцию русской произносительной системы считается общая тенденция (открытая в свое время И.А.Бодуэном де Куртене) к упрощению вокализма и усложнению кононантизма⁶. Эта тенденция в плане синтагматическом выражается в дальнейшем укреплении внутрислоговой и твердость-мягкостной доминанции. В конечном счете действием упомянутой внутрисистемной тенденции, поддержанной и отдельными экстралингвистическими влияниями (см. ниже) можно объяснить (и с разными оговорками объясняют), например, появление оппозиции твердости - мягкости перед [э] ([тэмбр] - [т'емь]), унификация реализации фонемы /а/ после всех твердых согласных, включая и положения после [ш] и [ж] (Ср. [страны] - [отранá] и [жар] - [жарá]), тенденцию к унификации первой предударной реализации фонем /а/, /о/, /е/ и /и/ после мягких согласных (Ср. [п'ят'] - [п'ит'и], [в'ол] - [в'ила], [л'ес] - [л'исá] и [л'йс'и] - [л'исá] и др.

К числу экстралингвистических факторов, влияющих на судьбу произносительных норм, общепринято причислять взаимодействие культурных центров, рост общей культуры народа, носителя русского языка, распространенность массовой печати, радио и телевидения⁷.

Среди экстралингвистических обусловленностей изменения целого ряда старомосковских орфоэпических норм ведущее место занимало сближение произношения с письмом, с правописанием. Как отмечается в разных источниках, произношение окончаний -кий, -гий, -хий как $-[к'и]й$, $-[г'и]й$, $-[х'и]й$, сочетания -чи- как $[ч'и]$ в ряде слов, возвратных частиц -сь и -ся как $[с']$ и $[с'ъ]$ и некоторых других во многом объяснено именно указанному влиянию. Более сорока лет тому назад Л.В.Щерба и С.И.Бернштейн основную тенденцию дальнейшего развития русского

литературного произношения видели как раз в сближении произношения с письмом⁸. Однако последующая эволюция русского произношения явно показала, что их общий прогноз неуклонного сближения произношения с письмом мало вероятен. При этом достаточно сослаться на общеизвестную в русской орфоэпии борьбу еканья с иканьем. Среди экстралингвистических факторов, конечно, ни еканье ни иканье не могли быть поддержаны графическим обликом слова; в отношении этой борьбы скорее может идти речь о влиянии культурных центров и диалектов⁹.

По поводу данного вопроса не безынтересно заметить, что, руководствуясь указанным общим прогнозом, С.И. Бернштейн пришел к далекоидущему выводу и относительно будущего русской орфографии: "... наша орфография нуждается в дальнейшем сближении с произношением (выделено нами, А.Б.)... где в будущем следует приблизить орфографию к устной форме слова, несомненно было бы изменить произношение в сторону письма¹⁰. Формулируя в современных терминах, это означало бы перестроить орфографию на собственно фонетической основе, то есть писать, например, молат, маложа, манедой, мон, нажы, олоф, олева, славасачитани и др. Современному специалисту в данной области ясно, что от такой реформы потеряла бы сама орфография, и мало что выиграло бы дело кодификации и стандартизации русского произношения. Одновременно такая реформа вряд ли внесла бы какой-нибудь вклад в облегчение процесса усвоения русской орфографии и русского произношения в румынской аудитории (и в ряде других нерусских аудиторий).

В связи с этим отметим еще, что особенно со времени дискуссии начала '60-х годов, вопрос об изменении русской орфографии в сторону расширения фонетического написания, по нашему осведомлению, не ставился. Это положение вещей само собой разумеется, ибо ценнейшее качество русской орфографии с точки зрения закономерного соотношения между произношением и письмом коренится не столько в относительно немногочисленных так называемых фонетических написаниях типа расска-вать, разгореть, розыгрышь, играть, сыграть и других им подобных¹¹,

сколько в том, что в свое время не совсем точно и удачно получило название "морфологического" принципа написания"¹². Именно во имя укрепления этого качества русского правописания выступало большинство специалистов (именно специалистов!) в дискуссиях '30-ых и '60-ых годов. По констатации М.В.Панова, "... фонетический принцип никто из серьезных ученых не защищал"¹³. В настоящее время вряд ли можно сомневаться в правдоподобности того положения, что для русского языка, обладающего развитой системой позиционных фонетических чередований, обусловленных комбинаторными и редуktивными звуковыми процессами (Ср. [слоф], [слава]: [о]//[л], [в]//[ф]), единственно целесообразной и в то же время логичной и экономной орфографией следует считать "морфологическую", точнее "фонематическую". При формулировании общей рекомендации кодификаторам произношения Р.И.Аванесов именно это качество русской орфографии имел в виду. "В целом - пишет Р.И.Аванесов -, сближение произношения с правописанием в тех случаях, когда между ними ранее не было закономерных соотношений, следует считать процессом целесообразным, прогрессивным"¹⁴.

Итак, с указанными уточнениями и оговорками можно утверждать, что влияние правописания, графического облика слова на судьбу произношения было и является и сейчас одним из заметных экстралингвистических факторов эволюции русской орфоэпии. Однако, как отмечает М.В.Панов, "... все влияния (включая сюда и влияние письма - А.Б.) способны только замедлить или укоротить процесс, определенные внутренним развитием языка"¹⁵.

Эволюция русской произносительной системы в XX веке в ее главных, основных и общих чертах подтверждает правдоподобность сформулированного общетеоретического положения, так как (за исключением распространения [ш':] вместо [ш'ч'], безударного [о] в некоторых иноязычных по происхождению словах, вытеснения [ж':] за счет [ж:]) все важнейшие изменения подчинены в конечном счете общей внутрисистемной тенденции к упрощению вокализма и усложнению консонантизма. Таким

образом, наиболее перспективными, живеепособными оказались и оказываются именно те произносительные варианты, которые отражают объективные тенденции развития русского фонетизма.

3. Новые произносительные варианты и их отношения к фонетико-фонологической системе в целом. Произносительные варианты современной русской орфоэпии разнородны. Определенная их часть закреплена за отдельными группами морфем (вся [кь] и - вся [к'и] и, вска [кь] вать - вска [к'и] вать, учу [о] - учу [о'] и др.) или слов (до [ш'э:] - до [шт']), було [ш] ая - було [ч'и] ая и др.). Другая часть обязана с вариативной системой фонем ([ж'ра] - [жара], [д'в'е] - [дв'е], [п'ятак] - [пят'ак] и др.). Весьма ограниченная часть новых произносительных вариантов касается системы оппозиций¹⁶. Среди этих последних можно упомянуть три: утрату стилистически ограниченной факультативной фонемы /ʒ'/, вытеснение фонемы /х':/ как члена крайне слабо представленной глухостно - звонкостной корреляции /ш':/ - /х':/ и появление корреляции твердости - мягкости перед [э]. Указанные произносительные варианты, затрагивающие либо факультативную фонему (в случае /ʒ'/) или неустойчивое звено системы оппозиций (в случае /х':/), либо пустую клетку коррелятивного ряда (в случае распространения дифференциации согласных по твердости - мягкости перед [э]), являются закономерными, не меняющими в основном общего облика парадигматики фонем современного русского языка. В плане же фонетической реализации данных произносительных вариантов можно констатировать, что их артикуляторно-акустическое свойство поддерживается общесистемными фонетическими отношениями русского фонетизма. Произношение бля [г]о вместо бля [ʒ']о свидетельствует о закономерной тенденции к укреплению единообразной реализации фонемы /г/. Вытеснением фонемы /х':/ (во [ж:и] вместо во [ж'и]) осуществляется унификация звучания этой бывшей малочастотной, периферийной фонемы со звучанием долгого твердого [ж:], получаемого в результате ассимиляции по месту образования звуков [с], [з] перед [ж] на стыке

предкорневых морфем и проклитики и слова (Ср. ви [к:] ать - и [к:] арить¹⁷).
 Данный процесс частично поддержан и графическим обликом совпадающих
 звучаний: вижать - иджарить.

Распространение и укрепление оппозиций по твердости - мягкости
 перед [е] за счет заимствованных слов нового времени опять-таки не
 противоречит законам сочетаемости звуков русского языка, имея поддерж-
 ку в других (правда, довольно бедно представленных) сферах русского
 фонетики: в названии букв алфавита - [бэ], [вэ], [гэ] и др.; в про-
 изношении определенных групп аббревиатур - [капээсо] (КПСС), [гэдэар]
 (ГДР); в твердом произношении согласных перед [э] на стыке предкорне-
 вых морфем и проклитики и слова - [ээ] конопить, о[тэ] того и др.¹⁸.

Произносительные варианты, появившиеся на месте старомосковских
 норм, закрепленных за отдельными морфемами и словами, включаются в об-
 щую систему реализации и варьирования фонем современного русского язык-
 ка, в большинстве случаев делая эту систему более выдержанной, послед-
 вательной. В связи с этим важно отметить, что такие новые произноси-
 тельные варианты, как: окончания на -ий после [к], [г], [х] - высо[к'и]й
 вместо высо[кэ]й и, ти[х'и]й вместо ти[хэ]й и, стро[г'и]й вместо стро[гэ]й;
 суффикс -ива- после указанных заднеязычных согласных - вска[к'и]вать
 вместо вока[кэ]вать, вадра[г'и]вать вместо вадра[гэ]вать, разма[х'и]-
вать вместо разма[хэ]вать; третье лицо множественного числа глаголов
 на -ить - хо[д'ют] вместо хо[д'ут], слы[ш'ят] вместо слы[шут]; возврат-
 ные частицы -оэ и -оэ в личных формах глаголов и в прошедшем времени -
бою[о'] вместо бою[о], улыбал[о'э] вместо улыбал[оэ]¹⁹, орфографиче-
 ское сочетание -ждь в слове дождь и его подложных формах - [дошт'] вме-
 сто до[ш'э:], до[жд'а] вместо до[ж'э:]а и некоторые другие подобные ва-
 рианты имеют параллельные, аналогичные звучания и закономерности соче-
 тания в разных других составах звукового оформления морфем, слов и
 словоформ. Ср. мяг[к'и]а, [к'и]дать, во[г'и], [х'и]лий, си[д'э], о[с'],
Ва[с'э], во[шт'], во[жд'э] и др.

Приблизительно то же самое можно сказать о большинстве новых произносительных дублетов, бытующих в области вариативной системы фонем. Являясь воплощением тенденции к унификации варьирования фонем, они также делают эту систему более последовательной. Сюда можем отнести устранение ассимилятивной мягкости в сочетаниях типа "губной + мягкий губной", "зубной + мягкий губной": о [б^м]ев вместо о [б'м']ев, ра [ав']е вместо ра [в'в']е²⁰; унификации реализации фонем /а/ после всех твердых согласных (и после [ш] и [ж]): [жарá] вместо [ж'а'ра'], [шáги] вместо [ш'а'ги]. Сюда следовало бы причислить и вытеснение еканья иканьем (Об этом см. ниже).

Несмотря, однако, на массовое распространение новых произносительных вариантов, по целому ряду наблюдений старомосковские особенности все-таки остались закрепленными за отдельным узким кругом слов: -/чн/- как -[шн]- за словами конечно, конечно, впрочем, скворечник, пивечная, пустынный²¹, а также в женских отчествах на -ична²²; /г/ как [г'] - в составе некоторых слов церковного происхождения: в падежных формах слова бог, а также в словах господь, благо, богатый и в некоторых междометиях²³; /а/ в первом предупредном положении как [а'] сохранилось в словах и словоформах валеть, к сожалению, какэт, жасмин, лошадей²⁴. В то же время статистические данные разных языковых социолингвистических исследований показывают²⁵, что возникшие в XX веке произносительные варианты сильно соперничают со своими старомосковскими дублетами и в отношении указанных групп слов. И это может быть доказательством жизнеспособности новых вариантов и того, что будущее принадлежит им.

4. Лингводидактический аспект произносительных вариантов. Указанные и некоторые другие произносительные варианты, возникшие в XX веке, уже давно внедрились в ежедневной речевой практике. С разными оговорками (иногда, конечно, противоречивого характера²⁶) они кодифицированы в качестве нормы при допустимости целого ряда их старомос-

ковских параллелей.

Известно, что наша отечественная учебная литература и дидактическая практика опираются преимущественно на произносительные особенности нового стандарта. Таким образом, новые произносительные варианты автоматически включаются в общесистемную проблематику обучения современному русскому литературному произношению: $-[k'i]и$, $-[g'i]и$, $-[x'i]и$, $-[k'i]вать$, $-[g'i]вать$, $-[x'i]вать$ и др. включены в постановку смягчения заднеязычных перед $[и]$ и $[е]$; $[а]$ после $[ш]$ и $[ж]$ - в общую проблематику произношения этого звука в первом предупредном положении после любого твердого согласного; $-оь$ и $-ся$ - в постановку различия $[о]$ и $[о']$ в конце слова и перед $[а]$ (и, конечно, перед его позиционными вариантами) и т.п. В учебном процессе данная лингводидактическая ориентация укрепляет, с одной стороны, эксплицитный характер орфоэпических правил современного русского языка, с другой же, закономерное соотношение произношения и написания, что чрезвычайно важно особенно в нерусской аудитории, где усвоение произношения слов (после небольшого аудио-лингвального периода) идет почти параллельно с графическим-орфографическим их усвоением.

Конечно, знание (но не и употребление в повседневной речевой практике) старомосковских дублетов (пока еще кодифицированных или уже некодифицированных) нового стандарта для будущего специалиста в области русистики является важным, хотя бы в целях обязательного соблюдения поэтической орфоэпии XIX и начала XX веков.

Из предыдущего можно видеть, что целый ряд произносительных вариантов нового стандарта во многом облегчает процесс усвоения произносительной нормы. Однако с лингводидактической точки зрения с большей осторожностью надо подходить к некоторым другим произносительным вариантам, а именно: к $[ш'ч']$ - $[ш':]$, к вариантам заударного вокализма после мягкого согласного типа писате $[л'ъ]ми$ - писате $[л'ъ]$ ми и так называемому еканью - икенью. В рамках этой статьи остановимся лишь на последнем. Остальным упомянутым произносительным вариантам будет

посвящена другая работа.

5. Специфичность лингводидактического подхода к еканью - иканью.

Прежде чем приступить к обсуждению поставленного вопроса, считаем нужным подчеркнуть, что вопрос об еканье - иканье следует понять как первую предупредную реализацию после мягкого согласного не только фонемы /e/²⁷, но и фонем /a/ и /o/ в том же положении. Общепринято считать, что при иканьем произношении данная реализация совпадает с аналогичной реализацией фонемы /и/, при еканьем же отличается от нее большей открытостью, то есть [e]-образностью.

Конкуренция этих двух норм произношения - как показывает М.В.Панов -, "... весьма напряженный эпизод из истории современного русского произношения. Иканье медленно вытесняло еканье произношение. Процесс этот в Москве шел быстрее, чем в Ленинграде, где еканье поддерживалось диалектным (северновеликорусским) окружением²⁸. По экспериментально-фонетическим данным Л.А.Вербической еканье показывает исчезающую тенденцию и в речи внешних ленинградцев. "Ленинградцам - свидетельствует она -, сегодня свойственно так называемое иканье произношение, которое ... является нормой"²⁹.

В литературе высказано и наблюдения, согласно которому указанные соперничающие нормы показывают тенденцию к своему закреплению за определенным стилем произношения. По М.В.Панову "для нейтрального и разговорного стиля следует рекомендовать произношение [п'итáк], [н'ису]...., в полном же стиле при несколько большей полноте образования предупредного звука проговаривается более открытый звук³⁰. Задолго до этой констатации М.И.Жатусевич сформулировала аналогичное положение, считая, что в разговорном стиле (т.е. в беглой речи) больше звучит оттенок [и], тогда как в полном стиле (т.е. при замедленном, тщательном произношении) четче слышится [e]³¹.

С самого начала можно прямо сказать, что лингводидактический подход к трактуемому редуцированному звуку с учетом лишь его тембровой окраски, его [и]-образности или [e]-образности вне и в отрыве от общих,

весьма тонких закономерностей ритмики русского слова вряд ли можно считать надежным, целесообразным. При постановке этого редуцированного звука (как всей редуцированной системы безударного вокализма вообще) необходимо исходить из того давно известного положения, что качественная (тембровая-формантная) редукция безударных гласных является результатом их количественной (особенно долготной) редукции. "Малое количество - утверждал более 70 лет тому назад Л.В.Щерба -, непосредственно влияет на качество, так как органы речи, не успевая занять положения, необходимого для произведения данного определенного качества, остаются, так сказать, на полпути... Таким образом - продолжает Л.В.Щерба -, непосредственной причиной качественного изменения наших безударных гласных является их количественная редукция"³². Именно благодаря сильно-централизующей роли ударения тембровая редуцированная система русского безударного вокализма показывает тенденция к средне-верхней зоне по подъему³³: безударный [а] характеризуется меньшей открытостью, чем ударный, имея более низкую f_1 . Безударные [и], [ы], [у] характеризуются меньшей закрытостью, чем ударные, имеющие более высокую частоту f_1 . Безударный [е] (в так называемом екавском произношении) обладает большей закрытостью и менее высокой частотой f_1 ³⁴.

Современные экспериментально-фонетические исследования подтверждают правильность только что приведенного взгляда, сформулированного в свое время Л.В.Щербой, так как все указанное и некоторые другие качественные изменения "связаны с одним общим свойством безударных (гласных, А.Б.) - малой длительностью этих звуков, не позволяющей выполнить полную артикуляторную программу, как это происходит при произнесении ударных"³⁵.

Таким образом, общий методический вывод в связи с обсуждаемым редуцированным звуком мог бы быть таким: в нерусской аудитории, в том числе и в румынской, вопрос ставится не об икявье или екавье в смысле четкого различия или неразличия данного предударного звука по

открытости - закрытости, недиффузности - диффузности, в скорей о постановке и выработке (в результате одновременного соблюдения долготной градации безударных слогов по отношению к ударному, т.е. ритмики слова) слабого, относительно короткого (по сравнению с [и], [е] полного обрезания и звучания) звука, который в большей или меньшей мере (в зависимости от стиля произношения) объединяет в себя тембровые, формантные признаки [и] открытого и [е] закрытого, то есть нечто среднее между [и] и [е]. Впрочем, в нашей учебной литературе волею за многими авторами работ по фонетике русского языка этот редуцированный звук так и интерпретируется. В этой связи попутно заметим еще, что совершенно прав, на наш взгляд, В.А.Виноградов, когда, повторяя известное положение, согласно которому усвоение русских гласных большинством нерусских определяется усвоением ударения и различения согласных по твердости - мягкости, заключает: "Что касается постановки самих гласных, то она имеет смысл для некоторых артикуляционных особенностей гласных в сильной позиции, остальное же, т.е. редуктивная сторона выводится в основном автоматически (выделено нами, А.Б.)"³⁶.

В заключение напрашивается еще одна оговорка. Как отмечалось выше, в разговорном стиле икающее произношение вытесняло екающее, последнее осталось закрепленным в полном стиле. В нашей дидактической практике искусственно руководствоваться этим положением вряд ли целесообразно и по другим соображениям. Классные, аудиторные условия ставят учителя (преподавателя) в такую ситуацию (участие всего класса или курса в ходе занятий), при которой и в своей разговорной диалогической речи он вынужден говорить полным стилем и заставлять учащихся усматривать и соблюдать произносительные особенности сегментных единиц полного стиля. В указанных условиях впечатление обычной русской речи разговорного стиля, по нашему практическому опыту, более целесообразно создавать прежде всего при помощи мелодики, интонационных и синтаксических конструкций, свойственных разговорной речи, и ни в коем случае не

сильным, явным иканьем, или весьма трудно подражаемым пропуском редуцированных звуков особенно первого заударного положения типа [фс'отк'и], [в'эктърн'ь].

ПРИМЕЧАНИЯ

- 1 См. Е.Ф.Петрищева, К вопросу о критериях нормативности, в кн. "Вопросы культуры речи", вып. 8, М., 1967, стр. 34-40; В.А.Ищювич, Языковая норма, М., 1968, стр. 4-10; К.С.Горбачевич, Изменение норм русского литературного языка, Л., 1971, стр. 7-31; Л.А.Вербицкая, Русская орфоэпия, Л., 1976, стр. 5-21; Л.К.Граудина, Вопросы нормативности русского языка, М., 1980, стр. 63-72 и др.
- 2 Обзор методики исследования произносительной нормы см.: Л.А.Вербицкая, Указ. соч., стр. 32-36.
- 3 К.С.Горбачевич, Указ. соч., стр. 8.
- 4 Л.А.Вербицкая, Указ. соч., стр. 18.
- 5 Самый авторитетный свод нормативных указаний произносительных вариантов - это пять изданий Русского литературного произношения Р.И.Аванесова, М., 1950, 1953, 1958, 1968 и 1972. От издания к изданию уточнялись нормативные рекомендации автора. Начиная с '60-х годов, точкой споры при исследовании и нормативной оценке произносительных вариантов стали работы М.В.Панова. Его экспериментальные данные и взгляды на русскую орфоэпию суммированы в книге Русская фонетика, М., 1967, стр. 294-349. Не утратил своего значения и в наши дни словарь-справочник Русское литературное произношение и ударение (под ред. Р.И.Аванесова и С.И.Ожегова), изданный в 1955 г. и переработанный и переизданный в 1959 и 1960 гг. В нем представлен весь набор вариантов произношения и ударения. Выдающийся вклад в сбор и нормативную оценку произносительных вариантов внесли ленинградские фонетисты Л.Р.Зиндер, М.И.Матусевич, Л.В.Бондарко, Л.А.Вербицкая и др. Заслуживает также внимание и целый ряд работ, опубликованных в разных выпусках "Вопросов культуры речи".
- 6 См. М.Л.Вачов, Указ. соч., стр. 336-337; А.В.Исаченко, Опыт типологического анализа славянских языков, в кн. Новое в лингвистике, вып. III, М., 1963, стр. 110-114.
- 7 См. И.Л.Левон, О развитии русского языка в советском обществе, "Вопросы языкознания", 1962, № 3, стр. 13-14, 16.
- 8 Л.В.Щерба, О нормах образцового русского произношения, в кн. Избранные работы по русскому языку, М., 1957, стр. 111; С.И.Вернштейн,

- Вопросы обучения произношению (применительно к преподаванию русского языка иностранцам), в сб. Вопросы фонетики и обучения произношению, М., 1975, стр. 42. Эта работа С.И.Бернштейна была впервые опубликована в сокращенном варианте в 1937 г.
- 9 М.В.Панов, Русская фонетика, стр. 344.
  - 10 С.И.Бернштейн, указ. соч., стр. 42.
  - 11 По подсчетам одних авторов фонетическое написание, вместе взятое с так называемым традиционно-этимологическим, в современной русской орфографии составляет лишь 4 %. См. И.С. Ильинская, В.Н. Сидоров, Современное русское правописание, "Учебные записки кафедры русского языка МГПИ им. Потемкина", 22, М., 1953.
  - 12 Более подходящим названием следовало бы считать "Фонетический" принцип, как это встречается, между прочим, в работах М.В.Панова.
  - 13 М.В.Панов, Русская фонетика, стр. 411.
  - 14 Р.И.Аванесов, Русское литературное произношение, изд. 4-е, М., 1966, стр. 212.
  - 15 М.В.Панов, Русская фонетика, стр. 344. См. в К.С.Горбачевич, указ. соч., стр. 263.
  - 16 Различие орфоэпических норм, связанных с системой оппозиций и с вариативной системой фонем, см.: Л.А.Вершинская, указ. соч., стр. 25-28; А.И.Васильев, О построении русской фонетики для иностранцев, в сб. Вопросы фонетики и обучения произношению, М., 1975, стр. 106-109.
  - 17 Г.А.Барينوва, О произношении ж', ш', в сб. Развитие фонетич. современного русского языка, М., 1966, стр. 35.
  - 18 С.А.Барановская, Корреляция твердости - мягкости согласных в положении перед /e/ в современном русском литературном языке, в сб. Известия и уровни языка, М., 1969, стр. 47-49.
  - 19 В деепричастии глаголов звук [с] был мягким и раньше, также остался и в настоящее время.
  - 20 А.Ван, К вопросу об ассимилятивном (оттеночном) смягчении в коррелятивных сочетаниях русского языка, в "Romanoslavica", XIV, Букарест, 1967, стр. 220-225, 226-227.
  - 21 К.С.Горбачевич, указ.соч., стр. 104.
  - 22 Р.И.Аванесов, указ.соч., стр. 115.
  - 23 Там же, стр. 79.
  - 24 К.С.Горбачевич, указ. соч., стр. 93.
  - 25 Ф.П.Филин, Несколько слов о языковой норме и культуре речи, в сб. "Вопросы культуры речи", вып. 7, 1966, стр. 18; Л.С.Сударенская,

- О произношении студенческой молодежи, в сб. "Вопросы культуры речи", вып. 2, 1959, стр. 159-160; Р.И.Аванесов, укаа. соч., стр. 79, 155; Л.А.Вербицкая, укаа. соч., стр. 104-105.
- 26 Данные расхождения касаются, главным образом, сферы бытования определенных проаналитических вариантов.
- 27 При изложении вопроса об иканье - еканье часто осылаются лишь на реализацию фонемы /в/ после мягкого согласного.
- 28 М.В.Панов, Русская фонетика, стр. 303.
- 29 Л.А.Вербицкая, укаа. соч., стр. 99-100; см. и М.И.Матусевич, Современный русский язык. Фонетика, М., 1976, стр. 102, 107.
- 30 М.В.Панов, Русская фонетика, стр. 307-308.
- 31 М.И.Матусевич, Русское литературное произношение, Л., 1953, стр.14.
- 32 Л.В.Щерба, Русские гласные в качественном и количественном отношении, Спб., 1912, стр. 103-104.
- 33 A. Vân, Cu privire la corelatele accentului. Privire contrastivă ruse-română, в "Cercetări de lingvistică", XXVI, 1981, стр.132.
- 34 Л.В.Бондарко, Звуковой строй современного русского языка, М., 1977, стр. 111.
- 35 Там же.
- 36 В.А.Виноградов, Консонантизм и вокализм русского языка, М., 1971, стр. 74.

CU PRIVIRE LA VARIABILITATEA ORTOEPIEI LIMBII RUSE

(Rezumat)

După anumite considerente de ordin general cu privire la starea actuală a cercetărilor ortoepiei rusești și la interpretarea unor noțiuni de bază legate de tema abordată, autorul se oprește asupra factorilor care au determinat și determină evoluția sistemului de rostire al limbii ruse. Făcînd unele observații asupra rolului grafiei și al ortografiei în această evoluție, autorul se raliază la opinia potrivit căreia toți factorii extralingvistici (inclusiv influența scrierii asupra rostirii) pot doar să încetinească sau să accelereze tendința generală a evoluției sistemului sonor rusesc, în direcția unică de întărire a caracterului său consonantic.

În continuare se apreciază că marea majoritate a noilor variante de rostire se încadrează organic în sistemul sonor, făcîndu-l, totodată, mai elastic și consecvent.

Ultima parte a lucrării este dedicată aspectului metodico-didactic al variantelor numite, în literatură de specialitate rusă,

"ekanie - ikanie". Pornind de la unele considerente teoretico-experimentale și bazându-se pe îndelungata sa experiență didactică, autorul este de părere că abordarea acestor fenomene sub aspectul timbrului lor, pe plan didactic, este importantă, deoarece acest sunet redus, semi deschis-închis, intermediar între [e] închis, [i] deschis, se realizează ca urmare a gradului cantitativ, în cadrul cuvintului fonetic, a silabelor în funcție de locul accentului.

ELEMENTE DE TIPOLOGIE A DICȚIONARILOR BILINGVE

- Din experiența alcătuirii unor lucrări lexicografice
cu profil didactic -

Romeo Chivescu

În cadrul lexicografiei româno - a l o g l o t e, cea româno-rusă¹ a cunoscut o evoluție interesantă, relevantă prin v a r i e t a t e a s a t i p o l o g i c ă.

Abordând dicționarele româno-ruse elaborate în ultimii 10-15 ani sub raportul t i p o l o g i e i l e x i c o g r a f i c e b i l i n g v e, putem releva o serie de elemente care conturează o largă gamă tipologică a unor asemenea lucrări.

1. D i v e r s i f i c a r e a t i p u r i l o r d e d i c ț i o n a r e, în speță a celor nongenerale, trebuie remarcată atât la nivelul corpului dicționarului, al m a c r o s t r u c t u r i i, cât și la cel al a r t i c o l u l u i d e d i c ț i o n a r, al m i c r o s t r u c t u r i i, unde se realizează principiile tratamentului lexicografic al materialului lingvistic avut în vedere.

Firește, între cele două niveluri există o strînsă legătură, o dependență reciprocă, tipul de dicționar bilingv definindu-se, de aceea, după c r i t e r i i d e s t r u c t u r ă, t r a t a m e n t m o r f o - s e m a n t i c și d e s t i n e ț i e².

Aceste criterii permit ca, alături de dicționare româno-ruse g e n e r a l e³, de format m i c⁴ și m e d i u⁵, să situăm lucrări care se constituie într-un n o u t i p, și anume, t i p u l d i c ț i o n a r e l o r b i l i n g v e c u p r o f i l d i d a c t i c.

Organizarea materialului lingvistic, în primul rînd în scopuri didactice, se realizează în DRR₅, DRG₆ și DHR₇, unde elementele de m i c r o s t r u c t u r ă asigură un volum de informații necesare în diversele etape ale procesului de însușire a limbii ruse ca un cod aloglot, potrivit cu cerințele programelor analitice în vigoare la de-

ta elaborării și apariției acestor lucrări.

Extinderea și aprofundarea studierii diferitelor aspecte legate de dezvoltarea mijloacelor de prezentare și structurare a unităților lingvistice⁶ au creat premisele unor abordări novatoare în privința diversificării tipurilor de dicționare româno-ruse, inclusiv a celor cu profil didactic.

Ni se pare, de aceea, nimerită o examinare, fie ea și de mai mică întindere, a ceea ce s-a cucerit pe plan teoretic și practic sub raportul tipologiei lexicografice bilingve.

Concomitent cu realizarea unor deziderate mai largi, referitoare la includerea unui număr mai mare de vocabule⁷ în lista de cuvinte, cărora, de pildă, DRR₂, prin specificul său⁸, le răspunde în bună măsură, s-a evidențiat necesitatea elaborării unor dicționare bilingve cu profil didactic, variate pe planul macrostructurii și tratamentului morfo-semantic. Înțelegem, deci, că criteriul destinației lucrărilor lexicografice bilingve, amintit mai înainte, a favorizat, de fapt, această varietate tipologică.

Diversificarea subliniată aici însoțește sau, mai precis, determină o diferențiere de macro- și microstructură de la un dicționar la altul din rândul celor recent apărute. Prin structura și destinația lor, lucrări mai noi ca: Dicționar român-rus și rus-român (DRR₉)⁹, Dicționar rus-român de structuri verbale (DRR₉)¹⁰, precum și o lucrare în curs de finalizare și pregătire pentru tipar - Dicționar rus-român tematic de termeni și sintagme (DRR₁₀)¹¹ se înscriu în aria lexicografiei bilingve didactice¹², constituindu-se într-un tip de dicționare bine conturat, conferind, după cum ni se pare, domeniului în care se situează valențe noi de confirmare și evoluție. Ele cuprind diverse straturi lexicale¹³, abordându-le din multiple și variate unghiuri, plasându-se în ceea "Lexicografie de formă redusă cu o finalitate instructivă ridicată"¹⁴.

Credem, de aceea, că ele își aduc contribuția la dezvoltarea acestei "lexicografii de proporții reduse" bilingve didactice prin materialul lingvistic inclus, cit și prin metodele de abordare a acestuia pe plan strict lexicografic¹⁵.

2. Încadrându-se, așadar, în lexicografia didactică, cele trei dicționare sînt structurate potrivit scopului elaborării lor - scela de a facilita însușirea codului aloglot, rusa. Teoria lexicografică asupra structurii generale a lucrărilor bilingve se întocbește prin concepția pusă la baza fiecăruia din cele trei dicționare, ele fiind, fiecare în parte, un s u b t i p specific în cadrul tipului mai larg al dicționarelor cu profil didactic.

DRR_g se prezintă ca o lucrare unitară sub raport structural, cele două dicționare - român-rus și rus-român - fiind corelate atit prin corespondența unui mare număr de vocabule, cit și prin t a b e - l e l e m o r f o l o g i c e care sînt e l e m e n t e d e r e f e r i n ț ă c o m u n e pentru lexemele din ambele secțiuni componente ale aceluiași dicționar. Acest principiu și procedeu lexicografic este n o u în lexicografia didactică¹⁶. Însemnătatea unui asemenea principiu/procedeu ține în primul rînd de particularitățile i n f o r m a t i v ă și f o r m a t i v ă ale dicționarelor cu profil didactic¹⁷.

Caracterul informativ, de pildă, al unor asemenea tabele derivă nemijlocit din prezentarea extrem de detaliată a părților de vorbire - substantive, adjective, verbe - în ipostazile lor paradigmactice. Un atare procedeu oferă posibilitatea, generos fructificată, de altfel, în DRR_g, de a stabili un număr cu mult mai mare de "clase" pentru diferite părți de vorbire decit cele inserate în gramaticile academice¹⁸ ori chiar în tabele morfologice ale limbii ruse care au cîmpătat, datorită atributelor lor sistematice, un caracter normativ¹⁹.

U n i t a t e a d e s t r u c t u r ă în DRR_g este asigurată și prin dubla trimitere de la cuvintele-titlu românești sau rușești la tabelele morfologice. Așa, de pildă: dezvoltare s.f. разви-

тне с.п. 83 sg.²⁰ ...; РАЗВИТИЕ с.п. 83 sg. dezvoltare... sau dezvolta v. t., v. r. РАЗВИВТЬ(СЯ) v. ipf. 1 ...; РАЗВИВСТЯ v. ipf. 1 a dezvolta ... ori: ноу adj. новый adj. 1 ...; нов/ий, ная, ное; ше adj. 1 nou ... etc.

Lexicografia didactică bilingvă se dezvoltă pe măsura augmentării propriei game de subtipuri, concretizate în dicționare variate ca structură, dar subsumate, toate, aceluiași tip - lucrări cu profil didactic.

Intrucât acestea trebuie să cuprindă cât mai multe aspecte ale limbii țintă, pare firească tendința spre varietatea de structură și conținut. Această tendință a devenit o cerință imediată, și elaborarea unor lucrări de acest tip aprofundează exigențele de ordin teoretic de cele ale practicii lexicografice nemijlocite. De aceea, lexicografia didactică își propune, pe bună dreptate, să creeze instrumente pentru facilitarea asimilării unor teme mai dificile din codul aloglot.

Unei asemenea cerințe îi răspunde o lucrare, originală prin alcătuire - Dicționar rus-român de structuri verbale (DRR₉)²¹. În DRR₉, consacrat verbului rusesc, în care se menționează particularitățile paradigmatică și regimul unităților verbale incluse în lucrare, oferindu-se sintagme ilustrative pentru care se înserează echivalente românești, corpul propriu-zis al dicționarului este un set de Modele de paradigme și de formare a participiilor și gerunziilor, precum și de Sinteze. Ultimele două secțiuni din DRR₉ alcătuiesc cu corpul dicționarului o unitate de structură bine încheată. Modelele conțin informații detaliate asupra celor două forme verbale - participiul și gerunziul - și se ilustrează cu verbe extrase din lucrare.

Este bine cunoscut faptul că aspectul^o verbului rusesc constituie un element extrem de complex, antrenând multiple planuri de manifestare a acestei categorii în procesul de achiziție. Unul din ele este și cel al corelației imperfectiv-perfectiv și al exprimării sale formale.

Într-o lucrare lexicografică bilingvă consacrată în exclusivitate verbului rusec trebuie elaborate principii de relevare a categoriei aspectului prin care să se precizeze: a) realizarea ei la fiecare vocabulă-unitate verbală din corpul dicționarului și b) sistematizarea unităților verbale aberante sub raportul aspectului și includerea lor în **l i s t e t e m a t i c e**.

În DRR₂ principiile enunțate se realizează pentru cele cca 2600 de verbe-vocabule stit în corp, cit și în Sinteze. Astfel, în corp, la diverse unități verbale se fac mențiuni ca: **ЗЯВЯТЬ** '(a) declara' pf. ... // ipf. **ЗЯВЯТЬ** și **ЗЯВЯТСЯ** ipf. ... // pf. **ЗЯВЯТСЯ**, trimiterile reciproce precizând că cele două verbe formează o pereche aspectuală obișnuită.

Pentru verbe aberante pe plan aspectual se menționează aspectul exprimat sau faptul că unul și același verb este bispectual, de pildă: **ЗЯВЯТЬ** '(a) fi prieten' ipf.; **ЗЯВЯТСЯ** '(a) obține o legătură telefonică' pf.; **АНАЛИЗИРОВАТЬ** '(a) analiza' ipf. și pf.

Pe de altă parte, Sintezele reunesc unități verbale în mai multe diverse grupuri după modalitățile de realizare a corelației aspect-sens în articolele din DRR₂.

Este, din câte știm, un **p r i n c i p i u n o u** de **a b e r a n e s i n t e t i c ă** a categoriei aspectului verbal în lexicografia bilingvă ruso-alegletă, în general, și româno-rusă, în particular. El favorizează cunoașterea valențelor de aspect și context în **l e r g o**, în cadrul articolului de dicționar, precum și posibilitatea de generalizare a diferitelor particularități ale sintagmaticității²² categoriei aspectului. Acest din urmă obiectiv își are importanța sa pe plan didactic. Iar principiul alcătuirii Sintezelor reprezintă, după cum ni se pare, o soluție, mai mult, un mod eficient pe plan lexicografic pentru împlinirea scopului instructiv.

Reunirea în Sinteze a verbelor din corp, potrivit criteriului **a b e r a t i e i s a p e c t u a l e**, se realizează în grupuri ca: verbe unispectuale imperfective: **ЗЯВЯТЬ** '(a) fi prieten; **ЗНАКОМО-**

вать '(a) marca'; сосуществовать '(a) coexistea'; стремиться '(a) tinde' etc.; verbe uniapectuale perfective: добиваться '(a) obține o legătură telefonică'; изъяснить '(a) outreiera'; полубить '(a) îndrăgi'; состояться '(a) avea loc' ș.a.; verbe biapectuale: анализировать '(a) analiza'; датировать '(a) data'; использовать '(a) folosi'; классифицировать '(a) clasifica'; verbe cu perechi multiple echivalente și neechivalente între ele sau cu acoperire parțială la sensurile cuvintelor-titlu будить '(a) trezi' - пробудить (II), разбудить (I); возвратить '(a) înapoi' - вернуть - возвратить; ломать '(a) sparge' - поломать (II), сломать (I-IV); связать '(a) lega' - вязать (II), связать; умножить '(a) înmulți' - множить, умножать; perechi comune sub raport morfologic pentru mai multe verbe diferențiate semantic: изменить ipf. pentru изменить²³ '(a) schimba' pf. și изменить² '(a) trăde' pf.; исметать pf. pentru исметать¹ '(a) deranja' ipf. și исметать² '(a) amesteca' ipf.; verbe cu o singură pereche în corelație aspectuală parțială играть '(a) juca' ipf. cu perechea perfectivă сыграть (V-VI); сидеть '(a) sta în picioare' ipf. cu perechea perfectivă pentru sensul III встать; verbe incoative pentru verbe imperfective, verbe exprimând efectuarea acțiunii în timp limitat, parțial etc., verbe care prezintă diferite particularități în formarea participiilor ș.a.²⁴

Pe baza materialului inserat în corp, la această ultimă grupă din Sinteze se evidențiază excepțiile care prezintă dificultăți pentru locuitorii alfoni. De pildă, se marchează lexicografic - în corp și sintetic - verbe imperfective care, în afară de participiul pasiv prezent (4), formează și participiul pasiv trecut: предвидеть '(a) prevedea' - (4) предвидимый (5) предвиденный; считать '(a) considera' - (4) считаемый (5) считанный; verbe imperfective care nu formează participiul pasiv prezent (4), dar formează participiul pasiv trecut: грузить '(a) încărca' - (4) -, (5) груженный; чистить '(a) curăța' - (4) -, (5) чищенный; verbe intransitive care admit participii pasive - отказаться '(a) refuza' (кому в чем) - (5) отказан-

ний; руководить '(a) conduce' (ком-чем) - (4) руководимый; управ-
ляемый '(a) dirija' (ком-чем) - (4) управляемый etc.

Elaborarea principiilor de dispunere a materialului în macro-structură (corpul dicționarului) și aplicarea lor în DRR, constituie, după cum ni se pare, un pas înainte pe linia consacării și diversificării tipologiei lexicografice didactice bilingve²⁵.

Alcătuirea dicționarului tematic²⁶ a preocupat, în general, pe lexicografi încă din secolul trecut²⁷, tipurile lucrărilor de acest fel diversificându-se în deceniile din urmă pot ivit p r i n c i p i i l o r m e t o d o l o g i c e g e n e r a l e d e c l a s i f i c a r e a n o ȳ i u n i l o r, c ȳ t ȳ i d e d i s p u n e r e a l e x e m e l o r,

Se disting²⁸ trei tipuri de dicționare tematice:

1) dicționare ideografice tematice²⁹, alcătuite pe baza p r i n c i p i a l u i l o g i c; 2) dicționare analogice³⁰, elaborate pe baza p r i n c i p i u l u i t e m a t i c d e o r g a n i z a r e a l e x i c u l u i ȳ i 3) dicționare tematice cu profil didactic³¹, bazate, în primul rȳnd, pe p r i n c i p i u l a c c e c ȳ ȳ r i i c ȳ m p u r i l o r s e m a n t i c e ȳ n s c o p u r i i n s t r u c t i v e³².

Ultimul tip menționat aici ridică, fȳrȳ doar și poate, numeroase probleme privind structura generală și tratamentul față de materialul lingvistic tematizat.

Structurarea materialului poate conduce, de pildă, la o fragmentare excesivă a corpului lingvistic în macroteme, teme, subteme, microteme, minimicroteme etc. ca termeni determinȳnd diverse n i v e l u r i i e r a r h i c e ȳ n d i v i z a r e a l o g i c ȳ a n o ȳ i u n i l o r a v u t e ȳ n v e d e r e³³. Una din urmȳrile nedorite ale unei asemenea detalieri (fragmentȳri) tematice ar fi, bȳnȳrȳ, repetarea supraplȳcȳrȳ nu numai a diferitelor cuvinte-teme, ci chiar a unor sintagme, dacȳ realizarea sintagmatică este o componentă a concepȳiei structurale.

Aș, de exemplu, teme Energie ar putea fi tratatȳ în subteme și microteme ca: energiei primare, energiei secundare, energia petrolu-

lui, energia cărbunului, energia apei, economisirea energiei etc., iar la fiecare din ele ar putea fi folosite lexeme ca: использовать '(a) utiliza', экономить '(a) economisi', применение 'aplicare' ș.a. În plus, dispunerea exclusiv tematică³⁴ a lexemelor în cadrul microtemei, minitemei, minimicrotemei etc. face dificilă găsirea termenului căutat; chiar dacă s-ar recurge la o simbolizare strictă prin cifre romane și arabe, prin litere majuscule și minuscule, sistemul ar fi destul de încărcat, dificil de realizat și, mai ales, de folosit³⁵.

De aceea, este, credem, nimerită conceperea unei asemenea structurări a materialului lingvistic, care să asigure: 1. eliminarea dispersării excesive a temelor abordate și 2. dispunerea termenilor de specialitate, a vocabulelor, în general, sub formă de cuvânt-titlu, în ordine alfabetică. Împletirea armonioasă a acestor două principii poate oferi, după părerea noastră, cadrul adecvat pentru elaborarea unui dicționar rus-român tematic cu profil didactic.

Aceste considerații se au în vedere în procesul de definitivare a alcătuirii Dicționarului rus-român tematic de termeni și sintagme (DRR₁₀).

Principiile de elaborare a DRR₁₀, lucrare lexicografică bilingvă cu profil didactic, ar putea fi sintetizate astfel:

a) S t r u c t u r a r e a materialului lingvistic se realizează în m a c r o t e m e și t e m e.

Macrotemele sînt raportate la fenomene, procese, activități mai importante ale oamenilor etc. Neîndoielnic, este greu de evaluat în cîte "secvențe" prioritare pe plan noțional și, implicit, lingvistic, poate fi "decupată" realitatea care ne înconjoară și activitatea oamenilor. Acest act are, cel puțin din punctul de vedere al cuprinderii sub raport lexicografic, un caracter arbitrar, reprezintă o convenție între oameni în eforturile comune de a cunoaște lumea ambiantă și a o organiza mai bine, urmărind - ca ideal permanent al omeniirii - o unitate indestructibilă dintre individ, societate și natură.

Acest principiu are un caracter evolutiv. Este suficient să ne

gîndim la aplicarea lui de către Al. Macedoneski în Dictionarul³⁶ său, unde temele scoperă, în proporțiile și la nivelul lexicografic respective³⁷, un număr relativ redus de aspecte din viața cotidiană, organizarea familiei, relațiile dintre oameni etc.³⁸. Desigur, este meritul valorosului om de litere și cultură român de a fi conceput și elaborat pentru prima oară în lexicografia româno-sloglotă, implicit, româno-rușă, un dicționar tematic bilingv, înțelegînd valoarea formativă și culturală a unei asemenea lucrări.

În DRR₁₀ întreg materialul lexical se structurează în zece macroteme: I. Omul și societatea; II. Omul și natura; III. Viața social-politică; IV. Știință și tehnică; V. Cultură și artă; VI. Învățămînt și educație; VII. Ocrotirea sănătății; VIII. Vremea, data, ora; IX. Transport și comunicații; X. Sport, turism.

Repartizarea materialului în macroteme este strîns corelată cu dispunerea lui pe teme, care decurge n o ț i o n a l din ele și subliniază profilul l e x i c o g r a f i c al DRR₁₀. Așa, bunăoară, se nominalizează teme ca: omul și familia; locuința; omul și munca (I); flora; fauna; ocrotirea naturii (II); orînduire social-politică; lupta popoarelor pentru pace și dezarmare; viața internațională (III); activitatea de cercetare; știința sociale; științe exacte (IV); viața cultural-artistică; teatrul și cinematograful (V); tipuri de instituții de învățămînt; procesul instructiv-educativ (VI); rețeaua sanitară; asigurări sociale, odihnă, tratament (VII); timp și olimă (VIII); transport orășnesc (IX); ramuri și competiții sportive; turism individual și de masă (X).

b) D i s p u n e r e a în corpul dicționarilor tematice uni- și plurilingve a vocabulelor poate fi, desigur, abordată și soluționată din mai multe puncte de vedere, dintre care aici ne oprim la următoarele:

1. c u r s i v i t a t e a l o g i c ă (i d e o g r a f i c ă) a tematizării, ordonarea noțională a vocabulelor și nu alfabetică, lucru realizat în lucrările elaborate de J. Casares, P.M. Roget etc.;

2. organizarea tematică a materialului lexical concomitent cu așezarea cuvintelor dominante³⁹ în ordine alfabetică, așa cum procedeză, de pildă, P.Boiselle, Gh. Maguet etc.;

3. selectarea cimpurilor semantice în scopuri instructive, așezarea vocabulelor realizându-se după criterii diverse, nu neapărat și nu în primul rând după cel alfabetic, cum procedeză, de exemplu, K.Poetz, K.Babov și A.Vărgulev ș.a.

Dacă primele două planuri de abordare a dispunerii vocabulelor în corp motivează specificul elaborării dicționarelor tematice propriu-zise, cel de-al treilea favorizează alcătuirea unor lucrări tematice, de regulă, bilingve, cu profil didactic. Firește, și acest al treilea principiu poate admite diversificări.

Așa, de pildă, spre deosebire de lucrarea elaborată de K.Babov și A.Vărgulev, unde ordinea alfabetică a vocabulelor joacă un rol ca totul periferic⁴⁰, sau, mai precis, nesemnificativ, în DSR₁₀ se recurge la un procedeu nou și, considerăm, eficient, pentru folosirea lucrării: dispunerea materialului lexical se face pe părți de vorbire în cadrul fiecărei teme.

Gruparea lexemelor-pivot în secțiuni ale substantivului, adjectivului și verbului, precum și ordonarea alfabetică a vocabulelor la fiecare dintre aceste secțiuni ușurează atât găsirea termenului căutat, cât și alcătuirea unor micro sisteme necesare procesului instructiv. Celui de-al doilea scop numit aici îi servește lărga sensibilizare a cuvintelor-titlu în cadrul articolelor: cele circa 14.000 de vocabule se realizează în aproximativ 56.000 de sintagme. Este evidentă, desigur, posibilitatea de a avea o imagine cât mai completă a capacității de întrebuintăare tematică a lexemelor incluse în dicționar. La găsirea rapidă a lexemului căutat contribuie substanțial Indicele de cuvinte, unde, în dreptul fiecărui termen, se precizează macrotema și tema prin simboluri cifrice. Bunăoară; Микропонимы III, 1; Семля I, 3; Знаменья III, 2 etc.

Acestui procedeu de tehnică lexicografică i se adaugă și în al-
tul - colon-titlul cuprinde vocabula de la începutul paginii din stin-
ga și pe cea de la sfârșitul paginii din dreapta, însoțite de simbolu-
rile cifrice pentru încadrarea în macroteme și teme.

Ou alte cuvinte, principiile de macrostructură în dicționarele
bilingve cu profil didactic pot sluji nemijlocit realizării eficiente
a destinației acestora.

3. Dicționarele cu profil didactic
și definesc, în raport de macrostructură și micro-
structură specifică în tendința realizării unitații de conțin-
tut și formă. Specificul decurgând din "interiorul" acestor lucrări
este definit de configurația arhitecturală de dicțio-
nare. Admițând că în materie de teorie și practică lexicografică
noțiunea de "conținut" semnifică principiile și procedeele de "prelu-
crare" a materialului inclus în lista de cuvinte, va trebui, credem,
să acceptăm că destinația dicționarelor, cu profil didactic este, aici,
condiționată și asigurată de nivelul de microstructură.

Astfel, DRP₆ cuprinde în aneale secțiuni articole care reali-
zează tratamentul semantic al vocabulelor prin
delimitarea sensurilor și includerea lor în îmbinări valabile, precum
și prin note gramaticale, simboluri de raportare/transitere la tabelule
morfologice.

De pildă: gînte ... 1. честность sf. 64 eg.; nu există îndoi-
elă în ce privește le lui в его честности нет сомнений; 2. честь
sf. 64 eg.; a avea le... иметь честь ...; în le в сеvntului
в честь ученого; 3. почет sm. 1 eg.; уважение sm. 83 eg.; cu deo-
sebită le с глубоким уважением.

În articolul le cuvîntul-titlu маневр posibilitatea de ex-
tindere a ariei de folosire sintagmatică este marcată lexicografic
prin prezentarea în paranteză a unui alt termen cu care vocabula se
poate îmbina în aceeași serie sintagmatică. Cf.: маневр sm. 1 mane-
vră; улацкий ~ manevră reușită; стратегический (тактический) ~

manevră strategică (tactică); морские маневры maritime.

Cînd extinderea sintagmatică este posibilă și în rîndul echivalentelor românești, cum este cazul în articolul menționat, acest lucru, cum s-a văzut, se scoate, de asemenea, în evidență.

Cu totul altă structură va avea un articol din DRR₃, consacrat regimului verbelor rusești. Articolele din această lucrare constituie, fiecare în parte, o **m i c r o s t r u c t u r ă l e x i c o g r a f i c ă** alcătuită din elemente **p a r a d i g m a t i c e**, **v i n t a g m a t i c e** și din cele pe planul **c o r e s p o n d e n ț e i** echivalente lor **românești**. Toate aceste elemente, inclusiv cele de ordin contrastiv, conferă, neîndoielnic, lucrării un profil instructiv bine conturat. Iată cum se realizează, de pildă, cele arătate mai sus într-unul din articolele din DRR₃: **ВСТРЕТИТЬ** pf.; trz.; v.s. встречу, встретимы; tr. встретял; имр. встреть, съе; part. 3 встретивший 5 встреченный, встречаю; grz. встретив // I. кого-что (A) в. друга а întâlni pe un prieten; кого-что где (A + в, на Р) в. коллег в театре а întâlni pe colegi la teatru... II. кого-что (A) в. делегатов а întâmpina pe delegați... III. чем (A + I) в. головнину завода большими успехами в работе а întâmpina aniversarea unei uzine cu mari succese în muncă... IV. ... что (A) в. Новый год а petrece un revelion V. что (A) в. волнующий приезд а se bucura de o primire caldă... // imp. ВСТРЕЧАТЬ.

Marcarea în paranteză cu majusculă a cazului/cazurilor cerute/ cerute de verb și, acolo unde situația o cere, a prepozițiilor cu care se folosește, redă sintetic posibilitățile de realizare sintagmatică precizată chiar de întrebările de caz.

Este bine cunoscută necesitatea abordării contrastive⁴¹ a fenomenelor de limbă în predarea codului slogiot. Aceasta cu sînt mai mult cînd este vorba de verbul rusesc, care ridică o serie de probleme dificile⁴², dar rezolvabile prin compararea celor două sisteme lingvistice - rusa și româna - la nivelul morfo-sintagmatic, cum o face, dealtfel, DRR₃.

Prezentarea valorilor de regim în corolație cu distribuția semantică⁴³, precum și stabilirea echivalențelor românești pe plan sintagmatic favorizează nemijlocit afirmarea și la acest nivel al microstructurii - articolul de dicționar - a unui nou subtip în seria celor cu profil didactic: dicționar bilingv consacrat în exclusivitate unei singure părți de vorbire, în cazul de față, verbul.

Printre principiile structurării articolului de dicționar în diverse subtipuri de lucrări lexicografice cu profil didactic este și acela al abordării tematice a vocabulelor. Aplicarea acestui principiu, bunăoară, într-un dicționar bilingv, tematic, cum este, de pildă, DRR₁₀, face posibil ca la nivelul articolului să se realizeze atât elementele de ordin contrastiv, cât și cele de actualitate tematică a lexemelor. În articole, pentru cuvântul-titlu se dau echivalente românești separate, cât și sintagme ilustrative, de cele mai multe ori ele însele constituindu-se în termen de specialitate sau tematici. De regulă, echivalentele românești își au fiecare minimum o realizare sintagmatică, astfel încât seria echivalențelor reprezintă cel puțin suma realizărilor sintagmatiche din corpul articolului. Firește, sint inserate și articole în care figurează un singur echivalent cu mai multe sintagme, precum și cele cu mai multe echivalente românești sinonime, dar cu o singură sintagmă, sugerând că orice termen din serie sinonimică a echivalențelor românești poate funcționa în sintagmă.

Între structura articolului din DRR₁₀ și cele din dicționarele bilingve generale există o diferență bine marcată. Articolele dicționarelor bilingve generale asigură tratamentul semantic al diverselor lexeme prin delimitarea sensurilor și, eventual, menționarea domeniilor în care este valabil un sens sau altul. În DRR₁₀ criteriul semantic conduce la repartizarea lexemelor pe teme, respectiv pe domenii tematice. De pildă, în DRR₁, dicționar general bilingv, un cuvânt ca пабoуи poate avea următorul tratament semantic: пабoуи II. покрar. l. muncitor, muncitoresc; ~

класс clasă muncitoare; ~ее движение mișcare muncitorească...
 2. de lucru, de muncă; ~ день zi de muncă; ~ее время timp de
 lucru... 3. ~ скот animale de muncă; ~ая пчела albină lucrătoare
 re ... 4. ~ чертёж schiță de lucru etc.

Cele patru sensuri ale acestui adjectiv rusesc⁴⁴ se regăsesc în
 diverse teme din DRR₁₀. Așa, bunăoară, termenul рабочий cu sensul
 (1) de mai sus figurează la tema: orînduire social-politică; cu sensul
 (2) - la tema: omul și munca; cu sensul (3) - la tema: agricultură;
 cu sensul (4) - la tema: construcții. Însă inserarea acestui adjectiv
 la fiecare din temele menționate presupune o largă ilustrare sintema-
 tică, specifică temei respective.

Am putea sublinia că, în timp ce un dicționar bilingv general
 prezintă imaginea semantică, de fapt, по л и с е м а н т и я м у л
 cuvintului рабочий, DRR₁₀ distribuie aceste с е н -
 с у р и п е т е м е, le realizează în cât mai multe contexte vale-
 bile. De aceea, fiecare din ipostazele de mai sus va arăta în DRR₁₀
 astfel:

(1) рабочий muncitor, muncitorească; ~ее движение mișcare
 muncitorească; ~ класс clasă muncitoare; ~ая молодежь tineret
 muncitor; вовлечь ~ую молодежь в осуществление программ развития
 страны a atrage tineretului muncitor la îndeplinirea programului de
 dezvoltare a țării; усиление ~его движения в мире intensificarea
 mișcării muncitorești în lume.

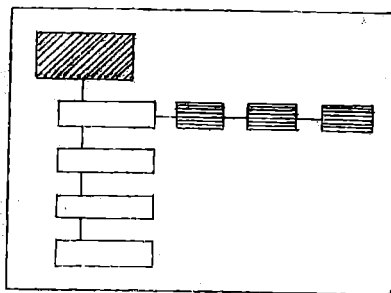
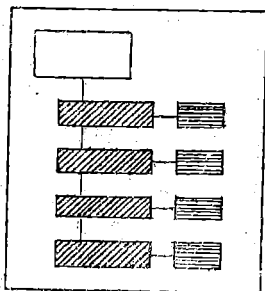
(2) рабочий de muncă, de lucru, lucrător; ~ая блуза ca-
 lopetă; ~ее время timp de lucru/muncă; ~ день zi de muncă/lucră-
 toare; ~ инструмент unealtă de muncă; ~ее место loc de mun-
 că; ~ стол masă de lucru; ~ие часы ore lucrătoare; высокопроиз-
 водительные ~ие инструменты unelte de muncă de înaltă productivitate;
 производить современные ~ие инструменты a produce unelte de mun-
 că moderne; резкое сокращение числа ~их мест в капиталистических стра-
 нах; создать новые ~ие места для молодежи a crea noi locuri de
 muncă pentru tineri.

O bogată sintematizare su, de asemenea, sensurile (3) și (4) la temele emițite mai înainte.

Aceste procedee specifice de prezentare a sensurilor lexemelor în cele două tipuri de dicționare - bilingv general și bilingv tematic - le-am putea reflecta și în felul următor:

În dicționarele
bilingve generale

În dicționarele
bilingve tematice

Legendă:

Cuvînt-titlu

Domenii (teme)

Sintagme ilustrative.

Prezența unuia și aceluiași lexem în mai multe teme, cum este cazul celui menționat aici, dar, cum s-a văzut, cu un larg tratament sintagmatic, este, desigur, rezultatul interferenței diferitelor domenii de activitate a omului. Este însă posibil ca mulți alți termeni să aibă o înțelegere univocă, monosemantică, lucru care constituie, cum bine se știe, un deziderat mai vechi în știința limbii. În această situație eventualele relații ale domeniului "de bază" cu alte domenii și ramuri pot fi oglindite în sintagme ilustrative.

Această din urmă situație este încă o particularitate a DMR₁₀ care contribuie, ca și întreg sistemul de ilustrare prin sintagme, la formarea și dezvoltarea competenței lingvistice a celor care-l consultă, oferind lucrării,

Cda. 89/984 fasc. 17

deci, un pronunțat profil didactic.

Să luăm în această ordine de idei ca exemplu lexemul микрoпроцессор 'microprocesor' care figurează ca vocabulă la tema: activitatea de cercetare științifică și tehnologie; микрoпроцессор м microprocesor; ~ для роботизации производственных процессов microprocesor pentru robotizarea proceselor de producție; вставить ~ в станки для автоматической обработки автомобильных деталей a implanta microprocesore în mașini-unelte pentru prelucrarea automată a pieselor de automobil; использование ~ов для выпуска высокопроизводительных приборов utilizarea microprocesoarelor în fabricarea dispozitivelor de înaltă productivitate; минигабаритный ~ microprocesor de mici dimensiuni; промышленный ~ microprocesor industrial; структура ~а structura unui microprocesor.

Din exemplele prezentate reiese nu numai și nu atât diferența de natură cantitativă dintre cele două tipuri de dicționare luate în discuție, ci, mai ales, deosebirea în felurile de conexiuni în cadrul fiecărui sens tematic. Cu alte cuvinte, dispunerea tematică este susținută de o bogată paletă relațională, de un număr destul de mare de sintagme ilustrative la fiecare din sensul tematizat sau la lexemele terminologice monosemantice.

Numărul sintagmelor ilustrative poate fi, desigur, variabil de la un lexem la altul, în DRR₁₃, figurînd, de asemenea, și termenii fără ilustrare sintagmatică. Este, de pildă, cazul termenilor de specialitate cu o arie extrem de redusă pe plan relațional. Spre exemplu: ом 'ohm'; омметр 'ohmmetru'. Inclusi pentru relevarea unor soluții de scriere și citire în cele două limbi.

În concluzie, ne îngăduim a sublinia că cele trei lucrări cu profil didactic prezintă o nouă tate de structură și abordare a materialului lexical la nivelul artico-lui din dicționar. Ele se constituie într-un tip bine conturat de dicționare bilingve, fiind, cel puțin în domeniul rusisticii, primele care reflectă realizarea, pe plan teoretic și practic în lexicografie, a

dezideratelor de ordin instructiv. Le caracterizează, în principal, corelația între structura generală și modelitatea de tratare specifică a vocabulelor incluse în lista de cuvinte, unitatea de bază a tratamentului lexicografic rămânând c u v i n t u l.

NOTE

- 1 Aici și în continuare determinantul român-rus are în vedere lucrări lexicografice româno-ruse și ruso-române.
- 2 Vezi, de pildă, L.V. Šerba, Опыт общей теории лексикографии, în "Известия АН СССР. ОЛЯ", Moscova, 1940, 3, p. 102; Victor Vascenco, Asupra unor probleme de terminologie lingvistică și teorie lexicografică, SCL, XX (1969), 6, p. 637; și urm.
- 3 Cum sînt, de pildă: Dictionar rus-român. Alcătuit de N.G. Coriăteanu și E.M. Russev, ed. a doua, prelucrată și adăugită, Moscova, 1967 (DRR₁); Prof. dr. Gheorghe Bolocan, Tatiana Medvedev, Tatiana Voronțova, Dicționar român-rus, București-Moscova, 1980 (DRR₂). Aici și mai departe în lucrare pentru dicționarele menționate vom folosi sigle.
- 4 Ca, bunăoară: Victor Vascenco, Mic dictionar rus-român și Mic dictionar român-rus, ambele ed. a 2-a, București, 1972 (DRR₃, DRR₄).
- 5 Vezi, de exemplu: Victor Vascenco, Dicționar de buzunar rus-român, București, 1969 (DRR₅); idem: Dicționar de buzunar român-rus, ed. a 2-a, București, 1975 (DRR₆); Eugen Novesnu, Dicționar rus-român, ed. a II-a, București, 1981 (DRR₇).
- 6 A se vedea, de pildă, Victor Vascenco, Asupra unor probleme..., p. 638-639; Romeo Chivescu, Unele probleme ale teoriei și practicii lexicografice. (Cu privire specială asupra dicționarelor bilingve), în AUB, Limbi slave, 20 (1971), p. 104-106; idem: Analize distributivă a lexemelor în lexicografia bilingvă, în "Limba rusă", București, p. 210.
- 7 Aici ne vom opri numai asupra relațiilor dintre structura generală a dicționarelor în discuție și configurația articolului de dicționar din lucrările respective, fără a ne referi la criteriile de selectare a vocabulelor în lista de cuvinte.
- 8 Cf., de exemplu, recenziile la DRR₂: Emil Vrabie, în LR, XXX (1981), 5, p. 577-579; Romeo Chivescu, Siegfried Wolf, în LMS, vol. II, 1981, p. 191-196.
- 9 Eugen Novesnu, Dicționar român-rus și rus-român, București, 1983.
- 10 Romeo Chivescu, Andrei Ivenov, Siegfried Wolf, Dicționar rus-român de structuri verbale, București, 1983.
- 11 Feodor Chirilă, Romeo Chivescu, Andrei Ivenov, Siegfried Wolf,

Dictionar rus-român tematic de termeni și sinteme.

- 12 Vezi detaliat despre particularitățile lexicografiei didactice volumul colectiv: Вопросы учебной лексикографии, Moscova, 1969; de asemenea, S.G.Barchudarov, L.A.Novikov, Каким должен быть учебный словарь? în "Русский язык за рубежом", 1971, 3, p. 46-50; Victor Vascenco, Cultura etnologică și lexicografia didactică, în LMS, vol. II, 1983, p. 118-123.
- 13 Despre necesitatea "acoperirii" diferitelor straturi lexicale prin subtipuri variate de dicționare cu profil didactic vezi S.G.Barchudarov, L.A.Novikov, op.cit., p. 46.
- 14 Ibidem.
- 15 Impărtășind opiniile pertinente exprimate de Victor Vascenco, op.cit., p. 123, privind necesitatea dezvoltării lexicografiei didactice la nivelul celei generale, ne luăm încredința să apreciem că lucrările menționate răspund, într-un fel sau altul, acestui deziderat legitim. Tinem să precizăm că atât apariția a două dintre aceste lucrări - DRR₈ și DRR₉ -, cât și încheierea elaborării celei de-a treia - DRR₁₀ - sînt posterioare datei la care articolul citat fusese prezentat sub formă de comunicare la sesiunea cu tema: Rolul limbilor moderne în formarea profilului moral și lărgirea orizontului cultural al tineretului, Sibiu, 14 iunie 1983, și apărut în aceeași formă în LMS, de unde, desigur, cităm și ci.
- 16 Ideea concepției unor tabele morfologice ca element de referință pentru vocabulele din corp s-a materializat și în DRR₁ și DRR₇, dar valoarea ordinatorie și sintetică a acestora și-a găsit o deplină realizare în DRR₈.
- 17 Vezi și Вопросы учебной лексикографии, p. 84 și urm.; E.S.Istrina, Л.В.Щерба как лексикограф и лексиколог, în vol.: "Памяти академика Льва Владимировича Щербы", Leningrad, 1951, p. 114.
- 18 Ace, de pildă, în DRR₈ sînt stabilite: 92 de "clase" pentru substantive, 7 - pentru adjective și 82 - pentru verbe.
- 19 Avem aici în vedere tabelele sinoptice elaborate de A.A.Zaliznjak, Грамматический словарь русского языка. Словоизменения, Moscova, 1977, precum și secțiunea: Andrei Zaliznjak, Табеле морфологиче але лимби русе, traduse de Maria Podigă, din DRR₁, care oferă o imagine complexă asupra părților de vorbire menționate.
- 20 În DRR₈ este bine marcată întrebuinterea unor subativități numai la singular sau numai la plural, notată cu sg., respectiv, pl.; această marcare este cu atât mai necesară, cu cât paradigma din tabele cuprind și forme de singular, și cele de plural.
- 21 Verbul, ca parte de vorbire importantă prin ipostazele sale, paradigmatică și sintagmatică, este abordat lexicografic în diverse

- limbă, de pildă: G.Helbig, W.Schenkel, Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben, Leipzig, 1969; Ovidiu Frînculescu, Dictionarul verbelor franceze cu construcțiile lor specifice, București, 1978; Haliha Lewicka, Krzysztof K., Dictionnaire sémantique et syntaxique des verbes, Varsovia, 1983. Ori pe plan bilingv: Ulrich Engel, Emilia Savin, Rodica Mihăilă-Kova, Ioan Lăzărescu, Lucia Popa, Natalia Roth, Valenz-lexikon deutsch-rumänisch, Heidelberg, 1983.
22. Înțelegă aici ca un procedeu de realizare a aspectului verbal în limbă în rînd de cuvînte, în sintagme. Vezi achivalarea celor doi termeni O.S.Achmanova, Словарь лингвистических терминов, Moscova, 1966, unde s.v. синтагма la sensul 6. se face precizarea: "То же, что словосочетание".
23. Chiar în lucrări lexicografice unilingve consacrate verbului rusec informațiile cu privire la aspect se concentrează numai în articolul de dicționar; vezi, de pildă, lucrarea, meritorie, de altfel: N.N.Prokopovič, A.A.Deribas, E.N.Prokopovič, Именное и глагольное управление в современном русском языке, Moscova, 1975; V.Andreeva-Georg, V.Tolmăbova, Русский глагол. Предложное и беспредложное управление, Moscova, 1975.
24. Simbolizarea în DRR₉ prin cifre arabe - (1), (2), (3), (4) și (5) a tipurilor de participiu din rusă, precum și folosirea ei în Sinteze este, după cunoștința noastră, un principiu nou în abordarea lexicografică a verbului rusec, în sfera faptului că DRR₉ prezintă pentru prima oară în lexicografia bilingvă formele participiale la fiecare unitate verbală.
25. Vezi și Aneta Dobrea, recenzie la DRR₉, în LMS, vol. I, 1984, p.226, care subliniază "caracterul original al modului de prezentare lexicografică a sistemului participiilor și gerunziilor formate de verbe în rusa actuală".
26. Vezi, bunăoară, P.M.Roget, Thesaurus of English Words and phrase classified so as to facilitate the expression of ideas and assist in literary composition, Londra, 1852, apud: V.V.Morkovkin, op.cit., p. 21.
27. Numite, după cum se știe, și ideografice, ideologice, analogice, sistematice etc. Vezi, de pildă, V.V.Morkovskin, Идеографические словари, Moscova, 1970, p. 18 și urm.
28. Cf. V.V.Morkovkin, op.cit.
29. De pildă, P.M.Roget, op.cit.; J.Cassares, Diccionario ideológico de la lengua español, Barcelona, 1959.
30. Cf., de exemplu, Ch. Marquet, Dictionnaire analogique, Paris, 1936; P.Boissière, Dictionnaire analogique de la langue française, Paris, 1962.

- 31 De exemplu, K.Poetz, Vocabulaire systematique, Paris, 1947; G.J. Cheyne, A classified spanish vocabulary, Londra, 1964; K.Babov, A.Vărgulev, Тематичен русско-български речник, Sofia, 1963; I.V.Bannikov, D.N.Sjukin, Картинный словарь русского языка, Moscova, 1965.
- 32 Vezi pe larg și S.D.Abușova, Учебный тематический словарь русского языка, în vol. "Актуальные проблемы учебной лексикографии", Moscova, 1977, p. 186.
- 33 Acest risc, neevitat de K.Babov, A.Vărgulev, op.cit., este pe larg comentat de G.V.Venediktov, рецензия; Первый тематический русско-българский словарь, în vol. "Современная русская лексикография", Moscova, 1966, p. 141 și urm.
- 34 O asemenea dispunere este folosită în lucrarea elaborată de K.Babov, A.Vărgulev, op.cit., același sistem de inserare a lexemelor figurează la A.N.Tolmașova, Русско-узбекский тематический словарь, Moscova, 1974, cf.: recenziia lui A.A.Azizov, în "Русский язык в национальной школе", 1976, 6, p. 85: Новый тематический словарь.
- 35 O experiență interesantă o reprezintă elaborarea a două lucrări lexicografice tematice care se disting prin trăsături proprii de organizare în macro- și microstructură, dar care se înscriu în subtipul constituit de dicționarele tematice în cadrul celor cu profil didactic. Cf. Marin Bucă, Ivan Evseev, Дикционар тематич рус-роман, Типография Университății din Timișoara, 1976; în lucrare materialul lingvistic este dispus pe t e m e, iar în cadrul lor lexemele sînt aranjate după cîmpurile semantice, deci, nonalfabetic.
- Vezi, de asemenea, Дикционар тематич (романă, franceză, spaniolă, engleză, germană, rusă). Coordonator: O.Vințeler. Colectivul de autori: E.Cristea, Al.Cristurcanu, Alexandru Danolu, I.Prăteanu, M.Goga, I.Moga, N.Nestradin, L.Orlandia, Alma Seulean, Lucia Uricaru, Alla Vințeler, O.Vințeler, Типография Университății din Cluj-Napoca, 1979; aici dispunerea materialului se realizează în t e m e și m i c r o t e m e, iar în ultimele, vocabulele sînt aranjate alfabetic.
- În ambele lucrări vocabulele n u sînt însoțite de sintagme ilustrative.
- 36 Alexandru Macedonski, Dialogi Russo-Romani, în revista "Vestea", București, 1877, nr.nr. 61-64.
- 37 Vezi despre aceasta, pe larg, Romeo Chiveșcu, Considerații privind structura și tratamentul lexico-semantic în "Dicționarul rus-român" elaborat de Alexandru Macedonski, în PFR, 1976, p. 84 și urm.
- 38 De pildă, în ordinea stabilită de autor: "Împărțirea timpului", "Omul", "Sufletul, virtuți și viciuri", "Fruete, alimente", "Tara și uneltele", "Comerciu" ș.a.

- 39 Cuvintele dominante sau cuvintele de bază înțelegse drept componente ale unui câmp semantic și care exprimă cel mai clar și valabil sensul general al tuturor componentelor câmpului semantic respectiv.
- 40 Vezi și sublinierea referitoare la ordinea cuvintelor-titlu din această lucrare la G.V.Venediktov, op.cit., p. 81-82.
- 41 Vezi pe larg, de pildă, Victor Vascenco, Семантические вопросы сопоставительного изучения русского языка (интернационализмы), în vol. "Третий международный конгресс преподавателей русского языка и литературы. Варшава, 23-28 августа 1976 г. Тезисы докладов и сообщения", Varsovia, 1976, p. 176-177; Ion Oitță, Analiza contrastivă - implicații în teoria și practica predării, în LMS, vol. II, 1980, p. 22.
- 42 Vezi despre aceasta și Romeo Chivencu, Andrei Ivanov, Siegfried Wolf, К вопросу о составлении русско-румынского словаря глагольного управления, în vol. "Третий..." (v. supra), Varsovia, 1976, p. 321-322.
- 43 Vezi pe larg despre posibilitățile de relevare a valorilor semantice ale lexemelor: D.M.Zneljov, Проблемы семантического анализа лексики, Москва, 1974, p. 45 și urm.
- 44 Desigur, la o abordare semantică mai detaliată, ele ar putea fi mai multe.

К ВОПРОСУ О ТИПОЛОГИИ ДВУЯЗЫЧНЫХ СЛОВАРЕЙ

/Резюме/

Наряду с общими двуязычными словарями в румынско-иноязычной лексикографии появились новые типы словарей, в том числе учебник. В их основу положены принципы, отражающие специфику каждого из них. Составлены: двойной - румынско-русский и русско-румынский - словари: русско-румынский словарь глагольного управления, содержащий парадигматические, синтаксические и видовые элементы, а также румынские эквиваленты к русским глагольным словосочетаниям; русско-румынский тематический словарь терминов и словосочетаний, распределяющий отобранные термины по темам и подтемам, а внутри подтем - по частям речи /существительные, прилагательные и глаголы/ с приведением двухчленных и многочисленных иллюстративных словосочетаний к заглавным словам.

Во всех трех указанных подтипах учебных словарей функционирует принцип тесного соотношения между их макроструктурой и микроструктурными особенностями - словарными статьями. Данное соотношение определяет как специфику каждого словаря в отдельности, так и их единство в плане назначения.

INOVATII ÎN VOCATIVUL UCRAINIAN DIALLECTAL DIN MARAMUREȘ

Sigismund Bodzei

Consecințele contactului lingvistic româno-ucrainean au fost remarcate și analizate de mai mulți cercetători¹. După cum s-a arătat, în decursul secolelor interferența lingvistică a dus la însușirea de către cele două graiuri în contact a unor elemente lexicale, precum și la împrumuturi de structură, dintre care un loc important îl ocupă vocativul ucrainean în *-o*, pătruns în graiurile românești². S-a demonstrat că fenomenul apocopării vocativului și accentul deplasat pe ultima silabă în vocativ sînt specifice graiurilor românești maramureșene³. Aceste fenomene au fost surprinse și în graiurile ucrainene vorbite în Maramureș și s-a arătat că ele au apărut sub presiunea sistemului românesc dialectal și că se utilizează foarte des și azi⁴, alături de vocativurile ucrainene autohtone tradiționale. Folosirea de către ucraineni a modelului românesc dialectal al vocativului (alături de formele ucrainene tradiționale) este o inovație prin care aceste graiuri se disting (printre altele) de celelalte graiuri ucrainene. Așadar, în privința vocativului asistăm la influențe reciproce în unele zone de contact româno-ucrainean. Articolul de față descrie mecanismul funcționării modelului românesc dialectal al vocativului în idiomurile ucrainene din Maramureș. Distingem câteva tipuri de vocativ ucrainean format după model românesc dialectal maramureșean. Între anii 1974-1984 au fost anchetați circa 90 de vorbitori ucraineni (între 3 și 10 persoane pentru o localitate) în vîrstă de la 16 la 65 de ani, elevi, agricultori, muncitori, mineri, păstori, lucrători din industria forestieră și prelucrarea lemnului, meșteri în prelucrarea lemnului, constructori, fierari, gospodine, pensionari, intelectuali (învățători, profesori, ingineri, lucrători în ocrotirea sănătății, tehnicieni) etc. Istă siglele localităților anchetate: Bi - Bistra, Bo - Bocicolul-Mare, Cr - Cresna, Cră - Crăciunești, LT - Lunca-le-Tisa, PM - Poenile-de-sub-Munte, Rep - Repedea, RS - Rona-de-Sus, Rusc - Ruscova, T - Tisa, VV -

Valca-Vișcului. Exemplele nelocalizate circoulă în toate satele cercetate.

1. Vocative ucrainene apocopate. Alături de formele tradiționale de vocativ, ucrainenii maramureșeni utilizează în vorbire modelul românesc apocopat. Acest model s-a extins atât asupra prenumelor, cât și asupra apelativelor (substantive comune). Vocativul ucrainean cedează modelul românesc dialectal de tipul D'o (< D'ord'e), Pă (< pă-tru), Ană (< Anuța), Mări (< Mărie), mătu (< mătușă), unt'e (< unt'e-șu), care se explică prin intensificarea maximă în rostire a silabei accentuate în deuna silabelor post-tonice, care-și pierd puterea, amuțesc și dispar total. Fenomenul este specific și altor idiomuri române5. În graiurile românești maramureșene acest fenomen se extinde și asupra unor verbe la modurile imperativ prezent (cf. cit'ei "citește"), conjunctiv prezent pers. a III-a singular și plural (cf. să cit'ea "să citească") și indicativ prezent pers. a III-a singular (cf. cit'ă "od-tește")⁶. Iată câteva exemple de vocativ ucrainean dialectal aprut datorită presiunii sistemului românesc dialectal:

A. Prenume ucrainene apocopate la cazul vocativ.

a) prenume masculine: Andri (< Andrii), D'o (< D'ord'i; Cra, IT, PM, RS, Rusc), Gavry (< Gavrylo; Rep, Rusc), Havry (< Havrylo; Bis, Boci, Cră, VV), Hry (< Hryc'), Mi (< Mychailo; IT), Michă (< Mychailo), Mikulă (< Mykola; Rep, Rusc), Mykolă (< Mykolaj), Olă (< Oleksa), Pă (< Petro; Boci, Cra, IT, PM, VV), Sandă (< Sandory; Bis, Boci, Cra, Cră, Rep, Rusc), Ște (< Ștefen; Cră, IT, VV), Ștefa (< Ștefena; Cra, RS, Rusc) etc.;

b) prenume feminine:

- prenume feminine tradiționale, cf. Peod (< Pedona; RM, Rep, RS, Rusc), Hafi (< Hafija), Il'ă (< Il'ena), Iri (< Irina), Ivă (< Ivona "Ioana"; Pm, Rep, Rusc), Jary (< Jaryna), Javă (< Javkoča, Javokija), Justy (< Justyna), Kaly (< Kalyne; Rep, Rusc), Kaly (< Kalina; RS), Odă (< Odot'a), Oksă (< Oksana; Boci, Cră, IT, RS, Rusc), Olă (< Olena), Ory (< Oryna; Cra), Pară (< Paraska), Titliă (< Titliana;

Gră, PM, RS, Rusc), Tit'ă (< Titiliana; Rep), Todosi (< Todosija; Gră, PM, Rep, Rusc), Todosi (< Todosija; RS), Vasyly (< Vasylyna), Vasyliv (< Vasylivna; RS) etc.;

- câteva prenume feminine moderne: Flori (< ucr. Floryka < rom. Florică; Gră, Rusc), Juli (< Julija; Gră, Rep, Rusc), Juliv (< Julija; RS), Kristi (< Kristyna; Gră, RS, VV), Melă (< Melania; PM, Rep, RS, Rusc), Viktò (< Viktorija; Gră, RS), Viori (< ucr. Vioryka < rom. Viorica; Boci, Gră, Gră, RS, Rusc, VV) etc.

După cum se vede, la bărbați se apocopează numai prenumele tradiționale. La femei se apocopează atât prenumele tradiționale, cât și (unele dintre) cele noi, moderne, unele împrumutate din antropontia românească. Apocoparea prenumelor feminine noi se explică prin tendința de uniformizare și simplificare (fenomen firesc în evoluția tuturor limbilor) a vocativului ucrainean⁷.

B. Apelative (substantive comune) apocopate la cazul vocativ.

a) Termeni de rudenie de gen masculin: bra (< brat; PM, Rep), chlo (< chlopce; Boci, Gră, PM, Rep, RS, Rusc), fyly (< fylyn; VV), n'a (< n'an'lo; Gră), n'e (< n'an'lo), nepò (< nepit; Gră, LT, PM, Rep, RS, Rusc, VV), pobraty (< pobratya "prieten"; Gră, PM, Rep, Rusc, VV), šouge (< šougor "cumnat"; LT, PM, Rep, RS, Rusc);

b) Termeni de rudenie de gen feminin: ba (< baba; Boci, Gră, LT, Rusc), ma (< mama; Gră, LT, PM, Rusc), poșè (< pošeŕa "prietenă"; PM, Rep, Rusc, VV) etc.

2. Vocativa oxitone. Formarea vocativelor oxitone este strâns legată de vocativele apocopate. Deplassarea accentului pe ultima silabă conferă cuvintelor o putere de expresie mai mare, o eficacitate sporită în activitatea verbală (chemare, strigare). Este un proces ce a început prin apocopare, adică la stadiul oxiton, după părerea noastră, s-a ajuns print: 1. mătù > 2. hăi mătù > 3. mătugă. Fenomenul s-a dezvoltat în cadrul grașurilor românești print: 1. trunchierea cuvântului (în acest caz cuvântul și-a sporit eficiența vocativă pentru care a fost trunchiat, avînd accentul pe ultima silabă, dar și-a pierdut din conți-

nutul semantic, mai ales dacă a devenit monosilabic); 2. formației vocative, pentru a-și lungi șirul (numărul de silabe), i s-a atașat o interjecție (în acest caz numărul de silabe s-a restabilit și accentul oxiton și-a păstrat eficiența); 3. apoi a avut loc revenirea totală la forma inițială de nominativ, dar cu accent deplasat (oxiton) și folosirea facultativă a interjecției (fiindcă în greiturile românești maramureșene se folosește și mătusă și măi mătusă), de unde acest vocativ a trecut, prin intermediul bilingvilor, la vorăinenii maramureșeni. Vocative oxitone întâlnim la:

A. Prenume (substantive proprii).

a) Prenume masculine: Petrè (Boci, Cra, RS, Rusc, VV), Petr'ò (Cra, PM, Rep, Rusc), Hryc'h (Boci, Cră, PM, Rep, Rusc), Il'ò (PM, RS, VV), Il'kù (Cra), Jakobè (PM), Jurè (PM), Jurì (PM), Jury (PM, Rep, Rusc), Jurò (Bis, Cra, PM, VV), Mytrè (PM, Rep, RS, Rusc), Pavle (PM, Rep, RS), Pynt'ò (< ucr. Pynt'a < rom. Pînteg; Rep, Rusc), Slavkù (Cră), Sanderè (Rep) etc.;

b) Prenume feminine: Nastokò (Rusc), Nastokù (Rusc), Panokò (RS), Dos'è (< Dòs'a; Cra), L'ubò (< L'ùba; Boci).

B. Apelative (substantive comune).

a) Termeni de înrudire de gen masculin: bratè (Rep, RS, Rusc, VV), brath (PM, Rep, RS), brat'h (Cra, RS, Rusc), d'icà (Boci, Cra, Cră, LT, PM, Rep, RS, Rusc, VV), d'it'è (PM), leginè (Cra, Cră, LT, PM, Rep, RS, Rusc, VV), legin'h (Cra, RS, Rusc, VV), l'el'ò (Rep, RS, Rusc), l'el'ù (PM, Rep), l'yl'ò și l'yl'ù (PM, Rep, Rusc), l'el'è (PM), naneškù (Bis, PM, RS, Rusc, VV), n'en'h (RS), n'en'ù (Cra, PM, VV), n'in'h (LT, Rusc), svachù (PM, Rep, RS, Rusc), svatù (RS), vest'ù (Bis, Boci, Cra, Cră, PM, Rep, RS, Rusc, VV), ujkù (Boci, Cra, Cră, RS, VV), ul'kù (PM, VV) etc.;

b) Termeni de înrudire de gen feminin: babò (Boci, Cra, Cră, LT, Rep, Rusc, VV), (ty) divčynò (LT), don'kò (Cra, Cră, LT, PM, Rep, RS, Rusc, VV), kumbò (Cra, Cră, PM, Rep, RS, Rusc, T, VV), nanò, naneškò (Boci, Cra, LT, PM, RS, VV), posestrè (Cra, PM, Rep, Rusc, VV), sestrè

(Gra, Gră, LT, PM, Rep, Rusc, VV), svachò (Boci, Gră, PM, Rep, RS, Rusc, VV), teŭcò (Gra, Rep, RS, Rusc, VV), Źinkò (PM), Žunkò (Rep) etc.

3. Vocativul analitic (vocativul compus). Orice vocativ discutat în acest articol se poate asocia cu interjecției. Vocativele în cauză se folosesc independente sau cu interjecției. Vom analiza aici numai cele interjecției, care au legătură cu contactul lingvistic româno-ucrainean, mai precis interjecțiile măi (< rom. măi), hej, ty (< oalc. din rom. dial. tu, cf. tu Mării), vy. Originea fenomenului trebuie căutată tot în graiurile românești maramureșene, de unde a trecut prin transfer, prin intermediul vorbitorilor bilingvi, la ucrainenii maramureșeni. În vocativul analitic dialectal ucrainean, în comparație cu vocativul ucrainean tradițional, se schimbă doar locul accentului, mai puțin numărul silabelor, deoarece căderea silabei (silabelor) post-tonice se compensează prin atașarea interjecției în fața vocativului apocopat (cf. Ivane - vocativ format din trei silabe și hej Ivà sau măi Ivà - vocativ dialectal format tot din trei silabe, dar cu accentul deplasat pe ultima silabă). Atașarea interjecției vocativelor apocopate urmărește atât lungirea (completarea) structurii trunchiate a cuvântului rămas (de obicei mono- sau bisilabic și aproape lipsit de putere expresivă), cât și ridicarea eficienței funcționale (adresare, chemare, strigare). Se știe că un cuvânt (un vocativ) trunchiat, ajuns mono- sau bisilabic, strigat la distanță mare, ușor poate deveni onomatopeism lipsit de efect și conținut semantic. Unele interjecții, pe lângă destinația lor pur practică, au și rolul de element de diferențiere structurală (singular - plural, feminin - masculin) și de politețe (ty pentru interlocutori egali în ranguri, vy pentru un individ respectat, mai în vârstă). Să analizăm câteva vocative analitice ucrainene formate după model românesc:

a) Interjecția măi, ucr. măi (variante: măi, myi, măi, măi) este transferată din graiurile românești și se folosește cu vocative ucrainene masculine (cf. măi Vasyl, măi chlopčec, măi Holovičec etc.).

b) Interjecția hej a fost împrumutată de către graiurile româ-

nești de la ucraineni pentru vocativul feminin singular (cf. hăi Mări, hăi cocô, hăi mătu, hăi mătușă, hăi ma etc.) și pentru a marca politețea în cazul adresării unei persoane mai în vârstă sau mai respectată (poate să fie bărbat sau femeie), cf. hăi bebă, hăi ba, hăi moșu, hăi unt'e etc. Rom. hăi (< ucr. hej) a fost transferat cu vocative românești apocopate sau oxitone în graiurile ucrainene din Maramureș. În graiurile ucrainene maramureșene hej poate fi folosit și cu vocative masculine, este deci universal, cf. hej Nikolă, hej Amôb, hej dădu, hej babô etc., pe cînd în graiurile românești are o specializare funcțională.

c) Din graiurile românești maramureșene s-a calchiat interjecția de origine pronominală tu (cf. tu Arh, tu Mări, tu cocô, tu Nită, tu fătă etc.) care în graiurile ucrainene se folosește cu vocativul feminin singular, cf. ty Odô, ty Nestă, ty Pară, ty dičovno, ty L'iba, ty Veronika etc., mai rar cu vocative masculine la singular, cf. ty Pe, ty Vast, ty chibocô, ty Legin'u, ty Xunko, ty Lukrăcijs etc.

d) O inovație pe terenul graiurilor ucrainene din Maramureș este și folosirea (prin analogie cu ty) interjecției de origine pronominală vy (cu sensul de "dumneavoastră") pentru vocativul de politețe, care apare și cu formele calchiate și cu cele împrumutate, cf. vy diab, vy teșcô, vy test'h, vy uikô, vy tetô, vy babô etc., dar poate fi întâlnit și vocativul autohton tradițional, cf. vy teșcô, vy test'u, vy iaku, vy didu, vy babô (Booi, Oră, LT, PM, Rep, RS, Rusc, T). Este interesant, că dacă interjecția ucr. hej s-a specializat funcțional în graiurile românești (cf. hăi, care se folosește ca termen de adresare, strigare, chemare pentru vocativele românești feminine, precum și pentru vocative de politețe pentru ambele genuri), interjecția pronominală ucr. vy (formată pe teren propriu, dar prin impulsul primit de la calcul ty, care are la origine modelul românesc dialectal) s-a specializat pentru funcția de a marca politețea în graiurile ucrainene.

4. Vocative noi, recent împrumutate de la români, care îmbogățesc repertoriul funcțional al graiurilor ucrainene din Maramureș, sînt puține la număr și apar sporadic, mai ales în vorbirea bilingvilor.

Trăsătura lor caracteristică este aceea că su formă identică cu nominativul, de care se deosebesc prin accent (uneori) oxiton, precum și prin prezența în componența lor a unor interjecții. În anumite cazuri doar intonația trădează apartenența lor la vocativ. Tendința de nominalizare a vocativului coincide cu fenomenul de simplificare și uniformizare, proces legic în evoluția limbilor. Iată câteva exemple: ty gestrâ (Rep, RS, Rusc, VV), vy teššâ (Ruso), măi Potrô (RS), Petrô! (LT, PM, RS), Metrô! (RS), sestrâ! (Gra), ty Ivân (PM) etc. Aceste cazuri ocupă formele uzuale din graiul românilor maramureșeni, cf. tu soră, măi Ion, hăi sohoră etc.

5. Vocative diminutivele. Prin diminutive specialiștii înțeleg substantive comune având ca trăsătură principală lungirea cuvântului prin sădugarea unor sufixe diminutive⁶. Limba ucraineană are un sistem derivațional foarte dezvoltat care s-a răsfrînt și asupra formării vocativului diminutival. Avînd în vedere că în graiurile românești maramureșene vocative diminutivele sînt puține, se folosesc rar și n-au forme speciale, se poate afirma că vocativul ucrainean dialectal diminutival este o evoluție pe teren propriu, care a primit unibold de la formele vocativului dialectal ucrainean. Iar acest vocativ ucrainean, analizat în articolul de față, folosește modelul vocativului românesc dialectal maramureșean. Așadar, vocativul dialectal ucrainean diminutival este o transpunere, prin mijloace lingvistice proprii, a vocativului românesc din Maramureș. Vocativele diminutivele ucrainene dialectale se formează în lanț, cu ajutorul unor sufixe diminutivele cu grad diferit de afectivitate, cf. mamb - mankô - mamočkô. Prezentăm mai jos câteva tipuri de vocative diminutivele cu accent deplasat pe ultima silabă (oxiton):

a) Vocative masculine formate cu ajutorul sufixului -šyk-, cf. višykh (RS);

b) Vocative masculine formate cu ajutorul sufixului diminutival -čk- (-včk-, -očk-, -učk-), cf. didočkû (Rep, RS), didučkû (Boai, Rep, RS, PM, Rusc, VV), kuncôčkû (Gra, PM, Rep, RS, VV), l'yl'učkû (PM, Rep,

Rusc), n'an'očkū (Rep, RS), n'en'očkū (Boci, Gra, LT, PM, Rusc), n'en'u-čkū (Rusc), tatočkō (Gra), test'očkū (PM, Rep, Rusc), ujičkū (Boci, Gra, RS, VV), ujvččkū (Gra), ujločkū (VV) etc.;

c) Vocative feminine formate cu ajutorul sufixului diminutiv -čk- (-ičk-, -yčk-, -očk-, -učk-), cf. babočkō (Gra, Gră, LT, RS, Rusc, VV), kumočkō (Gra, PM, Rep, RS, Rusc), masočkō (Gra, Gră, LT, PM, RS, Rusc), masučkō (Gra), teššočkō (PM, Rep, Rusc) etc.;

d) Vocative masculine formate cu ajutorul sufixului diminutiv -ik- (-yk-), cf. dičykū (LT), n'an'ikh (RS, Rusc);

e) Vocative masculine formate cu ajutorul sufixului diminutiv -k-, cf. didich (RS), l'vi'ikh (PM, Rep, Rusc), n'an'ikh (RS), n'en'ikh (Boci, Gra, LT, PM, Rep, Rusc), tatkū (LT, PM, Rusc);

f) Vocative feminine formate cu ajutorul sufixului diminutiv -ak-, cf. babkō (Gra, Gră, LT, RS, Rusc, VV), masakō, tatkō (Boci, Gra, Gră, PM, Rep, RS, Rusc, VV) etc.;

g) Vocative masculine formate cu ajutorul sufixului diminutiv -uk-, cf. didukū (RS), r'an'ukū storen'kyj (Gra);

h) Vocative feminine formate cu ajutorul sufixului diminutiv -uk-, cf. babukō (RS), masukō (Gra, RS, Rusc);

6. Vocative hipocoristice. Prin hipocoristice specialiști înțeleg prenume (substantive proprii) formate prin precurtare, la care se adaugă de obicei un sufix diminutiv⁹. Sub presiunea sistemului dialectal românesc maremușean hipocoristicele ucrainene din Maremuș au deplasat accentul pe ultima silabă. Acest fenomen nu este specific nici limbii literare ucrainene, nici marii majorități a dialectelor. Trebuie să menționăm că unele hipocoristice sînt împrumutate de la români (cf. D'okū < rom. D'ocă < D'ord'e), altele sînt comune celor două idiomuri (cf. ucr. Dokl și rom. Dot'iț, Nic'ō și N'iț). Iată cîteva exemple de hipocoristice oxitone, avînd la bază modelul românesc dialectal:

a) Hipocoristice formate de la prenume masculine, cf. Andrikū (LT, PM, RS, VV), D'okū (LT, PM, RS, VV), Feč'ō (Boci, RS), Feč'ū (Gra, LT, PM, RS, VV), Metrykū (< Mytro; PM, Rep, Rusc), Mic'ū (< My-

chajlo; RS, Rusc). Favliškü (RS), Petrličö (Cra, Rusc), Vac'ü (< Vasyl'; PM, Rusc);

b) Hipocoristice formate de la pronume feminine, cf. Dokl (< Jevdocha, Jevdoklija; LT, Rep, RS, Rusc), Mic'ö (< Marija; LT, RS, Rusc), Nic'ö (< Anne; Rusc), Pal'hä (< Paraska; Rep), Pal'akö (< Paraska; Rep), Folä (< Pelaga; PM, Rep, Rusc), Savè (< Elizaveta; RS), Tac'ö (< Nastasijs; Rusc) etc.

Concluzii. În cadrul unui contact lingvistic de durată este imposibilă atitudinea refractară a vorbitorilor față de idiomul vecin. Se imprumută numeroase elemente lexicale, denumiri geografice și entonpime, dar există și imprumuturi de structură, cum este cazul analizat al vocativului. Nu se poate exclude nici reciprocitatea în imprumuturi, inovațiile externe fiind difuzate de indivizii bilingvi. Mult timp cercetătorii au crezut că în contactul lingvistic româno-ucrainean influența vocativului are o singură direcție - de la ucraineni la români. La o cercetare mai atentă însă s-a dovedit, că interferența celor două sisteme a avut loc spontan și reciproc. S-a putut observa că vocativul (apocopat și oxiton) în graiurile ucrainene a apărut sub presiunea sistemului lingvistic românesc dialectal, pentru că:

(1) acest vocativ este specific numai graiurilor românești maramureșene ale dacoromânei;

(2) a fost însușit numei de către ucrainenii maramureșeni care trăiesc în contact strâns cu românii, în condițiile în care mulți ucrainenii sînt bilingvi, folosind zilnic alternativ cele două limbi;

(3) nu a fost însușit de alte graiuri ucrainene în contact cu românii din alte ținuturi de contact româno-ucrainean.

Trebuie să remarcăm faptul, că în satele ucrainene din Maramureș, apropiate de teritoriul lingvistic ucrainean (valea Tisei), adesea circulă ambele forme ale vocativului (cel autohton tradițional și cel imprumutat), cf. küne și kunè (VV), ty divčyno și ty divčynö (LT), bäbo și babö (T), mäno și mamö (Boci), Ivène și Ivè, hej Ivè (Cra, LT, VV), bräte și bratè, bratü, brat'ü, bra, legine și leginè, legin'ü etc.

În multe sate ucrainene vocativele împrumutate au o funcționalitate și frecvență mare, unele au înlocuit complet formele tradiționale folosite de ucrainenii de pretutindeni. Graiul unei singure localități ucrainene maramureșene (Remeți) a rămas refractar la penetrația vocativului românesc dialectal. Acest lucru trebuie explicat prin faptul că pînă pe la mijlocul sec. al XVI-lea (cînd locuiau într-un teritoriu compact ucrainean), actualii ucrainenii din Remeți aveau deja un sistem vocativel bine încheiat, neinfluențat deloc de idiomurile românești maramureșene. În anul 1555, cînd ucrainenii de prin părțile Irșavei (valea Borșavei) au fost colonizați pe teritoriul mănăstirii paulicane¹⁰ părăsite, numărul lor era mic, contactul cu românii foarte redus, fiindcă în această zonă exista o mică enclavă românească (satul Săpînța), înconjurată (și deci supusă unei puternice influențe străine) de localități cu populație ucraineană și maghiară. În prezent aici acțiunea vocativului românesc dialectal maramureșean este anihilată de mijloacele mass media (școala, radio, televiziunea, presa, care, toate, utilizează limba română literară).

Vocativul românesc dialectal maramureșean împrumutat ucrainenilor din Maramureș este o inovație existentă numai în aceste graiuri. Inovația venită din afară a fost continuată de graiurile ucrainene "în mod creator" prin aplicarea vocativului (mai precis modelului vocativ) împrumutat la diminutive și hipocoristice, prin analogii.

Vocativul împrumutat s-a încadrat organic în structura graiurilor ucrainene maramureșene fără să altereze fizionomia lor lingvistică.

N O T E

- 1 Amintim câteva dintre cele mai recente și reușite lucrări: E. Vrabie, Influența limbii române asupra limbii ucrainene, Rel, XIV, 1967, p. 109-199; G. Mihăilă, Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești, București, 1973, p. 23-53; I. Robciuc, Elemente românești în ucraineană. Contribuție la studiul contactelor lingvistice, Teză de doctorat, București, 1971.
- 2 I. Pătruț, Considerații în legătură cu vocativul românesc în -o, Rel, VII, 1963, p. 87-94; idem, Tot despre vocativul românesc în -o, Rel, X, 1964, p. 193-194.

- 3 Cf. S.Puşcariu, Limba română. I. Privire generală, Bucureşti, 1976, p. 71; Al.Graur, Scrieri de ieri si de azi, Bucureşti, 1970, p.212; Gh.Radu, Observatii asupra vocativului în subdialectul maramureşean, "Buletin ştiinţific", Seria A, anul I, nr. 1, Baia-Mare, 1969, p. 94-98; I.Palcu, Vocativul termenilor de înrudire si al prenumelor în dialectul maramureşean, GL, 1973, 1, p. 63-74.
- 4 Cf. Sig. Hodzei, Influenţa modelului românesc dialectal asupra vocativului ucrainean din Maramureş, GL, 1983, 1, p.
- 5 Cf. I.Palcu, lucr.cit., p. 64, nota 11.
- 6 Cf. Gh. Radu, lucr.cit., p. 94.
- 7 Vezi mai amănunţit: Liliana Ionescu-Ruxăndoiu - D. Chiţoran, Socio-lingvistica, Bucureşti, 1975.
- 8 Al.Graur, Nume de persoane, Bucureşti, 1965, p. 57.
- 9 Ibidem.
- 10 Bélay V., Máramaros nyelvétársadalmi és nemzetiségi, Budapest, 1943, p. 44-46.

Новые формы звательного падежа в украинских
говорах Марамуреша
/Езике/

При длительном этнолингвистическом контакте участвующие в нем языки подвергаются многочисленным взаимным влияниям на всех уровнях. Результатом такого контакта, между прочими, являются формы звательного падежа в румынских и украинских говорах Марамуреша. Установлено, что звательный падеж женского рода с окончанием на -o является одним из наиболее продуктивных украинских заимствований в северо-западных говорах румынского языка. Автор на фактическом материале, собранном на протяжении ряда лет, доказывает, что направление влияния в отношении звательного падежа не является односторонним - из украинских говоров в румынские. Марамурешские румынские говоры тоже оказывают, в свою очередь, сильное влияние на соседние украинские говоры в этом отношении. Среди наиболее продуктивных форм, заимствованных или калькированных из румынских говоров украинцами, выделяются модели усеченного звательного падежа, звательный падеж с окситированным ударением, сложные /аналитические/ формы и др. Украинскими говорами заимствовано или калькировано также несколько румынских междометий. Следует отметить, что иноязычные формы настолько прижились, что во многих случаях вместе с ними исконно украинские варианты или /реже/ сосуществуют рядом.

V. I S T O R I E - I S T O R I A C U L T U R I I

ANCIENNES RELATIONS ROUMAINES AVEC L'ITALIE ET LA POLOGNE

AU XVe SIÈCLE

Hommage à Petăr Dinekov

I. C. Chițimia

Les relations commerciales et politiques des cités italiennes, surtout de Venise et Gênes, avec le Levant sont bien connues, mais leurs conséquences culturelles et intellectuelles ont été moins approfondies. À ce point de vue il y a encore des problèmes, qu'on peut expliquer et mettre en évidence.

Nous insisterons surtout sur les faits, qui impliquent Venise dans la découverte de la latinité du peuple roumain au XVe siècle. Sans doute, le mérite de cette découverte revient aussi à d'autres facteurs.

Dans le développement du commerce et de l'économie bourgeoise au moyen âge, les villes italiennes Venise, Gênes, Pise, Florence, Lucques etc. ont joué un grand rôle¹. Les hommes d'affaires de Venise ont donné souvent le ton. La République Vénitienne a initié des actions économiques et politiques de grande importance pour l'Europe Centrale et pour le Sud-est européen². Les Pays Roumains sont entrés dans le réseau de ces entreprises complexes (aux multiples conséquences), qui par des voies différentes, sur mer et sur terre, ont engagé beaucoup de peuples. Par conséquent, il faut avoir la vision de cet enchaînement de choses et d'intérêts divers.

On sait que Venise a institué de bonne heure un système d'état républicain en changeant son ancien dux en un doge, élu par le patriciat de la ville et devenu indépendant envers l'exarque de Ravenne³. Peu à peu elle se transforma en un des plus puissants centres économiques et politiques de l'Europe. On ne saurait donc comprendre la nouvelle ère de vie et de civilisation sans l'apport considérable de Venise. C'est à Venise qu'ont pris naissance les premières maisons bancaires, en commençant avec la plus ancienne de 1156⁴. C'est à Venise qu'on rencontre pour la première fois, en 1200, une maison

pour les négociants allemands, nommée "fondaco dei tedeschi", d'après le terme arabe funduk 'auberge', 'hôtellerie'⁵, en donnant aux autres pays l'idée de telles institutions⁶. Beaucoup de temps Venise a dominé le commerce sur terre et sur mer avec le Levant, y compris la Mer Noire. Mais lorsque Gênes a écarté la domination de Venise et de Pise surtout sur mer dans cette partie du monde⁷, Venise a continué toutefois son rôle d'une façon quelconque. Ses relations commerciales, politiques et diplomatiques avec l'Europe Centrale, avec l'Hongrie, la Bohême, la Pologne, la Moldavie sous Etienne le Grand, même avec des khans turcs de l'Asie Mineure, non cessaient d'exister jusqu'à la fin du moyen âge⁸.

Avant la route vers l'Amérique on a découvert (d'abord géographiquement et ensuite ethnographiquement) l'Europe Orientale où il y avait encore de blancs lieux sur la carte, concernant surtout la Scythie (on y plaçait aussi les Pays Roumains) et les régions dites tartares. C'est de cette manière qu'après un long sommeil de plus de mille ans, Claude Ptolémée ressuscita avec sa célèbre Géographie (Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις) et ses cartes, qui sont de plus en plus complétées, souvent pour des buts économiques. Le commerce accomplit donc, sans le vouloir, une tâche scientifique⁹.

La route commerciale sur terre qui liait indirectement Venise à la Mer Noire passait de retour par la capitale de la Moldavie (Suceava), par Lwów (de Pologne), puis par Cracovie, Vienne, Munkács, Semmering, Bruck, Leoben, St. Veit, Villesch, Fontana, Gemona, Portogruaro et Trévis¹⁰. Il faut préciser qu'à Cracovie se sont placés premièrement, en qualité de commerçants, les Génois, puis ils ont quitté la place en faveur des Vénitiens, Florentins et Milanais¹¹. Les Génois ont avancé à Lwów, plus près des villes moldaves et du débouché à la Mer Noire¹². On trouve de même à Lwów et à Cracovie des négociants moldaves¹³. On peut donc supposer qu'ils y eurent des contacts directs, politiques et diplomatiques, entre les Roumains et les Italiens. Venise eut son représentant diplomatique en Moldavie, qui lui fournissait

des informations, comme on en fit en 1477¹⁴. On sait, d'ailleurs, que le voïvode moldave Etienne le Grand eut des liaisons étroites avec Venise et des négociations concernant la lutte contre les Turcs¹⁵. La diplomatie vénitienne agissait aussi dans beaucoup de pays. Nous devons rappeler, de même, les relations ecclésiastiques, servies en Moldavie par des Italiens¹⁶.

En conséquence, en retenant toutes ces relations énoncées plus haut, il va sans dire que les Italiens en firent bien connaissance de la nature du peuple et de la langue roumaine qui ressemblait à leur propre langue.

Certainement, les Roumains ont eu de bonne heure conscience de leur romanité¹⁷ toutefois sans aucune documentation¹⁸. À l'étranger cependant, sauf quelques mentions accidentelles¹⁹, ce sont les humanistes italiens qui pour la première fois ont essayé de documenter, dans la deuxième moitié du XVe siècle, la latinité du peuple roumain²⁰. Ils se sont basés sur des informations acquises par divers moyens, dont nous avons auparavant parlé. Par exemple, Poggio Bracciolini parle expressivement dans ses Disceptationes convivales de 1541:

"Chez les Sarmates du nord il y a une colonie restée là, dit-on, depuis Trajan, qui même aujourd'hui garde, entre tant d'expressions barbares, beaucoup de mots latins, notés par les italiens qui se sont rendus là bas. Ils parlent oculum, digitum, manum, panem et encore beaucoup d'autres mots, qui proviennent du langage des latins laissés là comme colonistes; il résulte donc que l'ancienne colonie avait usité un parler latin"²¹.

La relation de Bracciolini prouve tout clairement que la latinité des Roumains était encore inconnue et elle constitue une découverte pour l'humaniste italien. D'autres humanistes ont repris l'idée de la romanité des "Valeques" et, parmi eux, Flavio Biondo affirme, en 1453, que les Valeques se louent eux-mêmes de leur origine romaine ("Valachi originem quam ad decus prae se ferunt praedicantque romanam")²², tandis que Inea Silvio Piccolomini (le pape Pius II) conclut, dans son oeuvre

In Europam (1458), que les noms de Valaques et Valachie (Valachi et Valachia) dérivent de Flaccus (1), nom d'un commandant militaire romain. Cette dernière idée fut ensuite maintes fois répétée (sans réserve) par d'autres écrivains.

Et alors c'est le mérite d'un Vénitien, par origine de sa famille, d'avoir donné un peu plus tard l'explication juste de ces noms, en parlant lui-même de l'origine "italique" du peuple roumain. Il s'agit de Philippe Buonaccorsi, qui vers l'année 1470 s'était réfugié de l'Italie en Pologne, à cause du pape Paul II, qui le cherchait avec acharnement pour le punir. Buonaccorsi aurait été impliqué dans un complot tramé contre le pape. D'abord il faut souligner que Buonaccorsi lui-même, malgré sa naissance à Gemignano près de Florence, se considérait comme Vénitien. Il a offert, par exemple, à un jeune homme, Garbo Piceti, ses poésies avec une éloquente dédication: "Ingenuo et multe indolis adolescenti Carboni Piceti Gallimachus Venetus felicitatem dicit"²³ (Buonaccorsi aimait signer avec le nom "Gallimachus"). En Pologne Buonaccorsi a remarqué que les Polonais nommaient les Italiens et les Roumains avec le même terme, seulement, comme il en précise, avec un changement d'accent. Alors Philippe Buonaccorsi Gallimachus écrit dans son oeuvre: Vita et mores Sbignei Cardinalis (1479-1480):

"Les Polonais, qui connaissent les Valaques comme d'origine italique, les nomment dans leur langue du même terme, dont ils désignent aussi les autres indigènes de l'Italie, mais avec un accent un peu altéré. Dès que l'écriture latine fut portée en Pologne, le mot étant imperceptiblement mouillé, sous l'influence de l'accent, on leur a dit valaques"²⁴.

Le texte latin contient le terme Valachos, mais l'humaniste pense aussi aux termes Wołochy (Roumains) - celui-ci, à vrai dire, d'origine ukrainienne - et Włochy (Italiens) de la langue polonaise. L'auteur parle en vrai philologue et d'une manière surprenante, pour cette époque-là, des changements phonétiques. Vraiment il s'agit d'un

changement fonétique, ayant affaire avec un même terme dans deux différentes formes. Buonaccorsi croit que le terme a une origine italique et il fut apporté en Pologne avec le latin. Les recherches modernes ont prouvé que ce terme dérive du nom de la tribu celtique Volca - Volcae²⁵, par l'intermédiaire des Allemands (walha), mais le mérite de l'humaniste italien ne diminue point, car il est le premier en avoir eu l'intuition du sens juste de 'roman' ou de l'origine 'romaine' des noms plus haut cités. Par conséquent, c'est à Buonaccorsi qu'il faut attribuer cette explication juste, à peu près cinq siècles à l'avance. On doit souligner aussi que les relations de Buonaccorsi, personnelles ou diplomatiques, au nom de la Pologne, avec Venise ou avec des personnalités vénitiennes furent des plus étroites²⁶.

L'idée de la latinité des Roumains et de la langue roumaine s'est ensuite rapidement diffusé en Europe. Elle fut présente surtout dans les œuvres des humanistes polonais, dont les pays eurent des liaisons aussi bien avec l'Italie qu'avec la Moldavie. La langue roumaine fut de telle manière considérée d'origine italique, qu'on l'a confondue quelquefois avec l'italien. Par exemple, on admettait qu'après la chute de Chilia et Cetatea Albă sous les Turcs, en 1484, le sultan Bajazet aurait émis, la même année, un acte de bonne amitié envers la Pologne, de libre passage et commerce pour les négociants polonais en Moldavie. L'humaniste polonais Martin Kromer avait enregistré, sous 1464, un tel acte dans un Inventaire des documents de la Couronne polonaise à Cracovie; il écrit: "Balazetis soltani salvus conductus mercatoribus Poloniae idionate valachico scriptus et sigillo imperatoris signatus"²⁷. En s'appuyant sur cette indication l'historiographie polonaise du XIXe siècle a fait mention de cet acte en roumain²⁸ et ensuite les chercheurs roumains et les romanistes étrangers l'ont mentionné eux aussi, en corrigeant 1464 en 1484 (1) et en cherchant sans résultat ce texte, "le plus ancien", disait-on, de langue roumaine écrite. Pourtant, nous avons identifié ce document. En réalité, il fut émis l'année 1489 en un italien dans lequel se mêlent des expressions latines et des cor-

ruptions:

"... Et auiti domantedo capituli in certitudinem de la pace al presente per confirmare la amicitia ve havemo mandato cum lo nostro ambassatore lettere che de nostra parte sunt scripte in fidem et certitudinem. Et a dio piacendo anche la excellenza vostra per confermar la amicitia in presencia del mio servo et fidel homme /.../. Et i vostri marcatandi posano venir et traficar nel mio paixe et andarsene senza alcuno impedimento"²⁹.

En prenant connaissance de notre identification, Carlo Tagliavini affirme que l'acte est rédigé proprement dit en langue vénitienne ("redatto /.../ in italiano, o per meglio dire in veneto, che allora era la lingua franca del vicino Oriente")³⁰.

En conclusion, la découverte de l'origine latine des Roumains pour les étrangers est due surtout aux humanistes italiens et polonais, et de ces derniers les informations se sont aussi diffusées dans l'ancienne littérature roumaine.

N O T E S

- 1 Cf. W.Heyd, Geschichte des Levantenhandels im Mittelalter, 2 vol., Stuttgart, 1879; M.Lemosse, M. Boulet, Le commerce de l'ancien monde jusqu'à la fin du XVe siècle, Paris, 1950; G.Brătianu, Le commerce génois dans la Mer Noire au XIIIe siècle, Paris, 1929.
- 2 Le grand maître des chevaliers teutons résidait à Venise, d'où il se déplaça et s'établit à Malborg en 1309; cf. le chroniqueur P.Duisburg, dans Scriptores rerum Prussicarum, t. I, Leipzig, 1861, p. 175; pour l'intervention de Venise dans l'expédition, par exemple, de Varna (1444), voir J.Dąbrowski, Władysław I Jagiellończyk na Węgrzech, Varsovie, 1922.
- 3 Cf. T.Manteuffel, Sredniowlecze powazeczne, Varsovie, 1958, p. 55.
- 4 Ibidem, p. 278.
- 5 H.Simonsfeld, Fondaco del Tedeschi in Venedig, 2 vol., Stuttgart, 1877; W.Heyd, op.cit., II, p. 430; "Magazin und Bude als Gasthaus".
- 6 Une telle maison prit naissance aussi en Moldavie; cf. P.P.Panaitescu, La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au moyen âge, dans "Revista istorică română", III, 1933, p. 179.
- 7 Cf. T.Manteuffel, op.cit., p. 362.
- 8 Cf. Enrico Cornet, La guerre dei Veneti nell'Asia (1470-1474),

- Vienne, 1856; idem, Lettere di Giogafatte Barbaro, ambasciatore di Venezia ad Uzun-Hassan, Vienne, 1852; P. Cancel, Data epistolei lui Uzun-Hassan către Stefan cel Mare și misiunea lui Isek-beg, Bucurest, 1912 (une copie de cette lettre a été trouvée dans la Biblioteca Marciana de Venise).
- 9 Cf. I.C. Chițimia, Bazele istorice și izvoarele ideii originii latine a poporului și a limbii române la Gr. Ureche și M. Costin, dans "Analele Universității București", Philologie, t. XIV, 1965, p. 30 sq.
- 10 Cf. H.Simonfeld, op.cit., II, p. 98; Jan Ptašnik, Kultura włoska wieków średnich w Polsce, Varsovie, 1922, p. 78.
- 11 Cf. J.Ptašnik, op.cit., p. 25 sq.
- 12 Voir N.Iorga, Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe, București, 1899; idem, Relațiile comerciale cu Lembergul, Bucurest, 1900; S.Kutrzeba, Handel Polski ze Wschodem w wiekach średnich, Cracovie, 1903; I.Nistor, Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV-XVI Jahrhundert, Gotha, 1911; Lucja Charewiczowa, Handel średniowiecznego Lwowa, Lwów, 1925.
- 13 Cf. P.P.Panaitescu, op.cit., p. 175 sq.
- 14 Voir August Gieszkowski, Fontes rerum polonicarum, t.III, Poznań, 1891, nr. 68-72; cf. aussi J.Ptašnik, op.cit., p. 115.
- 15 Voir I.Bogdan, Documentele lui Stefan cel Mare, București, 1913, t. II, n^o CXLVI, CLIV, CLXIII; voir aussi G.Mihăiță, Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi, București, 1972, p. 164-182.
- 16 Voir, par exemple, Gh.I.Moisescu, Catolicismul în Moldova pînă la sfîrșitul veacului XIV, Bucurest, 1941.
- 17 Cf. Serban Papacostea, Les Roumains et la conscience de leur romanité au Moyen Age, dans "Revue Roumaine d'Histoire", IV, 1965, no.1, pp. 15-24.
- 18 N.Cartojan, Istoria literaturii române, t. II, Bucurest, 1942, p.142.
- 19 Voir le chroniqueur byzantin Jean Kinnemos du XIIe siècle chez D.Russo, Studii istorice greco-române, Bucurest, 1939, t. II, p.502; pour l'affirmation du pape Innocent III, au commencement du XIIIe siècle, envers l'empereur Ioannice: "populus terrae tuae /.../ de sanguine Romanorum se asserit descendisse", cf. E.Hurmuzaki, Documente, t. I, I^e partie, Bucurest, 1887, p. 4.
- 20 Cf. aussi R.Sabbadini, Quando fu riconosciuta la latinità del rumeno, dans "Atene e Roma", XVIII, 1915, n° 195-196, p. 83 sq.
- 21 Cf. Al.D.Marcu, Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XIV e XV, dans "Ephemeris dacoromana", I, 1923, p. 360; v. aussi Adolf Ambruster, Romnitatea românilor, Bucurest, 1972, p.46 sq.

- 22 F. Biundo, Ad Alphonsum Aragonensem serenissimum regem de expeditione in Turchos (1453); cf. Al. D. Marcu, op.cit., p. 362.
- 23 Cf. S. Wndakiewicz, Les épigrammes romaines de Callimaque, dans "Bulletin international de l'Académie Polonaise des sciences", 1911 (Cracovie, 1920), p. 70.
- 24 Philippe Buonaccorsi, Vita et mores Saligni Cardinalis, ed. L. Finckel, dans Monumenta Poloniae historica, IIe éd., t. VI, Cracovie, 1961, p. 236; "Poloni, qui eos Velachos Italos sciunt, lingua sua appellarunt eodem nomine, quo ceteros indigenas vocant, sed rudi admodum accentu. Mox, ubi latinae litterae in Poloniam illatae sunt, emollito paulatim vocabulo submitiori accentu Velachos dixerunt"; voir aussi notre article Philippe Buonaccorsi et l'origine des Roumains et de la langue roumaine, dans Mélanges de littérature comparée et de la philologie offerts à Mieczysław Brauner, Varsovie, 1967, p. 127 ss.
- 25 Cf. I. C. Chițimia, op.cit., p. 129; cf. encore G. Mihăilă, dans Studii de lingvistică și filologie, Timișoara, 1981, p. 172.
- 26 Cf. Jan Ptaśnik, op.cit., p. 119 ss.; Fr. Bujak, Studia geograficzno-historyczne, Cracovie, 1925, p. 121.
- 27 Ms. 1052 de la Bibliothèque Czartoryski de Cracovie, f. 218; voir encore ms. 3358 Lat. F. 62. 2, de la Biblioteka Narodowa de Varsovie, f. 51v; E. Rykaczewski, Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, Paris, Berlin, Poznań, 1862, p. 143.
- 28 Voir, par exemple, L. Gołębiowski, Dzieje Polaki za panowania Jagiellonów, t. II, Varsovie, 1846, p. 357; v. aussi notre article Opera umanistului polon Martin Kromer și importanța ei pentru istoria și cultura poporului român, dans "Romanoslavica", XVIII, 1972, p. 194 sq.
- 29 I. C. Chițimia, Cele mai vechi urme de limbă românească, dans "Romanoslavica" (Prague), t. I, 1948, p. 126-127 (l'acte reproduit d'après la collection de A. Lewicki, Codex epistolaris saeculi XV, t. III, Cracovie, 1894, no. 334).
- 30 Carlo Tagliavini, Le origini delle lingue neolatine, IVe éd., Bologne, 1964, p. 473; en version roumaine du même, sous la rédaction d'Alexandre Niculescu: Originile limbilor neolatine, Bucarest, 1977, p. 446; pour les opinions diverses sur cet acte, jusqu'à l'identification, voir I. C. Chițimia, dans "Romanoslavica", I, p. 117.

VECHILE RELĂȚII ALE ȚĂRILOR ROMÂNE CU ITALIA ȘI POLONIA
 ÎN SECOLUL AL XV-LEA

(Rezumat)

Autorul insistă asupra relațiilor dintre Venetia-Genova și Levant, precum și cu Polonia.

În acest context introduce ideea originii latine a poporului și limbii române, lansată de umanistii italieni și reluată de cei polonezi (sec. XV-XVI). Între aceștia s-a remarcat Philippo Buonaccorsi care se considera "venețian" ("Oallimachus Venetus") și care, refugiat în Polonia în vremea lui Ștefan cel Mare, a stăruit în mod special asupra latinității limbii și poporului român.

De asemenea, autorul reie discuția asupra selv-conductului sultanului Balazid, considerat a fi din 1484, în realitate selv-conductul identificat de autor fiind din 1489, nu în limba română, cum s-a crezut, ci într-o italiană coruptă.

REZUME "CATALOGUL MANUSCRISELOR SLAVO-ROMÂNE DIN R.S.ROMÂNIA"

Elena Lința

Inițiativa de a alcătui o serie de cataloage în care să fie cuprinse fondurile mari și mici, care adăpostesc manuscrise slavo-române și slave din țara noastră, își are originea într-o idee lansată în urmă cu 20 de ani, la Asociația slavistilor, când am proiectat două lucrări de amploare : Catalogul manuscriselor slavo-române și Dicționarul slavonei românești¹.

La primul dintre aceste două proiecte am început lucrul efectiv în 1970, realizând treptat studierea unor fonduri din București și din provincie, iar din anul 1980 am început publicarea materialului într-o serie de cataloage pe localități, din care au apărut până în prezent trei volume, al patrulea fiind în curs de apariție. Volumele I, II și IV le-am lucrat singură, volumul III împreună cu Lucia Djamo-Diaconiță și Olga Stoicovici. Nu vom mai repeta aici principiile redacționale, pe care le-am expus în prefața fiecărui volum în parte, dar deoarece tirajul lor a fost foarte mic și nu toți cei interesați au putut afla la timp de apariția lor pentru a și le procura, ne îngăduim a repeta aici datele fiecărui volum. Întreaga serie poartă titlul : Catalogul manuscriselor slavo-române din Republica Socialistă România, iar volumele apărute și în curs de apariție sînt :

Elena Lința, Catalogul manuscriselor slavo-române din Iași, București, 1980, 163 p. (vol.I);

" " Catalogul manuscriselor slavo-române din Cluj-Na-

¹ Vezi G.Mihăilă, Dicționar al limbii române vechi (sf. sec. X - începutul sec.XVI), București, 1974; Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1274-1600, Red. resp. Șt.Șolocan, București, 1981.

poza, București, 1980, 274 p. (vol.II);

Elena Lința, Lucia Djam-Diaconiță, Olga Stoicovici, Catalogul
manuscrisurilor slavo-române din București, București,
1981, 327 p. (vol.III);

Elena Lința, Catalogul manuscrisurilor slavo-române din Brașov,
200 p., în curs de publicare (vol.IV).

Cele trei volume care descriu fonduri din provincie au cuprins toate depozitele din localitățile respective în care se află manuscrisele slave și slavone, cel din București descrie fondurile mai mici din capitală, exceptându-l pe cel al Bibliotecii Academiei R.S.R., pentru care există catalogul elaborat de P.P.Pamitescu¹.

În total (inclusiv în calculul de urmasă și datele volumului IV) am descris 296 de manuscrise (Iasi, 81; Cluj, 100; București, 65; Brașov, 50); reprezentând 59.471 de file (Iasi, 14.334; Cluj, 21.461; București, 15.357; Brașov, 10.319).

Situația vechimii manuscrisurilor analizate se prezintă în faimă următor :

- sec. XII-XIII - 1 (Brașov);
- sec. XIII - 1 (București);
- sec. XIV - 5 (1, Iasi; 1, Cluj; 1, București; 2, Brașov);
- sec. XIV-XV - 1 (Brașov);
- sec. XV - 32 (2, Iasi; 10, Cluj; 9, București; 11, Brașov);
- sec. XV-XVI - 9 (6, Cluj; 3, Brașov);
- sec. XVI - 104 (15, Iasi; 50, Cluj; 23, București; 16, Brașov);
- sec. XVI-XVII - 12 (8, Cluj; 4, Brașov);
- sec. XVII - 49 (9, Iasi; 19, Cluj; 13, București; 8, Brașov);
- sec. XVII-XVIII - 3 (Iasi);
- sec. XVIII - 32 (11, Iasi; 5, Cluj; 14, București; 2, Brașov);
- sec. XVIII-XIX - 2 (Iasi);

¹ P.P.Pamitescu, Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R., vol.I, București, 1959.

sec. XIX - 43 (36, Iași; 1, Cluj; 4, București; 2, Brașov);
 sec. XX - 2 (Iași).

Cum era și de așteptat, ponderea cea mai mare o au secolele XV-XVII, care reprezintă aproape 68 % din totalul codicelor analizate și descrise. Cele mai vechi sînt două foi dintr-o Omilie a lui Ioan Gură de Aur, expuse în Muzeul primei școli românești din Brașov și aparținînd sfîrșitului secolului XII sau începutului secolului XIII. Al doilea ca vechime este un Evangheliar din secolul XIII, de la Biblioteca Centrală de Stat din București.

După locul în care au fost scrise, cărțile manuscrise în discuție se grupează astfel :

Moldova : 122 de manuscrise, adică 41 %;
 Țara Românească: 19 manuscrise, adică 6 %;
 Transilvania : 68 manuscrise, adică 23 %.

La acestea se adaugă și volumele aduse din țările vecine : din Serbia 2, din Bulgaria 4, din Rusia 19, din Ucraina 4, din Polonia 3, de la Muntele Athos și Muntele Sion 36.

Din punct de vedere artistic manuscrisele din Iași, Cluj-Napoca și Brașov sînt mai modeste. Cele mai bogat ilustrate, cu picturi care atîng culmi de măiestrie în arta miniaturală, sînt manuscrisele de la Muzeul de Artă al R.S.România și cîteva de la Muzeul de Istorie a R.S. României. Este vorba în primul rînd de manuscrisele în care apar portretele unor personalități ale istoriei patriei : portretul lui Ștefan cel Mare (Catalog București, ms.19, f.266v), autoportretul mitropolitului Anastasie Crimca (Ibidem, ms.26, f.11) și portretele lui Ștefan Tomșa și Anastasie Crimca gravate pe coperta metalică a uneia din cărțile scrise și ilustrate de talentatul mitropolit-cărturar (Ibidem, ms.23, coperta de la spate). În alte cărți manuscrise sînt portretele pictate ale celor patru evangheliști (Ibidem, ms.4, 6, 10, 19, 20; Catalog Brașov, ms.2) sau alte miniaturi pentru ilustrarea textului (Catalog Iași, ms.13, Catalog București, ms.14, 23, 26, 43, 48).

Constatăm deci că majoritatea vplumelor descrise, aparținind secolelor XVI-XVII și fiind elaborate în Țările Române, pot fi numite manuscrise slavo-române, iar limba în care sînt scrise este slavona de redacție românească. Precizăm încă o dată accepțiunea acestor doi termeni : 1. Prin manuscrise "slavo-române" înțelegem scrierile sub formă de carte elaborate sau copiate în țara noastră, localizate astfel după însemnările copistilor și după trăsăturile paleografice, lingvistice și artistice specifice. 2. Limba pe care o numim "slavona de redacție românească" este acea variantă a slavei vechi din epoca tîrzie, care a fost folosită ca limbă de cultură pe teritoriul românesc între secolele XVI-XVIII și care se caracteriza pe de o parte prin păstrarea unor forme clasice, iar pe de altă parte printr-un amestec de trăsături specifice slavonelor medio-bulgară, sîrbă și rusă și printr-un aport de elemente românești.

Am catalogat, de asemenea, un mîi mic număr de manuscrise în limbile rusă și polonă, precum și în slavonela rusă, sîrbă și medio-bulgară.

Valoarea istorică a manuscriselor respective este evidentiată, printre altele, de numărul mare de toponime românești, multe dintre ele constituind prime atestări pentru unele așezări din țara noastră. Cea mai mare valoare pentru istoria Țărilor Române și pentru istoria culturii românești o reprezintă însemnările, care, variabile ca dimensiuni, vechime și importanță, sînt în aceste patru volume într-un număr relativ mare - 778 (86, Iași; 216, Cluj; 235, București, 241, Brașov), majoritatea scrise în limba română și în slavona de redacție românească. Dintre acestea numai 69 sînt însemnări ale autorilor manuscriselor. La cele citate mai sus trebuie să adăugăm și însemnările redactate în alte limbi : 37 în rusă, 22 în polonă, 16 în greacă, 12 în latină, 4 în maghiară, 2 în ucraineană. Reportat la numărul total de manuscrise cuprinse în cele patru cataloage, numărul însemnărilor n-ar fi decît de aproape 3 însemnări la un manuscris, dar ținînd cont de faptul că for-

te multe cărți nu au nici un fel de însemnări, numărul respectiv se raportează de fapt la cea jumătate din codicile descrise. Cifra record o atinge manuscrisul 33 din Catalogul București, în care, în afară de simple semnături, sînt 42 de însemnări.

Ca importanță istorică, pe primul loc se plasează două însemnări dintr-un Sbornic din sec.XVI (Catalogul Cluj, ms.83), scris în Moldova, ajuns în 1661 la o mănăstire de lângă Alba Iulia, apoi în fondul de carte veche al Episcopiei greco-catolice din Blaj și ulterior în Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei R.S.România.

Autorul manuscrisului, probabil un călugăr dintr-o mănăstire moldovenească, învățat cu scrierea cronicilor și cunoscînd valoarea notării datelor importante din viața țării, folosește spațiul liber de la filele 89 și 89v pentru a face două însemnări deosebit de interesante pentru noi. Este vorba de notarea a două date necunoscute privitoare la istoria țării, referitoare la moartea lui Alexandru Lăpușneanu și urcarea pe tron a fiului său Bogdan¹.

După cum ne este cunoscut, domnia complexă și controversată a lui Alexandru Lăpușneanu s-a încheiat în martie 1568, fără să se știe exact ziua, în împrejurări care încă n-au fost pe deplin clarificate. "În al patrulea an - scrie Azarie în Cronica sa - Alexandru a căzut în boală rea și de moarte și, prevăzîndu-și moartea, a chemat căpeteniile bisericii și pe preoți și pe toți cei ce erau în dregătorii și le-a împărțit multe învățăături dumnezeiești și a dat achiptrul singurei stăpîniri fiului sau Bogdan (...) și piatra care nu miluiește pe cel mai slab, nici nu este darnică pentru cei mai buni, ci pe toți îi așează împreună, a acoperit și pe acest om așa de mare, în anul 7076 [=1568], luna martie"².

1 Elena Lința, Revelația unor însemnări, în "Magszin istoric", XIV, 1980, nr.10, p.46.

2 Cronica lui Azarie, în Cronicile slavo-române din sec.XV-XVI, ediție I.Bogdan - P.P.Panaitescu, București, 1959, p.135.

Faptul că Alexandru Voievod era bolnav își găsește confirmarea și în alte izvoare din care rezultă că la 5 martie 1568 voievodul căma pe medicul Andrei din cetatea Bistriței¹, ca să-l tămăduiască.

Momentul morții a rămas însă incert. "Zic unii - scria Grigore Ureche - că și moartea lui Alexandru Vodă au fost cu înșelăciune, că el mai înainte de moarte, văzându-se în boală grea ce căzuse și neavîndu nădejde de a mai firea viu, au lăsatu cuvîntu episcopilor și bolariilor, de vor vedea că-i iaște spre moarte, iar ei s' - l călugărescă. Deci, văzîndu-l ei legînd i mai multu mortu decît viu, după cuvîntul lui i-au călugăritu și i-au pusu nume de călugărie Pehomie. Mai apoi, deaca s-au trezitu și s-au văzutu călugăr, zicu să fie zisu că de să va scula, va popii și el pre unii. Mai apoi, episcopii și bolarii înțelegînd acel cuvînt, și mai cu de-adînceal Roxanda, doamnă-aa, temîndu-se de un cuvîntu ca acela, carele era de-a-l și crederea, știînd cită groază și moarte făcuse mai înainte în bolarii săi, temîndu-se doamnă-aa să nu pată mai rău de-ît alții, l-au otrăvitu și au muritu. Și l-au îngropat în mănăstirea Slatina"².

După patru secole de la aceste întîmplări am dat la iveală însemnarea menționată, scrisă de un cărturar contemporan al evenimentului, care, chiar dacă nu ne dezvăluie amănuntele privitoare la moartea domnului Moldovei Alexandru Lăpușneanu, ne dă cel puțin date exacte. Iată textul însemnării de la f.89v : "Въ лѣт 7076. престави сѣ
БѢЛОУГЛІВЫ ІАХ АЛЕКСАН(А)РЪ (ВОЕВОДА) ГИРЪ МОЛДАВСКІИ
М(К)ЦА М(Р) .АІ. И ПОГРѢБЕ(Н) БЫ(СТ) ВЪ СЛАТИНѢ М(Р)
АІ. АНЪ" (În anul 7076 [= 1568] s-a pristăvit Ioan Alexandru Voievod, domnul Moldovei, în luna martie 11 și a fost îngropat la Slatina, la 14 martie).

Însemnarea este făcută cu cerneală rogie (în manuscrisul respec-

1 C.C.Giurescu, D.C.Giurescu, Istoria Românilor, vol.II, Bucarești, 1976, p.296.

2 Grigore Ureche, Letopisetul Țării Moldovei, ediție Liviu Onu, Bucarești, 1967, p.147-148.

tiv numai titlurile apar cu rogu) și cu o ornamentație din peniță, la inițială, prelungită în partea de jos într-un fel de chenar, toate acestea avînd, desigur, rolul de a sublinia importanța notei.

Cel de al doilea moment din domnia Lăpușnenilor, care n-a fost marcat cu precizie în scrierile vremii, este data la care s-a urcat pe tronul Moldovei Bogdan, fiul lui Alexandru. Cronicarul Azarie, care cunoștea foarte bine această perioadă, căci își scrie cronica la sfîrșitul anului 1574 sau la începutul celui următor, notează doar atât : "Cînd Bogdan a primit steagul domniei, fiind încă tînăr, era ocîrmuitorul domniei mama lui, Roxanda"¹. Mai explicit, Grigore Ureche spune : "După moartea lui Alexandru Vodă, fiind cocoșul Bogdan Vodă de 15 ani, cu toții l-au rădicat la domnie; ce fiind brudiu, lucrurile țării le ocîrmuia înmă-sea Roxanda (...). Și au domnit cu fiu-său dinpreună 2 ani și 9 luni și asuprînd-o boala, au mers și ia pre urma moșilor săi, în anii 7078, noiembrie 12"².

Din cuprînsul ambelor relatări s-ar desprinde concluzia că Bogdan a fost încununat îndată după moartea tatălui său. Din cea de a doua însemnare descoperită de noi în Sbornicul clujean, rezultă însă limpede că Bogdan Vodă a fost uns domn cu cîteva zile înaintea morții lui Alexandru Lăpușneanu. Chiar și ordinea însemnărilor în discuție respectă această cronologie : la f.89 se scrie despre urcarea pe tron a lui Bogdan Vodă și la f.89v despre moartea lui Alexandru. Cu toate că este puțin probabil ca evlavioasa și milostiva³ doamnă Ruxandra să-și fi ucis soțul alături de care a trăit mai bine de cincisprezece ani și cu care a avut mai mulți copii⁴, ordinea în care s-au succedat

1 Cronica lui Azarie, p.147.

2 Grigore Ureche, Letopisețul Țării Moldovei, ediție C.C.Giurescu, Craiova, 1934, p.150.

3 Vezi descrierea calităților acesteia în Cronica lui Azarie, p.147.

4 C.C.Giurescu, D.C.Giurescu, op.cit., p.296; Dr. G.Z.Petrescu, În jurul unei presupuse otrăviri a lui Alexandru Lăpușneanu. Un medic reformator..., București, 1928.

cele două evenimente poate da de gândit.

Iată textul celei de a doua însemnări descoperite de noi : "Bz

АБТ ЗОС: М(С)ЦА М(Р) .С: АНБ ПРИЕ Г(СА)ТВО БЛГОУ(С)ТАЦИ
ΙΩ(N) Бω(Г)ДА(N) ВОЕВО(А) ЗЕМЛИ Μω(Λ)ΔΑΒ(С)КОН СНБ
ПРП(А)В(N)АГО СЛЕЖА(N)РА РЕКОМИ ΜΟΝΑ(Χ) ПАХОМІЕ"
 (În anul 7076 [= 1568], luna martie, ziua 9, a luat domnia binecinstitorul Ion Bogdan Voievod al Țării Moldovei, fiul preacuviosului Alexandru, numit călugărul Pahomie).

Mai modest scrisă decât prima, această însemnare marchează cu precizie urcarea pe tron a lui Bogdan Lăpușneanu cu două zile înainte de moartea tatălui său și cu cinci zile înainte de înmormântare. Poate că zilele care s-au scurs între urcarea pe tron a fiului și moartea tatălui reprezintă tocmai scurtul interval de la călugărirea până la încetarea din viață a domnului, așa cum menționează cronicarul Azarie : "Și încă viu fiind, i-au plăcut mai mult cele viitoare decât cele de față și în locul porfirului țesut cu aur, a primit asupra lui haina de lână călugărească și în locul cununei de mărgăritare și cu pietre scumpe, a îndrăgit viața cu tundera capului și și-a schimbat și numele, după rîndul îngeresc, în Pahomie. Dar a trăit numai puțin, a adormit în somnul cel obștesc, din care nu te mai deștepți, al morții"¹.

După un anonimat de mai bine de patru secole, cele două însemnări aduc precizări importante pentru reconstituirea epocii Lăpușnenilor.

Un alt document inedit pe care l-am publicat în Catalogul Cluj, este o scrisoare originală a mitropolitului Ardealului Varlaam², emisă după 1685, la Alba Iulia, purtînd semnătura autografă și pecetea de fum a Mitropoliei (Catalogul Cluj, p.149). Documentul a fost lipit la repararea unei cărți manuscrise, probabil în sec. XVIII, pe partea intarierii Cronica lui Azarie, p.147.

2 Varlaam a fost numit mitropolit al Ardealului în 1685, cf. N.Iorga, Istoria bisericii românești, București, 1930, vol.I, p.350, vol.II, p.346.

oară a copertii din față. Conținând date interesante privitoare la structura dărilor plătite de oameni către biserică, în secolul XVII, textul este important și pentru frumoasa limbă arhaică în care este redactat, conținând elemente dialectale transilvănene. Iată un fragment din acest document :

"Această sâmbria să fie popilor rumânești din toată Țara Ardealului, în toate satele rumânești, tot omul o clae de grâu și una de ovăș și o zi de coasă și altă de secere, până în sară și în ziua de Sîn Petru un caș. Cîn nu va vreoii, să plătească preșul cașului în ziua de Paști. Totor de botez 12 ban, de cununie 12 ban și ce să va străca ceva la casa popii, satul să dîreagă cum dereg besereca, așa să grijaască și casa popilor. Pre popa să biguluiescă, cumu-ș biguluesc toate limbile popii săi (...). La casa popii să nu m[eargă], nice la marha popilor, nice cu birăul; nice cu sogobirăul, nice cu birăul satului, fără știre pispecului al craiului și fără știre vîldiciei. Iară care satu nu va asculta de această carte..." (Ibidem, p.149, 232).

O neînțelesnică valoare documentară prezintă și însemnarea privitoare la victoria lui Ștefan cel Mare asupra polonezilor, la Codrîi Cosminului, aflată în Tetraevanghelul din 1512 (Catalogul București, ms.2)¹. Mai lapidar chiar decît în Letopisețul anonim al Moldovei, textul prezintă în plus date despre erințirea bisericii de la mănăstirea Neamțului, la 14 noiembrie 1497 :

Въ тожѣ время приде и Альбертъ кра(а) льшскыи съ многою силою и много рѣво на гра(а) соучавскои и не възможе прѣати гра(а) и възврати са бездальне. Стефан же воевода наиде на нь крѣпко съ своимы вои и разви его на козминѣ в ѿ(т) ѿѣ а г(а)дѣва

1 Vezi și E.Lăzărescu, I.R.Mircea, Manuscrisele, în vol. Studii asupra tezaurului restituit din U.R.S.S., București, 1958, p.219.

СВОЕГО АБТО .М. ТЕКЪЩЕЕ, М(С)ЦА ОКТОВРІА .КЅ. ВЪ УЕ(К) АЗ
АНЪ СЪГО ДИМИТРІА.

И ПО ТО(М) ВЪЗВРАТН СЯ О(Т) РАЗБОѢ И ОСТН
ЦРКОВЪ СІѢ ТОГОЖДЕ АБТА, М(С)ЦА НОЕ(В) .ДІ. ИЖЕ И МН
СЯ ПОТРОУАЩКОМ СЯ СЪЗДАОМЪ ЕѢ И СЪ ТОГДАШНИМИ БРАТІАМИ

(În aceeași vreme a venit și Albert, orașul legese, cu multă putere și a lovit cetatea Suceava și n-a putut lua cetatea și s-a întors fără ispravă, iar Ștefan Voievod merge împotriva lui viteaz și cu oștagii săi și l-a pățut la Gosmin, în anul 7005 [= 1497], iar al domniei sale anul curgător 40, luna octombrie 26, joi, în ziua sfintului Dimitrie. Iar după aceea s-a întors din război și a sfântit această biserică, în același an, luna noiembrie 14; și apoi, care ne-am trudit cu zidirea ei și cu frații de atunci... - *Ibidem*, p.20-21).

Însemnările care atestă peregrinările manuscriselor prin diverse locuri sau pe la diferiți posesori, pot servi ca bază pentru istoriile cărților respective. Astfel, din însemnările de pe Tetraevanghelul de la Humor, din 1473 (Catalogul București, nr.19), se poate reconstitui o adevărată povesté zbucimată a acestui splendid și bogat ornamentat manuscris. Cea mai veche însemnare constituie mărturia apartenenței acestei cărți la tezaurul cultural datorat lui Ștefan cel Mare:

"БІТРАСТІВЕСИ И ХРІСТОЛЮБИВЕСИ ЦРКЪ ІОѢ СТЕФАНЪ ВОІЕВОДА
Г(С)ЦА)РЪ ЗЕМЛИ МОЛДАВІАХІНСКОМ ДАДЕ И СЪНЕСА
СЯИ ТЕТРОУ(П)ЛЪ РЪКОМЪ ЕРМОНАХА НИКОДИМА И ДА
ДЕ И МОНАСТІРЮ ИЖЕ НА ХОМОРЪ (...) СЪВРАШИ ЖЕ
СА М(С)ЦА ІЮНІА .ЗІ. ВЪ МѢТО .СІУЛА."

și de Hristos iubitorul Ioan Ștefan Voievod, domn al Țării Moldaviei, a dat de s-a scris acest Tetraevanghel cu mîna ieromonahului Nicodim și l-a dăruit mănăstirii care este la Humor ... S-a terminat

in luna iunie 17, in anul 6981 [= 1473] - Ibidem, p.96-97).

După 65 de ani, în 1538, părăsind tronul Moldovei Petru Rareș ia cu el acest Tetraevanghel la Constantinopol și aducându-l înapoi după scase, la revenirea sa l-a domnie, l-a restituit mănăstirii Humor (însemnarea de la f.6v, Ibidem, p.95-96). După scurgerea altei perioade de mai bine de un secol, manuscrisul este din nou luat de la mănăstire, în timpul unui atac al Sucevei. Contextul istoric este prezentat

oarecum simplificat, în însemnarea de la f.2v: "ТЕНЕНІЕ ЛѢТО ~~ГОДѢ~~
~~ПРИИДЕ ТИМУШЪ ХМЕ(А)НЕ(С)КИИ СЪ КО(З)АЦЪ ЗАЕ ХЪ ЗЕМІ~~
~~НША МО(А)ДВОСКОИ) СЪЩЕІ СР(Ж)ДА ВО(С)ЛІЕВИ ВОЕВО(А) Х~~
~~ГРА(А) СУУА(В)СКО(Г) ЗАТО(У)НА А (Ж) ТИМУШЪ ХМЕ(А)-~~
~~НЕ(С)КИ БЫШЕ БО ЗАТ ВАСИЛІЕВИ ВОЕ(Д)І ПРИДОША СЪ~~
~~ВОЙСКА И ДА ВЪЗМІ(Т) ЕА О(Т) ГРА(А) СУУА(В)-~~
~~СКОГО И ВЪ ТОА ВРЕМА ПЛѢНИШЕ И ПОЖАГОША ЦРКВИ~~
~~И МОНА(С)ТИРІ ВОЖОВАЛИ И СТАА МОНА(С)ТИ(Р) ХЕ-~~
~~МО(Р) СХУИ СЪ ВЪСЪКІМІ БЛГОЛА(Н)НАМИ СТВА(Р)НИИ~~
~~ПОДОБИНАМІ И ОДЕ(Ж)АМІ И НИ(У)ТО(Ж) О(Т) ИМЕНІА~~
~~ЕТИ МО(К)ТРЕ НЕ ЗО(С)ТАДО А (Ж) ПРИКАЗУЮЩИ(Х) СЪ~~
~~И СЕ(И) СТИ ТРТИВО(Н)ГЕ(Л) Х РЪКИ КОЗАКО(В) ВЪЗАТІ"~~

(În cursul anului 7165 [= 1657] a venit Timuș Hmielnițki cu cazacii săi, în țara noastră, a Moldovei, pe când se afla doamna lui Vasile Voievod închisă în cetatea Sucevei. Și deoarece Timuș Hmielnițki era ginerele lui Vasile Voievod, a venit cu armată ca s-o ia din cetatea Sucevei și în această vreme a prădat și a ars bisericile și a ocupat mănăstirile și sfânta mănăstire Humor, care era înzestrată cu tot felul de minunste scule, pedoabe și odăjdii și n-a mai rămas nimic din averea sfintei mănăstiri. Și s-a întâmplat să fie luat și acest sfânt Tetraevanghel în mâinile cazacilor - Ibidem, p.93-94).

Cda. 83/924/250.19

Faptele menționate în însemnarea citată sînt relatate mai pe larg în Letopisețul Țării Moldovei al lui Miron Costin. Scrie cronicarul : "Timuș cum au sosit în cetate, de a doua zi s-au deschis la jacurile mănăstirilor, întâi asupra Dragomirnei mănăstirii (...). S-au pomenit la sosirea lui Timuș la Suceavă, cum au sosit el singur și au mersu la Dragomirna mănăstirea. Iară alte cete pre la toate mănăstirile au purces în jacu"¹.

Anul în care se întimplă toate acestea a fost foarte controversat. La Miron Costin nu apare deloc, iar data din însemnarea citată - 1657 - a fost contestată și propusă 1654² sau 1653³. Și iată că pentru elucidarea acestei probleme ne vine în sprijin o însemnare aflată pe Tetraevanghelul lui Anastasie Crimca, scria pentru mănăstirea Dragomirna în anul 1616 și luat de cazaci în timpul aceleiași incursiuni de prădare, în 1653, după cum reiese în mod neîndoios din însemnarea polcovnicului polonez Stanisław Szulcowski, care dobîndindu-l de la cazaci, îl dăruiește din nou mănăstirii Dragomirna : "Am dobîndit cu miștile mele această carte, pe care spre cinstirea și lauda veșnică a lui Dumnezeu (...) <am restituit-o> la aceeași mănăstire de unde fusese luată (...) în anul 1653, ziua opt octombrie" (*Ibidem*, p.114). Repetînd încă o dată la sfîrșit data în întregime, autorul însemnării mai adaugă : "dobîndită de la cazaci, lângă Suceava".

Tot actul restituirii fusese de fapt motivul însemnării citate din Tetraevanghelul de la Humor, de data aceasta salvatorul fiind domnul Moldovei Gheorghe Ștefan : "Într-aceea, cu ajutorul lui Dumnezeu, am venit noi cu armata noastră și a lui Gheorghe Rakași, mînie sa

1 Miron Costin, Opere, ediție P.P.Panaitescu, București, 1958, p.159, 162.

2 I. Bogdan, Evangeliiile de la Humor și Voroneț din 1473 și 1550, în vol. Scrieri alese, ed. G. Mihăilă, București, 1968, p.527-562.

3 Em. Turdeanu, Manuscrisele slave din timpul lui Ștefan cel Mare, București, 1943, extras din "Cercetări literare", V, p.121.

ceazul Ardealului și printre prăzile de la cazaci l-a luat armata ungurească de la cazaci și a ajuns acest sfânt Tetraevanghel în minile unui mare general, pe nume Kimin Ianăș și de la luminăția sa l-am răscumpărat Ioan Gheorghe Ștefan Volevod, cu mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei. Și iarăși domnia mea m-am milostivit și am dat acest sfânt Tetraevanghel înapoi la sfânta mănăstire sus-numită, a Humorului" (Ibidem, p.94).

În prada luată de cazacii lui Timuș Hmielnițki a fost și splendidul Liturghier al lui Anastasie Crimca, din 1616, ornamentat cu numeroase miniaturi multicolore (Ibidem, ms.26), pe care îl restituie mănăstirii Dragomirna o căpetenie a cazacilor : "Această sfântă liturghie a ieșit de la sfânta mănăstire zisă Dragomirna când a venit Timuș Hmielnițki cu cazacii și cu mincinoasă îngelăciune a fost luat și această carte, iar de la ei, în vremea de mai târziu, a găsit-o și a luat-o mărta sa penul căzăceesc Saul, preapăcătos întru Dumnezeu și cu doamna Erica și a dat pe ea 13 poloboace de mied adevărat și iarăși a dat-o acolo, la sfânta mănăstire Dragomirna" (Ibidem, p.124).

Foarte interesante sînt însemnările autorilor manuscriselor, cu sau fără menționarea anului elaborării lucrării, prețioase pentru că leagă numele cărturarilor de operele respective. Ararsori aflăm însă amănunte despre strădania acestor grămăticii, rămași de cele mai multe ori anonimi. Diacul Nicola, autorul unui Octoib din 1530, care se păstrează la Muzeul din Șcheii Brașovului, scrie la sfîrșitul cărții : "КАКО ВЪЗНУКОУ СЕ ВЪ ПОУЧИНЕ МОРСЦЪИ ЖЕЛАЮТЪ ПРИИТИ КЪ ПРИСТАНИЩЕ ШТИШНОЕ, ТАКОЖЕ И АЗЪ ЖЕЛАЮ ЖЕЛАЮ ПРИИТИ ДО СВЪЩЕНІА СЪІЕ КНИГЪ" (Așa cum cei care se află în largul furtunos al mării doresc să ajungă la un port liniștit, tot așa și eu doresc să ajung la sfîrșitul sfintei cărți (acesteia) - Catalog Brașov, p.79). Alteori scriitorii au greutăți în obținerea materialului pe care și cu care să scrie. "Ce am scris eu, păcătosul - notează un copist transilvănean - Dumnezeu știe cît am trudit, dar nu mi-a fost

suficientă hirtie" (Catalog Cluj, p.131). Un altul experimentează un nou fel de condei : "Să se știe de când am cercat eu Micul dascăl acest condei de cioc de barză, să vedem cum scrie" (Catalog Brașov, p.45).

Copisti și uneori traducători din greacă în slavonă și din slavonă în română, grămăticii scriu cu mare modestie despre opera lor, în puține cuvinte, așezate de regulă într-o figie de spațiu rămas liber. Totuși, alături de numărul mare de însemnări lapidare, se află și unele cu certe valori literare. Dintre acestea voi cita o poezie anonimă din secolul XVIII, rimată, scrisă într-un Minei Transilvănean :

Cine-i lumii urficio,
 Acela-i drag lui Hristos.
 Pre cine lume oprește,
 Dumnezeu, el îndrejește.
 Cine să înalță,
 Cu fire sumate,
 El ve feți tot omulu,
 Cuma-l el iartă Doamul.

(Catalog Cluj, p.150, 233).

Notată într-un Molityvalnic bilingv slavo-român, însemnarea ce urmează pare mai degrabă acoasă dintr-un jurnal personal : "Să se știe că la acest an 1775 s-au început iarna de la luna lui octombrie ziua 14, au ținut toată iarna frig foarte, iar despre primăvară, în lumina lunii lui aprilie, au ținut tot cu vânt mare până la Paști, cit toată lumea s-au spăreat și multe vite au murit de foame, că era în toate zilele vîntu cu zăpadă și descoperirea omenii șurile de de la vite. Și zăbovindu-mă și eu la părintele Bucur, la Noghiborașinu, am fost beteag, am răzut până la Paști, dară de la Paști am lersu acoasă și timpu nu știu cum au umblat. Și am scris eu Adam dascăl de la Brașov, aprilie, ziua 11, 1775" (Catalog Brașov, p.131).

Ultima însemnare pe care o prezentăm în acest articol este de poziția de martor la un legământ de abținere alcoolică, înscrisă într-un Codice miscelaneu de la Brașov (Ibidem, ms.41) : "Adecă eu Hriu

Murgan dat-au credincios zapisul meu la mina părintelui protopopului Văsiu Hoban, împreună cu tot cinstitul săbor, precum să se știe că m-am băgat eu Radu Murgan chizaș pentru cumnatu meu Costea, cum într-un an vin să nu mai bea și precum va duce muerei lucru în cas' și bucate ce va putea să muncească împreună cu fumeia, unul de o parte, altul de alta parte, să o cinstească ca pre o muiare și muiarea ca pre un bărbat, iar nefăcînd unele de acestea să aibă eu Radu Murgan a sta de față înaintea părintelui și înaintea cinstitului săbor, iar bînd să-l dau înaintea părintelui de față și să-l bag în coteș, în pialea goală, să gază 3 zil' și să-i dau 300 de toiagă pre pîd, în mijlocul tirgului, iar nedîndu-l de față, să petrec eu așa precum m-am prins" (Ibidem, p. 140-141)¹.

Depunînd eforturi susținute pentru elaborarea acestei lucrări de mare proporții și de o deosebită importanță pentru istoria culturii românești, am fost încredințați că este de datoria noastră, a slaviștilor, să punem în lumină opere care, păstrate de secole în diferite depozite, au rămas în mare parte necunoscute specialiștilor din domeniul istoriei, lingvisticii și literaturii și că înlesnim astfel cercetările științifice viitoare.

---

¹ Multe din însemnările slavone și românești, aflate în manuscrisele de la Brașov, au fost aduse la cunoștința publicului larg de V. Oltean, în ciclul de articole intitulat : Cugetări de demult, în "Astra", 1980-1982.

О "КАТАЛОГЕ СЛАВЯНО-РУМЫНСКИХ РУКОПИСЕЙ ИЗ С.Р. РУМЫНИИ"

(Резюме)

Каталог ставит перед собой целью включить несколько фондов нашей страны, в которых хранятся славяно-румынские рукописи, церковно-славянские рукописи других редакций или рукописи на славянских язичках. До настоящего времени вышли в свет три тома (четвертый находится в печати); в название каждого из томов входит наименование города, в котором находятся данные фонды.

Автор уточняет понятийную сферу терминов "славяно-румынская рукопись" и "румынская редакция церковнославянского языка". Далее автор высказывает мысли о древности описанных рукописей и об их исторической и лингвистической ценности, а также о некоторых замечках на полях данных рукописей.

MANUSCRISE SLAVO-ROMÂNE ÎN BIBLIOTECI STRĂINE (I)

Ion-Radu Mircea

Cercetările asupra vechii culturii românești, în special asupra celei medievale (secolele XIV-XVII), s-au îndreptat în ultimele decenii asupra documentării. În special epoca glorioasă a independenței politice a Țărilor Române, a luptelor duse de poporul român pentru a-și salva integritatea națională, a avut și sprijinul moral al unei literaturi, este drept, mai mult de împrumut în conținut (bizantină și slavă) și ca limbă (slavona, în diversele ei redacții). Dezvoltarea unor centre culturale puternice, cu precădere monastice, a creat un stil artistic, opere valoroase din punct de vedere estetic, dar și literar, care s-au răspândit nu numai pe tot cuprinsul Moldovei și Munteniei, Transilvaniei și Banatului, dar și la popoarele slave vecine, subjugate de forțe politice străine.

La numărul mare al manuscriselor slavo-române din bibliotecile medievale românești, apoi al tipăriturilor lui Măcarie și Coresi, se adaugă și acela al manuscriselor și tipăriturilor înstrăinate, care întregesc astfel patrimoniul nostru cultural. Cataloage, inventare, repertorii cronologice sau pe materii, apărute în ultimii ani în U.R.S.S., Iugoslavia, Bulgaria, Austria, au pus la îndemîna specialiștilor români instrumente de lucru, cu ajutorul cărora se pot depista vechi monumente literare slavo-române sau scrieri ale copiştilor din țările învecinate și mai de departe, de la Athos, care au trecut prin mâinile cititorilor noștri în trecut.

La mai vechi lucrări datorate unor savanți din țările sud-est europene și din țara noastră, ca Ljubomir Stojanović, Vladimir Mošin, B. Tonev, E. Sprostrenov, Emil Turdeanu, P.P. Pansitescu, s-au adăugat recent cataloage moderne, cum sînt volumele lui Hristo Kodov și Manio Stoianov pentru Biblioteca Națională "Chiril și Metodie" din Sofia sau Biblioteca Academiei Bulgare de Științe. Foarte recent a apărut catalogul general al cărții manuscrise bulgare, pătrunsă pe teritoriul

R.P.Bulgaria (manuscrite din sec. XI-XVII)¹, în care sînt cuprinse fondurile bibliotecilor și colecțiilor din țară, alcătuit de un colectiv condus de acad. Ivan Dulcev și de dr. Bojidar Reikov. Primul volum, care include numai manuscrite copiate în Bulgaria, nu ne aduce noi monumente slavo-române, dar ne servește în mare măsură prin relevarea existenței unor manuscrite de redacție mediobulgară, în perioada cuprinsă între secolele XV și XVII, cînd era folosită mai ales în Țările Române, sau numele unor copisti, fie provenind de la nordul Dunării (Țara Românească, Banat, Moldova), fie purtînd nume de rezonanță românească (Radul, Secul, Dragul, Iancul). Probabil că alte cataloage de fonduri, ce cel al Muzeului istorico-archeologic bisericesc din Sofia (fost al Sinodului) sau al mănăstirii Rila, precum și ale altor colecții din capitală și din țară, ne vor oferi un material mai bogat pentru completarea tezaurului de carte și colecțiilor românești.

Pentru bibliotecile mănăstirilor și schiturilor de la muntele Athos (Grecia) sînt cunoscute două cataloage apărute recent. Primul este catalogul manuscriselor păstrate la mănăstirea Rusikon (Sf. Panteleimon), redactat în engleză de prof. A.E.Tchisios și tipărit în ediție de lux (1981)², în care nu apar manuscrite slavo-române, deși legăturile cu țările noastre au existat încă din sec. IV. Prof. Tchisios, care conduce cercetările de filologie și literatură slavă din Salonic, are în proiect continuarea acestei acțiuni de catalogare și pentru manuscritele slave din mănăstirea Vatopedi, cu care Țările Române au avut strînse relații.

Cît despre bogatele rezerve de manuscrite și documente, atît de lagste de cultura medievală românească, de la mănăstirea Zograf, care a fost vreme îndelungată ctitorie a lui Stefan cel Mare și a urmașilor săi, un grup de specialiști bulgari pregătesc un amplu și documentat catalog.

Un însemnat centru cultural, care s-a bucurat mult timp de protecția și sprijinul material al domnilor români, este mănăstirea Hilandar³. Colecțiile sale, care numără 815 manuscrite, unele duble sau tri-

ple (în total 935 de piese) și 79 de cărți vechi, au fost catalogate de prof. Dejan Medaković (pentru tipărituri) și prof. Dimitrije Bogdanović (pentru manuscrisele chirilice). Aceste manuscrise sînt cunoscute în parte încă din secolul trecut, prin cataloagele arhimandritului Leonid și apoi cel al cehului Slavibor Blažer, în călugărie Sava Chilandarec. În cele două volume ale noului Каталог ћирјлских рукописа Манастира Хиландара (Belgrad, 1978) se cuprinde descrierea după principii moderne, cu unele corectări de datare, a manuscriselor cunoscute anterior, precum și a altor 344, necunoscute cititorilor. Prof. Bogdanović stabilește distincția între manuscrise după redacția slavonă folosite: bulgară, sîrbă, macedoneană, rusă, valahă (muntească), moldovenească, ca și a limbilor moderne: sîrbocroată, bulgară, română, rusă, turcă.

Dintre acestea, 42 de manuscrise sînt considerate "valahă" și moldovenești (deși această distincție este de natură politică și nu lingvistică). La ele se adaugă și altele de redacție sîrbă: trei scrise în 1593 de proșugumenul Mardarie "din Valahia, de la Sfînta Treime, biserica domnească" (identificată de noi cu mănăstirea numită ulterior Radu-Vodă din București); altul din 1685, scris din porunca lui "Serban beg" sau "Serban Volevod" pentru noua sa ctitorie din București (probabil mănăstirea Cotroceni); ori cel scris în 1639 de Chiril Hlubocan (din Hlubock), originar din Țara Moldovei, la mănăstirea Zograf. Între acestea, cea mai mare însemnătate o are Praxepostolul din 1463, copiat la începutul domniei lui Ștefan cel Mare de Mircea "taha diac" - și nu "Mirceața Hata". Deși considerat a fi scris la Veliko Tărnavo, un manuscris din 1807 poartă însemnarea: "a fost scris în Kamponuk" (poate "Gampolung"), în vremea cînd au luat rușii Bucureștii, în 1807". Tot românească poate fi considerat Tetrsevangelul de "redacție bulgară", dar "de proveniență valahă" (probabil de redacție moldovenească), scris de Hrăna⁴ (nume specific moldovenească), avînd însemnări românești și grecești.

Dintre cele 42 de manuscrise slavo-române, 7 sînt din sec. XV:

slavo-române sau considerate bulgare "de proveniență valahă", "cu trăsături valahe sau bulgare" sau "cu elemente galițiano-moldovenești" (două datate: 1463 și 1489). Din secolul al XVI-lea sînt 27 (unele datate din 1523, 1542, 1549, 1572, 1580, 1693). Pentru cîteva din acestea, atribuirea după redacție pare îndoielnică; însuși autorul ezită asupra caracterizării ei, căci există deosebiri între descrierea manuscrisului în vol. I și facsimilul din vol. II (vezi, de ex., nr. 29 și planșa 218). Pentru secolul al XVII-lea, 7 manuscrise (trei datate: 1623, 1678, 1685) au fost scrise în Țările Române sau au aparținut unor biblioteci românești.

Manuscrisele aparțin culturii medievale românești sau sînt atribuite acestora atît de autorul Catalogului, cît și de noi; altele au fost respinse de noi, după principii filigranologice sau după aspectul grafic (prin comparație cu reproducerea din Album) ori după însemnări. Astfel, cele cu filigranul "alstreț" nu pot fi un produs al copistilor munteni, unde asemenea hîrtie nu se folosește (de ex., nr. 109). Unele însemnări de pe filele lor arată proveniența ardeleană, și nu "valahă" sau "macedoneană"; astfel, manuscrisul nr. 346 a fost al satului "Kalan" (Călan-Hunedoara), ca și cele ale satelor sau mănăstirilor Piroș, județul Sălaș, sau Moisei, ori Partoș. Aceeași situație o prezintă și manuscrisele nr. 39, 111, 341, care, de asemenea, pot fi atribuite Țărilor Române.

Alături de acestea, biblioteca mănăstirii Hilandar are și manuscrise în limba română din secolele XVIII și XIX (cîte cinci din fiecare), ca și alte cinci din aceeași vreme, scrise în slavo-română din această perioadă; acestea au aparținut unor așezăminte religioase românești sau au fost scrise de călugări români din școala lui Paisie Velicikovski.

O altă valoroasă lucrare, de un alt caracter, se datorează tot prof. Dimitrije Bogdanović și include în paginile sale toate manuscrisele păstrate în bibliotecile și colecțiile din Iugoslavia: Инвентар ђирмилских рукописа у Југославији /XI-XVII века/, Belgrad, 1982. În

Inventar sînt înregistrate 2222 de piese, cu o listă a celor 850 pierdute în timpul războiului din 1941-1945, mai ales prin incendiul Bibliotecii Naționale Sîrbe, pierdere ireparabilă pentru cunoașterea culturii scrișe a sud-estului Europei, inclusiv a României. Descrierile sînt scurte, laconice, cu informații exprimate prin cifre și abrevieri (rezumate de 2-3 rînduri, în general); de aceea, posibilitatea de informare este foarte redusă. De cele mai multe ori, atribuirea lor Țării Românești sau Moldovei se face după redacție ("valahă" sau "moldovească"). Cînd am avut posibilitatea să cercetăm originalele, în special la "Muzeul Bisericii Ortodoxe Sîrbe", la "Biblioteca Patriarhiei Ortodoxe" ori la "Biblioteca Națională Sîrbă", ne-am permis să nu fim de acord în toate cazurile cînd autorul atribuia unele manuscrise Țărilor Române.

Sînt considerate ca slavo-române: 4 din sec. XIV-XV, 34 din sec. XVI și numai 8 din sec. XVII. Nouă dintre ele sînt datate, iar patru poartă și numele copistului (Simeon, Pavel, Hano gramatic, protopopul Ioan din Kratovo). Răspîndirea geografică a depozitelor în care se păstrează scoperă tot teritoriul Iugoslaviei, cu o mare concentrare la Belgrad, Zagreb, Novi Sad, ceea ce îngreunează posibilitățile de verificare pe teren a originalelor. De aceea, prin bibliografia ce însoțește fiecare piesă, autorul înlesnește completarea descrierilor, acolo unde este cazul, pe baza unor descrieri publicate pînă în 1981.

Dintre cele 36 de manuscrise considerate "bulgare" din secolele XV-XVII, sîntem de părere că multe sînt, în realitate, scrise în România. Așa este cazul Slujebnicului de la "Muzeul Bisericii", nr. 224 (Inv. 1509), trecut în Inventar ca "bulgar", "sec. XVII"; după o cercetare a originalului, se poate constata că este scris în Transilvania și donat de Lazăr Faur (nume categoric românesc) bisericii din satul Pirogșa, jud. Sălaj, la 1601, în luna aprilie 29, "în zilele binecinstitorului domn Ioan Mihail, voievod al Ardealului", cum mărturisește în înscenarea de la f. 87-87v copistul necunoscut al manuscrisului⁵. La fel, și pentru manuscrisul nr. 1130.

Între manuscrisele "Muzeului Bisericii" am putut vedea și Tetraevanghelul nr. 178 (Inv., 2035), de aspect moldovenească, și nu munte-nesc. În schimb, manuscrisele nr. 57 (Inv., 105) sau nr. 162 (Inv., 2034), prezentate ca fiind de redacție slavo-română, sînt, după părerea noastră, produse ale scriitorilor galițieni, cu o îndelungată circulație în Moldova sau Țara Românească. Între acestea se așează și manuscrisul mănăstirii Krk, nr. 53 (Inv., 1136), pe care l-am văzut în fotografie. Unele manuscrise de redacție sîrbă au fost scrise pe teritoriul românesc. Așa, de pildă, Tetraevanghelul de la "Muzeul Bisericii", nr. 332 (Inv., 2011) a fost scris la Craiova de protopopul Ioan Sîrbul din Kratovo și a aparținut mănăstirii oltene Crivelnic pe Coșuțe⁶, ca și Damaschinierul din 1657 ("Biblioteca Patriarhiei Ortodoxe Sîrbe", nr. 65, Inv., 209), fost între cărțile mănăstirii Partoș - Hunedoara, apoi ale mănăstirii Moisei din Maramureș. Din tezaurul de carte al României a făcut parte un timp și Zlataustul nr. 100 al "Muzeului Bisericii" (Inv., 814), adus de mitropolitul Maxim Băncășovici și închinat de Kșegge Băsarab în 1519 mănăstirii sale de la Curtea de Argeș. Nu este exclus ca, printr-o cercetare atentă a grafiei, iligrenelor, redacției și însemnărilor, să se ajungă la concluzia că și alte manuscrise din Inventar pot fi un produs al scriitorilor românești sau puteau să fi trecut prin bibliotecile noastre.

Aceste două publicații aduc în atenția cercetătorilor români aproape 90 de manuscrise din secolele XIV-XVII. După verificarea textelor pe facsimile sau originale, am lăsat la o parte un număr de 10 piese din sec. XVI și XVII, considerate slavo-române, deoarece par a fi opere ale cărturarilor ruși sau ucraineni (galițieni), iar altele au fost considerate de noi drept slavo-române.

Cronologic, cele 90 de manuscrise slavo-române (din Katalog..., Milandara și Inventar) se repartizează astfel: 1 de la sfîrșitul sec. XIV - începutul sec. XV; 11 din sec. XV; 62 din sec. XVI; 16 din sec. XVII. După redacție, deci după locul de proveniență, numărul celor "valahe" (scrise în Țara Românească) este mai mare (34, față de 44 mol-

doventii). În privința conținutului, majoritatea o formează cărțile de scriptură (27 Tetraevanghiele, 7 Apostoli, 10 Psaltiri) sau cărțile de cult religios (28 Minec, Liturghiere, Catehumi, Ceasloave, Molitvoni-ne și altele). Abia 17 sînt cărți de lectură sau de învățătură (Comen-tarii la Apostol, Psaltire, Apocalipsă; Sbornice cu conținut variat; Vieți). Se remarcă operele lui Ioan Zlatoust, Simeon Metafrast, Nichi-for Kanthopoulos și Viața lui Constantin "Solunski" (sf. Chiril, inte-rioretorul culturii slave). Dintre scriitorii slavi se întîlnesc nume-le lui Teodosie de la Hilandar, cu "Lauda lui Simeon și Save" (Kat. Hil., 432), Slujba lui Arsenie al Serbiei (Inv., 768), Constantin Filozo-fu din Kostenet (Kat. Hil., 481; Inv., 317), Climent de Ohrida și Grigo-rie Tarnabac (Kat. Hil., 485). Interesantă este prezența unei copii din Floarea darurilor într-un sbornic moldoveșesc din sec. XVI (Kat. Hil., 484 și pl. 232) sau a unor "letopisește" scurte (Kat. Hil., 317, 481).

Însemnările de pe manuscrise adaugă noi date istorice privind Țările Române sau aria sud-est europeană. Pomelnicele formează și ele o sursă importantă pentru politica culturală și de susținere a centre-lor aflate sub ocupația otomană, prin pomenirea numelor donatorilor români: domni și boieri, demnitari ai bisericii, mănăstiri, orașeni etc. (Kat. Hil., 511, 790, 809 sau Inv., 114-1134). Astfel, pomelnicul mănăstirii Rakovaț din Voivodina, din sec. XVIII, de la "Biblioteca Patriarhiei", nr. 238 (Inv., 1130), menționează pe Gheorghe Stefan al Moldovei cu Axanina, pe Matei Basarab și pe doamna Flena, pe Vasile Lu-pu și Ecaterina, pe Șerben Gantscuzino și pe alți domni și boieri.

Desigur, o cercetare mai aprofundată a acestor manuscrise și a altora ar putea permite redactarea unui adevărat catalog al lor. Pentru moment ne vom mulțumi cu o listă sumară a lor, ca o contribuție la lărgirea cercului de cercetări în domeniul codicologiei slavo-române.

NOTE

1. Bomiana Hristova, Darinka Keradjeva, Anastasia Ikonomova, Български ръкописи от XI до XVIII век, запазени в България. Своден каталог, том I, Sofia, 1982, 356 p., cu 807 descrieri /Народна Библиотека

"Кирил и Методий", Българска археографска комисия/.

- 2 Anthony-Luil N. Tachiaov, The Slavonic Manuscripts of Saint Panteleimon Monastery (Rossikon) on Mount Athos. Edited by Hellenic Association for Slavic Studies - Thessaloniki and Center for Russian and East European Studies - University of California, Los Angeles, 1981, 200 p. (cu 74 descrieri și 70 planșe).
- 3 Vezi Ion-Radu Mircea, Relations culturelles roumèno-serbes au XVIe siècle, "Revue des études sud-est européennes", tome I, 1963, nr. 3-4, și extras.
- 4 Un Hrană vel vornic pe vremea lui Stefan cel Mare.
- 5 Vezi Em. Turdeanu, Din vechile schimburi culturale dintre români și iugoslavi, "Cercetări literare", t. III, București, 1939, care dă numai parțial însemnarea, ca și S. Petković, în Опис рукописа манастира Крумедоля, Sremski Karlovci, 1914, nr. 17; Vl. Mošin, Inventar Црквinskih rukopisa Muzeja Srpske Pravoslavne Crkve u Beogradu, în "Ljetopis Jugoslavenske Akademije", 60, 1955, p. 218-226. Însemnarea a fost publicată în întregime de noi, în traducere, în "Magazin Istoric", XVI, 1982, nr. 7 (184), p. 8, după manuscrisul aflat la Belgrad și după o reproducere fotografică în posesia noastră.
- 6 Popa sau protopopul Ioan sau Iovan din Prutovo a activat ca om de litere în Țara Românească, Iugoslavia și Bulgaria.

Lista manuscriselor slavo-române (Iugoslavia și Hilander)

Datarea și descrierea după lucrările folosite. Modificări și completări la rubrica Observații (Obs.), în cazul manuscriselor cercetate de noi sau verificate după facsimile.

1. TETRAEVANGHEL. Sfîrșitul sec. XIV - începutul sec. XV, red. munte-nească (Inv., 1916, 1918).
2. MINEI DE RABATORI. Primul sfert al sec. XV, red. munt. (Kat. Hil., 151).
3. TETRAEVANGHEL. 1450, red. munt. Scrie Simeon (Inv., 1920). Obs. Probabil, scris sau găsit la Hălmaș-Ared.
4. TETRAEVANGHEL. Mijlocul sec. XV, red. bulg. (sic!) de proveniență "valahă" (Kat. Hil., 61), Obs. Filigrenul indică Moldova.
5. OCTOIH. Mijlocul sec. XV, red. mold. (Kat. Hil., 341).
6. APOSTOL. 1463, red. mold. Scrie Mircea "tăha disc" (Kat. Hil., 100, pl. 257). Obs. Considerat de red. munt. Descriere și fotografia după original, la noi.
7. LITURGHIER. 1469, red. sîrbă și munt. (Kat. Hil., 317).
8. PSALTIRE CU CEASLOV. Ultimul sfert al sec. XV, red. sîrbă "cu trăsături valahe sau bulgare" (Kat. Hil., 86).

9. TETRAEVANGHEL. Sfîrșitul sec. XV, red. mold. (Kat. Hîl.). Serie mo-
nad Leontie (Inv., 1966).
10. SLUJBE SF. RUSI. Sfîrșitul sec. XV, red. mold. (Inv., 1516). Obs.
După grafie, pare a fi manuscris ucrainean, cu circulație în Moldo-
va.
11. TETRAEVANGHEL. Sfîrșitul sec. XV, red. mold. (Kat. Hîl., 66). Obs.
După fecsimil, (pl. 228), deși considerat de red. rusă, grafia și
ornamentica sînt moldovenești.
12. VECHIUL TESTAMENT. FACEREA. Sfîrșitul sec. XV, red. mold., însem-
nări de cronică 1624 (Kat. Hîl., 279).
13. PSALMIREA CU COMENTARIILE DE ATANASIE AL ALEXANDRIEI. Începutul sec.
XVI, red. mold. (Kat. Hîl., 613).
14. TETRAEVANGHEL. Începutul sec. XVI, red. mold. (Inv., 2078).
15. LITURGHIER. Începutul sec. XVI, red. munt. (Inv., 1491).
16. PSALMIRE CU GEASLOV. 1523, red. munt. A aparținut mării "Cărnă"
(Cerna?), apoi mării Hopovo (Kat. Hîl., 88).
17. TETRAEVANGHEL. Primul sfert al sec. XVI, red. mold. (Kat. Hîl.,
29). Obs. Considerat de red. bulg. "Probabil de prov. valahă", dar
trecut între planșele "valahe" (pl. 218). Aspect grafic moldove-
nesc.
18. TETRAEVANGHEL. Primul sfert al sec. XVI, red. mold. (Inv., 2072).
19. TETRAEVANGHEL. Primul sfert al sec. XVI, red. munt. (Inv., 2069).
20. GEASLOV. Primul sfert al sec. XVI, red. munt. (Inv., 1839).
21. TETRAEVANGHEL. Circa 1530, red. munt. (Kat. Hîl., 67).
22. TETRAEVANGHEL. Al doilea sfert al sec. XVI, red. mold. Serie Hrana
(Kat. Hîl., 39). Obs. Deși considerat "bulgar", nusele copistului
și însemnările românești îl așează între slavo-române.
23. OCTOIH. Al doilea sfert al sec. XVI, red. mold. (Inv., 974).
24. APOSTOL. Al doilea sfert al sec. XVI, red. munt. (Inv., 109).
25. TETRAEVANGHEL. Al doilea sfert al sec. XVI, red. mold. (Inv., 2091).
26. TETRAEVANGHEL. 1537, red. mold. (Inv., 1960).
27. SIMEON METAFRAST (APANTHIZMATA). 1538, red. mold. (Inv., 520-521).
28. SBORNIC. 1542 (?), red. sîrbă și modl. Scrie parțial Sava Ieromon.
(Inv., 485).
29. APOSTOL. 1546-1547, red. mold.; scrie Hano gramatic (Inv., 89).
30. PSALMIRE. 1549, red. mold., însemnarea lui Ierei Prodopote, m-rea
Zograf (Inv., 90).
31. MINEI NOIEMBRIE. Prima jumătate a sec. XVI, red. mold. (?). Dat
mării Xeropothem de "boierii Mărgineni" - Țara Românească (Kat.
Hîl., 238, p. 222).
32. MINEI NOIEMBRIE. Prima jumătate a sec. XVI, red. mold. (Inv., 795).
33. TETRAEVANGHEL. Prima jumătate a sec. XVI, red. mold. (Inv., 2059).

34. TETRAEVANGHEL. Mijlocul sec. XVI, red. mold. (Inv., 2109).
35. TETRAEVANGHEL. Mijlocul sec. XVI, red. munt. (Inv., 2102).
36. MINEI OCTOMBRIE. Mijlocul sec. XVI, red. mold., scrie Pavel (Inv., 760).
37. SBORNIC. Sfirşitul sec. XVI, red. mold., fost al lui Atanasie, cămăren al mării Bistriţa în 1591, mort la Athos în 1592 (Kat. Hil., 481, pl. 225). Obs. Datarea schimbătă după filigran.
38. PSALMI ALESI. Mijlocul sec. XVI, red. munt. (Kat. Hil., 345).
39. PSALTIRE. Mijlocul sec. XVI, red. mold.; scrie Grigorie de la Căra Largului, zis satul lui Oana Dăţean. Dăruit mării Karakalu-Athos de popa Ieremis din Iaşi (Kat. Hil., 89).
40. TETRAEVANGHEL. Mijlocul sec. XVI, red. mold., însemnări româneşti din sec. XVII (Kat. Hil., 35).
41. TETRAEVANGHEL. Mijlocul sec. XVI, red. mold. (Kat. Hil., 41).
42. APOSTOL. Circa 1570, red. mold. (Kat. Hil., 102).
43. COMENTARIU DE IOAN ZLAŢOUST LA EPISTOLE. Circa 1570, red. mold. (Inv., 1819-1820).
44. LITURGHIER. Ante 1568, red. mold. (Inv., 1475).
45. SBORNIC DE NICHIFOR XANTOPOL. 1572, Goşa, red. munt., însemnare (Kat. Hil., 480, pl. 219). Obs. Pre-lizart, după original şi fotografii.
46. LITURGHIER. Circa 1560-1580, red. munt., cu sirbismă şi red. sîrbă (Kat. Hil., 324).
47. MOLTIVENC. 1580 (?), red. munt. (?), însemnări istorice româneşti şi scurt letopis balcanic. (Kat. Hil., 171, 149).
48. PSALTIRE. (1585), red. munt., însemnări (Kat. Hil., 91).
49. SBORNIC. Ultima treime a sec. XVI, red. mold. (Inv., 317).
50. MINEI NOIEMBRIE. Circa 1593, red. sîrbă, scrie Mărturie însemnată de la Sf. Troiţa din Ţara Românească (marea Rača-Fodă) şi dat mării Hilandar, alte însemnări (Kat. Hil., 239, pl. 154).
51. MINEI DECEMBRIE. Circa 1593, red. sîrbă, aceeaşi provenienţă (Kat. Hil., 240).
52. MINEI FEBRUARIE. Circa 1593, red. sîrbă, aceeaşi provenienţă (Kat. Hil., 241).
53. TETRAEVANGHEL. Circa 1549, red. mold. (Inv., 2015).
54. APOSTOL. Al treilea sfert al sec. XVI, red. munt., frontispiciul, iniţiale (Kat. Hil., 76).
55. PSALTIRE. Al treilea sfert al sec. XVI, red. munt., frontispiciul, iniţiale (Kat. Hil., 118).
56. LITURGHIER. Al treilea sfert al sec. XVI, red. munt. (Inv., 1500).
57. PANAGHIAR. Al treilea sfert al sec. XVI, red. mold. (Inv., 4053).
58. CEASLOV (şi altele). Ultimul sfert al sec. XVI, red. munt., frontispiciul.

- spicii și inițiale; menționat satul "Kalan" la 1693, însemnări istorice (Kat. Hil., 345, p. 206). Obs. Pare un manuscris ardelean, deși este trecut ca manuscris macedonean.
59. SBORNIC. Sfirșitul sec. XVI, red. mold. și sîrbă, însemnări (Inv., 320).
60. LITURGHIER ARHIERESC. Sfirșitul sec. XVI, red. munt., însemnări (Inv., 2189).
61. TETRAEVANGHEL. Sfirșitul sec. XVI, red. munt., frontispicii, inițiale, însemnări istorice (Kat. Hil., III, pl. 220). Obs. Considerat de red. "bulgaro-valahă", dar, după facsimil, evident, slavo-român.
62. TETRAEVANGHEL. Sec. XVI, red. mold., miniaturi, frontispicii, inițiale (Kat. Hil., 109). Obs. Considerat de red. "valahă", dar filigranul ("mlotret") ne îndeamnă să-l socotim moldovenesc.
63. RUGĂCIUNI (fragment), sec. XVI, red. munt. (Kat. Hil., 764, III).
64. SLUJBA LUI SAVA AL IERUSALIMULUI ȘI SAVA AL SÎRBIȚOR, Sec. XVI, red. munt., adăugări sîrbe (Kat. Hil., 432, pl. 132 sîrbe).
65. TETRAEVANGHEL. Sec. XVI, red. munt. (Inv., 2034).
66. OCTOIH. Sec. XVI, red. mold. (Inv., 942).
67. LITURGHIER. Sec. XVI, red. munt., însemnări, incomplet (Inv., 1483).
68. TETRAEVANGHEL, Sec. XVI, red. munt. (Inv., 2035). Obs. După filigran, îl socotim din a doua jumătate a secolului.
69. TETRAEVANGHEL. Sec. XVI, red. munt. (Inv., 2055).
70. PSALTIRE CU TÎLC. Sec. XVI, red. mold. (Inv. 1398).
71. SBORNIC, ÎNVĂȚĂȚURI ALESE. Sec. XVI, red. munt., însemnări, copie după o traducere rusă din 1407 (Inv., 1136). Obs. După însemnări, ante 1556; pe vremea lui Matei Basarab, în posesia unui "Cernica diac".
72. VIAȚA LUI CONȘTANTIN "SOLUNSKI" (Sf. CHIRIL). Sec. XVI sau XVII, red. mold. (Inv., 243).
73. LITURGHIER. 1601, aprilie, Transilvania, red. slavo-română, însemnări, texte românești la sfîrșit (Inv., 1509). Obs. Considerat "bulgar, sec. XVII", dar însemnarea de donație este categorică.
74. PSALTIRE CU CLASLOV. Începutul sec. XVII, red. munt. (f. 1-75) (Kat. Hil., 82).
75. TIPIC IERUSALIM. 1623, red. mold., însemnare (Inv., 1555).
76. APOSTOL. Primul sfert al sec. XVII, red. sîrbă, scris la 1639 de Chiril Hlubocean din Tara Moldovei la m-rea Zograf (de la f. 249). (Kat. Hil., 77).
77. TETRAEVANGHEL. Primul sfert al sec. XVII, red. mold., însemnări (Inv., 2175).

78. MOLITVENIC. Nijlochă sec. XVII, red. munt. (Inv., 1656).
79. TETRAEVANGHEL. Alte 1656, red. sîrbă, miniaturi frontispicii, inițiale; a fost ferecat de pan Vasile hatman "ot zeml Moldavskoju" în 1656 septembrie 17 (Kat. Hil., 44, pl. 189).
80. TETRAEVANGHEL. 1678, red. munt., însemnări (Inv., 2167).
81. SLUŽBA SF. SERGHIE ȘI VAN. 1685, red. sîrbă, la porunca lui Șerban Cantacuzino, pentru m-ree Cotroceni (Kat. Hil., 325).
82. TIPIC IERUSALIM. A doua jumătate a sec. XVII, red. mold., însemnări (Inv. 1959).
83. CUVINTELE SF. PĂRINȚI (conținut dogmatic, comentarii de Andrei al Critului la Apocalips). P. II; scrie Simeon la 1684 (Kat. Hil., 189).
84. ÎNVĂȚĂȚURI ALESE. Sec. XVII, red. mold., după traducerea slavă din greacă la 1392 (Inv., 1140).
85. ZLATOUȘT. Sec. XVII, red. mold., însemnări (Inv., 418).
86. TETRAEVANGHEL. Sec. XVII, red. munt., însemnări (Inv., 2171).
87. PSALTIRE, Sec. XVII, red. munt., fragment (Kat. Hil., 761 K).
88. PSALTIRE CU CEASLOV, Sec. XVII (Kat. Hil., 157).

Adeoas

89. APOSTOL. Prima jumătate a sec. XVI, red. mold. (Inv., 99). Obs. După reproducere-facsimil, la Vl. Moșdin (Cirilski rukopisat Južno-slavenske Akademije, 1955, vol. I, p. 150, nr. 96; vol. II, p. 69, pl. 73), manuscrisul are aspect galician, iar redacția este considerată moldo-rusă.

СЛАВЯНО-РУМЫНСКИЕ РУКОПИСИ В ЗАГРАНИЧНЫХ БИБЛИОТЕКАХ /I/

/Резюме/

Большая часть славяно-румынских рукописей находится теперь в заграничных библиотеках. Они обогащают новыми данными румынскую литературу Средневековья. Предпринятые автором исследования в Югославии, но прежде всего издание каталогов коллекций сербского монастыря Хиландара, в Греции /Каталог Ѣрирских рукописей Манастира Хиландара, Белград, 1978/, или коллекций, находящихся на территории Югославии /Инвентар Ѣрирских рукописей у Югославии XI-XVII века, Белград, 1982/, оба принадлежащие профессору Димитрию Богдановичу, выявили другие 90 рукописей румынского происхождения; многие из них были отредактированы на территории Валахии, Молдавии, Трансильвании и Баната, или принадлежали румынской культурной сокровищнице.

Внимательное изучение графии, бумаги /филигрансы/, использованной редакцией, как и заметок, воспроизведенных в тексте и фотографиях /Кат. Хил./ позволило автору прибавить к уже установленным как валач-

ские или молдавские и другие, или поставить под вопросом принадлежность других рукописей к румынской зоне культуры. Их описание предоставляет ученым эффективное средство исследования, но изучение подлинников, прежде всего тех, отмеченных в Инвентаре (...) Югославии, могло бы привести к увеличению количества рукописей, интересующих румынскую литературу Средневековья.

HÎRTIA FILIGRANATĂ FOLOSITĂ ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ DE-A LUNGUL
SECOLULUI AL XVII-LEA

I. FILIGRANELE "MORILOR" LUI MATEI BASARAB

Olimpia Guțu

Hîrtia care circula în Țara Românească între anii 1600 și 1700 era, într-un procent covârșitor, importată mai ales din Italia, dar și din Turcia și, mai puțin, în special pentru nevoile particularilor, de peste munți și din Occident. Era hîrtie bine lucrată, care atestă siguranța unui meșteșug îndelungat.

În perioada domniei lui Matei Basarab se înregistrează o multitudine de tipuri de filigrane, dovezi ale unor intense și ramificate relații comerciale, dar și ale unor mari cheltuieli de hîrtie pentru nevoile cancelariei, ale scriitorilor și ale particularilor. Se mai poate conchide că, domn prețuitor al frumosului și al științei de carte, Matei Basarab nu-și precupețea vistieria cînd era vorba să cumpere hîrtie și că, în general, făcea comerț cu fabrici bine cunoscute ca producătoare de calitate¹.

Și totuși, hîrtia importată nu reușea să acopere nevoile. În primul rînd datorită greutateilor și întîrzierilor pe care le implica transportul, nu și greutateilor financiare (cu toate că prețurile acestui gen de marfă erau ridicate), căci, înființînd tipografiile, pentru care (cel puțin pentru prima) aducea cinci feluri de litere și tipograf iscusit de la Kiev și producînd el însuși hîrtie, domnitorul dovedea că dispunea de fonduri bănești. În al doilea rînd pentru că, efectiv, în perioade 1632-1654 în Țara Românească se scria enorm.

Matei Basarab știa, așa cum se spune în prefața Molitvenicului slavon din 1635, că în întreaga sa țară "e foamete și sete, nu însă de pîine și de apă, ci, după prooroc, de vădită hrană și adăpare sufletească". Știa, de asemenea, că "o astfel de înfometare s-a arătat ... de pretutindeni, viînd deci vădit din pricina împuținării sfințelor cărți" și încearcă să înlăture această lipsă. Tipografiile înființate de el la

Colo. 89/1984 Fasc. 20

Cîmpulung, la Govora (pe care o mută apoi la mănăstirea Dealu) și la Tîrgoviște devin mari consumatoare de hîrtie. Concomitent continuă în mănăstiri migăloase operă de traducere și de copiere a cărților, lucrul făcîndu-se în primul rînd pe hîrtie, pergamentul fiind folosit, ca și în cazul actelor, de altfel, cu mare zgîrcenie. Și, în sfîrșit, era nevoie de multă hîrtie pentru scrierea actelor de tot felul, domnești sau particulare. Numai în depozitele Direcției Generale a Arhivelor Statului din București și numai pentru perioada cuprinsă între anii 1633-1644 se păstrează 3098 de documente istorice². Dacă se ține seama de faptul că domnia lui Matei Basarab a mai durat zece ani, că multe documente s-au pierdut și că nu puține se află în diverse alte depozite, se poate face o imagine, fie și aproximativă, asupra numărului mare de acte care s-au scris în acești 22 de ani. Se mai adaugă, poate, orgoliul de mare domnitor și gospodar care îl înăufletește pe Matei Basarab și îl îndeamnă la acțiuni menite să-l individualizeze domnia.

Așa se face că, susținut desigur și de cărturarii aflați în preajma sa (Udrighe Năsturel, Melchisedec, Meletie Macedoneanul), voievodul ia hotărîrea să întreprindă cele necesare pentru fabricarea hîrtiei în țară. Acest fapt este sigur. Incertitudinile au fost și sînt încă legate de alte aspecte ale problemei și anume: cînd a început să se producă hîrtie în Țara Românească, în cîte "mori", unde erau localizate, ce fel de marcă aveau, pînă cînd au funcționat, cu ce fel de meșteri s-a lucrat? Bibliografia raportată strict la aceste întrebări nu este foarte bogată nici ca număr de titluri, nici ca număr de pagini. Absența unui repertoriu al filigranelor înregistrate de-a lungul secolului al XVII-lea în Țara Românească precum și absența unor mărturii istorice explicite a îngreunat și îngreunează încă rezolvarea lor.

În legătură cu locul emplasării s-au emis următoarele ipoteze: pe malul drept al rîului Olt, la Cozia sau în împrejurimi³, reșterile fiind alteori mai precise: pe malul drept al Oltului, în fața haltei

Govora, satul Ruda⁴; tot pe malul drept al Oltului dar nu la Ruda, ci undeva "la foarte mică distanță spre miazăzi de Rîmnîcu-Vîlcea"⁵; spre nord de Rîmnîcu-Vîlcea, la Olteni⁶; pe undeva aproape de Călimănești⁷; "... în orașul Rîmnîcu-Vîlcei de azi, vecină cu biserica Sf. Gheorghe"⁸; la Govora sau în împrejurimi⁹.

Aceasta, stîta vreme cît se discută despre o singură moară. Mihai Popescu susține însă ideea existenței a două fabrici de hîrtie, și anume una la slobozia Călimănești a mănăstirii Cozia și a doua la Govora¹⁰. Ideea este acceptată și chiar amplificată, începînd să se vorbească despre trei mori și chiar despre atîtea cîte tipografii au funcționat în vremea lui Matei Basarab, fără însă a se stabili un deplin acord referitor la locul de amplasare¹¹. Într-un documentat studiu care, din păcate, a scăpat atenției prof. A.Sacerdoțeanu, Livia Bacîru consideră că este foarte posibil să fi existat două sau chiar trei mori, "... una pe Olt, între Ostrov și mănăstirea Cozia (aproape sigur la Călimănești) iar cealaltă fie la Govora, fie la Cîmpulung sau chiar la Tîrgoviște", înclinînd, datorită unor factori geografici, istorici și economici, să accepte presupunerea referitoare la Cîmpulung¹².

În sfîrșit, într-o lucrare de sinteză, după cite știm ultima care a sordat, pînă în prezent, subiectul discutat, D.P.Bogdan dă drept sigură existența a trei mori de hîrtie în vremea lui Matei Basarab: una în împrejurimile Govorei, a doua la Cîmpulung-Muscel, pe malul Rîului Tîrgului și a treia la Cozia. Trimiterile se fac la lucrările menționate de noi aici, omițîndu-se însă studiile semnate de Livia Bacîru și A.Sacerdoțeanu precum și faptul că, în timp, controversa în jurul subiectului a anulat unele ipoteze și a lăsat neastîpînite altele¹³.

Oel mai solid argument în favoarea existenței a două fabrici de hîrtie în timpul lui Matei Basarab este, după părerea noastră, cel adus de Mihai Popescu, și anume filigranul. Lucrările sale, citate mai sus, sînt primele care semnalează și descriu cele două tipuri diferite de filigran existente pe hîrtia muntenească.

Unul dintre ele este cel asemănător cu stema Basarabilor: "Pe

scut românesc un vultur cruciat în zbor, așezat pe niște crengi și privind spre stînga, avînd sus în dreapta o semilună, iar de-a stînga o stea cu șase raze. Vulturul are pe piept un scut pe care se află un turn ou un etaj cu acoperiș conic. Scutul este timbrat de o coroană voevodală, apărat de-a dreapta și de-a stînga de doi vulturi stilizați ca două toarte, privind în afară". În centrul filei a doua sînt imprimare în ligatură literele chirilice **Д** și **Н** considerate de autor ca fiind echivalente cu grupul "ѣ", abreviere a cuvîntului господи "domnesc". Este, după părerea sa, filigranul hîrtiei românești de la Govora, cea mai veche hîrtie fabricată în Țara Românească, pentru că se înregistrează în pitace domnești, anafore și zapise cu începere din anul 1638¹⁴.

Filigranul celei de a doua mori, cea de la Călimănești, primește în aceeași lucrare următoarea descriere: "Direct pe foaia coșlei de hîrtie un vultur de 85 mm în cîmp liber, cu aripile deschise, privește spre dreapta avînd ciocul deschis sub brațele unei cruci. La unele filigrane vulturul are în ciocul deschis un braț al crucii. Atît filigrana cît și hîrtia aceasta sînt mai grosolan lucrate, culoarea hîrtiei e mai închisă, vinele mai vizibile iar firele grătarului de uscat nu sînt drepte, ci puțin cam strîmbe". Apare în pitace domnești, în zapise și anafore cu începere de prin anul 1642¹⁵.

Studiile ulterioare nu aduc precizări esențiale nici în ceea ce privește descrierea filigranelor, nici în legătură cu date primelor atestări. Recunoscînd că situația este încă confuză, Livia Baciru consideră că "o concluzie certă și științifică asupra numărului și așezării morilor românești, a cantității și calității produselor lor, a piețelor de desfacere și a artei de folosire a acestora, nu se va putea trage decît în prezența unei culegeri complete, cel puțin pentru secolele al XVI-lea și al XVII-lea, a filigranelor din țară, reproduce se cu mijloacele tehnice cele mai moderne de pe cît mai multe materiale datate" și că rezolvarea problemei amplasării și numărului primelor papetării ale lui Matei Basarab "... ar fi mult ușură decît să-ar

analiza și hîrtia unei cantități suficiente de documente emise în jurul acestor date (1643-1644), într-o arie restrînsă, apropiată de localitățile în care se presupune că ar fi funcționat morile în cauză¹⁶.

În absența repertoriului cerut, ne-am străduit să înregistrăm sistematic filigranele existente pe hîrtia unui cît mai mare număr de documente istorice, acte domnești și particulare, emise în Țara Românească în timpul domniei lui Matei Basarab, deci între anii 1632 și 1654. Au fost alese documente cu datare certă și, pe cît posibil, cu locul emiterii menționat (de obicei Tîrgoviște și București). Cum au fost studiate însă și multe acte juridice încheiate între particulari, acte în care de obicei nu era notat locul scrierii, am încercat să facem localizarea atît prin topicele existente în corpul actului cît și prin colecția cărora aparține în prezent, știut fiind că, în general, o anumită colecție (Marea Cozia sau Episcopia Buzău de exemplu) acoperă, din punct de vedere geografic, o arie circumscriasă punctului respectiv. Putem afirma că documentele cercetate cuprind, în spațiu, întreaga Țară Românească a secolului al XVII-lea, din Oltenia pînă la Buzău și de la Munții Carpați pînă la Dunăre (vezi lista anexată).

De la bun început se impun două concluzii:

1) Întreaga perioadă este predominantă de hîrtia provenită din import. Raportul între aceasta și hîrtia mîntenească nu depășește proporția de 10 la 100;

2) Hîrtia românească era folosită în egală măsură de cancelaria domnească, de tipografia, de mănăstiri și de către particulari. Din acest motiv cele două filigrane amintite, stema și vulturul în câmp liber, se întîlnesc în același timp (an, lună, uneori chiar zi) pe tot teritoriul Țării Românești. Așa se face că numai prin urmărirea filigranelor de pe documentele localizate în jurul unui anumit punct geografic nu se poate ajunge la concluzii sigure, referitoare la existența sau inexistența unei mori de hîrtie în acel punct.

Începînd din anul 1639 din seria hîrtiei de import, în general, așa cum spuneam la început, bine executată, se desprinde un nou tip¹⁷.

Dacă, privită în ansamblu, hîrtia aceasta se dovedește a fi un produs inferior mărfurilor importate, realizată probabil de meșteri mai puțin experimentați, căci cleiul nu este bine dozat iar pasta nu este uniform întinsă, la o cercetare mai atentă, ea poate fi împărțită, din punct de vedere al calității, în două categorii:

1) Coala, bifolio, are dimensiuni de cea 32 x 19,5 cm. Este ceva mai bine turnată, vîrgăturile sînt dese dar distincte.

Pe această hîrtie se înregistrează două variante ale filigranului reprezentînd stema Basarabilor:

a) varianta, cunoscută din literatura de specialitate, descrisă de Mihai Popescu, prezentată în facsimil de Livia Baofru și A.Sacerdoțeanu (vezi fig. 1, g);

b) o variantă necunoscută pînă acum: scutul, flancat de cei doi vulturi stilizați, este surmontat de coroană terminată nu în arc întreg, ci în jumătate de arc. Globul din centrul arcului nu este străjuit de cruce. Corbul din interiorul scutului are aceeași poziție, dar nu ține crucea în cioc, iar în câmpurile din dreapta și din stînga capului nu sînt înscrise nici semiluna, nici steaua. În centrul filei a doua este imprimată, la fel ca și la varianta 1 g, monograma formată din ligatură literelor chirilice *И* și *М* (vezi fig. 1, b).

Ambele variante sînt atestate din 1639 pînă după 1645.

2) Al doilea tip de hîrtie se aseamănă, în linii mari, cu primul. Coala este, de asemenea, bifolio, dar ceva mai mare (21/22x32/33 cm). Culoarea este însă mai închisă, galben cenușie, vîrgăturile sînt foarte dese, uneori se disting cu mare greutate, iar verticalele sînt mult mai strîmbe. Pasta fiind prost și neuniform turnată, hîrtia este de grosime inegală, porțiunile îngroșate alternează cu altele aproape transparente, faptul fiind absolut caracteristic.

Pe această hîrtie apar cele două variante ale vulturului, cunoscute din literatură:

a) corp de cea 8,5 cm, aripi deschise, picioarele vizibile, brațele crucii depășind ciocul deschis (vezi fig. 2, g).

b) corp de oca 8,5 cm, aripi pe lângă corp, unul din brațele crucii la nivelul ciocului deschis (vezi fig. 2, b).

Ambele variante sînt foarte prost imprimate; numai cu mare greutate se pot găsi modele suficient de clare pentru a fi reproduse prin decalc. Nu au contramarcă nici pe fila filigranată, nici pe file a doua. Calitatea execuției duce cu gîndul la meșteri localnici, nedeprinși cu meșteșugul. Atestările încep, și în cazul acestui filigran, din anul 1639 (și nu din 1642, cum se credea) și continuă pînă la sfîrșitul domniei lui Matei Basarab.

În sfîrșit, ambele tipuri de hîrtie au o caracteristică comună, pe care, neremarcînd-o la nici unul din produsele de import, sîntem tentați să o considerăm proprie hîrtiei românești de care ne ocupăm aici: liniile verticale sînt plasate la oca 2,3 cm una de alta, dar un grup de 15 asemenea spații este demarcat de grupul următor prin două verticale aflate la numai 1 cm distanță.

Putem presupune, așadar, că Matei Basarab a înființat aproape în același timp, adică în presajma anului 1638-1639, două fabrici de hîrtie, una avînd ca filigran stema Basarabilor (în două variante) și contramarcă **UM** în ligatură, iar cea de a doua vulturul mare în cîmp liber (de asemenea în două variante sincronice), fără contramarcă.

Pentru a le localiza, credem că trebuie să facem spei la mărturiile istorice.

Prima mențiune istorică contemporană de care dispunem este cea din prefăța Antologhionului tipărit între 13 decembrie 1642 și 11 octombrie 1643 la Cîmpulung. Faptul că Melchisedec pomenește despre existența morii, precum și ipoteza potrivit căreia fabrica de hîrtie ar fi trebuit să stea pe lângă o tipografie, au condus împreună la concluzia că una din mori ar fi putut fi la Cîmpulung. În fept, Melchisedec pune în funcțiune, la sfîrșitul anului 1642, la Cîmpulung, o nouă tipografie, alături de cea veche domnească. Din tipografia domnească, cea adusă de oamenii trimiși de Matei Basarab în 1635 la Kiev¹⁸ încă se mai scoteau cărți încă în septembrie 1642, pe foaia de titlu a Invăță-

turilor se spune: "Tipăritu-s-au în tiparnița cea dintîi..."¹⁹.

Alături de această Melchisedec întemeiază o nouă tipografie pe care o aduce "în mănăstirea noastră cea de Dzeu păzită..., cu cheltuielile adunată de noi de la lăceașul darnic al prea luminăției voastre" și pentru care se roagă de domnitor în termenii următori: "Si ajută-ne pe noi, robii tăi, în neajunsurile noastre, din moara ta făcătoare de hirtie, pentru lauda stotstrălucitoare a numelui tău blagoslovit"²⁰. Așadar, Melchisedec cere domnitorului să-i dea și lui, pentru tipografia sa, hirtie de la moara domnească. Atît și nimic mai mult. Din fragment nu reiese în nici un chip dacă moara în discuție era sau nu la Cîmpulung.

Cel de al doilea argument - fabrică de hirtie în imediata apropiere a tiparniței -, nu este nici el foarte convingător din moment ce nu numai tipografiile beneficiau de produsele morilor, ci și cancelariile domnești și persoanele particulare.

Pe de altă parte A.Sacerdoțeanu, comentînd amănunțit în studiul din anul 1972²¹ argumentele înaintașilor săi, scoate în evidență unele mărturii istorice convingătoare pe care le rezumăm în continuare:

- Într-o condică a Episcopiei Rîmnic, pe care A.Sacerdoțeanu nu a mai găsit-o în arhive, se afla topicul "moara de hirtie" consemnat încă din sec. XVII²².

- Un regist din 5 mai 1694 pomeneste despre locul de la Rîmnic din susul morii de hirtie;

- O hotărnicie din anul 1842 pomeneste, de asemenea, de o siliște numită "moara de hirtie" aflată nu departe de Rîmnicu-Vîlcei. Pe baza ei T.G.Bulat²³ plasează fabrica spre miazăzi de oraș.

Adăugînd la aceste date un document din 22 septembrie 1708 prin care Simion, feciorul popei Marin din Rîmnic, vinde locul de moară "din sus de oraș pînă unde a fost moara de hirtie" și identificînd biserica rudănească, pomenită în hotărnicia din 1842, cu biserica Sf. Gheorghe, A.Sacerdoțeanu conchide: "Din cele expuse rămîne un fapt pozitiv: moara de hirtie era vecină cu biserica Sf. Gheorghe, existentă și azi în Rîmnicu-Vîlcea"²⁴.

Filigranul fabricii de la Rîmnicu Vîlcea are stema Basarabilor, în varianta g și b, însoțită de monograma U/H, monogramă care își așteaptă încă explicația. Acest filigran se întâlnește începînd din 1639 nu numai pe hîrtie, unul mare număr de documente istorice, dar și pe fițele Evangeliei cu învățăături din 1643, ale Antologhionului slavon din 1642-1643 și ale Antologhionului din 1644, toate tipărite la Cîmpulung. Faptul ne face să presupunem că în sarcina morii domnești de la Rîmnicu Vîlcea stătea aprovizionarea cu hîrtie, atît a tipografiei domnești de la Cîmpulung, cît și a celei înființate de Melchisedec.

A doua moară de hîrtie a fost probabil la slobozia Călimănești a mănăstirii Cozia. În sprijinul acestei afirmații credem că poate fi adusă, așa cum s-a și făcut, o altă mărturie istorică contemporană. Este vorba de documentul din 6 aprilie 1646, publicat de Mihai Popescu, prin care locuitorii din Călimănești sînt scutiți de darea de cîrpe pentru moara de hîrtie, pentru că au lucrat la acea moară pînă au isprăvit-o. Din document reiese clar că în acel loc se lucrase la ridicarea unei fabrici de hîrtie și că de la punerea sa în funcțiune și pînă în momentul emiterii actului, locuitorii din Călimănești contribuiseră și ei cu cîrpe pentru nevoile de fabricație. De ce s-a dat scutirea abia în 1646, cînd moara lucrea încă din 1639, aceasta este o altă problemă care își are, desigur, explicația în realitățile acelor timpuri.

Filigranul hîrtiei de la Călimănești este vulturul mare în cîmp liber (variante g și b) fără contramarcă. Se întâlnește pe numeroase documente istorice și mai puțin pe cărți²⁵.

În ceea ce privește posibilitatea existenței unei fabrici de hîrtie la Govora sau în imediata ei apropiere, ipoteza nu a fost pînă în prezent susținută cu argumente de ordin istorico-documentar. Dacă mai ținem seama și de faptul că tipografia de aici a avut o soartă foarte puțin liniștită (înființată în 1637, a fost mutată cinci ani mai tîrziu, în 1642, la mănăstirea Sf. Nicolae de unde, iarăși, va trece în 1645 la mănăstirea Dealu²⁶), putem conchide că existența unei presupuse mori în preajma sa nu beneficiază nici măcar de subredul ar-

gument al aprofierii între producător și consumator.

După 1654 aparițiile hîrtiei autohtone sînt tot mai rare; probabil că spre sfîrșitul domniei lui Matei Basarab sau imediat după aceea, morile românești au încetat pentru un număr mare de ani să mai producă²⁷.

Pentru susținerea argumentației dăm în continuare o listă cuprinzînd o parte din documentele care, în cercetarea prin transparență, s-au dovedit a fi scrise pe hîrtia românească produsă în secolul al XVII-lea la morile înființate de Matei Basarab:

1639 martie 15 (DI - CCCXCIX/45), zapis pentru satul Grădișteș; stemă, varianta h.

1639 aprilie 4 (DI - XLIII/32), zapis pentru satul Văcărești; stemă, varianta h.

1639 octombrie 11 (DI - OLVIII/12); o filă aparținînd filigranului tip 2, (vultur în câmp liber).

1639 decembrie 7 (DI - MCDLXI/8), o filă cu contramarca UH (după 1640) aprilie 21 (DI-MDCLVIII/17); vultur, varianta h.

1641 februarie 5 (M-rea Trivale IV/13); vultur, filigran neclar.

1641 februarie 15 (M-rea Trivale IV/14); vultur, varianta g.

1641 august 20 (M-rea Trivale IV/10, 11); vultur, filigran neclar.

1642 f. 1.z. (M-rea Trivale XX/19); vultur, filigran neclar.

1642 aprilie 2 (DI - LXXV/199), zapis din Pădureni; o filă cu contramarca UH.

1642 aprilie 10 (M-rea Trivale IV/12); vultur, varianta h.

1642 aprilie 18 (M-rea Trivale, XI/1); o filă cu contramarca UH.

1642 aprilie 18 (M-rea Trivale, IV/15); vultur, varianta h.

1642 aprilie 20 (M-rea Trivale IV/13); vultur, filigran neclar.

1642 iunie 4 (Ep. Rîmnicului XXXIV/42); stemă, varianta g.

1642 august 15 (M-rea Trivale, IV/15), vultur, varianta h (?).

1642 august 20 (M-rea Trivale IV/16), vultur, filigran neclar.

1642 noiembrie 15 (M-rea Trivale, IV/12), vultur, varianta g.

1642 octombrie 20 (M-rea Cîmpulung XLVI/17) o filă cu contramarca UH.

- 1643 ianuarie 3 (M-rea Cîmpulung XXI/3); o filă aparținînd Cîmpulungului tip 2 (vultur).
- 1643 februarie 16 (DI - XXXIX/11), carte domnească; stemă, varianta g.
- 1643 mai 5 (DI - XXVI/25); carte de blestem a mitropolitului Ungrovlahiei, Teofil; stemă, varianta g.
- 1643 mai 11 (Ep. Râmnicului XXXIV/43); stemă, varianta g.
- 1643 mai 12 (M-rea Snagov, XXIV/5); stemă, varianta g.
- 1643 mai 25 (DI-XX/165); zapie de la Snagov; stemă, varianta g.
- 1643 mai 27 (DI - CGCG/244); mărturie pentru ocina din Giuernic; stemă, filigran neclar.
- 1643 iunie 15 (DI - MDCLXXVII/14); carte domnească; o filă cu contramarca ΨH.
- 1643 august 25 (M-rea Trivale IV/17); o filă cu contramarca ΨH.
- 1643 octombrie 8 (Ep. Buzău, XXVIII/5); stemă, varianta g.
- 1643 octombrie 30 (DI - XXI/278), București, carte domnească; o filă cu contramarca ΨH.
- 1643 noiembrie 22 (Ep. Buzău, XXVI/20); o filă cu contramarca ΨH.
- 1644 ianuarie 9 (DI - XX/166); stemă, varianta h.
- 1644 ianuarie 16 (DI - XXXIX/10), Tîrgoviște, carte domnească; stemă, varianta h.
- 1644 ianuarie 27 (M-rea Trivale, IV/18); stemă, filigran neclar.
- 1644 martie 22 (M-rea Cîmpulung LX/16); stemă, filigran neclar.
- 1644 martie 31 (DI - XLIII/60), carte de adevărire pentru Dudești; stemă, varianta g.
- 1644 mai 1 (DI - XLII/61), carte domnească; stemă, varianta h.
- 1644 mai 18 (M-rea Trivale); stemă, filigran neclar.
- 1644 iulie 31 (DI - XCVI/26); carte domnească; stemă, varianta h.
- 1644 septembrie 30 (DI - YLIII/65); zapis pentru satul Torsura de Jos - Dolj; stemă, varianta h.
- 1644 decembrie 24 (DI - XLIII/66), Tîrgoviște, carte domnească; stemă, varianta g.

- 1645 ianuarie 10 (DI - XLIII/69), Tîrgoviște, carte domnească; stemă, varianta b.
- 1645 ianuarie 25 (DI - XLIII/71), București, zăpis de vînzare; vultur, varianta g.
- 1645 ianuarie 28 (DI - MCLXXXVII/16), carte domnească; stemă, varianta b.
- 1645 martie 16 (DI - XLIII/72), zăpis de vînzare pentru m-rea Dealu; vultur, varianta g.
- 1645 iunie 6 (DI - XLIII/74), zăpis pentru satul Tîmburești; stemă, varianta b.
- 1645 august 7 (DI - XX/17); vultur, varianta g.
- 1645 august 21 (M-rea Cîmpulung XVI/1); vultur, filigran neclar.
- 1645 septembrie 4 (colecția prof. Ion Ionașcu 57), carte domnească; vultur, varianta g.
- 1645 septembrie 28 (DI - DCXXXIX/10), zăpis de vînzare pentru satul Colișani-Argeș; vultur, varianta g.
- 1645 octombrie 20 (M-rea Trivale, IV/23); o filă cu contramarcă U H.
- 1645 decembrie 10 (M-rea Trivale, IV/125); o filă cu contramarcă U H.
- 1646 aprilie 4 (M-rea Gozis, XLVI/5), poruncă domnească pentru Călimănești; vultur, varianta g.
- 1646 august 19 (DI - XLIII/88); poruncă pentru niște oameni din satul Fata; o filă aparținînd filigranului tip 2 (vultur).
- 1647 ianuarie 29 (DI - XY/168); vultur, varianta g.
- 1647 mai 18 (DI - XLIII/98), zăpis din Tîrgoviște; vultur, varianta b.
- 1648 martie 1 (Ep. Argeș, VII/12), zăpis pentru o vie din Goleşti; vultur, varianta g.
- 1648 aprilie 15 (Ep. Argeș VII/13), zăpis pentru m-rea Argeș; vultur, varianta b.
- 1648 mai 24 (Ep. Argeș, VII/14), zăpis pentru Golești; vultur, varianta b.

1649 ianuarie 23 (DI - XLIII/114), carte domnească; o filă aparținând filigranului tip 2 (vultur).

1649 iulie 1 (Ep. Argeș, VII/15); vultur, filigran neclar.

1651 decembrie 8 (DI - XXXV/78); o filă aparținând filigranului tip 2 (vultur).

1652 mai 29 (DI - XLIII/158); o filă aparținând filigranului tip 2 (vultur).

1653 ianuarie 23 (Ep. Argeș VII/17); o filă aparținând filigranului tip 2 (vultur).

1654 martie 14 (Ep. Buzău (XXII/6); o filă aparținând filigranului tip 2 (vultur).

NOTE

- 1 In partea a doua a studiului ne vom opri în mod special asupra caracteristicilor hîrtiei importate în Țara Românească de-a lungul secolului al XVII-lea și, implicit, asupra bibliografiei consacrate, direct și indirect, subiectului abordat. Menționăm că se află sub tipar un studiu care tratează problema pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea, semnat de Alexandru Mareaș.
- 2 Cf. Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului, alcătuit de Marcel-Dumitru Ciucă, Doina Ducă-Tincușescu și Silvia Vătafu-Găitan, vol. IV (1633-1639), București, 1961, și vol. V (1640-1644), aflat sub tipar.
- 3 N.Iorga, O fabrică de hîrtie lângă Cozia, "Arhivele Olteniei", II, 1923, nr. 9, p. 345-346; Ion Bîanu, Moara de hîrtie de la Cozia, "Arhivele Olteniei", III, 1924, nr. 11, p. 2.
- 4 V.Drăghiceanu, Fabrica de hîrtie de pe Olt din satul Ruda, "Arhivele Olteniei", II, 1923, nr. 10, p. 449-450.
- 5 T.G.Bulat, Știri nouă asupra fabricii de hîrtie din Oltenia, "Arhivele Olteniei", IV, 1925, nr. 21-22, p. 364-365.
- 6 C.N.Mateescu, Insemnări pentru moara de hîrtie, "Arhivele Olteniei", V, 1926, nr. 23, p. 451.
- 7 A.Sacerdoțeanu, Fabrica de hîrtie a lui Matei Basarab, "Hrisovul", VI, 1946, p. 74-76.
- 8 A.Sacerdoțeanu, Fabrica de hîrtie din Rîmnicu-Vîlci în sec. al XVII-lea, "Buridava", 1972, p. 273-290.
- 9 A.Dîmboiu, De la piatră la hîrtie, București, 1964, p. 312.
- 10 Mihai Popescu, Fabricile de hîrtie ale lui Matei Basarab, "Revista

- istorică română", VII, 1937, fasc. I-II, p. 384-388; idem, Fabrici românești de hîrtie, "Artă și tehnică grafică", 1939, calet 9, p. 56-61.
- 11 D.Todericiu, Din istoria fabricării hîrtiei în Țările Românești, "Celuloză și hîrtie", 1962, nr. 4, p. 151, vorbește, de exemplu, despre Govora, Călimănești, Tîrgoviște sau Cîmpulung.
- 12 Livia Bacîru, Filigrenele cărților tipărite la Cîmpulung în secolul al XVII-lea, "Studia bibliologica", III, 1969, partea I, p. 67-114.
- 13 Damian P.Bogdan, Les moulins à papier des pays roumains, "Revue des études sud-est européennes", XVII, 1979, nr. 3, p. 614.
- 14 Mihai Popescu, Fabrici românești..., p. 59. Asupra interpretării literelor din contremarocă autorul revine în articolul următor, Fabricile de hîrtie..., considerîndu-le de astăzi detă, ca fiind și l și H (h și l).
- 15 Idem, Fabrici românești..., p. 59. Descrierea este reluată în Fabricile de hîrtie..., unde este reprodus și desenul celor două variante.
- 16 Livia Bacîru, lucr. cit., p. 73-74 și 77.
- 17 Nu avem încă nici o înregistrare din 1638, an indicat de Mihai Popescu, pe baza unui act smintit în trecut, din decembrie 20 (pe care nu l-am regăsit), ca en de început pentru seria filigranelor reprezentînd stema Basarabilor.
- 18 Vezi prefața Molitvenicului tipărit la Cîmpulung, la Dan Simonescu, Damian P. Bogdan, Inceputurile culturale ale domniei lui Matei Basarab, "Biserica Ortodoxă Română", 1938, nr. 11-12, p. 866-880.
- 19 Ion Bianu - Nerva Hodos, Bibliografia românească veche. 1508-1830, vol. I, București, 1903, p. 127.
- 20 Ibidem, p. 131-132.
- 21 Fabrica de hîrtie din Rîmnicu Vilcii în sec. al XVII-lea.
- 22 Cf. Atanasie Mironescu, Istoricul eparhiei Rîmnicului, București, 1906, p. XXVI, nr. 4.
- 23 lucr. cit., p. 364-365.
- 24 Ibidem, p. 277.
- 25 Nu l-am găsit pomenit în nici o descriere de carte manuscrisă sau tipăritură. Personal l-am înregistrat, alături de filigranele unor hîrtii de import, în Indreptarea legii tipărită la Tîrgoviște în 1652 (ff. 424, 445 și altele, varianta b).
- 26 Nicolae Ionițiu, Istoria editurii românești, București, 1943, p. 21-27.
- 27 Vezi și Mihai Popescu, Fabricile de hîrtie..., p. 386.

LE PAPIER À FILIGRANE UTILISÉ EN VALACHIE AU XVIIÈME
SIÈCLE. LES FILIGRANES DES "MOULINS" DE MATEI BASARAB
(Résumé)

En analysant les filigranes du papier employé par la chancellerie de la Valachie de 1638 à 1654 et en ajoutant aux observations propres les informations fournies par la littérature de spécialité, l'auteur arrive aux conclusions suivantes :

1. Pendant le règne de Matei Basarab il y avait deux ateliers ("mouline") qui fabriquaient le papier: l'un situé dans la zone actuelle de la ville de Râmnicu-Vilcea (près de l'église St. Georges), l'autre dans la "slobozia" (au Moyen-Âge, village exempt d'impôts ou de charges) de Gălimănești appartenant au monastère Cozia.

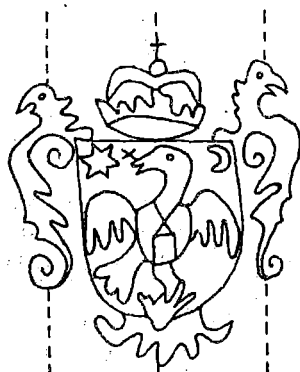
2. L'atelier de Râmnicu-Vilcea utilisait comme filigrane l'emblème des Bessarabs, en deux variantes (voir fig. 1 a et b).

La variante 1_b est signalée ici pour la première fois.

La filigrane employé par l'atelier de Gălimănești était le grand aigle, sans écu, toujours en deux variantes (voir fig. 2_a et b).

3. Les filigranes dont on a fait mention sont attestés sur toute l'étendue de la Valachie, en commençant de 1639.

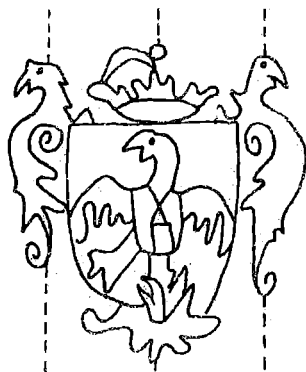

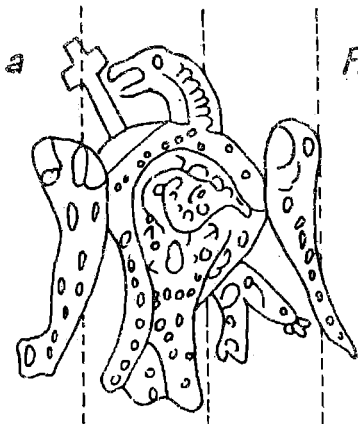
a

Fig.1

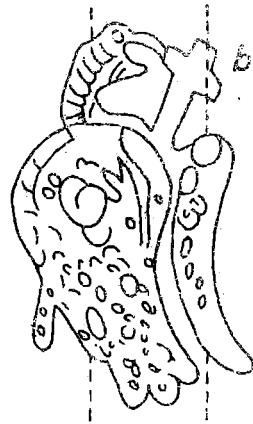

b

a

Fig.2

b

Bourna + 1:2

VI. PERSONALIA

PROFESORUL MIHAI NOVICOV LA 70 DE ANI

Profesorul universitar, scriitorul și criticul literar Mihai Novicov, președintele Asociației Slavistilor din R.S.România împlinește anul acesta 70 de ani. S-a născut la 27 august 1914, în orașul Odessa, într-o familie de intelectuali. Ambii părinți au avut preocupări literare. Bunicul său după tată, Jacques Novicov, a fost scriitor de expresie franceză, autor și mai multor scrieri cu caracter sociologic de un anumit răsărit în epoca respectivă, una din lucrări (Emanciparea femeii) fiind tradusă în limba română și publicată în 1912, la Botoșani. Un frate al bunicului, din partea mamei, a fost cunoscutul savant biolog Nicolai Feodorovici Gamalei. Bunica din partea mamei se trăgea din neamul Stăvileștilor, din care provenea și mama lui Mihail Kogălniceanu.

Mihai Novicov a urmat studiile școlilor românești. În 1930 a absolvit Liceul din Cetatea-Albă. În 1934 termină secția de matematici a Facultății de științe din Iași, iar apoi își va lua licența la Facultatea de filologie și istorie a Universității din Iași.

Încă din anii adolescenței (1930), Mihai Novicov ia parte la activitatea revoluționară ilegală a mișcării tineretului comunist, conduse de P.C.R. Deosebit de activ se manifestă în lupta revoluționară desfășurată în cadrul mișcării progresiste a studențimii românești, fapt atestat de numeroase ecourși în presa vremii ("Cuvîntul", 6.XII.1932, p. 5; "Dimineața", 8.XII.1932, p. 12; "Lumea", 4. II.1933, p. 4; "Opinia", 4.II.1933, p. 2, și din 6.III.1934, p. 2 ș.a.). Suportă rigurile persecuțiilor politice, fiind timp de aproape 10 ani (din 1934 pînă la 23 august 1944) deținut la Doftena și în altele închisori și lagăre ale vechiului regim. Evocînd această perioadă, cunoscutul antifascist român Scarlat Collimachi va scrie în memoriile sale rînduri emoționante despre acei ani grei ai detenției: "Aici l-am cunoscut pe vechiul luptător socialist M.Ch.Bujor, care petrecuse aproape două decenii în vestitele noastre temnițe, pe profesorul Elie Cristea,

distins profesor și adevărat democrat, pe Mișa Novicov, un tânăr chipeș, entuziast, gata de orice sacrificiu pentru comunism, și pe mulți luptători antifasciști și comuniști" (cf. "Magazin istoric", 1970, nr. 10, p. 16).

După Eliberare, Mihai Novicov a îndeplinit importante funcții și responsabilități culturale, de partid, în domeniul învățămîntului superior și al cercetării. A fost redactor șef adjunct la "România liberă" (1944) și "Moldova liberă" din Iași (1944-1945), șeful propagandei și agitației în Comitetul regional P.C.R. Iași (1945-1946), corespondent special pentru "Graiul Nou" (1946-1948), director în Ministerul Artelor (1948-1949), secretar al Uniunii scriitorilor (1949-1953), redactor șef la "Flacăra" (1950-1951), director al Școlii de literatură "Mihai Eminescu" (1950-1951), vicepreședinte al Comitetului pentru cinematografie (1953-1954), director general adjunct în Ministerul Culturii (1954-1955), profesor la Școala superioară de partid "Ștefan Gheorghiu" (1955-1962), rector al Institutului pedagogic "Maxim Gorki" (1958-1959), conferențiar universitar (1949-1951), apoi profesor universitar (1951-1979), șef și catedrei de teorie a literaturii (1952-1953), șef al catedrei de literatură rusă și sovietică sau al catedrei de limba și literatura rusă (1954-1978) din cadrul Universității din București; director adjunct științific la Institutul de istorie literară și folclor (actualmente Institutul de istorie și teorie literară "George Călinescu") (1955-1973). Din 1976 este președinte al Asociației Slavistilor din R.S.România și membru al Comitetului Internațional al slavistilor. Din 1971 pînă în 1977 a fost vicepreședinte al Asociației Internaționale Dostoievski, continuînd să fie și în prezent membru al Comitetului de conducere. De asemenea, este membru al Asociației Internaționale de studiere și răspîndire a culturilor slave (de pe lîngă UNESCO) și membru al Asociației Internaționale de literatură comparată. Sub îndrumarea profesorului Mihai Novicov au susținut teze de doctorat și au obținut titlul de doctor în filologie 14 specialiști, majoritatea tezelor susținute fiind publicate.

Principalele rezultate ale cercetărilor sale din domeniul științei literare și-au aflat concretizarea în mai multe direcții:

1) Critica literară și cercetarea literaturii române contemporane. În afara numeroaselor studii și articole răspândite prin periodicele literare, acest aspect al activității sale și-a găsit oglindirea în volumele: Pentru literatura vieții noi (1953), Chipul luptătorului comunist în proza contemporană (1961), Literatura și viața (1965) ș.a. În aceste scrieri se face încercarea de a îmbina judecata de valoare cu aprecierea operelor într-o perspectivă social-ideologică. Un rod al preocupărilor sale în domeniul cercetării literaturii române noi a fost și colaborarea la întocmirea unor manuale de istorie a literaturii române pentru învățământul mediu. Timp de mai mulți ani a fost membru în Comitetul redacțional (și secretar) al Tratatului academic de Istorie a literaturii române, din care au apărut trei volume.

2) Teoria literaturii. În acest sector M. Novicov a făcut efortul de a defini unele noțiuni implicate în cercetarea teoretică a procesului literar, având ca obiectiv al dezbaterii asemenea aspecte ca pertinentele, spiritul popular, metoda de creație, relația dintre conținut și formă, esența unor curente literare ca romantism, realism etc.: Principii leniniste ale spiritului de partid și unele probleme ale creației literare (1956), Realism, realism critic, realism socialist (1961) ș.a. Aprecieri și puncte de vedere durabile pot fi extrase din studii ca: Estetica romanului (RITL, 1964, nr. 1), Categoria estetică; metodă de creație (AUB, Seria științe sociale, Filologie, XIV, 1965), Marginalul și literatura (RITL, 1968, nr. 2), Ideal și real în literatura contemporană (RITL, 1969, nr. 3), Literatură și societate ("Ramuri", 1970, nr. 8) ș.a.

3) Istoria literaturii ruse (clasice și sovietice). Pe lângă un mare număr de lucrări cu caracter de popularizare, publicate în reviste sau ca prefețe la ediții de opere, numeroase comunicări și studii, merită a fi menționate volumele: Sejitorii ruși (1972), Studii asupra Pușkin (vol. colectiv, 1974), Literatura rusă sovietică. Ciclu

de prelegeri (1975), monografia Mihail Solohov. Omul și opera (1977), colaborarea la culegerea A.S.Pugkin în context cultural românesc (1984). A dat, de asemenea, studii și cercetări de substanță despre Lermontov, Herzen, Gonțearov, Dostoievski, Cehov, Esenin, Gorki etc. În fruntea unui colectiv de cercetători de la universitățile din București, Iași, Cluj, Timișoara și Craiova, prof. Mihai Novicov a coordonat elaborarea Dicționarului cronologic al literaturii ruse de la origini pînă în prezent, lucrare amplă, care se află în cura de apariție.

4) Literatura comparată. Studiul, cercetări, comunicări, avînd ca obiectiv principal relațiile literare româno-ruse și româno-ucrainene. Pe această linie se înscriu: comunicarea prezentată la cel de al IV-lea Congres Internațional al slavistilor (Moscova, 1958) privind ecourile literaturii sovietice în presa revoluționară românească în anii dintre cele două războaie mondiale ("Romanoslavica", II, 1958), Literatura rusă în România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (SCILF, 1962, nr. 1), studiu inclus în volumul Румынско-русские связи второй половины XIX - начала XX века (Moscova, 1964), Creația lui T.Gr.Sevcenko în România populară ("Radianske literaturoznestvo", Kiev, 1964, nr. 3), Ibrăileanu despre literatura rusă (AUB, Seria științe sociale, XV, 1966). În unele din lucrările sale de comparatistică, Mihai Novicov evidențiază aspecte noi stît în perspectiva istorico-literară, cît și în planul teoretic: Din problemele cercetării marxiste a istoriei literare ("Tribuna", Cluj, 1962, nr. 18), Comparatia în cercetarea literară (în vol. Studii de literatură comparată, București, 1968), Elemente de doină în cîntecul popular rus (în vol. Folclor literar, Timișoara, 1967); Caragiale și satiricii ruși (SCILF, 1962, nr. 2), Coșbuc și Nekrasov (Rel, XVII, 1970), Sadoveanu și "Însemnările unui vînător" de Turgheniev (în vol. Сравнительное изучение литературы, Leningrad, 1976) ș.a.

5) Sociologia literaturii. În acest domeniu sînt dezbătute problemele legate de regimul "existenței obiective" a operei literare în spațiul social, ele "statutului" creatorului de artă în societate ș.e.

Studiul literaturii ca serie de fapte specifice (în vol. Metodologia istoriei și criticii literare, 1969), Opere literară ca relație socială (în Actes du VIe Congrès de l'Association Internationale de Littérature Comparée, Stuttgart, 1975), Studiul sociologic al relațiilor dintre circulația literaturii și valorile ei, ca sursă a cercetărilor comparatiste (RITL, 1973, nr. 3), Literatură comparată și sociologia literaturii (V. "Synthesis", 1974, nr. 1), Artistul și societatea. Structurile sociale și statutul artistului (Al VII-lea Congres Internațional de estetică, București, aug.-sept. 1972, V. Actele Congresului, Editura Academiei R.S.R., 1976, vol. I), "Structuralismul genetic" și "școala sociologică" rusă din anii '20 (RITL, 1973, nr. 2) ș.a.

Potrivit concepției sale, idealul estetic al fiecărei literaturi urmează un drum propriu, contribuind astfel la dezvoltarea procesului literar mondial, iar aspectul particular al fiecărei literaturi e dat de fondul tradițional, numitorul comun fiind ideologia materialist-dialectică.

Mihai Novicov este și autor de lucrări literare propriu-zise, ale unor scrieri cu caracter istoric, publicistic și memorialistic sau povestiri cu implicații autobiografice, care dau sentimentul autenticității și au o valoare documentară: Povestiri despre Doftana (1957), Ilie Pintiile (1958), Din anii studenției (1961), Nașterea cîntecului (1964), Trei în grotă (1965) ș.a. A scris poezii, publicate în diverse periodice literare. În colaborare cu scriitorul Cezer Petrescu a scris în 1952 scenariul pentru filmul Nepoții cornistului, distins cu Premiul de Stat.

Din 1958, Mihai Novicov a participat activ la toate congresele internaționale ale slavistilor, la numeroase manifestări și simpozioane naționale și internaționale consacrate diverselor domenii ale științei literare, a publicat numeroase studii și cercetări în revistele de specialitate din străinătate, unele din lucrările sale științifice și scrieri literare au fost traduse și editate în alte țări.

Bilanțul bogatei activități a prof. Mihai Novicov este deosebit

Cda. 22/204 f. 100. 21

de edificator și valoros. Tot ceea ce el a făcut și a scris a fost și este străbătut de temeinicia, fermitatea și profunzimea unor convingeri nicicând zdruncinate, de o încredere totală în triumful idealurilor comuniste, pentru care el și-a închinat întreaga viață și pentru care militează în continuare cu aceeași pasiune și devotament.

La a 70-a aniversare, membrii Asociației Slavistilor din R.S. România, foștii și actualii elevi și colaboratori urează profesorului Mihai Novicov multă sănătate, ani mulți și plini de spor în activitatea de conducere a Asociației și de cercetare științifică.

Gheorghe Barbă

Abrevieri

AUB	- Analele Universității București
GL	- Gazeta literară
RITL	- Revista de istorie și teorie literară
Rsl	- Romanoslavica
SCILP	- Studii și cercetări de istorie literară și folclor
SLU	- Studii de literatură universală
VN	- Vesc Nou
VR	- Viața Românească

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1949

1. Chipul lui Lenin în literatură, VR, 1949, nr. 1-2.
2. Prefață la: M.I.Lermontov, Mascarada, București, 1949, p. 3-19.
3. Prefață la: N.Ostrovski, Născuți în furtună, București, 1949, p. 5-16.

1950

4. Prefață la: L.N.Tolstoi, Anna Kerenina, București, 1950, p. I-XXXII.
5. Prefață la: I.S.Turgheniev, Rudin, București, 1950, p. 5-15.
6. Prefață la: N.A.Dobroliuhov, Opere alese, București, 1950, p. 5-47.

1951

7. Prefață la: Maxim Gorki, Viața lui Klîm Samghin, București, 1951, p. 5-17.
8. Prefață la: M.I.Lermontov, Poezii alese, București, 1951, p. 5-17.

1 9 5 2

9. Prefață la: Novelă rumufskie, Vargovia, 1952.
 10. Unele probleme ale stilului, "Limba română", noiembrie-decembrie 1952.

1 9 5 3

11. Chipul lui Lenin, "Contemporanul", 1955, nr. 4.
 12. Marele luptător revoluționar-democrat (125 de ani de la nașterea lui Cernișevski), VN, 1953, nr. 56.
 13. Pentru literatura vieții noi (studii literare), București, ESPLA, 1953, 433 p.

1 9 5 5

14. Un mare creator: zece ani de la moartea lui A.N.Tolstoi, "Flacăra", 1955, nr. 2.
 15. Prefață la: N.Ostrovski, Opere în două volume, București, p. 5-20.
 16. Învățătura marxist-leninistă despre conținut și formă în aplicarea ei la studiul creației artistice, "Revista Universității "C.I.Parhon", Seria științe sociale, București, 1955, p. 9-36.

1 9 5 6

17. Să nu-l uităm pe Oblomov, GL, 1956, nr. 17.
 18. La 75 ani de la moartea lui F.M.Dostoievski, SLU, 1956, p. 117-199.
 19. Cîteva considerații pe marginea specificului literaturii, SCILF, 1959, nr. 1-2.
 20. Principiul leninist al spiritului de partid și unele probleme ale creației literare, București, ESPLA, 1956, 101 p. (colecția "Mica bibliotecă critică", nr. 42).

1 9 5 7

21. Discuții literare sovietice, SCILF, 1957, nr. 1-2, p. 365-377.
 22. Sub așezul Marelui Octombrie, VB, 1957, nr. 10.
 23. Prefață la: I.Ilf și E.Petrov, Doisprezece scaune, București, 1957, p. 5-24.
 24. Prefață la: Zaharia Stancu, Цветы земли, București, 1957.

1 9 5 8

25. Lenin și Gorki, "Luceafărul", 1958, nr. 1.
 26. Personaje românești în literatura sovietică, "Contemporanul", 1958, nr. 44.
 27. "Romanul industrial" în literatura sovietică, SCILF, 1958, nr. 1-2, p. 137-152.
 28. Gladkov, "Contemporanul", 1958, nr. 51.
 29. Șanșii marxism-leninismului despre realism, SCILF, 1958, nr. 3-4, p. 367-377.

30. Date noi despre Maiakovski, SCILF, 1958, nr. 3-4, p. 506-514.
31. Realismul critic și realismul socialist, VR, 1958, nr. 11.
32. Despre critica și analiza conținutului, GL, 1958, nr. 27 și 28.
33. Tipul "cinicului" în creația lui Gorki, Rel, III, 1958, p. 77-94.
34. Влияние русской советской литературы на становление социалистического реализма в румынской литературе, Rel, II, 1958, p. 163-198.

1 9 5 9

35. Lenin despre tradiție și inovație, "Teatru", 1959, nr. 4.
36. Despre poezia politică, "Tribuna", 1959, nr. 12.
37. Pe drumul realismului socialist, SCILF, 1959, nr. 1-2, p. 13-40.
38. Dramaturgia lui Cehov, SCILF, 1959, nr. 3-4, p. 475-490.
39. Pe marginea celui de al III-lea congres al scriitorilor sovietici, AUB, Seria științe sociale - Filologie, XV, 1959, p. 11-30.
40. Prefață la: A.S.Pușkin, Fata căpitanului, București, 1959.

1 9 6 0

41. "Sorinul negru" de G.Călinescu, "Luceafărul", 1960, nr. 20.
42. Lenin despre Tolstoi, "Contemporanul", 1960, nr. 47.
43. Principiul leninist al partinității în lupta ideologică de azi în literatură, SCILF, 1960, nr. 1, p. 25-34.
44. Din sarcinile actuale ale științei literare, SCILF, 1960, nr. 2, p. 195-208.
45. Luptătorul comunist - eroul principal al literaturii contemporane, SCILF, 1960, nr. 3, p. 401-447.
46. L.N.Tolstoi - azi, SCILF, 1960, nr. 4, p. 617-626.
47. Poetica lui Maiakovski, Rel, IV, 1960, p. 131-156.
48. Prefață la: Taras Sevcenko, Poezii, București, 1960 (colecția "Cele mai frumoase poezii", nr. 24).
49. Prefață la: Pavel Nilin, Examenul, București, 1960, p. 5-8.
50. Prefață la: V.Kocetov, Frații Ergov, București, 1960, p. 5-17.

1 9 6 1

51. Ilia Ehrenburg la 70 de ani, SCILF, 1961, nr. 2, p. 293-315.
52. Chipul luptătorului comunist în proza contemporană: "Setea" de Titus Popovici și "Cuscarii" de Al. Iven Ghilic, "Teșul literar", 1961, nr. 5.
53. Dinamismul literaturii partinice, VR, 1961, nr. 5.
54. Bielinski și epoca sa, "Contemporanul", 1961, nr. 24, 16 iunie, p. 3.
55. Actualitatea lui Bielinski, SCILF, 1961, nr. 3, iulie, p. 449-457.
56. Решая важные проблемы, "Вопросы литературы", Москва, 1961, nr.8.

57. Încercări despre problemele romanului contemporan, "Steaua", Cluj, 1961, nr. 9.
58. Știința literară și contemporaneitatea, "Contemporanul", 1961, nr. 14.
59. Postfață la: V. Malakovski, Opera poetică (Poeme), București, 1961, p. 495-509.
60. Realism, realism critic, realism socialist, București, ESLPA, 1961, 505 pag.

1 9 6 2

61. Literatură rusă în România în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, SCILP, 1962, nr. 1, p. 93-110.
62. Необходимые горизонты, "Вопросы литературы", Moscova, 1962, nr. 2.
63. Juriko Mimoto, "Secolul 20", 1962, nr. 4.
64. Caragiale și satiricii ruși, SCILP, 1962, nr. 2, p. 281-290.
65. Actualitatea operei lui T.L. Caragiale, "Steaua", Cluj, 1962, nr. 2.
66. Dracaturgia lui Malakovski, SCILP, nr. 3-4, iulie-decembrie, p. 519-534.
67. Введение Борнов, "Иностранная литература", Moscova, 1962, nr. 11.
68. L. Kszakevici, poetul princi, "Secolul 20", 1962, nr. 11.
69. Vera Panova și "Romanul sentimental", "Secolul 20", 1962, nr. 11.
70. Hersen - scriitor, "Analele Academiei R.S.R.", vol. XII, 1962.
71. Prefață la: Vera Panova, Roman sentimental, București, 1962, p. 5-13.
72. Prefață la: E.M. Dostoevski, Crimă și pedeapsă, București, Editura pentru literatură (BPT, nr. 123), 1963, p. III-LII.
73. Chiul luptătorului comunist în proza contemporană, București, ESLPA, 1962, 127 p. (col. "Mica bibliotecă critică"),

1 9 6 3

74. Неприложный эстетический принцип нашей эпохи, "Иностранная литература", Moscova, 1963, nr. 9.
75. Issek Babci și "Armata de cavalerie", AUB, Seria științe sociale, Filologie, Anul XII, nr. 28, 1963, p. 277-287.
76. Exoul revoluționar al literaturii sovietice din primii ani de după Mareș Revoluție Socialistă din Octombrie, Rsl, XVIII, 1963, p. 225-243.
77. Эстетические проблемы социалистического реализма и современные славянские литературы, Rsl, IX, 1963, p. 229-265.
78. Prefață la: Menelaos Ludemis, Zile zbuciuatc, București, p. 5-32.
79. Prefață la: Victor Tulbure, Poezii, București, 1963, p. 5-19 (colecția "Cele mai frumoase poezii", nr. 52).
80. Prefață la: Nedelciu G. Nedelciu, Cîntecul stopci, București, 1963, p. 5-19.

1 9 6 4

81. Estetica romanului, RITL, 1964, nr. 1, p. 51-74.
82. Epinescu în rusește, RITL, 1964, nr. 2, p. 385-409.
83. Творчество Т.Г.Шевченко в народной Румынии, "Радянске Литературознаводство", Kiev, 1964, nr. 3, p. 87-90.
84. Наследие Т.Г.Шевченко в Румынии, "Филологические науки", Moscova, 1964, nr. 2, p. 140-147 (în colaborare cu Valeriu Ciobanu).
85. Prefață la: I.A.Gonosearov, Oblomov, București, Editura pentru literatură, 1964, p. I-XL (BPT, nr. 253).
86. Prefață la: V.V.Meiakovski, În gura mare, București, Editura tineretului, 1964, p. 5-36 (col. "Biblioteca școlarului").
87. Русская литература в Румынии во второй половине XIX века, în vol.: Румынско-русские литературные связи второй половины XIX века, Moscova, 1964, p. 7-28.

1 9 6 5

88. Romanele lui G.Călinescu din punct de vedere estetic, RITL, 1965, nr. 3-4, p. 615-629.
89. Istorismul de tip nou al literaturii sovietice, în vol. Omajiu lui P. Constantinescu-Iasi cu prilejul împlinirii a 70 de ani, București, 1965, p. 713-723.
90. Lermontov în lumina contemporaneității, Rsl, XII, 1965, p. 145-178.
91. Prefață la: Vladimir Balmetiev, Crima lui Martin și În prag, București, 1965, p. 5-13.
92. Prefață la: I.Oleșa, Invidia, București, 1965, p. 5-17.
93. Literatura și vlașta. Considerații sociologice pe marginea unor romane, București, 1965, 183 p.

1 9 6 6

94. Pentru îmbinarea strânsă a celor trei domenii ale științei literare: istoria, teoria și critica, RITL, 1966, nr. 2, p. 223-226.
95. Constantin Dobrogeanu-Gherea, RITL, 1966, nr. 3, p. 425-430.
96. Ibrăileanu despre literatura rusă, AUB, Seria științe sociale, Filologie, XV, 1966, p. 191-201.

1 9 6 7

97. Literatura revoluției și revoluționarea literaturii, RITL, 1967, nr. 4, p. 509-529.
98. Umanismul literaturii sovietice, VR, 1967, nr. 10.
99. O temă esențială: "Poetul și revoluția", Rsl, XV, 1967, p. 5-43.
100. Elemente de doină în cântecul popular rus, în vol. Folclor literar, Timișoara, 1967, p. 63-74.

1 9 6 8

101. Scrieri de literatura secolului XX, RITL, 1968, nr. 1, p. 91-108.
102. Maximizăm și literatura, RITL, 1968, nr. 2, p. 227-242.
103. O selecție de texte extrase din studiile formalistilor ruși, RITL, 1968, nr. 3, p. 534-544.
104. К вопросу о "реализме" - по данным славянских литератур, Rsl, XVI, 1968, p. 227-257.
105. Tipuri condense, SLD, XI, 1968, p. 11-30.
106. Malakovski și futurismul, "Secolul 20", 1968, nr. 12, p. 171-176.
107. Большая Октябрьская социалистическая революция и румынская литература, in vol. Studii de literatură comparată, București, Editura Academiei R.S.R., 1968, p. 277-291.

1 9 6 9

108. Idenți și real în literatura contemporană, RITL, 1969, nr. 3, p. 303-306.
109. Studiul literaturii ca serie de fapte specifice, in vol. Metodologia literaturii și criticii literare, București, Editura Academiei R.S.R., 1969, p. 147-153.

1 9 7 0

110. Bulgakov și romanele lui, VN, 1970, nr. 5, 30 ianuarie, p. 5.
111. Discușuri literare în țent que relation sociale, RITL, 1970, nr. 3, p. 363-366.
112. Actualitatea operei lui Dostoievski, RITL, 1970, nr. 4, p. 653-660.
113. Соборы и Некрасов, Rsl, XVII, 1970, p. 271-282.
114. Lenin - temă a poeziei, AUB, Serie Limbi slave, 1970, p. 7-27.
115. Mihail Solohov și literatură contemporană, in vol. Studii de literatură universală și comparată, București, 1970, p. 258-322.
116. Lenin și poezia secolului al XX-lea, in vol. Probleme de literatură comparată și sociologia literară, București, Editura Academiei R.S.R., 1970, p. 407-415.
117. Lenin despre unele probleme ale dezvoltării literare în primii ani ai puterii sovietice, in vol. Lenin și literatura, București, Editura Univers, 1970, p. 107-136.

1 9 7 1

118. Ivan Bunin și tragedia detașării, RITL, 1971, nr. 1, p. 133-141.

1 9 7 2

119. Realismul. Structura generală și modalități naționale, RITL, 1972, nr. 1, p. 41-54.
120. Satira și fantazajul la Mihail Bulgakov, RITL, 1972, nr. 3, p. 479-504.

121. V.I. Lenin și istoria literaturii ruse, Rsl, XVIII, 1972, p. 15-19.
122. Prefață și tabel cronologic la: L.N. Tolstoi, *Anna Karenina*, vol. I, București, Editura Minerva, 1972, p. V-LXXI (BPT, nr. 686-691).
123. Scriitori ruși (Pușkin, Lermontov, Herzen, Gonțarov, Dostolevski, Gheov, Gorki, Esenin), București, Editura Univers, 1972, 400 p.

1973

124. Recenzie la Hans Norbert Fügen, *Die Hauptrichtungen der Literatur Sociologie unde ihre Methoden*, în "Revue Belge de Philologie et d'Histoire", Bruxelles, LI, 1973, nr. 2, p. 397-401.
125. "Structuralismul genetic" și "Școala sociologică" rusă din anul '20, RITL, 1973, nr. 2, p. 281-285.
126. L'étude sociologique des relations entre la circulation de la littérature et des valeurs, comme source des recherches comparatistes, RITL, 1973, nr. 3, p. 351-361.
127. Literatura comparată și slavistică, RITL, nr. 4, p. 621-627.
128. Русский реалистический роман как явление в процессе мировой литературы, "Русская литература", Leningrad, 1973, nr. 3, p. 24-36.
129. Леонидзе забыть невозможно, "Литературная Грузия", Tbilisi, 1973, nr. 11, p. 90-91.
130. Романтизм и ускоренное развитие /в славянских и неславянских/ литературе восточной и юговосточной Европы в XIX веке, București, Tip. Univ., 64 p.
131. Изображение человека в советской литературе 20-х гг., în vol. Изображение человека в русской классической и советской литературе, Sofia, 1973, p. 159-168.

1974

132. Intilniri cu Pușkin, RITL, 1974, nr. 3, p. 433-436.
133. La littérature comparée et la sociologie de la littérature, "Synthesis", București, 1974, nr. 1, p. 123-130.
134. "Социология литературы" и ее перспективы, în vol. Современные проблемы литературоведения и языкознания (omagiul la a 70-a aniversare a acad. M.V. Hrapcenco), Moscova, 1974, p. 116-124.
135. Repere și Pușkin - critic literar, în vol. Studii despre Pușkin, București, Editura Univers, 1974, p. 5-26; 128-159.

1975

136. Prefață și tabel cronologic la: F.M. Dostolevski, *Crimă și pedeapsă*, București, Editura Minerva, 1975, vol. I, p. V-LXXXVIII (BPT, nr. 123-124).
137. Русская советская литература (Курс лекций), București, Tip. Univ., 1975, 372 p.

1 9 7 6

138. Сравнительное литературоведение и славистика, "Slavia", Praga, XLV, 1976, nr. 1, p. 60-65.
139. Поэзия Маяковского и революционный пафос эпохи, în vol. Literature, umeni a revoluce, Bno, 1976, p. 85-100.
140. Geneza realismului în literaturile balcanice și sud-est europene, în vol. Reporturi literare româno-slave, București, Tip. Univ., 1976, p. 177-193.
141. Садовяну и Тургеневские "Записки охотника", în vol.: Сравнительное изучение литератур (Omăgiu la a 80-a aniversare a acad. M.P. Alexeev), Leningrad, 1976, p. 164-168; vezi și Turgheniev și Sadoveanu (Tema cinegetică în creația lor), în vol. Reporturi literare româno-slave, București, Tip. Univ., 1976, p. 167-176.
142. Trei ipostaze ale simbolismului european - francez, rus, român, în vol. Probleme de filologie rusă, București, Tip. Univ., 1976, p. 143-167.
143. Воспоминания румынского критика и писателя Михаила Новикова о Георгии Леснидзе, în vol. Gheorghe Leonidze și relațiile literare româno-georgiene (în limba ruzină), Tbilisi, 1976, p. 91-94.
144. Colaborare la Dicționar de termeni literari, București, Editura Academiei R.S.R., 1976, 493 p.

1 9 7 7

145. Metodologie analizei literare, în vol. Probleme de filologie rusă, București, Tip. Univ., 1977, p. 176-190.
146. O întâlnire ciudată: "O moarte usoară" de Simone de Beauvoir și "Moartea lui Ivan Ilici" de L.N. Tolstoi, Idem, p. 118-228.
147. Nicolai Alekseevici Nekrasov, SLU, XIX, București, 1977, p. 16-20.
148. Эстетические воззрения Л.Н.Толстого в свете современности, AUB, "Limbi și literaturi străine, II, Anul XXVI, 1977, p. 121-199.
149. M.A.Scholochow - ein Klassiker der Literatur der 20. Jahrhundert, în vol. Werk und Wirkung M. Scholochows im weltliterarischen Prozess, Leipzig, 1977, p. 40-406.
150. Учет достижений сравнительного литературоведения при преподавании истории русской советской литературы, în vol. Актуальные проблемы советской литературы, Москва, Изд.Московского университета, 1971, p. 77-92.
151. Mihail Solohov. Omul și opera, București, Editura Albatros, 1977, 265 p.

1 9 7 8

152. Avangarda literară în Rusia (Date cu privire la apariția și istoria termenului și a conceptului), în vol. Probleme de filolo-

- gle ruse, București, Tip. Univ., 1978, p. 101-135.
153. Сравнительно-типологическое изучение русской и других литератур и преподавание русской и советской литературы студентам филологам, idem, p. 168-205.
154. Trois hypostases du symbolisme europeen: frangais, russe, roumain, in Actes du VIIIe Congres de l'Association Internationale de Littérature Comparée, Budapest, 1978, p. 557-560.
155. Prefață și aparatul critic la: B.Pastermak, V.Kaverin, M.Slanimski, Memorii literare, București, Editura Univers, 1978.

1 9 7 9

156. Însemnări despre proza sovietică contemporană, Valentin Rasputin, Rsl, XIX, 1979, p. 355-391.
157. Essuri ale războiului din 1877-1878 la L.N.Tolstoi și F.M.Dostoevski, Rsl, XIX, 1979, p. 453-457.

1 9 8 0

158. Prefața la Valentin Rasputin, Despre ținea de Mătișoara, București, Editura Minerva, 1980, p. V-XXVI (EPT, nr. 1052).
159. Preambul la o cercetare structurală a poeziei lui Cehov, in Studii de limbă, literatură și metodică, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 1980, p. 145-165.

1 9 8 1

160. Л.Н.Толстой и "литературные мутации" XX века, Rsl, XII, 1981, p. 95-106.
161. Горький и литература XX века, in vol. Литературно-художественная критика в ССР, Москва, Изд. "Прогресс", 1981, p. 418-428.
162. Les traductions roumaines de Tourguéniev à partir du français, "Căderea Ivan Tourguéniev, Pauline Viárdot, Maria Malibran", Paris, 1981, nr. 5, p. 72-79.

1 9 8 2

163. Преимственность и новаторство в современных славянских литературах, in vol. Современные славянские культуры: развитие, взаимодействие, международный контакт, Киев, Изд. "Наукова думка", 1982, p. 109-116.
164. Славянские литературы и румынская антифашистская печать 30-х гг. XX века, in vol. Slawische Kulturen in der Geschichte der europäischen Kulturen von 18. bis 20. Jahrhundert, Akademie Verlag, Berlin, 1982, p. 299-504.

1 9 8 3

165. Тургенев и румынская литература /К вопросу о месте Тургенева в европейском литературном процессе /, Rsl, XXI, 1963, p. 205-223.
166. Cuvînt înainte la: Alas Adamovici, Ceroul de foc, Bucureşti, Editura Univers, 1983, p. 5-24.

1 9 8 4

167. I-am cunoscut pe Gălinescu, "Luceafărul", XXVII, 1984, nr. 11 (1141), 17 martie, p. 3 și 7.
168. Pușkin și Eminescu, în vol. A.S.Pușkin în context cultural românesc, București, Tip. Univ., 1984, p. 215-259.

PROFESORUL ȘI LINGVISTUL IOAN PĂTRUȚ LA 70 DE ANI

Saptezeci de ani de viață, peste patru decenii și jumătate de activitate științifică și didactică constituie o perioadă de timp considerabilă, oare îndesată la bilanț și la concluzii. Tinzând seama de bogata și valoroasa sa activitate, care ocupă un loc bine meritat în lingvistica românească, Asociația slavistilor din țara noastră, colegii și elevii profesorului și lingvistului Ioan Pătruț îi exprimă profunde sentimente de stimă și prețuire.

Numele profesorului dr. docent Ioan Pătruț este legat atât de Institutul de lingvistică și istorie literară, cât și de Facultatea de filologie din Cluj-Napoca, de tradițiile școlii lingvistice clujene, Domnia sa făcând parte din ultima generație de lingviști ai Muzeului limbii române¹. Ca exponent al acestei școli, profesorul Ioan Pătruț și-a stabilit încă din tinerețe unele coordonate pentru activitatea sa viitoare, acordând atenție atât romanisticii, cât și slavisticii.

Ioan Pătruț s-a născut la 5 aprilie 1914, în localitatea Ohaba-Forgaci, județul Timiș. După absolvirea liceului "Coriolan Brediceanu" din Lugoj, se înscrie la Facultatea de litere și filosofie a Universității clujene, urmind cursurile și seminariile renumiților profesori Sextil Pușcariu, Nicolae Drăganu, Emil Petrovici, Sever Pop și alții. Aici, pe băncile universității, începe cercetările de romanistică și slavistică, domenii pe care le va cultiva în continuare.

Încă înainte de absolvirea facultății este angajat la Muzeul limbii române, la lucrările Atlasului lingvistic român. În anul 1938

1 A colaborat la ultimele două volume (X, 1941-1943, și XI, 1946) ale prestigioasei publicații a Muzeului, "Dacoromania" (1920-1948), coordonând, împreună cu Vasile Breban, bibliografia acesteia, apărută recent (Dacoromania. Bibliografie, București, Editura științifică și enciclopedică, 1983, 652 p.).

este trimis în Polonia, la Universitatea din Cracovia, pentru continuarea specializării în slavistică, concomitent funcționând aici și ca lector de limba română. La Cracovia a avut, de asemenea, profesori renumiți: Kazimierz Nitach, Tadeusz Lehr-Splawiński, Mieczysław Malescki și alții.

Întors în țară, Ioan Pătruț își continuă activitatea de cercetător la Muzeu, iar după transformarea acestuia în Institut de lingvistică și istorie literară, devine cercetător principal, șef de sector, director adjunot și, între anii 1968-1975, director. În cadrul Institutului de lingvistică a condus cu competență colectivul Atlasului lingvistic român, din care, sub redacția sa (fiind redactor principal), au apărut în serie nouă 11 volume, cuprinzând materialul cules, cu ani în urmă, de Emil Petrovič; împreună cu colectivul, a fost distins, în 1974, cu premiul "Timotei Cipariu" al Academiei Republicii Socialiste România. De la înființarea revistei "Cercetări de lingvistică" (1956), profesorul Ioan Pătruț a fost membru în comitetul de redacție, iar din 1969 este redactor responsabil.

În anul 1944 I. Pătruț a fost numit asistent la Facultatea de filologie a Universității din Cluj. Din acest an activitatea științifică și cea didactică devin inseparabile, împletindu-se și completându-se reciproc. Și aici urcă toate gradele didactice: asistent, lector, conferențiar, profesor, șef al Catedrei de filologie slavă (1969-1981); a fost mulți ani membru în Consiliul profesoral al Facultății și membru în Senatul Universității. În cadrul Facultății de filologie a acordat o deosebită atenție pregătirii cadrelor pentru licee și gimnazii, pentru învățământul universitar și pentru cercetare. Sub îndrumarea sa și-au elaborat tezele și au obținut titlul de doctor în filologie un număr însemnat de cadre, devenind specialiști de înaltă calificare în aproape toate centrele noastre universitare.

Cursurile ținute de profesorul Ioan Pătruț, de lingvistică generală și comparată, de fonetică generală, de istoria limbii ruse, de gramatică comparată a limbilor slave, de relații lingvistice slavo-ro-

mâne, de slavă veche etc., au avut un înalt nivel științific. Prelegerile sale erudite, datorită bogatului material faptic, precum și formei de prezentare, au reușit întotdeauna să capteze auditoriul studentesc.

Activitatea științifică a profesorului Ioan Pătruș cuprinde un mare număr de probleme, atât în domeniul limbii române, cât și în cel al limbilor slave și, îndeosebi, al relațiilor lingvistice slavo-române, în diferite compartimente: fonetică, fonologie, morfonologie, morfologie, formarea cuvintelor, influențe și împrumuturi, lexicologie și lexicografie, folclor și, în ultima vreme, onomastică. Teza sa de doctorat abordase probleme de fonetică dialectală (Fonetica graiului hutul din Valea Sucevei, București, Ed. Academiei, 1957). Cercetările întreprinse ulterior s-au concretizat într-un număr însemnat de articole, note, recenzii și cărți - peste două sute de titluri -, publicate în țară și peste hotare, în limbile română, franceză, rusă, germană etc. Multe dintre ele s-au bucurat de o bună primire atât la noi cât și în străinătate, mărturie fiind recenziile apărute într-un număr destul de mare, apreciind valoarea lor științifică și contribuția personală a autorului.

O bună parte din rezultatele cercetărilor științifice ale profesorului Ioan Pătruș au fost aduse la cunoștința unui public larg de specialiști prin participarea sa cu conferințe la numeroase sesiuni și întruniri științifice, precum și la congrese și simpozioane internaționale, la Moscova, Berlin, Sofia, Salonic, Praga, Zagreb, București. A fost, de asemenea, prezent cu comunicări, ca invitat, la o serie de universități și institute din străinătate: la Praga, Bratislava, Sofia, Belgrad, Varșovia, Oracovia, Paris, Salzburg.

În multe din domeniile de care s-a ocupat profesorul Ioan Pătruș a adus contribuții personale, făcând precizări, propunând soluții noi, originale, după cum o dovedesc cele mai multe dintre studiile sale științifice, reunite în ultimii ani în două volume: Studii de limbă română și slavistică (Cluj-Napoca, 1974) și Onomastică românească (București, 1980).

În primul volum, împărțit în trei mari secțiuni (Structura morfologică a limbii române; Slav și pseudoslav în limba română; Onomastică), autorul abordează câteva din problemele fundamentale ale lingvisticii românești, sugerînd în multe cazuri soluții și interpretări noi. Studiile din prima secțiune cuprind un nou tip de analiză morfologică, bazat pe argumente obținute din derivație, precum și din formele cuvintelor românești împrumutate din alte limbi; se formulează, de asemenea, câteva propuneri referitoare la principiile și metodele de lucru și la terminologia adecvată. Cele din a doua secțiune, consacrată relațiilor lingvistice româno-slave, reiau vechi probleme ca: locul elementului slav în structura limbii române, vechimea relațiilor lingvistice slavo-române ș.a., autorul ajungînd la următoarele concluzii: influența slavă s-a manifestat în limba română numai în lexic, după secolul IX-lea (dată la care procesul de individualizare a limbii române era, practic, încheiat); nu se poate vorbi de o influență slavă în morfologie (în română nu există un gen personal, ca rezultat al influenței slave, ci cel mult unele forme personale; substantivele de genul neutru din română sînt de fapt "ambigene", ca în italiană, cu care au o legătură genetică; în română nu există aspect verbal, ca în limbile slave; nu există o dependență între diateza reflexivă românească și cea slavă, din cauza diferențelor de structură). În studiile din secțiunea a treia, consacrată onomasticii, ca și în volumul special Onomastică românească (1980), pe baza cercetării unui foarte bogat material, profesorul Pătruș propune noi soluții pentru analiza originii și structurii hipocoristicelor românești și slave.

În ultimii ani, profesorul I. Pătruș și-a concentrat atenția cu precădere asupra studiilor de onomastică; alături de studiile amintite, a predat la tipar un nou volum, intitulat Nume de persoane și nume de locuri românești. Domnia sa și-a adus un aport substanțial la pregătirea și organizarea simpozicnelor naționale de onomastică, care au ajuns în acest an la a VI-a ediție.

Activitatea profesorului I. Pătruș s-a făcut simțită și în ce-

drul unor feruri științifice românești și străine: vicepreședinte al Asociației Slavistilor din R.S.România și președinte al filialei Cluj-Napoca a Asociației; președinte al Subcomisiei pentru formarea limbii și a poporului român în cadrul Academiei R.S.România, filiala din Cluj-Napoca; membru în Comitetul internațional de științe onomastice; membru de onoare al Societății de limbă română din R.S.A.Voivodina (Iugoslavia). Ca membru al Comisiei de informare și bibliografie a Comitetului Internațional al Slavistilor, profesorul Ioan Pătruț trimite regulat fișe judiciare adnotate asupra lucrărilor românești de slavistică pentru Bibliografia lucrărilor de lingvistică slavă, publicată anual de "Rocznik Slavistyyczny" din Cracovia.

La a 70-a aniversare, membrii Asociației Slavistilor din R.S.România și toți colaboratorii publicației "Romanoslavica" urează profesorului dr. docent Ioan Pătruț viață îndelungată și sănătate, accesi putere de nouă și noi contribuții valoroase și originale în lingvistica românească².

Onufria Vințelor

² Despre activitatea sa se pot citi: Profesorul dr. docent Ioan Pătruț la 65 de ani, Cluj-Napoca, 1979, 21 p. (litografiat); I.T.Stan, Profesorul Ioan Pătruț la 65 de ani, în "Tribuna", 1979, nr. 14 (1163), 5 aprilie; Onufria Vințelor, Din istoria slavisticii în Universitatea clujeană, în vol.: Din istoricul slavisticii românești, București, Tip. Univ., 1982, p. 155-157; Grigore Ruciu, Profesorul Ioan Pătruț la 70 de ani, în "Cercetări de lingvistică", 1984, fasc. 1.

PROFESORUL ION C. CHIȚIMIA LA A 75-A ANIVERSARE

Știința filologică românească a înscris în rîndul unor strălucite jubilee din ultima vreme pe cel al distinsului istoric literar și folclorist, membru fondator al Asociației Slavistilor din R.S.România (1956), membru al Comitetului de conducere al Asociației și al Comitetului de redacție al publicației "Romanoslavica", creatorul școlii românești de polonistică, profesorul Ion C.Chițimia, care a implinit 75 de ani.

Născut la 22 mai 1908, în satul Albulești, comuna Dumbrava, județul Mehedinți, Ion Chițimia urmează cursurile Liceului "Traian" din Tr. Severin, apoi, între 1930-1934, este student la Facultatea de litere și filozofie a Universității din București, specializîndu-se, sub îndrumarea lui Nicolae Cartojan, în domeniul literaturii române vechi. Alături, printre alții, i-a avut ca profesori pe Ovid Densusianu, D.Cara-costea, P.P.Poniștescu, D.Russo, P.Canoel. După licență (cu o teză despre epica slavă-română din sec. al XVI-lea), obține prin concurs o bursă de studii în Polonia. La Varșovia, unde rămîne 4 ani, pînă în 1938, lucrează sub directă îndrumare a cunoscutului istoric literar Julian Krzyżanowski. Cartojan și Krzyżanowski i-au fost cei mai însemnați mentori spirituali, al căror exemplu de modestie și tenacitate, de devotament față de știință îi va urma toată viața. La universitatea din capitala Poloniei audiază cursurile altor renumiți profesori polonezi, Oskar Halecki (istoria Europei Orientale), Marcell Handelsman (istorie universală), Stanisław Wędkiewicz (filologie romanică), Józef Ujejski (literatură polonă modernă), Stanisław Szański (slavă veche) și începe să studieze sistematic relațiile culturale româno-polone de-a lungul veacurilor, trimițînd în țară articole pe această temă la revista "Preocupări literare", condusă de P.V.Haneș.

Întors în țară, I.Chițimia este numit asistent la Catedra de literatură română veche condusă de N.Cartojan. Cercetările întreprinse în Polonia încep să dea roade; foarte curînd îi apar două volume și

erudite studii despre Cronica lui Stefan cel Mare și despre Încoronarea regilor poloni la Nicolae Costin (în "Cercetări literare", revista condusă de N. Cartoian); doi ani mai târziu scoate două ediții de texte¹, cu bogate note și comentarii de reală valoare științifică. După o întrerupere, datorată concentrării în timpul războiului, la 1 noiembrie 1944 este reconfirmat asistent la Catedra de literatură română veche; după dispariția lui N. Cartoian, catedra este preluată de prof. Stefan Ciobanu, sub a cărui conducere științifică, în 1948, I.C. Chițimia își susține doctoratul cu teza Cronica lui Grigore Ureche (președintele comisiei fiind acad. Iorgu Iordan iar al doilea referent, G.C. Giurescu).

Din 1949 activitatea sa didactică și științifică se amplifică și se diversifică: la cercetările de istoria literaturii române vechi se adaugă cele din domeniul folcloristicii, la Universitate i se încredințează conducerea secției de filologie polonă, nou înființată, alături de alte discipline din domeniul slavisticii, în urma reformei învățământului, iar mai apoi devine secretar științific al Institutului de istorie literară și folclor, condus de G. Călinescu. În ambele instituții I. Chițimia va urca treptele carierei didactice și științifice: la facultate - lector (1950), conferențiar (1961), profesor (1967), profesor consultant (1973); la institut - cercetător științific (1951), șef de secție (1953), șef de colectiv (1973), director adjunt (1975). Ca profesor de limba și literatura polonă la Universitate, timp de 25 de ani, I.C. Chițimia a format numeroase serii de specialiști în acest domeniu, iar ca inițiator și conducător de colectiv la Institutul de istorie și teorie literară, a pregătit un șir de tineri cercetători în domeniul literaturii române vechi și folclorului.

În activitatea științifică a profesorului I.C. Chițimia un loc important îl ocupă cercetările în domeniul slavisticii, al multiplelor relații româno-slave, cu deosebire româno-polone, pe un larg fond comparatist. Și în studiile de literatură română veche sau de folclo-

1 Cronica lui Stefan cel Mare (versiunea germană a lui Schedel) și Ioan Vodă cel Cumplit de B.P. Hasdeu.

rietică, I.O.Chitișia folosește, în demonstrație și argumentare, bogățiile sale cunoștințe din domeniul culturilor slave, în strânsă legătură sau în comparație cu fenomenul cultural românesc. Parcurgerea bogatului său inventar de lucrări, răspândite în publicații periodice sau reunite în câteva volume de referință (Cărțile populare în literatură românească, 2 vol., ediție în colaborare cu Dan Simonescu, 1963; Folcloriști și folcloristică românească, 1968, volum distins cu Premiul Hasdeu al Academiei R.S.România; Folclorul românesc în perspectivă comparată, 1971; Probleme de bază ale literaturii române vechi, 1972) evidențiază un larg diapazon de preocupări, concretizate prin numeroase contribuții noi, originale: prezentarea și comentarea operelor unor mari cercetători și culegători de folclor (V.Alecsandri, B.P.Hasdeu, M.Gaster, T.Buzada, S.Fl.Marian ș.a.), sublinierea raportului dintre cărțile populare și folclor, probleme de metodă în studiul literaturii române vechi, cercetarea operei lui Neagoe Basarab, Grigore Ureche, Mircea Costin, D.Ganteniș, I.Neculce, pe un larg fond comparat, ideea originii latine a poporului român și a limbii române în viziunea umanistilor europeni, raportul dintre umanismul occidental și umanismul sud-est european, raportul literaturii romantice românești (Băloescu, Asachi, Eliade-Rădulescu ș.a.) cu mișcarea romantică slavă și, mai larg, europeană, și multe altele. De asemenea, în ultimii ani, profesorul Chitișia și-a spus cuvântul și în alte probleme cardinale ale culturii române, cum ar fi: dezvoltarea tiparului și circulația cărții românești vechi, locul lui Eminescu în cultura universală și receptarea operei sale, cultura română ca punte de legătură între Orient și Occident.

Autoarea are peste 300 de lucrări științifice, membru în comitetele de redacție ale unor prestigioase publicații științifice, membru al unor societăți științifice internaționale (Societatea internațională pentru studiul narațiunilor populare, Göttingen - 1969; Asociația internațională de literatură comparată, Bruxelles - 1970; Societatea internațională a medievistilor, Lyon - 1972; Societatea internațională pentru studiul cărților populare românești, Salzburg - 1975; Comisia

Cda. 89/984 Faec. 22

de istorie a slavisticii din cadrul Comitetului Internațional al Slavistilor), participant la numeroase congrese internaționale de literatură comparată, folcloristică și slavistică, profesorul Ion C. Chițimia a fost recunoscut printre fruntașii științei filologice românești din ultimele decenii, prin alegerea sa ca membru corespondent al Academiei de Științe Sociale și Politice (1972).

Autor al primelor manuale universitare românești de limba și literatura polonă, al unor erudite studii despre mari scriitori polonezi (Kochanowski, Kromer, Mickiewicz, Prus, Konopnicka, Wyspiański, Iwaszkiewicz ș.a.) în context polono-român, profesorul Ion Chițimia este deosebit de apreciat și estimat în Polonia, pentru valoarea operii sale de polonist, pentru strădania necontenită pe linia cunoașterii reciproce a celor două popoare, român și polonez, în domeniul culturii, fiind socotit unul dintre cei mai distinși poloniști străini, alături de francezul Jean Fabre, de belgianul Claude Backvis sau de cehoslovacul Karel Krejčí. Recentul volum Literackie studia i szkice rumunistyczno-polonistyczne, apărut la Varșovia, în preajma aniversării sale - sub îngrijirea lui Henryk Misterski -, este, alături de înaltele distincții poloneze (Ordinul "Polonia Restituta" ș.a.), primite în anii trecuți, o mărturie a acestei deosebite aprecieri.

Mereu prezent în viața culturală și științifică a țării, profesorul Chițimia îmbină strălucit cercetarea profundă, erudită, cu activitatea curentă, în mijlocul cercetătorilor din generațiile mai tinere, pe care i-a încurajat și sprijinit întotdeauna, cu multă generozitate. Membru al Uniunii Scriitorilor, vicepreședinte al Societății de Științe Filologice, conducător al unor teze de doctorat în domeniul literaturii române vechi, folcloristicii sau slavisticii, Domnia Sa a luat parte totodată la alte multe manifestări organizate de instituții culturale și științifice de prestigiu. A 75-a aniversare a zilei de naștere l-a găsit la Tîrgoviște, vorbind, în cadrul simpozionului "Valori bibliofile din patrimoniul cultural național", organizat de Consiliul Culturii și Educației Socialiste, despre Locul și importanța primei tipărituri

românești în contextul culturii sud-est europene.

Cu prilejul jubileului Său, colaboratorii revistei "Romanoslavica", toți membrii Asociației slavistilor, colegii de generație, foștii și actualii elevi, urează Profesorului Ion Chițimia ani mulți, fericiți, sănătate și mult spor în activitate.

Mihai Mitu

Bibliografia lucrărilor profesorului Ion C. Chițimia

Prezenta bibliografie a lucrărilor profesorului Ion C. Chițimia este selectivă. Lista completă a lucrărilor sale, pînă la 31 decembrie 1983, se ridică la 343 de titluri, la care se adaugă alte 40 de articole referitoare la viața și opera sa, apărute în țară și în străinătate, precum și peste 100 de recenzii asupra scrierilor sale, în total cea 500 de titluri.

Am ales criteriul cronologic, pentru a oferi o oglindă a dezvoltării în timp a activității științifice a Profesorului. Criteriul sistematic poate reliefa cele patru direcții fundamentale ale activității sale: cultura și literatura română (cu deosebire în perioada veche), folcloristica română (și în context european comparat), literatura universală și comparată, slavistica (cu deosebire limba și literatura polonă).

Abrevieri

AUB	- Analele Universității din București
AUI	- Analele Universității "Al.I. Cuza" din Iași
CREL	- Cahiers roumains d'études littéraires
LL	- Limbă și literatură
REF	- Revista de etnografie și folclor
RFR	- Revista Fundațiilor Regale
RIR	- Revista istorică română
RITL	- Revista de istorie și teorie literară
RLit	- Românie literară
RRL	- Revue Roumaine de Linguistique
Rsl	- Romanoslavica
SCILF	- Studii și cercetări de istorie literară și folclor (continuată, din 1964, de RITL)
SLU	- Studii de literatură universală

1936

1. Scrisoare din străinătate Motiilor, "Ourentul", IX, 1936, nr. 2846, luni 6 ianuarie, p. 9 (articol scris la Vargovia, în decembrie 1935, prilejuit de descoperirea într-o "prăvălie de lucruri vechi", de către poetul Aron Cotruș, a două tablouri înfățișînd pe Horia și Gloșca).
2. Aron Cotruș în limba polonă, "Lucașfărul", Timișoara, II, 1936, nr.9, p. 422-423.

1937

3. Începuturile literaturii polone, "Preocupări literare", II, 1937, nr. 7-8, p. 296-310.

1938

4. Pe marginea unui articol polonez, "Preocupări literare", III, 1938, nr. 2 (februarie), p. 85-87 (în legătură cu articolul Z nowej literatury rumuńskiej de Maria Kastarska-Sergesou, apărut în "Przeład współczesny", Vargovia, XXIV, 1928).
5. Recenzie: St.Lukasik, Polska w kulturze rumuńskiej ("Przeład Współczesny", XVI, 1937), "Preocupări literare", III, 1938, nr. 2, p.87-92.
6. Traduceri poloneze din scriitorii români, studii poloneze despre literatura română, "Preocupări literare", III, 1938, nr. 7, p. 322-332.

1939

7. Cronica lui Stefan cel Mare, "Gerontări literare", III, 1939, p. 219-293 și în extras.

1940

8. Încoronarea regilor poloni la N.Gostin, "Gerontări literare", IV, 1940, p. 139-163, și în extras (București, 1941).

1941

9. Recenzie: C.Racoviță, În jurul stirilor despre cele mai vechi urme de limbă română (RIR, X, 1940), "Hrisovul", I, 1941, p. 496-498.

1942

10. E.P.Hasdeu, Ioan Vodă cel Cumplit (1572-1574), Ediție comentată de..., Craiova, Scrisul românesc, 1942, CLXII + 244 p. + 15 pl. (Colecția "Clasicii români comentați").
11. Cronica lui Stefan cel Mare (versiunea germană a lui Schedel). Prefață de N.Cartojan, București, Casa Școlarelor, 1942, 72 p. + 23 pl. ("Texte de literatură veche românească". Colecția îngrijită de prof. N.Cartojan, membru al Academiei. Nr. 3).
12. Recenzie: St.Ciobanu, Începuturile scrisului în limba românească

(București, 1941), RFR, IX, 1942, nr. 8, p. 475-477.

1 9 4 4

13. Recenzie: D. Cantemir, Viața lui Constantin Cantemir, traducere de N. Iorga, ediție nouă, îngrijită de Liliana N. Iorga (Gralova, f.a.), RFR, XI, 1944, nr. 3, p. 696.
14. Recenzie: Miron Costin, Letopisetul Țării Moldovei, ediție de Ioan St. Petre (București, 1943), RFR, XI, 1944, nr. 3, p. 698-699.

1 9 4 5

15. Edițiile operei lui Matei Micchowita, RIR, IV, 1945, fasc. II, p. 223-235.
16. Recenzie: Sebestjan Piskoreki, Kywot Berleama i Jozafeta, (ediție critică cu un studiu introductiv de Jan Janów, Lvov, 1935), RIR, XV, 1945, fasc. II, p. 240-243.
17. Recenzie: Mihail P. Dan, Cehi, Slovaci și Români în veacurile XIII-XVI (Sibiu, 1944), RIR, XV, 1945, fasc. IV, p. 391-395.

1 9 4 6

18. Asupra a două părți, RIR, XVI, 1946, fasc. I, p. 72-76 și extras, București, 1946, 6 p. (Propune înscrierea în "Bibliografia românească veche" a cărților: D. Cantemir, Vita Constantinii Cantemiri, trad. rusă, Moscova, 1783 și E.T. Kortum, Magna Charta von Galizien, 1791, apărută, probabil, la Iași; articolul a fost reprodus integral în cartea Daniei Poenaru, Contribuții la "Bibliografia românească veche", Tîrgoviște, 1973, p. 64-68 și 87-89).
19. Livres polonais dans la Bibliothèque de l'Académie Roumaine, RIR, XVI, 1946, fasc. II, p. 184-185.

1 9 4 7

20. Din viața folclorică a unor cuvinte, "Cercetări folclorice", I, 1947, p. 23-44 (despre cuvintele văpotiul țestelor, rugă, țanc).
21. Din viața folclorică și etnografică în Polonia, "Cercetări folclorice", I, 1947, p. 153-159.

1 9 4 8

22. Gele mai vechi urme de limbă românească, "Românoslavica", Praga, I, 1948, p. 117-126.

1 9 5 0

23. Histoire et sémantique de deux termes slaves: ПОВОЗЪ et ПОДВОДЪ chez les Slaves et chez les Roumains, "Slavia", Praga, XIX, 1950, p. 349-362.

1 9 5 2

24. B.P. Hasdeu și problemele de folclor, SCILF, I, 1952, fasc. 1-4, p. 161-192.

1 9 5 3

25. Antologie de literatură populară, vol. I, Poezia, București, Editura Academiei, 1953, 648 p.
26. G.I. Pitiș și cercetările sale de folclor, SCILF, II, 1953, nr. 1, p. 55-94.

1 9 5 4

27. Istoria literaturii române. Comitetul de redacție: G. Călinescu, I. Vitner, O. Grohmălniceanu, vol. I, București, ESPLA, 1954 (capitolele: Apariția primelor texte și tipărituri în limba slavonă; Cultura românească în sec. al XVI-lea; Inceputurile istoriografiei în limba română; Gr. Ureche și Miron Costin; Antim Ivireanu; Ion Neculce).
28. Problema clasificării literaturii populare în proză, SCILF, III, 1954, nr. 1, p. 47-62.
29. O sută de ani de la moartea lui Adam Mickiewicz (1798-1855), SCILF, III, 1954, p. 202-207.
30. Bolesław Prus - un mare clasic al literaturii polone, prefață la: Păpușă, în românește de T. Dan și Redu Tudoran, vol. I, București, 1954, p. 5-15.

1 9 5 5

31. D. Stăncescu, literat și folclorist, LL, I, 1955, p. 64-78.
32. Teodor Burada, folclorist și etnograf, SCILF, IV, 1955, nr. 1, p. 95-171.

1 9 5 6

33. Esopie. Ediție îngrijită, cu un studiu introductiv, note și glosar de..., București, 1956, 224 p. (ed. a II-a, 1958).
34. Adam Mickiewicz și poemul său dramatic "Dziady", SLU, I, 1956, p. 63-82 (versiunea în limba franceză, în "Revue d'histoire littéraire", I, 1956, p. 119-141), și în limba rusă, în ediția rusă a aceleiași reviste, p. 123-145).
35. "Lud" și folcloristica polonă, SCILF, V, 1956, fasc. 1-2, p. 385-389.
36. Cîntece populare polone, SCILF, V, 1956, fasc. 1-2, p. 390-391.
37. Fauna în basmul românesc: calul, SCILF, V, 1956, fasc. 3-4, p. 523-546.
38. Antologie de literatură populară, vol. II, Basmul, București, Ed. Academiei, 1956, 512 p.

1 9 5 7

39. Zagadnienie klasyfikacji i określenie literatury ludowej w prozie (Problema clasificării și definirea literaturii populare în proză), "Lud", Wrocław, XLIV, 1957, p. 266-267.

40. O rumuńskieĵ literaturze ludowej (Despre literatura populară română), "Polska sztuka ludowa", XII, 1957, p. 53-58.
41. A. Lambrior, folclorist, SCILF, VI, 1957, nr. 1-2, p. 71-124.
42. Poezia populară narativă. Balada, SCILF, VI, 1957, nr. 3-4, p. 595-651.
43. Din mişcarea folcloristică polonă, SCILF, VI, 1957, nr. 3-4, p. 710-716.

1 9 5 8

44. Bibliographie zur rumänischen Volkskunde seit 1944, "Deutsches Jahrbuch für Volkskunde", Berlin, IV, 1958, p. 517-538.
45. Adam Mickiewicz et l'écriture roumaine G. Awski, Rsl, I, 1958, p. 124-135.
46. Адам Мицкевич. Н.Булдеску и "Воспевание Румынии", Rsl, II, 1958, p. 133-147.
47. Genul personal în limbile română și polonă, Rsl, III, 1958, p. 31-41 (și RRL, V, 1960, nr. 1, p. 147-160).
48. Folcloristica polonă, SCILF, VII, 1958, nr. 1-2, p. 254-258.

1 9 5 9

49. Problema datării și periodizării literaturii populare, SCILF, VIII, 1959, nr. 1-2, p. 353-366.
50. Cîntecul funerare populare, SCILF, VIII, 1959, nr. 3-4, p. 621-665.
51. Din relațiile româno-ruse în trecut, SCILF, VIII, 1959, nr. 3-4, p. 731-733 (prezentarea lucrărilor Eufrosinei Dvoienko-Markova).
52. Din folcloristica polonă, SCILF, VIII, 1959, nr. 3-4, p. 733-736.
53. Recenzie: P.P.Pansitescu, Cronicile slave-române din sec. XV-XVI, publicate de Ion Bogdan (București, 1959), în SCILF, VIII, 1959, nr. 3-4, p. 736-742.

1 9 6 0

54. Cîntecul lui Potocki, Rsl, IV, 1960, p. 187-202.
55. Paremiologie, SCILF, IX, 1960, nr. 3, p. 461-484.
56. O scriitoare realistă poloneză - Maria Konopnicka, SCILF, IX, 1960, nr. 4, p. 707-716.

1 9 6 1

57. O cercetare folclorică în Dobrogea, SCILF, X, 1961, nr. 4, p. 703-718.
58. Problema raportului dintre cărțile populare și folclor, AUB, seria Filologie, X, 1961, nr. 23, p. 57-69.

1 9 6 2

59. Unele considerații în legătură cu originalul cronicii lui Mihai Vițezul, Rsl, VI, 1962, p. 27-39.

60. Cercetări de onomastică, dialectologie și etnografie în Polonia, Rsl, VI, 1962, p. 249-259.
61. Activitatea de folclorist a lui Gr.G.Tocilescu, SCILF, XI, 1962, nr. 1, p. 7-29.
62. Folclor din Muntenia și Oltenia, SCILF, XI, 1962, nr. 1, p. 131-173.
63. Probleme ale realismului în folclor, SCILF, XI, 1962, nr. 3-4, p. 627-642.
64. Dictionarul Enciclopedic Român, București, vol. I-IV, 1962-1966 (articole de folcloristică și de literatură polonă).

1 9 6 3

65. Graiul și folclorul polonez din Bulsăi, raionul Suceava, Rsl, VII, 1963, p. 159-186 (în colaborare cu Elena Deboveanu-Mălăeșcu).
66. Legăturile lui T.Sevoenko cu scriitorii și revoluționarii poloni, Rsl, VIII, 1963, p. 245-259.
67. Considerații despre "Învățăturile lui Neagoș Băsarab", Rsl, VIII, 1963, p. 309-339 (studiul a fost redactat în 1947).
68. S.Fl.Marian, folclorist și etnograf, SCILF, XII, 1963, nr. 1-2, p. 33-63.
69. Folclorul meștegăresc polonez, SCILF, XII, nr. 1-2, p. 333-341.
70. Helina și alte cărți populare. Ediție îngrijită de I.O.Chițimie și Dan Simonescu, București, Editura pentru literatură, 1963, XIV + 426 p.
71. Cărțile populare în literatura românească. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ion O. Chițimie și Dan Simonescu, 2 vol., București, Editura pentru literatură, 1963.
72. L'histoire du sage Ahikar dans les littératures slaves et la littérature roumaine et ses rapports avec le folklore, Rsl, IX, 1963, p. 413-426 (și în românește: Romanul popular "Povestea lui Aron și al filozofului" în literaturile slavă și română și raporturile lui cu folclorul, SCILF, XII, 1963, nr. 3-4, p. 599-609).
73. Note bibliografice la vol. Nuwele clasice polone (Norwid, Prus, Orzeszkowa, Sienkiewicz, Konopnicka, Niedźwiedski, Dygasieński, Zapolska, Żeromski, Reymont, Orkan, Perzyński, Strug). În românește de Cezar Petrescu, Elena Lința, Ion Petriș, Olga Ziaiek, București, ELU, 1963.

1 9 6 4

74. Istoria literaturii române. I. Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400-1780), București, Editura Academiei, 1964, ed. a II-a, revăzută, 1970 (cap. Meșterul Menole; Grigore Ureche; Miron Costin).
75. N.Cartojan, istoric literar, "Lucașărul", VII, 1964, nr. 7, 26 martie, p. 4.

76. Eminescu în literatura polonă, "Luceafărul", VII, 1964, nr. 13, 9 mai, p. 12.
77. Un element folcloric în creația lui Eminescu: codrul, RITL, XIII, 1964, nr. 2, p. 237-250.
78. Folclorul și cercetările folclorice în anii puterii populare, RITL, XIII, 1964, nr. 3-4, p. 557-576.

1 9 6 5

79. Niektóre cechy mowy Polaków we wsi Bulej pod Suczawą, na Mołdawii, (Unele trăsături ale graiului polonezilor din estul Bulei, lângă Suceava, în Moldova), în vol. Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, tom V (volum omagial Z.Stieber), Varşovia, 1965, p. 255-259.
80. Introducere în folcloristica polonă, RITL, XIV, 1965, nr. 1, p. 83-117; nr. 2, p. 285-322. (redactat în ianuarie-iunie 1958).
81. /La rubrica: G.Călinescu. În memoriam/, Viziunea asupra literaturii române vechi, RITL, XIV, 1965, nr. 3-4, p. 737-746.
82. Influența și traduceri ale lui Adam Mickiewicz în literatura română, Rsl, XII, 1965, p. 179-190.
83. Славянская филология в Бухарестском Университете /к столетию со дня основания Университета/, Rsl, XII, 1965, p. 259-281 (în colaborare).
84. Considerații referitoare la interpretarea formulei slave МАРЕ, Rsl, XII, 1965, p. 299-306 + 7 pl.
85. Bazele istorice și izvoarele ideii originii latine a poporului și a limbii române, AUR, seria Științe sociale - Filologie, XIV, 1965, p. 23-59.
86. Prefață la vol.: Elize Orzeszkowa, Marta, traducere de Sarina Cassven și Józef Wulin, București, ELU, 1965, p. 5-12.
87. Alexandri în cultura universală; Polonia, "Secolul XX", 1965, nr. 9, p. 15-17.

1 9 6 6

88. Vasile Alecsandri și problemele folclorului românesc la jumătatea veacului al XIX-lea, RITL, XV, 1966, nr. 1, p. 31-52.
89. N.Cartojan, RITL, XV, 1966, nr. 3, p. 471-477.
90. Romane populare românești pătrunse prin filieră slavă ("Alexandria"), Rsl, XIII, 1966, p. 93-103.
91. Prefață la: Alexandria. Esopis (cărți populare). Text revăzut de Mihail Sedoveanu, București, 1966, p. V-XIV ("Biblioteca pentru toți", nr. 16).

1 9 6 7

92. Umanistul polonez Filipino Buonaccorsi-Callimachus și originea lati-

- nă a poporului român, Rsl, XV, 1967, p. 203-209 (și în franceză: Philippe Buonaccorsi et l'origine des Roumains et de la langue roumaine, în vol. Mélanges de littérature comparée et de philologie offerts à Mieczysław Brahmer, Varșovia, 1967, p. 127-130).
93. Un motiv folcloric universal: dracul-alugă, în vol.: Folclor literar, Universitatea din Timișoara, 1967, p. 51-56.
94. Antologie de literatură populară, Vol. III, Povești, snoave și legende. Ediție alcătuită și îngrijită de I.C.Chițimia, București, Ed. Academiei, 1967, 491 p.
95. Antim Ivireanu după 250 de ani de la moarte (1716-1966), RITL, XVI, 1967, nr. 2, p. 195-204.
96. Gen literar și artă literară în creația folclorică, RITL, XVI, 1967, nr. 3, p. 385-391 (și în franceză: Genre et art littéraires surtout dans la création folklorique, în "Zagadnienia rodzajów literackich" - "Les problèmes des genres littéraires" -, Lódź, X, 1967, nr. 1 (18), p. 5-14).
- 1 9 6 8
97. FOLCLORISTI ȘI FOLCLORISTICA ROMÂNEASCĂ, București, Ed. Academiei, 1968, 405 p. (cuprinde studii publicate anterior, precum și studiul inedit Contribuția lui M. Gaster în domeniul folclorului, p. 273-326).
98. Istoria literaturii române. III. De la Școala Ardeleană la Junimea. Comitetul de redacție al volumului: Al. Dima - redactor responsabil; I.C.Chițimia, Paul Cornea, Eugen Todoran - redactori responsabili adjuncți; secretar - Stancu Ilin, București, Ed. Academiei, 1968, 840 p. (capitolele: Școala Ardeleană; Alți cărturari și scriitori iluminiști ardeleni; Istoriografie în proză și versuri; Nava Râmniceanu; Povestirea în versuri despre Mavroghani; Țițot Românul; Cîntecele lui Constantin Hangerliu; Cărturari și scriitori luminști în Principate; Poezia în Principate; Ienache Gane; B.P. Hasdeu).
99. Necesitatea metodei filologice în studiile folcloristice, în vol. Folclor literar, II, Universitatea din Timișoara, 1968, p. 73-78.
100. Les livres populaires, leur fonction littéraire nationale et l'importance en plan universel, Rsl, XVI, 1968, p. 257-271.
101. Comparațiunea și perspectivele lui în domeniul cărților populare, în vol. Studii de literatură comparată, București, Ed. Academiei, 1968, p. 113-120.
102. Un basm necunoscut înregistrat în secolul al XVIII-lea, RITL, XVII, 1968, nr. 1, p. 109-118.
103. Transilvania în coordonatele sale istorico-folclorice, RITL, XVII, 1968, nr. 4, p. 579-586.

104. Recenzia: Dan Zamfirescu, Studii de literatură română veche (București, 1967), RITL, XVII, 1968, nr. 4, p. 691-695.
105. Trzy przestrogi w księzkach plebejskich i w literaturze ludowej (Trei avertismente în cărțile plebeie și în literatura populară), în vol. Literatura, komparatystyka, folklor (volum omagial Julian Krzyżanowski), Warszawa, 1968, p. 848-852.
106. Origine et diffusion des narrations populaires en Orient et en Occident, în vol. Proceedings of the VIIIth Congress of Anthropological and Ethnological Sciences, vol. II, Ethnology, Tokio, 1968, p. 311-314.

1969

107. Caractere și metodă în domeniul literaturii române vechi, în vol. Metodologia istoriei și criticii literare, București, Ed. Academiei, 1969, p. 19-25.
108. Natura comică în creația lui Jan Kochanowski și în opere similare din alte literaturi, RITL, XVIII, 1969, nr. 1, p. 33-42.
109. Cultura literară a lui Adam Mickiewicz, AUB, Limbi slave, XVIII, 1969, p. 91-102.
110. Contribuția lui G. Marruzzi în domeniul literaturii paremiologice, IL, XXIII, 1969, p. 183-187.

1970

111. Sonetele lui Mickiewicz în context universal, Rsl, XVII, 1970, p. 283-299.
112. Literaturi slave comparate în cursul lui Adam Mickiewicz la Collège de France, în vol. Studii de literatură universală și comparată, București, Ed. Academiei, 1970, p. 10-34.
113. Din vechea răspîndire a cărții românești în Țara Oltului, în "Metropolia Olteniei", XXII, 1970, nr. 5-6, p. 533-542.
114. Aspecte ale fabulei mediteraneene esopice în unele epoci și literaturi europene, în vol. Probleme de literatură comparată și sociologie literară, București, Ed. Academiei, 1970, p. 19-30 (și în franceză: L'évolution du type de la fable ésopeque dans les littératures européennes, RITL, XIX, 1970, nr. 3, p. 377-382, și în vol. Actes du VIe Congrès de l'Association Internationale de la Littérature Comparée - Bordeaux, 1970, Stuttgart, Kunst und Wissen, Erich Bleber Verlag, 1975, p. 597-600).
115. Tadeusz Różewicz în căutarea "echilibrului" literar, "România literară", III, 1970, nr. 32, 6 aug., p. 20.

1971

116. FOLCIORUL ROMÂNESC ÎN PERSPECTIVĂ COMPARATĂ, București, Editura Minerva, 1971, X + 430 p. (cuprinde studii de folcloristică, pu-

- blicate anterior, precum și două studii inedite: Fundamentele basmului și Problematika jocurilor și cîntecelor de copil).
117. Literatura sîrbocroată veche - punte de legătură între Țările Române și Occident, în vol. Radovi Simpozijuna o srpsko- (jugo-slovensko-) rumunskim očnosima, Vršac, 22-23 V 1970, Pančevo, Ed. Libertatea, 1971, p. 71-77.
118. "L'Histoire de Skinder" en Europe et surtout dans le Sud-est européen, în vol. Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud-est-européennes, 26 août 1966, vol. VII, Sofia, Edition de l'Académie Bulgare des Sciences, 1971, p. 129-138.
119. Manuel de limba polonă. Redactor responsabil: I.G. Chițimia. Autorii: Elena Deboveanu, Victor Jeglinski, Ion Petrică, Elena Enescu-Timofte, Maria Viroloroveanu, București, OMU, 1971, 446 p.
120. Jarosław Iwaszkiewicz, reprezentant al tradiției "clasice" în literatura polonă contemporană, în vol. Studii de literatură universală și comparată, îngrijit de I.G. Chițimia și Stan Velea, București, Ed. Academiei, 1971, p. 159-169.
121. Folclorul în substanța literaturii române vechi, RITL, XX, 1971, nr. 1, p. 9-22 (retipărit și în vol. Temelii folclorice și orizont european în literatura română, sub îngrijirea științifică a dr. Ovidiu Papadima, București, Ed. Academiei, 1971, p. 7-21).
122. Stadiul cercetărilor contemporane în domeniul literaturii române vechi și perspectivele de viitor, RITL, XX, 1971, nr. 3, p. 389-397.
- 1 9 7 2
123. PROBLEME DE BAZĂ ALE LITERATURII ROMÂNE VECHI, București, Ed. Academiei, 1972, 490 p. (cuprinde studii publicate anterior și alte patru studii inedite: Stefan cel Mare - ctitor în domeniul istoriografiei; Implicațiile culturale ale mișcării humaniste în Polonia și Moldova; Izvoarele și paternitatea Cronicii lui Gr. Ureche; Informațiile istorică și artă literară în cronica lui Ioan Neculcea).
124. Universul uman al creației /despre F.M. Dostoievski, la o 150-a aniversare a nașterii/, "Tomis", Constanța, VII, 1972, nr. 1 (67), ianuarie, p. 7.
125. Umanism occidental și umanism sud-est european, RITL, XXI, 1972, nr. 1, p. 25-30 (și în franceză: Humanisme occidental et humanisme sud-est européen, Bucarest, 1973; litografiat).
126. L'évolution de la fable en tant que structure et art littéraires, "Zagadnienia Rodzajów Literackich", Łódź, XV, 1972, nr. 2 (29), p. 29-35.
127. "Țărani" lui Reymont în receptarea lui G. Ibrăileanu, AUI, scrie nouă, secțiunea III, f) Literatură, XVIII, 1972, p. 165-169.

126. V.I. Lenin și Folclor. Rsl, XVIII, 1972, p. 21-26.
129. Opera umanistului polon Martin Kromer și importanța ei pentru istoria și cultura poporului român, Rsl, XVIII, 1972, p. 187-196.
130. Fondul tradițional și educativ al creației populare, LL, 1972, nr. 2, p. 183-187.
131. Gîntecul lui "Doicin Bolnevu" și substratul comun sud-est european de cultură și creație populară, LL, 1972, nr. 4, p. 707-714.
132. "Zburătorul" lui Eliade Rădulescu și "Romantyzność", balada lui Mickiewicz, SLU, XVII, 1972, p. 49-54.
133. Folcloristica românească în ultimele decenii, RITL, XXI, 1972, nr. 4, p. 595-599.
134. C nouă semnificație a culturii din epoca lui Neagoe Basarab, în vol.: Neagoe Basarab 1512-1521. La 460 de ani de la ucrarea sa pe tronul Țării Românești, București, Editura Minerva, 1972, p. 120-129.
135. Istoria literaturii polone (sec. XII-XVIII) - curs universitar (Historia literatury polskiej, w. XII-XVIII - wykład uniwersytecki), București, CMU, 1972, 394 p.
- 1973
136. C nouă viziune asupra culturii din epoca lui Ștefan cel Mare și Neagoe Basarab, "Analele Societății de limba română din R.S.A.Voivodina", Zrenjanin, 1972/73, nr. 3-4, p. 133-142.
137. Intervenția prof.dr.doc. I.C.Chitișlia la comunicarea d-lui Leon-dros Vranoussis, dezvoltată sîmbătă 12 septembrie 1971, în cadrul celui de-al XIV-lea Congres Internațional de studii bizantine de la București, în vol.: Dan Zamfirescu, Neagoe Basarab și Invățaturile către fiul său Theodosie - Problemele controversate, București, Editura Minerva, 1973, p. 386.
138. Valoarea complexe et universelle de l'oeuvre de Mickiewicz dans le romantisme slave et européen (Rapports et communications présentées au VIIe Congrès International des Slavistes, Varsovie, 21-27 août 1973), București, CMU, 1973, 18 p.
139. Trwale i powszechne wartości dzieł Mickiewicza w romantyzmie słowiańskim i europejskim (Valori durabile și universale ale operelor lui Mickiewicz în romantismul slav și european), "Pamiętnik Literacki", LXIV, 1973, nr. 3, p. 27-32.
140. Folclorul regional în contextul folclorului național și universal, în vol. Gîntecul popular românesc, Orșova, 1973, p. 15-25.
141. Istoria literaturii române. III. Epoca marilor clasici, București, Editura Academiei, 1973 (cap. Folcloristici, ideile și opera lor).
142. Dimitrie Cantemir - reprezentant al epocii sale în plan european, RITL, XXII, 1973, nr. 2, p. 177-186.

143. Le problème de la périodisation d'une histoire comparée des littératures européennes, RITL, XXII, 1973, nr. 3, p. 363-367.
144. Străvechi substrat popular-oral și continuitate în literatura scrisă, RITL, XXII, 1973, nr. 4, p. 557-564.

1974

145. La signification contemporaine des relations culturelles roumano-polonaises au XVIIe siècle, "Revue Roumaine d'Histoire", XIII, 1974, nr. 1, p. 63-72.
146. Jarosław Iwaszkiewicz, octogenar, RLit, VII, 1974, nr. 11, 14 martie, p. 31.
147. Literatura română veche în interpretarea lui Ovid Densusianu, LL, 1974, nr. 1, p. 268-276 (și în "Analele Academiei R.S. România", an. 107 (1973), Seria a IV-a, t. XXIII, București, 1980, p. 167-174).
148. Dogoftei, primul poet român de clasă europeană, în vol. Dogoftei 1624-1693. Bibliografie. Aniversări UNESCO, Redactori: Anca Fodgoreanu, București, Tip. Univ., 1974 (studiu introductiv, p. VII-XIX) și în vol. 350 de ani de la nașterea mitropolitului Dogoftei - Studii și articole, întocmit de I. Lăudat, Iași, 1975, p. 112-115.
149. Peșma o "Bolanom Dojbinu" i zajeđ Ńki jucoistođnoevropski substrat u kulturi i narodnom stvaralaštvu, în vol. Radovi simpozijuna o jugoslovensko-rumunskim uzajamnostima u oblasti narodne kniževnosti (28 IX - 1 IX 1972), Pančevo, 1974, p. 157-167.

1975

150. Existenz und Wege der rumänischen Volksbücher in europäischer Perspektive (Viața și drumul cărților populare românești în perspectivă europeană), în vol. Berichte im Auftrag der Internationalen Arbeitsgemeinschaft für Forschung zum romanischen Volksbuch, herausgegeben von Felix Karlinger, Redaktion: Angela Birner, Seckirichen /Austria/, 1975, nr. 2, p. 39-55.
151. Eninescu și modalitatea de receptare a folclorului în creație, în vol. Cîntecul popular românesc - Studii de folclor (III), Craiova, 1975, p. 35-46.
152. T.T. Bureada, Istoria teatrului în Moldova. Ediție și studiu introductiv de..., București, Editura Minerva, 1975, XXIII + 809 p. + 12 pl. și portret.
153. N. Cartoian în istoriografia literară românească, LL, 1975, nr. 1, p. 159-161.

1976

154. /Sub îngrijirea științifică a lui I.O. Chițimia/, Mihai Moraru, Cătălina Velculescu, Bibliografia enalitică a cărților populare laice, vol. I-II, București, Ed. Academiei, 1976 și 1978, 242 +

- XVI + 243 p. (în vol. I: Introducere și Notă asupra ediției; în vol. II: Viața cărților populare și funcția lor literară).
155. Relații culturale româno-polone în secolul al XVII-lea, în vol. Raporturi literare româno-slave, București, Tip. Univ., 1976, p. 79-95.
156. Le rôle politique et social de l'oeuvre de Mickiewicz dans la société roumaine au milieu du XIXe siècle, în vol. Raporturi literare româno-slave, București, Tip. Univ., 1976, p. 121-130.
157. Cărțile populare românești în perspectivă europeană, LL, 1976, nr. 2, p. 460-470.
158. The Reception of Eminescu's Works in Poland considering his International Acknowledgment. RITL, XXV, 1976, nr. 4, p. 563-570 (și în SLU, XI, 1978, p. 44-50; Receptarea lui Eminescu în Polonia în contextul conștientizării lui universale).

1977

159. Toponimie și substrat istoric: Stirmina - Mehedinți, în vol. Rădovi Simpoziuma - Actele simpozionului româno-iugoslav - Zrenjanin, 9-13 X 1974. Pančevo, 1977, p. 77-81.
160. Littérature orale - Littérature écrite, GREL, 1977, nr. 1, p. 53-61.
161. În memoria: Witold Doroszewski (1899-1976), "Cercetări de lingvistică", Cluj-Napoca, XXII, 1977, nr. 1, p. 121-122.
162. Le romantisme slave et la modalité différente de la réception créatrice du folklore en perspective universelle, AUB - Limbi și literaturi străine, XXVI, 1977, II, Slave, p. 81-86.

1978

163. Discuții asupra barocului, în legătură cu/ Tratatul de Istoria literaturii române, RITL, XXVII, 1978, nr. 1, p. 126-127.
164. Le rôle du folklore dans le développement des littératures sud-est européennes, în vol. Славянские литературы и Балканы, II, Sofia, 1978, p. 356-362.
165. Mickiewicz et la fonction universelle de son oeuvre, în vol. Studii literare româno-slave, București, Tip. Univ., 1978, p. 143-157.
166. Le succès de l'oeuvre de Voltaire en Roumanie et dans le Sud-est de l'Europe, AUB, Limbi și literaturi străine, XXVII, 1978, nr. 2, p. 45-52.
167. Primele tipărituri slavo-române și importanța lor în context european și sud-est european, "Biserica Ortodoxă Română", XCVI, 1978, nr. 9-10, p. 1027-1031.
168. Texte byzantino-slave et philologie roumaine, GREL, 1978, nr. 3, p. 163-164.

1979

169. Cultura populară - continuitate și unitate națională, XL, 1979, nr. 2, p. 245-249.
170. Începuturile cărții slavo-române și semnificația ei în context european și sud-est european, în vol. Biblioteca și societatea, Craiova, 1979, p. 36-39.
171. Primele tipărituri slavo-române și importanța lor în contextul relațiilor culturale româno-slave, în vol. Actele simpozionului de raporturi culturale, literare și lingvistice româno-iugoslave (Radovi simpozijuna posvećenog rumunsko-jugoslovenskim kulturnim, kniževnim i lingvističkim vezama), București - 21-25 oct. 1976, București, Tip. Univ., 1979, p. 85-90.
172. Documentul folcloric în viziunea istorică și comică la Eminescu, în vol. Mihai Eminescu - omagiu (1889-1979), sub îngrijirea unui colectiv format din Zoe Dumitrescu-Bugulenga, I.C. Chițimia, Gh. Burcesou ș.a., București, 1979, p. 14-26 (Institutul de istorie și teorie literară "G. Călinescu". Societatea literară "Relief românesc").
173. Un secol al clasicismului românesc - secolul al XVII-lea, RITL, XXVIII, nr. 4, p. 505-512.
174. Humanisme et Renaissance dans une histoire comparée des littératures européennes, în vol. Actes du VIIe Congrès de l'Association Internationale de Littérature Comparée (Montreal-Ottawa, 13-19 août 1973). Sous la direction de Milan V. Dimaš et Eva Kushner. Tome II. La littérature comparée aujourd'hui. Théorie et pratique. Stuttgart, Kunst und Wissen, Erich Bieher Verlag, 1979, p. 123-125 (Bibliothèque de la Revue canadienne de littérature comparée, vol. 3).
175. Mănăstirea Vodita în semnificația istorică și culturală a unor documente și evenimente vechi, în vol. Mehedinti - istorie și cultură, I, Drobeta-Tr. Severin, 1979, p. 271-275.

1980

176. Două poezii, două lumi poetice: M. Eminescu, "Mai săm un singur dor" și S. Wyspiański, "Nicch nikt nad grobem mi nie pęcaze", (Nimeni să nu-mi plîngă la mormânt), Rsl, XIX, 1980, p. 199-208.
177. Полска книга, проникнала в българската литература чрез посредничеството на румънската - "Барбара Убрик" и нейният автор (O carte poleză, pătrunsă în literatura bulgară prin intermediu românesc - "Barbara Ubryk" și autorul ei), în vol. Българо-румъноки литературни взаимоотношения през XIX в., Sofia, 1980, p. 243-247.
178. B.P. Hasdeu și relațiile româno-bulgare moderne, AUB - Limbi și șiteraturi străine, XXIX, 1980, nr. 1, p. 25-30.

179. Coordonate fundamentale ale literaturii române vechi, RITL, XXIX, 1980, nr. 2, p. 223-234.
180. Culture populare în concepția lui B.P.Hasdeu, LL, 1980, nr. 3, p. 456-460.
181. Humanisme et Renaissance dans la culture du Sud-Est européen par rapport à la Renaissance occidentale, în vol. Actes du VIIIe Congrès de l'Association Internationale de Littérature Comparée (București, 6-12 sept 1976). Sous la direction de Béla Köpeczi et György M. Vajda, Stuttgart, Erich Bieher Verlag, 1980, p. 195-200.
182. Considerații finale la "Inelul și năframa" /de B.P.Hasdeu/, "Manuscriptum", XI, 1980, nr. 3 (40), p. 71-74.
183. Cărți-tezaur de cultură română veche în reevaluare, în vol. Valori bibliofile din patrimoniul cultural național - cercetare și valorificare, I, Rimnicu-Vilcea, 1980, p. 339-343.
184. Limă și istorie. Noi argumente în problema formării poporului și limbii române, în vol. Mehedinți. Istorie și cultură, II, Drobeta-Tr. Severin, 1980, p. 23-38.

1 9 8 1

185. Unele probabile ale unei vechi traduceri din latină în "Psaltirea Schelăreană", RITL, XXX, 1981, nr. 2, p. 151-156.
186. Din universul creației lui Tolstoi; fabule lui în context universal, Gal, XX, 1981, p. 241-248.
187. "Masa tăcerii" sau fondul autohton al inspirației lui Brâncuși, în vol.: Mehedinți - istorie și cultură, III, Drobeta-Tr. Severin, 1981, p. 211-215.

1 9 8 2

188. Sincronismul vechilor scrieri, "Luceafărul", XXV, 1982, nr. 1-2 (1027-1028), 9 ian., p. 9.
189. Arșag, vatră veche de cultură românească (implicații etnofolclorice), REF, XXVII, 1982, nr. 2, p. 125-132.
190. Începuturi ale stilului istoriografic românesc; Mihail Moxa, RITL, XXXI, 1982, nr. 2, p. 171-175.
191. Începuturile scrierului în limba română, "Luceafărul", XXV, 1982, nr. 15, 10 aprilie, p. 1 și 3; nr. 16, 17 aprilie, p. 3; nr. 17, 24 aprilie, p. 1 și 3; nr. 19, 8 mai, p. 6; nr. 21, 22 mai, p. 1 și 5; nr. 32, 7 august, p. 1 și 7.
197. Recenzie: N. Cartoian, Istoria literaturii române vechi (București, 1960, RITL, XXXI, 1982, nr. 3, p. 327-328).
198. Enigmele unui curent literar, "Luceafărul", XXV, 1982, nr. 40 (1065), 2 oct., p. 9 (Rubrica Barocul - creație și menieră).
199. Tipuri de dicționare și diversificarea lor, "Anuar de lingvistică

- și istorie literară", Iași, XXVII, 1979-80 /apărut în 1982/, p. 306-311.
200. Relui folclorului și al cântecilor populare în formarea limbilor literare română și sârbocroată, în vol. Radovi jugoslovenskog-rumunskog Simpozijuma - Actele Celui de-al V-lea Simpozion românco-juoslav - Beograd 25-29 august 1980, Beograd, 1982, p. 115-124.
201. Mehedinți, oameni și întâmplări în vechi relatări românești, în vol. Mehedinți - cultură și civilizație, IV, Drobeta-Tr. Severin, 1982, p. 27-33.
202. Jan Kochanowski în contextul epocii și în receptarea românească, în vol. Relații culturale româno-polone. Colectiv de redacție: Ion Petrică - coordonator; I.C.Chițimia, Elena Deboveanu-Terpu, Victor Jeglinski, Elena Timofte, Constantin Geambașu, București, Tip. Univ., 1982, p. 119-125.
203. Dan Simonescu la 80 de ani. În onoare, în Buletinul Societății /de științe filologice din R.S.Românie/, București, 1982, p. 108-112.
- 1 9 8 3
204. "Aventura" purismului pe scară europeană, "Lucaefărul", XXVI, 1983, nr. 5 (1083), 5 febr., p. 3.
205. "Texte de aur" - reevaluarea începuturilor scrisului în limba română, în vol. Valori bibliofile din patrimoniul cultural național. Cercetare și valorificare, II. Colegiul de redacție: Dan Simonescu, I.C.Chițimia, Gabriel Stempel, Ion Stoica, Florica Secăreșu, București, 1983, p. 131-136.
206. Le problème du baroque dans les littératures slaves de l'est et dans la littérature roumaine, Rsl, XXI, 1983, p. 145-155.
207. Generarea și "regenerarea" romantismului literar, "Lucaefărul", XXVI, 1983, nr. 23 (1101), 11 iunie, p. 3.
208. Miron Costin - un mare "clasic" al literaturii vechi, RITL, XXVI, 1983, nr. 2, apr.-iunie, p. 49-54.
209. B.P.Hasdeu, promotor al cercetării moderne în științele filologice, "Istros", Muzeul Brăila, II-III, 1981-83, p. 587-591.
210. Recenzie: Emil Turdeanu, Apocryphes slaves et roumains de l'ancien Testament, (Leiden, 1981), RITL, XXVI, nr. 3, p. 411-412 (și "Synthesis", X, 1983, p. 96).
211. Tăria morală a continuității, "Lucaefărul", XXVI, 1983, nr. 49 (1127), 10 dec., p. 1-2.
212. Importanța bibliografiei retrospective naționale în context european, în Buletinul Societății /de științe filologice din R.S.Românie/ pe anul 1983, București, 1983, p. 20-26.
213. Nicoles Cartoian (1883-1944), ibidem; p. 82-85 (rubrica Aniversări).

214. LITERARIE STUDIA I SZKOLE RUMUNISTYCZNO-POLONISTYCZNE (Studii și schițe literare de românistică și polonistică), pod redakcją Henryka Miastowskiego, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983, 465 p. (Cuprinde 18 studii publicate în România, traduse pentru prima dată în limba polonă).
215. De Fortune du roman populaire oriental "Sendebar", în vol. Berichte im Auftrag der Internationalen Arbeitsgemeinschaft für Forschung zum romanischen Volksbuch (begründet von Felix Karlinger), herausgegeben von Dieter Messner und Angela Birner, (*Arbeits zum romanischen Volksbuch Nr. 6*), Salzburg, 1983, p. 50-53.

Lucrări consacrate profesorului I. Chițimia

1. Găbelina Vulcănescu, Chițimia, Ion Constantin, în vol. Encyclopédie des Mélanges, t. II, Berlin-New York, 1969, col. 1364-1366;
2. Marian Popa, Dictionar de literatură română contemporană, București, 1971, p. 168-169, ed. a II-a, 1977, p. 147.
3. Marin Bucur, Istoriografia literară românească de la origini pînă G. Găbelinescu, București, 1973, p. 437-439.
4. Ovidiu Birlea, Istoria folcloristicii românești, București, 1974, p. 570-571.
5. Mișca Birsa, I.C. Chițimia, "Revista", Orșova, XII, 1975, nr. 2, 15 febr., p. 12 (și în vol. De la Meședonski la Argezi, Orșova, 1975, p. 110-113).
6. Mihai Mitu, Polonistyka rumuńska w trzydziestolecie (Prace językoznawcze), "Język Polski", LVI, 1976, nr. 3, p. 203-213.
7. Romulus Vulcănescu, Dictionar de etnologie, București, Editura Albatros, 1979, p. 317.
8. Tordax Datcu, Sabina Stroescu, Dictionarul folcloriștilor, București, Editura științifică și enciclopedică, 1979, p. 133-135 (articoli de T. Datcu).
9. Dan Simonescu, Chițimia, Ion Constantin, în vol. Dictionar de literatură română. Scriitori, reviste, curente, Coordonatori: D.M. Păcurariu, București, Editura Univers, 1979, p. 100-101.
10. Victor Jęglinski, Limba polonă la Universitatea din București, în vol. Din istoricul slavisticii românești, Coordonatori: Elena Lințe, București, Tip. Univ., 1982, p. 100-110.
11. Mihai Mitu, Un Om de Carte (Profesorul Ion Chițimia la 75 de ani), "Luceafărul", XXVI, 1983, nr. 20 (1098), 21 mai, p. 7.
12. Stan Veles, I.C. Chițimia, în Buletinul Societății de Științe Filologice/pe anul 1983, București, 1983, p. 105-109.

PROFESORUL PANDELE OLTEANU LA A 75-A ANIVERSARE

La 5 septembrie 1983, profesorul dr. docent Pandele Olteanu, membru al Comitetului Asociației Slavistilor din R.S.România, a implinit 75 de ani.

Născut în comuna Bascov, jud. Argeș, P.Olteanu a urmat cursurile Facultății de litere și filozofie a Universității din București, avându-i ca profesori, printre alții, pe Ovid Densusianu, N.Cartojan, I.A.Gandrea și D.Caracostea. Între anii 1932-1935 face studii de specializare în slavistică în Bulgaria și Polonia, după care funcționează ca profesor de liceu la București (1935-1938) și la seminarul pedagogic din Iași (1938-1942).

Ca lector de limbă și literatură română la Facultatea de filologie a Universității "J.A.Comenius" din Bratislava (1942-1949), P.Olteanu a depus o susținută activitate de popularizare a culturii române în Cehoslovacia, contribuind astfel la întărirea mai vechilor legături culturale româno-cehoslovace. Își susține doctoratul cu teza Raporturi lingvistice între limba română și limbile slave de apus slovacă și cehă (publicată parțial, în articole, apoi în volum separat, în 1947). Împreună cu un grup de membri români și cehoslovaci ai Societății pentru relații culturale și economice româno-cehoslovace (Společnost pro kulturní a hospodářské styky s Rumunskem), editează buletinul "Românoslavica", în care au fost publicate interesante studii și articole din domeniul relațiilor culturale și lingvistice româno-cehoslovace și româno-slave (a apărut un singur număr, în 1948)¹.

După întoarcerea în țară, lui P.Olteanu i se încredințează conducerea secției și limbă și literatură slovacă, nou înființată, alături de "Românoslavica. Revue des études slavo-roumaines", Numero 1, Prague, 1948. Comité de rédaction: Vladimir Euben, rédacteur responsable; Tr. Ionescu-Nișcov, rédacteur en chef; P.Olteanu, corédacteur; B.Havranek, K.Krejčí, Gh.Staca, J.Macůrek, Fr.Wollman, J.Kvapil, J.Stanišlav, Damian Bogdan, I.C.Chițimia.

Col. 29/1984 fasc. 22

de alte discipline din domeniul slavisticii, în cadrul Facultății de Filologie a Universității din București, în urma reformei învățământului. Lector (din 1949), conferențiar (din 1963) și profesor (din 1968), îndeplinind o vreme și funcția de șef al catedrei de limba cehă și slovacă, Pandele Olteanu a pregătit un număr însemnat de specialiști în domeniul limbii și literaturii slovace. În afara cursurilor de limba slovacă, a ținut și cursuri de slavă veche și slavonă românească, de gramatică comparată a limbilor slave; prelegerile sale s-au distins printr-o înaltă ținută științifică, totdeauna la curent cu literatura de specialitate, expuse cu o argumentare strînsă și adesea cu idei noi, originale. Alături de cursurile universitare publicate, a redactat și excelente manuale pentru Liceul cu limbă de predare slovacă de la Nădlac, jud. Arad, contribuind și la pregătirea cursurilor de perfecționare a profesorilor de la acest liceu.

Menționăm că între 1949-1958 a făcut parte din colectivul pentru transcrierea, traducerea și studiul documentelor slavo-române de la Institutul de Istorie "N.Iorga" din București.

Doctor docent în filologie (din 1965), profesor consultant (din 1974), Pandele Olteanu a îndrumat și un număr de doctoranzi, cărora le-a fost, ca și studenților, un exemplu de perseverență în studiu și de tact pedagogic.

Strîns împletită cu cea didactică, activitatea științifică a profesorului Pandele Olteanu cuprinde planuri diverse ale filologiei românești. Astfel, în domeniul relațiilor culturale și politice româno-cehe și româno-slovace, a dat câteva contribuții notabile despre ecourile mișcării revoluționare husite la români, despre pedagogul Jan Amos Komenský, despre activitatea ziaristului slovac G. Augustiny în România; de asemenea, a tradus din limba slovacă romanul Ieri și mine de V. Minač (1950).

Profesorul Pandele Olteanu a consacrat câteva lucrări limbii slave vechi și slavonei: monografia Limba povestirilor slave despre Vlad Tepeș (1961), Sintaxa și stilul paleoslavici și slavonei (1974).

studiu amplu, într-un domeniu mai puțin cercetat în literatura de specialitate; a coordonat elaborarea primului manual universitar românesc de Slavă veche și slavonă românească (1975), în care este și autorul capitolului de Sintaxă, lucrare colectivă (ceilalți autori sînt: G.Mihăilă, Lucia Djamo-Diaconiță, Emil Vrăbie, Elena Lința, Olga Stoicovici, Mihai Mitu), foarte bine primită, citit în țară, citit și peste hotare², de asemenea, în câteva studii de amănunt, a făcut interesante precizări în domeniul interferențelor lexicale slavo-române din unele vechi texte românești.

Bun cunoscător al literaturilor antice și a celei bizantine, folosind consecvent metoda confruntării textelor, profesorul Pandele Olteanu și-a concentrat atenția în ultimii ani asupra studierii izvoarelor unor vechi texte românești de limbă slavonă din sec. XVI-XVII, pe un larg fond comparat, ajungînd, în concluzii, fie la corectarea unor erori, fie la stabilirea, pentru prima dată în filologia românească, a raportului corect între versiunile românești și textele străine de la care s-a pornit, insistînd totodată asupra originalității modului românesc de receptare a literaturilor străine, asupra valorii indiscutabile a literaturii române vechi în cadrul culturii popoarelor din sud-estul Europei. Cercetările sale în domeniul stabilirii izvoarelor și originalităților unor texte fundamentale (Căzaniile lui Coresi; Căzania lui Varlaam; Aritmologia și Etica lui Nicolae Milescu; cărțile populare Floarea Darurilor și Fiziologul; mai recent, Pravila lui Coresi și Pravila de la Govora) îl însorîu pe prof. Pandele Olteanu în rîndul reprezentanților activi ai metodei textologice de cea mai bună tradiție în filologia românească.

Participant la viața științifică, citit în cadrul Asociației Slavagților, citit și al altor instituții și foruri culturale din țară, profesorul Pandele Olteanu este cunoscut și în lumea științifică de peste hotare, prin prezența cu comunicări la toate congresele interna-

2 Vezi, între altele, prezența lui M.Mladenov, în "Palaeobulgarica", Sofia, III, 1979, nr. 1, p. 97-100.

ționale ale slavistilor (este și membru al Comisiei de textologie a Comitetului Internațional al Slavistilor), ca și la alte manifestări (congrese de filologie romanică, bizantinologie, tracologie ș.a.).

La a 75-a aniversare, în momentele când îndelungate și multiple sa activitate de cercetare capătă tot mai mult contururile unor solide ediții sau monografii de proporții, primite sau așteptate cu interes de lumea științifică, membrii Asociației Slavistilor, foștii și actualii elevi și colaboratori urează Profesorului Pandele Olteanu ani mulți fericiți, sănătate și putere de muncă, pentru a-și putea aduce în continuare aportul la dezvoltarea slavisticii românești.³

Silvia Niță-Armaș

Lista lucrărilor profesorului Pandele Olteanu

(bibliografie selectivă)

Abrevieri

AUB	- Analele Universității din București
LL	- Limbă și literatură
Rsl	- Romanoslavica
SOILP	- Studii și cercetări de istorie literară și folclor
SCL	- Studii și cercetări lingvistice

a) Studii, articole, volume

1. Povestiri prelucrate din limbile slave, Iași, 1940, 113 p.
2. Rumunské kultúra a slovanstvo, Bratislava, 1947, 93 p.
3. Vianočné rumunské sviatky a obyčaje so zreteľom na Slovensku, Martin, 1947, 17 p.

3 Dintre lucrările despre prof. P.Olteanu și activitatea sa științifică amintim: Jana Balaciu, Rodica Chiriacescu, Dictionar de lingviști și filologi români, București, Ed. Albatros, 1978, p. 189-190; Encyklopédia slovenská, IV zväzok, Bratislava, 1980, p. 1975; Tiberiu Pleter, Istoricul studierii limbilor și literaturilor cehă și slovacă la Universitatea din București, în vol. Din istoricul slavisticii românești. Coordonator: Elena Lința, București, Tip. Univ., 1982, p. 114-116.

4. K fonetickému suvisu medzi rumunčinou a západnou slovančinou, in "Jazykovedný Sborník Mat. Slov.", I, Turč.: Sv.Martin, 1947 (și extras, 57 p.).
5. Contribuții lingvistice la vechimea și adâncirea legăturilor ce-ehoslovaco-române, Bratislava-București, 1948.
6. Lingvistica slovacă de astăzi și importanța ei pentru limba română, "Românoslavica", Praga, I, 1948, p. 128-155.
7. Traducere: Jan Stanislav, Urmele limbii lui Chiril și Metodie în toponimia și onomastica slovacă, Praga, 1948.
8. Recenzie: Cîntec despre castea lui Igor. Traducere din rusa veche, cu introducere și comentarii de Mihai Beniuc (București, 1951), SCILF, I, 1952, nr. 1-4, p. 245-253.
9. Nuniri slave în Transilvania de Nord, LL, III, 1957, p. 185-215.
10. Aux origines de la culture slave dans la Transylvanie du Nord, et le Maramures, Rel, I, 1958, p. 169-197.
11. Некоторые особенности славянского языка Трансильвании, Rel, II, 1958, p. 77-114.
12. Imperfectul în slava de la noi și traducerea lui în limba română, Rel, III, 1958, p. 43-60.
13. Actualitatea lui Ludovít Štúr, Rel, III, 1958, p. 259-263.
14. Contribuții la studiul slavonismelor lexicale din textele rotaci-zente. I. Substantivele, SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 603-619.
15. Limba povestirilor slave despre Vlad Tepeș, București, Ed. Academiei, 1961, 409 p.
16. Ziaristul slovac Gustav Augustiny în România, AUB, XI, 1962, p. 355-365 (în colaborare cu Gh. Călin).
17. Contribuții la studiul elementelor slave din cele mai vechi traduceri românești. II. Verbe, adjective, adverbe, prepoziții, particule, LL, VI, 1962, p. 67-97.
18. Les originaux slave-russes des plus anciennes collections d'homélies roumaines, Rel, IX, 1963, p. 163-193.
19. Un pergament cu text crocto-glezolitic din Transilvania, "Revista Arhivelor", VII, 1964, nr. 2, p. 163-207.
20. Contribuții la problema începuturilor și promovării scrisului românesc (400 de ani de la apariția "Tîlcului Evangheliilor" - 1564, al lui Coresi), LL, VIII, 1964, p. 189-211.
21. Contributions à la littérature homélique de la Transylvanie et de l'Ukraine Carpathique, "Zbornik Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského", Philologica, Bratislava, 1964, p. 61-80.
22. Prepusul original ungurec al "Cazaniei I", din 1564, e diac-nului Coresi: corectarea unei erori, în vol. Omăgiu lui Alexandru Rosetti, București, Ed. Academiei, 1965, p. 645-650.

23. "Postilla de Neagovo" în lumina "Cazaniei I" a Diaconului Goreei (cca 1564), Rsl, XIII, 1966, p. 105-131.
24. Contribuții la studiul literaturii omiletice în vechile literaturi bulgară și română, Rsl, XIV, 1967, p. 305-358.
25. "Fiore di virtù" dans les versions slaves traduites du roumain, Rsl, XVI, 1968, p. 273-304.
26. Adjectivul în "Cazanla I" a diaconului Goreei și în versiunea slavă de Neagovo, SCL, XX, 1969, nr. 2, p. 183-195.
27. Considerații filologice-lingvistice despre postilele husito-reformate de interpretare a Decalogului, în vol. Studii de slavistică, I, București, Ed. Academiei, 1969, p. 45-64.
28. Cercetarea monografică a limbii popoarelor strămoșești: geto-daco-tracii - Realizări, corectări, propuneri, în vol. Interferențe, București, Societatea literară "Relief românesc", 1969, p. 7-33.
29. Contribuții la studiul unor omilii izolate traduse în limba română, AUB, Limbi slave, XVIII, 1969, p. 9-22.
30. Chiril-Constantin "filozoful", ca omilet și scriitor, "Biserica Ortodoxă Română", 1969 (și în "Юбилейный сборник", Sofia, 1970).
31. Cea mai veche omilie în limba română, Rsl, XVII, 1970, p. 227-250.
32. Izvoarele gândirii și operei lui Jan Amos Comenius (la împlinirea a 300 de ani de la moarte), "Ortodoxia", XX, 1970, nr. 4, p. 606-624.
33. Criterii stilistice în studiul comparat al literaturii omiletico-parenetice, în vol. Probleme de literatură comparată și sociologie literară, București, Ed. Academiei, 1970, p. 135-154.
34. Izvoare originale și modele bizantino-slave în operele Mitropolitului Varlaam, "Biserica Ortodoxă Română", LXXXVII, 1970, nr. 1-2, p. 113-151.
35. Metoda filologiei comparate în cercetarea izvoarelor și originalului neogrec al operei "Leastyts", tradusă de Mitropolitul Varlaam, "Mitropolia Olteniei", 1970, p. 544-566.
36. Les éléments italiens et roumains dans les versions slaves de l'oeuvre "Fiore di virtù", în vol. Actele Celui de-al XII-lea Congres Internațional de lingvistică și filologie romanică, București, Ed. Academiei, 1971, p. 1115-1119.
37. Izvoare și versiuni bizantino-slave ale Omiliei lui Varlaam despre înmormântarea lui Hristos, în vol. Studii de slavistică, II, București, Ed. Academiei, 1971, p. 57-90.
38. Sur les anciennes oeuvres oronto-glagolitiques chez les Roumains, în vol. Glagolitica jedana esteteječa jedne velike tradicije, Zagreb, 1971.
39. Sur les versions neo-grecques de l'oeuvre "L'Échelle", traduites du slavon en roumain, "Macedonian Academy of Sciences and Arts - Sec-

- tion for Social Sciences. Contributions, II-1", Skopje, 1971, p. 5-15.
40. Elemente de folclor și de literatură populară din Cazanlia Mitropolitului Varlaam (1643) în lumina izvoarelor neogrec: Cuvântările lui Damascchin Studitul, "Philologia", II, București, Ed. Academiei, 1972, p. 133-156.
41. Unul din izvoarele neogrecești ale "Cazaniei" mitropolitului Varlaam (1643): "Compara" lui Damascchin Studitul, *Rel.*, XVIII, 1972, p. 163-185.
42. "Damaschinskij" nrčja v slovensko-rumunskoj literaturne (Referaty a prednėšky prednesene na VII-om Kongresse Slavistov, Varšava, 21-27 VIII 1973), București, Centrul de multiplicare al Universității, 1972, 39 p.
43. Sintaxa și stilul paleoslaviei și slavonei, București, Editura științifică, 1974, 392 p.
44. Damascchin Studitul și Mitropolitul Varlaam al Moldovei, "Mitropolia Moldovei și Sucevei", LII, 1976, nr. 3-4, p. 211-244.
45. "Археография и этика" Святара Милоску в свете текстологии, AUB, Limbi și literatură slave, XXVI, 1977, nr. 2, p. 131-145.
46. Elemente românești în lexiconul operei "Libro od mnoziceh razloga" sau "Viere di Virė", în Actele Simpozionului de raporturi culturale, literare și lingvistice romăno-ugoslave, 21-25 oct. 1976, București, Tip. Univ., 1979, p. 439-452.
47. Opere "Floarea Daurilor" în versiunea românească Hurezu-Snagov (1700), în vol. Valori bibliofile din patrimoniul cultural național - Cercetare și valorificare, I, Rimnicu-Vilcea, 1980, p. 367-376.
48. N. Milescu-Spătarul, "Cartea naturii", "Manuscriptum", XIII, 1982, nr. 2, p. 55-66.
49. Contribuții la o istorie a legăturilor culturale polono-ucraino-române, în vol. Relații culturale romăno-polone, București, Tip. Univ., 1982, p. 167-172.
50. Nicolae Milescu, Artimologia. Etica și originalele lor latine. Ediție critică, studiu monografic, traducere, note și indici de Pandele Olteanu, București, Ed. Minerva, 1982, 408 p.
51. "Fiziologul" sub aspect stilistic (cu atestări și din versiuni manuscrise slavo-române necunoscute), în vol. Din istoricul slavisticii românești, București, Tip. Univ., 1982, p. 170-186.
52. "Cartea naturii" de Spătarul Milescu, în vol. Valori bibliofile din patrimoniul cultural național. Cercetare și valorificare, II, București, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, 1983, p. 137-144.

53. К истории "Физиолога" в славянских и румынской литературах,
 Rsl, XII, 1983, p. 359-384.

b) Manuale

54. Slovenská čítanka a gramatika pre V. triedu, București, EDP, 1968,
 216 p.
55. Slovenská čítanka a gramatika pre VI. triedu, București, EDP, 1968,
 232 p.
56. Slovenská gramatika. Učebnica pre IV. triedu, București, EDP, 1971,
 84 p.
57. Manual de limba slovacă. Curs practic pentru anul I, București,
 Tip. Univ., 1972, 452 p. (în colaborare).
58. Istoria limbii slovace. Antologie de texte, București, Tip. Univ.,
 1974, 408 p. (în colaborare).
59. Slava veche și slavona românească (coordonator și osutor), Bucu-
 EDP, 463 p.

PROF. DR. CONSTANTIN N. VELICHI LA A 70-A ANIVERSARE

Slavistica românească înscrie, alături de alte frumoase jubilee din ultimii ani, a 70-a aniversare a distinsului istoric, pasionat cercetător al relațiilor româno-bulgare, prof. dr. Constantin N. Velichi, vicepreședinte al Asociației Slavistilor din R.S. România.

Constantin N. Velichi s-a născut la Galați, la 6 octombrie 1912, într-o familie de intelectuali. Student în 1929, la Facultatea de filozofie și litere din București, urmează în același timp cursurile Școlii Superioare de Arhivistică și Paleografie, alegându-și ca specialitate paleografia slavă, în care-și dă examenul de diplomă în anul 1934. Aici, la cursurile prof. P.P.Panaitescu și Nicolae Cartoian, dar mai ales în seminariile de la facultate conduse de Nicolae Iorga, C.G. Giurescu, P. Gancel, își însușește metoda de lucru și pasiunea cercetării științifice.

Licențiat în 1933 și absolvent al Institutului pedagogic universitar în 1934, Constantin Velichi a început să publice din ultimul an de studii în "Revista Istorică" a lui Nicolae Iorga, prima sa publicație fiindu-i chiar teza de diplomă de la Arhivele Statului însoțită de alte câteva documente (Documenta inedite de la Stefan cel Mare la Ieremia Movilă, 1934).

Pasiunea sa pentru slavistică a fost remarcată de Nicolae Iorga, care l-a ajutat să ocupe postul de profesor la Liceul Român din Sofia (Bulgaria), pentru a se specializa în slava veche și a-și însuși o limbă slavă modernă - bulgara -, ambele atât de necesare pentru înțelegerea documentelor slavo-române.

Domeniul spre care s-a îndreptat tânărul cercetător era evul mediu românesc, subiectul ales inițial pentru teza sa de doctorat fiind Domnia lui Mircea Vodă Turcitul. Socit însă la Sofia, intră în contact cu realități noi. Învăță repede limba și cercetează arhive și vechi mă-năstiri, nu numai pe cele din Bulgaria, ci și pe cele de la Istanbul. Aici, în arhiva metohului Patriarhiei de la Ierusalim, descoperă importante documente slave și românești pe care le va publica mai târziu.

Trecînd la studiul limbii și istoriei bulgare și intrînd în legături cu unii profesori ai Universității din Sofia, orientarea sa începe treptat a se schimba. Au contribuit la aceasta nu numai profesorul bulgar Mihail Dimitrov și cunoscutul arhivist Nikola Traikov, ci și vechii lui profesori - Nicolae Iorga, Constantin C. Giurescu și mai ales Victor Papacostea, care conducea atunci Institutul balcanic de la București. Toți l-au îndemnat spre cercetarea unei epoci mai noi, deosebit de importantă pentru ambele popoare, perioada Renașterii bulgare, iar prezența unor importante fonduri documentare la Arhivele Statului din București era ademenitoare. Fără a părăsi total vechile preocupări, Constantin Velichi se angajează din ce în ce mai mult pe calea cercetării relațiilor româno-bulgare în secolul al XIX-lea, domeniu din care și alege și subiectul tezei de doctorat.

În 1941 înființează împreună cu Emil Turdeanu și Valentin Ocheșaru "Buletinul Institutului Român din Sofia". Aici Constantin Velichi și-a publicat o parte din documentele românești și toate documentele slave descoperite la Istanbul.

Înființarea lectoratului de limbă și literatură română la Universitatea din Sofia în 1945 l-a găsit pregătit. Lecția sa de deschidere, Legături culturale între români și bulgari la începutul Renașterii bulgare, s-a bucurat de un real succes: a fost tipărită, în broșură separată de Ministerul bulgar al Informațiilor, iar autorul rugat să o expună încă o dată într-o mare sală publică din oraș. Ulterior, Radio Sofia l-a invitat să țină oțteve conferințe despre relațiile româno-bulgare din sec. al XVIII-lea și al XIX-lea, publicate în rezumat în unele ziare bulgărești.

În anul următor, 1946, Constantin Velichi își susține la București, teza de doctorat, în care studiază legăturile româno-bulgare în prima parte a Renașterii bulgare (1762-1840), obținînd titlul de doctor în istorie. Teza a fost publicată abia în 1970, cu multe completări și adăugiri, în limba franceză, în Editura Academiei R.S. România: La contribution de l'émigration bulgare de Valachie à la renaissance politique

et culturalele din noua bulgare (1762-1850).

Ca lector la Universitatea din Sofia, Constantin Velichî a observat că nu numai literatura clasică, ci și cea contemporană românească erau foarte puțin cunoscute în Bulgaria. De aceea a îndemnat pe unii scriitori bulgari, cunoscători ai limbii române, ca Iordan Stratiev, Ianka Miteva ș.a. să lucreze în acest domeniu, ajutându-i personal. Așa au apărut traduceri bulgare din opera lui Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Gheorghi Petrescu ș.a. Revenind în țară în 1948, s-a convins repede de necesitatea ca și literatura bulgară să fie mai bine cunoscută la noi. Ca urmare, a început el însuși o serie de traduceri din literatura clasică și contemporană bulgară. Din 1956 și până azi au apărut, în traducerea sa, nuvelele și povestirile lui Liuben Karavelov, Ivan Vazov, Elin Palin, Svetozar Minkov, Iordan Iovkov, două antologii de proză bulgară, romanele lui Andrei Guleașki, Gheorghî Kazakov, Emilian Stanev, Pavel Vejinov ș.a. Singur, sau împreună cu alții, a tradus din creațiile literare a circa 40 de scriitori bulgari, publicând până acum 30 de volume de traduceri, multe din ele fiind însoțite de prefețe, în care cititorul găsește date importante despre întreaga operă a autorului tradus. Aprecieri elogioase asupra acestor traduceri au apărut în periodicele bulgare și românești.

În 1950 lui Constantin Velichî i se încredințează cursul de "Istorie a țărilor de dincolo de Carpați", pe care-l ține un an la Facultatea de istorie, însoțit de conferențiar suplinitor. Trece apoi la Institutul de istorie, lucrând în colectivul însărcinat cu transcrierea și traducerea documentelor slavo-române, care au format colecția Documente privind Istoria României.

În 1956, la propunerea regretatului acad. Emil Petrovič, este numit lector la Facultatea de filologie, catedra de limbi slave, predând ani la rând Istoria Bulgariei și Istoria artelor în Bulgaria. În anul următor este numit conferențiar la Facultatea de istorie a Universității din București, iar din 1971 a funcționat ca profesor la catedra de istorie universală. Astăzi este vicepreședinte al Asocia-

ției slavistilor, vicepreședinte al Societății de Istorie din R.S.România și membru în consiliul științific al Institutului de studii sud-est europene. A fost invitat și a ținut câteva lecții la Universitatea din Sofia și la Facultatea de istorie a Universității din Craiova. A participat la multe congrese de slavistică și de balcanologie și la numeroase simpozioane științifice, organizate în România și în Bulgaria.

În 1956, din inițiativa unui grup de slavisti români, în frunte cu acad. Emil Petrovici, a luat ființă Asociația slavistilor din România. În revista aceasta "Romenslavica", în al cărei comitet de redacție a intrat din 1962, ca și în principala revistă de istorie, "Studii" (azi "Revista de istorie") și apoi în reviste ale Institutului de studii și cercetări sud-est europene, care a început să apară din 1963, Constantin Velichi și-a publicat principalele sale studii privitoare nu numai la relațiile româno-bulgare, care ocupă locul principal în cercetările sale, dar și la relațiile româno-grecești, româno-sirte și româno-albaneze.

În 1958 Societatea de istorie îi publică lucrarea fundamentală, Miscările revoluționare de la Brăila din 1841-1843. În 1979 apare la Editura Academiei R.S.România volumul La Roumanie et le mouvement révolutionnaire bulgare de libération nationale (1850-1878). În anul următor publică masivul volum de documente privitoare la marea emigrație bulgară din 1830, publicat în bulgărește, împreună cu Veselin Traikov, în Editura Academiei Bulgare. În imensa lor majoritate, documentele descoperite și publicate de Constantin Velichi sînt românești și se află în depozitul Arhivelor Statului din București. În sfîrșit, tot în 1980 apare și lucrarea sa România și renașterea bulgară, publicată de Editura Științifică.

După cum se vede, studiile lui Constantin Velichi se referă în mare parte la relațiile româno-bulgare din secolul al XIX-lea. Datorită lui, ca și altora, aceste relații sînt azi bine cunoscute. Nu avem și nu cunoaștem un cercetător similar pentru relațiile româno-grecești, româno-sirbe sau româno-albaneze.

În exegezele sale, Constantin Velichi s-a bazat aproape exclusiv pe documente de arhivă. Tocmai de aceea ele au fost și sînt atît de apreciate nu numai de cercetătorii români, ci și de cei bulgari. Acepția din urmă nu s-au limitat doar la recenzii elogioase, ci au trecut la traducerea lor în limba bulgară. Astfel Mișcările de la Brăila au cunoscut o nouă ediție bulgară în 1968 (în Editura Academiei Bulgare), volumul La Roumanie et le mouvement bulgare de liberation nationale s-a tradus în limba bulgară în 1982.

Pentru toate aceste merite, profesorul Constantin Velichi a fost distins de două ori cu cea mai înaltă distincție bulgară pentru știință și cultură - ordinul "Kiril și Metodie", clasa I, iar Uniunea Scriitorilor din Bulgaria l-a premiat pentru cele mai bune traduceri din literatura bulgară în limba română.

Astăzi, profesorul Constantin Velichi este în plină putere de muncă, avînd în curs de publicare trei volume, în România și Bulgaria, și o serie de articole de specialitate. Cadrele didactice de la catedra de filologie slavă, membrii Asociației slaviștilor, colaboratorii revistei "Romanoalstica", oît și toți cititorii de literatură bulgară apărută în tîlmăcire românească urează profesorului dr. Constantin N. Velichi viață îndelungată, sănătate deplină pentru a-și continua cu avînt sporit activitatea pe tărîmul cunoașterii multilaterale și aprofundate a raporturilor dintre popoarele romîn și bulgar¹.

Leure Baz Fotiade

1. Din lucrările despre prof. dr. C.N. Velichi: Bistra Tvetkova, K. Văzvăsova Karateodorova, V. Protici, Constantin N. Velichi, vechi și neobosit cercetător al relațiilor româno-bulgare din vremea Renașterii bulgare, "Известия на Народната Библиотека Кирил и Методи", XVI, Sofia, 1976, p. 813-821; Enciclopedia Bulgaria, I, Sofia, 1978, p. 624; Enciclopedia istoriografiei românești, București, Ed. St. și Encicl., 1978, p. 340.

Lista lucrărilor prof. Constantin N. Velichi
(bibliografie selectivă)¹

Abrevieri

AUB	- Analele Universității din București
BIRS	- Buletinul Institutului Român din Sofia
EB	- Études balkaniques
ИИП	- Исторически Преглед
RA	- Revista Arhivelor.
RESEE	- Revue des études sud-est européennes
RHSEE	- Revue historique du Sud-est européen
RI	- Revista istorică
RIst.	- Revista de istorie
RRSI	- Revista română de studii internaționale
Rsl	- Romanoslavica
SAI	- Studii și articole de istorie

I. Studii și articole

(în volum și în periodice)

1934

1. Documente inedite de la Stefan cel Mare la Eramia Movilă, RI, 1934, nr. 7-9, p. 239-258.

1936

2. Documente și cărți românești din Bulgaria, RI, XXII, 1936, nr. 4-6, p. 112-121.
3. Documente românești de la Constantinopol, RI, XXII, 1936, nr. 7-9, p. 255-259.
4. Vasile Lupu ca domn al Moldovei și al Țării Românești, RI, XXII, 1936, nr. 4-6, p. 101-103.

1937

5. Acte covurluiene, RI, XXIII, 1937, nr. 1-3, p. 80-94 și 4-6, p. 172-181.

1939

6. Autour d'une polémique, RHSEE, XVI, 1939, nr. 4-6, p. 115-119.

1940

7. Contribuții documentare la istoria vechiului ținut al Covurluiului, "Orizonturi", Galați, 1940, nr. 9-10.

¹ Bibliografia completă a scrierilor prof. C.N.Velichi cuprinde aproape 300 de titluri. În prezenta listă s-a renunțat la numeroase recenzii, articole de popularizare, interviuri, note etc.

8. Noi contribuții documentare la istoria vechiului ținut al Covurluiului, "Orizonturi", Galați, 1940, nr. 1-2.

1941

9. Documente moldovenești (1607-1675) din arhiva metohului sf. mormint din Constantinopol, BIRS, I, 1941, nr. 1, p. 211-258.
 10. Documente moldovenești (1607-1675) din arhiva metohului sf. mormint din Constantinopol (IX), BIRS, I, 1941, nr. 2, p. 31-94.
 11. Intinderea Imperiului romano-bulgar la nord de Dunăre, BIRS, I, 1941, nr. 2, p. 283-290.
 12. Documentele istoriei Bulgariei, BIRS, I, 1941, nr. 2, p. 593-600.

1945

13. Културни връзки между българи и румъни в началото на българското възрождане, Sofia, 1945, 32 p. (Leçon de deschidere la Universitatea din Sofia).
 14. Ma търговските връзки между българи и румъни в миналото, "Изгрев", Sofia, aug. 1945.

1946

15. Румънската живопис и графика в XIX в. в Влашко, "Българи и румъни", Sofia, I, 1946, nr. 1, p. 14-18.
 16. Румънската живопис и графика в XIX век. Искусството в Молдова през първата половина на XIX век, "Българи и румъни", I, 1946, nr. 2, p. 76-80.
 17. Българо-румънските отношения в областта на изкуството, "Изгрев" 3 oct. 1946.

1947

18. Освободителната война 1877-1878 и румънската литература, in vol. Гръвния 1877-1947, Sofia, 1947.
 19. Участието на Румъния във войната през 1877-78 за освобождение на България, "Изгрев", 31 aug. 1947.
 20. Руският тучен Венелин и българите в Румъния, "Изгрев", 12 și 13 aug. 1947.
 21. Между румъни и българи, "Селишна", din 3 ian. 1947, p. 10-11.
 22. Dacia Felix, "Българи и Румъни", Sofia, 1947, nr. 1, p. 16-19.

1956

23. Cu privire la literatura istorică asupra mișcărilor revoluționare din Brăila din 1841-1843, "Studii", IX, 1956, nr. 4, p. 157-165.

1958

24. Mișcărilor revoluționare de la Brăila, București, Societatea de studii istorice și filologice, 1958, 429 p.

25. Bulgares, Serbes, Grecs et Roumains dans le mouvement révolutionnaire de Brăila de 1841, Rsl, I, 1958, p. 237-256.
26. Румыно-русская помощь, оказанная болгарам, эмигрировавшим в Румынских княжествах вследствие войны 1828-29 гг., Rsl, II, 1958, p. 261-272.
27. Așezămintele coloniștilor bulgari din 1830, Rsl, III, 1958, p. 117-135.
28. Съдбата на осъдените четници от първото революционно движение в Браила през 1841, ИП, nr. 6, 1958, p. 92-95.

1959

29. За търговията на българските градове с Австрия в края на XVIII и началото на XIX в., ИП, 1959, nr. 6, p. 61-76.

1960

30. Atitudinea lui Mihail Kogălniceanu, a unor autorități românești din porturile dunărene și a maselor populare în timpul trecerii cetii lui Hristo Botév (27 aprilie - 15 iunie 1876), Rsl, IV, 1960, p. 251-263.

1962

31. Activitatea politică a emigrației bulgare din Țara Românească în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, AUB, Istorie, XI, nr. 26, p. 27-52.
32. Nouă documente slave inedite (1569-1636), "Studii", XV, 1962, nr. 4, p. 897-918.
33. Știri și documente inedite asupra mișcării revoluționare din 1841, de la Brăila, Rsl, V, 1962, p. 85-120.

1963

34. Ролята на българската емиграция в Румъния за културното възвръщане на българите през периода 1800-1840, "Славянска филология", V, 1963, p. 179-191.
35. Емиграцията на българите в Țara Românească în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, Rsl, VIII, 1963, p. 27-58.
36. Influențe românești și contribuția emigrației bulgare din Țara Românească la începuturile școlii moderne din Bulgaria, "Revista de Pedagogie", XII, 1963, nr. 3, p. 56-76.
37. Relațiile româno-turce în perioada februarie-iulie 1866, înființarea Comitetului central secret bulgar de la București și relațiile acestuia cu guvernul român, "Studii", XVI, 1963, nr. 4, p. 844-867.

38. Acad. Nikola V. Mihov (Neurolog), Ral, VIII, 1963, p. 555-556.

1 9 6 4

39. Dezvoltarea Universității din București de la înființarea ei și până la primul război mondial (1864-1916), "Studii", XVII, 1964, p. 1273-1298.

40. Emigrarea bulgarilor din Sliven în Țara Românească în anul 1830, Ral, X, 1964, p. 289-314.

1 9 6 5

41. J.A. Roștii și "Comunitatea bulgară", în vol. Omagiu lui P. Constatinescu-Ieși, București, 1965, p. 527-532.

42. Date noi privind pătrunderea ideilor Internaționalei I-a în România și în rîndurile emigrației bulgare din țara noastră, Ral, XI, 1965, p. 15-32 (în colaborare).

43. Emigrări la nord și la sud de Dunăre în perioade 1828-1834, Ral, XI, 1965, p. 67-116.

44. Участие на българите в Буржоазно-демократичната революция от 1848 г. в Влашка, în vol. Румъно-българските отношения и връзки през вековете, Sofia, 1965, p. 253-283.

1 9 6 6

45. Belistriatică bulgară contemporană, "Secolul XX", 1966.

46. O pagină glorioasă din lupta pentru libertatea poporului bulgar: Răscula din aprilie 1876, "Lucea", IV, București, 1966, nr. 16, p. 21-22.

47. Revenția J. LeCour și Cl. Gérard, Histoire économique XIXe et XXe siècles, 2 vol., (Paris, 1965), "Studii", XIX, 1966, nr. 2, p. 425-429.

48. Iosif Bogdan - istoric, Ral, XIII, 1966, p. 25-36 (în colaborare cu P. Constatinescu-Ieși).

49. Изследването на българите от Карнобат в Румъния в 1830 г., "Известия на Института за история", Sofia, 1966, vol. 16-17, p. 453-456.

1 9 6 7

50. 90 de ani de la căderea Plevnei. Din cronica unei prietenii, "Contemporanul", 1967.

51. Spicuri din presă străină asupra luptelor de la Rahova și Plevna, IUB, Istorie, 16, 1967, p. 65-74.

52. Din activitatea lui Iosif Bogdan în legătură cu organizarea Facultății de Litere și Filozofie din București, Ral, XV, 1967, p. 219-236.

53. Inființarea reprezentanței României la Sofia, în vol. Reprezentanțele diplomatice ale României, I, București, Ed. politică, 1967, p. 256-283.
54. Inființarea reprezentanței României la Atena, în vol. Reprezentanțele diplomatice ale României, I, București, Ed. politică, p. 325-359.
55. Богата дейност на Раковски в Румъния, în "Gazeta jubiliară G.S.Rakovski", Sofia, 1967, p. 1-2.
56. Gheorghi Sava Rakovski, "Secolul XX", 1967, nr. 12, p. 190-192.
57. Vasil Levski, "România liberă", 18 iulie 1967.

1968

58. Браилските бунтове 1841-1843, Sofia, Ed. Academiei Bulgare de Științe, 1968, 333 p.
59. Др. Никола С. Пиколо в Влашко, în vol. Др. Никола С. Пиколо. Исследвания и нови материали издадени по случай сто години от смъртта му (1865-1965), Sofia, 1968, p. 229-269.
60. Un poète "slavo-roumain": Georges Palacoș, Ral, XVI, 1968, p. 353-395.

1969

61. Les relations roumano-grecques pendant la période 1879-1911, RESEF, VII, 1969, nr. 3, p. 509-540.
62. La Roumanie et les mouvements nationaux des Balkans (1840-1877), în Actes du Ier Congrès des études balkaniques, IV, Histoire, Sofia, 1969, p. 301-310.
63. В кое место от Браила е основано в 1869 г. Българското книжовно дружество, "Списание на Българската Академия на науките", V, Sofia, 1969, p. 43-47.
64. Един непознат документ за К. Вазов, МП, 1969, nr. 4, p. 101-110.

1970

65. La contribution de l'émigration bulgare de Valachie à la renaissance politique et culturelle du peuple bulgare (1762-1850), București, Ed. Academiei R.S.R., 1970, 279 p.
66. Les relations roumano-grecques pendant la période 1866-1878, RESEF, nr. 3, Bucarest, 1970, p. 525-548.
67. Stabilirea relațiilor diplomatice între România și Albania, în vol. Reprezentanțele diplomatice ale României, II, București, Ed. politică, 1970, p. 571-599.
68. Presă românească în timpul războiului din 1871-1878, Ral, XVII, 1970, p. 571-599.
69. Alexandre Jean Cusa, Georges S. Rakovski et le journal "Băduștност", EB, VI, 1970, nr. 96-104.

70. Imperiul otoman și statele din Balcani între 1878-1912, SAI, XV, 1970, p. 171-190.

1971

71. Bulgarii din Tara Românească participanți la revoluția burgheză-democratică de la 1848, în vol. Relatii româno-bulgare de-a lungul veacurilor, I, București, Ed. Acad. R.S.R., 1971, p. 253-282.
72. Deux lettres inédites du Dr. Pierre Beron, RESEE, IX, 1971, p. 249-262.
73. Sîrbii și mișcările revoluționare de la Erșila, în Actele simpoziului dedicat relațiilor româno-sirbe, Pančevo, 1971, p. 441-450.

1972

74. Toponimia istorică din perioada feudală a Țării Românești (1376-1600), RA, 34, 1972, p. 25-40 (în colaborare).
75. Quelques aspects de la Renaissance dans le Sud-est de l'Europe depuis la seconde moitié du XVIIIème siècle jusqu'à 1830, București, 1972.

1973

76. Republica Populară Bulgaria, București, Ed. Enciclopedică, 1973, 239 p.
77. Проблеми на българската историография в румънската историография (1944-1972), în vol. Проблеми на българската историография, Sofia, 1973, p. 627-635.
78. Походите на Михайл Витасавиц на юг от Дунава, ИИ, XXIX, 1973, nr.1, p. 63-72.
79. Problema orientală între anii 1821-1841, SAI, XXIV, 1973, p. 71-78.
80. Румънското национално движение и освободителните борbi на българската емиграция, în volumul omagial Al. Buxnov, Sofia, 1973, p. 231-243.
81. Statul bulgar de la înființarea sa și pînă la căderea lui sub stăpînirea otomană, SAI, XXIV, 1973, p. 65-75.
82. Cercetări în domeniul istoriei moderne a României și universale, AUB, 1973, nr. 3, p. 37-52 (în colaborare).

1974

83. Някои уточнинания във връzka с Dr. И.Оелимински, în volumul omagial D.Косев, Sofia, 1974, p. 397-410.
84. Четата на Хаджи Димитър и румънското обществено мнение, în volumul omagial Mihail Dimitrov, Sofia, 1974, p. 343-370.
85. Précisions et données inédites au sujet du capitaine Georges Mamar-tchov Bulakliu, RESEE, XII, 1974, nr. 1, p. 106-120.
86. Dr. Petăr Beron, Craiova, 1974, 7 p.

1975

87. Aspecte ale relațiilor comerciale între Viena și București la finele secolului XVIII și începutul secolului XIX, în Almanahul perioadei ortodoxe române din Viena, Viena, XIV, 1975, p. 86-94.
88. L'Épopée de Michel le Brave dans la conscience balkanique, "Synthesis", II, 1975, p. 69-76.
89. Mihai Viteazul și lumea balcanică, RA, XXXVII, 1975, nr. 2, p. 135-143.

1976

90. Под знамето на свободата, Traducere din limba română în limba bulgară de Marina Ivanova, Sofia, 1976, 255 p.
91. Răscoala antiotomană bulgară din aprilie 1876, RIst, XXIX, 1976, nr. 3, p. 373-394.
92. Емигриране на българи във Влахия, Молдова и Трансилвания от края на XIV до средата на XVI в., III, XXXII, Sofia, 1976, p. 79-85.
93. Primul colocviu al Comisiei mixte de istorie româno-bulgare, RIst, XXIX, 1976, nr. 3, p. 437-438.
94. L'activité révolutionnaire de Christo Botev en Roumanie et ses relations avec les cercles progressistes et socialistes de ce pays, în "Buletinul Comisiei Naționale Române pentru UNESCO", 1976, nr. 3-4, p. 105-108.

1977

95. Istorie Universității din București, I, București, Tip. Univ., 1977, (colaborare, redactare și coordonare pentru perioada 1877-1918).
96. Petru Constantinescu-Iași, SAI, 1977, nr. 35-36.
97. La Roumanie et l'insurrection bulgare antiotomane du mois d'Avril 1876, AUB, Limbi străine, XXVI, 1977, p. 141-145.
98. România și mișcarea de eliberare a popoarelor din Balcani (1866-76), RA, XXIX, 1977, nr. 1, p. 47-53.
99. Epica independenței: Zehari Stoianov, "Secolul XX", 1977, nr. 4-5, p. 75-78.

1978

100. Romanian-Bulgarian Relations during the Bulgarian Revival 1762-1878, "Southeastern Europe", Arizona, 5, Pt. 1 (1978), p. 75-87.
101. L'activité culturelle des émigrants Bulgares en Roumanie, în vol. Les cultures slaves et les Balkans, II, Sofia, 1978.
102. Despre activitatea culturală a emigrației bulgare din România (cu specială privire la orașele București și Giurgiu), în vol. Ilfov - File de Istorie, București, 1978, p. 378-385.

1979

103. La Roumanie et le mouvement révolutionnaire bulgare de libération nationale (1850-1878), Bucureşti, Ed. Academiei R.S.R., 1979, 231 p.
104. Conspiratoriil, Bucureşti, Ed. Albatros, 1979, 220 p.
105. România în sud-estul Europei (perioada 1800-1912), Bucureşti, Ed. Politică, 1979. (colaborare).
106. Les émigrés et la formation des états nationaux, RESEE, XVII, 1979, nr. 4, p. 777-782.
107. Academicianul Petre Constantinescu-Iaşi - cercetător al relațiilor româno-bulgare, AUB, Istorie, XVIII, 1979, nr. 2.

1980

108. România și Răscoala bulgară, Bucureşti, Ed. Științifică, 1980, 333 p.
109. Българската емиграция във Влахия след руско-турската война (1828-1829), Sofia, Ed. Academiei Bulgare de Științe, 1980, 452 p. (în colaborare).
110. L'aide roumaine au peuple bulgare à la veille de et après sa chute sous la domination ottomane, "Mitteilungen des bulgarischen Forschungs-Institut in Österreich", Viena, 1980.
111. Нови приноси за литературната дейност на Г. Пешков, în vol. Българо-румънски литературни взаимоотношения през XIX в., Sofia, Ed. Acad. Bulgare de Științe, 1980, p. 117-135.
112. Recenzii: Afirmarea statelor nationale independente unitare din centrul și sud-estul Europei (1918-1923) (Bucureşti, 1979), RRSE, 1980, nr. 1-2 (47-48), p. 142-143.

1981

113. Țările Române și rolul lor în lupta de eliberare a popoarelor din Balcani, "Contemporanul" din 18 dec. 1981.

1982

114. Румънши и Българското революционно движение за национално освобождение (1850-1870), Sofia, Ed. От. фронт, 1982, 245 p.
115. Мордан Иовков и Румъния, în vol. Мордан Иовков. Нови изследвания. Институт за българска литература при БАН, Sofia, 1982, p. 231-235.
116. The Romanians and the creation of the Bulgarian national state, RRSEI, XX, 1982, nr. 4, p. 404-417.
117. Румънски политически личности и политически партии в помощ на освобождение на България (1866-1876), în vol. Социални и революционни движения в България, I, Sofia, 1982, p. 325-337.

Cda. 89/384/1250.24

118. Recenzie: Elena Siupur, Relații literare româno-bulgare în perioada 1878-1918, (București, Ed. Minerva, 1980), "Manuscriptum", 1982, nr. 3.

1983

119. Petru Konstantinescu Ян и наследването на румъно-българските връзки по време на Възраждането, în volumul omagial: Изследвания в чест на проф. Кр. Гандев, Sofia, 1983, p. 192-200.
120. Recenzie: Laura Vaz Fotiade, Литературна и публицистична дейност на Г.С.Раковски в Румъния, Sofia, 1980, RIst, XXXVI, 1983, nr. 3, p. 420-422.
121. Одăători români prin Bulgaria în secolul trecut, "România literară" din 24 februarie 1983.

1984

122. Четири писма на Георги Пешаков, "Литературна история", Sofia, 1984.

II. Manuale

1. Istoria Universală modernă, vol. I, partea I, București, Tip. Univ., 1971 (lecțiile privitoare la Imperiul otoman și la Polonia, p. 163-188).
2. Istoria Universală modernă, vol. I, partea II, București, Tip. Univ., 1971 (lecțiile privitoare la Imperiul otoman, statele balcanice și Polonia, p. 59-74; 82-94; 177-208).
3. Istoria Universală modernă, vol. II, partea I, București, Tip. Univ., 1972 (lecțiile privitoare la Imperiul otoman și statele balcanice între 1853-1878; p. 208-251).
4. Curs de istoria modernă a Bulgariei, București, Tip. Univ., 1974, 314 p.

III. Traduceri

1. Liuben Karavelov, Povestiri, București, ESPLA, 1956.
2. Karalilcev, A. Povești populare bulgare, București, Ed. Tineretului, 1956.
3. St. L. Kostov, Golemanov, Testru, București, 1957.
4. S. Minkov, Almăia drăgoatei, București, ESPLA, 1957.
5. N. Trendefilova, Vremea zboră, București, Ed. Tineretului, 1959.
6. Pagini din proza bulgară (Antologie), București, ESPLA, 1959 (în colaborare).
7. Ivan Vazov, Oronșiții, București, Ed. Tineretului, 1959.
8. S. Mircev, Tineretul bulgar, București, Ed. Tineretului, 1959, (în colaborare).

9. L.Stoianov, Funta de argint, București, ESPLA, 1960.
10. A.Guliagki, Contrainformații, roman, București, Ed. Tineretului, 1962.
11. Ivan Vazov, Muntele de aur (nuvele și povestiri), București, FLU, 1963.
12. Elin Pelin, Povestiri, București, ELU, 1964.
13. L.Alexandrova, Există o fericire (roman), București, Ed. Tineretului, 1964.
14. V.Vălcev, Patru sel hitru, București, Ed. Tineretului, 1966.
15. Jordan Iovkov, Legenda din Stara Planina, București, ELU, 1966.
16. D.Dimov, Suflete osîndite (roman), București, ELU, 1967.
17. G.Karamitrov, Nora (roman), București, 1968 (în colaborare).
18. A.Guliagki, Aventurile lui Avakum Zahov, 2 vol., București, Ed. Tineretului, 1968.
19. Ivan Vazov, Arhiepiscopul în primărie, București, ELU, 1970.
20. Glasuri din Balcani (Antologia prozei bulgare), București, Ed. Minerva, 1970 (Biblioteca pentru toți).
21. B.Minkov, Pacea din sicriul de aur, București, Ed. Univers, 1971.
22. Vera Mutafchieve, Cazul Dien (roman), București, Ed. Univers, 1972.
23. Emilian Stanev, Antichrist (roman), București, Ed. Minerva, 1975.
24. Hristo M. Danov, Tracia antică, București, Editura științifică și enciclopedică, 1976.
25. Zahari Stoianov, Corabia libertății (din volumul Însemnări despre războaiele bulgare), "Secolul XX", 1977, nr. 4-5, p. 79-87.
26. Emil Manov, Piza Galateei (roman), București, Ed. Univers, 1981.
27. Pavel Vejanov, Pleirea lui Ajax (roman), București, Ed. Ion Creangă, 1982.
28. Emilian Stanev, Ursulețul sel lacom (basm), București, Ed. Ion Creangă, 1982.
29. N.Zidarov, Lumea culorilor (Povestiri), București, Ed. Ion Creangă, 1982.

PROF.DR. DOCENT VALERIA COSTĂCHEL LA 80 DE ANI

La 11 ianuarie 1984 Valeria Costăchel, profesor consultant la Universitatea din București, a implinit 80 de ani. Licențiată în literă și filozofie în 1930 - specialitatea istoria universală -, Valeria Costăchel s-a format ca istoric sub îndrumarea lui Nicolae Iorga, mai întâi ca studentă și apoi în cadrul Institutului pentru studiul istoriei universale. Aici a început să funcționeze ca bibliotecară și ca secretară a marelui profesor îndată după terminarea facultății. Tot la acest Institut a avut prilejul să asiste la cursurile slavistului A.Eok, profesor la Universitatea din Bruxelles, care a lucrat la Institut în calitate de consilier științific, ținând cursuri și seminarii pe probleme ale instituțiilor feudale, în anii 1942-1944.

Primele sale articole, publicate în 1933 în "Revista istorică" și apoi în "Revue historique du sud-est européen", dovedesc din plin solida pregătire a autoarei.

În anul 1946 Valeria Costăchel și-a susținut teza de doctorat, publicată un an mai târziu ca nr. 4 al seriei Bibliographie historique du Sud-Est européen. Intitulată Les immunités dans les Principautés Roumaines aux XIVème et XVème siècles (București, 1947, 107 p.), lucrarea a fost distinsă cu premiul Academiei Române. Din 1947 Valeria Costăchel a fost cercetător științific principal și șef adjuncț de secție, conducând colectivul "Instituții feudale".

Încă de la începutul activității sale științifice, Valeria Costăchel s-a preocupat de problema feudalismului în Țările Române, văzută prin prisma materialismului istoric și tratată prin intermediul metodei comparate, făcând toate legăturile necesare cu popoarele din sud-estul Europei. Beneficiul, imunitatea, rezerva senorială ș.a. alcătuiesc probleme în care autoarea vine cu elemente noi și importante. Continuându-și studiile, Valeria Costăchel a stabilit legături cu specialiștii sovietici - Novoselski, V.T.Paşuto, L.V.Cerepnin ș.a. -, studiind în adâncime probleme feudalismului în istoriografia sovietică.

Cercetările din domeniul obștei sătești i-au dat posibilitatea să scindezească această problemă și în ceea ce privește Bizanțul, Sud-Estul Europei și chiar Europa centrală și nordică. Cunoașterea respectivei instituții la diferite popoare într-o anumită etapă de dezvoltare i-a permis Valeriei Costăchel să studieze problema obștei sătești la români și să-și expună concluziile sale în lucrările Despre problema obștilor agrare în Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XV (1951) și Dezvoltarea obștii sătești în Țările Române în evul mediu (1954), despre care P.P. Panaitescu scria: "În lucrările Valeriei Costăchel, studiul asupra obștei sătești (...) este pus, pentru prima dată în istoriografie, în cadrul său firesc: orînduirea feudală și lupta împotriva acestei orînduiri" (Obștea țărănească, București, 1964, p. 8 și p. 72, note 39).

Într-o serie de lucrări Valeria Costăchel a analizat în amănunt procesul de apariție a elementelor feudale în sînul obștei sătești: apariția proprietății individuale asupra pămîntului, diferențierea scuturii și legăturile de dependență, ajungînd la concluzia că unele instituții - de pildă, imunitatea - nu reprezintă un împrumut din țările vecine, ci s-au spîrît la noi în cadrul obștei sătești, dezvoltîndu-se din funcțiile de bază a obștei - responsabilitatea colectivă - care îi asigură auto-administrația. Terminologia străină, împrumutată din "linguistică altele țări, i-a indus în eroare pe unii istorici, care au considerat că s-a împrumutat însăși instituția. Problema feudalismului în istoria românilor ocupă un loc central în cercetările științifice ale Valeriei Costăchel. Într-o serie de articole autoarea a căutat să releve ceea ce a fost realizat în acest sector în perioade anterioare, mai ales în opera lui Nicolae Iorga și Ioan Bogdan. Credem că este printre primii istorici care a ridicat problema feudalismului românesc în tot ansamblul său, urmărind să demonstreze acest lucru pe baze unor materiale concrete referitor la diferite instituții feudale.

În strînsă legătură cu această problemă, Valeria Costăchel a acordat o deosebită importanță terminologiei folosite în Țările Române în perioade Feudală. A căutat să stabilească conținutul instituției,

în sfera termenului cu care aceasta a fost denumită în izvoarele vremii și să stabilească dacă instituția respectivă era de origine locală sau de împrumut. În această privință, un sport prețios îl reprezintă lucrarea Terminologia comună în "Russkaja Pravda" și izvoarele românești medievale (1958), în care se arată circulația termenilor juridici similari în popoarele din sud-estul Europei.

În cercetările sale, Valeria Costăchel a folosit pe o scară largă metoda comparativă, relevând într-un studiu cum această metodă a fost folosită în medievistica românească și ce rezultate a dat. A fost călăuzită de teza lui Nicolae Iorga, care a afirmat că: "Nimic nu se înțelege într-un singur loc și la o singură dată. Epocile se lămuresc nu în ele, ci dela una la alta" (Generalități cu privire la studiile istorice, București, 1944, p. 172).

În problema relațiilor româno-ruse, a colaborat la colecția de documente și materiale: Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România în veacurile al XV-lea - începutul celui de al XVIII-lea. Această colecție a apărut în trei volume (I, 1965; II, 1968; III, 1970). Valeria Costăchel a făcut parte din colectivul redacțional al publicației, apărută în Editura "Neuka" din Moscova, fiind și redactorul responsabil al vol. al III-lea. Această publicație de documente reprezintă o lucrare comună a celor două Academii: a U.R.S.S. și a R.S. România, ceea ce a necesitat deplasarea Valeriei Costăchel în câteva rânduri la Moscova, reprezentând partea română.

Problema relațiilor româno-ruse a fost abordată și într-o serie de articole: Relațiile dintre Moldova și Rusia în timpul lui Ștefan cel Mare (1953) și Participarea țărenilor moldoveni la războiul cazacilor din anii 1702-1704 (1962). A contribuit la redactarea traducerii celor trei volume din Istoria universală apărute la Moscova (București, Ed. științifică, 1959-1960).

Valeria Costăchel s-a ilustrat apoi printr-o îndelungată activitate didactică, în calitate de conferențiar, profesor și șef de catedră la Facultatea de istorie de la Universitatea din București. În

afară de cursul general de Istoria U.R.S.S., a ținut o întreagă serie de cursuri și seminarii speciale, dintre care cităm: Cultură rusă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Istoria războaielor țărănești în sec. al XVII-lea - al XVIII-lea, Dezvoltarea feudalismului în Rusia, Istoriografia U.R.S.S., Desființarea șerbiei în Rusia în 1861 ș.a. A publicat numeroase cursuri și manuale, printre care Cursul de istoria U.R.S.S. și Manualul de istorie medie, în cele opt ediții ale sale dintre anii 1949-1980.

Savant de o vastă cultură, Valeria Costăchel l-a ajutat pe Nicolae Iorga și apoi pe cei ce i-au urmat în conducerea Institutului care îi poartă azi numele la îmbogățirea și organizarea bibliotecii. Grație ei, aceasta posedă astăzi numeroase cărți și publicații rusești rare, greu de găsit în multe biblioteci din străinătate.

Bună cunoșcătoare a literaturii rusești, în special a celei clasice, Valeria Costăchel a prezentat comunicări legate de unele aniversări ale scriitorilor ruși, publicând numeroase articole despre Lermontov, Griboedov, Hertzen, Gheov, Tolstoi, Dostoievski, Gorki ș.a. (în "Convorbiri literare", "Cuget clar", "Universul Literar", "Forța" din anii 1939-1945). În afară de cursul de artă rusă, ținut în cadrul Facultății de istorie, a cercetat în mod deosebit opera pictorului rus Roerich, întocmind o monografie specială, publicată parțial. Ei mai vechi sînt preocupările sale pentru teatru, pe care nu le-a părăsit niciodată. A scris cîteva piese, dintre care s-a publicat doar una, Studentii (1937). Fiind o bună cunoșcătoare a vieții și operei lui L. Tolstoi și inspirindu-se din ultima etapă a vieții acestuia, a scris piesa Sfîrșitul lui Tolstoi. Folosind memoriile, notele și observațiile celor din jurul său, autoarea a reușit să evoce ultimele luni din viața scriitorului. Materialele cercetate au fost folosite în așa măsură, încît piesa de teatru reprezintă un adevărat document istoric.

La cei 80 de ani ai săi, Valeria Costăchel, cercetător de seamă, profesor, om de înaltă cultură, își continuă activitatea începută acum mai bine de o jumătate de veac. Membru fondator al Asociației Slavist-

tilor din R.S.România, colaborator activ la "Romano-slavica", participă și astăzi, ca și în trecut, la toate congresele de slavistică și balcanologie, fie personal, fie trimițând comunicări. O serie de lucrări își așteaptă publicarea. Dintre ele cităm doar una, de mult așteptată: Nicolae Torza, așa cum l-am cunoscut, care va apare la Editura Cartea Românească.

Om de știință de o rară modestie, Valeria Costăchel se bucură, azi de roadele neobositei sale munci, activitatea sa fiind apreciată de colegii săi din țară și străinătate. Îi urăm ani mulți, în deplină sănătate și noi succese.

Constantin N. Velichi

Abrevieri

ARS	- Analele Româno-Sovietice
AUB	- Analele Universității din București
RHSEE	- Revue historique du sud-est européen
RI	- Revista Istorică
Rsl	- Romano-slavica
SCIM	- Studii și cercetări de istorie medie

LISTA LUCRĂRILOR

A. Studii

1. "Beneficiul" în sud-estul Europei, RI, 1944, nr. XXX, p. 61-86.
2. Le monopole en Moldavie aux XVe et XVIe siècles, RHSEE, 1945, nr. XXII, p. 171-183.
3. Dreptul feudal și "predalica", RI, 1945, XXI, p. 113-124.
4. La formation du "bénéfice" en Moldavie, RHSEE, nr. XXIII, 1946, p. 118-130.
5. Les immunités dans les principautés roumaines aux XIVème et XVème siècles, București, 1947 (Bibliothèque historique du Sud-est européen), 106 p.
6. Imunitatea la ruși și la români, "Revista Institutului de studii româno-sovietic", București, 1947, p. 99-124.
7. În jurul problemei obștiilor acare în Țara Românească și Moldova, SCIM, II, 1951, p. 91-104.
8. Noncancelatura târnizilor mari în eval mediu, ARS, 1951, p. 769-778.
9. Termenul "dom" în documentele slavo-române, "Studii", 1952, p. 244-248.

10. Dezagregarea obștii sătești în țările române în evul mediu, în vol. Studii și referate ale Academiei Române, București, 1953, p. 753-800.
11. Relațiile dintre Moldova și Rusia în timpul lui Ștefan cel Mare, în vol. Studii cu privire la Ștefan cel Mare, București, 1953, p. 169-202.
12. Cultura Novgorodului în lumina noulor cercetări ale arheologiei sovietice, AUB, 1956, p. 119-130.
13. Viața feudală în Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVII, București, Ed. științifică, 1957, 280 p. (în colaborare).
14. Общность терминологии "Русской Правды" и румынских средневековых памятников, Rsl, I, 1958, p. 73-87.
15. Сравнительно-исторический метод в румынской медиэвистике, Rsl, II, 1958, p. 249-260.
16. Преподавание истории СССР в высших учебных заведениях Румынской Народной Республики, în vol. История СССР, 1958, Москва, p. 196-198.
17. Contribuții la studiul instituției "vâscoi"-lor pe bază de izvoare medievale românești, ARS, 1958, p. 127-133.
18. Contribuții la tălmăcirea termenului "proștanik", în vol. Studii privind relațiile româno-ruse și româno-sovietice, București, 1958, p. 42-50.
19. К толкованию термина "прошчанки" на материале славяно-румынских памятников, RSNI, Москва, 1960, p. 71-84 (extrns).
20. Unele considerațiuni privind rezerva seniorială în Țara Românească și Moldova în secolul al XV-lea, AUB, seria istorie, 1961, p. 25-36.
21. Participarea țărenilor moldoveni la războiele sașilor în anii 1702-1704, Rsl, V, 1962, p. 131-142.
22. Славяно-румынская терминология, обозначающая отношения зависимости в феодальном обществе, Rsl, IX, 1963, p. 543-553.
23. Contribuții la istoria socială a Moldovei în secolele XIV-XVII, Rsl, XI, 1965, p. 155-166.
24. Tematică istorică în operele lui N.K. Roerich, în vol. Omagiul lui Constantin I. I. Leșu, București, 1965, p. 673-680.
25. Contribuția lui Ioan Bogdan la studiul instituțiilor medievale românești, Rsl, XIII, 1966, p. 55-63.
26. Nicolae Iorba Über die mittelalterlichen Städte Siebenburgens, "Forschungen zur Volks und Landeskunde", Bukarest, 1966, p. 39-48.
27. "Господничество" в румынском обычном праве, "Nouvelles Etudes d'Histoire", XXII, 1970, p. 71-87.
28. Nicolae Iorga, istoric al popoarelor slave, Rsl, XVII, 1970, p. 497-524.
29. Nicolae Iorga, historien des institutions roumaines féodales, în

- vol. Nicolae Iorga, l'homme et l'oeuvre, Bucureşti, 1972, p. 267-282.
30. Русско-пушинские исторические связи в XIV-XV вв., in vol. Феодалная Россия во всемирном историческом процессе, Moscova, 1972, p. 276-282.
31. Византийская левая в трудах Николае Йорги, in vol. Notes du XIVème Congrès international des études byzantines, vol. III, Bucarest, 1976, p. 619-626.
32. Ecaterina Iorga, "Magazin istoric", 1978, nr. 7, p. 35.
33. К вопросу о генезисе феодализма в юговосточной Европе, Rsl, XIX, 1979, p. 458-480.
34. Nicolae Iorga imprimă imaginea unui patriot sincer și adevărat, "Revista noastră", Focşeni, 1981, IX, p. 1173-1176.
35. Nicolae Iorga portretist, "Revista Arhivelor", 1983, nr. 2, p. 165-168.
36. Некоторые аспекты общественно-экономических отношений Киевской Руси и народов юговосточной Европы, Rsl, XXI, 1983, p. 429-444.

B. Publicații de documente

37. Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România în veacurile XV - începutul celui de al XVIII-lea. Documente și materiale, Moscova, Vol. I - 1965; vol. II - 1968; vol. III - 1970, 1224 p., (în colaborare).

C. Cursuri

38. Curs de istoria U.R.S.S. Din cele mai vechi timpuri pînă în secolul XVII, Bucureşti, 1949, 110 p.
39. Curs de istoria U.R.S.S. Partea I-a, Bucureşti, 1958, 518 p.
40. Prelegeri de istoria universală medie. Universitatea Bucureşti, 1965. (în colaborare)
41. Prelegeri de istorie medie universală. Universitatea Bucureşti, vol. II, 1966.
42. Istoria evului mediu. Vol. I. Feudalismul timpuriu. Universitatea Bucureşti, 1972.
43. Istoria evului mediu. Vol. II. Feudalismul dezvoltat. Partea a II-a. Universitatea din Bucureşti, 1974 (în colaborare).
44. Istoria evului mediu. Vol. III. Feudalismul dezvoltat. Universitatea Bucureşti, 1978 (în colaborare).
45. Istoria medie universală. Bucureşti, Ed. Didactică, 1980 (în colaborare).

ELENA EFTIMIU LA 80 DE ANI

Elena Eftimiu, sora poetului Victor Eftimiu, a implinit 80 de ani. Intre anii 1930-1950, ea se afirmă în mod activ ca unul din cei mai buni cunoscători și popularizatori ai literaturilor popoarelor slave în țara noastră.

S-a născut la 25 octombrie 1903, în București, unde a urmat școala și Facultatea de litere și filozofie, obținând licența cu distincția "magna cum laude". După absolvirea facultății (1927), este trimisă ca bursieră de senatul Universității din București la studii în Cehoslovacia. La Praga se ocupă de problemele istoriei și filologiei slave, învață limbile cehă, slovacă, polonă, bulgară, rusă, sîrbocroață, pe care și le va perfecționa ulterior și în alte țări slave. În 1930 susține la Praga teza de doctorat cu tema Reporturile Poloniei față de Moldova între anii 1374-1500. În 1934 devine asistent universitar și se ocupă de primul lectorat de limba cehă care ia ființă, în același an, la Facultatea de Litere a Universității din București, în cadrul catedrei de slavistică, condusă de profesorul Petre Gancei. Din anul 1938 Elena Eftimiu își va continua activitatea la Universitatea din Cluj. Prin revenirea ei, în anul 1947, în ospitală, la Universitatea bucureșteană își reia activitatea lectoratului de limba cehă, care, în condițiile reorganizării învățămîntului filologic superior, se va constitui în 1949 ca disciplină filologică de profil, în cadrul secției de slavistică a Facultății de filologie din București. Boemistica românească va fi condusă de lector univ. dr. Elena Eftimiu pînă în 1959, anul pensionării ei. În Universitate, a predat cursurile de cultură și civilizație cehă, de literatură și limbă cehă, contribuind la formarea de specialiști cu înaltă calificare în acest domeniu al filologiei.

Incepînd din 1931, traduce intens scrieri din autorii țărilor slave, publică numeroase cronici și articole despre literaturile popoarelor slave, colaborînd la revistele "Viața românească", "Adevărul

literar și artistic", "Revista istorică", "Lupta", "Universul", "Revista literară", "Buletinul săptămânii", "Gînd românesc", "Preocupări literare" și la alte publicații românești și străine. Între anii 1933-1936, expune lunar la radio conferințe despre actualități literare slave.

Elena Eftimiu aduce contribuții notabile la cunoașterea și popularizarea în țara noastră a creațiilor și autorilor literaturii cehi moderne. Dintre lucrările cu profil literar și traduceri, pot fi amintite: Relații ceho-române în trecut, în "Revista istorică", XVII, 1931, p. 294-298; Literatura cehă contemporană, în "Viața românească", 1933, nr. 6-9; Solii independenței cehoslovace, în "Lupta" din 28 octombrie 1933; K.H.Mácha - un romantic ceh, în "Universul" din 14 noiembrie 1936; Un mare poet ceh /K.Mácha/, în "Adevărul literar și artistic", nr. 846, 1937; traducerea povestirii Început de frământări a scriitorului ceh Alois Jirásek în "Buletinul săptămânii", nr. 43 din 1938, a povestirilor Tribunalul, Omul care a știut să zboare de Karel Čapek, în aceeași publicație, nr. 48 din 1939, o dată cu prezentarea biograficului; articolul Vecinii noștri. Adolf Heyduk, în "Revista literară", nr. 5, martie 1947. Mai târziu va prefăța și va colabora la traducerea volumului de Versuri al lui Jan Neruda (București, Editura Minerva, 1959). De asemenea, va semna, împreună cu poetul Florin Negur, versiunea românească a 52 de poezii din creația lui Jiří Wolker, publicată în volum cu prilejul comemorării a 40 de ani de la moartea poetului ceh (Jiří Wolker, Poeme, București, 1964), precum și cufundul științific al culegerii. Aceasta e prima versiune românească din creația acestui clasic al poeziei cehi moderne¹.

Elena Eftimiu a contribuit de asemenea la răspîndirea în noi a literaturii poloneze. În "Adevărul literar și artistic" scrie despre Adam Mickiewicz (nr. 706, 17 iunie 1934, p. 2), iar în anul următor (nr. 754, 19 mai 1935, p. 6) publică traducerea celebrului poem dra-

1 Meritele Elenei Eftimiu în popularizarea în România a creației lui Jiří Wolker sînt semnalate, între alții, de I. Dvorák, Jiří Wolker v literaturách evropských socialistických zemí, în vol. Báseňka miluje svět, Brno, 1980, p. 55 și urm.

matic Străbunii (Moșii - G.B.). Un sport remarcabil în această direcție îl constituie editarea Antologiei prozei poloneze (București, Editura "Cartea Românească", 1938, 276 pag.), prefăcută de poetul Octavian Goga, în acea vreme președintele Asociației intelectuale polono-române. Antologia prezintă traducerea în limba română a 25 de scrieri din cei mai reprezentativi prozatori ai Poloniei moderne.

Elena Eftimiu are merite incontestabile în cercetarea literaturii bulgare la noi în țară. În acest domeniu, ei îi aparțin analize interesante, observații și judecăți de valoare subtile, cuprinse în studii și articole spăruite în perioade interbelică, cum ar fi: Literatura bulgară, în "Viața românească", 1933, nr. 93-94, p. 188-193; Literatura bulgară, în "Lupta", aprilie, 1934; Activitatea literară slavă, în "Preocupări literare", 1936, nr. 2, p. 125-128; Aleko Konstantinov, ibidem, 1937, nr. 5-6, p. 416-441; Conceptii populare în literaturile slave, ibidem, 1940, nr. 4, p. 228-232, ș.a.

Prin orientarea întregii sale activități publicistice, militează activ pentru strânse relații de prietenie, prin cultură, între România și țările slave (Literatura românească la vecinii slavi, în "Preocupări literare", 1936, nr. 1, p. 29-34; Noutăți literare slave, în "Lupta" din 6 octombrie 1936 ș.a.).

Elena Eftimiu ia parte la manifestări publice consacrate acțiunilor de apropiere pe cele mai diverse planuri între țara noastră și statele vecine. La 20 martie 1937, de pildă, participă în București - alături de Armand Călinescu, Virgil Madgearu, Mihai Relea, Em. Bacuța și de alte personalități - la întrunirea de constituire a Asociației "Amicalea româno-iugoslavă" (Vezi "Curentul", anul X, nr. 3284, 24 martie 1937, p. 2). Traduce și prezintă aspecte din cultura și literaturile sîrbă, croată, slovenă. Să amintim, de exemplu, de curajosul articol Ivan Meštrović și Taran Sevcenco, scris în plin război ("Timpul", VIII, nr. 2400, 16 ianuarie 1944, p. 2), în care este evocată figura marelui sculptor iugoslav alături de cea a bardului ucrainean. Contribuțiile Elenei Eftimiu atrag atenția cercurilor de specialitate din străinătate, activitatea

ei fiind elogiată în paginile publicațiilor de peste graniță. Astfel, într-un număr din anul 1936 din "Prager Press", revistă de limbă germană, Jindra Hušková-Flajšansová, profesor de limba română la Universitatea din Bratislava, scria: "Să mai amintesc încă de o veche și importantă revistă românească (Viața românească), care înainte apărea la Iași și care manifestă un interes susținut față de literatura slavilor la rubrica «Literatura vecinilor noștri»". Aici - prin grija Elenei Eftimiu, fostă studentă a Universității din Praga, acum cadru didactic la Universitatea din București (...) - sfer traducerii din autori moderni sârbi, bulgari, ruși, cehi și slovaci, prezentări ale literaturilor respective, însoțite de note biografice. De curând, în ultimul număr din august, au apărut traduceri și un medallion Victor Dyk". Galificând în continuare activitatea Elenei Eftimiu ca fiind "prodigioasă", Jindra Hušková-Flajšansová încheie cu următoarele: "Recomandăm atenției organelor oficiale ceha activitatea dezinteresată a acestei românce".

Cu pasiune și vocație profesională difuzează în rîndul publicului românesc marile valori ale literaturii ruse și sovietice, aceriind despre: Poezii Rusiei Sovietice, în "Viața românească", XXV, 1933, nr. 12 bis (31 decembrie), p. 16-19; Simbolismul rusi, ibidem, XXVI, 1934, nr. 19-20 (octombrie), p. 25-29; Emigrenții ruși și literatura, în "Adevărul literar și artistic" din 10 martie 1935; Romanul slav modern (ibidem, 23 iunie 1935); Aspecte din literatura rusească de azi, în "Gînd românesc", VIII, aprilie 1940, nr. 1-4; Poetul Vladimir Maiakovski, în "Preocupări literare", an IV, 1939, nr. 12; an V, nr. 1, decembrie 1940 - ianuarie 1941, p. 725-729; Un rus occidental - Ivan Turgheniev, în "Timpul", VIII, nr. 2269, 4 septembrie 1943, p. 2; Stoltz și Obiomov (ibidem, VII, nr. 2309, 14 octombrie 1943, p. 2); Poetul iubirii (Tiutcev, ibidem, VIII, nr. 2407, 23 ianuarie 1944, p. 2); Teatrul lui A.N.Ostrovski (ibidem, VIII, nr. 2411, 27 ianuarie 1944, p. 2); Persalele - Lermontov și Eminescu (ibidem, VIII, nr. 2470, 26 martie 1944, p. 2); Cîntărețul mediocrității (A.P.Cehov, ibidem, VIII, nr. 2586, 20 iulie 1944, p. 2); Recitind pe Dostoievski (ibidem, VIII, 10

octombrie 1944). A mai scris despre N.V.Gogol, A.Blok, M.Gorki, A.I.Ku-prin, Ivan Bunin, M.Solohov ș.a.

În mod deosebit trebuie menționat faptul că, în anii celui de al doilea război mondial, Elena Eftimiu publică intens în coloanele cotidianului "Timpul", contribuind prin colaborările sale la pagina literară ("Popasuri") a acestui ziar la menținerea și întărirea, în condițiile extrem de vitrege ale dictaturii militaro-fasciste, a aceluia curent de largă deschidere spirituală, imprimat în cadrul publicației de oameni de cultură patrioți, îndrumați de Partidul Comunist Român, ca Mircea Grigorescu, Miron Radu Paraschivescu, Ștefan Roll, Geo Dumitrescu, Marin Sîrbulescu, Tiberiu Tretinescu ș.a. (Vezi Marin Preda, Viata ca o pradă, 1977, p. 257-300; George Macovescu, Parfumul amar al peiului verde, 1982; Interviuri cu prof. univ. George Macovescu, luat de Adrian Păunescu, "România literară", anul II, nr. 34 (46), 21 august 1969). Nefiind un periodic literar, ci un cotidian de informație de masă, în paginile "Timpului" s-au publicat, în traducere românească a Elenei Eftimiu, vreme de patru ani (1940-1944), zeci și zeci de scrieri din proză scurtă (nuvele, povestiri, schițe, momente, poeme în proză cu cea mai diversă tematică) rusă și sovietică, bulgară, ucraineană, polonă, cehă, slovacă, sîrbă, croată, slovenă; a apărut sub semnătura ei un număr mare de articole, prezentări, recenzii, bilanțuri despre literaturile țărilor popoarelor slave. "Avea a mulțumi - scrie poetul Miron Radu Paraschivescu, la 15 iulie 1943, în ziarul «Timpul» - numai d-nei Elena Eftimiu care a încercat, cât de cât, să aducă la cunoștința publicului românesc ceva din literatura modernă a slavilor".

În perioada postbelică, timp de peste un deceniu și jumătate, ea va continua cu aceeași competență și dăruire să desfășoare activitatea universitară, de traducător și publicist, înscriind prin contribuțiile sale un moment de referință în istoria slavisticii românești.

Cadrele didactice ale Facultății de limbi și literaturi străine a Universității din București, membrii Asociației slavistilor, traducători și oameni de cultură sduc un cald omagiu Elenei Eftimiu, urîndu-i cu acest prilej fericită multă sănătate și ani mulți de viață.

Gheorghe Barbă

ISTORICUL TRAIAN IONESCU-NIȘCOV LA A 85-A ANIVERSARE

La 20 martie 1983, cunoscutul cercetător al relațiilor româno-cesoslovece, istoricul slavist Traian Ionescu-Nișcov a împlinit frumoasa vîrstă de 85 de ani.

Născut în comuna Grăjdana, de pe valea Nișcovului (jud. Buzău), Traian Ionescu-Nișcov a urmat cursurile Liceului din Buzău, după care, în anii 1920-1926, a fost învățător în satul natal. În 1926 s-a înscris la două facultăți ale Universității din București: Facultatea de drept și cea de litere și filozofie, unde i-a avut ca profesori pe N.Iorga, C.Densușianu, N.Cartojan, Ion Bianu, D.Caraocostea și P.Cancel. Interesul pentru cultura popoarelor slave, în legătură cu cultura românească, se manifestă încă de pe băncile facultății; ca urmare a acestui fapt, în ultimul an de studii, 1929/30, prof. P.Cancel îi încredințează, alături de Mihai Pop de la Litere și Ion Didilescu de la Filozofie, cicluri de lecții din domeniul literaturilor slave, lui Ionescu-Nișcov revocându-i prelegeri despre Leonid Andreev.

După absolvire, în 1930, funcționează scurt timp ca profesor la școala de comerț din Brăila; în anul următor, la îndemnul și cu sprijinul lui N.Iorga, obține o bursă de specializare la Praga. Aici va frecventa opt semestre la Universitatea Carolină, auzind cursurile unor renumiți profesori ai vremii: Matias Murko, Otokar Fischer, Jiří Horák, Václav Tille, Jar. Bidlo și alții, învață limbi slave (ceha, rusa, sîrboarorta) și, pentru a se putea întreține (căci, din cauza crizei din 1932-1933, bursele pentru străinătate au fost suprimate), predă limba română la Academia Comercială din Praga. În 1937 își ia doctoratul în litere cu o teză despre Motivul trădării în poezia epică populară a sîrbilor, românilor și bulgarilor (publicată în 1941). Aici, ca și în alte lucrări ulterioare, consacrate creației populare, se dovedește adept al principiilor Cercului Lingvistic de la Praga cu privire la evidențierea funcției sociale a folclorului.

Întors în țară, este transferat la Liceul din Mizil, unde va

rămâne numai un an (1937/38), căci N. Iorga îl va aduce ca profesor de limbă cehă la Institutul sud-est european; parelel praeđ liaba și economia cehă în cadrul lectoratului nou înființat de limbă și istorie cehă de la Academia de Înalte Studii Comerciale din București, pînă în martie 1939, cînd, din cauza intrării germanilor în Cehoslovacia, lectoratul a fost desființat.

În tot acest timp, cercetător asiduă al arhivelor și bibliotecilor, Tr. Ionescu-Nișcov, colaborează cu studii referitoare la relațiile politice și culturale româno-ehoslovace în publicații de istorie și istorie literară din ambele țări ("Arhivele Olteniei", "Neamul Românesc", "Revista istorică", "Revista Fundațiilor Regale", "Slevia", "Slavische Rundschau", "Prager Rundschau", "Ľeske Slovo" ș.a.).

În vara anului 1943, reușind la un concurs pentru ocuparea de posturi la lectorate de limbă și literatură română, organizat de Ministerul Învățămîntului (în comisie fiind G. Brătianu, T. Căpădan, Al. Rosetti și Z. Foclișanu), optează pentru Praga, unde va pleca imediat.

Suspectat de autoritățile germane din Praga pentru legăturile sale cu intelectuali patrioți cehi, Tr. Ionescu-Nișcov a trecut prin momente grele în august 1944, cînd în țară avea loc revoluția de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă. Realizînd că dorește să se întoarcă în țară, este internat împreună cu familia într-un lagăr de concentrare, la Krumföbel, apoi mutat în munții Tauern (Austria de sus), unde va rămîna pînă în iunie 1945; va trece apoi în Italia, de unde, prin Veneția, se întoarce în țară în noiembrie 1945.

În martie 1946, ca urmare a reînființării unora din vechile lectorate românești din străinătate, Ionescu-Nișcov pleacă din nou la Praga, de astă dată ca profesor cu contract, funcționînd ca atare pînă la sfîrșitul anului 1948. Cea mai mare realizare a sa în acest timp este revista "Românoslavica", editată cu sprijinul guvernului cehoslovac de un grup de entuziaști cercetători români și cehi, constituiți în "Societatea pentru relațiile culturale și economice româ-

no-cehoslovaçe" (Společnost pro kulturní a hospodářské styky s Rumunskem). În această revistă - astăzi o raritate bibliografică (a apărut un singur număr, în 1948) - redactorul șef Traian Ionescu-Nișcov publică un amplu studiu despre Poveștile lui Alexandru Hașdeu, tatăl lui B.P.Hașdeu, și numeroase recenzii și note despre cărți de slavistică românești și străine.

O dată cu numirea ca cercetător principal la Institutul de istorie al Academiei (1949), activitatea lui T.Ionescu-Nișcov se îmbogățește cu noi coordonate: cercetarea, transcrierea și publicarea documentelor slavo-române. Colaborează la alcătuirea colecției Documente privind istoria României (Seria B. Tare Românească); publică curent și după pensionare (1964) documente slavo-române inedite în "Revista de istorie", "Revista Arhivelor", "Studii și materiale de istorie medie" ș.a., pentru ca, în 1974, să editeze, împreună cu Maria Soveja, un excoalent album de reproduceri în color a unor acte de cancelarie domnească (Ed. Meridiane, 120 p.).

În 1956, Traian Ionescu-Nișcov se află, alături de Emil Petrovici, Al.Rosetti, I.C.Chițimii și alți slavisti, printre membrii fondatori ai Asociației slavistilor, fiind primul secretar al acesteia (până în 1958); depune o serioasă activitate de organizare a Asociației, de pregătire pentru tipar a primelor trei volume ale publicației "Romanoslavica" (ca redactor principal), rămânând și mai târziu membru al comitetului de redacție; participă cu comunicări la congrese internaționale ale slavistilor, precum și la alte manifestări științifice internaționale (ca de ex., primul congres internațional de studii balcanice și sud-est europene, Sofia 1966, ș.a.). Publică în "Romanoslavica", "Revista de etnografie și folclor", "Revue des études sud-est européennes" ș.a. ample și aprofundate studii din domeniul relațiilor politice și culturale româno-slave; despre husitism în istoriografie românească și universală, despre Jan Urban Jarník și corespondența sa cu românii, despre ucraineanul Skovoroda și bulgarul Rakovski în relațiile lor cu cultura românească, despre scrierile lui Alexandru, Boles-

Cda. 89/204 1980.10

slav și B.P. Hasdeu și altele.

Traian Ionescu-Nișcov a continuat să fie și în ultimii ani activ pe tărîmul ocetării științifice. În afara participării la unele congrese internaționale de istorie și onomastică, își revede studiile mai vechi din domeniul istoriei relațiilor ceho-române, completîndu-le cu date noi, culese în urma unor îndelungate cerdetări de arhivă, și reunindu-le în volumul Relații social-culturale ceho-române în epoca modernă (Cluj-Napoca, 1981). Concomitent, Editura "Minerva" din București publică, în cunoscuta sa colecție de "Documente literare", două masive volume din Correspondența lui Jan Urban Jarník cu românii (vol. I, 1980, scrisori trimise românilor; vol. II, 1983, scrisori primite de la români), sub îngrijirea lui T. Ionescu-Nișcov, care semnează - ca prefață - un frumos portret al acestui mare iubitor al culturii românești (în vol. I) și o bibliografie completă (în vol. II), cuprinzînd scrierile lui Jarník despre români (161 titluri) și scrieri românești despre Jarník (218 titluri). Aceste lucrări, care s-au bucurat de o foarte bună primire atît în țară, cît și peste hotare¹, pun în lumină, odată mai mult, figura unui om de știință devotat crezului său de o viață: slujirea cu tenacitate a idealului de apropiere între popoare prin știință și cultură.

Traian Ionescu-Nișcov continuă și acum, la această venerabilă vîrstă, să lucreze cu aceeași pasiune și entuziasm ca în tinerețe, pregătînd, în liniștea bibliotecilor și arhivelor, noi și noi lucrări. Se conturează deja alte două volume, cuprinzînd schimbul de scrisori între oameni de cultură români și cehi în secolul nostru.

Prin dimensiunile și calitatea rezultatelor activității sale științifice, Traian Ionescu-Nișcov a contribuit substanțial, în planul slavisticii - în particular, al bohemisticii -, la dezvăluirea acelu

1 Dintre numeroasele recenzii, amintim două la primul volum, semnate de Ilie Corfus ("Revista de istorie", XXIII, 1980, nr. 10, p. 2040-2042) și de autorul acestor rînduri ("Revista de istorie și teorie literară", XXIX, 1980, nr. 4, p. 644-645).

adevăr bivalent, de care ne dăm seama tot mai clar în ultimele decenii; multipla și originala receptivitate a poporului nostru față de faptul de cultură străin, ca și prețuirea și stima de care s-a bucurat și se bucură cultura și știința românească peste hotare.

Omegiind cu respect pe savantul istoric Traian Ionescu-Nișcov, membrii Asociației Slavistilor, filologi, istorici și literați îi urează viață îndelungată, în deplină sănătate, și noi puteri pentru a-și desăvârși opera începută acum mai bine de-o jumătate de veac².

Mihai Mitu

Lista lucrărilor lui Tr. Ionescu-Nișcov

(bibliografie selectivă)³

Abrevieri

RA	» Revista Arhivelor
REF	- Revista de etnografie și folclor
RESEE	- Revue des études sud-est européennes
RFR	- Revista Fundațiilor Regale
RI	- Revista istorică
RIst	- Revista de istorie
RITL	- Revista de istorie și teorie literară
Rsl	- Romanoslavica
SGILF	- Studii și cercetări de istorie literară și folclor
SMIM	- Studii și materiale de istorie medie

1. Un episod din vremea lui Vasile Lupu în poezia populară malorusă, RI, 1935, nr. 1-3.
2. Slavische Klänge in der rumänischen Literatur, "Slavische Rundschau", VII, 1935, nr. 4.
3. Maseryk und die Rumänen, "Fragere Rundschau", VI, 1936, nr. 4.
4. Rumunské vesnice v monografických výzkumech prof. D.Gustiho, "Sociologická revue", Brno, 1937.

2 Pentru informații despre Tr. Ionescu-Nișcov, vezi și articolul lui D. Mioc, în vol. Enciclopedia istoriografiei românești, București, Editura științifică și enciclopedică, 1978, p. 181.

3 Ca număr de titluri, bibliografia lucrărilor lui Tr. Ionescu-Nișcov este mult mai vastă. Aici cuprindem numai lucrările științifice cuprinse în volum sau în periodice, renunțând total la numeroasele recenzii, articole de popularizare, note și însemnări etc.

5. Обзор современной румынской литературы, "Центральная Европа", Прага, 1937, nr. 1.
6. Contribuții la relațiunile româno-cesoslovace, RFR, 1938, nr. 3.
7. "Baliagul" în limba cehă, Studiu stilistic, RFR, 1939.
8. Překlady ze slovanských literatur do rumunštiny, "Slavia", Praha, XVI, 1939, sešit 2-3, p. 339-346.
9. În legătură cu asasinarea lui Barbu Catargiu, RI, XXVI, 1940, nr. 1-3, p. 25-30.
10. Funcția socială a folklorului balcanic, București, f.e., 1940, 28 p. (Institutul pentru Cercetarea Sud-Estului European).
11. Al.Hasdeu - contribuție la cunoașterea familiei Hasdeu, RI, XXVI, 1941.
12. Tradiția chirilo-metodiană în istoria slavilor epuseni, București-Vălenii de Munte, Datina Românească, 1941, 32 p. (Institutul pentru Cercetarea Sud-Estului European).
13. Der Verrat als episches Motiv in der serbokroatischen, rumänischen und bulgarischen Volksprosa (II), "Zeitschrift für slavische Philologie", Leipzig, XVII, 1941, H. 2, p. 301-340. Partea I în "Buletinul Institutului Român din Sofia", 1941, nr. 1-2.
14. Activitatea de tălmăcitor a lui Alex. Hasdeu, RI, XXIX, 1943.
15. Rumun u českého zemědělce (Muncitorul român printre agricultorii cehi), Praha, 1947 (în colaborare cu J.Prokiš); text ceh și românește sub formă de lexicon de conversație.
16. Le centenaire de la mort de Pauchidine dans les périodiques roumains, "Slavia", Praha, 1948.
17. Povestirile lui Alexandru Hasdeu, "Româno-slavia", Praha, I, 1948, p. 90-111.
18. 300 de ani de la încheierea primului tratat de alianță dintre Moldova și Rusia, "Studii", IX, 1956, nr. 5, p. 107-116 (în colaborare).
19. Relații politice între Moldova și Rusia în timpul lui Vasile Lupu, în vol. Relații româno-ruse în trecut. Studii și conferințe, București, 1957, p. 3-30 (în colaborare cu A. Constantinescu).
20. Aspecte sociale din Țările Române în însemnările unor călători și publicații rusești de la începutul secolului al XIX-lea, în vol. Relații româno-ruse în trecut. Studii și conferințe, București, 1957, p. 96-101.
21. Alojs Jirásek, Impotriva tuturor, Traducere și prefață de Tr. Ionescu-Nișcov, București, 1957.
22. Haiducia și cantecele haiducești, "Revista de folclor", 1958.
23. Kirdjali dans la littérature universelle, Rel, I, 1958, p. 105-123.
24. Григорий Сковорода и философские работы Александра Кухлеу, Rel, II, 1958, p. 149-162.

25. Scurtă monografie toponimică; satul Grăjdana, Rsl, III, 1958, p. 21-30.
26. Migrarea revoluționară husită în istoriografia universală, "Studii", XII, 1959, nr. 6, p. 153-179, și XIII, 1960, nr. 4, p. 269-297.
27. Memoriul din 1674 al boierilor munteni către țarul Rusiei, RA, VII, 1960, nr. 2.
28. B.P.Haşdeu a "Rukopisy" Václava Hanka, Brno, 1961.
29. Scriserile lui Boleslav Haşdeu în limba rusă, Rsl, V, 1962, p.53-69.
30. Două documente inedite din prima jumătate a secolului al XVI-lea, Rsl, V, 1962, p. 151-155.
31. Documente alavo-române în Biblioteca națională din Sofia, Rsl, VIII, 1963, p. 425-441.
32. Quelques aspects de l'activité de G.S.Rakovsky et de ses rapports avec les Principautés Roumaines, Rsl, IX, 1963, p. 555-568.
33. Correspondența dintre Jan Urban Jarník și Petre Ispirescu, SCIIJ, XII, 1963, nr. 3-4, p. 639-662.
34. Husitica în istoriografia română, Rsl, X, 1964, p. 385-403.
35. Práce a studie o vztých mezi Rumunskem a socialistickými zeměmi, "Slovanský přehled", 1964, nr. 6, p. 376-379.
36. Über die Einstellung der rumänischen Öffentlichkeit zur bulgarischen nationalen Freiheitsbewegung in der siebziger Jahre des 19. Jahrhundert, Sofia, 1965.
37. Se откоментето на румънската обществоност към национално-освободително движение през 70-те години на XIX век, în vol. Българо-румънски връзки и отношения през вековете, I, Sofia, 1965, p. 373-404.
38. Scrisori bulgare din preajma războaiel antiotomane din 1876, Rsl, X, 1965, p. 471-476 (în colaborare cu A.Constantinescu).
39. Asezarea coloniștilor bulgari în orașul Buzău și în împrejurimi între 1792 și 1830, Rsl, XI, 1965, p. 137-153.
40. Scriserile filozofice ale lui Alexandru Haşdeu și gânditorul ucrainean Grigorie Savici Skovoroda, Rsl, XII, 1965, p. 191-207.
41. Husitica v rumunské historiografii, "Československý časopis historický", Praga, XIV, 1966, nr. 1, p. 104-115.
42. Rumänisch-bulgarische feudale Beziehungen im XIV-ten und XV-ten Jahrhundert, "Études balkaniques", Sofie, 1966, nr. 5, p. 177-206.
43. Styky Rumunské republiky se socialistickými zeměmi v rumunské historiografii let 1964-1965, "Slovanský přehled", Praga, 1967, nr. , p. 307-308.
44. Două acte de cancelarie de la Ștefan Mizrea, Rsl, XV, 1967, p. 245-254.
45. Sur la tradition cyrillo-méthodienne dans l'histoire des slaves occidentaux, Salonie, 1968.

46. Contacts établies entre l'historiographie roumaine et tchèque sans le problème de la formation du peuple roumain, durant la seconde moitié du XIXème siècle. Rel., XVI, 1968, p. 409-446.
47. Dictionar ceh-român. Bucuresti, Ed. Academiei, 1968, 560 p. (co-laborator).
48. La politique des alliances en tant qu'expression de la lutte des peuples balkaniques pour l'indépendance et la formation des états nationaux durant la septième décennie du XIXème siècle. In Actes du premier Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes 26 août - 1 septembre 1966. Sofia, vol. IV, 1969, p. 422-432.
49. Jan Urban Jarník et la colonie albanaise de Roumanie à la fin du siècle dernier. RESE, VII, 1979.
50. L'Époque phénicienne dans l'historiographie roumaine et étrangère. Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1970.
51. Istoria gazetei "Dumavski Lebed" si dezvoltarea ei in Principatele Române. Rel., XVII, 1970, p. 599-612.
52. Contribuții la o bibliografie cehă româno-română. Rel., XVII, 1970, p. 719-729.
53. Probleme și concepții inovatoare în cercetările etnografice și fol-clorice ale "Cercinului lingvistic din Brașov". REB, XV, 1970, nr. 4.
54. Cel de-al II-lea Simpozion al istoricilor români și etnologici. Praga, 3-8 mai 1969. Rel., XVII, 1970, p. 735-736.
55. Toponime istorică în perioada feudală a Țării Românești (1574-1600). RA, XLIV, vol. XXXIV, 1971, nr. 1 (în colaborare cu C. Kellich și A. Constantinescu).
56. Unele aspecte din mișcarea de eliberare națională a bulgarilor în nordul Banatului între 1850-1870. in vol. Relatii româno-bulgare de-a lungul veacurilor. Bucuresti, I, 1971, p. 390-400.
57. Correspondența dintre Jan Urban Jarník și Titu Maiorescu. "Manuscriptur", II, 1971, nr. 4 (5), p. 157-174.
58. Relații culturale româno-sârbe contacte între episcopia română și cea sârbă în sec. XIV și XV. in vol. Radovi Simpozijuma o srpsko (jugoslovensko)-rumunskim odnosima. Vršac, 22-23 V 1970. Pančevo, Libertatea, 1971, p. 147-148.
59. Trei acte de cancelarie domnească inedite din a doua jumătate a sec. al XVI-lea. RA, an. XLVIII, vol. XXXIII, 1971, nr. 4 (în colaborare cu Maria Soveja).
60. Contacts entre la diplomatie serbe et la chancellerie princière de la Valachie pendant les XIVe et XVe siècles. in "Bulletin de l'Association internationale d'études du sud-est européen", 1972.
61. Relații ceh-române în cursul primului război mondial. Rel., XVIII, 1972, p. 493-514.

62. Jan Urban Jarník (25 V 1848 - 12 I 1923). Bibliografie, REF, 1973.
63. Cazul Dunin, RI, XXVI, 1973.
64. Les actes de chancellerie de prince des Pays Roumains - source historique pour l'onomastique et la toponimie roumaine, în vol. Actes du XIème Congrès International des sciences onomastiques, t. I, Sofia, 1974.
65. Историята на в. "Дунавски Лебед" и неговото разпространение в Румънските княжества în vol. Изследвания върху българското Възраждане, Sofia, 1974.
66. Un aspect al relațiilor româno-polone la mijlocul secolului al XV-lea, RIst, XXVII, 1974.
67. Acte de cancelarie domnească. Ornamente și miniaturi, București, Ed. Minerva, 1974, 120 p. cu facș. color (în colaborare cu Maria Soveja).
68. Correspondența dintre Liviu Măiorescu și Jan Urban Jarník, RMFL, XXIII, 1974, nr. 4, p. 551-558.
69. Un călător ceh în Moldova din timpul lui Ștefan cel Mare, SNEIM, 1975, vol. VIII, p. 205-209.
70. Jan Urban Jarník mezi Rumuny. Dialog "velkého pířtelství", "Acta Universitatis Carolinae Pragensis", XVI, 1976, p. 7-35.
71. Acte de cancelarie domnească inedite din prima jumătate a secolului al XVII-lea, SMIW, IX, 1978, p. 171-178 (4 documente slavone din Tara Românească, din anii 1603, 1616 și 1635).
72. Cancelaria domnească a lui Mihai Viteazul, RIst, XXXII, 1979, nr. 5, p. 865-874.
73. Jan Urban Jarník, Correspondență, I. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Tr. Ionescu-Nișcov, București, Ed. Minerva, 1980, 396 p. (Documente literare) (Scrisori către români).
74. Relații social-culturele ceho-române (Epoa modernă), Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1981, 212 p.
75. Jan Urban Jarník, Correspondență, vol. II (Scrisori primite de la români). Ediție îngrijită, cuvânt înainte și bibliografie de Traian Ionescu-Nișcov, București, Ed. Minerva, 1983, 368 p. (Documente literare).

C R O N I C Ă

AL IX-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL SLAVIȘTILOR

(Kiev, 6-14 septembrie 1983)

Lucrările de lingvistică

Capitala Ucrainei sovietice, orașul Kiev, a găzduit în septembrie 1983 o prestigioasă reuniune științifică, devenită tradițională, care a reunit 1830 de specialiști în domeniul lingvisticii, literaturii, folclorului și istoriei popoarelor slave, din 26 țări: al IX-lea Congres internațional al slavistilor. În comparație cu reuniunile de până acum (Praga 1929, Vargovia-Cracovia 1934, Belgrad 1939, Moscova 1958, Sofia 1963, Praga 1968, Vargovia 1973, Zagreb 1978), congresul de la Kiev a fost, credem, cel mai reprezentativ. Nu atât sub raportul numărului participanților și al lucrilor de cuvânt (au fost prezentate 457 de rapoarte și au avut loc peste 1000 de intervenții în cadrul discuțiilor din secții), cât din punctul de vedere al varietății și importanței problemelor dezbătute.

Organizat sub auspiciile Comitetului Internațional al Slavistilor (țara noastră fiind reprezentată în acest for, mai demult, de regretatul acad. E.Petrovici și de acad. Al.Rosetti, iar în prezent de prof. M.Novicov și de prof.dr. G.Mihăilă), congresul și-a desfășurat lucrările sub președinția acad. P.T.Tron'ko din R.S.S.Ucraineană, succesor (în calitatea sa anterioară de vicepreședinte) al regretatului M.F.Alekseev. Cu excepția ședințelor festive, de deschidere a lucrărilor congresului și de închidere, care au avut loc în Palatul culturii "Ucraina", restul ședințelor, de lucru, s-au desfășurat în clădirile Universității de stat "T.G.Șevčenko".

Expunerea orală a comunicărilor a fost condiționată, ca și la congresele anterioare, de publicarea anticipată, integrală, a textelor în culegeri îngrijite sub auspiciile comitetelor naționale, ceea ce Asociația slavistilor din R.S.România a realizat sub forma unui vo-

lun special al buletinului său Romenoslavica, XXI (1983, 450 p.), conținând referatele și comunicările delegației românești. Pentru a facilita cunoașterea prealabilă a problemelor puse în discuție, comunicările delegațiilor din cele 26 de țări au apărut, prin grije OIB și a Academiei de științe a U.R.S.S., sub formă de rezumate în cadrul unui volum Резюме докладов и письменных сообщений. IX Международной съезд славистов; Киев, сентябрь 1983, Москва, 1983, 646 p.

Lucrările s-au desfășurat tradițional în cadrul următoarelor secții: Lingvistică (I), Istorie Literară (II), Probleme Litere-Literare (III), Etnolingvistică (IV), Probleme de limbă (V), fiecare una dintre acestea fiind împărțită în subsecții. Tematică comunicărilor de lingvistică, asupra căreia ne vom opri în cele de următori, a fost variată și netraditională, cuprinzând următoarele direcții de cercetare: Slava comună în contextul alor limbi (comunicări puțin numeroase, dar importante, de ex. raportul lui E.I. Tolstoj despre alcătuirea unui dicționar etnolingvistic al antichităților slave); Geneza lingvistică din Rusia kieveană și raporturile dintre varietăți locale și alte limbi (interesul pentru această temă se detorează, în bună parte, împlinirii a 1500 de ani de existență a orașului gazdă, Kiev); Studiul genealogic, tipologic și zonal al limbilor slave (temă, în sine și, relativ nouă și cu numeroase comunicări); Studiul confruntării al frazeologiei, gramaticii și vocabularului limbilor slave (temă care există la congresele anterioare, problematica analiză contrastive vădind, acum, un interes quasi-general); Evoluția limbilor literare contemporane ale slavilor de est (temă interesantă, justificată de ținerea congresului în U.R.S.S.).

Trebule remarcat, și de data aceasta, aportul notabil al delegației noastre: cei 16 participanți din R.S.România au prezentat 15 comunicări în domeniul limbii, literaturii și folclorului. Contribuțiile lingvistice (și, parțial, cele lingvo-literare) ale delegației pot fi grupate în jurul a două teme principale: problematica slavo-română și,

În al doilea rând, tipologia fonologică și morfologică. Din primele categorii fac parte cinci comunicări: G.Mihăilă, Manuscrisele slavo-române și editarea monumentelor literare ale slavilor de sud; Pandele Olteanu, Cu privire la istoria "Fiziologului" în literaturile slavă și română; Magdalena László-Kutiuk, Unele probleme teoretice ale traducerilor reciproce româno-ucrainene; C.Reguș, Dicționarul documentelor slavo-române din secolele XIV-XVI (comunicare elaborată în colaborare cu Gh.Bolesan, I.Robciuc și Aspazia Reguș); V.Gr.Chelaru, Elemente autohtone și latino-romane în structura limbilor și culturilor sud-slave. În al doilea grup se încadrează următoarele comunicări: A.Bău, Categoria fonologică "dur-moale" ca fenomen central al consonantismului rus (cercetare contrastivă); V.Vascenco, Categoria gramaticală a genului comun în limbile slave de est și române; D.Cazacu, Natura asemănărilor de structură la nivelul conexiunii temporale și aspectuale din sistemele verbale ale limbilor maghiară și slave. Un loc aparte, sub raport tematic, ocupă comunicarea Mariiei Dumitrescu, Limba scriitorilor /rusești/ de scoarță de nastescău.

Comunicările noastre au fost, în majoritatea lor, bine primite, suscitând numeroase discuții și intervenții. De menționat, apoi, că unii delegați români au fost, în anumite zile, copreședinți într-o serie de subsecții: M.Novicov ("I.S.Turgheniev și cultura universală"), G.Mihăilă ("Proto-slava în contextul altor limbi"), V.Vascenco ("Studii confruntative al frazeologiei, gramaticii și vocabularului limbilor slave contemporane").

*

În cadrul congresului s-au desfășurat, de asemenea, ședințe ale unor organisme cu caracter permanent, numărul acestora (în prezent 21) crescând vădit de la o reuniune la alta: Comisia pentru problemele structurii gramaticale a limbilor slave, Comisia de istorie a slavisticii, Comisia de lexicologie și lexicografie, Comisia de terminologie lingvistică, Comisia de onomastică slavă, Comisia de relații lingvistice etc. La lucrările acestor organisme au participat, ca și în tre-

cut, o serie de delegați români, membri permanenți ai comisiilor.

Un element nou, comparativ cu congresele anterioare, l-a constituit organizarea a două mese rotunde: Etnogeneza slavilor (cu o participare extrem de numeroasă, datorită nu numai interesului pentru temă ca stare, ci și opiniilor originale formulate în acest domeniu de către O.N.Trubașev; vezi, de ex., "Voprosy jazykoznanija", 1982, nr. 4, p. 10-26, și nr. 5, p. 3-17) și a doua, consacrată lui Juraj Križanič în contextul epocii sale.

Trebuie consemnate, ca manifestări aferente, solemnitatea conferirii titlului de doctor honoris causa al Universității din Kiev unor savanți ca V.Georgiev - Bulgaria (absența sa la lucrările congresului, din motive de boală, a fost unanim regretată), B.Kreft - Slovenia, J.Hama - Austria ș.a. și numeroase acțiuni cu caracter cultural¹.

Tematica reuniunii a avut un caracter complex și original, în bună parte nemălîntînit la congresele anterioare, dar greu de cuprins în întregul ei. Aceasta din cauza numărului mare de subsecții și limbi vehiculate în rapoarte și discuții: 11 limbi slave și 3 neslave (engleză, franceză, germană). Unul din congresiști, B.Worth - S.U.A., membru al C.I.S., a ținut să realizeze din acest punct de vedere o performanță sui-generis, rostindu-și cuvîntul de salut în cinci limbi.

Important este, înă, altceva. Congresul de la Kiev a prilejuit un schimb larg de vederi între reprezentanții, uneori de vîrstă sensibil diferite, ai diferitelor școli, curente și tendințe lingvistice, contribuind implicit la o mai bună cunoaștere a concepțiilor moderne din slavistică, a vastei literaturi de specialitate din zilele noastre (în incinta universității a funcționat o expoziție, excelent organize-

¹ De ex.: vizionarea spectacolului de balet "Lisova pianja" de M.Skorul's'kij (pe o temă din drama feerică cu scelegi nume aparținînd cunoscutei scriitoare clasice Lesja Ukraïnka), vizitarea pitorescului Muzeu etnografic al R.S.S.Ucrainene (care amintește, desigur la altă scară, de Muzeul satului din București), a monumentelor arhitectonice din perioade de înflorire a Rusiei kievene ("Porțile de aur", "Catedrala Sf. Sofia", faimoasa mănăstire "Kievo-Pečerskaja Lavra", toate din secolul al XI-lea) etc.

tă, de lucrări aparținând slavistilor din diferite țări, inclusiv din R.S.România), la o mai strinsă apropiere pe plan științific între cercetători. Recentul congres a pus în evidență, între altele, faptul că de la J.Križanić, J.Dobrovskij, V.Karadžić, Fr.Miklošič, I.I.Sreznevskij, V.Jagić, Ioan Bogdan etc. și pînă în zilele noastre, slavistica a parcurs un drum ascendent, afirmându-se acum ca știință complexă cu caracter multi- și interdisciplinar (cf., de ex., tematica privind slava comună, probleme etnogenezei slavilor, tema Rusiei kievene ș.a.), în măsură să contribuie cu succes sporit, alături de romanistică sau germanistică, la investigarea comună a patrimoniului lingvistic și cultural al popoarelor europene.

Următorul congres, al X-lea, se va desfășura peste cinci ani la Sofia (1988), avîndu-l ca președinte pe acad. V.Georgiev (Bulgaria).

Victor Vasenco

Lucrările de istorie literară și folclor

Al IX-lea Congres internațional al slavistilor, desfășurat între 6-14 septembrie 1983, la Kiev, s-a bucurat, în primul rînd, de una dintre cele mai bune organizări din cîte au avut loc pînă acum, în dirijarea lucrărilor și în întîmpinarea participanților, în număr de aproape 2000, din diferite continente și țări, ceea ce dovedește că problemele de cultură și civilizație slavă, în confluență sau prin comparație cu alt tip de cultură, au devenit preocupări de largă amploare.

Din punct de vedere al tematicii, lucrările congresului au avut loc în cinci secții: 1. Lingvistică; 2. Literatură; 3. Limbă literară; 4. Folclor; 5. Istorie, fiecare secție avînd mai multe subsecții. Firește, cultura și civilizația Rusiei kievene în evul mediu au constituit fundalul multor teme și dezbateri, omagîndu-se astfel și centrul unde a avut loc congresul. De asemenea, este de remarcat dezbaterile interdisciplinare a problemei etnogenezei slavilor, în lumina celor mai noi re-

zultate arheologice, istorice, lingvistice sau etno-folclorice, prin teme dispersate la diferite secții, dar și în cadrul unei "mese rotunde", unde au luat cuvântul specialiști din diverse domenii, în discuții uneori contradictorii. Unii cercetători au încercat să argumenteze mutarea vetrei de dislocare a slavilor dintre Bug și Vistula, mai spre vest, spre cursul de mijloc al Dunării, alții dimpotrivă au argumentat pentru vechea vatră, mai ales polonezii care au venit cu considerații noi în sprijinul teoriilor lui Tadeusz Lehr-Splawinski sau K. Moszyński. S-a încercat și împingerea vetrei mai spre nord. O altă masă rotundă a fost consacrată filologului croat Juraj Križanić (1618-1683), autor al unor opere filologice realizate în Rusia, de la moartea cărora s-au împlinit 300 de ani. Despre el, slavistul austriac de origine croată Josip Hamm a prezentat și o comunicare în ședința plenară din ziua de deschidere a congresului.

În domeniul literaturii, o primă subsecție importantă a fost consacrată scrierilor din epoca kieveană în context slav și universal, mai ales relațiilor cu Bizanțul și slavii de sud, de asemenea receptării anumitor opere, de exemplu Slovo o polku Igoreve, în site literaturi slave și neslave, sau anumitor similitudini tipologice. De asemenea, un loc de seamă l-au ocupat dezbaterile privind diferite mișcări și curente literare, din punct de vedere istoric și teoretic, în cadrul literaturilor slave: baroc, preromantism, romantism, modernism etc., precum și ecoul pe care l-au cunoscut anumiți mari creatori slavi și neslavi în cadrul literaturilor slave sau acumulările din alte literaturi de care au dispus unii scriitori slavi: Byron, Dostoievski, Tolstoi, Hemingway etc. La această subsecție, din partea delegației române au prezentat comunicări I.C. Chițimia, Problema barocului în literaturile slave de est și în literatura română, și Dan Horia Mazilu, Literatura barocului ucrainean și receptarea eroilor Antichității, apreciate pozitiv de A.I. Maldzis, de la Institutul de literatură "Janke Kupala" din Minsk, și de alții. Între altele, comunicarea lui Janusz Felc despre rolul inspirator al lui Jan Kochanowski pentru o serie de

scriitorii slavi și neslavi a stîrnit unele controverse în discuții (exprimate, de pildă, de Rudo Brián din Bratislavă), la care profesorul polon a răspuns cu noi argumente convingătoare.

O subsecție de bază, cu multe și interesante comunicări, a fost consacrată lui "Ivan Sergheevici Turgheniev în cultura universală", congresul avînd loc în anul centenarului morții scriitorului rus. Cele mai multe comunicări au venit cu idei noi de interpretare a operei sau cu informații inedite privind conexiunile lui Turgheniev cu lumea literară internă și externă. Deși era o temă carecum festivă, și aici unii discutanți (mai ales sovietici) au intervenit cu eptomporea aureolei create de considerațiile anumitor comunicări în jurul scriitorului. Dintre delegații români, au ținut comunicări: Mihai Novicov, Turgheniev și literatura română (Problema locului lui Turgheniev în procesul literar european), cu idei teoretice, pornind de la date de istorie și critică literară; Alfred Heinrich, Scopul existenței umane și aspectele filosofice ale acestei teme în opera lui Turgheniev, în contextul curentelor literare ale epocii; Elena Loghinovski (colab. cu Albert Kovács), Structura motivelor literare și "arhetipurile" în poezia lui I.S. Turgheniev. În discuții s-a subliniat aportul de interpretare al acestor comunicări.

La secția de "problematică lingvistico-literară", comunicările s-au axat fie pe probleme teoretice (structura formală și fondul semantic în srta cuvîntului la slavi; teoria traducerii artistice; traducerea din limbile neslave în limbile slave și inversa etc.), fie pe analiza unor traduceri de opere literare dintr-o limbă în alta sau, cu acest prilej, pe probleme de filiațiune textuală ori de aport textual, în editarea unor scrieri. Aici au ținut comunicări: G. Mihăilă, Manuscrisele slavo-române și editarea monumentelor literare ale slavilor de sud; Pandele Olteanu, Problema istoriei "Fiziologului" în literaturile slavă și română; Magdalena László-Kușiuk, Unele probleme teoretice ale traducerilor reciproce româno-ucrainene, toate fiind unanim apreciate de participanți.

Pentru secția de folcloristică sernalăm în primul rând încercarea de reconstituire a unor genuri folclorice existente în epoca Rusiei kievene, pe bază de cercetări tipologice, sau de reconstituire a unui repertoriu de motive epice din vechiul fond slav comun, precum și încercarea de contribuție, prin studiul comparat al prozei populare slave, la dezlegarea problemei etnogenezei slavilor. Oțteva comunicări au tratat despre folclorul altor popoare în evul mediu, în context comparat, inclusiv slav, sau probleme de poetică folclorică. Alte comunicări au pus în dezbatere metodologia valorificării folclorului cu ajutorul edițiilor (și ce fel de ediții) sau al instrumentelor de lucru centralizate, fiind vorba mai cu seamă de diverse catalogări. În acest domeniu Onufrie Vințeler (celeb. Alla Vințeler) a prezentat comunicarea de interes evident: Despre alcătuirea dicționarului folclorului lipovenesc.

Firește, participanții români au intervenit și în debaterarea altor teme expuse în secțiile respective. În subsidiar, sărăgăm că Institutul de literatură ucraineană al Academiei Ucrainene de Științe de la Kiev, folosind prilejul congresului, a organizat o gedință, la sediul său, în care s-au discutat relațiile literaturii ucrainene cu literaturile popoarelor vecine și la care au fost invitați o serie de congresiști, printre care D.Markov, Marian Jakóbiac, Bazyl Białekowicz etc. La această discuție au fost prezenți, de asemenea, subsemnatul și Magdalena László-Kușiuk, care în colaborare cu Oleg Galniceru, a pregătit o asemenea lucrare de relații literare româno-ucrainene.

În perioada Congresului au fost organizate vizite și excursii, fiind de subliniat mai ales vizite la Kievo-Pečerskaja Lavra și Muzeul satului de la Pirogovc, lângă Kiev, oferind, pe o întindere de 150 ha, o imagine sugestivă a civilizației sătești ucrainene, în multe cazuri cu linii comune sau similare cu civilizația sătească română.

Se cuvine a remarca faptul că organizatorii ne-au înconjurat, ca pe toți oaspeții, de altfel, cu o atenție cu adevărat frățească, de la sosire și pînă la despărțire, transformînd pe deplin gederăa tutu-

vor la Kiev într-o adevărată sărbătoare intelectuală.

I.O.Chițimia

x

x x

Examinată retrospectiv, pregătirea și desfășurarea Celui de-al IX-lea Congres internațional al slavistilor vădese limpede că, înaintea de crize, organizatorii ucraineni su nutrit ambiția de a prilejui o reuniune științifică de proporții impresionante. Au năzuit apoi, în chip firesc, ca atât tematica - din care s-au născut subiectele rapoartelor, comunicărilor și discuțiilor purtate în jurul meselor rotunde și în întrunirile comisiilor specializate -, cât și nivelul dezbaterilor din felurilele secții și subsecții să fie pe potriva dimensiunilor mari, imaginete în proselabil. Concluzia ar fi că, în mare măsură, cu prețul unor considerabile eforturi, materializate în realizarea unui cadru și a unor condiții de desfășurare exemplare, țelurile fixate su fost atinse.

Ce poate reține o "dare de seamă" asupra unei manifestări științifice de rangul unui congres internațional? Evident, extrem de puțin din ceea ce s-a petrecut, în fapt, în numeroasele săli ce su adăpostit ședințele de lucru și celelalte reuniuni, propuse de un program dens, cu o mare îndărătură pe unitatea de timp, complex și - cel puțin așa ni s-a părut - cumva anume complicat uneori, prin introducerea unor subdiviziuni, nu totdeauna perfect justificate.

Știut fiind mecanismul de colectare a materialelor din a căror substanță se naște apoi un congres, organizatorii kievieni s-au aflat în fața sarcinii - deloc ușoară - de a de necesara coerență unui inventar de comunicări eterogen (chiar dacă referatele porneau de la niște surselele programate omogenizate), de a aduna într-un sistem unitar, în acord cu direcțiile principale ale congresului, un număr important de producții individuale, emanații ale unor preocupări personale și particularizante. A fost, fără îndoială, o operație dificilă, poate la

fel de dificilă ca și sarcina pe care organismul ce și-a propus organizarea unui asemenea congres (în cazul de față, Comitetul Internațional al Slavistilor și, apoi, Comitetul Slavistilor din U.R.S.S.) și-a sârmnat-o atunci oînd a stabilit tematica generală. A fost oare cea tentativă de circumscriere și precizare (petrecută acum cîțiva ani) o veritabilă și izbutită prognosticare a chestiunilor ce urmau a ordona interesele cercetătorilor din domeniul slavistici în anii 1982-1983? Greu de răspuns... Soluția o dă, de obicei, refugiul în cutumă, iar cutuma propune sau prelevarea unor chestiuni științifice aflate în strînsă relație cu spațiul (cultural, istoric, literar) ce găzduiește congresul, sau dezbaterea pe marginea operei (operelor) unei (unor) personalități resuscitate comemorativ. Lîngă aceste "puncte fixe" găsesc, de regulă, adăpost și alte probleme cu caracter mai lung (de regulă, pronunțat teoretico-fundamental).

Cel în seama căruia s-a aflat organizarea Congresului de la Kiev nu s-au abătut de la această regulă (acceptată tacit de mai toată lumea). Temele "mari", chemate a lumina aspecte legate de participarea locului-gazdă la fondul general de valori spirituale, au privit "zona" Rusiei kievene (Kievul a celebrat nu demult cincisprezece secole de existență) și cultura, într-un sens foarte larg al termenului, urzîndu-se. Personalitățile cu funcție polarizatoare au fost scriitorul rus Ivan Turgheniev (căruia, într-o subsecție specială, i-au fost consacrate peste treizeci de comunicări) și filologul croat (adăpostit o vreme și în Rusia) Juriј Križanić, a cărui faptă culturală a fost evocată încă din gîdînța de deschidere și reluată apoi în cadrul unei "mese rotunde". S-a adăugat acestor direcții o chestiune ce pare a auscita multă atenție în ultima vreme (producînd numeroase contribuții, unele serioase, altele în care credibilitatea este subminată de fantezie) - aceea a etnogenezei slavilor (și acestei debateri i s-a rezervat o "mese rotundă").

Astfel stînd lucrurile, congresul urma să controleze felul în care participanții, veniți din 25 de țări între care și România (căroră

li s-a adăugat o numeroasă delegație sovietică), reacționează la sugestiile făcute. Reacția numeroșilor autori de comunicări prezenți la Kiev, pozitivă, în genere, a probat - dacă mai era nevoie - existența unei fertile pluralități de vederi asupra chestiunilor aduse în discuție.

Mi se pare de prisos să precizăm că poziția centrală ocupată de temele menționate de noi mai sus nu a însemnat și concentrarea, exclusivistă, a atenției tuturor celor înscriși în lista de participanți. Secția lingvistică - cea mai puternică în ansamblul congresului - s-a oplecat cu precădere asupra problemelor legate de istoria limbii slave comune și de "situația lingvistică", variată descrisă, a Rusiei kievene, dar nu a neglijat - într-un efort vizibil de înnoire a preocupărilor și de rafinare a tehnologiilor de lucru - nici studiul genetic și tipologic al limbilor slave, nici cercetările cu caracter contrastiv și nici aspectele legate de cercetarea sincronă a idiomurilor slave de est.

Cantonați în bună măsură în jurul a două teme "inevitabile" (literatură Rusiei kievene în context slav și universal și centenarul Turgheniev), literații au manifestat un apetit reținut, (am zice, pentru operarea unor deschideri și apropierea unor metodologii ospabile de remodelări. Surprinzător de conservatoare în opinii și reticente în apropierea unor modalități noi de abordare a fenomenului literar, comunicările unora dintre cercetătorii ce s-au produs aici n-au depășit niște unghiuri de analiză extrem de frecventate (aceeași tradițională cercetare comparativă a literaturilor slave, observată prin prisma "stadiului actual și a perspectivelor"), netrușind să scape de anumite obsesii.

Folcloriștii, în schimb, deși mai puțin numeroși, au vădit o oplecare accentuată spre uneltele și direcțiile de analiză modernă a textului. Între subiectele abordate, repertoriile creațiilor epice (balada, cu deosebire), cercetate tipologic sau în cadrul unor încercări de reconstruire a sistemelor, au ocupat un loc însemnat. Poetica

folclorului, interpretată ca ansamblu de forme și funcții (în considerare unor texte în sine ori în investigații de tip confruntativ) sau ca particularizare a unui element anume (erou, epicitate, inventar simbolic, formule, stereotipie), a continuat să se afle între preferințele cercetătorilor. Să nu uităm însă a cita încercările de stabilire a locului și rolului folclorului în arsenalul producțiilor spirituale ale contemporaneității (chestiune importantă, cu evidentă încărcătură filozofico-culturală, atingând dimensiuni și zone ale strategiilor politicii culturale), precum și preocupările legate de ordonarea, în continuare, a principiilor de editare, înregistrare și inventariere - în cheia formalizată specifică domeniului - a producțiilor folclorice din vremurile mai noi.

Congresele specialiștilor din domeniul științelor umaniste tind în ultima vreme către un anume gigantism. Congresul slavistilor de la Kiev n-a făcut excepție, a fost un congres croit și realizat pe niște dimensiuni impunătoare (în afara celor trei secții esențiate mai sus, au mai funcționat și compartimentele "lingvo-literar" și "istoric", cu numeroase subdiviziuni și multe comunicări înscrise în program). Asocierile reuniuni nu propun descoperiri senzaționale și nici nu prilejuiesc răsturnări spectaculoase. Ele ordonează, inventariază, sistematizează, fac mai mult un oficiu de informare (reciprocă) și dezbateri. În acele condiții, reușita a stârnat evident de posibilitățile de cuprindere.

Dan Horia Neșilă

MASĂ ROTUNDĂ: NOUA GRAMATICĂ ACADEMICĂ A LIMBII RUSE (1980)

Din inițiativa Catedrei de filologie rusă, la 9 februarie 1983 a avut loc, în sala de consiliu a Facultății de limbi și literaturi străine a Universității din București, o masă rotundă consacrată unui notabil eveniment editorial: apariția noii gramatici ruse (preacurtat GR) de profil academic (Akademijska nauka SSSR, Institut ruskogo jazyka, Russkeja grammatika, 2 vol., Moscova, Editura "Nauka", 1980, 783 p. + 709 p.), sub îngrijirea unui comitet de redacție format din șapte membri, în frunte cu Nataliia Jul'evna Svedova, redactor principal.

După un cuvânt de deschidere, rostit de conf. dr. Ion Ciță, șeful catedrei, au fost audiate două comunicări, care au analizat structura lucrării pe secțiuni și capitole, orientarea ei teoretică și metodologică, calitatea materialului ilustrativ utilizat ș.a. În această ordine de idei, s-a relevat că GR se înfățișează ca o gramatică descriptivă, cu deschidere spre structuralismul moderat, dar încorporând și unele rezultate ale statisticii lingvistice și ale sociolingvisticii. Cit privește materialul ilustrativ, excerptat din opere clasice și din texte contemporane sau alcătuit de autori, acesta se distinge mai ales pentru codul oral, prin amploarea registrului stilistic. Comunicările au evidențiat, totodată, elementele inovatoare, originale ale GR în raport cu tratatele anterioare de gramatică; au adâncit conceptul de "gramatică academică", mereu actual nu numai acolo unde abia se infiripă o tradiție în acest sens, ci și acolo unde riguros academică este de mult încetățenită; în sfârșit, au emis considerații pe marginea posibilităților de valorificare didactică, în predarea limbii ruse ca limbă străină, a pozițiilor teoretice ale noii gramatici.

În referatul introductiv, Privire de ansamblu asupra Gramaticii ruse din 1980, conf. dr. Victor Vasconco a reliefat, între al-

Cda. 83/984 fa 50.26

tele, cele două accepții ale termenului de g r a m a t i c ă în noua lucrare: stricto sensu, în GR se regăsesc toate domeniile constitutive ale acestei discipline (morfologie, sintaxă și, ca un capitol de sine-stătător, formarea cuvintelor); lato sensu, GR mai cuprinde fonetica, fonologia și, pentru prima dată în tradiția academică rusă, secțiuni consacrate intonației, morfemicii ș.a. În pofida unor inegalități de tratare, a unor soluții sau formulări șmendabile - altminteri inerente pentru o lucrare de proporțiile celei de față -, GR, a conchis vorbitorul, impune prin expunerea coerentă, sistematică, a faptelor, punctată de indicații și recomandări normative, prin tendința de exhaustivitate în descrierea modelelor morfosintactice, în fine, prin disponibilitatea la teoriile lingvistice moderne.

F o n e t i c a și f o n o l o g i a în GR, după cum a subliniat prof. dr. E. Vrabă, se întemeiază pe concepțiile structuralismului funcțional al noii școli lingvistice de la Moscova. De aici provine, de exemplu, importanța inovației teoretice pe care o reprezintă acreditarea în GR a termenilor de fonem tare și fonem slab, relevante în poziția maximă și, respectiv, minime a capacității de diferențiere fonematică. În legătură cu accentuarea, se stabilesc cifre noi pentru inventarul de foneme al limbii ruse: 7 vocale (5 tari și 2 slabe) 69 de consoane (37 tari și 32 slabe).

Referindu-se la a c c e n t și i n v o z a ț i e, conf. dr. Maria Dumitrescu a reținut noțiunile de tip de accent și, din alt unghi de vedere, de accent normal, redus și slab. Cât privește intonația, în limba rusă se disting șapte tipuri de construcții intonaționale, dar probabil că ele nu sînt pretutindeni posibile.

Paginile consacrate de GR m o r f e m i c i i pun în lumină conexiunea dintre acest compartiment al realității lingvistice și altele, precum formarea cuvintelor, morfologia, fonomorfologia, configurînd totodată s i s t e m u l morfemelor ruse, în realizările lor liniare. F o r m ă r i l e c u v i n t e l o r și se efectuează, în schimb, aproape jumătate din volumul I. Aici se analizează o seamă

de noțiuni fundamentale, ca formant derivativ, tipuri și procedee de formare a cuvintelor, valoare și regularitate derivativă, caracter productiv ș.a., după care se trece la caracterizarea mijloacelor de formare a cuvintelor pe părți de vorbire. Atât morfemica, cât și formarea cuvintelor ar fi avut însă de câștigat, după opinia prof. dr. Ecaterina Fodor și a lect. S.Wolf, care au analizat aceste capitole, dacă e-ar fi aprofundat problemele de metodă, explicându-se mai pe larg p r i n c i p i i l e segmentării morfematice și, respectiv, ale analizei derivaționale.

În m o r f o l o g i e, după cum au subliniat lect.dr. M.Gheorghiu și asist. dr. Aurica Brăgoveanu, se păstrează, în linii mari, clasificarea tradițională a părților de vorbire, fără a se accepta inovațiile propuse de V.V.Vinogradov cu câteva decenii în urmă: categoria stării, cuvintele modale, copulele. În schimb, din pronume rămân ca parte de vorbire de-sine-stătătoare doar cele corelabile cu substantivul sau substituibile prin aceste, celelalte fiind transfereate, în temeiul priorității absolute acordate criteriului unității paradigmatică, în principal la adjective, dar și la numerele și ad-
verbe.

Formele cazuale ale substantivului, ale pronumelor corelabile cu substantivele, valorile sintactice ale timpurilor și modurilor verbele ș.a. au fost scoase din morfologie și trecute la paradigma propoziției.

Î m b i n a r e a d e c u v i n t e - a arătat A.Pedestragu, este menținută, pe linia tradiției gramaticale ruse, ca obiect de studiu al sintaxei, deopotrivă cu propoziția și fraza. În clasificarea acestei categorii sintactice, GR procedează la o reușită sinteză a criteriilor existente: pe de o parte, în funcție de cuvântul regent, se disting îmbinări verbale, substantivale etc., pe de altă parte, în virtutea relației sintactice dintre constituenți, se deosebesc îmbinări formate prin acord, prin reacțiune și prin atașare paratectică.

Pentru unitatea centrală a sintaxei, p r o p o z i ț i e, de

care s-au ocupat lect. dr. S.Vainberg și lect. R.Chivescu, este defini-
 toriu conceptul de schemă structurală a propoziției, model formal
 abstract pentru construirea unei unități de comunicare. Aceste scheme
 pot fi bi- sau unicomponentiale, în funcție de numărul cuvintelor -
 unul sau două - cuprinse în structura respectivă (criteriu principal
 diferit de cel aflat la baza distincției tradiționale dintre propozi-
 țiile mono- și binembre, și anume raportul lor față de structura jude-
 cății logice).

În domeniul frazei, abordat de conf. dr. I.Oiță, peste
 categoriile clasice de fraze formate prin coordonare și, respectiv,
 prin subordonare se suprapun - poate nu totdeauna cu o expunere de mo-
 tive suficient de amplă - concepte noi. Astfel, frazele formate prin
 subordonare se împart în indivizibile (cu subordonate
 dependente de un anumit component al regentei, ca de pildă atributive-
 le) și divizibile (cu subordonate însoțite de circumstanțiale,
 care nu se referă la o anumită parte de propoziție din regentă).
 Construcțiile asindetice se constituie într-o categorie distinctă de
 cea a frazei.

Potrivit observațiilor asist. Paraschiva Serbănescu, în me-
 talingual GR pot fi semnelați, alături de termenii tradi-
 ționali care denumesc noțiuni tradiționale, și termeni mai noi pentru
 noțiuni consacrate mai târziu de uzul academic. Pe trepte intermediare
 se situează termenii mai noi, care desemnează noțiuni fixate în termi-
 nologia tradițională (cf. sinonimele soveršennyj, termen tradițional,
 și respectiv neologismul perfektivnyj vid "aspect perfectiv") sau
 combinațiile de termeni tradiționali, menite a consacra noțiuni noi
 pentru gramatica rusă (de exemplu porjadkovye prilagatel'nye "adjecti-
 ve ordinale").

În discuțiile care au urmat, vorbitorii au fost unanimi în a
 aprecia utilitatea mesei rotunde, formulând, totodată, și unele propu-
 neri și sugestii pe marginea comunicărilor prezentate.

S.Vainberg

DIN ACTIVITATEA MEMBRILOR ASOCIAȚIEI SLAVIȘTILOR

DIN REPUBLICA SOCIALISTA ROMÂNIA

(mai 1981 - decembrie 1983)

I. Al IX-lea Congres Internațional al Slaviștilor (Kiev, 6-14 septembrie 1983)¹.

La congres a participat o delegație numeroasă de slaviști români, condusă de prof. Mihai Novicov și prof. dr. Gheorghe Mihăilă, membri ai Comitetului Internațional al Slaviștilor. În programul Congresului au figurat 28 de comunicări românești, din următoarele domenii: I. Lingvistică (I. Pătruț, V. Gr. Chalaru, Maria Dumitrescu, Elena Scărîntoiu, G. Bolocan - C. Reguș - I. Robeluc, Ecaterina Fodor, C. Apreotești, D. Căzacu - E. Vrabie, V. Vasenco, A. Băn), II. Istorie literară (I. C. Chițimia, D. H. Mazilu, Tatiana Nicolescu, A. Heinrich, M. Novicov, A. Kovșea - Elena Loghinovschi, Sorina Bălăneșcu, C. Barborică, A. Ghijițchi, S. Velea), III. Probleme literar-lingvistice (G. Mihăilă, M. Croitoru, A. Vraciu, P. Olteanu, Magdalena László-Kuțiuk, M. Lozbă), IV. Enlelor (O. Vințeler - Alla Vințeler), V. Istorie (Valeria Costăchel). Toate comunicările au fost publicate în "Romanoslavica", XXI (1983), volum consacrat Congresului, 15 dintre ele fiind prezentate personal de autori la Congres. La Kiev au avut loc două ședințe ale Comitetului Internațional al Slaviștilor, la care au participat, din partea României, prof. Mihai Novicov și prof. dr. Gheorghe Mihăilă; de asemenea, au avut loc ședințe ale comisiilor de specialitate ale C.I.S., la care au participat și reprezentanții români. Cu prilejul Congresului a fost organizată o expoziție de carte științifică de slavistică, în cadrul căruia au fost expuse și peste 50 de volume românești, apărute în perioada 1978-1983.

¹ Cf. cronicile apărute în "Analele Universității București", Limba și literatura română, XXXII, 1983, p. 99-106 (G. Mihăilă); "Ethnologia", 1983, p. 180-182 (I. C. Chițimia); "Cahiers roumains d'études littéraires", 1983, nr. 4 (Dan Horia Mazilu); "Studii și cercetări lingvistice", XXXV, 1984, nr. 1, p. 77-78 și în prezentul volum, la p. 489-500 (V. Vasenco, I. C. Chițimia, D. H. Mazilu).

II. Manifestări științifice interne

a) Ale Asociației Slavistilor:

1. La cele 5 filiale ale Asociației (București, Cluj-Napoca, Iași, Timișoara, Craiova) au continuat ședințele de comunicări ale membrilor Asociației; în această perioadă s-a acordat prioritate comunicărilor înscrise în programul Celui de-al IX-lea Congres Internațional al Slavistilor.
2. Sub auspiciile Asociației și cu sprijinul Facultății de Limbi și Literaturi străine a Universității din București, precum și al Societății de Științe Filologice, la București au avut loc următoarele manifestări științifice:

Simpozionul "F.M. Dostoievski", cu prilejul centenarului morții scriitorului (11-12 decembrie 1981);

Simpozionul "Ivan Turgheniev", cu prilejul centenarului morții scriitorului (25-26 noiembrie 1983)².

b) Alte alte instituții și societăți, cu participarea membrilor Asociației noastre

1981

1. A III-a sesiune științifică "Valori bibliofile din patrimoniul cultural național. Cercetare și valorificare" (Arad, 21-23 mai 1981), organizată de Consiliul Culturii și Educației Socialiste. Au fost comunicări: Dan Simonescu, I.C. Chițimia, P. Olteanu, G. Măzăreanu. Comunicările au fost publicate în volum (București, 1983).
2. Sesiunea științifică "90 de ani de la înființarea primei catedre de slavistică din România" (16-17 oct. 1981), organizată de Catedra de Filologie Slavă a Universității din București. Din partea Asociației a rostit un cuvânt de salut prof. Mihail Novicov, președintele Asociației. Comunicările au fost publicate în volumul Din istoricul slavisticii românești.

3. Al VI-lea Simpozion național de onomastică (16-17 oct. 1981), organizat de Institutul de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca, cu colaborarea Subcomisiei de onomastică a Academiei R.S. Române.

² Unele comunicări se publică în volumul de față.

nia. Au prezentat comunicări I.Pătruț, Gh.Bolocan, Marius Oros, E.Janitsek, T.⁰ancă, Malvina Pătruț³. Comunicările au fost publicate în vol. Studii de onomastică (III).

1 9 8 2

4. A IV-a sesiune științifică "Valori bibliofile din patrimoniul cultural național. Cercetare și valorificare (Sf. Gheorghe, 14-16 mai 1982), organizată de Consiliul Culturii și Educației Socialiste. Au ținut comunicări: Dan Simonescu, I.C.Chițimie, P.Olteanu, G.Mihăilă.
5. Prima sesiune științifică "Probleme ale Dicționarului etimologic al limbii române" (15-16 iunie 1982), organizată de Institutul de Lingvistică al Universității din București. Au prezentat comunicări: G.Mihăilă, G.Bolocan, E.Vrabie, D.Gămulescu, V.Nestorescu, M.Mitu, I. Bobciuc (unele au fost publicate în reviste de specialitate).
6. Al III-lea Simpozion româno-bulgar (14-18 oct. 1982), organizat de Catedra de filologie slavă a Universității din București. Din cele 70 de comunicări înscrise în program, 32 au aparținut unor slavisti-membri ai Asociației.
7. Al VI-lea Simpozion româno-îngolav (21-25 oct. 1982), organizat de Catedra de filologie slavă a Universității din București. Din cele 70 de comunicări înscrise în program, 35 au aparținut unor slavisti-membri ai Asociației.

1 9 8 3

8. A doua sesiune științifică "Probleme ale Dicționarului etimologic al limbii române" (7-8 febr. 1983), organizată de Institutul de Lingvistică al Universității din București. Au ținut comunicări: G.Mihăilă, G.Bolocan, E.Vrabie, V.Vascenco, D.Gămulescu, V.Nestorescu, M.Mitu, I. Bobciuc⁴.
9. Simpozionul "Alexei Tolstoi", cu prilejul centenarului nașterii scriitorului (26 febr. 1983), organizat de Catedra de filologie rusă a Universității din București. S-au prezentat 12 comunicări.
10. A V-a sesiune științifică "Valori bibliofile din patrimoniul cultural național. Cercetare și valorificare (Tîrgoviște, 20-22 mai), or-

3 Cf. cronicile lui Saban Vlad, în "Cercetări de lingvistică", XXVII, 1982, nr. 1, p. 110-111, și M.Nicolae, în "Steaș", XXXIII, 1982, nr.2, p. 64.

4 Cf. nota lui V.Nestorescu, în "Studii și cercetări de lingvistică", XXXIV, 1983, nr. 4, p. 367-368.

ganizată de Consiliul Culturii și Educației Socialiste. Au prezentat comunicări: D.Simoneșcu, I.C.Chițimia, G.Mihăilă, P.Olteanu, D.H. Mazilu, U.Apreoteșei, M.Mitu).

11. Simpozionul Nci perspective pluridisciplinare privind formarea limbii române și a poporului român (mai 1983), organizat de Filiala Cluj-Napoca a Academiei R.S.România (comunicare: I.Pătruț, Din nou despre vechimea interferențelor lingvistice slavo-române)
12. Simpozionul Bibliografia națională retrospectivă (cărți și periodice) - realizări și perspective (Brașov, 27 mai 1983), organizat de Societatea de Științe Filologice din R.S.România; au ținut comunicări D.Simoneșcu și I.C.Chițimia (publicate în "Buletinul Societății pe 1983")
13. Simpozionul "V.Maiakovski", la a 90-a aniversare a nașterii poetului (3-4 iunie 1983), organizat de Catedra de Filologie rusă a Universității din București⁵.
14. Dezbateră științifică "Valori ale umanismului în cultura veche românească" (100 de ani de la nașterea lui N.Cartojan și Tudor Pamfile), 17-18 oct. 1983, organizată de Institutul de Istorie și Teorie Literară "G.Călinescu". (Au prezentat comunicări: G.Mihăilă, D.H.Mazilu, D.Simoneșcu, I.C.Chițimia, Zemfire Mihail, Ion N. Bota).
15. Simpozionul științific "Unitate și continuitate în sud-estul Transilvaniei" (Deva, 11-12 XI 1983), organizat de Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al jud. Hunedoara și de Muzeul județean Deva (au prezentat comunicări N.Cișcior și M.Mitu).

În afară de acestea, membri ai Asociației au ținut comunicări în cadrul Secției de științe filologice, literatură și arte a Academiei R.S.România (G.Mihăilă, E.Vrabie)⁶, în cadrul "Zilelor academice clujene" organizate de Filiala Cluj-Napoca a Academiei în noiembrie 1982 și noiembrie 1983 (I.Pătruț), în cadrul sesiunilor științifice anuale ale cadrelor didactice de la Universitățile din București, Cluj-Napoca, Iași, Timișoara, Craiova ș.a.

5. O parte din comunicări se publică în prezentul volum.

6. Cf. Memoriile Secției..., Serie IV, tomul IV, 1982-1983, București, Ed. Academiei, 1984.

Slaviști, membri ai Asociației, care au funcționat în ultimii ani ca lectori de limbă și literatură română în țări slave: Ștefan Popa din Iași (la Belgrad), Richard Sirbu din Timișoara (la Ljubljana), Dumitru Trocin din Iași (la Cracovia) și Constantin Geambașu din București (la Sofia) au desfășurat și o bogată activitate științifică în cadrul universităților respective (manuale, comunicări științifice, studii și articole etc.).

Ca și în anii trecuți semnături ale unor slaviști pot fi întâlnite în numeroase reviste culturale-literare din Capitală și din țară (Viața Românească, Cahiers Roumains d'Études Littéraires, România Literară, Contemporanul, Luceafărul, Orizont, Tribuna ș.c.) ca autori de articole sau recenzii din domeniul literaturilor slave, relațiilor culturale româno-slave, eseuri și prezențe românești în țări slave etc.

III. Alte manifestări științifice peste hotare

1. Al V-lea Congres Internațional al Asociației profesorilor de limbă și literatură rusă, organizat de MAPRPI la Praga, 16-21 august 1982; în programul congresului au fost înscrise și 38 de comunicări ale unor rușiști, membri ai Asociației noastre (cf. Tezisy dokladov i soobščeniĭ, Praga, 1982, 727 p.). La cea de-a V-a sesiune a Adunării Generale a MAPRPIJ (Karlovy Vary, 23-24 august 1982), la care au participat și 6 delegați români, conf. dr. Ion Oită a fost reales membru al Comitetului Executiv al Asociației⁷.
  2. Al II-lea Congres al Societății Internaționale de etnologie și folclor european (Suzdal - URSS, 30 sept. - 6 oct. 1982); Zamfira Mihail a ținut o comunicare despre caracterul și tipurile de interacțiuni între culturile sud-est europene și culturile altor continente.
  3. Simpozionul internațional "Rolul factorilor interni și externi în ridicarea eficienței predării limbii ruse", Halle (R.D.G.), 14-16 decembrie 1981 (M. Bucă; Despre predarea sistematică a lexicului).
- ⁷ Cf. cronicile semnate de V. Vasenco, în "Limbile moderne în școală", 1982, vol. II, p. 126-128, și de A. Pedestragu și S. Wolf, în vol. Limbă și literatură rusă. Coordonator S. Vaimberg, București, Tip. Univ., 1983, p. 486-487.

IV. Lucrări ale slavistilor români apărute în volume.A. În țară

În această perioadă au apărut numeroase lucrări (cursuri și manuale universitare, ediții de texte, antologii, studii originale) atât individuale, cât și în volume colective, după cum urmează:

a) Lingvistică - Filologie⁸

1. G.Mihăilă, Studii de lingvistică și filologie, Timișoara, Editura Facla, 1981.
2. Elena Lința, Lucia Djamo-Diaconită, Olga Sticovici, Catalogul manuscriselor elavo-române din București, București, Tip. Univ., 1981.
3. Arion Vraciu, Curs de lingvistică generală și comparată (Fonetica și morfologia comparată a limbilor slave), Iași, 1981 (litogr.).
4. Arion Vraciu, Teoria părților de vorbire, vol. I, Iași, 1981 (litogr.)
5. Mircea Gheorghiu, Probleme de tipologie contrastivă a limbilor. Determinanți congruenți de relație, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981.
6. Maria Oamen-Zaversa, Curs de limba bulgară contemporană. Morfologie, București, Tip. Univ., 1981.
7. Tiberiu Pleter, Fonetica și fonologia limbii cehe literare contemporane, București, Tip. Univ., 1981.
8. I.Evseev, A.Băn, M.Bucă, R.Sirbu, O.Vințeler, A.Evseev, M.Kiraly, A.Mișan, V.Moldovan, P.Rozkoš, Limba rusă contemporană, București, Editura didactică și pedagogică, 1982.
9. Dan Simonescu (în colaborare cu Gh.Buluță), Parini din istoria scrierii românești, București, Editura "Ion Creangă", 1982.
10. Nicolae Milescu, Aritmologia, Etica și originalele lor latine, Ediție critică, studiu monografic, traducere, note și indice de Feodora Olteanu, București, Ed. Minerva, 1982.
11. Mihai Eminescu, Opere, vol. XIV, București, Editura Academiei R.S.România, 1983 (traducerea manualului de peleslavă al lui A.Leskien, ediție și note de G.Mihăilă).
12. B.P.Hașdeu, Cuvente den bătrîni. Limba română vorbită între 1550-1600, vol. I, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G.Mihăilă, București, Editura didactică și pedagogică, 1983.

8 În cadrul fiecărui paragraf, în ordine cronologică.

13. România. Bibliografie. Coordonatori: Ioan Pătruț, Vasile Breban. București, Editura științifică și enciclopedică, 1983.
14. Dorin Gămulescu, Influența românească în limbile slave de sud. I. Sîrbocroata, București, Editura științifică și enciclopedică, 1983.
15. Ivan Evseev, Cuvînt-simbol-mit, Timișoara, Editura Facla, 1983.
16. Onufrie Vințel, Probleme de sinonimie, București, Editura științifică și enciclopedică, 1983.
17. Victor Vesca, Limba sîrbocroată. Curs practic pentru anul I, București, Tip. Univ., 1983.
18. Romeo Chivescu, Andrei Ivanov, Siegfried Wolf, Dicționar rus-român de structuri verbale, București, Editura Albatros, 1983.
19. Anca-Irina Ionescu, Dicționar român-ceh, București, Editura științifică și enciclopedică, 1983.
20. Aneta N. Gelașre, Limba rusă pentru învățămîntul superior tehnic (energetic și electrotehnic), București, Editura didactică și pedagogică, 1983.
21. Jan Urban Jarnik, Correspondență. Ediție îngrijită, cuvînt înainte și bibliografie de Traian Ionescu-Nișcov, vol. II, București, Ed. Minerva, 1983 (vol. I a apărut în 1980).
22. Elemente de gramatică confruntativă a limbilor rusă și română. Redactori responsabili: Ecaterina Podor, Solomon Vaimberg, București, Tipografia Universității, 1983.
23. Prelegeri de limba și literatura rusă destinate cursurilor de perfecționare pentru cadrele didactice, vol. I. Coordonatori: Ion Oită, București, Tip. Univ., 1983.
24. Limba și literatura rusă. Coordonatori: S.Vaimberg, București, Tip. Univ., 1983. (Probleme de filologie rusă, X).
25. Dan Horie Mazilu, Curs de istoria limbii ucrainene (Introducere. Fonetică istorică), București, Tip. Univ., 1983 /apărut în ianuarie 1984/.
26. Ion Petrică, Włodzimir Gruszczyński, Constantin Geambașu, Manual de conversație în limba polonă, București, Tip. Univ., 1983.

b) Istoria literaturii și folclor

1. Dan Horie Mazilu, Varlaam și Ioasef. Istoria unei cărți, București, Ed. Minerva, 1981.
2. Alfred Heinrich, Istoria literaturii ruse. Antologie de poezie din

- secolul al XVIII-lea, Timișoara, Tip. Univ., 1981.
3. Biblioteca Centrală Universitară, Romantismul în literatura română. Cercetare bibliografică, București, 1981 (Articole despre romantism în țările slave, în relație cu romantismul românesc, semnate de I.G. Chițimia, Aneta Dobre, Stelian Gruiu, Anca-Irina Ionescu, Voialava Stoianovici).
  4. Arta poetice. Romantismul. Coordonarea volumului Angela Ion. Studiu introductiv Romu Munteanu, București, Editura Univers, 1982; Selecția, prezentarea și traducerea textelor: Dan Horia Mezilu (literatură rusă); Stan Velea (literatură polonă); Dorin Gănuțescu (literatură croată și literatură slovenă).
  5. Virgil Săptereanu. Istoria literaturii ruse de la sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea - Poezia, București, Tip. Univ., 1982.
  6. Dan Zamfirescu, Accente și profiluri (1963-1983), București, Ed. Cartea Românească, 1983.
  7. Pavel Rozkoš, Folklor Slovákov z Rumunského Banátu, București, Ed. Kriterion, 1983.
  8. Magdalena László-Kučiuk, Засади поэтики, București, Ed. Kriterion, 1983.
  9. Livia Cotorcea, Lirica lui Lermontov (considerații tematico-structurale), Iași, Ed. Junimea, 1983.
  10. Sorina Bălănescu, Dramaturgie cehoviană. Simbol și teatralitate, Iași, Ed. Junimea, 1983.
  11. Simbolismul european, vol. III. Simbolismul în țările slave. Ediție îngrijită de Magdalena László-Kučiuk, București, Editura Albatros, 1983.
  12. Ce este literatura? Școala formală rusă. Antologie și introducere de Mihai Pop. Note bio-bibliografice și Indici de Nicolae Iliescu și Nicolae Roșianu, București, Editura Univers, 1983 (Printre traducători: Corneliu Barborică, Alexandra Nicolescu, Tatiana Nicolescu, Nicolae Roșianu, Leonida Teodorescu).
  13. Petru Caraman, Colindatul la români, levi și la alte popoare. Studiu de folclor comparat. Ediție îngrijită de Silvia Ciubotaru. Prefață de Ovidiu Birlea, București, Minerva, 1983 (Traducători: Henna Volovici, Dumitru Trocin, Ștefan Popa).

De asemenea, contribuții semnate de slavisti-membri ai Asociației sînt cuprinse în unele volume cu conținut mixt de filologie.

lingvistică și istorie literară, ca de pildă: Csiet de semiotică, Universitatea din Timișoara, vol. I, 1981; vol. II, 1983 (I. Evseev); Din istoricul slavisticii românești. Coordonator Elena Lința, București, Tip. Univ., 1982 (cuprinde comunicările prezentate la Simpozionul "Nouă decenii de la înființarea Catedrei de limbi slave la Universitatea din București", 16-17 oct. 1981); Relații culturale româno-polone. Coordonatori Ion Petrică, București, Tip. Univ., 1982 (cuprinde referatele la primul simpozion româno-polon organizat de Universitatea din București, 28-30 oct. 1980); "Filologie", XXV, I. Lingvistică. II. Literatură. Timișoara, 1982 (articole semnate de V. Moldovan, I. Evseev, E. Rozkoš, M. Bucă, T. Nădăbhan); Consiliul Culturii și Educației Socialiste, Valori bibliofile din patrimoniul cultural național. Cercetare și valorificare, II, Colegiul de redacție: Dan Simonescu, I. C. Chițimia, G. Strempel, Ion Stoica, Viorica Secărescu, București, 1983 (cuprinde materialele sesiunii de la Arad, mai 1981; printre altele, referate semnate de D. Simonescu, I. C. Chițimia, G. Mihăilă, P. Olteanu); Materiale și cercetări dialectale II, Cluj-Napoca, Tip. Univ., 1983 (cuprinde majoritatea comunicărilor prezentate în oct. 1980 la Primul simpozion național de dialectologie română, printre altele: I. Pătruț, Micronia și diaconia în dialectologie); Studii de literatură română și comparată. Universitatea din Timișoara, vol. III, 1981; vol. IV, 1982, vol. I, 1983 (A. Heinrich, T. Nădăbhan); Studii de onomastică (III) volum îngrijit de Ioan Pătruț. Eugen Vasiliu, Augustin Pop, Ion Roșianu, Gabriel Vasiliu, Cluj-Napoca, Tip. Univ., 1982; Studii de limbă, literatură și metodică, III-IV (Universitatea din Cluj-Napoca. Catedra de Filologie slavă; A. Ben, Letiția Bechereșcu, G. Benedek, Elisabeta Kovacs-Szilágyi, A. Migan, Erna Szekely),

B) În străinătate

1. Литература и жизнь народа. Литературно-художественная критика в СР Румынии. Перевод с румынского. Составление и предисловие М. В. Фридмана. Общая редакция А. А. Ямковой, Москва, "Прогресс", 1981 (articole despre scriitorii ruși sovietici semnate de I. Ianogi, M. Novicov, Tatiana Nicolescu, G. Barbă, cu note biografice asupra autorilor).
2. Actele celui de-al V-lea Simpozion iugoslav-român (Beograd, 25-29 VIII 1980), Beograd, 1982 (cuprinde și 15 referate de autori români).
3. Elena Simciur, Българската емигрантска интелигенция в Румъния през XIX век, Sofia, Ed. Academiei Bulgare de Științe, 1982, 275 p.
4. Ion C. Chițimia, Literaturale studia i szkice rumunisztyczno-polonistyczne, pod redakcją Henryka-Misterskiego, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982.

V. Activitatea științifică a slavistilor români
oglinduită în lucrări străine

În această perioadă contribuțiile românești de slavistică au fost înregistrate sau comentate în cca 30 de lucrări apărute în străinătate (R.P.Bulgaria, R.S.Cehoslovacă, R.P.Polonă, U.R.S.S., Anglia, Olanda ș.a.): liste bibliografice, studii, recenzii etc., dintre care amintim:

1. Academie Bulgare des Sciences. Institut d'études balkaniques "Ljudmila Živkova". Centre internationale de recherches scientifiques et de documentation, Bibliographie d'études balkaniques, vol. XIV (1979), Sofia, 1981; vol. XV (1980), Sofia, 1982; vol. XVI (1981), Sofia, 1983.
2. Przeglad bibliograficzny za rok 1976. Bibliographie raisonnée pour l'année 1976, în "Rocznik Slawistyczny", Cracovia, XLI, 1981-1982, cz. 2; ... za rok 1977 (...) pour l'année 1977, în *idem*, XLI, 1983, cz. 2 (informații asupra lucrărilor românești de lingvistică slavă, pe baza fișelor adnotate de prof. Ioan Pătruț).
3. Sorina Bălăneșcu, Русская и советская литература в оценке румынского литературоведения последнего десятилетия, în "Československá rusistika", Praga, XXVIII, 1983, nr. 2, p. 68-71.
4. N.Osipova, 30 лет румынской славистики, în "Советское славистическое ведение", Мовсква, 1983, nr. 4, p. 53-61.
5. Obștește Țititje, în "Polata Knigopisnaja" - An Information Bulletin devoted to the Study of Early Slavic Books, Texts and Literature, Nijmegen 1982, nr. 6, p. 80-88 (la p. 85: Elena Lința, ca autoare a Catalogului manuscriselor slavo-române din R.S.România (vol. I, Iași; vol. II, Cluj-Napoca), și coautoare, împreună cu Lucia Eșanu-Disconiță și Olga Stoicovici, a vol. III al catalogului, cuprinzînd "manuscrisele slavo-române din București").

Mihai Mitu

CUPRINSUL

Cuvînt înainte	3
I. L I T E R A T U R Ă	
Das Maria Mazilu, <u>Izvorul ucrainean al versurilor slavone</u> <u>tipărite în Antologhionul din 1643</u>	5
Cornelia Barboacă, <u>Structuri byroniene în poemul lirico-epic</u> <u>din răsăritul Europei</u>	11
Ion Petrică, <u>Reminiscențe romantice în opera marilor realisti</u> <u>polonezi</u>	23
Valeria Costăchel, <u>Călătoria lui Cehov în insula Sahalin</u>	33
Alexandra Toder, <u>Aspecte ale receptării literaturii oshe în</u> <u>România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și în prima</u> <u>jumătate a secolului XX</u>	49
Gheorghe Barbă, <u>Marin Preda și scriitorii ruși</u>	61
Constantin Deambazu, <u>"Zîmbetul copilăriei" de Maria Dąbrowska</u> <u>sau perceperea impresionistă a realității</u>	85
Adriana Nicoară (Адриана Никоарэ), <u>Стилистика обращения в</u> <u>романе И.Ильфа и Е.Петрова "Золотой телёнок"</u>	97
Mircea Croitoru (Мирча Кройтору), <u>Евгений Евтушенко - литера-</u> <u>турный критик</u>	113
II. I. S. TURGHENIEV - 100 DE ANI DE LA MOARȚEA SA	
Albert Kovács (Альберт Ковач), <u>Искусство Тургенева : синтез</u> <u>и многообразие жанровых структур</u>	131
Aneta Dobra, <u>I. S. Turgheniev : poemele în proză - simbol, ale-</u> <u>gorie, embleme</u>	143
Ileana Mihăilă, <u>Relația autor - personaje în romanul "Tum" de</u> <u>Ivan Turgheniev</u>	151
Vera Ștefanovici (Вера Штефанович), <u>О мотиве ухода у Турге-</u> <u>нева и Чехова</u>	163

Geta Dumitriu, <u>James și Turgheniev</u>	171
Mihai Miroiu, <u>Turgheniev în lectura Virginiei Woolf</u>	179
III. V. MAIAKOVSKI - 90 DE ANI DE LA NAȘTEREA SA	
Mihai Novicov, <u>Marina Tsvetaeva despre Maiakovski</u>	187
Paul Miclău, <u>Maiakovski sau poezia spontană</u>	195
Virgil Șoptoreanu, <u>Maiakovski și poezii ruse de la începutul secolului al XX-lea</u>	203
Ecaterina Fodor, <u>Erbitul cromatic în poezia lui Vladimir Maiakovski</u>	217
Dumitru Balan, <u>Noi contribuții și precizări în problema recep- tării operei lui Maiakovski în România</u>	225
Laura Baz-Fotiade, <u>Vladimir Maiakovski și Gheo Milev - tangente</u>	243
Ștefan Stoicescu, <u>Repere maiakovskiene în poezia americană</u> ..	255
IV. L I N G V I S T I C Ă	
Elena Scărlătoiu, <u>Lexicul agricol sud-slav. II : Săpăliga, cirligul, aratrul, plugul. Denumirile părților componente</u>	265
G. Benedek, <u>Contribuții la semantica împrumaturilor lexicale de origine slavă : sl. ^xžir, rom. jir, magh. zsír</u>	279
Victor Vasenco, <u>Îndreptări etimologice : rom. biră, arțic și zaporci(e)an</u>	287
A. Rán (A. Бан), <u>К вопросу о вариантности русских одъзвнн</u> ..	291
Romeo Chivescu, <u>Elemente de tipologie a dictionarelor bilingve - Din experiența alcătuirii unor lucrări lexicografice cu profil didactic</u> -	307
Sigismund Bodzei, <u>Inovații în vocativul ucrainean dialectal din Maramureș</u>	329
V. I S T O R I E - I S T O R I A C U L T U R I I	
I.C. Chițimia, <u>Anciennes relations roumaines avec l'Italie et la Pologne au XVe siècle</u>	341
Elena Lința, <u>Despre "Catalogul manuscriselor slavo-române din R.S. România</u>	351

Ion-Radu Mircea, <u>Manuscrise slavo-române în biblioteci străine (I)</u>	367
Olimpia Gutu, <u>Hîrtia filigranată folosită în Țara Românească de-a lungul secolului al XVII-lea. I. Filigranele "morilor" lui Matei Băgarab</u>	381

VI. P E R S O N A L I A

<u>Profesorul Mihai Movicov la 70 de ani (Gheorghe Barbă)</u>	397
<u>Profesorul și lingvistul Ioan Pătruț la 70 de ani (O.Vințeler)</u>	413
<u>Profesorul Ion C. Chițimia la a 75-a aniversare (Mihai Mitu)</u> ..	419
<u>Profesorul Pandele Olteanu la a 75-a aniversare (Silvia Niță-Armaș)</u>	441
<u>Profesorul Constantin N. Velichi la a 70-a aniversare (Laura Baz-Pobiado)</u>	449
<u>Prof. dr. docent Valeria Costăchel la 80 de ani (C.N. Velichi)</u> ..	465
<u>Elena Eftimiu la 80 de ani (Gheorghe Barbă)</u>	473
<u>Istoricul Traian Ionescu-Nișcov la a 85-a aniversare (M. Mitu)</u> ..	479

VII. C R O N I C Ă

<u>Al IX-lea Congres Internațional al slavistilor - Kiev, 6-14 septembrie 1983 (Victor Vasenco, I.C. Chițimia, Dan Măria Mazilu)</u>	489
<u>Masă rotundă : Noua gramatică academică a limbii ruse - 1980 (S. Vainberg)</u>	501
<u>Din activitatea membrilor Asociației Slavistilor din Republica Socialistă România (mai 1981 - decembrie 1983) (Mihai Mitu)</u> ..	505

Bun de tipar 6.XII.1984 Apărut decembrie 1984

Tiraj 454   Coll tipar (Fasc.) 26

**Tipar executat sub comanda nr. 89
Tipografia Universității București**